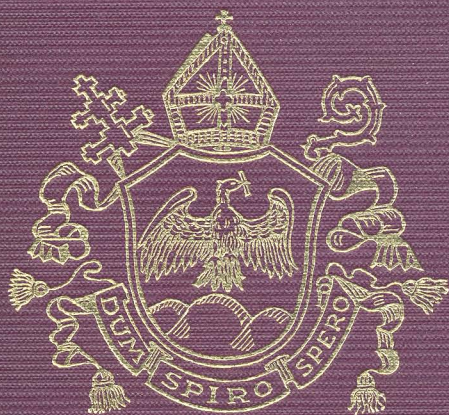

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYŰJTEMÉNYES DISZKIADÁS

PROHÁSZKA OTTOKÁR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

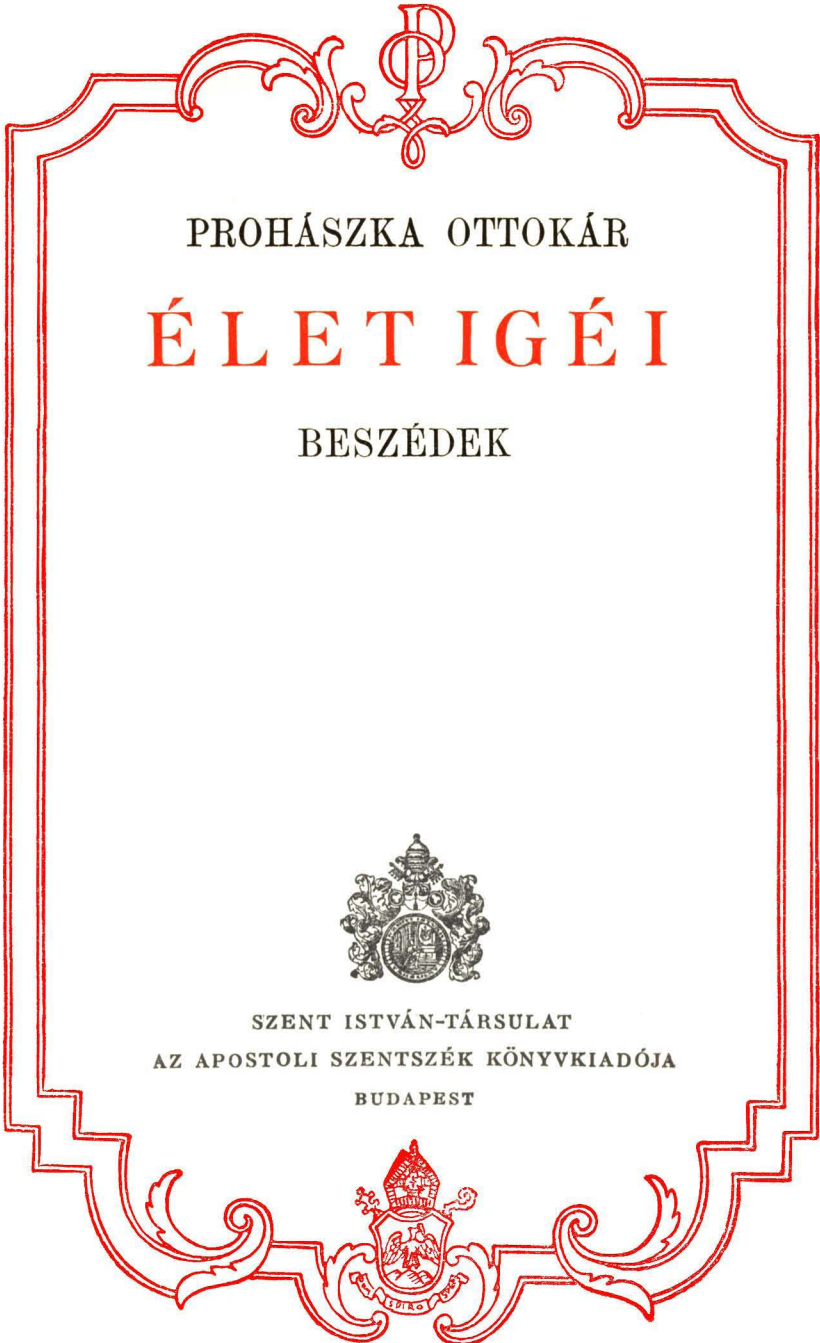
SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SCHÜTZ ANTAL

XIII. KÖTET.

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

PROHÁSZKA OTTOKÁR

ÉLETIGÉI

BESZÉDEK

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás jogát is.

Copyright by Stephaneum Budapest.

Nihil obstat, Nr: 3312. *Dr. Theophilus Klinda*, censorum praeses.
Imprimatur. Szeged, die 12. Decembris 1927. *Dr. Julius Walter*, vic. cap.

Kiadja a Szent István-Társulat.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

BEVEZETÉS.

Prohászka Ottokárt utolsó negyedszázadi kortársai, főként a távolabb állók, elsősorban tüneményes szónoknak ismerték és bámulták. Természetes, hogy közülük akárhányan ennek az értékelésüknek vetületét ösztönszerűen keresik majd művei gyűjteményében is, és talán némi megütközéssel veszik tudomásul, hogy a tizenhat kötetből csak egy van szánva Prohászkanak, a szónoknak.

Már ezért is számot kell adnom ennek a kötetnek összeállításáról.

Mikor a gyűjteményes kiadás rendezésére vállalkoztam, kezdettől fogva világos volt előttem, hogy magának Prohászkanak műveit kell adnom, híven, úgy amint ő megalkotta; és így eleve ki kellett zárnom azokat a részben nyomtatott, jobbára azonban lithografált füzeteket, melyek Prohászka «lelkigyakorlatait», «konferenciáit», vagy «beszédeit» kínálják. A Prohászka ismerőnek ugyanis könnyű megállapítani, hogy azok általában hiányos stenogrammnak sokszor kínosan hiányos, részben egyenest hibás áttételei; úgy hogy, aki kegyelettel őrködik Prohászka szellemi hagyatéka fölött, azzal a kívánsággal tekint legtöbbjére: bár sohase látnak volna napvilágot. Nem mintha mindenestül értéktelenek volnának! Nem; tartalmazznak azok sok prohászka-i gondolatot, sőt fogalmazást; s hivatott kezek sok gyöngyöt tudnának kimenteni azokból a zavaros vizekből is.

Ezúttal azonban magának Prohászkanak, és nem a gyorsíróknak műveiről van szó, és így csak a hiteles beszédek jöhetnek tekintetbe. Ezek részint olyanok,

melyek a szerző kéziratából mentek a nyomdába; részint olyanok, melyek hiteles gyorsírói följegyzés alapján voltak közölve; részint pedig olyanok, melyeket a szerző olyan-amilyen följegyzés után átnézett és jóváhagyott. A gyűjteményben mind a három fajta képviselve van, mint kitűnik a jegyzetekből.

A hitelesség megállapításánál persze nem egyszer cserbenhagytak a «tanúk», és alanyi ítéletemre kellett hagyatkoznom. Azonban nem gondolom, hogy egy esetben is a valóságnak melléje találtam volna. 1900 óta az utolsó időkg a legkülönbébb alkalmakkor hallgattam Prohászka beszédeit és előadásait; tehát ismerem őt mint szónokot, az élő valóságnak minden árnyalatával. Sokáig voltam gyakorló gyorsíró; tehát tudom, hogyan viszonylik az elmondott beszéd az «áttételhez». A Dominus Jesus három konferenciáját az én följegyzésem és áttételem alapján dolgozta ki a szerző; tehát meg tudom ítélni, milyen viszonyban van Prohászkanál az áttétel és az átdolgozás. Továbbá a kézirat után közölt és a személyesen hallott beszédek tüzetes tanulmányozása és összevetése alapján van módom megítélni, mikép viszonylik Prohászkanál a mondott beszéd az írottéhoz. Végezetül sok évi irodalmi megjelölési tanulmány és gyakorlat megtanítottak a stílusok jellegének és árnyalatainak megítélésére. Valamennyi együttvéve — úgy gondolom — eligazít ott is, ahol a külső tanúbizonyságok hallgatnak.

Igy ebben a kötetben az olvasó csak autorizált beszédeket kap, melyek természetesen nem állnak az autorizáltság egyenlő fokán (lásd a jegyzeteket); de Prohászka szónoki értékeit sem egyenlő szinten mutatják. Hisz az igazi szónok csak hallgatósága előtt, beszéd közben mutatkozik be teljes értékében, és itt a remeklés annyi tényezőnek szerencsés harmóniáján fordul, melyek a legkiválóbbakban is ritkán vannak mind együtt; és amelyek közülük egy-egy adott esetben érvényesülnek is, azokat a rögzítés nem tudja mind megőrizni. Ezt azok számára kell megállapítani, akik sajnálják, hogy Prohászkanak nem minden előadásá-

ról készültek hiteles gyorsírói följegyzések (ez gazdaságilag is majdnem keresztülvihetetlen lett volna).

Aki pedig Prohászka szónoki méltatására vállalkozik, természetesen nem hagyhatja figyelmen kívül egész irodalmi működését, sőt tevékenységének egész körét. Hisz a száj a szív bőségéből szól; és aki, mint Prohászka, a szónokságot is csak az apostoli tevékenység egy eszközének tekinti, beszédeibe és előadásaiba is beleviszi egész egyéniségét. Így Prohászka beszédeiben megkapjuk sokszor műveinek sűrített tartalmát; és viszont: az előadó és szónok Prohászka ragadó hevét, közlő pathosát, közvetlenségét, ragyogó és meleg színeit megtaláljuk egyéb írásain is.

A beszédek csoportosítása természetesen kínálkozott. A nagygyűlési és főrendiházi beszédek teljes gyűjteményei mint történeti dokumentum-sorozat is külön értéket jelentenek. A nemzetgyűlési beszédek (és néhány más beszéd) tartalmuknak megfelelően más kötetekben kapnak elhelyezést.

Budapest, 1927. december 4.

Schütz Antal.

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	V
Szentbeszédék.	
Szent Adalbert ünnepén (1892)...	1
Szent István napján (1892)	12
A polgári házasságról (1893)	25
Szent István napján (1893)	34
Milleniumi ünnepségen (1896)	43
A tisztítótűzről (1902)	48
A kegyelem szükségessége (1902)	54
A szeplőtelen fogantatás ünnepére (1902)	60
Szent Imréről (1904)	66
A bethlehemi jászol (1905)	72
Vezérlő fejedelmünk koporsójánál (1906)	78
Ó, mily szép a tiszta nemzedék! (1907)	82
Domlnus Jesus.	
I. Nemcsak vallás, hanem hit kell nekünk	86
II. «Ő az Úr»... ..	94
III. «Nem is adatott más név az ég alatt...»	102
IV. Uram, kihez mennénk...?!	111
V. Az Isten országa	121
VI. «Jöjjön el országod»	130
VII. Aki Krisztus helyett áll	137
VIII. Krisztus hív: «Utánam!»	149
Katolikus nagygyűlési beszédék.	
Katolikus föladatok a tudománnyal szemben (1900)...	158
A XX. század és a katolicizmus (1901)	168
A katolikus elvek érvényesítése (1902)...	177
A világiak apostolkodása (1903)	185
Úri és női divatmorál (1906)	193
A kereszténység kultúrföladatai (1907)	201
A modernizmus és keresztény katolicizmus (1908)	209
A keresztény erkölcs a kultúrában (1909)	219
A hitetlen világ útjai Krisztushoz (1910)	235
Miért van szükség ma is a katolikus egyházra? (1913)	246

X**TARTALOM**

	Oldal
A katolicizmus ideáljai alapjai a katolikus egységnek (1922)	260
Katolikus orientáció a világháború után (1923) ...	273
Időszerű katolikus konstrukciók (1926)... ..	280
Főrendiházi beszédek.	
Kultuskérdésekről (1907)	293
Az ingyenes állami népoktatásról (1910)	298
A képviselőházi őrségről (1912)... ..	303
Az általános választójogról (1918)	309
Vegyes beszédek.	
A katolikus autonómiáról (1902)	318
Az igaz ember képe (1906)	323
A lélek értékéről (1906)	328
A Szent István-szobrot megkoszorúzó magyarokhoz (1906)	332
A tulipánmozgalomról (1906)	334
Ethika és prostitúció (1906)	338
Röck Szilárd-émlékünnepélyen (1907)	346
Az Isten teremtménye művészete (1907)	348
Ifjúsági tornaversenyen (1907)	352
Magyar zarándoklatkor a pápa előtt (1908)	354
Petőfi feleségének és fiának hamvai fölött (1908)	356
Bányai Elemér sírjánál (1915)	358
Gróf Zichy Nándor (1912)	361
Intelligencia és Oltáriszentség (1912)	369
<i>A kiadó jegyzetei</i>	380

Szent Adalbert ünnepén

az esztergomi főszékesegyházban 1892. május 11.

«Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők ; aki énbennem marad és én őbenne, az sok gyümölcsöt terem ; mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek. Ha ki énbennem nem marad, kivettetik . . . és elszárad . . . tűzre vetik és elég.»

Szent János 15, 5. 6.

Keresztény Hívek !

Ha az egyház Szent Adalbert ünnepén az evangéliumot olvastatja föl az ő apostoli bajnokának és vértanujának dicséretére : vajjon találhatunk-e méltóbb szavakat, mint ha az evangéliummal elmondjuk : Adalbert, nincs nagyság Isten nélkül, — nincs erő, nincs dicsőség, — nincs erény, nincs érdem ; — ami benned van, az nem a tied, az mind Istené ! De hát dicséret-e ez, K. H. ? Dicséret-e az az emberre nézve, ha mondjuk : Isten nélkül semmit sem tehetsz ; amit építesz, romba dől, amit vetsz, elszárad, városaidat a puszták homokja temeti el, országaidat a tenger mossza el s magát azt a szomjazó lelket, melyet csitítasz, melyet kábítasz, s a tűnékeny percek gyönyöreivel legyezgetsz, magát azt a szomjazó lelket sem emelheted csak egy fokkal is az enyészet árja fölé, elszakadnak kötelékeid, szétfoszlanak koszorúid, lehanyatlanak ölelő karjaid s a lélek a mélybe esik «tanquam lapis», mint a kő ? Dicséret-e az az Isten szolgájára nézve, ha mondjuk : erényeid, tehetségeid, jóakaratom Krisztus kegyelme nélkül semmit sem érnek ; amid van, Istentől van ; szüzességed koszorúja belőle virul, hitvallói kitartásodat, hűségedet ő éleszti, vértanui lelket ő neveli, apostoli buzgalmad és heved belőle árad : s te is, Adalbert, ki szűz és vértanu vagy, kit a lilium, a pálma s az apostolság sugárfénye díszít, — te, ki népeket térítettél és királyokat kereszteltél, — te, ki népeket avattál föl Krisztus egyházának nemes tagjaiul . . . Adalbert, te Isten nélkül semmi se vagy . . . nélküle semmit se bírsz, semmit se tehetsz !

S mégis ez a legnagyobb dicsérete a Szentnek. Mert mit mond ez mást, mint hogy egészen isteni? Mit mond ez mást, mint hogy emberi erő, szív, ész, gazdagság, nemesség kipusztult benne, nem az ő ereje? . . . az ő ereje több, hatalma nagyobb ; amit tesz, tűr, szenved, sír, imádkozik, áldoz, vet, épít, alapít, az mind nem emberi, az mind isteni, az mind kifolyása Krisztus azon szavának : «aki én bennem marad, és én ő benne, az sok gyümölcsöt terem».

Nagy dicséret, K. H., mert nagy kegyelem ! Nagy dicséret, ha az ember tehetségeivel mintegy ködbe vész, hogy az Isten ereje nyilatkozzék meg benne, — ha az ember szikrányi belátásával mintegy elalszik, hogy a hit világának napja ragyogjon fei benne, — ha az ember gyöngé szíve mintegy elájul, hogy a Szentlélek tüze lobogjon benne, — ha az ember erőtlén, s gyarló számításai és tervei és erőlködései szétfoszlanak, az Irás szavai szerint «timidae providentiae ejus», s ahelyett az Isten foglalja le a lelket, ő vezérli, tüzeli, hevíti. Ó valóban nagy dicsőség, ha az Isten teljesen legyőzi az embert ! Nagy fönség és felmagasztaltatás, . . . ha az ember semmi, s az Isten minden benne.

Ime Adalbert dicsérete : az ember tönkre ment benne, s az Isten működött benne : hajlamai, szenvedélyei, nemessége, gazdagsága, pompája, hírneve, méltósága, érseki uralma tönkre ment benne, s miután tönkre ment Adalbertben minden, ami emberi, megnyilatkozott benne az Isten ereje : ő nem emberi, ő isteni ! E dicséretre hívom ma fel, K. H. figyelmeteket.

A szentírás úgy jellemzi az Isten munkáját, hogy mindenben arra tör, ut sit Deus omnia in omnibus, hogy Isten legyen mindenben minden ; s a világ végén így lesz, mindennek meg kell hajolnia, megalázódnia, semmiségének öntudatába térnie ; ez lesz a tökéletesség, a változhatatlanság, az örök boldogság állapota ; nem lesz emberi tudomány, hanem mindent Istenben fogunk látni, --- nem lesz emberi művészet, hanem Isten lesz egyedüli gyönyörünk, — nem lesz emberi munka, hanem az Isten kielégíti minden törekvéseinket, — nem lesznek emberi városok, hanem az Isten városa, — nem emberi törvények, csak isteni törvény, — nem ember[ek] királyok, hanem az Istennek báránya uralkodik rajtunk ; Isten lesz minden mindenben . . . azért nem lesz szükség, inség, baj, zavar, bánat, elnyomás . . . csak tökéletesség. Boldog szív, lélek, ház, város, ország, hol az Isten minden ! Mikor lesz az ? !

De az Isten egyes lelkekben, kiket nagyra emel, mintegy megelőzi ezt az állapotot, összetöri az embert, — kiirtja belőle az emberit, beléje helyezi az istenit, az ő lelkét, az ő tűzét, s minél inkább töri össze az embert, annál hatalmasabban lép föl kegyelmével benne az Isten. Így foglalta le s törté meg Adalbert lelkét, akit a földön és az égben halhatatlan dicsőségre akart emelni. Először megtönte benne az embert az ő vétkeivel, bűnös hajlamaival, érzékiségével, önzésével, s beléje teremti a maga lelkét, a Szentlelket.

A Szentlélek megtönte Adalbertben a világot, a világ szeretetét, kezdte elválasztani attól, amit mint test és vér szeretett, amit mint szülők gyermeke, mint a főnemesség sarja, mint világi javakkal megáldott, előkelő, nemes ifjú szeretett; szóval kezdte megtörni Adalbertet, az embert, hogy formáljon belőle szentet! Áldozat és fájdalom nélkül nem törik meg az ember senkiben, annál kevésbbé Adalbertben. Az ifjú Adalbert egy gyengéd szívű, ábrándos ifjú volt. Főnemesi családból származván, a mainzi választófejedelem udvarában nevelkedett. III. Ottó római császár testilelki barátja volt; ketten szívük gyengéd érzelmével csüggték egymáson, együtt ábrándoztak csendes nyári estéken a német római birodalom nagyságáról, — a hadseregnek Rómába s Apuliába való győzelmes vezetéséről, — együtt sétáltak, együtt regéltek Itália és Németország királyi kertjeiben. De az ifjú Adalbert gyengéd, gyönyörű lelkét megkívánta a lelkek nagy szeretője, Krisztus, — megkívánta szépségét a zoltár szavai szerint a Szentlélek, s az udvar fényében, a királyi barátságban, a koronák csillogásában suttozta lelkének: *Audi filia et vide et inclina aurem tuam, quia concupivit rex speciem tuam: hallgass lelkem és nézz rám, figyelj s hajtsd hozzám fejedet, mert megszerettelek!* Adalbert engedett s a Szentlélek szerelmének erejében üldözte magában az embert, amennyiben hiú és könnyelmű, az embert, amennyiben élvezeteket és gyönyöröket hajhász, amennyiben testét szereti és rossz hajlamait dédelgeti az isteni kegyelem rovására. Adalbertben már ifjú korában úgy győzött az Isten ereje . . ., hogy Adalbert szentül élt már az udvarban. Ime egy szent, K. H., egy szent az udvarban, azon udvarokban, melyekről közönségesen azt hiszik, hogy valamint a Jordán vize a Holt-tengerbe szakadva elveszti tükrét, kristálytisztaságát és zavarossá válik: úgy a lelkek is az udvarokban elvesztik tisztaságukat, egyenességüket, őszinteségüket, áhitatukat. Ime egy szent, ki az udvarban élt . . . «fuit cum princi-

pibus populi», mondhatjuk méltán Adalbertről a haldokló Mózesnek Gaddesről szóló dicséretét: fuit cum principibus populi, a nép fejedelmei közt élt; de elvesztette-e azért szentségét, fönségét? Nem volt-e annak dacára szent, kiváló nagy szent? sőt ép azért volt: fuit cum principibus populi, et fecit justitias Domini!

Igaz, hogy ez az ifjú kor szentsége, egy ártatlan, buzgó, mindenre kész szív és semmi egyéb; szív, mely a halálos bűntől úgy irtózik, mint a gyermek a vipera kigyótól, — szív, mely az érzékiség csábjaitól s a gyűlölködés izgalmaitól óvakodik, — lélek, melyet a hiúság és kevélység nem környez, — kezek, ajkak, melyek tiszták mások bántalmaztatásától, — szemek, melyekben a megőrzött ártatlanság szűzies ragyogása csillámlik. S mit is akarnánk többet? Így szokott hódítani az Isten; mert az ő karja ugyan erős, de az ember gyenge; neveli magának szentjeit, míg elbirják az Istent. Így tesz mindenütt; kicsinnyel kezdi, hogy nagygal végezze, — kevéssel, hogy ne rémítsen.

Ó boldog szív, mely az isteni kegyelem hívásának megfelel, s nem kevesli, nem kicsinyli a magot, hiszen tölgy lesz belőle, — nem veti meg a szikrát, hiszen lángtengerré növekszik! Lassan halad az Isten, s elrejtí szándékait. Ugyan, aki prófétai szellemben fölkereste volna egyiptomi Máriát, midőn az még élvezet, gyönyörítas arccal az alexandriai élvhajhászok bálványa volt, s mondotta volna neki: «ó aszszony, hallgass rám! Lesz idő, midőn nemcsak megutálasz minden gyönyört és élvezetet, hanem elvonulsz egy rengetegbe s 47 éven át nem fogsz látni embert; körülvesznek majd farkasok, rókák, oroszlánok, sakálok; de te nem fogsz vágyódni a vadak környezetéből udvarlóiód finom társaságába. Három kenyeret viszesz magaddal a pusztába, s ezek megkeményedve, összehorpadva, penészesen 16 éven át táplálékul szolgálnak majd neked. Miután ezek elfogytak, fűvel fogsz élni, mint a barom és iszol a mocsár vizéből. Azután kunyhó nélkül, mely védjen, ruha nélkül, mely fődjön, dideregsz a téli hónapok éjjeleiben, s elernyedsz a forró nap sugaraiban. Szemeidet egy óráig álomra zárod le és sírásra kényszerítet reggeltől estig, melledet ökleiddel s kövekkel fogod döngetni, testedet tüskékkel s vesszőkkel szaggatod. Ezt mondom neked, hidd el, megteszed!» Mondjátok, Ker. Hallgatóim: ha valaki így szól egyiptomi Máriához, midőn szőnyeges szobákban kereveten ül, minő hitelt talált volna nála? Nem nevette volna-e ki az ily prófétát, aki ezt vele

elhitetni akarja? Hogyan? Én fussak a pusztába, én sanyargassam kényes magamat, én ne egyem, ne igyam, ne aludjam, én sírjak és keseregjek éveken át? Ó az nem történik soha! s mégis megtörtént, — megtörte az Isten az embert, — lassan törte meg, de hatalmasan!

A Szentlélek tüze elharapódzott Adalbert lelkében s intette, nógatta mindig többre: szenteld nekem szűzességedet Adalbert, mondj le a megengedett élvezetekről a házasságban. Mondj le minden gyönyörrel, mely érzékies, és ha föllázad ösztönöd, foszd meg kényétől a szent szegénység által, — törd meg erejét bőjt és önmegtagadás által, — szakítsd félbe álmodat virrasztás által, és ha ez sem elég, bosszuld meg az erényt véres ostromozás által. Van-e magányos hely Prága közelében? fuss oda és szedd össze sokszor lelkedet; nem küldlek a vértanui halálba, de mivel tudom, hogy a pogány sötétség s az ármány vesz körül, mely el akar téged tántorítani hitedtől, tudd meg, hogy nem szabad eltántorodnod semmi áron tőlem, sem hízélgéssel, sem rémítéssel, sem ígéretekkel. Ha rá akarnak venni, hogy szegd meg hitedet: nyujtsd testedet vasfogóknak, csontjaidat fűrészeknek, inaidat a kőpadnak, fejedet a baltáknak. Mutatnak majd izzó kemencéket: ne félj beléjük vettetni; mutatnak jeges tavakat; ne félj rajtuk dideregni; ne legyen előtted hegycsúcs oly meredek, vadállat oly éhes, kerék oly csonttörő, nyíl oly éles, rostély oly tüzes, mely miatt meg akarnád tagadni azt, amire tanítlak s buzdítlak! Ezek azon lelkes érzelmek, melyek az ifjú Adalbert szívében is a Szentlélek erejében megfogamzottak, visszhangjai a szavaknak: ne féljete azoktól, kik a testet megölik. S volt-e lelke hozzá az ifjúnak? Nem zavarodott-e meg, nem szorult-e össze szíve? Ó, K. H., nem szorult el szíve, mert megtörte benne Isten az embert! S hogy törte meg, hogy vette el kedvét a hiú nagyságtól, hogy tette izetlenekké gyönyöreit, hogy hagyta hidegen fény és pompa iránt, eltávolította őt mindjobban önmagától, elmerítette őt mindjobban önmagába, hogy kivesszen belőle az ember, s bevonuljon lelkébe az Isten!

S mint ilyen már 24 éves korában prágai érsek, oszlopául állíttatott az erénynek és egyháznak, de csak azért, hogy még jobban összetörje őt az Isten!

Adalbert érseki széke nem volt a dicsőség trónja; hanem körülzajlotta azt a pogányság borzasztó dühöngő árja. Prága és Csehország nagyban még pogány volt, kegyetlen, szívtelen, vérengző; pogány! mit mondjak gonoszabbat?

mint amely urának az ördögöt vallja. Mélyen fetrengett s elfelejtette magát azt az Isten-képet, melyet önmagán hord, lealacsonyodott s gyengéd szüzi érzelmét baromi étellel váltotta fel; letűnt arcáról méltósága, szívéből kiveszett jósága s azok a gyönyörű lelkek, melyek az erény szépségében Ágnes tisztaságát, Caecilia nemes bátorságát utánozhatták volna, — azok a gyönyörű lelkek, melyek Erzsébet könnyөрületességével, Agatha hősiességével tündökölhethének, elvesztek, kialudt szívük, szenvedély s kicsapongás áldozataivá lettek. Ó mily gyötrellem! ó szívrepesztő fájdalom — élni az ily nép közt, látni a borzalmas pusztulást és a pogány érzéketlenséget. Ily nép közt élt Adalbert, nem annyira élt, mint szenvedett és sírt, merl intéseit kevésbbé és sokszor semmibe se vették, jóságával visszaéltek, buzgalmát ki-nevették. Adalbert az Írás szavai szerint a rosszat a jó által akarván legyőzni, türelmét nem veszítve, könnyeit fel nem szárítva járt körül, tanított, hirdette az Úr tanát és ítéleteit, még éjjel se pihent, nem félván a pogányok dühétől s a hűtlen keresztények bosszújától; de midőn nemcsak a templom küszöbjét, de az oltárt is bemocskolta embervér, midőn édes testvéreit is kipusztította a pogányok gyilkja, s a vértől párolgó kezek Adalbertre is emelkedtek, mélyen megrendülve belátta, hogy az ember semmit sem tehet, hogy Isten az Úr, ő könyörül, akin könyörül, és irgalmat gyakorol, akin akar. Egy emberbe sem öntheték hitet, egynek sem indíthatom meg szívét, csengő érc és pengő cimbalom vagyok; megalázódok még jobban Isten keze alatt.

S Adalbert még alázatosabb lett: lelépett az érseki trón lépcsőiről, letette püspöksüvegét és pásztorbotját, kibujdosott Prága kapuiból, s darócba öltözve egy csendes régi kolostorban, a római Aventin-hegyén, Szent Elek temploma mellett húzta meg magát. S mialatt a német hadseregek a hegy lábánál vonultak, a zászlók lobogtak, a kürt harsogott, mialatt Ottó császár kardjának, sisakjának, aranyezüst fegyverzetének villogása a kolostor falain is tükröződött: addig Adalbert söpörte a folyosót, kapált a kertben, szolgált a konyhában, mosta a zárándokok lábait! Nélkülem semmit sem tehettek, érijétek be kegyelmemmel, alázódjatok meg, mert én vagyok az Úr!

Az Isten elérte célját, az ábrándos, lelkes főnemes Adalbertből, a gazdag, előkelő prágai érsekből szegény, folyosót söprő, zárándokoknak lábait mosogató szolga lett; kényelme, hírneve, dicsősége, gazdagsága, selyme, palotája, hódolata,

minden, ami emberi volt, letűnt: most, most töltötte őt el egészen az Isten. A pápa előhívta Adalbertet rejtekéből, kiállította őt újra a csatasíkra, lelkesítette, hevítette s visszaküldte a pogány, konok csehekhez. De az isteni gondviselés a magyarokhoz vezette; ide, erre a hegyre, melyen most mi állunk, hogy Krisztus édes igája alá hajtván a királyt, meghódítsa népét is, azzal a hódítással, melyről írják: *non ferro, sed ligno*! Most tűnt föl, mily nagy Adalbert, s hogy mennyit bír, aki előbb ingott, panaszkodott és sírt tehetetlensége és sikertelensége fölött. Az Isten eltöltötte őt, miután megtörte! Kiszemelte őt arra, hogy a magyar népet ő keresztelje meg, s hogy ki előbb egyes lelkekkel is alig boldogult, most népeket hódítson meg Krisztusnak. Az Isten kiszemelte őt arra, hogy István királynak ő esdje ki az újjászületés kegyelmét s a kegyelemmel azt a hitet, azt a reményt, azt a szeretetet, mely Istvánt Magyarország apostolává emelte. Mennyit nyert az maga számára, ki ennyit képes kieszközölni másnak? Szent István első vértanu kieszközölte a hitet Pálnak és a hitnek Pált. Hitetlenből szentet, vérengző üldözőből apostolt varázsolt érdemei által! S milyen apostolt! Istenem, milyen apostolt! aki alig hogy megtér, a harmadik égbe ragadtatik, s miután levette szemét az Istenről, besugározza Ázsiát s Európát a hit fényével, s hirdeti az Evangéliumot mennydörgéshez hasonló szavával. Si Stephanus non orasset, Ecclesia Paulum non haberet! Ha István nem imádkozik, mi volna belőletek Arábia, Ázsia, Cilicia, Phrygia, Macedonia, Cyprus, Candia, Rhodus népei? Si Stephanus non orasset... levetitek-e magatokról azt az igát, mely alatt távol a hittől, távol Krisztustól és az égtől az örök tűz martalékává lettetek volna?

Elég K. H. — Álmélkodva idézzük s alkalmazzuk Szent Ágoston e szavait Adalbertre: Si Adalbertus non orasset, Hungaria Stephanum non haberet! Ha Adalbert nem imádkozik, ha nem sír, nem szenved, ha szíve alázatosságában meg nem törődik az Isten keze alatt, Magyarországnak nincs Istvánja! Ha Adalbert nincs, hol vagy István király?! Ne gondoljuk ezt túlzásnak: a lelkek, a kegyelmek világában épügy vannak láncolatok és sorok, öröklések és származások, mint a családokban. Vannak lelkiatyák és lelki gyermekek!

Hol vagy István király, ha nincs Adalbert? az az István, kinek neve említésekor inkább könnybe lábbad szemünk s elnémul ajkunk nagyságától, attól az apostoli lélektől, mely a magyarságot az örök életre vezette, attól a ragyogó szent-

ségtől, melyet ő a koronás király, ő az első keresztény, ő az első apostol széthintett e nemzetben s nyolc század óta ragyogtat fejünk fölött. Si Adalbertus non orasset . . . Adalbert kezéből hullt az a víz István fejére, Adalbert ajkáról hangzott az a szó, mely vízből és szóból, vagyis a keresztségből született, — újjászületett István ! Adalbert áldotta meg azt a szent kezet, mely kardot forgatott győzelmes harcban, sebet gyógyított szívben s testben, s megdermedve nyugszik most Buda várában, e szent kéz rámutat Adalbertre : Magyar nép ! Ha Adalbert nem imádkozik : nincsen Istvánod.

E gyönyörű templom másodsorban Adalbert emlékének van szentelve, ívei alatt egyre hangzik a buzdító szózat : Si Adalbertus non orasset, Hungaria Stephanum non haberet . . . s hálából e nagy, szent férfiú, ez apostoli, szűztiszta hitvalló és vértanu emléke iránt, itt kell tiszteletét emelnünk, itt kell hódolatunkat neki bemutatnunk. Múltán hangzik ezen a helyen Adalbert dicsérete, hiszen e hely, ez a templom a magyar katolikus egyház első temploma, a magyar kereszténységnek, s e kereszténység összes áldásainak győzelmes, de egyszersmind óvó, figyelmeztető emléke. Ez a templom nem síremlék, hol Adalbert csontjai porladnak, ez a templom az Isten háza, hol a keresztény élet, hol Adalbert apostoli lelke lakik, mely nem akar álmodni, hanem életet élni ; e helyen kiáltjuk mi is : Adalbert, mi is élni akarunk ! S miért nem élünk? miért haldoklunk? Rajtunk áll K. H. . . , ha élni akarunk.

Ma is, mint akkor, midőn Adalbert járt e helyen, ugyanaz az igazság s ugyanaz a kegyelem üdvözít, ma is hitből élnek az igazak, s az Isten a szívek vágya ; ma is ezekből a kutakból születnek újjá, új életre a lelkek, ma is ugyanezekről a fölkenet kövekről száll fel az áldozat s rajtuk pihen a kenyér színe alatt elrejtőzött Krisztus, a lelkek eledele. Ugyanabból a kegyelemből élünk, mely a hét szentségből patakszik, ugyanazon hitben gyökerezünk, melyet hajdan Adalbert Rómából hozott, s melyet e szószerkről is csak azért hallgatunk bizalommal, mert tudjuk, hogy ez a szék a római székkal összefügg, hogy ez a fa abból a gyökérből hajt, mely Péter sírjába mélyed. Ime Adalbert öröksége ! Ugyanaz a kincs . . . ugyanaz az erő áll rendelkezésünkre ; kincs, mely a népeket a tönkretűntéstől óvja, erő, mely azokat a mélységből az örök életre emeli.

S nem mondhatjuk, hogy ez a kincs nálunk holt kéz volt. Csak az első királyi családról kell megemlékeznünk, hogy lássuk, mennyire katolikus volt ez a nemes törzs, s mily

gyönyörű lelkek sarjadtak századokon át rajta: István, Imre, Salamon, László, Erzsébet, Margit... Íme Adalbert szellemének örökösei, íme a magyar kereszténység gyöngyei. Nem volna-e ez a magyar nép alkalmas, termékeny talaja Krisztus kegyelmének, melynek első családja, legnemesebb vére, a honfoglaló Árpád törzse ennyi szentet adott az egyháznak? Nem emelhetné-e föl ez az ezredéves törzs mohos, fáradt karjait erőteljesen az égre, melynek gyökere a katolikus kereszténység lelkétől van áthatva?

Ó tudjuk mi, hogy miért fáradt és törődött a magyar kereszténység fája, tudjuk mi, hogy miért kívánjuk vissza Adalbert szellemét, mely új lelket és erőt öntsön bele! Azt az erős, teljes, lelkes hitet, azt az egész katolikus hitet kívánjuk és hívjuk vissza, mely nem rejtőzik félénken a szív redőjében, hanem katolikusává teszi az észet az ő elveiben, a szívet az ő indulataiban, a nyelvet az ő szavaiban, a zsebet az ő adományaiban, a kart az ő cselekedeteiben, az egész embert észben, szívben és testben.

Az emberek nem akarnak egészen katolikusok lenni, csak félig; akarnak hinni, de nem akarnak tenni; katolikusok akarnak lenni, de nem akarják a pápát szentséges atyjuknak elismerni; katolikusok akarnak lenni, de szabadkőművesek is; katolikusok akarnak lenni, de nem akarnak katolikus iskolákat, katolikus óvodákat, katolikus elveket a munkába, az iparba, a kereskedelembe; katolikusok akarnak lenni, de nem akarnak katolikusán élni. Innen az a sok baj, innen annyi millió ember elnyomorodása, innen a szegénység borzalmas terjedése, innen az iparosok tengődése... s ami a fő, annyi ezer és ezer lélek veszte!

Ma, K. H., midőn mi Adalbert ünnepét üljük, mely ünnep emlékeztet minket a kereszténység áldásaira, ma, midőn mi templomokba jövünk össze, melyek Krisztus véréből s az apostolok és vértanúk csontjaiból épültek, ma midőn Krisztus kegyelmének legremekebb műve, az erények példányképe, a Szent Szűz hívja oltáraihoz hagyományos szokás szerint az emberiséget, hogy tanuljon szeretni és hinni: ma május 1-én már nem százezer, hanem millió és millió keresztény férfiú — kétségbeesve az Isten szeretetén, akiről írva van: «diligis omnia, quae sunt», szeretsz mindent, ami van; kétségbeesvén a kereszt erején, mely az Írás szerint «virtus ad salvandum omnes», mindnyájunkat üdvözítő erő — nyilván hirdeti elszakadását a hittől, Krisztustól, a kegyelemtől s mindattól, mit ez a kereszténység létbe hívott; szakít tár-

sadalmi rendjével, anarchiát állítván a törvényes hatóságok helyére, egyházával anarchiát állítván a hierarchia helyére, — városaival, melyeket romba akar temetni, nemzeteivel, melyeket szét akar robbantani... szóval ma, ezen napon az elkeseredett s Krisztustól elszakadt ember borzasztóan csörgeti láncait, s már ettől a lánccsörgetéstől is megfagy az emberek vére; mi lesz, ha a láncokat szétrepeszti.

Mily ünnepies komolysággal figyelmeztet minket Szent Adalbert e veszedelmek ellenszerére, s hirdeti ezer meg ezer buzgó hívő keresztény ajkával: mentsük meg a kereszténységet! oltssuk mindenbe a hitnek szellemét; ébresszük azt fel családainkban, hogy ne legyen házunkban egy is, aki tőlünk függ, s aki Krisztus parancsolatait megveti; emeljük föl szavunkat és karunkat Krisztus érdekeinek óvására, hiszen a féreg is tekerődzik a porban, ha tapossák: s a meggyőződés, az örök élet vágya, az erény s a jog szeretete az legyen oly gyatra, silány szikra, mely inkább elalszik, mint gyujt? Ne hallgassunk a divatra: a divat nem gondolkozik és nem érez; ha most nem divat templomba járni és a szentségeket fölvenni, ha most divat katholikust, kálvinistát, zsidót egyaránt igazhitűnek tartani, ha idézik híres emberek példáit, Moltke vigasztaló gondolatait («Trostgedanken»), mik ezek Krisztussal, az élő Isten fiával szemben, aki mondja: «Aki nincs velem, ellenem van?!»

Szent Adalbert, Magyarország őrangyala, a titokzatos férfiú, «aki sokat imádkozik a népért», hangoztatja a vészkiáltást: mentsük meg a kereszténységet. Mit mond ez más, mint mentsük meg önmagunkat! Hiszen mindenünk keresztény alapokon nyugszik. A kereszténység épített nekünk házat, az alapította városainkat, az csinált nekünk utakat, az építette iskoláinkat, az adott ránk ruhát, az adta nekünk a tízparancsolatot, az ismertette meg az illemet és tisztességet!

Ragaszkodjunk, buzduljunk, lelkesüljünk azért a nagy, isteni, dicsőséges kereszténységért, mely az embernek, a této-vázó, megzavart embernek az anarchia romjai s a bombák robbanásai közepette fülébe dörög a föltámadt Krisztusnak szavát: «Ne féljetek! én vagyok!» Ne féljetek, én vagyok veletek, a megtestesült Istennek kegyelme és hatalma, mely a múltban az emberiséget, a legmélyebb vallási, erkölcsi, értelmi zürzavarból kiemelte; szívet adott neki, melyet már elvesztett, felebarátot mutatott neki az emberben, kiből üldözte s gyűlölte nem hasonmását, hanem ellenségét. Feleiséget, gyermeket adott neki, kiket addig csak jószág, barom-

számba vett; igazságra tanította, melyről lemondott, erkölcsre és tiszta életre, melyet lehetetlenségnek nézett. Miért nem vagyunk mi ama szomorú hagyomány öröklői, mely azokban a századokban, melyek Krisztus előtt gördültek le, elődeink nemzetségeit egyikét a másika után érte? Mikor és hogyan állott meg futásában s veszett ki a föld nagy részéből az ősvilág nyomorúsága? Mely forrásból merítők az igaz Istenbe s ennek az emberiséget vezető végzéseibe vetett teljes és változhatlan hitünket? Honnan szereztük világos és általános erkölcstörvényi ismereteinket, minden nagy és társadalmi alaptörvényben az egyöntetűséget és összhangzást? Honnan nyerők az igaz felvilágosultságot, a jóakaratú nézeteket, a valódi házias élvezeteket s az egyéni biztonságot, melyek aránylag oly bámulandó fokának örvendhetünk most még a kereszténység leghátrább álló tartományaiban is? A kereszténységből!

No hát mi ezt a kereszténységet tiszteljük, szeretjük, valljuk s újjászületésünket is belőle várjuk. A tények ékes szólása, a történelem meghamisíthatlan tanúsága mellettünk bizonyít. Az emberek semmire se mentek kereszténység nélkül! Ha szemléljük az emberek millióit Krisztus előtt, s a kétségbeesésig felszaporodott viszontagságaikat, ha figyelembe vesszük fényes tehetségeiket, észlelő tapintatukat, józan ítéletüket, a tapasztalat s a bölcsészet által kitágított ismereteiket, azt kell következtetnünk, megtették mindazt, elérték mindazt, mit az ember tenni képes, ha önmagára marad. Ha tehát az egész emberi nem négyezredéves kísérlet után nem birt egyebet felmutatni összes képességei, kutatásai, tapasztalatai gyümölcseül, mint a nyomorult társaséleti intézményeket, — már csak van joga a léhez a kereszténységnek, mely egy összehasonlíthatatlanul jobb társadalmat, emberi névhez méltó állapotokat teremtett! Méltán kívánja, hogy üres szavakért, hamis, tehetetlen elvekért ne pártoljunk el tőle, hanem hogy hajtsuk szellemének uralma alá az erőt, a hatalmat, a törvényt, a művészetet, tudományt, kereskedelmet, ipart, családot, iskolát, sajtót, társadalmi életet, hogy az emberi nem újjászületését, melyet oly dicsőségesen megkezdett, a teljes kifejlődés áldásával koszorúzza! S Adalbertet, az Istennek szentjét, kérve-kérjük, hogy amint az Ecclesiasticus mondja: «ossa ejus pullulent de loco suo» (Eccli. 46.), csontjaiból élet áradjon s fölserkenjen az a hit, az az Isten-félelem, az az erény, melyet ő köztünk áldásosan széthintett. Amen.

Szent István napján

Budavárában, 1892. aug. 20^a.

Keresztény Hívek !

A magyar nép nemzeti ünnepe *keresztény* ünnep ; ünnepelésünk hőse az Istennek Szentje, kinek trónja az oltár, — koronája a szentség aureolája s kit midőn ünnepelni akarunk, leborulva imádkozunk. Főnséges ünneplés, K. H. ! A magyarság nagy multját és dicsó emlékeit akarjuk ünnepelni s örömünk imává magasztosul, — lelkesülni kívánunk főnséges példakon s lelkesülésünk Isten-tiszteletté fokozódik, — keressük első szent királyunk sírját s lépteink az örök, élő Isten oltárához vezetnek : mintha nemzet és egyház közt — magyar korona és aureola közt, — trón és oltár közt, — nemzeti lelkesülés és Isten-tisztelet közt különbség nem volna, vagy inkább mintha e két elem egymásba folyva hatalmas egységben, István királyban kivirágoznék. S valóban úgy is van ! mert Szent István világtörténeti alakjának és műveinek lelke a kereszténység szelleme, az a Szentlélek, aki a kereszténység templomaiban és oltárai körül leng s templom és oltárnál főnségesebben testet ölt szentjeiben. István király is e szellem megtestesülése ; mert benne a keresztény gondolat életté változott s érvényre juttatta elveit, törvényeit, vágyait ; ez a szellem veté meg István kezeivel a keresztény királyság alapjait, mely Isten kegyelméből s nem a népszámlálás sémáiból veszi erejét, — e szellemen építé fel István azt a trónt s szerezte meg azt a koronát, mely a nyugati keresztény népcsaládban helyet, tekintélyt, jövőt biztosított a magyarnak, s végül ez a győzelmes szellem István erényeiben önmagát koronázta meg a szentség sugárfényével, úgy, hogy azóta I. István király a kereszténység Szent Istvánja, koronája szent korona, jobbja, mely kardot forgatott s országhormányt kezelt, az Isten csodáinak eszköze . . . Valamint tehát István szelleme a Szentlélek : úgy műveit is, a magyar királyságot, trónt és koronát, a magyar kultúrát, létet és hazát méltón és

igazán csak a templomban, csak az oltárnál, csak imádkozva ünnepelhetjük.

Azonban K. H., nem áll-e idegenen köztünk a vallásos szellem ez ihletett alakja, kiben gondolat, vágy, élet és érzelem merő, mélységes hit? Értjük-e mi azt az embert, a XI. század szentjét, ki országunkat, királyságunkat alapította, koronánkat szerezte s megszentelte, ki Európa színpadára állított minket? nem vagyunk-e hajlandók oltára fölé írni «ignoto Deo»? ki bár csont a mi csontunkból és vér a mi vérünkben, de szellemét, lelkét mintha föl nem foghatnók, oly idegenszerűnek látszik, — nyelvét mintha nem értenők, oly ósdiasan hangzik. Azért én e szentbeszédemben *Szent István szellemét, mely a hit, a kereszténység szelleme, akarom az ő dicsőségére jellemezni.*

Van az emberi szívben egy törekvés a végtelenbe, az örökkévalóba... Ezt a mély, vallási ösztönt, mely az értelmes lét örvényeiből végigzúgó fenékhullámként kíséri az emberiség történelmét, az Isten Fia, az Úr Jézus elégitette ki, midőn megerősíti s megvalósítja a régi Szentírás szavát: *dii estis et filii Excelsi omnes!* Krisztusban lép föl össz-pontosulva minden harc és törekvés az Istenbe... a legfőbb szellemi forradalom a lelkek felszabadítására, s ez a szabadság az a csodálatos kereszténység egyházával, királyságaival, énekeivel, művészetével, társadalmával, könyörületességével, gót dómjaival s keresztes hadaival, mely tetőpontra emelkedett a XI., XII., XIII. században. István király a XI. századbeli kereszténység megtestesülése: ez a kereszténység pedig oly mély és bensőséges, oly erős és elszánt volt, hogy Szent István korában az egész világot, az észet s a szívet, a társadalmat és civilizációt mozgatta, — az élet problémáit megoldotta, — a szegénységet és szenvedést királyi polcra emelte, — az emberiség szívét, lelkét és lelkiismeretét egészségessé tette, s a birtok és személyes szabadság számtalan veszélyeiben is megnyugasztalta. A népek boldog, theologikus korukat élték, Istent keresték s az élet nyomorában, melytől csakúgy nem voltak szabadok a középkorban, mint most, — a hit vezetése alatt meglették.

A mi társadalmunk más csillagzatok alatt él; a régi eszmék halványak, a régi valóságok s maga ez a legnagyobb történelmi valóság, a kereszténység mintha vonzerejüket s hatályukat elvesztették volna. Ki értené meg közülünk a XI. század vezérgondolatait? Ki értené, K. H., midőn a Karst-hegység kopár, törmelékes, napsugártól izzó völgyei-

ben áll, hol gyöngye vízcsermelyek kigyóznak fáradtan, hogy e sekély vízerecskék hajdan hatalmas folyamok voltak, melyek az argonauták mesés hajóit emelhették? Úgy vagyunk a keresztény hit szellemével; ez hatalom volt, mely hajdan világokat mozgatott s emelt, s most a szív benső világába zárkozva várja újra föltámadását. E hatalom megtestesülései voltak a középkori szentek: Szent IX. Lajos francia király, Szent Erzsébet, a középkori könyörületet gyöngye, Kunigunda, Margit magyar királyleányok, Hedvig, Ágnes, portugáliai Erzsébet szent rokonai koszorújában, — Szent László, a középkori lovagi szellem magyar kiadásai a keresztény nyugati népek szent patriarkái közt, — kik papok, harcosok, királyok és vértanúk voltak, a kultúra e szent patriarkái közt mondom, Szent István, ki nemcsak koronát szerez, de fénysugarat is rá, mely a koronát szentté tegye. Ez alakok mind radikális, elszánt jellemek, a szellem őseréjével rendelkező lelkek voltak, kik miután önmaguk elteltek kereszténységgel, a keresztény szellemet mindenfelé kisugározták. Oly alakok, kiknek hite s buzgalma oly mély volt, hogy népek számára nyílt meg belőlük az újjászületés árama. Ezek azok a radikális emberek, kiket Renan az újkor szociáldemokratáihoz mert hasonlítani; kik társadalmakat változtatnak át, kik nem nézik azt, ami van, csak azt, ami nincs! De ami kívül nincs, az már megvolt bennük! Bennük a hit egy világot teremtett, mely gyengéddé s alázatossá tette lelküket, mint a gyermeket, — erőssé és kitaratóvá, mint a hódítók ambícióját. A végtelennel szemben oly gyermekdedek voltak, — a véggel szemben oly merevek és következetesek. Ismeritek-e, kiált fel Monin, — ismeritek-e a szenteket? ezeket a gyermekeket, — oly naivok, — ezeket a hősokeket, — oly bátrak és áldozatkészek? ismeritek-e az Isten fiainak epikus nemzedékét, melyben egyesül a csodálatos a gyengéddel, a fönséges a zegyszerűvel? Ezek a szentek! István első magyar király is oly gyengéd volt, hogy szíve legfönségesebb szerelme a Szent Szűzre irányult, kinek templomokat épített lelkesülésében s kinek a magyar koronát is felajánlá, mielőtt 1038-ban Nagyboldogasszony napján nászútjára, az örök menyegzőre tért volna, — oly erős és egyoldalú, hogy miután az örökkévalóság gondolataival eltelt, e gondolatoknak élt, e gondolatok szerint mérte s intézte ügyeit, — e gondolatokért ment harcba, — e gondolatok vonzalmában töltött imádkozva éjt, napot, bőjtölt, járt mezítláb s csókolta a szegények kezeit.

A modern ember undorodva fordul el e koldusos királyoktól, kik porba, rongyba vágyódnak, azt gondolja, hogy végigcsörtetve diadalszekéren a Caracallák s Domitiánok dölyfével nagyobb dicsőséget s boldogságot szereztek volna, mint a szív alázatában; azt gondolja, hogy az evangélium alacsonysága, a gyöngé, érzelgős lemondás, a bűntől undorodó ájuldozás helyett, melyben a keresztény királyok vesztgelni látszanak, inkább az önmagán segítő emberiség élére állhattak volna: de a gondolkozó bámulja lelkük mélységét s e mélységben az emberi szív legáldásosabb s legtevékenyebb hatalmait. Mert ki tehet így? Csak az; kinek szíve csordul-tig tele van bensőséges meggyőződéssel s meleg lelkesülés-sel! Ki tehet így? Csak az, ki előtt legnagyobb valóság a hit, — kinek a világ csak rejtély, csak kép, melyből a hit által kiolvassa az örök igazságot, — csak az, ki apostola lesz a szent szegénységnek a szív gazdagsága miatt, — szeretője a kinnak a belső élvezet miatt, — ki a gyengeséget Krisztusért hatalomnak nézi, kitüntetésnek a gyalázatot, — ki a köny-nyeket mosolyért váltja be s a szegények imáját aranyon veszi meg, — ki a világot nem tagadja, de sötéttségét megvilágítja, tudományát kiegészíti, az emberi létnek a vég-telenséget megnyitja, — ki az embert önmagában isteníti. E szellemmel volt telve István szíve; előtte a hit minden gondolata szent volt mint az oltár, — minden jó föltétel késztető, mint az örök boldogság vágya. — Mondjátok, hogy ez képzelgés! . . . mi lesz akkor a valóság? Léteznek-e nagyobb valóságok, mint a középkor szentjei, azzal a csodá-latos hatással, azzal a mindent felölelő tevékenységgel, azzal a világot hajlító s mozgató hatalommal? A szellem ereje, az a legfőbb erő, a törekvés a végtelenbe, a vágy az Istenbe, melynek alapja az emberi természet titokzatos ösztöne s mely a keresztény kinyilatkoztatásban nyer legtökéletesebb alakot; ugyanez az erő mint tévely mohamedán vak düh, mely a kalifák fanatizált hordáit tüzelte, — buddhista ön-sanyargatás, mely a bramint a «semmisségbe» kibőjtöltette, — zoroasteri merevség, mely az érzelmet zord mechanizmussá alacsonyította . . ., mint igazság pedig kereszténység, kereszténység egész a szentségig. Ilyen István, eltelve a hit ragyogó eszméivel, kiben az igazság szenvedéllyé vált, — a buzgalom áldozatba, szeretetbe törő lelkesüléssé. Ha aztán embert nem néz, aki Istent látja, ne csodálkozzunk, ha kislelkű formalitásokba szorított gondolataink szerint nem igazodik Istenért hevülő lelke, — ha királyi palástját leveti s álruhát

ölt, hogy a szegényeknek szolgáljon, — ha mezítláb járja be nagypénteken a templomokat s a nép közé vegyül, mint ki szereti s keresi lelke üdvét; ne botránkozzunk, hanem inkább sajnálkozzunk szegénységünkön s lelkünk gyöngeségén.

István király a hitben ily elszánt, ily telt, ily óriás lélek volt; azonban nemcsak erős, gyengéd is volt!

A középkori kereszténységet durvának mondták, erkölceit szigorúaknak és kegyetleneknek. A külsőt illetőleg eltalálták, de a belsőre nézve nagyot hibáztak: nincs gyengédebb vallásosság, mint a középkor kereszténysége. A kereszténység t. i. merő részvétel: részvétel az Istenből, ki szeretetből részt ad nekünk önmagából a teremtesben, s gyermekeivé fogad a kegyelemben; — részvétel Krisztusból, szelleméből, érdemeiből, szenvedéséből s keresztjének gyaláztatából: részvétel a szegénynek nyomorából s könnyeiből, hogy végre résztvegyen magának Krisztus mennyországból. Ebben a kereszténységben Istennel szemben minden ember szegény és gyöngé, tehetetlen s a kegyelem tejével táplálkozik; a kereszténység a lelki szegények vallása, azon embereké, kik fölértették, hogy a végtelennel szemben senki sem gazdag, mindnyájan koldúsok vagyunk. Nemcsak koldúsok, de bűnösök is, kiknek egy reményük van: a kegyelem; egy útjuk: a könyörgés, az ima. Nézzetek már most bele a középkor szentjeinek lelkébe, hol ez érzelmek honolnak, hol a részvét, a kegyelemkeresés s a könyörület lakozik. Mindenik közülök, István úgy, mint Erzsébet, László úgy, mint Margit, leborul a kereszthez s azt dadogja: értem, értem szenved, sír, szomorkodik Krisztus, értem szegényért, — általa, belőle vagyok, ó, hogyne forna hozzá lelkem. Ez az »értem« lett a középkori szentek vallásosságának forrása; — örökös szegénységük szemben állt a könyörülő Isten véres kegyelmével s ebből támadt az a gyengéd részvét a szenvedő Krisztus iránt. Ezek az emberek gyengédek lettek a kereszt tövében, mint a gyermekek; — tudtak sírni, mint a veronai síkon az a 20.000 ember, kik vicenzai János beszédét hallgatták, s egymás nyakába borulva kibékültek. — Gyengédségükben mezítláb jártak Krisztus iránt való szeretetből s Krisztus szenvedésének tiszteletétől nem tudtak hová lenni; királyok letették koronájukat s a templom kövezetére borultak, mint Szent Erzsébet, IX. Szent Lajos, ki mezítláb sietett Párizs szemeláttára a Krisztus töviskoronáját vivő körmenet felé, s mint ezek, úgy tett István is,

kincseit pazarolta a zarándokok szolgálatára s midőn maga nem mehetett a szentföldre, vágyait, szívét küldte el velük. Nem bőkezűségét, nem alamizsnáit kell csodálni, hanem szellemét, Krisztus iránt való részvétét.

Az a harcias középkor szeretett sírni; sírni énekeiben, sírni gót dómjaiban; azoknak a hősöknek, kik embert egy csapással kettészelttek, megrepedt a szívük Jeruzsálem láttára. Érzelem nélkül sírni nem lehet; csak akiben nagy vágy s nagy szeretet él, az tud fájlalni, sírni és bánkódni. Csak aki szereti lelkét, az sirathatja meg; aki a szív szenvedélyességével kívánja az örök jót s el akarja kerülni az örök kárhozatot, az tudja könnyeivel lemosni bűneit s eloltani velük a pokol tüzét. A X. és XI. században különösen sokat sírtak, ezek voltak a penitenciának századai; István király korában várták a világ végét s a kereszténység nagy testén végigvonaglott az önsanyargatás nagy vágya: meghalni a világnak, hogy Krisztusnak éljenek. István király a kereszténység ez ünnepélyes hangulatában ült a királyi trónon; — koronája folyton emlékeztette őt Krisztus töviskoszorújára, — kormánypálcája pedig arra a győzelmes fára, mely a menny kapuit megnyitja. A keresztény nyugaton lüktető gondolatok elvetődtek István országába is s az ifjú kereszténység ezekbe nőtt bele.

Ó mélységes áram, ki tudna jellemezni? ! Emlékeid még most is állnak, mint a jégkorszak vándorsziklái a síkon, melyek a hajdani jégárak határait jelzik. Ime a Notre-Dame Párizsban penitenciából épült; — azok a hatalmas monostorok, apátságok, — azok a kőhidak a Visztulán, Elbán, Szajrán, Moldván penitenciából épültek; az emberek lerovandók bűneiket, belevésték a gót dómok pilléreibe, ágaiba, rózsáiba, oltáraiba bánatukat; könnyeikkel nedvesítették a közsörűköveket, hogy vésőik csorbáit eltüntessék; — verejtékükkel oltották a meszet; — azok a nagy kórházak faragott kövekből a penitencia hatalma alatt emelkedtek. S azután megindult a penitencia végső, nagy menete a kereszties hadakban; az a nagy búcsújárás, melynek Amiens-i Péter és Clairvaux-i Bernát vitték keresztjeit, nyomukban járt egy fegyveres bűnbánó hadsereg... hogy küzdjön s meghaljon penitenciában. Búcsúba vért ontani... hol láttátok azt? ! S nem egy... de százezren tették! A kereszties hadak a középkor legnagyobb processziói, leghatalmasabb rúgójuk pedig a penitencia volt... penitencia a halálba! Ó azok az emberek hittek, s bánták bűneiket, kik ily vezeklést tartottak!

S István király e gyengéd, bánkódó, engesztelő kor gyermeke volt. Nézzétek, hogy szomjúhozza a megaláztatást; titkon éjjel jár körül, végzi az irgalmasság gyakorlatait, félreismertetve pedig s gyalázattal borítva mennyei öröm tölti el szívét; ezt Krisztusért tűri; ez merőben Istené, mert mindenben van része az önszeretetnek, csak a szenvedésben nincs. Kezeit csókolta becsmérőinek s mély tiszteltből a szent szegénység iránt a koldúsoknak. Ez a csókja forró volt s nemesebb a legédesebb szerelem csókjainál, mert Krisztus szeretetéből virágzott ki. Szent testvériségben simul a szegény szerzetesekhez, jól érzi magát a durva barátsuhák közt s valamint a középkor legnagyobb lovagja, királya és szentje IX. Lajos, távol Afrikában haldokolva, szülőföldje szent pásztorleányának Genovévának ajánlja lelkét: úgy ez a fegyverforgató, koronát szerző, trónt és törvényt alkotó István a szegények imáiba ajánlja magát, kiket ápol és eltart.

A modern ember, ismétlem, elfordul e koldúsos királyoktól, véteni látszanak előtte királyi méltóságuk ellen. De mi a látszat a világtörténelem, — e világítélet — impozáns tanúságával szemben? mit nyom ez ellen a modern kor gyermekének ideges berzenkedése? Pedig a történelem arról az alázatos Istvánról azt is tanítja, hogy aki hamuban tudott ülni, tudott az a trónon s a harciméneken is ülni.

A keresztény gondolat nagyszerű egységbe tudta önteni a mezítláb járó, könnyező szentet s a tette és harcra termett királyt és harcost. A középkor szentjei sokoldalú jellemek; bámulat fog el e középkori alakok nagyságán, — lelkük teltségén, — buzgalomuk hevén, világnézetük felhőtlen tisztaságán, s valamint az, ki a gót dómokat a hit egyszerűségéből kikelni látta, fölkiáltott: «honnan van az, hogy oly alázatos szívekben oly büszke génusz él»: úgy mi is István király alázatos kereszténységének s hazát és törvényt alkotó erélyének láttára fölkiálthatunk: «honnan van az, hogy ezekben a könnyező, alázatos lelkekben oly erőteljes, nagyra-törő génusz él?»

István király génusza bármily alázatos szíve bensőségében, oly bátor, kitartó, erőskezű volt országos hivatásában.

Az alázatos István lett a magyar kultúrának patriarkája. Az alázatos, síró, bánkódó szentek hitéből és szeretetéből sarjadzott a nyugati civilizáció. A nyugati civilizáció egészen keresztény mű; az arabs kultúra nem az, — a hindu

kultúra nem az, — a kínai kultúra nem az, — de az európai egészen keresztény, egészen a hitből való. A hit hódító szelleme diktálta nekik a tízparancsolatot s nyomta kezükbe az ekeszarvát; e hódító szellem úttörői, hősei és apostolai pedig a szentek. Ez a hódító, művelő és társító szellem megnyilatkozott Istvánban. Kereszténysége sokkal erőteljesebb volt, semhogy magánéletével beérje s családi szentélyébe zárkózzék, — hite sokkal ragyogóbb volt, semhogy a király koronáját be ne aranyozta s kormánypalcáját nem abból a fából vágta volna, mely az Úr «erejének vesszeje». A XI. század kereszténysége nem volt oly gyáva, hogy keresztény népek kormányában a materializmust megtűrte volna, hanem saját elveit akarta megvalósítani a trónon úgy, mint a családban, a műhelyben úgy, mint a harci ménen, s a világ színterére léptette azokat az egész keresztényeket, kik meg vannak győződve arról, hogy ha Krisztus az igazság, neki kell hódolnia nemcsak Szent Péter hajójának, hanem az országok kormányrúdjainak is s neki kell áldozatokat bemutatni nemcsak a templom, hanem a haza sokat emlegetett oltárain is. István király kormányrúdja a kereszt volt. A középkori kereszténységben a királlyá való fölkenés mintha csak valami nyolcadik szentség volna — a királyoknak isteni, apostoli missziót adott, s azért Habsburgi Rudolf, midőn koronáztatásánál sietősen keresték a császári jogart s meg nem találták, az oltárhoz lépett, levette a keresztet, mondván: «itt az én jogarom, másra nem tartok igényt». Így volt ez Istvánban; a legmagasabb eszme, a kereszt volt uralmának legfőbb jogcíme s hatalmának szentesítése. Isten kegyelméből királlyá rendeltetve, a keresztény szellem fölkentje lett a trónon, fölkentje annak a papi királyságnak, mely a szentírás királyi papságával kezét fogva intézte a népek sorsát.

S amily keresztény király, oly keresztény harcos és hős volt Szent István. Nincs eszme, mely oly hősokeket állított volna a küzdőterre, mint a kereszténység. Kicsordulnak az ember könnyei, ha a keresztény hősök életét olvassa. Csatáikban, küzdelmeikben egy gondolat vezeti őket, Krisztus szeretete, ki bátorságukat az Isten ellenségei ellen vezeti harcba, s a lovag karddal, a papság az igével s a hét szentséggel harcol a pogányság ellen, s a keresztény lovagok kardjában az Isten ereje működik. E kardra áldást az Istentől kértek, s élt s biztos csapást fegyvereiknek bőjtben és imában kerestek. Montforti Simonnal rohantak egyenlőtlen harcokba, ha

mondhatták vele «az egész egyház imádkozik érted, nem hátrálhatok». Kereszténységtől ihletett hősök és harcosok állítottak föl sáncokat a barbárság előnyomulása ellen; a középkori csaták az eretnokség, pogányság, a török és a mórok ellen egyaránt a kultúra s a kereszténység ünnepei, keresztény hősök vérével pirosra festvék a történelem nagy naptáiraiban. A magyar történelemnek is vannak csatái, melyek mint Martell Károly és castiliali Alfonz «Las navas de Tolosa» véres napjai «a kereszt diadalmának» ünnepei lőnek, s e véres ünnepeket István kezdi meg Kupa ellen való harcaiban. A keresztény hősiesség alázatával és bátorságával küzd István a lázadó pogányság ellen; imádkozik s bőjtöl a csata előtt, utána pedig Szent Márton tiszteletére emel monostort, mely az alázatos győzőnek örök Te Deum-a legyen. De nemcsak hogy az Istennel szemben voltak ez erőskarú győzők alázatosak; az Isten-szeretettel egyesítették a leggyengédebb szeretetet népük iránt, Castiliali szent Ferdinánddal István is elmondotta: «jobban félek egy szegény asszony átkától, mint a mórok hadától». Erényeik példájával törték meg az állati embert. Keresztekkel, tömjénfüsttel, olajfaágakkal járták be az országot, s a népek meghajoltak e csodálatos közvetítők előtt, kezdték szeretni Istenért a rögöt, s a román és gót templomok tövében épült fel a keresztény társadalom!... Miért? Mert apostolok építették, kik az eszméért, a hitért való izzásban, mint valami villanyfolyamban hevültek, égtek, éltek és meghaltak.

Magyar kereszténység, ez a te apostoli királyod, s szented, hősöd, papod... Szent István, a hitből kinőtt óriás! Így áll a magyar kultúra élén, mint népének szent patriarkája, ki nemcsak a koronát, hanem az ekét, a fűrész és kalapácsot belevonja szentségének túlvilági fényébe! Így áll előttünk kettős koronával, «Magyarországnak»... s «Krisztus országának» dicskoszorújával, s e kettős királyságában lett csak igazán királyunk, — királyunk, kin necsak a test és vér ideiglenes hevüléssel, hanem kin a halhatatlanságba törő lelkek függjenek. Királyunk, ki vezérünk egyszermind az Istenhez... ó ez a valódi király, király és pap, — hős és apostol... egyszóval szent, kit az Isten adott nekünk, mondván: ecce ego mittam Angelum meum ante faciem tuam... íme angyalomat küldöm neked, ki vezessen téged.

Fogékony-e korunk a keresztény eszme e megtestesülése

iránt? Ha a divatot nézzük, aligha : mert ha látja is nagyságát s izleli műveit : nem ismeri szellemét. Az erős, világalkotó és mozgató hit ismeretlen hatalom s csak kiválasztott lelkekbe zárkózva várja föltámadását ! A keresztény népek elbódulva a frázisok csattanásaitól, föllázkodtak édesanyjuk, a kereszténység ellen, mely bölcsőjüket ringatta, s idegen, keleti elemek s hajótörést szenvedett bölcsészek járszalagán a gondolatlanság és szellemi szegénység gyermekségébe süllyedtek vissza. Hitükkel, szívük, lelkük s lelkiismeretük is beteg lett s egy «benső ellentmondásban» szenvedő tudomány csontvázáért odaadták a lelket, hiúságos theóriákért az életerős erkölcsiséget, — s az élet kínzó materializmusáért a szenvedésben is boldog megnyugvó lelket.

S miután ily koldusok lettek, küzdenek tovább a hit mennyei hatalma ellen ; de küzdenek nyomorúságosan, mert ezt is divatból teszik s lelkük ellentmond nekik. E küzdelem hóbot és hazaárulás ! Vagy mit csináljunk ez alakokkal, milyen István, László, Erzsébet, ha ez óriás lelkek termő talaját, ha az árpádházi királyok erényességeinek, bensőségének, legmagyarabb jellemének édesanyját, a kereszténységet elvetjük? Vagy ha már a régi korok nagysága nem ébresztheti fel törpeségünk öntudatát : mit akarunk önmagunkkal, e hullámmzó, zajgó emberi szívekkel, ha kioltjuk eszményeinket, milyeneket a hit ereje állított Istvánban a magyar nemzet elé? Mit csinálunk azokkal a legmélyebb s legeszményibb tendenciákkal, melyek a szentekben öserővel megnyilatkoztak, de bennünk is jelentkeznek? Hiszen bennünk is megvan a vágy az Istenhez, bár öntudata csak dereng ; mi is benne élünk, bár nem tudunk benne elmerülni. Mivel akarjátok pótolni a hitet, mikor fejtek és lábaitok alatt az ismeretlen valóság örvényei nyílnak? ! Azzal-e, hogy sárgömbötökön futkosva tagadjátok azt, ami örök és végtelen? Mikor ez az örök és végtelen bennetek is él s megnyilatkozik vágyaitok, sőt ösztöneitek alakjában, megnyilatkozik fürkésző, a végtelent fölismerő eszetek alakjában, amely vágnak, ösztönnek és észnek örök békét és kielégítést az Úr Jézus adott a kereszténységben ! A szív ez örök békéjéből emelkedtek fel azok a lelkek, milyen István király. Mi pedig ez áldott hatalommal nem érjük be, nem — mi küzdünk ellene. Küzdünk az ellen, ami örök, ami isteni van bennünk, s tesszük ezt a filozófia nevében a XIX. század verőfényének jogával ! XI. és XIX. század ! mily örvény van köztük, s ez örvényt szakítja közéjük az

öntudatra ébredt ész, — a tudomány. Mi lesz ez örvénnyel? A logika szakította-e azt vagy a tévely; a gondolat érettsége vagy a szívek fegyelmezetlensége s az új eszmék mámoros imádása? Mi tisztában vagyunk aziránt. Lám a ti filozófiátok, mely az egyháztól elpártolt s mint a tékozló fiú a szenvedély szolgálatában elveszté talentumait, energiáját s életkedvét, hirdeti, hogy az «istenemberi», az ember istenülése, a világ s az élet célja, s ó az az áldott kereszténység, az ő gyermeki, szelíd megadásában az Úr Jézus lábainál a legutolsó pórral is megismertette már 19 század óta az «istenemberit» s kegyelemben hasonult hozzá. Higgyétek el, oda tértek vissza, honnan elszakadtatok! az emberiség kiüríthatlan vággyal nő bele az Istenségbe annyira, hogy azok a filozófiák, melyek az emberiség s nem az asztalfiókok számára irattak, azok mind religióvá változnak.

Nézzétek, ez a ti bölcseitek fejlődése: a legdicőbbet, a kereszténységet elhagyták a filozófia miatt, s íme koldulva s leperzselt reményekkel térnek vissza. Mondhatjuk-e, hogy a kereszténység nem volt nekik elég szellemi, elég fönséges és igaz, s hogy azért pártoltak el tőle? Az igazság szomja úzte a XIX. század szellemeit az egyház meddő, kiszáradt emlőitől boldogabb, áldottabb anyához?! Soha, — egy tekintet a szellemi élet nagy temetőjére, okvetlenül más gondolatokra vezet. A világ iránya nem a szellem, hanem az anyag, — nem a gondolat, hanem az érzéki inger, — nem a komoly törekvés az örökkévalóságba, hanem a halálnak az idegek megfeszülésével, a vér bizsergésével, a hátgerinc sorvadásával, gyors tempóban, a szenvedélyesség mohóságával való keresése. Nem az ember oka a kereszténység sülyedésének, hanem az állat, nem a gondolat, hanem az érzéki vágy.

Azonban, K. H., helyén van-e e szomorú elmefuttatás a magyar kereszténység ez ünnepén, István napján? Helyén van-e e könnyesszemű visszapillantás az emberi gondolat romjain, mikor István nyolcszázados, megdicsőült alakja felé dobban szívünk? Nagyon is helyén van! Mert mi föl akarjuk építeni a romokat: tért akarunk szerezni annak az erőnek, melyből István alakja nőtt ki; el akarunk telni azon szellemmel, mely kerekded lelkeket, — erős jellemeket, tiszta erkölcsöket, megnyugvó, túlcserdülő szíveket adott az emberiségnek; visszakívánjuk azt az erőteljes kereszténységet, mely lelkiismeretet nevelt, mely 19 századon át millió és millió szívet mozgatott s nem rettent vissza az eszményinek legmeredekebb, legszédítőbb magaslataitól sem; föl a

csillagokba emelte szentjeit! Visszakívánjuk azt annál inkább, mert gyengébbek, szegényebbek lettünk erkölcsben, erényben, jellemben; mert a hit hiánya már mint emésztő bántat s életunttság ült a XIX. század arcára s a folytonos küzdelem a hit s a népek vallásossága ellen oly kincstől fosztott meg minket, mely az embert, mely lényét s minden szükségletét fedezte, erkölcsiségét óvta, minden bajában és szenvedésében pedig biztos ellenszerül szolgált. Ez nem kellett nekünk, hanem letértünk a régi hitből való élet helyén tátongó pusztaságba, hol az emberi szellem nemes csirái nagyobbreszt elsenyvedtek vagy boldogtalan fejlődésbe tévedtek, s az a dicsőséges, erőteljes kereszténység mint kincseivel, művészetével, szépségével elsülyedt város feledésbe ment s korunk ivadékai mint elhanyagolt, hülye epigonok füstös gunyhókban gunnyasztanak s álmukban sem sejtik, mi van lábuk alatt.

Akarunk-e jellemeket, embereket, egész férfiakat, kik örök nagy célok, isteni elvek, harmonikus, erőteljes megvalósulásai? Keressük azokat az Isten fiainak epikus nemzedékében, melyből István való, s melynek eleven gyökere a kereszténység. Ez a kereszténység nevelt férfiakat, kik a XI. században épúgy, mint a XIX-ben elég erősek voltak, hogy az élet nagy feladatainak megfeleljenek. Miért, honnan ez erejük? tán a «formahit» szegénységéből? Szegénységből ők nem valók; a jellem, a világnézet, a legnemesebb aspirációk telje uralta lelküket, gazdagok voltak s koldúsoknak sehogy sem mondhatók. Akár tudósok voltak, akár korunk más rendbeli nagy férfiai, — akár Arago és Jouffroy, akár Joubert és Le Verrier, Wigand, Stolberg és Windthorst, — nem szűköldtek a kereszténység formahitében, aminthogy Strauss, Darwin, Renan semmivel sem lettek gazdagabbak a hit elhagyása által.

István király erőteljes kereszténysége méltán ébreszti föl bennünk a vágyat, hogy a szív teltségét ne adjuk oda üres szólamokért s végre megemberelve magunkat álljunk ellen annak az áramlatnak, mely főleg 30 év óta merő divatból s logikahiányból fosztogatja a nyugati civilizációt eszméitől s a szemek és szavak szolgaságába dönti a lelkiismereteket. Erőteljes kereszténységet keresünk, mely kifejezést találjon a lelkiismeretben s az életben, mely erős kézzel, István jobbájával tud belenyúlni a modern pogányság kerekéibe, követel keresztény elveket a kormányzásban úgy, mint a társadalmi alakulásokban, s nem tűri, hogy a keresz-

tény társadalom visszavettségbe a pogány sötétségbe, hol vigasztalan bajlódás és bukás az emberiség sorsa.

* * *

A Rajna partján, a régi római út mentén van egy mér-földjelző, 1600 éves, rajta e fölírás : «pro patria consumer»; ez a mér-földjelző figyelmeztette a római katonát távolfekvő hazájára és kötelességére. István király alakja a mi bolyongásunk mér-földjelzője ; távol az ő korának elveitől és életétől, elszakítva tőle hiú, üres, pogány fölfogás és divat erőszaka által, elválasztva tőle sok század bajai és alakulásai által, a szellemek jelen harcában leolvassuk mi is róla : pro patria consumer ! István hazájáért meghalok ; azért a két hazáért, mely Istvánt nagyranvelte ; az egyik a lelkek hazája, a katolikus kereszténység, Krisztus helytartójával, Péter utódával, a püspökökkel és papokkal ; a másik ez az ország, ahol születünk, ahol István koronája ragyog s a király föl-kent személyében István utódját üdvözlük ; ez a mi magyar hazánk. István öröksége : ezt a két hazát szeretni, . . . István kívánsága : ezt a két hazát vérünkkel s hódolatunkkal emelni . . . István iránt való tiszteletünk : ez örökséget mindennél többre becsülni, hogy az ő nagysága, mely a keresztény egyházat és a hazát, a keresztet és a koronát kölcsönös áldásul összefűzte, bennünk új életre támadjon. Amen.

A polgári házasságról.

Pozsonyban, 1893.*

Keresztény Hívek!

Száz év óta láz töri az emberiséget; a hagyományos rossz szellem, melyet a szentírás így mutat be: «testnek kívánsága, szemnek kívánsága, élet kevésége», csattanós nagy mondások alakjában toborozva bejárja Európát; élvezetet, gazdagságot, szabadságot hirdet; prédikál bort, pénzt és függetlenséget s ad helyette vizet, adót és szolgáltságot; az életet pedig mindenáron le akarja szorítani arról a keresztény alapról, melyen eddig állt. Az Isten helyébe az állam ült; amit az parancsol, az szent, ha Isten, ha az egyház, — ha tízparancsolat, ha hét szentség ellen van is; s azok az emberek, kik frakkban járnak és cilindert hordanak, meghajolnak a hálvány előtt, mint Babilon redős tunikájú táltosai Nabukodonozor és a kontyos kínaiak a sárkány-isten szobra előtt. Iskolákat állítanak Isten nélkül; — társadalmi életet akarnak Isten nélkül. *Megmaradhat-e akkor a házasság úgy, ahogy van: Istennel és az oltár mellett?* Nem! «legyen polgári», mondják. S mi az a polgári házasság? Házasságnak mondott összeállítás, mely nem szentség; házasságnak keresztelt egybekelés, mely nem a templomban, hanem a község-házán, nem a pap előtt, hanem a bíró vagy jegyző előtt, nem a Krisztus rendelete, hanem a képviselők mátol holnapra változó szájíze szerint megy végbe; egybekelés, melyet a jegyző megenged, de Krisztus tilt. Ez az a polgári házasság. El akarják rontani a keresztény házasságot, melyben eddig apáink s anyáink egybekeltek, melyben az oltár előtt Isten áldását s kegyelmét vették; egy darab pogányságnak akarnak ismét tért hódítani s a kereszténységet leszorítani.

De a kereszténység nem gyáva; a kereszténység nem enged; s hogy a polgári házasságnak mi is vállvetve ellentálljunk: bebizonyítom először:

hogy a házasság Krisztusé és senki másé és pedig azért, mert a házasság kötelék szentség s a katolikus hitnek cik-

kelye, aki tehát az ellen tör, az a mi lelkiismeretünket s vallás-szabadságunkat bántja ; bebizonyítom másodszer :

hogy a házasság Krisztusé és senki másé, mert Krisztus emelte azt ki az erkölcstelenség fertőjéből, ahová azt a polgári házasság által vissza fogják terelni. Figyeljete !

* * *

K. H. ! A házasság Krisztusé és senki másé ; nem a nemzeté, nem az országé, nem az államé ; mert nemzetek, államok, országok előtt létezik a házasság. Az emberiség bölcsőjénél kezdődött s megvolt minden nemzet és ország előtt. Nem a polgári rendből született, hanem a polgári rend született a házasságból ; valamint az erkölcs és a vallás is nem a polgári rendből való, hanem ellenkezőleg azt a polgári rendet mint az anya gyámoltalan fiát dajkálja, hordozza. S ha a házasság nem a nemzeté s nem a polgári rendé : hát kié ? Azé, aki az első emberhez vezette az első asszonyt, s aki egybekötötte és megáldotta őket ; kié hát K. H. ? Az Istené !

A házasság Istené ; a házasság isteni kötelék ; nem nemzeti, nem polgári intézmény . . . azt tanítja s hirdeti Krisztus : «Ezért elhagyja az ember atyját és anyját és feleségéhez ragaszkodik és ketten egy testté lesznek. Amit tehát Isten egybekötött, ember el ne válassa». (Máté 19. 5, 6.) «Amit Isten egybekötött» . . . halljátok keresztény hívek, a házasságokat Isten köti ; Isten nevében, Isten törvénye, Isten rendelete szerint ; azt az isteni köteléket házasságnak hívjuk. S ezt a kezdet óta isteni köteléket, mely különben minden népnél vallásos cselekmény és nem polgári szerződés, az Úr Jézus hitünkbe olvasztotta ; vallásunk szentségévé tette s Krisztus óta a keresztények házassága szentség lett.

Ezt csiripelik a keresztény társadalomban a verebek ; azt hajtogaták az abc-s gyerekek, hogy a házasság a keresztények közt szentség ; hogy a házasságot Krisztus lefoglalta és megszentelte. Hogy előtte, az ő tekintélyével, az ő nevében kell azt kötni ; csak az a házasság köttetik, amely előtte köttetik ; ami előtte megkötve nincs, az sehogy sincs megkötve ; esküdjenek bár a jegyesek a magyar alkotmányra s tegye bár a király egybefogó kezeikre Szent István koronáját : akármilyen szerződés, ígéret és eskü, mely nem szentség, mely nem Krisztus törvénye szerint, hanem a magyar országház szájíze szerint köttetett, az mind nem házasság, hanem Krisztus szemei előtt ágyasság.

Aki az emberiségen kívül más szerződést, fogadást vagy

esküt igaz házasságnak mond : az megtagadja a keresztény katolikus tant ; aki a polgári házasságot igaz, való, érvényes házasságnak tartja és nem ágyasságnak : az tagadja a katolikus tant. Mert a katolikus keresztény előtt csak az igaz, való házasság, amely szentség ; ami nem szentség, nem házasság. Mondhatod, hogy ez «polgári házasság», de az Isten ezt házasságnak nem nézi ; következésképp a katolikus sem nézheti. Keresztények nem mondhatják, hogy van házasság, mely polgári és nem szentség : mikor Krisztus csak oly házasságot ismer el, mely szentség.

Nekünk tehát csak az Isten írja elő, hogy mi a házasság, mi nem az ; mindenki, aki mást mond : beleavatkozik az Isten rendeleteibe. A mi házasságaink az oltáron kötődnek ; aki feleséget akar, itt keresse ; aki férjet kíván, itt szegődjék. Ez a katolikus tan !

Igen, — szólnak közbe a jogtudósok, — ez a katolikus tan ; de ez nem a református, nem az evangélikus, nem az unitárius tan ; mi külön tanokra tekintettel nem lehetünk ; nekünk egyenlő, általános törvényt kell hoznunk, mely egyformán ítélje meg a katolikust és a reformátust, s ez az egyenlő törvény lesz a polgári házasság.

No hát, K. H. ! aki ilyesmit hoz fel, attól azt kérdezzétek : vajjon egyenlő törvény-e az, hogyha a katolikus elnyomatik s a református diadalmaskodik? Vajjon egyenlő törvény-e az, hogyha a katolikus hitet sértik s a katolikusokra a református házasságot erőszakolják? Pedig a polgári házasságban azt akarják : beleavatkoznak hitünkbe s rákényszerítenek, hogy a katolikusok református módon házasodjanak. A reformátusoknál a házasság ugyanis nem szentség ; vajjon a templomban kötik vagy a bíró előtt ; az nem lényeges, főben járó dolog ; azoknak a hitük tehát a polgári házasság al al nincs megtámadva ; de a mi hitünk, az meg van támadva! Mert ha a házasság szentség : akkor a hithez tartozik. Kinek van joga a hit dolgában törvényt hozni? Ki fog azon változtatni, vajjon a házasság szentség-e vagy nem? Ki fogja azt meghatározni, hogy a szentséget hogyan kell fölvenni? Azt csak Krisztus s az egyház teheti ; valamint az egyházhoz tartozik a keresztség s nem a bíróhoz ; valamint a gyónást az egyház intézi s nem a jegyző : úgy a házasság is kizárólag Krisztus jussa s az egyház foruma.

A katolikusoknak pedig joguk van Magyarországon hitük szerint élni ; ha tehát a házasság a katolikus hithez tartozik, ha a katolikusoknak hitük szerint kell házasodniuk :

ne avatkozzék abba bele a világi törvény. Ha a házasság valódi ténykedés : lehet-e arra törvényt hozni, hogy ezentúl nem az? S ha igazán hozzák ezt a törvényt, vajjon nem rendezik-e akkor a mi házasságainkat a mi hitünkkel eltérően, sőt a mi hitünk ellen? Ha a házasság isteni, ha szentség : lehet-e azt rendelni, hogy ezentúl nem az? ha pedig valaki polgári házasságot rendel, vagyis házasságot, mely a katolikusok előtt szentség számba nem jöhet, vajjon nem avatkozik-e az bele a mi hitünkbe, nem sérti-e a lelkiismereti szabadságot? Azért méltán azt mondjuk, hogy a polgári házasság a katolikusok hitének s lelkiismereti szabadságának megsértése. Azt pedig a mai világban sérteni senki sem akarja ; legalább azt hirdetik tele szájjal manapság, hogy legyen vallás és lelkiismereti szabadság ; éljen mindenki a maga hite szerint ! No hát tőlünk is élhet bárki hite szerint ; de akkor a katolikusok is méltán azt követelhetik ; nálunk a házasság szentség, a mi hitünk, a mi vallásunk tárgya, hát ehhez ne nyúljatok, ne hozzátok törvényt, hogy a házasság ezentúl nem szentség, hogy van polgári házasság ; mert ez ellenkezik a mi hitünkkel. Nektek pedig kell hitünket tiszteletben tartanotok, akár törökök, tatárok vagy hitetlenek legyetek ! Nektek nem szabad a katolikust, a kálvinistát, az unitáriust, a hitetlent egy kaptára húzni ; mert ez nem szabadság, nem egyenlőség ! Egyenlőség az, ha mindenkinek megvan a maga házassága. Ha egy gyermeknek époly kabátot szabunk, mint egy tagbaszadt kapás embernek : hát az egyenlőség lesz ! Nem ! a gyerekeknek a maga zubbonykáját s az embernek a nekivaló mándlit kell megadni : akkor lesz egyenlőség ; akkor lesz meg mindenkinek, ami neki jár ! Hát nekünk katolikus házasság jár, a hitetlennek polgári házasság jár ; szabad-e már most a katolikusokat polgári házasságra fogni?

De erre azt mondják : hisz mi meg nem tiltjuk, hogy a házasságot mint szentséget fölvedd ; mi csak azt akarjuk, hogy ennek a polgári előírásnak is tégy eleget, K. H. ! szép szó ez, de hamis a beszéd ! Igaz ugyan, hogy meg nem tiltják, hogy a templomba is mehessetek házasodni ; de ők azt nem ismerik el igaz házasságnak ; ők igaz házasságnak csak azt ismerik, ami a városházán kötötték ; tehát tagadják, hogy a templomban lehet igaz házasságot kötni ; nem törődnek cseppel sem a ti keresztény házasságaitokkal ; ítélik, kötik, bontják lelkiismeretetek ellen ; ha meg is kötöttétek a templomban, az egyház törvénye szerint, azt mondják : ez nem házasság, ez semmi ; fölbontják a házasságaitokat, ha a

világi törvénynek tetszik, cseppet sem törődve azzal, hogy mit rendelt Krisztus. Hát K. H. ! azt akarjuk-e mi, hogy amit Krisztus rendelt, hogy azt a mi képviselőink, akik ma képviselők, holnap hoppon ülők, semmibe se vegyék? Azt akarjuk-e mi, hogy a mi törvényeink, a mi társadalmunk, a mi életünk Krisztusra való tekintet nélkül alakuljon? Hogy ami 1900 évig szent volt, azt ezentúl sutba dobják s ledekretálják, hogy ezentúl már nem ér? Eddig a házasság szentségének fölvétele nélkül ágyasságban éltek a szemét emberek s Krisztus mondta, hogy ez parázñaság ; ezentúl a magyar törvény Krisztussal ellentétben azt fogja mondani: ez házasság! Eddig a leány s a vőlegény az oltártól hozta a feleség s a férj tisztességet, ezentúl e címeket nem Krisztus, hanem a jegyző akarja osztogatni, s az erkölcsiség nem a tízparancsolat, hanem mátol holnapra készülő törvények szerint igazodik !

S mivel a közerkölcsiség fordult meg most beszédemben : áttérek a második évre, hogy a keresztény házasság *miért Krisztusé és senki másé a közerkölcs szempontjából ?*

Azért Krisztusé a keresztény házasság, mert ő emelte ki abból a gyalázatból, melyben a pogányság korában senyvedt. A többnejűség, többférjűség, a házassági elválások az alávalóság bélyegét sütötték a házasság intézményére. A férj tulajdonjogot nyert neje és gyermekei fölött, azokat könnyű szerrel eltaszíthatta ! gyakran halállal is büntethette ; míg ő neki, ha féktelen, zabolátlan vágyai ösztönözték, szabadságában állt a bordélyházakat s a rabszolgánokat látogatni. Minthogy így a férjek féktelensége minden korláton túlcsapott: nem volt nyomorultabb teremtmény az asszonynál, kit annyira megbecstelenítettek, hogy csupán az állati kéjek kielégítésének eszközeül tekintették. — Krisztus kiemelte e szennyből a házasságot és hogy ne forduljon vissza a fertőbe, az oltár mellé állította, szentséggé tette, mintha azt mondta volna : az ember-állat az ő szenvedélyében még a házasságot is megfertőztette ; én most ezt a házasságot szentté, szentséggé teszem ; ne nyúljatok hozzá, hogy be ne piszkítsátok ! K. H. ! nem áldás-e az az erkölcsiségre, ha az ember legszen- tebb érdekeit : családot, édesanyja, édesatyja becsületét a hit, az oltár őrzi? Azt gondoljátok, hogy manapság az a házasság nem fog elfajulni, mihelyt azt az oltártól elszakítjátok? Azt gondoljátok, hogy manapság a közerkölcs biztosabb alapon áll, mint a pogányságban? csak annyiban áll, amennyiben a kereszténység támogatja. Nézzétek azokat a Dumas-féle regényeket, azokat a hirlapi tárcacikkeket az ő ledér-

ségükkel és házasságtöréseikkel, melyek a keresztény társadalom szégyene. Azt írta minap egy budapesti lap, mely ezer meg ezer példányban terjed el az országban, hogy a házassághoz nem kell pásztorbot, hanem csak férfi meg nő. No lám, hová szorítják már is a házasságot? ahhoz nem kell más csak férfi meg nő; hisz az őserdőkben a majmoknál se kell más, s az ilyen egybekelésből származik-e a tisztcsalád? Nem kell a házassághoz pásztorbot...! Hát mi kell? mogyorópálca kell? Igen, az kell; mert a pásztorbot, az csak erkölcsi hatalom; azt csak az ember érti, aki az erkölcs előtt, a kötelesség és tisztesség előtt tud meghajolni; a mogyorópalcát, azt meg az állat s az állati ember érti! Melyik házasság lesz jobb, az-e, melyet a pásztorbot alatt, vagy az, melyet a mogyorópálca árnyékában kötnek?! Hová jut a társadalom, ha ily fogalmakkal szegődnek egymáshoz a férfiak s a nők?

S ha már most, mikor még a keresztény tisztesség él a családi tűzhely körül, máris úgy beszélnek, hogy a házassághoz erkölcs nem kell: mi lesz abból a családból s abból az erkölcsből, ha a polgári házasság éje ránk borul? Mily alacsonyan járnak az erkölcsi fogalmak mint a fáradt madarak! Mily alacsony színvonalon áll a művelt ifjúnak erkölcs, kik az egyetemekről az élvezethajhászást hozzák magukkal istenökül? mily alacsony színvonalon áll az a durva, káromkodó, szüleit megvető paraszt ifjúság? Hát csak adjátok a fuldokló erkölcstelenség hegyibe még a polgári házasságot; oldozzátok csak el az oltártól azt a házasságot, hogy azt újra az alávalóság és az utálat iszapja temesse el; de tudjátok meg, hogy nem szolgáljátok vele a jó ügyet, nem a nemzetet, nem a hazát.

K. H. ! ne szorítsuk le, még lejjebb a mi közerkölcsiségünket; ne idegenítsük el az embereket még jobban a vallástól s az oltártól azáltal, hogy házasságaikat is világiassítjuk! Mit nyerünk vele, ha a házasságot a templomtól el a városházába, — az oltártól el az íróasztalhoz, — a keresztől el a jegyzők kalamárisához tereljük? Szolgálunk-e azáltal a szeretetnek, a hűségnek, a házassfelek bizalmának? Kedvesebb-e az ara, ha a városháztól hozzák, hol ugyanazon folyosón a pörlekedő, rendetlenkedő, tolvajló felekkel találkozik életének egyik legszebb napján, s nem a templomból, melynek oltárára letette szűzi koszorúját s megesküdött az Isten szent nevére, hogy szeret és hű lesz? Szebb, biztatóbb reményekre jogosít-e a férj, ha szívére veszi az egybekelési szertartás jelentőségét, melyben az mondatik neki, hogy szeresse

feleségét, mint Krisztus az egyházat, — vagy ha a vallás éltető, buzdító benyomásai nélkül szövetséget köt választottjával.

K. H. ! ne döntsük meg főnnállásunk védfalait ; ne, különösen most, midőn minden kötelék lazul s minden alap foszlik ; midőn a szabadosság szerteszéjjel csapong s nem kíméli azt, ami szent és nélkülözhetetlen. Ha valaminek kell szentnek lennie és maradandónak : úgy a keresztény házasságnak kell ilyennek lennie ! Ha a férj és feleség is futó homokká lesz, — ha a keresztény családok kötelékei is megbomlanak, mily nemzedékek fognak belőlük támadni ?

Azonban K. H. ! nemcsak messzi kerülő utakon — mint azt most előadtam — támadja meg a polgári házasság az erkölcsiséget s a családot ; hanem megtámadja azt a két kincset egészen közvetlenül ; az erkölcsiséget azért, hogy megzavarja a lelkiismeretet, — a családot azért, hogy könnyebbé teszi a házassági elválásokat. Legyetek szívesek még erről is meghallgatni !

A polgári házasság megzavarja a lelkiismeretet ! Hogyan ? Eddig nálunk az összeállítás templom és pap nélkül nem volt házasság ; s mindenki utálattal fordult el az ilyen erkölcstelen jött-ment néptől ; szemétnak tekintette, amely piszkítja a társadalmat s rontja a levegőt. Az Isten szava, a kereszténység 19 százados ítélete s a lelkiismeret azt mondta : ez ágyasság ; ugyanez a szózat azt fogja mondani, hogy a község-házán kötött házasság nem házasság, hanem komédia. Akik vallásosak, azok mind azt fogják mondani : a polgári házasság ágyasság ; akik vallástalanok, azok azt fogják mondani : a polgári házasság érvényes házasság. A törvény pedig igazat ad a vallástalanoknak. A keresztények azt fogják mondani : szentség nélkül egybekelni, az paráznaság ; a törvény pedig azt hirdeti : ha a jegyzőhöz vagy bíróhoz mész jelentkezni, hogy ezzel vagy azzal az asszonnyal élsz : akkor már nem paráznaság ! Arra pedig nagyon sokan fogják rámondani : no akkor a jegyző és bíró nélkül is élhettek vele.

A polgári házasság utat nyit a vallástalanságra. Sok ember, mihelyt valami egyházi akadály áll útjába, melyet a világi törvény el nem ismer : otthagyja az egyházat s köt polgári házasságot ; de ezt csak vallásának megvetésével teheti. Törődik is azzal a szenvedélyes, mámoros ember, csak legyen módja, hogy valahogy egybekeljen ; hit, vallás, erkölcs, tisztesség csak szűnyogzűmmögés a szerelemtől megsüketült embernek, ki mint a süketfajd, mikor párját keresi, se nem

lát, se nem hall. S a törvény ad neki módot; pártfogásába veszi ezeket; utat nyit nekik vallásuk megvetésére, törvényes házasságot helyez nekik kilátásba, ha az egyház váltig is állítja, hogy azt tenni nem szabad. Lelkiismeretük inti őket; a gyónásban föl nem oldoztatnak; ha jóvá nem teszik e ballépésüket, még halálos ágyukon sem nyernek bocsánatot s egyházilag el nem temettetnek. S a törvény mit tesz? A polgári házasság által szabadalmat nyújt az ilyen garázdáknak és segédkezet, hogy nem törődve sokat a hittel és lelkiismerettel, engedelmeskedjenek szenvedélyüknek. Időszerűnek, alkalmasnak tartja a magyar nép az oly törvényt, mely az embereket könnyelműbbé és vallástalanabbá teszi? kötve hiszem!

Néha meg épen elviselhetetlen erőszakot követ el a lelkiismereten a polgári házasság törvénye! Vegyének csak föl azt az esetet, hogy a férfi vagy a nő, miután a városházán megkötötték a polgári házasságot, nem akar a templomba menni, akármennyire szabadkozik is a vallásos fél, hogy ő a polgári házasságot házasságnak nem tekinti, hogy egyházi egybekelés nélkül nem megy el hozzá. Mindhiába, s hivatkozzék bár a vallásos leány lelkiismeretére; a vallástalan férj hivatkozik a polgári törvényre, hivatkozik a polgári házasságra, melyet a leánnyal a városházán kötött és zsandárral hozatja el szabadkozó menyasszonyát. S a törvény az ilyen szegény teremtetést rászorítaná lelkiismerete ellenére a tisztátalan, parázna életre! Borzasztó állapot! gondoljuk meg ezt, a lelkiismereten elkövetett erőszakot!

Végre a polgári házasság megtámadja közvetlenül a családot az elválások könnyebbítése által. A polgári házassággal együtt jár a házasság könnyebb felbonthatósága; ez pedig a család átka. Az elválasság állhatatlanná teszi a házasságot, csökkenti a kölcsönös vonzalmat, veszedelmes kísértésül szolgál a hűtlenségre, hátrányára van a gyermek gondozásának, a családtagok közt az egyenlenség csiráit hintegeti, kisebbiti s lealacsonyítja az asszonyok méltóságát, kik veszélyben forognak, hogy miután férjeik testi kéjének szolgáltak, elhagyassanak. És minthogy semmi sem mozdítja elő annyira a családok romlását s az ország hatalmának hanyatlását, mint az erkölcsi romlottság: könnyű átlátni, hogy valóban halálos ellensége a család s az állam boldogságának az elválasság, mely a népek erkölcsi tönkjéből veszi eredetét s a tapasztalat tanúsága szerint ajtót-kaput nyit a magán- és közélet még nyomorúságosabb állapotainak.

K. H. ! ez a polgári házasság ; ez a fája és a gyümölcse ! Kinek kell belőle? Ki akar a testére alkuat kötni, mint ahogy a szenzállal megalkuszik gabonájára és jószágára? Keresztény népeknek ez nem való ! Ne mondja senki, hogy hiszen van polgári házasság Angliában, Németországban, Hollandban, Francia-, Spanyol- és Olaszországban : hát akkor nálunk is lehet ! Hát mindenben kell a külföldöt majmolnunk? Abban is, amiről világosan látjuk, hogy rosszból jött és rosszból való? Francia-, Spanyol-, Német- és Olaszországban a polgári házasság a forradalomból, a vallástalan szellemből való. Nekünk olyan erkölcsök nem kellenek. Franciaországban 1884-ben kötöttet 289.555 házasság, 1890-ben, tehát 6 évvel később már csak 269.332 házasság ; húszszerrel kevesebb ! Kellenek nekünk tán a francia erkölcsök, oly ország erkölcei, melyek félminisztériumát és képviselőit és szenátorait család miatt be kellene zárni, ahol zsidó szélhámosokat a becsületrend keresztjével tüntetnek ki? Köszönjük, abból nem kérünk ! Németországban pedig 1876-ban hozták be a polgári házasságot, oly időben, amikor a kereszténységet akarták kiirtani, — de megjárták ; mert abból a korból való az a fiatal nemzedék, mely most ezer száma sztrájkol, pedig 4 márka 60 fillér, 4 márka 40 fillér vagy 4 márkán felül a napi keresete télen-nyáron.

Nekünk ily erkölcsök, nekünk romlott társadalmi állapotok nem kellenek ; nekünk kell a régi keresztény erkölcs ; a király is azt mondja : bízalom az ősi erényben. Ezt az ősi erényt dajkálja a keresztény család ; ez alapítja meg a keresztény erkölcsöket s ily erkölcsökben nevel fiaikat és leányokat. Mi nem akarjuk megfertőzni a családot, melyet Isten alapított, — mi nem akarjuk letörülni édesatyánk és anyánk homlokáról az isteni tekintélyt, melyet akkor nyertek elsősorban, mikor az Isten nevében házasságra keltek. Maradjon meg tehát a házasság az oltár mellett s ne gondolja senki, hogy jobb világ volna akkor, ha a férj polgári feleségének azt mondaná, amit a beduin mond : Szeretlek, mint a lovamat, — hogy boldogabb idők járnának akkor fölöttünk, mint most, midőn a férj Isten kezéből vevén feleségét azt mondhatja : szeretlek, mint Krisztus az egyházat, s midőn mindketten, férj és feleség, az oltár előtt térdelhálva fogadják az Isten áldását s reszketve száll szívükbe a szózat : amit Isten összekötött, azt ember el ne válassza. Amen.

Szent István napján

a székesfehérvári székesegyházban 1893. aug. 20.^a

K. H. ! Castelar, a lángeszű spanyol republikánus ezeket írja olaszországi útjában a vatikáni Sixtina prófétáiról : «Óriás emberek ezek, mert végtelenbe néznek s örökkévalóságra törnek ; patriarkális alakok, kik évezredek küszöbén állva gyermek-népeket vezetnek járszalagon ; — apostoli férfiak, kik össze nem zúzódnak a nehézségek terhe alatt, s ha elbuknak, akkor is halhatatlanok ; — prófétai szellemek, kik népek harcait intézik s térdenállva imádkoznak ; — nagy emberek, kiknek lelke a csillagok közt jár, kezük pedig sebet gyógyít s gyermekkönnyűt törül». Ez a próféták dicsérete Castelar tollából !

Minden nemzetnek vannak nagy férfiai, kiknek kezébe van letéve milliók sorsa ; — vannak apostolai, kiket az Isten szelleme ihlet ; — vannak prófétái, kik közbenjárókul állnak Isten s nép közt ; s ha a magyar nemzetről van szó, bizonyára senkire sem illik jobban a próféta, apostol, pátriárka nevezete, mint arra, ki a második évezred küszöbén állva, örök gondolatokba elmerülve, önmagának halhatatlanságot s népének hazát, trónt, koronát s jólétet szerez ; — ki véres csatákat viv s amellett alázatból mezítláb jár ; — ki az első koronás magyar király s amellett gyermek, az alázatos hitnek s a gyengéd szeretetnek gyermeke : István király, ki a magyar népnek pátriárkája, hőse, prófétája, apostola, királya egy személyben, s ki után 800 év óta sír a magyar nép : Hol vagy István király, téged magyar kíván, gyászos öltözetben te előtted sírván. Mikor nézünk pedig inkább prófétát után, mint mikor sötétben vagyunk? Mikor nagyok után inkább, mint mikor törpék közt tengődik éltünk? S mikor szól fájóbban magyar ajkon is az ének : hol vagy István király? mint mikor szorongatott kebelből emelkedik, mely nagy embereket keres, kik népeket vezessenek? Ily sötétségben, ily törpeségben, ily szegénységben tengődünk mi, s azért helyénlevőnek gondoltam bemutatni Szent Istvánt,

mint a kereszténység óriási alakját, hogy rajta mérjük törpeségünket, s fölismerjük hátramaradásunk okát.

Szent István alakjának vázlatában csak két vonásra szorítkozom, s ezt a két vonást is Castelar szavaiból veszem : *nagy a lélek, mely a végtelenbe lát s az örökkévalóságba tör!* Nagyszerű dicséret! Szinte túlságos az emberről, ki útját sírkövekkel határolja, pályáját méterekkel s életét percekkel méri, s mégsem túlságos ugyanarról az emberről, kinek legtermészetesebb imája ez : Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. Ps. 62. *Kicsoda tehát az, ki a végtelenbe lát?*

I. Az öreg Leverrier, ki a Neptun bolygót felfedezte, az ég végtelen örvényeibe elmerülve, észrevette, hogy dacára az elképzelhetetlen pályának, nem találta meg azt, *ami végtelen*, s szemeit rávetette a keresztre s a fölfeszített Krisztuson pihentette azokat a fáradt szemeket, melyek a végtelent akarták látni, de arra sehol rá nem akadtak. *A csillagász tehát, — legyen bár oly kitűnő, mint Leverrier, — nem látja a végtelent. Kicsoda lesz az, ki a végtelenbe lát?*

Laplace, mikor a világekpződés legújabb elméletét elgondolta, s a földet, holdat és csillagokat a napról, mint forgó kerékről leváló nagy sárdaraboknak tekintette, egy szellemet emlegetett, mely mindezt a forgást, mozgást, történést egy képletben összefoglalja s a világokat gondolatban átkarolja : mert a világok nem végtelenek ; *s legyen bár valaki oly kitűnő, mint Laplace s értse bár a teremtetést úgy, hogy a legparányibb részekből képes legyen kimagyarázni minden alakot s minden történést, — az még nem látja a végtelent. Kicsoda tehát az, ki a végtelenbe lát?*

Hiába keressük azt az embert az egyetemeken, a múzeumokban, hiába az ipar s a művészet otthonában. Legyen szabad ezek ünnepeltjei közül is egyet említenem, egyet, ki annak a modern kornak fia, mely önmagát imádja, mely templomok helyett gyárakat épít s tizparancsolat helyett élvezetet hirdet : Hugo Viktort ! Kimenekülve a színházak, pályaudvarok, boulevardok mámoros zajából, így elmélkedik : Nagy a tenger, de a tengernél nagyobb az ég ; nagy az ég, de az égnél nagyobb a lélek ; mélyebb mint a tenger, magasabb, mint az ég ; benne meghallod az Isten szavát. Tehát ki az, ki a végtelenbe lát? Párizs nem ismeri ; az élvezet mámore nem takarja ; a szalónok közönségében idegen. Tudomány és élvezet nélkülözi s irigy szemmel nézi, ki legyen.

Nézzétek ezt a sívár, szegény világot, hogyan sejtí,

lesi, keresi a végtelent! Érzy, hogy amilyen a bagoly szeme a nappal szemben, olyan az ember értelme a végtelennel szemben: *ki adja meg tehát neki, hogy a végtelenbe lásson?* Az, aki végtelen isteni gondolatot ad majd neki!

Csak az Isten gondolatai végtelenek; aki tehát a végtelenbe akar látni, annak az Isten gondolatait kell átvennie alázatos hitben. Az ember gondolatai végesek; az Isten gondolatai végtelenek: az alázatos hit pedig átkarolja s a vértanúság odaadásával átfogja a végtelen Istent s megnyugszik benne. S jól teszi, ha megnyugszik; mert hiszen az embernek a végtelennel szemben eszét füstölgő mécsnek kell tartania s önmagát gyermeknek néznie, s e gyámoltalanságban éreznie kell még a törhetlen szükségességet, hogy valamint alá van vetve testével a természet hatalmainak: úgy eszével is hódoljon a végtelennek s gyermekké legyen vele szemben: hívő, alázatos, engedelmes gyermekké, amilyenről Krisztus Urunk szólt: ha nem lesztek olyanok, mint a kisdedek, nem mentek be a mennyek országába.

E megalázás által fogadja magába az ember a végtelent, mint ahogy az örvény épen mélysége által nyit utat magába a tengernek.

István király főjellemvonása ez az alázatos hit, *ez a tekintet a végtelenbe*. Ez a tekintet a végtelen lényben látja a háromszemélyű Istent, — íme a Szentháromság isteni gondolat, — örök szeretetéből látja kiáradni a világokat, — íme a teremtés isteni gondolat; — végtelen irgalmából látja testté lenni a második isteni személyt; látja, hogy az Isten beleoltja magát gondolatainkba s indulatainkba a kegyelem által; látja, hogy az emberiség harcaiban, fejlődési és hanyatlási katasztrófáiban az igazságot egy tekintélyhez kötötte: az egyházhoz; látja, mondom, ez isteni gondolatokat, s tekintete oly egyszerű, mint a gyermeké, oly éles, mint a sasé, oly biztos, mint a hadvezéré.

S kérditek, holt-e áldás is rajta, vagy talán csak a fönséges csillagok hideg sugarához volt hasonló?

K. H., *ez a tekintet a végtelenbe*, ez az egyszerű, biztos hit emelte azokat az alapokat, melyeken a középkori dómok állanak; ez teremtette meg azt a közszellemet, melynek fuvalmán a legragyogóbb, legmélyebb s eszményibb lelkek éledtek föl s nőtték ki magukat hőssökké és vértanúkká. Kinek van ellenük kifogása? Kinek van kifogása azon szellem ellen, mely Istvánt ihlette, ki csak úgy épített oltárokat, mint hidakat és utakat, ki az oltáriszentség titokzatos szent

ostyájából merített erőt szent jobbjának irgalmas műveire csak úgy, mint lovagi karjának véres tetteire? Kinek van kifogása azon szellem ellen, mely az Isten örök gondolatait kölcsönzi az embernek, mely megsiratja a királlyal is bűneit s ráveszi őt, hogy Krisztusért a szegényt fölkarolja s testvérkép kebléhez szorítsa? Kinek van kifogása azon hit ellen, mely Krisztus vérenek egy cseppjéért Dietrich, flandriai gróffal elfelejteti hön szeretett nejét, ki, hogy a szegényeknek szolgáljon, a jeruzsálemi egyháztól ajándékba kapott ereklyével, Krisztus szent vérenek egy cseppjével váltotta meg magát férjétől, Dietrichtől; s valahányszor a nemes flandriai grófnak eszébe jutott a palesztinai kórházban szolgáló szent és hősi neje s utána való bánat emésztette szívét: Krisztus vérenek <ez> egy cseppjére gondolt s belé fojtotta szíve minden keservét.

Nézzétek István király korát és szellemét; azt az izzó, tüzes hitet, mely mint a görögtűz beleveszi magát a szívekbe s átizzítja s eltölti az embereket. Ez örök gondolatokban pihentek meg; ezek voltak vezérlő csillagaik; ezek árasztottak szívükbe békét és csendes megnyugvást s ezek nyitottak kedélyüknek, bensőségüknek mélységeket, melyekből az erkölcs s az erény gyöngyeit és koralljait emelték ki s tűzték örök dicsőségükre koronájukba. Gazdag, termékeny, tetterős, küzdelemre s győzelemre termett emberek!

A XIX. század gyermeke úgy emeli föl fejét Szent István óriás alakjára, mint az aranyborjú körül táncoló zsidók emelték föl szemeiket Mózes ragyogó arcára. István király szemeiben a *végtelenbe való tekintet* izzó, főséges sugara ég, a modern kor fiainak beesett szemében pedig a haldokló hit lázas lobbanásai kísértenek: elfelejtettek a végtelenbe nézni; néznek tehát a végesbe, s gondolják, hogy véges emberi gondolatokkal beveszik a világot s megállják helyüket a földön. A modern korszellem úgy áll az egyházzal szemben, mint hajdan Góliát a seregek Urának táborá előtt; tetőtől talpig vasban, vértben, — a frázisos liberalizmus zsibong körülötte s üdvözli mint megmentőjét, — az elzsidósodott sajtó egyre hirdeti, hogy a dogma megdőlt, s hogy nincs ember ott a túloldalon, aki az emancipált ésszel, az intelligenciával sikra szálljon: de íme, a kereszténység pásztora Betlehemből botjával, mely a kereszt, s őt síma kövével, melyet a fájdalemak patakjából emelt ki, — őt szent sebével, elébe áll a Góliátnak s rámutat a vasas-ember homlokára: ó, földnek gyermeke — így szól — mindened vértézve, csak

homlokod szabad, az leggyengébb részed. Mit rengeted a földet? mit feszíted meg inaidat? homlokodon talállok és leteremtlek! Lám! eszed gyenge; tudásod korlátolt; erőtlenséged elégtelen vagy! Add meg magad! Te tudsz sokat, de mérhetlenül többet nem tudsz s nem is fogsz tudni soha. Te a földbe ezer méterre hatolsz gépeiddel; de mit használ, ha át is fúrod a földet? Te 300 méteres tornyokat építesz; de ha műveid a Dhavalagiri magasságát elérnék is, mit használnál? a földdel szemben akkor is oly kicsinyek, mint egy szunyogszúrás arcodon. Te jól érted felhasználni a természet erőit, de mit használ, ha annál rohamosabban lejáród magadat? Mit érnek vasutaid, ha haladásodat aláássák a társadalom aknamunkásai? Mit vizsgálod a csillagok útját, ha a csillagokba vezető utat elvesztetted? Mondd meg, hová tudományoddal, lombikjaiddal, iránytűiddel, elektromos telcpeiddel?

S e fontos kérdésre feleletet nyerünk előbb, mint sejtettük! A tudomány bűvös körében áll, mint a kalendárium százéves táltosa, körülötte titkos jegyek, érthetetlen jelek állnak, s a tudomány óriásai kimondják a döntő szót: *ignoramus et ignorabimus*. Gyászos lemondás jár nyomában e fontos kijelentésnek, kivált azon körökben, melyeket intelligenciának hívnak: a nihilizmus! Nihilizmus az ismeretlen, nihilizmus az igazság keresésében; mert ugyan ki szomjazza az igazságot önmagáért? Nihilizmus az eszményi világban; hiszen mindent lehet most megvetni s nevetni! Nihilizmus a törekvések terén; mikor nemtörődéstől s undortól kong a világ! Ez a szellemek iránya; ez a lelkek bankrótja!

S meddig lesz ez így? Míg a tudás határain, hol nincs többé kiút — hol a kapu, mely a fensőbb ismeretbe vezet, zárva, ... mondom, míg a tudás e korlátaival lehangolt, lekonyult kedvét s hitét veszített intelligenciánk előtt nem lép föl újra az Isten Igéje, hogy keresztjével zörgetvén a bronzkapun, ezek szélesen kitaruljanak a csalódás és lemondás gyermekei előtt, míg a hit nem tartja fénysugárból szőtt pajzsát hitetlen felebarátaink fölé, hogy meg ne deressze őket továbbra is a kétely Meduza-feje. Kétkedve néztek rám K. H., mintha mondanátok: lehetséges-e ez? Reméljetelek! bizzatok! az emberi lélek sohasem mondhat le végleg arról, hogy a végtelenbe ne nézzen! Kinek kell közülünk sötét lemondás és panaszos lehetetlenség? Hát oly kevésbé ismerjük az emberi szívet vagy oly kevés bizalmunk van nemesebb érzelmei iránt? Hát nem halljuk-e a temetési dalt, a halotti

éneket, mely az elmúlt idők elpusztult szentélyeit siratja s mely majd lágyan, majd bőszültén hangzik el a világon? Nem veszíték-e észre, hogy a művelt nemzedék egy részének kedélyvilágában csodálatos fölháborodás mutatkozik; sötét melancholia fogja el őket? Újra hinni, Istent szeretni kívánnának, újra gyermekek óhajtanának lenni; valami új, ismeretlen után epednek, ami kisegítené szívüket a kétségbeesésből, s ismétlik Byron szavait: Ne kérdezd bajomat, ne kívánd ismerni szívemet, melyben egy poklot találnál?

Mit akarnak ezek? hinni akarnak; a végezt megunták; a végtelenbe óhajtanak látni; törpéknek lenni szégyenkeznek s azért a szentek szellemét siratják, bár öntudatlanul; a szentek szellemét, melynek egyik jellege az: hogy a *végtelenbe lát*.

II. Azonban István király nemcsak *végtelenbe lát*, de *örökkévalóságra is tör!*

A férfiak nagyságát méltán a törekvések nagyságán mérjük, melyeknek élnek, mint ahogy a víznyomás erejére a magasba szökellő vízsugárból következtetünk. A törekvésekhez indító okok kellene. Ezek feszítik meg a szívet; ezek nyitnak a kedélyvilágban mélységeket, melyekből lelkesülést merít a lélek; lendületet, mikor a nehézség nyomja; derűt, mikor félreértik s megvetik.

Senkinek sincs oly gazdag és bőséges kedélyvilága, mint a szenteknek. Hogy milyen volt István kedélyvilága, azt a történelem eléggé bizonyítja. Egy folyton törekvő, soha le nem mondó szellem, mely mint Homer Achillese oly érzékeny, hogy sírni tud, de oly erős is, hogy Ares-t, a harcok vad Istenét leteremti. Kifogyhatatlan indító okaiban, — mindig serken, mindig buzog; visszatükrözik rajta az Apostol fáradhatlan, nyughatatlan szelleme, melyet úgy ecsetelt, hogy caritas Christi urget nos. — Senkinek sincs oly elszánt-sága és következetessége, s törhetlen jellemessége, mint a szentnek; mert örök üdvösségének szeretetével és aggályai-val függ meggyőződésén s abból nem enged; inkább vértanú lesz; szeret, szenved és áldoz, mert szívét gyengéd részvétre hangolja a szeretet, a szeretet eszményei iránt fölfelé s az emberek iránt lefelé!

Nincsenek ambiciózusabb emberek, mint a szentek. A zseniális adósságcsináló Julius Caesar ambíciójának zsákmányává tette a római köztársaságot, — első Napoleon megnyergelte a forradalomban Európát tipró Franciaországot, — Themistocles s a perzsa királyok ambíciójáról meséket

regél a történelem, s a vasemberekhez, e zsarnoki szellemekhez, e szuverén lelkekhez sorolom a szenteket ; mert vágyaiknak s törekvéseiknek közös a gyökere — bár ezeknek nemes, azoknak rút az önzése, e közös gyökér a *halhatatlanság*. Dolgozni az örökkévalóságért, — dolgozni, hogy halhatatlanok legyünk, — dolgozni e célra kizárólagosan, minden mocnással s minden gondolattal, e gondolattal ébredni és elaludni, s kívánni magát a halált, hogy feloszolva Krisztusé legyünk, s magában a sírban nem gödröt látni, hanem Rubicont, mely a barbár világtól a félistenek áldott földjét elválasztja.

Az emberek, kik nagy eszméknek élnek, mind halhatatlanok akarnak lenni ; építenek vasutakat, s mondják róluk, ha meghalnak : ez ennek a vasútnak élt s művében fönnmarad emléke ; fáradnak városok emelésén, s bár ősz hajjal, de önelégedetten járnak a javított gyalogjárón. Élnek nemzeti eszméknek... s mindezekben egy vágy, egy gyökeres törekvés érvényesül : élni akarnak tovább, legalább műveikben ! De hol van, kérdem, egy indítóók, mely jobban fölzaklasson szívet s lelkesítsen a mániáig, mint ez : örök élet ; nem műveimnek, nem emlékezetemnek, hanem önmagamnak örök, boldog élete?

Ez az örök élet, ez lelkesíti, ez tüzeli vágyait, ez a nyomortól ostromolt emberiség vereségének színhelyére hívja, pihenni nem engedi, megfeszíti, himnusokat csal ki szívükből még szenvedésükben is, s a terméketlen tengerpartot is szántatja velük, mert meg van győződve, hogy vérrel, velővel s verejtékkel öntözve még a szikla is tokaji bort fakaszt s a futóhomok is valamikor búzakalászt ringat ; de ha mindez dugába dőlne is : akkor is élnek ők s műveik érdeme követi őket !

Nézzétek a mi halhatatlanjainkat ! nézzétek a kereszténység halhatatlanságba törő nemzedékét ! Hol ring bölcsője ? hol van otthona ? a természetfölötti hitben, mely a legnagyobb halhatatlanságot igéri !

Vigyázzatok erre a hitre ! Ha kioltjátok ezt a hitet : kioltották azt a napot, melynek kegyelméből csillagokat remélhettek éjjeleitekben ; ha kivágtátok a halhatatlanság gyökerét, a katolikus hitet, kivágtátok vele valamennyi sarját a nagy, küzdő jellemeknek. Nézzetek körül, s ha nem láttok csillagokat, tudjátok meg, hogy letűnt a nap, a csillagok nem jöttek, sötét az ég, mert az a nap, a hit, nemcsak letűnt, de kialudt. Máshol hiába koldulunk : eszméket, melyeken halhatatlan nemzedék nőjön nagygyá, nem találunk.

A nemzeti eszmék <magukban> nem életképesek. A nemzeti eszme csak jellemes és mélyen erkölcsös szívekben bír hatalommal és lendülettel. E nélkül a nemzeti eszme palást önző, aljas érdekek takargatására. Takargatására annak az erkölcsi rothadásnak, mely mindent áruba bocsát s mindennel megalkuszik. Nemzeti eszmék szájhősök ajkain csak sallang, mellyel a korrupció kacérkodva fölpiperézi magát ; csak színházi függöny, mely le- és fölgördül, hogy a vesztegetés, üzérkedés, majd nyilvános kótyavetyében, majd titkon játssza szerepét. De hogy is találhatnának a nemzeti eszmék őszinte barátokra, emberekben, kik önzők, kevélyek, hamis-esküvők, kiknek nevéhez a köztisztesség és a szemérem aggasztó hanyatlása fűződik? S fognak-e áldozatot várhatni eszmék emberektől, kik sikkasztani és csalni, házasságot törni csak úgy nem röstelnek, mint ahogy nyomorult életüknek nyomorultabb halállal véget vetni nem félnek?

Azért jól ecseteli az intelligenciát, talán mert saját keseredett szívéből vette színeit, egy aposztata pap : A művelt nemzedék fáradt, mielőtt dolgozott ; életunt, mielőtt élvezett ; hajótörött, mielőtt a tenger veszélyeivel megküzdött volna ; s amit Németország egy jeles írója az orosz intelligenciáról ír, az ránk is illik : a legnagyobb rész többé hallani sem akar eszmékről és népjólétről ; csak karrierjének és mulatságainak él ; mások szívvel-lélekkel Tolsztoj grófnak hívei, kik zsémbes fanatizmusban lelküket akarják megmenteni, ismét mások, meghasonolva önmagukkal, hit nélkül, szakítva a régi cikke-lyekkel és programmokkal, a csalódottak soraiba állnak s ha megunták az életet : golyóval lyukasztják át fejüket.

Ezeket ne csodálkozzunk, ha a Karthauzi szerzője is így imádkozik : «Mindenható lény, te, kinek teremtő lehellete alatt világok forognak s az emberi szív dobog ; kinek fönsége előtt a ragyogó nap s a porszem egyenlő ; te, ki minden lénynek ismered s megadod szükségeit : a földnek a nap meleg sugárzatát, a tengernek vészeit, minden fűszálnak, melyet a forró dél elfonnyasztana, egy harmatcseppet s minden madárnak hangot, mellyel örömeztétét kimondhassa : nézz le szegény emberi nemedre s add vissza hitét, mely mint földnek a napsugár, tengernek a dagály, fűszálnak a harmatcsepp, madárnak az ének, szükséges a léleknek, hogy viruljon, emelkedjék, éljen».

K. H. ! Szent István alakja ezeket a gondolatokat ébreszti föl bennünk. Ha az emberiség új hajnalt vár s nem akar éjben iránytvesztve botorkálni ; oda kell zárándokolnia, hol

megtanul a végtelenbe látni, s az örökkévalóságra törni : a kereszténységhez s annak egyedüli életképes alakjához : a római katolikus egyházhoz. Az erkölcsök lazulásában, a szenvedélyek elszilajulásában, a proletarizmus harcaiban, a társadalom bomlásában a magyar kereszténység első, hősi alakja, István király, igazítsa el a nemzet minden igaz fiát. S midőn magunkat ellenséges hatalmaktól körülvéve, eszményeinket bepiszkítva, természetfölötti hitünket kigúnyolva látjuk ; midőn az egyházat a közvéleményben leszorítva, intézményeit — mint tört hajónak árbocait és kéményeit a tengerből — a multat elsöprő árból kimeredni szemléljük, tartsunk ki híven a kereszt zászlaja alatt, mert csak itt akadunk a nemzedékek emelésének s üdvöztetésének talizmánjára : a végtelenbe való tekintetre, s az örökkévalóság és halhatatlanság rendületlen reményére.

Kiváncsi volnék, hogy száz év múlva, mit fog mondani e helyen a Szent István-napi szónok ; de azt gondolom, hogy a szónok is, s még ékesszólóbban a száz év történelme is hirdetni fogja Schefer Lipót szavait : es stirbt der Mensch an seinen Göttern, istenei viszik az embert sírjába ; a hamis istenek, a bálványok, azok a téves elvek és nézetek, melyeknek az emberek hódolnak. Gyenge eszmék gyenge, beteges nemzedékeket, erős gondolatok hősies lelkeket hordoznak. Mi élni akarunk, élni örökké ; ó, akkor nézzünk a végtelenbe s törekedjünk az örök életre, mert Credónknak két sarkpontja ez : Credo in unum Deum . . . et vitam aeternam, hiszek Istent s örök életet. Amen.

Milleniumi ünnepségen

a komáromi Szent András-templomban 1896. máj. 10.⁵

K. H. ! Midőn az ókor prófétája nemzetének s a szent városnak romjain áttekintett, mondott egy szót, melyet mi is ezredéves létünk esélyein s veszélyein végignézeve, ismételhettünk ; egy szót, mely a népek életének végső okát s a történelem bölcséletének legmélyebb titkát föltárja ; egy szót, mely a millenium napján az Isten oltára előtt imává magasztosul ajkainkon, s ez a szó : «*Misericordiae Domini, quia non sumus consumpti*» (Thren. 3, 22.), «az Úr irgalmas-sága, hogy meg nem emésztettünk».

Mélyen megindulva ezt remegte az ország főpapja a koronás király s az ország színe-java előtt : Isten kegyelméből vagyunk s élünk ; s e nagy kegyelem édes érzetében borult le a király, ki Szent István koronáját hordja, az Isten oltára előtt ; borult le a királyi ház, a főnemesség, a népképviselő ; e kegyelemnek érzete kiváltotta a szívekben a legbensőbb hálát, azt a *Te Deumot*, melyet nem egy énekhar, de egy nemzet énekel : kiváltotta azt az imát, mely nem egy szívnek, de millió szívnek melegétől száll az ég felé. Ez volt a magyar nemzetnek tulajdonképeni milleniumi ünnepe ; nem mikor fölvonul boglárosan, pártásan, szemvakító káprázatban ; — nem mikor a koronát viszik bandériumai ; hanem mikor imádkozik.

Egy nemzet térdre hullva imádkozik ! *Orate Fratres !* Imádkozzatok testvérek ! Ez a szózat hangzik Budavárából végig az országon, s amerre hangzik, leborul a nép, hogy hálát adjon Istennek ezeréves könyörületeért. Most tehát mi imádkozunk ; méltó, hogy buzgón tegyük.

I. Hiszen nyílt sír fölött állunk.

A magyar nemzetnek is voltak nyílt sírjai ! A költő beszél sírról, melyben nemzet sülyed el ; a sírt népek veszik körül s a népek millióinak szemében gyászkonny ül. Hány nép szállt le már a mulandóság dicstelen sírjába ; behantolták s a történelem ráírta kövére : volt, nincsen ! Hőseikből a

legendák hideg alakjai lettek ; erényeik szétfoszló emlékekké vékonyodtak ; zivataraiknak, melyekben véresen megállták helyüket, utolsó sóhaja is elhalt ; nincsenek többé.

Nézz végig a századok történetén ; hány sír nyílt a magyarnak ? Már a sír szélén állt akárhányszor ; támolygott ; de megragadta őt őrangyala. Nézd a nagy, véres sírokat ; a Mohi-pusztát . . . a Mohácsi gyásztért. Egy sír elég embernek s nemzetnek ; nem kell több ; miért nem veszünk el tehát ? *Isten kegyelméből !*

De e sírokat a török s a tatár ásta ; vannak azonban sírok, melyeket a honfi még sűrűbb gyászlepellet szeretne eltakarni, sírok, melyeket a pártütés, a visszavonás, a testvérharc vájt. E sötét hatalmak csapásai alatt látom elhullani az Árpád-családot, a szentek családját ; s utánuk is kevés fénnel sok árny váltakozik, s a történelem szelleme gyorsan forgatja dicstelen könyvének fekete lapjait.

A századok veszély- s vizzálydús történetében egy gondolat nyer ismét ékesszóló kifejezést ; a harcok és a szenvedélyek zűrzavarából egy szózat emelkedik biztatóan és békéltetőleg az égbe, szózat, melyben elcsitul minden panasz, minden visszavonás, s e szózat : *Isten kegyelméből*. Ezt a kegyelmet köszönjük ; ezt a kegyelmet nem szerezte meg sem ész, sem alkotmány, ezt nem biztosította sem küzdelem, sem győzelem ; ezt az Isten adta ; leszúrta a romok közé a vérrel áztatott földbe, a kard mellé a szent keresztet ; s ez a kereszt nem sírkereszt lett, hanem tilalomfa, mely elálta a nemzet előtt az enyészet útját s egy ezredéves életpályára terelte azt !

II. De, Á. H. ! ha mély meghatottsággal tudunk imádkozni azért, mert nyílt sírok fölött állunk, vajjon nem fokozódik-e himnussá, nem magasztosul-e zsoltárrá dadogó imánk, mikor észrevesszük, hogy e sírok nem a holtak sírjai, hanem a tavasz, a nemzeti fölébredés barázdái ! Hiszen él magyar, áll Buda még ! A magyar nemzet sírjánál ott virraszt az élet angyala s szemrehányólag kérdezi : « Mit keresitek az élőt a holtak közt ? » Él, nincsen itt ! Valóban, hiszen ezredéves életnek ünnepét üljük, s a magyar történetből, s reméljük a nemzetnek jelenjéből is megcsapja arcunkat az ezredéves életnek lehelete, a magyar nemzetnek éltető szelleme ; a szent kereszténység ! Él a magyar nép, mert él a lelke !

Igen, a milleniumi imájában ki kell mondani, el kell ismerni aényt, hogy a magyar nemzetnek éltető lelke a

kereszténység volt. Hitvallásunk e nagy nemzeti ünnepen ez: hiszem, hogy a kereszt tartotta fön­n a nemzetet; s reményünk a jövő évezredek­re is ugyanaz: remélem, hogy a kereszt tart fön­n ezentúl is. A kereszténység szelleme, ez tűzte oda a keresztet a magyar szent koronára, a király homlokára, — a kereszténység szelleme oltotta az ősi, romlatlan erőt a magyar népnek vé­rébe, s e keresztes erővel forgatta a magyar nép harcban a kardot, békében az ekét s a földet, hogy a földből hazát varázsoljon magának, melyet harcban megvédjen.

Ime tehát a kereszténység szelleme nyújtotta a magyar népnek főnnállásának három zálogát és biztosítékát; a *szent koronát, a kardot, s a hazai földet*. Mind a három a kereszténység szellemében áll fön­n, mind a három erőtlen ködképpé foszlik, mihelyt az erő elvész belőlük.

S méltán; mert a korona szent és sérthetetlen, de e szentségét őrzi s biztosítja a rajta díszlő kereszt. Korona és kereszt együtt jár; a kereszt ragyog a koronán; csonka volna a korona, ha letörnék róla a keresztet. Az, ki neki­menne a keresztnek s azt letörné, az meggyalázná a koronát. A korona biztosítja a nemzet alkotmányos szabadságát; de a kereszt biztosítja a nemzet valláserkölc­si alapjának fönntartását; nincs az az alkotmány, nincs az a szervezet, mely a korona szentségét s a nemzetnek zsarnokság ellen való szabadságát biztosítaná, mint ahogy biztosítja az a csók, melyet a király, fejét lehajtva a feszületre lehel; ez legbizto­sa­bb záloga az erkölcsi rendnek, melyre a mi ezredéves mul­­tunk fölépült.

Ime, a *kereszt védi a koronát*.

De a kereszténység szelleme nyújtja s acélosítja a hazát védő kardot is.

Mohamed szultán a kereszténység legnagyobb hő­sétől, Skanderbég, Castriota Györgytől, elkérte egyszer e hősnek kardját, mellyel ez 2000 törököt levágott számtalan csatá­ban. Skanderbég elküldte a szultánnak a kardot. Mohamed próbálgatta; mások is forgatták; rá akartak jönni e rémüle­tes szerszámnak titkára; de utóvégre is a szultán látta, hogy vannak Damaskusban sokkal jobb kardok; visszaküldte tehát Skanderbégnek a kardot, azt üzenvén neki: «Közön­­séges penge; akárhány kardom jobb ennél». Skanderbég pedig azt válaszolta a követnek: «A kardomat elküldtem, de a karomat nem küldtem el; nem a kardban, hanem a karban van a hősiesség nyitja s a csata-nyerések titka».

Á. H., nem a kard teszi, hanem a kar, a hősiés vér teszi! S a hősi vér honnan való? A szívből való. A szív, melyet a kereszt hite nemesített, a szív, melyet a kereszt erkölcsé acélozott, a szív volt forrása a vérnek, mely a mellben lüktetett, a karokban forrott, s mely e karokkal ellenséges hadseregeket törmelékké roppantott össze. A vitézség nem vad-ság, nem állatias erő; a vitézség erény, s minél romlatlanabb s tősgyökeresebb a lélek, annál inkább gyökerezik meg benne. Ezért mondom, hogy a *kereszt védi a kardot*.

S mit szólnak végül a hazai földről, mit szólnak e hazai földnek göröngyéhez tapadt népéről? Vajjon nem a kereszt árnyékolja-e be azt? Ó! magyar népem, aki téged ismer, az tudja, hogy gondolataid világát a kereszt ölével méred, hogy reményid a kereszthez fűződnek, hogy sanyarú létednek emelő-rúdja, szegénységednek vándorbotja, keserű könnyeidnek édesítő fája a szent kereszt. Azt a népet, mely e földet úgy szereti, hogy a költők hazafias dalai legszebb változataikat e népnek érzelmeiből merítették, azt a népet, mely keveset beszél, de sokat tesz, mely nem tüntet, de egy országot hordoz vállain, nemde a vallásos, mély érzés tartja össze, az egyenesíti föl görnyesztő terhe alatt; nem a vas-hidak, nem a rézsodronyok, nem a vasutak hálózataiból van ereje; ereje a szent kereszténységből való!

Ezért mondom, hogy a *kereszt élteti s védi a népet*.

Ime, Á. H., ezt hirdetik a millenium nagy ünnepén a *történelem nyílt sírjai*, s a *sírok széléhez letűzött szent kereszt*. Él a nemzet ezeréves élet-halálharc után, s él a szent kereszt szellemében s erejében.

Az elmúlt évezred alkonya egybeolvad a ránk hasadó új évezred hajnalával. A vérnek pirja festi az alkonyt, a remény pirja színezi a hajnalt. Boruljunk le, s midőn est-imánkat elvégezzük a letűnt évezred alkonyán, nyílják meg szívünk egy szebb évezred hasadtakor, egy szebb évezred reményében a legforróbb reggeli imára. Kérjük, hogy áldjon meg az Úr, amint megáldott a multban a korona szepplőtelen fényével, a kar győzhetetlen erejével, s a hazai földnek szeretetével és termékenységgel.

De ne felejtjük; a kereszt ragyogtatja a koronát, a kereszt acélozza a kart, a kereszt oltja belénk s nemesíti meg a földnek szeretetét. Ha tehát a koronáért élünk-halunk, ha a zászlót diadalra juttatni s a hazai földet a kozmopolitikus áramlatok ellen megvédeni akarjuk: szeressük ezentúl is a magyar nemzet éltető lelkét, a kereszténységet. I. ekoptak

ugyan már pénzeinkről a Boldogságos Szűz képei, s zászlóinkról lefoszlottak vonásai ; de azért a koronán még ott ragyog a kereszt ; a *keresztes korona*, s a *keresztény hazafiság* legyen a jövő évezredben is a nemzedékek öröksége : akkor majd az Úr vezeti a magyar népet a boldogulás ösvényén fokról-fokra, nevének dicsőségére, a nemzedékek javára új ezredében át még dicsőségesebb milleniumi ünnepélyre ! Úgy legyen.

A tisztító tűzről.

Mindenszentekre, 1902.*

K. H. ! November elsején az egyház két várost mutat nekünk. Az egyikét reggel, a másikat este. Az egyik verőfényes és a felkelő nap sugaraiban ragyog, tündökölnék falai, tornyai, kapui. A szentírás kifogy a drágakövekből, melyekből felépíti a falakat ; kifogy a gyöngyökből, amelyekből készíti e városnak kapuit. A másik az esti város, — színtelen, sötét, vigasztalan ; lomha köd terjeng fölötte. Az egyik az Isten városa, melynek ragyogó képe annyira megtetszik az egyháznak, hogy nyolc napig nem fogyunk ki annak csodálásából és egyre hajtogatjuk : «O quam gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent omnes sancti !» A másiktól mintha könnyebben válnánk meg, hiszen a szentírás is azt mondja, hogy az ember ezt szívesen feledi, «terra oblivionis» . . . «feledett föld» a neve. Az előbbi város az Istennek háza : «O Israel, quam magna est domus Dei» . . . ó, mily nagy az Isten háza . . . «et ingens locus possessionis eius» . . . és beláthatatlan nagy az ő birodalma. Az utóbbi város a szenvedés hazája ; nem ugyan azé a szenvedése, mely céltalan és sikertelen s melyről az Írás is mondja, hogy jobb lesz azt feledni, azt t. i., mely a poklot eltölti, hanem mégis csak a szenvedés hazája, azé a szenvedése, mely tűz ugyan, de örök életet remél magában a tisztító tűz lángjában ; mert hiszen ott szenvednek azok, kik várva-várják az Istent.

Lehet-e elképzelni két élesebb ellentétű várost? Melyik felé tartunk tehát? Hogyha jobbról látnánk aranyos háttérben pálmákat, virágos ligeteket s tündérvárosokat, balról pedig homokos, ködös, sivár tengerpart ijesztően tekintetünket, melyen csak letört fűzfák zöldelnek, úgy-e kitárnók karjainkat az aranyos vidék felé s felkiáltanánk : «Ó lelkem, jó neked itt lenni !» A másodiktól pedig szomorúan elfordulnánk, lévén ez a számkivetés helye. És ha hallanók azt az éneket, amely az Isten városából emelkedik : «Claritas

et sapientia, honor et virtus et fortitudo Deo nostro et Agno», s észrevennők a feledés földjén azt a mély csendet, amelyben elszorul a szív és megdermed a gondolat: ösztönszerűleg az öröm felé vonzódnánk. Mégis félrevetve ezidőszerint a természet vonzalmait, azt gondolom, hogy a szentírás szavai szerint jobb lesz meglátogatni a szenvedés városát, a gyásznak házát, a «domus luctus»-t. Álljunk tehát a tisztító tűz párkányára, hogy felébreszthessük magunkban igazán azt a mély részvétet és azt a testvéri szeretetből fakadó vágyat a segélynyújtásra.

Honnan fakad a részvét? Felelet: a szenvedésből. A szenvedés szent előttünk; az emberi szívnek húrjai sohasem rezegnek oly élénken, mint mikor a szenvedés panaszai és könnyei mélyednek lelkünkbe; talán azért, mert e hangok a szívből jönnek? Ó igen! Forró, lázas, megtört szívből, mert hiszen minden szenvedőnek ilyen a szíve. A szenvedés édeni tüze, amely emészt, hajlít, olvaszt, megolvasztja a legkeményebb szívet is; megtöri a vad embert is, meghajlítja a kegyetlen Ezzelinót, a haramiát; nyög bele a vad Ezzelinó is; olyan lesz a szenvedésben, mint a bárány, lelkét könnyörgésre készíti, szívét alázatra hajlítja, szegénynek és gyöngének érzi magát; a legvásottabb haramia is szelíd, szánalomra indító, mikor szenved. A szenvedés az embert gyöngének és nyomorultnak bizonyítja, s aki előbb büszkén fennhordta a nyakát, most lekonyul és könnyőreletet s irgalmat esdekel. Kérdem, mi kötelességünk lehet vele szemben? Csak egy: a könnyőrelet. Vizsgáljuk meg szívünk e szent érzelmét más téren!

Az igazság fellázított érzete sokszor kegyetlen megtorlást, halált sürget! Oculum pro oculo, dentem pro dente! Az embert elkeserítik a gazok rémtettei; zúg a tömeg, kívánja vérüket; «szemet szemért, életet életért» mondja a szentírás és a megtorlás ösztöne egyaránt. De amikor leesik a leggyalázatosabb embernek a feje a bárd alatt, mintha megbékülne minden, elülne minden szenvedély; a szeretet napja újra kisüt a sötét felhők mögül, inkább sírnánk, mint haragszunk; mintha éreznők, hogy ez a nagy szenvedés kitörül minden adósságot. Vegyétek azt a fősvényt, aki folyton csak a vért szívta a szegényeknek; vegyétek az erkölcsment, a kéj rabszolgáját, ki gyalázatot hoz nemünkre és állásunkra, ha szenved, nem tehetünk mást, mint hogy meg-sajnáljuk. Az embernek szívét meghajlítja a szenvedés; a legundokabb foltokat is eltakarja az a seb, a legégetőbb

szemrehányást is lecsitítja a zokogás. Megsajnáljuk a szenvedőt: ez a mi szívünk törvénye! Onnan van, hogy sokkal nemesebbek azok, kik a szenvedők között forgolódnak; onnan van, hogy sokkal méltányosabb, magasztosabb lelkületű emberek azok, akik oly benső részvétellel hallgatják a szenvedés panaszait, mintha ez volna a legnagyobb élvezetük; az élet legigazibb filozófiája: az elbukottakat fölsegíteni s nem hajítani követ senkire.

Ó, ha mi ezzel a szívvel, a fájdalom e filozófiájával, ezzel a mi szánakozni tudó lelkünkkel állunk oda a tisztító tűz párkányára, mit fogunk érezni? Nézzük meg azt az alázatos, imádkozó és szenvedő lelket, mit csinál szegényke? Lássuk azt a vándor lelket, mely innen kibujdosott és vágyódik Isten után? A világból kiköltözött; a nap, a csillagok számára már nem világítanak; más világosságot keres, az örök világosságot. De azt az örök világosságot még a harag sötét felhője fedi, az még neki nem világít. — Szülő, testvér, a test és vér melege reá nézve meghült már, nincsenek többé. Az mind ott messze lenn maradt s elmaradt azon a csillagon, melyet Terra-nak hívnak. Ő most már csak azt a meleget, annak a nagy szívnek melegét keresi, amelyből a lelkek élnek. Támasz és segítő kar arrafelé nem találkozik; csak egy botra támaszkodhatnék, ha volna: a Krisztus keresztjére; de az a fa nem azon a földön nőtt. Út és ösvény abban az országban nincsen; «terra invia et inaquosa»; nem lehet ott járni a szenvedés pusztájában! S hová is menne? Nincsenek ott érdekei, melyek vonzanák; nincsenek világító tornyai, melyek eligazítanak; fenn a magasban messze, igen messze látja az Isten városát, — de hogyan juthat oda? Szárnya le van törve; vágyai erőtlenek, imája tehetetlen. Így tehát a tisztító tűz lángjaiban szenvedve sötétségben, vigasz, segítség, támasz nélkül vár a lélek.

Ó, hanem ha csak ez hiányzanék ott! De hiányzik ott Krisztus! Érdemének arrafelé nincsen nyoma; nem szenved helyettük s velük a Krisztus. Nincs oltár... nincs áldozat... nincs templom... nincsenek szentségek... szóval nincs ott Krisztus! Nekik nem zúg a harangok szentelt ércnyelve, mely távol tartaná a gonosz kísértést; számukra nincs szentelt víz, mellyel elűznék maguktól a rosszat. Nincs áldozatuk; maguknak kell áldozniok, ha akarnak, fájdalomokkal kell kifizetniök adósságukat. — Nincs ott kereszt, amely feltartóztatná az Isten igazságosságának haragját s mely elriasztaná vagy távol tartaná az Úr büntetését. De

nemcsak hogy nincs Krisztusuk, hanem úgy látszik, hogy az Isten is más ott ; mert csak az az Isten van a purgatóriumban, akiről a szentírás mondja, hogy «olyan, mint az olvasztó tűz» ; és «leül és olvaszt» ; leül, mint akinek sokáig kell ott időznie ; nagy feladata van s ráér ; munkája sokáig tart, a világ végéig ; «et sedebit et conflabit» s beereszti az ő tűzének lángnyilát az emberi szívbe s a lélek redőibe, s kiolvasztja a rozsdát eresztékeiből. Hát nem szenved az ilyen lélek? Krisztus nélkül? Szeretet nélkül? Isten nélkül? Hát nem szegény egy ilyen szenvedő?

Mindenki szegény, aki szenved ; de a szegénységnek is mennyi fokozata van? Azt mondta egy szegény, de bölcs asszony Szobon : «Nincs más szegény, csak a beteg. Az az igazi szegény.» Igazán, ha a leggazdagabb ember pénzsákokra vetné meg betegágyát, úgy-e mily szegény gazdag volna ! Miért? Mert szenved !

De ennél is még szegényebb teremtés a föld hátán : a halott ! Mikor a boldogult Simor ki volt terítve a Szent Ignác-templomban, egy anyóka, ki ott kocogott a templom előtt botjával, azt mondta : «Szegény primás !» Pedig 3 millió frt hagyatéka volt és selyembe öltöztették ! S mégis a halottonál is van még szegényebb ; de már nem ezen a földön, hanem «in terra miseriae» ; ez a szegény a tisztító tűzben szenvedő lélek : semmije sincs s hozzá még szenved is. A beteg is szenved, de minden könnye gyönggyé lehet ; s a halott nem érdemel, de nem is szenved ; csak a szegény lélek, az nemcsak hogy nem érdemel, hanem szenved is. Ki ne szánná meg az ilyen szegény szenvedő lelket?

Ó, hanem vannak a szájalomnak más okai is, melyek a mi szívünkre hathatósan hatnak. Gondoljátok csak meg, hogy mily alázattal, szelidséggel, mily megadó érzelemmel szenved a szegény lélek. Ez a megadó szelidsége az ő bája és reménye. Szíve-lelke alázatában érti meg, hogy meg van mentve ; olvassa a predestináció ragyogó könyvében nevét, látja a dicsőség koszorúját, tudja, hogy az Isten szíve várja ; de látván magán a bűnt, a mētelyt, a szennyet, megalázza magát, mivel az Úr utolsó szolgálója : «Bonum mihi, quia humiliasti me !» Ó, mily szép és dicsó ez az ima ; a szenvedő lelkek alázatának fohásza ! A purgatóriumból mindig felhangzik az a szép szó, melyet a Boldogságos Szűz az Isten kegyelmének özőnétől áthatva mondott : «Ecce ancilla Domini !» Látván, hogy az ő arcuk eléktelenült, látván önmagukat az érzékiség bocsánatosabb vétkeiben, hogy még nem elég

szépek, hogy szemeik még nem egészen lelkiek, azt mondják : «Én vagyok a te szolgád ; ó Uram, suhogtasd rám a te haragod ostorát ! Bár távoznék el lelkemtől mind az a piszok, mind az a mótely ! Hiszen ez az én szenvedésem, hogy így kell előtted állnom !» — Vannak oly drágakövek, melyek látszólag sötétek, hanem mikor reájuk esik a gyertyavilág sugára, oly mélységes fény törtet ki belőlük : azt gondolom, hogy az ilyen mélytűzű érzelem a szenvedő, alázatós léleknek az érzelme. Ki ne akarna ily szegény, szenvedő lelket kiemelni a kínból s felemelni dicsősége fényébe? Ki ne szánna meg, szép Isten-gyermek? Ki ne akarna segíteni rajtad, szép, fenséges, gyönyörű, szenvedő lélek? Ki ne érezné kárpótolva magát minden áldozatért azon legszebb ének által, mellyel a lélek dicséri az Urat, az Istent? mellyel a kegyelem győzelmét fogja a mennyországba lépve megénekelni? S ha az Úr Istennek tetszett a zsidógyermeknek éneke, az ifjú torkok csengése, mikor rázendítették : «Hozsanna, áldott, ki az Úr nevében jön !», fog-e az Úr Istennek tetszeni az ének, mely kitör az örökifjú szép lélekből, mely életének tavaszába lép s mellyel elénekli : «Gloria et laus et honor tibi sit Rex Christe Redemptor !» S ha a győzedelmes Deborahnak éneke századokon át csengett a zsidók füleiben, mellyel megénekelte győzelmüket a filiszteusok fölött : nem fog-e harsogni az Isten házában kelettől nyugatig a győzedelmes lélek éneke? Nem fog-e mindenki figyelni arra az énekre, amely megéneklí a győzelmet az örök örvény és az örök átok felett? És ha méltán gondolom, hogy a művésznek, ki nagyszerű orgonán játszik, dagad a szíve, mikor kihúz egy új, egy ezüst csengésű mutációt s hagyja elcsengeni néma gyönyörrel a templom ivei alatt : ó, akkor én is meg akarom nyitni az emberi érzelem legszebb mutációját, a lélek legszebb énekét, az emberi érzelem legszebb változatát, azt, amellyel az üdvözült lélek elénekli imáját, háláját és boldogságát az Isten trónja előtt.

K. H. ! Ki ne akarna egy ilyen lelket boldogítani? Ki ne akarná azt a legszebb éneket az ő szívéből kicsalni? Ki ne akarná azokat az akadályokat elhárítani, melyek a lelket az ő menyegzős útján feltartóztatják? Ki ne akarná a kezét nyújtani, hogy az Úr Jézus drága menyasszonyát kiemelje és felsegítse? Nézzük a folyamat, mikor hömpölyög és közel van a tengerhez, rohanását, törtetését megsokszorosítja, hogy magát a tenger örvényébe árássa : ilyen az emberi lélek, mely az ő szenvedésének, hitének, vágyának, küzdelmének folyamatára hömpölyögteti s megáll, megtorlódik az örökké-

valóság kapuja előtt, mely mögött az Isten végtelen tengere terül el. Ugyan ki nem nyitná meg azt a zsilipet, hogy a lélek a boldogság tengerébe szakadjon? Gondolatok arra a nagy vágyra, K. H., mellyel egy élet törtet végső pihenője felé: az Isten szívére! Ki ne akarná azt a vágyat csillapítani? Ki ne akarná kielégíteni? Úgy képzelem, hogy az a lélek, mely kiszabadul a tisztítóhelyből, az egy ragyogó csillag, mely a mélységből és a sötétség örvényéből kikel, mely tüzes ívben írja le útját az égen, s mikor már fönn van az ég mélyében, akkor csillogtatja örökre tüzes csótárját: égi lakó lett! S az én imáim által kiszabadult lélek boldogságába bele van oltva az én emlékezetem. Gondolhatjuk-e, hogy az a lélek megfeledezne arról, aki neki boldogságának útját megnyitotta? Gondolhatjuk-e, hogy az a lélek, mely az ő szent, legszentebb érzelmeibe belevette az én emlékezetemet, hogy az talán megfeledezne rólam? Soha! Ő imádkozni fog értem. Ő igazán, nem kell nekünk más, hogy felbuzduljunk a tisztító-tűzben szenvedő lelkek segítségére, nem kell nekünk más, mint elgondolni, hogy ennek az izzó és áldozatos, hogy ennek az alázatos és szenvedő léleknek vágya mily erős a boldogság után, melyet én csitítok le, s azért feledhetetlen leszek előtte.

Tegyünk minél többet K. H.! Használjuk fel mindazon gyakorlatokat, melyeket a keresztény áhitat a mi kezeinkre ad: adjunk egy-két csepp szentelt vizet mindennap a tisztító-tűzben szenvedő lelkeknek. A róluk való megemlékezést fűzzük össze azokkal a gyakorlatokkal, melyeket úgyis elvégzünk! Ápoljuk az emberi és keresztény felebaráti érzelmeket, hiszen mi húzzuk belőlük a legnagyobb hasznot! S mikor megszeretjük a lélek szépségét s mikor méltányoljuk a szenvedő lélek megmentésében a lélek örök vágyát az Úristen után: akkor önmagunkat emeljük, nemesítjük, segítjük azon régiók felé, melyekbe a lelkek sietnek. Ajánljuk fel érettük kis önmegtagadásainkat, buzdítson minket arra az, hogy nagyszerű, remek művön dolgozunk, mely az Úristennek is tetszik. S míg más cselekedeteinkre könnyen borul valami árnyéka a tökéletlenségnek, a hiúságnak vagy emberi tekintetnek: ez egy művünk mindezen hiányoktól menten áll fönn, ennek a műnek érdeme biztos, ennek a műnek az Úr Jézus szívébe be van írva emlékezete. Iparkodjunk tehát, hogy azt, ami után az Úr Jézus szíve s a szenvedő lelkek vágyódnak s ami a saját hasznunkra is válik, minél nagylelkűbben eszközöljük. Úgy legyen!

A kegyelem szükséges volta.

Ádvent I. vasárnapjára, 1902.⁷

K. H. ! Ma van az egyházi évnek kezdete, az ádvent első vasárnapja. Az év utolsó vasárnapján az evangélium ugyanazt hangoztatja, amit az ádvent első vasárnapján. Mindkét nap azt mondja : «Meneküljetek, menjetek oda át, ahol élni lehet. Közeledik a Krisztus. Menjetek feléje» ; amit az apostol így fejezett ki : «Atyámfiai, itt az idő, hogy az álomból ébredjünk». De bármikép kíván is az ember élni, úgy látszik, hogy reménytelenek kilátásai ; mert ha a földi életet kívánja, ráfelel a halál zord szüksége, és azt mondja : «Morieris et non vives !» — ha pedig a szellemben, a lélekben akar élni, ott is valamiféle halál mordul reánk, amit a trienti zsinat így fejezett ki : «Si quis dixerit justificatum sine speciali auxilio Dei in accepta iustitia perseverare posse . . . anathema sit ! Aki azt mondja, hogy a lélekben soká lehet élni Isten különös kegyelme nélkül, átok alatt legyen». Tehát nem lehet élni ! Nem lehet élni a földön, mert meg kell halni — nem lehet élni a lélekben, ott is egy nagy veszedelem kerülget. Nem lehet kitartani a megszentelő malaszt állapotában Isten különös kegyelme nélkül ; ez az egyházi tan. El kell bukni, meg kell halni az Isten különös kegyelme nélkül. Ebből a kettőből, t. i. szívünknek őszinte igaz vágyából az élet után, másrésről a nagy veszedelemből, a halál veszedelméből emelkedik a kitartás, az állhatatosság kegyelmének nagysága. Ez a kettő adja azokat a gyengéd gondokat a predestináció körül ; ez a kettő hevíti az emberi lelket nagyszerű erényre és fényes áldozatokra. Egyre cseng fülében a küszködő léleknek : Aki azt mondja, hogy Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malasztban élni lehet, az Krisztustól elszakadt, s átok alatt legyen. Kérdezem, hol fekszik a fény és árnyék egymáshoz közelebb ? Hol van az életnek tavasza és a sírnak enyészete közelebb ? Igazán, valamint a forró égőv alatt az illatos lomb alatt rejlik a kigyó az ő méregfogával, és valamint a legszebb és legpompásabb kosbor alatt ott pihen a skorpió, s valamint

déli forró nap forralja a datolyának cukrát és érleli a narancsnak zamatját, de kikelti a krokodilus tojásait is : épügy a természetfeletti élet rendjében a halál és élet, a legszebb élet : az erény, és a legundokabb enyészet : a bűn, egymás mellett, egymás alatt rejlenek. Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malaszt állapotában sokáig kitartani nem lehet. Fontoljuk meg ezt a nagy veszedelmet, hogy megkívánjuk a veszély eltávolítására való nagy kegyelmet.

I. Mikor elgondolom, hogy Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malaszt állapotában sokáig kitartani nem lehet, borongó lelkem előtt ellebbennek kedves alakok, melyeket angyaloknak tartanék, ha nem tudnám, hogy emberek fiai és lányai ; lelkek, kik igazán jók voltak — nem voltak ugyan szentek, nem voltak tökéletesek, hanem a megszentelő malaszt állapotában éltek, azt őrizték. Voltak istenfélők, buzgók, jóra hajló szívek, voltak lelkek csupa gyengédséggel az Isten kegyelme iránt, szívükön az áhitat kenete volt előntve, kik tudták, hogy igazán cserépedényben hordják a szentírás szavai szerint a kegyelem olaját, tudták, hogy őrizkednünk kell, ha bukni nem akarunk, kik megcsinálták szépen az ő reformatio menstrua-jukat, kiknek szíve eltelt száz kétellyel, ha az örökkévalóságra gondoltak — mi lett ezekből? Bírtak-e megállani? Isten különös kegyelme nélkül nincs biztosíték ; el kell buknunk ; nem bírnak kitartani. Kiről gondolná az ember inkább, hogy mélyen szívében gyökerezik az Isten kegyelme, mint egy jó, istenfélő leányról, ki szerény körülmények közt felnevelkedett, aki az élet mostohaságának s munkásságának józanságában ábrándozás nélkül lép be a keresztény szeretet házába, az irgalmas nővérek közé, kinek a lelkén előmlik az Isten kegyelmének szépsége, kinek vonásaiban visszatükröződik a szentek hasonlósága, ajkain a szenteség és szelídség ígérete — megáll-e talán ez, legalább ez? — Isten különös kegyelme nélkül nincs biztosíték ; nem állhat meg.

De az ember azt gondolná, hogy fűzfahajtások ezek, hajlékonyak és törekenyek ; menjünk a sudár pálmákhoz, menjünk az erős tölgyekhez, menjünk a megállapodott jellemekhez, menjünk férfiakhoz, kik Isten egyházának oszlopai, — ott, talán ott fogjuk meglegelni a végleges állhatatosság biztosítékát ; ott azokon a férfias arcokon, melyeket az élet küzdelme megbarnított, ott van kifejezve az öntudat, hogy ők megállnak, el nem buknak, — nem pedig azokon a gyermekarcokon, melyeknek vonásai oly elmosódottak és

határozatlanok. Csak egyet említek : Montalembert-t. Egy, ki a szentírás követelését : Mutasd meg tetteiben, hogy hiszsz bennem, ki a szentírás ezen szavát önmagában valósította, ki hitét száz meg száz küzdelembe és tűzbe belevitte, kinek reménye el nem hervadt száz csalódás közt, s szeretete fel-tüzesegett nagy tettekre Istenért. Talán ily emberek meg fog-nak állni? — Isten különös kegyelme nélkül ilyenek sem állnak meg.

Hogyha pedig az ember átnéz az életen, hogyha veszi azokat, akiknek nevét a hír emlegeti, az emberi élet minde-nütt ugyanaz : sohasem állhat meg a lélek Isten különös kegyelme nélkül, elbukik. Mikor az ember ennek a Montal-embert-nek műveit olvassa, megragad minket egy izzó szív-nek lelkesülése, s belejutunk egy nagy lélek varázskörébe ; ez az ember fel bírta ébresztetni álmából a középkornak hitét ; ez az ember bele tudott vezetni nagyszerű szépségébe, s a káprázatos szem előtt meggyújtotta a történelem fáklyáját egy drágaköves barlangban ; ez az ember egy protestációt írt alá 1834-ben az ő lapjának többi szerkesztőtársaival, melynek a vége az, hogy nem akarunk mást, mint hogy Fénelon szava legyen sirunkra írva : «Római szentegyház, felejtsem el magamat, ha elfelejtelek !» és mi lett a vége? Az alá-írók elseje : Lamennais, meghasonlott teljesen az egyházzal, az ő nagy eszméi elragadták őt ; az az ember, ki küzdött a szegényekért és akarta biztosítani minden embernek meg-élhetési szabadságát : megkeményedett szívvel elfordult az egyháztól. Nem hitte, hogy hamis legyen az, amit ő annyira szeretett ; és a másik, az utolsó : Montalembert, jó, hogy a vatikáni zsinat előtt hunyt el, mert nem tudjuk, hogy mi lett volna a vége — Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malaszt állapotában sokáig kitartani nem lehet.

II. Dehát micsoda az a veszedelem, amely az emberi szívet úgy kerülgeti, és ami az emberi lelket, ha még oly erős, az ő állhatatosságában megingatja, mi az? Az a vesze-delem az alázatos, magát megtagadó, magát folyton kijavító türelmes szívnek hiánya. Akiben ez nincs meg, veszedelem-ben forog, hogy elbukik. Akiben ez megvan, abban megvan az Isten különös kegyelme, amelyet a trienti zsinat emleget. Mégegyszer kérдем : Mi az Isten különös kegyelme? Az alá-zatos, magát folyton kijavító, önmagát megtagadó türelmes szív : ez az Isten különös kegyelme ; más szóval : kitartani és folyton buzogni és folyton előretörni azon a pályán, amelyen haladunk, kitartani amellet, ami minket ide emelt. Mi emelt

minket ide? Minket ide emelt a büntől való irtózat : a megszentelő malaszt állapotában ki kell tehát tartanunk. Mi emelt minket ide? az emberi szívnek óvakodása, a kísértések támadásaival szemben való érzékenység. Kitartani kell e mellett is ! Mi emelt minket ide? az örök igazság iránt való érzékenység, a félelem, hogy az ember elbukik : ez emelt minket ide. E mellett kitartani, az Isten különös kegyelme. Felkavarni az imában az emberi szív titkos vizeit, melyek oly szendén csörgedeznek és az erény gyökereit öntözik és áztatják ; kitartani e mellett, ez az Isten különös kegyelme ; meríteni folyton meleget, meríteni folyton lelket a gyónásból és az eucharisztia vételéből, felmelegedni a mi elmélkedéseinkben : ez a mi erőnk, a mi titkunk !

Úgy éljünk, hogy a mi reményeink áhitatát le ne törje a skepszis ; úgy éljünk, hogy az eucharisztia fénye ne homályosodjék el lankadt szemünkben és hogy a sok haldokló, aki körülöttünk hörög, el ne oltsa a mi életünk szikráját ; hogy az a menekülő angyal, mely a megszenteltségtelenített oltártól elmenekszik, a mi oltárunkat el ne kerülje ; hogy a sok kemény szívű embereknek tudatlansága s szenvedélyessége — bármilyen kemény és vigasztalan legyen — a mi acélunkat el ne koptassa, hanem képesek legyünk, minél keményebb, annál több és ragyogóbb szikrát csiholni belőle : ez az Isten különös kegyelme ! Értitek már, K. H., az Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malaszt állapotában sokáig kitartani nem lehet. Újra ismétlem : Mi az Isten különös kegyelme? Az alázatos, önmagát egyre javító, önmagát megtagadó türelmes szív. Ez az Isten különös kegyelme.

És, K. H., ha engem felesketnének és kényszerítenének arra, hogy szívem legbensejébe hatoljak és a lelkek nagy veszedelmével szemben iparkodjam minél tüzetesebben s minél érthetőbben kifejezni ezt a gondolatot, hogy mi az Isten nagy kegye, amely nélkül az ember végleg kitartani képtelen, azt mondanám : Barátom, hogyha a pokol tornácában lakol, vagy pedig ott, ahol a bűn, a kél és az élvezet csak egy vékonyka kis fallal van elválasztva tőled ; ha hallanád énekeit és csábító szavát ; ha lakol a pusztában, és annak a pusztának a szélén művelnéd az Úrnak szőlőjét, amelyet a futóhomok egyre borít s egyre tördeli gyenge hajtásait ; ha örvény felett sétálsz s kényszerülsz megsóhajtani minden embert, aki oda belebukik ; hogyha viharos tengeren hajókázol, amely tengeren mindennapi dolog a hajótörés : mégsem kellene félned, hogy el [nem] bukol, föltéve, hogy minden-

nap reggel letérdelsz és egy félórát, vagy egy óráig meditálsz ; és ha oly sziklás vidéken élsz, mint a Súr-pusztá és nem volna más árnyékod, csak a szikla árnya ; és ha oly források közt tengődöl, mint a Marah forrásai, amelyek keserűek és gúnyolják az utas szomját : ne kételkedjél, megállsz, el nem bukol ; s ha szentmisédre jól elkészülsz, ha elmélkedésed és szentmiséd után megint letérdelsz és küzdelmes napi munkád alatt is szakítasz egy félórát s elmerülsz a szent életnek delejes világába a lelki olvasás által, s ha hited valamiben megingott és valami kísértet egy percig elbódított, de letérdelsz s gyermekiesen elmondod a gyermekek penitenciáját : a 3—4 Miatyánkot s kitartasz abban a vágyban, abban az alázatban, abban a türelemben, abban az önmegtagadásban, abban a megifjodásban : megállsz, vagy ha elestél, újra fölkel — ez az Isten különös kegyelme.

Kit ne ijesztene meg a trienti zsinat szózata, hogy Isten különös kegyelme nélkül a megszentelő malaszt állapotában sokáig kitartani nem lehet? Kodifikációja ez annak, hogy embernek el kell buknia ; kijelentése a lelki halálnak : «Morie-
ris, et non vives !» — De kit nem buzdítana és kit nem tartana meg a szívnek érzékenységében az a zárjelbe tett : «Sine speciali gratia Dei?» Az a különös kegyelem : a szívnek alázata, önmegtagadása, iparkodása, önkijavítása, türelme. Ne zavarjon meg minket tehát sem az, hogy kitűnő emberek buknak : akármily nagy nevük legyen, emberi szív dobog lelkükben ; sem az, hogy a közönséges halandók esnek : ez is az emberi szív esélye ; mert úgy hírben, mint hírtelenségben, az emberi dicsőség magaslatán s a feledésnek völgyében ugyanaz a gyarló szív küzd, bukik, fölkel s újra remél.

Óvjuk csak meg a végső állhatatosság szent titkát s az Isten különös kegyelmét értük el, s nem fogunk megzavarodni. Az emberek bármily kitűnőek legyenek, Isten különös kegyelme nélkül elfáradnak ; nagy emberek szemében is az az eucharisztia elvesztette az ő glóriáját, nem ragyog többé ; nagy embereknek meditációja is foglalkozás volt sötét éjben csillagok nélkül ; nagy emberek is elkevélyedtek, s megvalósult rajtuk, hogy a kevélység abban áll, hogy az ember elveszti azt a pontos érzékenységet az imában és elmélkedésben — hogy az ember azt gondolja, hogy neki nincs arra szüksége. Hogy az ember kinő a szívnek alázatából. Passaglia páter, a híres theológus nem akart elmélkedni a jezsuiták közt. Belépett a fráter és látta, hogy a páter nem térdel az ő számolyán, hanem hogy ír az íróasztalán. Látta azt

nem egyszer, s megmondta a páter rectornak, hogy a páter Passaglia nem medítál, hanem irogat. Hivatta őt a páter rector és kérdezi, hogy miért nem tartja meg a regulát? Azt mondta, hogy «En nem érek rá meditálni, mert én az egyház számára írok». Azt mondja a rector neki: «Nincs szüksége az egyháznak önre, hanem önnek van szüksége az Isten kegyelmére». Hogy mily igazat mondott, megmutatta az eredmény.

Lám senki sem biztos, ha nem tartja meg a szívnek alázatát és érzékenységét, főleg pedig — mondom — azt a pontosságot és szent fegyelmet az imában és meditációban. Senki sem biztos, hogy az Isten kegyelmében megmarad. De aki ezt megtartja, az igazán mosolygó és bízó szemmel nézhet a jövőbe, mert jóllehet látja, hogy sok kísértés és veszedelem kerülgeti és sok szikra elhull és sok csillag lehull abban az éjben, mégis bízó szemmel néz bele, mert tudja, hogy mit kell neki tennie. Lássátok, K. H., féljünk, de egyszerűsmind reméljünk! Mihelyt megóvjuk szívünk alázatát és érzékenységét: félnünk nem kell!

Az Isten különös kegyelme nélkül tehát a megszentelő malaszt állapotában megmaradni nem lehet, de az Isten segítségével lehet! Mert az egész kánon így hangzik: «Ha valaki azt mondaná, hogy az Isten különös kegyelme nélkül az elért igazságban megmaradhatunk, vagy azt mondaná, hogy az Isten különös kegyelmével sem maradhatunk meg benne, átok alatt legyen». Aki tehát élni akar, élhet; aki meghalni nem akar, nem hal meg; csak őrizze szívében az áldozatos, önmagát egyre kijavító, önmagát megtagadó, türelmes lelkületet.

A szeplőtelen fogantatás ünnepére.

(1902)^a

K. H. ! Két kiválasztott lélekről használjuk szellemi, lelki értelemben a szentírásnak azt a fenséges páratlan szavát : *primogenitus*. Szent Pál az ő hitének szárnyalásában a kolossz-szaiakhoz így ír : «*Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae*». Ir arról a lélekről, mely az Isten Fia lelke. Hogyha ez az Isten Fia lelke trón, akkor az egész teremtés lépcsőül szolgál ennek a léleknek ; hogyha ez az Isten Fia lelke virág, akkor minden a világon gyökere és szára. Valamint a gyökér abban a nedves és hideg földben szarát hajt és levelekkel ruházkodik és mindezt azért teszi, hogy a virágban kifejlessze : épügy az egész teremtésben minden oda tör, hogy az Isten Fia lelkébe átváltozzék. Valamint pedig a Szentlélek Krisztus imádandó lelkéről azt mondja, hogy minden teremtés elsőszülöttje, úgy az egyház is a Bölcsesség könyvének azt a helyét : «*Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita*» egy másik választott és fenséges lélekről használja : a Boldogságos Szűzről. Arról a lélekről, ki nekünk azt a nagy dicsőséget és kegyelmet szerezte, hogy a felfoghatatlant és elérhetetlent közénk levonta, ki nekünk azt a nagy dicsőséget és örömet szerezte, hogy a végtelen Istent testvérünké tette ; aki azt a felfoghatatlant emberi alakban, szívbe, testbe öltöztette ; aki azt a kimondhatatlant emberi ajkakkal dadogtatta ; akinek ölében az a végtelen kis karjait felénk tárta : szóval, aki nekünk az Úr Jézust testvérünké tette és ránk ezáltal az Isten testvériségének dicsőségét hozta. Minden lélek az ő dicsőségének örvend, az ő páratlan fenségével, büntelenségével dicsekszik : «*Tu gloria Jerusalem, tu laetitia Israel, tu honorificentia populi nostri*».

Mi a boldogságos Szűz Máriának az a legszebb, kiváló s hozzá egyedül méltó vonása? Az, amelyet mi a szeplőtelen fogantatásban tisztelünk. A Boldogságos Szűz Máriának ez a szeplőtelen fogantatása legékesszólóbban hirdeti az Úr Isten szentségét, végtelenségét, gondolatainktól és érzel-

meinktől végtelenül való elfekvését ; hirdeti ékesszólón azt a remek észt, amely az emberi nemnek átkába belegondolta a Boldogságos Szűzet ; hirdeti annak a karnak a hatalmát, amely a romok közé szép templomot épített ; hirdeti a szívnek szeretetét, amely az ő édesanyját úgy szerette s átkarolta, hogy mikor az egész világ elesett tőle, függött az ő kebelén egy lélek : a Boldogságos Szűz Mária ; hogy mikor valamennyi szív páratlan elhidegülésben elidegenült az Úr Istentől, maradt az Úr Isten szívében egy szív, hozzáforrva és növe elválaszthatatlanul : a Boldogságos Szűz ; hogy mikor valamennyi szikra kialudt abban az óceánban, mely a teremtés khaosza, egy csillag maradt az égen ; hogy mikor az Isten művei mind elpusztultak és sötétségbe borultak, maradt egy Isten-műve, mely az ő kezének remeklését volt hivatva megőrizni és hirdetni a világnak : a Boldogságos Szűz. És ez a kiváltság, melynél fogva a Boldogságos Szűz az eredendő bűn nélkül fogantatott és született, ez a nagy kiváltság hirdeti, hogy ő az az asszony, akit a nap övez ; s maga a Boldogságos Szűz Mária úgy jelentette ki magát egy napsugárból szőtt ruhában, égre emelt szemekkel, imádkozó ajakkal : «Ego sum immaculata conceptio». — Mintha csak azt mondaná : «Ti szegény emberek, ti mind elhullottatok, csak én vagyok az a páratlan lélek, ki az Úr Isten szeretetében és hatalmában megállottam. Ti, emberek, mind romba dőltek, csak én vagyok az a páratlan lélek, ki Istenhez menekültem. Ti, emberek, mind betegek vagytok, de nyomorúságtok nagy kórházai felett emelkedem én páratlan üdeségben. Ti, emberek, mind ki vagytok száradva, kedélyetek puszta, hideg, sötét ; csak egy üde és friss lélek van, amely önmagában a régi kegyelmet tükrözteti : én vagyok — a szeplőtelen fogantatás». — Ez a szeplőtelen fogantatás tehát hirdeti azt a nagy kiváltságot, hogy a Boldogságos Szűz Mária az eredendő bűn nélkül fogantatott.

Természetes, ha az ember meg akarja jól érteni és akarja helyesen és kimerítően méltatni, kellene neki egy mélyebb tekintetet az eredendő bűnnek titkába vetni.

Talán hallottátok, K. H., az inkáknak, annak a híres amerikai népnek történetét ; talán hallottatok ez erőteljes és művelt nép hanyatlásáról ! Szobraikat, műveiket városaiknak beszakadt bolthajtásai többé nem védik ; kapuikat a fáknek gyökerei szétrontották ; az ő utcáikon a márványtörmelékben szederindák kígyóznak, gyíkok és kígyók sík-
lanak, és ők maguk őseiknek palotái mellett összetakolt kunyhókban tengetik életüket. Amit látnak, azt nem értik. Gug-

golva a tűz mellett, a hamuban piszkosan és szennyesen ülnek és pipáznak s beszélgetnek arról, hogy régen az ő apáikhoz leszállott az Isten s megmutatta nekik, hogyan kell ily nagyszerű városokat építeni, hogyan kell ily szobrokat faragni, hogy kell skorpiók, kígyók s szélvészek felett uralkodni. Szívük most már nem tiszta; nem értik azt a nagyot és szépet; kedélyük nem lendül fel a balzsamos fuvalmon, amely e síkon leng; — elbutulva, elvadulva, elállatiasodva, nyomorúságban élnek; — és ők, kik előbb ezeken a tájakon a perzselő nap sugara dacára uralkodtak, most szolgaságban siratják régi dicsőségüket. Finom erkölceik elvesztek; egy gondolatuk sincs valami nagyra; vágyódni nem tudnak más után, csak ami hús és vér, — nemesebb vonásaik eltűntek... állatiasságban elpusztultak. Van ugyan lelkük... az a régi lélek... hanem az a régi lélek mintha sűrű, sötét fátyolba volna betakarva. — Ime az inkák története. A régi ősök maradványai ezen romok között születnek. Az a régi lélek, amely most is megvan, az érzékiségbe van beleforrva és csupa szenvedélyek cikáznak át rajta, mint a felhős égen a villámok.

Nézzétek, ez az eredendő bűnnek a képe. A régi emberiség, mely hatalmas és szép volt az Isten kegyelmében, most sötétségben születik. Megvan a régi lélek, hanem az a régi lélek nincsen átszöve fénnnyel, — megvan a régi lélek, megvan a régi kristály, hanem az a kristály sötét; nincs megvilágítva; — megvan a régi lélek, hanem az a régi lélek a földnek fekete gyémántja: nincs benne tűz, hő, amely előbb átjárta. Mindez pedig azért van így, mert elfordult az Istentől a sötétségbe. Ez nem az Isten teremtménye többé; az Isten nem így gondolta magának az emberi lelket. Az Isten úgy gondolta az emberi lelket, hogy az fényes legyen, átszöve az Isten kegyelme fényével. Az Isten nem úgy gondolta az emberi lelket, hogy az az érzékiségbe legyen belefulladás, hanem hogy az emberi lélek tisztaságában és concupiscentia nélkül legyen. Az Isten nem gondolta az emberi lelket romok közt, hanem gondolta fiakép királyi trónon; — most pedig szolgálja és a természet vasjárma alá kényszerül hajtani nyakát. «Nincs kedvetlésem rajtatok; ti sötét lelkek vagytok; nem ilyen volt az én művem! Nem vagytok a régi inkák, hiszen romok közt laktok, rongyokba öltözve. Nézzétek, milyen volt az Isten nemzetségének háza! — Ti nem vagytok a régi nemzedék; a ti arcaitokon a nemes vonások elmosódtak. Szenvedélyek cikáznak végig lelketeken. Nem vagytok az Isten gyermekei! S látjátok, azért, mert nem vagytok az Isten gyer-

mekei, azért vagytok ily szegények ; — azért nem csodáljátok azt, amit előbb csodáltatok ; nem szerettetek azt, amit előbb szerettetek. Nyomorultak lettetek ! — De én könyörülök rajtatok és adok nektek egy új Ádámot, az Ember Fiát ; — vágyódjatok utána, hogy kiemeljen és kiszabadítson titeket !»

És mihelyt az Úr ez irgalomteljes gondolatát gondolta, mihelyt ez a primogenitus az örök szeretet sugárzásában az Isten lelke elé lépett, azonnal elgondolta, hogy méltó Isten-anyát ad Neki, olyant, aminőt csak az Úr keze alkotni képes ; elgondolta, hogy ez Isten-Fiúnak bevonulására egy oly diadalkaput épít, «portam speciosam», amilyent csak Isten képes, hogy lássa kiki : ez az Isten műve ; tudja kiki, hogy az Isten keze alkotta. «Kérj magadnak jelt a mélységben és magasban» — és nem kellett ; — no hát adok nektek én jelt, se ott fön­n az égen, se ott a föld mélyében, — hanem köztetek fakasztok tiszta, sértetlen, szűzi virágot, — ezen az átkozott földön kihajt a bűnös gyökeréből egy sértetlen hajtás, «virga Jesse» ; — a beteges, vánszorgó emberek közt teremtek egy tiszta, sértetlen, szeplőtelen szűzet, ki kegyelemmel teljes élte első percétől, ki a sötét lelkek közt ragyogó lélek, — ki a kórházak levegőjében viruló pálma, — ki a mérgezett kedélyű emberek közt friss, üde, az élet telje és szépsége : a szeplőtelenül fogantatott Szűz ! — A szeplőtelenység, a kegyelmi állapot léte első percétől, az érintetlenség, az egészség, az élet telje, a sértetlenség . . . ez az Isten adománya, amellyel kitüntette . . . ez az Isten jegyesének kincse, ez az Isten-anya méltósága . . . ez rajta a nagy, a remek, az Isten műve !

K. H. ! Az Isten művei utánózhatatlanok ; a Szentírás elmondja : « . . . qui dat nivem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit . . . » — ki épít magának égboltot házul és diadalkapunak szivárványt . . . De a legistenibb ajándék az Istenség mélyéből és belsejéből : az élet. — Kicsoda adhat alkatahoz egy arasznyit, ha Nagy Sándor is, vagy Napoleon? És Salamon is szegény az élet pompájával szemben, amelybe a mezőnek lilioma öltözködik ; az ember ruhát ad, az Úr életet ad ; — ha beteg embercket, haldokló királyokat akár-hogy öltöztetnének, volna-e a gyöngy, az a drágakő, az az arany-, ezüst-, selyem-dísz oly szép, mint az az egészséges bársonyfényű üde arc? Ha holt embereket bármily drágaságokkal körülvennének, volna-e az oly szép, mint a ragyogó sugár, mely örvendező szemekből kivillan? Ugy-e nem ! No hát bármit tesznek az emberek, az Úr az élet forrása.

S ezt az isteni kincset árasztotta a Szent Szűz lelkére : a természetfeletti étellel, kegyelemmel teljessé tette. Ahol a többi sötét : őt fényessé ; ahol a többi megtört : őt sudár pálmává és cédrussá teremtetten ; — ahol a többi beteg : őt az élet erőteljébe állította ; — ahol a többi mérgezve teng és elzúllik, ő a legszebb, a legüdébb virág ! Hiszen a szentírás szerint : «Sicut lilium inter spinas» s ismét : «Una est columba mea, amica mea» . . . igazán szép . . . «tota pulchra» . . . páratlan . . . «Virgo singularis».

Képzeljétek el a szentírás adta színekkel a világ állapotát : «... omne caput languidum et omne cor maerens» ; az emberek vigasztalan lelki homályban, beteg szívvel tengődnek, — romok közt laknak, régi dicsőségük romjaiban. Melyik lesz e romok közt az Üdvözítő útja? Melyik a Verbumnak méltó pihenője? Mindenütt szenny és utálat?! De íme a romok közt egy tiszta szűz lejt, — vigyázva lép, — itt köztünk letelepszik Názáretben és mikor végre út a megváltás órája, az Isten Fia betér szeplőtelen méhébe ! Elhomályosul a Szent Szűz lelkével szemben minden dicsőség, minden gazdagság, fény és pompa . . . Virgo singularis . . .

Az Úr dicsősége csillagot és angyali éneket kívánt a magasban, de a földön mit kívánt? Egy tiszta szeplőtelen kebelt, . . . édes tejet a szeplőtelen anyából. Ez az anya lesz az Isten egyedül méltó temploma, zavartalan otthona, illatos szentélye ! Ez az anya lesz igazán az élők anyja !

Ezt a szeplőtelen fogantatást szívjuk be lelkünkbe és szívünkbe, körítsük tiszteletünkkel, csodálatunkkal, áhítatunkkal, ragaszkodásunkkal, rajongásunkkal. — Szívjuk egyszersmind magunkba a szeplőtelen fogantatásban az Isten nagy vágyát. Mi az Isten vágya? — a lélek szépsége. — Mi az, ami az Isten előtt kiváló? Mi az, amivel mi az Isten szívét elragadhatjuk? Az erkölcsi tisztaság, mely a legszebb koszorú az emberiség fején ; az a dicssugár, mely azt hirdeti, hogy a lélek szent és tiszta. — Mi emeli azt a lekonyított fejet büszkén az égbe s mindig magasabbra, fel egészen a csillagokig? Ez az erénynek méltósága. — Mi emeli az emberi szívét, a szomorú emberi szívét? A lelkiismeretnek a tisztasága. A szeplőtelen fogantatás mindezt hirdeti. És mire van inkább a világnak és nekünk mindnyájunknak szükségünk, mint arra a meggyőződésre, hogy a legszebb, legfenségebb a szívnek tisztasága, az erénynek hatalma, a kedélynek érintetlensége? Az emberi szenvedélyek felett, mintegy hullámok felett elrohanó és elsikló hajó : az az emberi lélek, melyet meg nem tör

a bűn nyomorúsága. A szeplőtelen fogantatásban lelkesülünk mindnyájan szeretett lelkünk üdveért. A szeplőtelen fogantatásból értsük meg azt a lelkesülést, hogy az ember ne hagyja magát letapostatni, letiportatni a szeplős lelkek által, ne görnyessze nyakát a szenvedélyek igája alá, hanem hogy iparkodjék szeplőtelenül állni, küzdeni a bűn ellen, először önmagában, azután a nagyvilágban.

Minő eszményképre van a világnak inkább szüksége, mint a szeplőtelenül fogantatott Szent Szűzre? Minő sugár fogja jobban megörvendeztetni abban az éjben, mely körülötte ijesztget, mint a szeplőtelen Szent Szűz szeméből ki-villanó sugár, mely azt mondja: «Ego sum immaculata conceptio?» Minő hang biztatja az embert jobban, mikor látja, hogy sikere nincsen művének, hogy ő csak egy szikra a sötét, a vak éjben? Mily szó biztat jobban a kitartásra és odaadásra, nem törődve semmivel, mint: «Én vagyok a szeplőtelen fogantatás?»

Hogyha az ember a megszentelő malasztot úgy megszerette, hogy a legnagyobb díszét és királyi palástját látja benne, nem fogja e palástot a sárba dobni; — ha az ember lelkének legmelegebb leheletét a kegyelmet tartja: az nem fogja e leheletet a szenvedély tüzével kiégetni; — ha az ember a megszentelő malasztban látja a trónt, ahol Isten honol, melyről ha lelép: az állatiasságba vész, higgyétek el, K. H., nem fog onnan lelépni, hanem égre fogja emelni kezét és azt mondani: «Uram, tarts meg engem az én dicsőségemben: a te fiúságodban!»

Érezzünk a szeplőtelen fogantatás ünnepén egy nagy és szent ragaszkodást a megszentelő malaszthoz! érezzük fenségünket abban a tisztaságban, amely az erkölcs tisztasága, amely a mi méltóságunk; abban a fenségben, amely az Istenhez való ragaszkodásnak, az Istennel való összekötetésnek nagy kegyelme: — akkor leszünk mi igazán a szeplőtelen fogantatásnak igaz tisztelói, a Boldogságos Szűznek hű gyermekei, az Úr Jézus édes testvérei, és bennünk is a szeplőtelen fogantatásnak, jóllehet bénítva, megtörve, régi nagy áldásai fognak felébredni.

Szent Imréről.

A Szent Imre Kör vándorgyűlésén Székesfehérvárt 1904. máj. 1.º

Kedves Ifjak ! Keresztény Hívek !

Ma, május 1-én, két zászló leng a világon ; az egyik vérvörös, a másik liliumfehér ; az egyikre rá van írva : regnum mundi, a másikra : regnum Dei. Az egyikben új, hamis elvek, téves nézetek, hiú agyrémek koszorúja hervad : a másikon a hit, a halhatatlanság örökzöldje díszlik. Az egyik khaoszt, fölfordulást, pusztulást s utána új, de szegényes s bizonyára lehetetlen világot ígér ; a másik szintén pusztulás, romlás fölött leng, de megújhodást hirdet. Igen, pusztulás fölött leng ez is, a megfogyatkozott hit s erkölcs romjai fölött, melyek közt egy «romlott intelligencia s egy gyöngye nép» tanyáz ; gazdasági pusztulás fölött, melyben az ifjú-Magyarország vívódik s nagy áldozatokkal sem képes a züllést megakasztani ; nemzeti pusztulás fölött, melyben a tekintély megfogyatkozik s az igazi, józan, demokratikus elvek, melyek népet egységes nemzetté forrasztanak, nem érvényesülnek. S e sokféle és sokszoros pusztulás fölött ez a fehérliliomos zászló mégis megújhodást hirdet ; hirdeti annak erejében, aki mondotta : confidite, ego vici mundum . . . bizzatok bennem, én meggyőztem a világot, azt a világot, mely romlás, kín s enyészet, s megújítottam mindeneket, «nova facio omnia».

Lesz új világ ! ez az a biztató szó . . . lesz. «Lesz-e?» hallom a kételyt fölajdulni . . . lesz-e? A gondolat, az analízis emberei közül sokan kételkednek ; leülnek Jónással s Illéssel a lemondás borókája alá, a fáradt lélek kétségének árnyékába, s nem hiszik. Föllépnek egymásután sötét bölcsök, kiknek «a lét lángoló kín», elgyengült karthauzi-lelkek, kislelkű Nikodémusok s mindezek nem hisznek a világ-megújhodásban. De az az együgyű, hívó, síró egyház mégis csak bízik, térden guggol, sir s imádkozik : ó Te, Te, ki tüzet adtál az égből, pünkösdi tüzet . . . Te, ki lelket adtál, szivedből lehelted apostolokba, vértanúkba . . . Te, Te, ki az élet vizeivel

fellocsoltál hervadó világokat . . . Te újítsd meg — kérlek — most is a föld színét.

S íme az igéből tűz, lélek, életető vízfolyás lesz ! Mintha a vizek zúgását hallanám, s emelkedő világok mozgalmát látnám, tör elő egy ifjú csapat a romanticizmus lelkesülésével, a hit erejével : hogy lesz-e új világ? — kiáltja. Hogyne lenne? Ha lesz eszményekért lelkesülő, tiszta erkölcsű, munkás ifjúságunk, lesz majd új világ. S hogy csakugyan legyen egy ily ifjúságunk, jertek ifjak, ne késsetek, keresztelkedjétek meg tűzzel s lélekkel ; kenjétek föl lelketeket a lélek kenetével az erkölcs harcaira ; jertek, neveljétek magatokat munkára. *Lélek, tiszta erkölcs, munka*, teremti majd meg az új nemzedéket s veti meg a magyar keresztény társadalom megújulásának alapját.

1. *A megújodáshoz tehát először lélek, tűz, szellem kell.* Tudjuk, hogy Prometheus a földön nem talált tüzet ; fölment tehát az égbe s lehozta a tüzet, de e tűz igazán «lángoló kín» s fájdalomainak izzó vaskoronája lett. E mithoszban nagy igazság rejlik : Tűz kell az embernek, de a tűz még nem áldás, s lehet belőle több kín és bú, mint öröm és élvezet. Van égi tűz, van isteni szikra bennünk ; ez a szikra többekben lánggá, lángésszé szíttatik, de úgy látszik, hogy a lángész gyakran csak prometheuszi tűz, mely a világot meghódítja, de az embert boldogtalanítja. A filozófiában sok ily lángész ég, de azokból sötétség borul ránk, igazi pokoli tűz az, mely lángol, de nem világít. Sötétség borul eszményeinkre. Nem mintha megcáfolná azokat, de kételyre, gyanakodásra, hipochondriára nevelnek ! Vállukat vonogatva járkálnak körülöttünk s hajtogatják : ki tudja? ki tudja? úgy van-e? E kételytől kedvetlenekké s betegekké leszünk, s a modern kor nyilván hirdeti, hogy művészetében, filozófiájában, irodalmában pesszimista lett. A betegségnek pedig halál a vége, a nagy buzdulás végre is sirhantok közé vezet s beigazul a német költő szava : es stirbt der Mensch an seinen Göttern . . . bálványaitól pusztul el az ember.

Tüzet adjatok, emberek, tüzet a halál, a haldoklás ellen ; életerőt a lélek hervadása ellen ; tüzet, mely világosságával megaranyozza az örök igazságokat, a természet fölismerés igazságait, milyenek : Isten, lélek, halhatatlanság, szabadság, erkölcs, törvény, felelősség, erény ; mely kiemelve a kétkedés ködéből a természetfölötti valóságokat, milyenek : kegyelem, bűnbeesés, megváltás, megigazulás, szentségek, egyház, s mely felragyogjon eszményeinken, a szentség

megtestesült remekein, milyenek : Krisztus, a Szent Szűz, Pál, Sebestyén, Ágnes, Katalin . . . István, Imre, Erzsébet s a katolikus egyház búbajos, csillagos ege !

E világosságot kíséri majd az életkedv s az öröm melege, mely a szíveket általjárja s életteljes, reményteljes világnézetet szolgáltat nekik. A mi világnézetünk ilyen, mert az élet jegyében áll ; mindig életet keres, életet szomjaz, életet álmodik, örök életet vár. A mi világnézetünk meleg és nem fázós ; hiszen Krisztus tüzet jött bocsátani a földre ; s ha a föld porába sujtja is le a Saulusokat, de Paulusokat nevel belőlük ; koldús-énekeket nem kedvel, s a porból is a lélek alázatában hódító apostolokat támaszt.

Hát íme, itt a tűz, nem prometheuszi, hanem pünkösdi tűz ; akartok életet ? keresztelkedjete meg e tűzzel, s biztosítalak, hogy bennetek egy új élet serken, s egy új világ fejlődik ki a mámor khaoszából ; s minél többen lesztek, annál inkább változik el körülöttetek is ez a nagy világ. Próbáljátok meg, sürgessétek, imádkozzatok : küldd ki lelkedet s minden megújul s elváltoztatod a föld színét.

II. *A megújodáshoz másodszor erkölcsi tisztaság kell ;* kell a meg nem szentségtelenített életerő, kell a tiszta vér miatt. Az erő a tisztasággal jár. Tudom ezt már a szüzesség nevéből, mely mindig az erőre emlékeztet : virginitas, vir, virtus, vis, viridis, veritas. Tudom azt a pszichológiából, mert a tiszta erkölcsi élet önmagában küzdelmes lét, s a hadak útjára, a törtetésre, a törekvésre utasítja az embert. Az erkölcsileg tiszta életben az ösztön küzd az ésszel, a szenvedély az akarattal, az állat az emberrel ; s mind e küzdelemben két út nyílik, az egyik az ascensio útja, a másik a descensus szomorú lejtője. Ezen a lejtőn nem kell törekedni, ott csak siklunk, csúszunk, mászunk ; e lejtőn az erős akciónak, a halál s a rothadás ellen való reakciónak nyomai nem látszanak. Akció s reakció helyett a lemondás, a megadás, a gyáva meghódolás járja, mely az akaratot elernyeszti, az állatot kelti, az ösztönt fejleszti s az ideális lelkelet bátor s merész tekintetét elhervasztja. Ily utakon, ily nyomokban Capuába érnek hannibáli seregek ; s hősök, kik a szenvedélyek tengereivel megvívta s a nehézségek Alpeseit megmászták, fáradt szibarita vázakká lesznek. Minden modern város egy-egy Capua, melyben nagy nemzeti erő rothad, s mely inkább az erkölcstelenség kloakáinak hálózatával, mint az erkölcsi élet arénáival imponál. Pedig hiába, nem kloakákból kerülnek a sasok, hanem sziklafészkekből ; nem az elpuhultság kerevetei-

ről, hanem az erkölcsi küzdelmek porondjáról valók az apostolok, s nem a bűnnek ölése, hanem a bűn gyűlölete léptette a győzelmek arénáira a vértanúkat. Az az ascensio, melyen lelkek emelkednek a magasba, csak a tiszta erkölcs szárnyán kísérthető meg, az az emelkedés és törtetés, melyben egy szép jellemet alakítunk ki s egy életre öntjük rá az Isten-hasonlóság bűbáját.

S íme, m. t. Szülők, fiaitokat, kiket gonddal, féltékenyen neveltetek, ha majd Pestre kerülnek, a kloakák patkányai rajozzák körül, kiket az esti homály önt ki az aszfaltra; lelküket a szkepszis választóvízzel, szívüket a szenvedély luggal öntözi; amit kultúrának neveznek, az a fejvesztett divat, bevezeti a házasságtörések és a nyegleségek bűn-barlangjába, a színházakba; életerejük, életkedvük elvész, és az ifjú lelkesedés diadalmenetét, mely készült, fölváltja a lemondás gyászmenete.

Úgy-e, méltán emeljük föl e romlással szemben a zászlót, a tiszta vér, a szeplőtelen élet, a meg nem szentségtelenített lélek zászlaját! Életerős, ideális, tiszta ifjúság nevelésében csak ez a zászló válik be. Próbálnak szerencsét mások is. Lengnek a «kultúrának», «az ethikai társulatoknak», a «vallás nélküli erkölcsnek» zászlai; de a mienk mint Góliát kardja, melyről Dávid mondja: «nincs ehhez hasonló». Nézzétek ideáljainkat; mily szépek, mily hatalmasak. A szeplőtelen élet ereje az ő szépségük, s a győzelem test, vér, ösztön fölött, az ő koszorújuk. A tiszta élet s az akaraterő sugárzik belőlük. — Tekintsétek meg a történelmet. Csak tiszta népek boldogulnak. Ha sok vért vesztenek is, sebaj, de a vér, ha tiszta, regenerálja magát. Kell-e erre más példa, mint a vértanúságunk 360 éves története. Szegények lettünk, hazánk pusztasággá, megyéink szandzsákokká süllyedtek; vérünk ömlött, s mégsem pusztultunk el, elsősorban azért, mert volt erőnk, s erőnk a tiszta vérből volt való. Hej de most már tért foglal a korrupció, s elvész a tiszta élet s annak idealizmusa, mely nagygyá nevelt, mely eszményeinket élő szentekben kialakította, mely profétákat, angyalokat szőtt királyi palástunkba. — Akartok élni? Jöjjetek ide, jöjjetek hazám reménye, népem virága; itt a zászló, a liliomos zászló, mely harcokról, győzelmekről beszél; sorakozzatok alája, a lélek ereje száll meg titeket, legyúritek a romlást s kialakultok a szép egyéniségnek eszményei szerint.

III. *Harmadszor a megújodáshoz erős, munkás kéz kell.* Nemzet nagygyá és erőssé munka nélkül nem lehet. A fejlődés

azt mutatja, hogy a jövődőnek társadalma csak a munka társadalma lehet. A munka géniuszának szól azért most mindenütt a győzelmi ének; a munka építi föl az ember trónját s adja fejére a föld urának koronáját. Mi ugyan nem hiszünk a munka megváltó s üdvözítő hatalmában, de azért szükségét s áldásait nem vitatjuk. A magyar nép fejletlen állapota még inkább nyomósítja e szükségét, hiszen itt az elmaradottság a közművelődés, a közgazdaság, a művészet és ipar terén óriási munkát igényel, hogy csak valamennyire is kiemelkedjünk a nyomorúságból. A munka azonban nem izlik nekünk; nagy Széchenyink mondását, hogy »gazdagodjatok«, megjegyeztük magunknak, de az utat rá, hogy munka által gazdagodjatok, elfelejtettük. A magyar nép szellemébe előbb bele kell oltanunk a munka szeretetét. Nálunk inkább a pompa, a látszat, a porhinta és a divat. Elég hivatkoznom arra, hogy van fényes parlamentünk, de rongyos választóink; — van termésköböl faragott, kőből épült királyi lakunk s nyomorult sok százezer kivándorlónk; — van csillogó fővárosunk s számtalan nádfedett szegény falunk. A munkához nagy energia kell, mely a magyarban ezidőszereint még nincs meg, de melyet eltanulhatna azoktól az erős kezű bibliai népektől, melyek a gazdasági élet terén az elsők. Nagy energiához komoly világnézet kell az életéről s az élet föladatairól, az időről s a jövődőség reményéről; nagy kötelességérzet, melyet nem a törvény betűiből, hanem az Isten-félelemből merítünk. Érezzük át, hogy az Isten szolgái vagyunk, kik talentumokkal dolgozunk, nem tudjuk meddig? — addig, míg az Úr eljön, hogy számon kérjen erőt, tehetséget, géniuszt, életet, törekvést, s lefoglalja azt, ami jó, s elvesse azt, ami rossz.

Csak az ilyen munka tesz hatalmassá. Nem az önzés, mely erkölcstelen és erőszakos; nem a gazdagodás vágya, mely munka nélkül átok. A Szent Imre Kör istenes munkára nevel, a talentumoknak nagyrabecsülésére, az idő jó felhasználására. Ifjak, tettek az idő, használatok föl — azt sürgeti, — nézzétek, mennyi a hajótörött élet, mennyi a szirének által elbűvölt s elnyomorított ember; a munka harc lesz boldogságtokért, nemzetünk felvirágoztatásáért, harc az örök életért.

Ime, ez a Szent Imre Kör iránya és törekvése. Nem bontjuk-e hát ki méltán e népeket diadalra vezető zászlót? Nem bontjuk-e ki jó helyen, Fehérvárott, hol Szent István, Szent Imre pora van a termőföldbe keverve? E földből ki

kell zsendülnie a nemzet reményének. Eljöttünk ide, föl-szólítani a szülőt, enyhíteni gondját, — eljöttünk kezét fogni az ifjával, hogy bajtársunk legyen, — eljöttünk érdeklődésbe vonni a társadalmat e fontos ügy iránt. Érezzük, hogy soká késtünk, hogy mulasztottunk, hibáztunk. A nagy gondolatokat ki nem fejlesztettük, az erőket parlagon hagytuk; az ifjúság lelkesülésének tüzet nem élesztettük, lelkiületén a szeplőtelen élet hajnalpirját eléggé meg nem óvtuk. De most, most annál is inkább megfeszüléssel dolgozunk: lelkesít erre a hit, mely mennyországot követel, — a remény, mely a gyökérből pusztulás után is új életet fakaszt, — tüzel a szeretet, mely szívesen áldoz verejtéket, vért és életet, csak lelkeket menthessen. Mindenekfölött pedig sürget e honmentő, népet újjáteremtő munkára az Úr Jézus, ki tüzet jött bocsátani a földre! Kérjük őt, hogy ez a tűz, mely ma itt lobbot vet, pünkösdi tűz legyen s apostolokat kereszteljen, — hogy ez a föléledés új május, a magyar népnek májusa legyen; e májusi országnak, a Regnum Marianumnak a Szent Szűz legyen királynéja, s zászlait az első szent királynak lélek szerint fiai, Szent Imre testvérei, a Szent Imre Kör tagjai segítsék és vigyék diadalra.

A bethlehemi jászol.

Advent IV. vasárnapjára, 1905.¹⁰

K. H. Örök bájt és szépséget árasztott az Úr Isten a szentéjre, melynek ünneplésére készülünk. Azért árasztott reá annyit, mert e szentéj az Ő legirgalmasabb gondolata : Verbum quod Dominus locutus est, az ige, melyet az Úr szólott. Azért pazarolt reá annyi művészetet, annyi költészetet, mert ki akarta fejezni benne szeretetét és hatalmát. Mintha azt mondta volna : Újat alkotok a földön. Tágra nyílik a szemetek tőle.

Minden, amit látunk Betlehemben, oly egyszerű, mint a mezei virág, de az egésznek csoportosítása elragadó. Jászol, barlang, alomszalma, állatok, éj, tél, angyalok, a Szent Szűz képezik e képnek egyszerű, fenséges vonásait, s e vonásokból szól hozzánk a szeretet, mellyel Jézus megváltani jött az emberiséget. Ez a szeretet árad minden szembe és minden szívbe, mihelyt a jászol elé térdel, s a szeretet nyomában édes vigasz, mennyei béke ömlik el a lelken. Ó kedves, szép Betlehem ! Oly szép vagy, mint a Szent Szűz, mint az isteni Kisdéd, mint az angyali arcok ! Szép vagy, mint az örök béke. Pedig, aki a békét hirdeti, annak még a lábai is szépek : quam speciosi pedes evangelizantium pacem, kiált fel a zsoltáros. Hát még a szárnyai ! . . . Szép vagy, mint az ének : Dicsőség Istennek a magasban ! Azért mondja a papi zsolozsma is, mely pedig nem szokott igen ömlengeni : Ma mézzel folyók lettek az egek ! Ma megolvadt a kemény érc, ég és mézzé lett !

Azonban K. H., a barlang és a jászol nemcsak szépek, amit a gyermek szeme is lát ; a bethlehemi szent éj mély és fönséges is, s ezt már csak a bölcs látja. Mert a bethlehemi szentéjben nemcsak az Istennek szeretete fejeződik ki, hanem kifejezte benne az Úristen az ő felségét és mélységét is. A bethlehemi jászol, a barlang, az éj, a tél — mind vonások, melyek mögött más kép is rejlik, s ez a kép akkor lép elő a homályból, ha a jászol elé térdelünk s testi szemünket behűnyjük. Az elmélyedő ember belehatol az Isten gondolataiba s akkor abban a barlangban, abban a jászolban, éj-

ben és télben más szellemi hatalmak lépnek eléje, melyek úgy állanak ott, mintha a kised Jézusnak testőrei volnának. Mert az Isten Betlehemben is Úr és Fölség, s ezt a méltóságát és nagyságát nem hagyta az égben, azt magával hozta a barlangba is ; csak szem kell hozzá, mely azt lássa. Térdeljünk tehát le a jászol előtt, s hűnyjuk be imádkozó elmélkedésben testi szemünket, hogy a gyermekded, kedves kép helyébe a szellemi értelemnek képe lengjen, hogy a szegénységben az isteni Megváltó szellemi nagyságát, elhagyatottságában eszményei nagyságát, az éjben valójának felfoghatatlanságát, a télben szeretetének hatalmát érezzük.

I. K. H. ! Az első a gazdagság a szegénységben.

Jászol, szalma — óriási szegénységet hirdet. Igazán földhöz tapadt nyomorúság ül az istállóban. Aki a barlangba belenéz, az a szegénység semmiségébe bámul, mely azt kiáltja felénk : ez én vagyok, itt én lakom. És igazán az ember egy percig sem kételkedik, hogy itt nagy szegénység lakik, mert a természet kevés kincset pazarolt e lakra, s az emberi munka még azt a keveset sem dolgozta fel, amit a természet adott. Nincs itt ház, hanem üreg, az üreg nyílásán nincs ajtó, a barlangban nincs tűzhely, nincsenek bútorok, nincsenek szerszámok. Ezt a házat nem ember építette, ezt a víz vájta régen ; ez a szalma a mezőn nőtt, az ember csak összetaposta ; a jászol fája az erdőn nőtt, az ember csak levágta, de bárdolatlanul rőtta össze. Az emberi munkának itt szinte a nyomát sem látni. Annak a kised Jézusnak lenből, kenderből kevés szálat sodrott a kéz ; lakatos, asztalos nem dolgozott, egyedül ács dolgozott itt, ács a legkezdetlegesebb fajából az emberi munkásnak. Mintha megérezte volna, hogy e barlangban egykor «ácsfiú» fog születni ; hát egy bárdolatlan jászolt készített. S az állatvilág is nagyon fukar volt a betlehemi Kiseddel szemben : a teve nem adott puha szőrt, a birka nem meleg gyapjut, csak ökör és szamár áll a jászol mellett, az nem adhat semmit, csak lehel. Rémitő szegénység ! Külön kiszelve és kitervezve, mert így illett. A teljes függetlenség illett a szellem és lélek emberéhez, és az, hogy lehetőleg ne vegye igénybe a természetet. Ha igénybe venné, úgy érezzük, hogy szenvedne páratlan nagysága.

Mert gondoljuk el hát máskép, csináljunk más Bethlehemet, fogunk-e szebbet összeállítani? Építsünk az Isten Fiának házat, minő házat akartok neki építeni? Minő termetket, milyen szobákat akartok számára berendezni? Minő puha kereveteket, ékes függönyöket, minő kályhát akartok neki be-

állítani? Hány hold földet akartok a nevére telekkönyvezni? Hány bérháza legyen a Megváltónak, amelyért a szegény lakók bért fizetnek? Mennyi aranya, gyöngye legyen az Isten Fiának? Lehesse váltókat is írni az ő nevére? Lehesse végrehajtani követeléseit? Ó kedves Betlehem! Hová lettél? Mit csináltak belőled? Az ember érzi, hogy mindez nem karácsonyi gondolat! Érzy, hogy a Megváltó oly nagy, hogy talpig szegénynek kellett lennie, kellett, hogy neki ne építsen senki, asztalos, lakatos, cserepes, festő, kárpitos ne dolgozzék számára. Kell, hogy a Megváltó úgy jöjjön, mint az ujjam, mint aki a természetre nem szorul, s a természettől maga számára nem is foglalt le mást, mint édes Anyjának büntelen szépségét; az az ő párnája, az ő melege, az ő étele, az ő élete.

K. H. ! Érezzük át e szegénységben a Megváltónak végtelen gazdagságát, azt, hogy ő neki nem kell semmi, hogy mindene van. Azért, mert gazdag, azért nem kell neki semmi; azért, mert lélek, szellem van benne, azért nem kell neki földi kincs. Nem érzéketlenségből, nem rest bárgyúságból veti meg az evangélium a földi birtokot, hanem szívteltségből. Nem kell neki, mert jobb kincse van. Ezt hirdeti a kis Jézus: páratlan gazdagságot és függetlenséget! Ezt hirdeti apostola, ki a földi kincset szemétnak nézi. Természetes, hogy az szemét, — de csak a lelkileg gazdag embernek. A szegénység az evangéliumban nem az elkeseredett nyomorúság, hanem a lelki teltség és függetlenség nyomában akar járni. Ezekon a nyomokon a lelek nagyokká nőnek, amazokon elzüllenek. Ime, ezt hirdeti K. H., a kis Jézus szegénysége.

II. Hát a barlang mit jelent?

A barlang hirdeti azt a teljes elhagyatottságot, mely az Üdvözítőt környezte. Odavezette édesanyját, ahol ember nem lakott, amerre ember éjjel nem is járt. Ezt a magányt sok kegyetlenkedésen és sok visszautasításon vette-váltotta meg magának. Nem ő kegyetlenkedett, hanem ő vele kegyetlenkedtek. Hiszen sok kapu, sok ajtó nyílt már meg a szegények előtt; hát miért utasították el épen azt a kedves, viselős anyát? Hát miért legyen épen vele szemben kemény az emberi szív? Különös végzet, mondaná a világ, melyet el kell viselni. Isten akarta úgy, mondja a hívő szív, s aki a szent szív érzelmeibe be tud hatolni, az már látja is, hogy igenis ezt az Isten akarta úgy!

Az Úr Jézus vágyódott az elhagyatottság, a szent magány után, mert szellemi nagyságához, előkelőségéhez csak ez volt méltó, — ez a fogadtatás, mellyel őt a csendes éjben

egyetlenegy teremtmény, a Szent Szűz fogadta. Más nem volt méltó hozzá! Vagy kit akarnak odaállítani a Megváltó fogadására? A római császárokat, konzulokat, szenátorokat, Heródest, a zsidó papságot? Az emberiség összes képviselőinek gyülekezetét? Hagyják el azt! Mindezek nem méltók arra sem, hogy a barlang tájékára vetődjenek! Még Szent János sem méltó, hogy az Üdvözítő sarusziját megoldja, mit csináljon akkor ott a profán világ? Csak egynek van ott helye, a szeplőtelen Szűznek; az pedig ott van. A Megváltónak senki sem mondhat imát, csak a szeplőtelen ajk; és az beszél. Az isteni Megváltóra semmiféle szem nem nézhet rá, csak a tiszta szem, édesanyjának tisztaságos szeme; és ez néz is reá szüntelen. Különben is a Megváltó méltóságához illik a magány, s a világ érzi azt, hogy a nagyot a köznapinak megközelítenie nem szabad. A mély szellemek, a nagy szentek egymagukban élnek, magányosan kiemelkednek a világból, mint a magas hegyek. Ösztönszerűleg is elvonul a kicsiny, a köznap a nagytól, mert érzi, hogy meg nem érti, tehát magára hagyja. Az isteni Megváltóhoz senki sem közelíthet, csak az, aki hitével, bizalmával és szeretetével fordul feléje. Másoknak ő idegen. Ő úgy megy át a világon, mint a názáreti hegyháton összesereglett nép közt, mely le akarta őt taszítani a mélységbe, de hozzá sem nyúlt. Jézus elment köztük s ők néztek utána. Itt is ez történik. Mily nagyszerű tisztelete a nagyságnak, hogy ezt a gyermeket senki sem fogadja, hogy az emberiség megengedi neki, hogy egymagában legyen s a tömegbe ne keveredjék. Ezzel is hirdeti, hogy ez a fölséges ember nem kebeléből való.

III. S mit jelent az éj az Úr Jézus születésében?

A jászol sötétben áll, éjben, még pedig egy kettős éjben. A karácsonyi éj sötét, de a barlang még sötétebb. Abban van legalább csillagfény, de ebben nincsen semmiféle fény. A jászolt tehát két éjnek sötétségéből szőtt fátyol borítja. E kettős éjnek is mély jelentősége van. Ez a sötétség jelenti először a bűn éjét, másodszor a halál éjét. Ezt a két sötétséget állította fel az isteni Megváltó az ő jászola mellé, ez az ő címere! S méltán áll itt ez a kettős éj, mert az Üdvözítőnek küldetése van az éjhez, küldetése a sötétséghez, hiszen világosságot akar árasztani a sötétségben!

Van ezenkívül az éjnek még más jelentése is, és ez az, hogy a Megváltónak lénye és valója felfoghatatlan, mint az Isten, sötét, mint az örvény. A végtelenség az Isten fátyola, azon ember át nem hatol.

Az Istent látni nem lehet, vele szemben éjben van minden szem. Deum nemo vidit unquam. Tehát titokzatos, felfoghatatlan mélység rejlik benne, s ez a felfoghatatlanság az ő dicsősége, s a mi vakságunk az ő világossága. Amennyiben az éj bűnt és halált jelent, annyiban azt az Úr Jézus legyőzi és világosságot teremt helyébe; de amennyiben az éj az ő végtelenségeinek kifejezése, annyiban ez az éj megmarad, s teljesen még a másik világban sem szűnik meg. Ha látjuk is majd az Istent, egészen, teljesen nem értjük meg soha. Annál inkább igaz, hogy itt a földön — éjben élünk; éjben imádkozunk, éjben gondolkozunk, az Istent nem látjuk, terveit nem értjük, útjait be nem láthatjuk. S a gyermek, kinek születésére készülünk, szintén éj nekünk, nem értjük meg lényegben. Mosolyog ugyan, de mélységeit meg nem értjük, fel nem fogjuk. Végtelen az Isten! Ó, hogy legalább e gyermek mosolya adatott meg nekünk, hogy biztasson minket. A mi életünk is egy szent éj, Krisztus ragyog benne; bízzunk, hogy ő felvilágosít minket!

IV. Végül tél is van a jászol körül.

A tél azt jelenti, hogy nemcsak Betlehemnek, de a világnak is hideg a szíve, és azok a hideg szívek kínozzák Krisztust. Az egész világ olyan, mint a jegestenger, mint egy jégsivatag. Ragyogás, csillogás van rajta bőven, tudomány és művészet ragyogtatja sugarait a jéglapokon, a hideg elmében, az önző akaratokon, de ez a ragyogás terméketlen. Szereket nincs a szívekben és minden rög be van fagyva. Ebbe a dermedt hidegbe áll bele az Úr Jézus. Ő, ki puha pázsitot teremtett, ki madártollakat színezett, ki meleg napsugarat ad, — Ő bele akart állni ebbe a télbe, s azért állt bele, hogy kimutassa, hogy nem kell neki a lágy, puha természet, hanem a hideg, a rideg szigor, hogy kimutassa lelkének erejét és szabadságát. Az önmegtagadás a lélek uralma; az érzékek kielégítése pedig a lélek szolgasága. Hozzá, a törhetetlen győzőhöz úgy illett, hogy rideg nélkülözés övezze!

Ily gondolatokkal eltelve kell K. H., a jászolhoz közelnünk. Szegénységében gazdagságát, elhagyatottságában lelki szentségét, az éjben felfoghatatlan méltóságát, a téiben erkölcsi hatalmát kell látnunk. Ha pedig nagyon is ridegnek tartanók ezt a környezetet, gondoljuk meg, hogy minden a nagyobb jóért, az édesebb boldogságért van. A tél nem tél, mert ott van a Szent Szűz meleg keble; a jászol nem kemény, ott táruznak ki az édesanyának puha karjai. Az éj sötét ugyan, de csillagként ragyog benne a Szent Szűz két szeme.

S az elhagyatottság? Az a legédesebb, mert a szerető szívek a magányt keresik. Tanuljuk a Szent Szűztől, mint kell Jézus iránt érezni, hogy kell őt üdvözölni. Járjunk az ő nyomaiban, akkor az isteni Kisdéd áldásaiban is részesülünk majd és az önzés telében is boldog szívet hordozunk magunkban. Úgy legyen.

Vezérlő fejedelmünk koporsójánál.

Rákóczi kassai temetése napján 1906. okt. 29. a középiskolai ifjúság előtt a Szent István bazilikában.¹¹

Nagy nemzeti ünnepet ültünk : végighordoztuk a hazán nemzeti fejedelmünknek, szabadsághősünknek, vértanúnknak ereklyéit s az oltár előtt rázendítettünk a Te Deumra. Csakhogy itt vagy ! — rebegte lelkünk — csakhogy itt van haló-porod, ahol lelked él ! Temettünk is, de nem sírtunk, keblünket dagasztotta a diadalmas érzés, mely a hontalan hősök porából új életnek tavaszát várja. Szívünket átjárta a Gondviselésbe vetett remény, hogy az Isten megihlette a király szívét s megértette vele a nemzetnek közel 200 éve égbe szálló vágyát s folytatja majd művét ezentúl is. Átéreztük daliás kuruc idők mindenható lelkesedését, szabadságimádását, szédítő vágyakozását nemzeti szabadságra, s ugyancsak átérezzük némi keserűséggel azt is, hogy a nagy célt, melyért ő küzdött, még el nem értük. Érte küzdött s elesett ő, s mi tovább küzdünk, hogy végleg győzzünk.

Kíváncs, hogy ha valahol, hát az ifjúság lelkében sirjon föl a kurucérzések e tárogaatója s az ő feje fölött zengjen és vágasson el az eszmék e tavaszi viharja. Kíváncs, hogy az ifjúság szemei előtt elevenedjék meg II. Rákóczi Ferenc legendaszerű alakja s az ő kezéből vegye ezt a zászlót, mely régen is, most is ezt suttoja : . . . «pro libertate». Kíváncs, mert hiszen a népek szabadságának nagy napjai a népek ifjúságának ünnepei. Ifjú nemzetnek s *nemzeti ifjúságnak szívében nőnek óriássá az eszmények és válnak világhódító hatalmakká a vágyak*; az ifjú lelkesülés tüzen forrnak egybe miliók ; abból a tűzből lesz bennünk szabadságot lehelő s világot legyőző pünkösdi lélek !

De miféle ifjúságtól várhatjuk a nemzeti élet kitavasztatását, az eszmék e boldogító megtestesülését? Rákóczi hirdeti : az erős s a küzdelmes, akaratos ifjúságtól ; s Rákóczi buzdít : ezt neveljétek, erre érleljétek ki s diadalra viszitek a nemzeti föléledés zászlaját.

Az erős akaratnak ifjúsága mindenekelőtt hinni tud rákóczyasan, vagyis mélységes, izzó, bensőséges odaadással. Ez az odaadás ragadja meg a gondolatot s emeli föl s tüzesíti át eszménnyé; gondolatból eszmény erős, lelkes akarat által lesz! Ez az odaadás teremt gondolatból hitet; a hit az erős, lelkes akarat gondolata; «Si credis ex toto corde». «Ex toto corde», «ex toto corde» hangoztatjuk; egész szívből lehet csak igazán hinni. Ez az odaadás tud lelkesülni, lángolni és égni; az értelmi tehetségeket az erős, lelkes akarat energiája ébreszti s tüzesíti; a művészet a lelkes akaratból veszi inspirációit, a kultúra munkáinak napszámosa ugyancsak a lelkes, erős akarat. Tanuljatok tehát erősen akarni eszményeket s elsősorban tanuljatok rákóczyasan hinni.

Álljatok ki Rákóczi Ferenc hitének magaslatára s osszátok érzelmeit. Az ő eszményi világa az ő hite volt; teljes odaadás hatotta át szívét Krisztus s az egyház iránt s ez érzésben meg nem rendült soha. Pedig sötét volt hazájának ege, léha a francia udvar légköre, megtévesztő a félhold fényes portája; de lelkét sötétségen, léhaságon, kétségen keresztül az erős akarat isteni hite vezette. Tiszta, homálytalan gyermekszemmel nézett az örök világosság napja felé, Platóval érezvén, (hogy) boldog a nép, melyet a napsugár vezet, a népek napsugara pedig a mi Urunk Jézus Krisztus. Rákóczi Krisztust hordozta szívében s lelkét a Szentlélek, a pünkösdi vágyak Szentlelke ihlette. Szerette és gondozta lelki üdvét, ágostoni valloásokban vallja be s bánja meg bűneit, imákat szerkeszt, melyek az Officium Rakocianumba fölvétettek. Telve hittel s Szentlélekkel ragadja meg azután a szűzmáriás zászlót, hogy a magyar szabadságharcnak alázatosan imádkozó, hősieen harcoló vezére legyen.

Ifjúság, kezedbe veszed-e Rákóczi zászlaját? Vigyázz, csak hitben erős ifjúság hordozhatja azt. Aki kételkedik, az elejti, sőt eldobja azt. Hanem járulj a hitben erős hősnék ereklyéihez, hogy vehesd szellemét. Higgy vele! Hidd el, hogy az örök élet felé tartasz, halhatatlansággal telítve. Hidd el, hogy az Isten szól lelkedhez Krisztusban s napsugarat s csillagos égboltot vont fejed fölé hűséges, örök gondolataiban

Hidd el, hogy isteni nemzedék vagy s Athénnel s az apostollal mondhatod: «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἔσμεν». Hidd el, hogy e hittel a legnagyobb érzék lépett a világba, s az bened is világhódító erő: ember vagy, de isteni, — korlátolt, de végtelen világot hordozasz magadban; halandó vagy, de a mennyország s az örök élet összes kincsei a tieid. Isteni

nemzedék vagy ! Nem pesszimista, nem sötét, dekadens, elerőtlenedett korcs, hanem «semen Dei»; ember vagy, kiből Isten gyermeke lesz.

Ez a nagy akarát szükségképen küzdelmes is. Küzdelmes azért, mert hatalomra tör; sisakot ölt Pál apostol szerint, «galeam salutis», kardot ölt, kétélút, «gladium ancipitem» s Krisztus szava erejében indul, aki mondotta; «non veni pacem mittere», nem békét, hanem harcot hoztam.

Természetes is, hogy aki a jobbat, a szellemet, az eszményt szolgálja, karddal, tűzzel s vassal dolgozik. Átalakított kard az eke, s azért aztán a kultúra kertjévé változtatja át s szépségbe öltözteti a pusztát; átalakított kard a kalapács, s azért aztán az alaktalanra alakot, a formátlanra formát, a durvára finomságot, testre lelket, szolgaságra szabadságot kalapál. Hegyeket tör össze zúzóiban s kiolvasztja ércüket, hogy gépet, koronát öntsön s szentségtartó kelyhet cizeláljon belőle; márványszirteket fejt, hogy remekműveket faragjon; kivágja a tölgyet, hogy oltárt építsen, s az illatos hársat, hogy a Keresztrefeszítettnek fehérülő alakját faragja; össze-töri a kvarcot, üveget olvaszt, hogy színes ablakokon szűrje be dómjainak homályába a napsugarat. *Az egész kultúra a harc jegyében áll s ugyancsak küzdelem által válik állatból ember, emberből krisztusi, isteni lélek.*

Rámutassak-e Rákóczi kardjára, nem arra, mellyel hazájának szabadságáért küzdött, hanem arra, mellyel önmagát küzdötte föl az eszményi szabadság rettenthetetlen harcosává? Ez a kard az ő küzdelmes akarata, mellyel a bűnt letörte, melynek erejében pénteken Krisztus kinszenvedésére, szombaton a Szent Szűz tiszteletére böjtölt s éjjel föl-kelt imádkozni; ez a kard az ő vezeklő öve, melyet magára ölt, hogy a lázadó testet a fegyelem erejében a szabadság tiszteletére szoktassa. S rámutassak-e Rákóczi zászlajára, arra a zászlóra, mely alatt magát hőssé, hazája szabadságának hőisévé képezte? Az a zászló a *Mária-kongregáció zászlaja, a harcias ifjúság zászlaja, mely szabadságért küzd s rab nem akar lenni.* Ilyen volt Rákóczi Ferenc; Krisztus lehelt rá s e lehet a szabadság vágyává lett benne.

Az eszményi életnek, a krisztusi szabadságnak e hőse fogta meg s emelte föl a magyar szabadság zászlaját, gondolhatjátok, mily eréllyel, mily hűséggel? Mélyen meg volt győződve, hogy Isten küldi őt, aki akarja, hogy a magyar nemzet is szabad legyen. A kuruc hát azt tartja, hogy az Isten a nemzetet szabadságra teremtette; szabadságra, nem szolgál-

ságra ; virágzásra, nem szétmállásra ; de ha akarja, miért nem teszi hát? Miért? Azért, mert a mi hitünk nem az a kuruc-hit, mely Istenből, Gondviselésből, isteni rendeltetésből táplálkozik. Reményünk nem az a kuruc-remény, mely leszakadó világok romjait erős gerinccel tudja fölfogni. Energiánk nem az a kuruc-energia, mely imádkozik folyton s tér-det hajt Istennek, hogy annál szabadabban emelhesse föl fejét. Még mi nem akarunk igazán ; még mi nem járunk az eszmények sugárzatában, még nem élünk az önzetlen, lelkes hazafiság szolgálatában.

Kezdje ki ezt az irányt a magyar ifjúság ! Legyen ezentúl október 29-én is az ifjúság kalendáriumának ünnepe. Március 15-e a magyar ifjúság ünnepe, ez juttatta diadalra a nagy, nemes eszméket s tavaszt hozott a nemzetre. *Legyen október 29-e az ifjú magyarság ünnepe, mely a lemondás, a kétség, az erőillen megalkuvás őszi ködében lengesse meg az eszményi, szabad, nemzeti élet zászlaját s suhogtassa, lobogtassa addig, míg valóra nem válik a haza szabadsága, a hitből élő, erős jellemű s ügyes kezű nemzedék szabadságában.*

Ó, mily szép a tiszta nemzedék!

Szent Imre napján, 1907. nov. 5. a középiskolai ifjúság előtt
a Szent István bazilikában.¹²

Kedves Fiaim ! 900 év előtt Isten a magyarnak királyt, a királynak szent koronát adott ; de a király szívébe vigaszt, a szent korona mellé őrangyal voltaképen Szent Imre hercegen állított, mert a nemzet jövőjét — egy tiszta, erkölcsös, életrevaló ifjúságnak nevelését, irányítását — ez eszményben biztosította számunkra.

Szent Imre herceg eszmény, a magyar ifjúságnak eszménye. Nem trónra ültette őt az Isten, de oltárra állította, nem koronát tett a fejére, de aureolát, dicssugárt fűzött homlokára ; nem rendelte, hogy 1038 után, apja után uralkodjék 1—2 évig, hanem százados, évezredes missziót s hivatást adott neki, hogy életet, lelket, lelkesülést leheljen mindazokba, kik e törzsből valók és e hazát erejük s erényük által nemzetük számára fenntartani s biztosítani akarják.

Szent Imre e célból, Kedves Fiaim, mindenekeelőtt lilomos zászlóval áll életeken ; e lilomos zászló a tiszta vérnek a zászlója. Már az őszövetségi Szentírás telítve van a tiszta vérnek tiszteletével. Ne ölj : vért ne onts ! Ne paráználkodjál : vért ne ronts ! Az újszövetségben az evangéliumnak a prológja hangoztatja : Nem kell nekem állat, ösztönös erő, hanem nemzedék, mely Istenből született, nemzedék, melynek szívében tiszta vér csörgedez, amely a tiszta vérnek a lehét, lelkesülését tudja lelki világában megőrizni, nemzedék, mely szüzi és erkölcsös.

Kedves Ifjúság, ez program és eszmény !

Ezt kívánja, hirdeti Szent Imre a XI. század kultúraszegény, de erőteljes, természetes környezetéből, abból a szegényes Fehérvárból, ahol ő még alig lakott házban, csak sátorban. Ez az igazi ifjú, aki körülövezi magát és imádkozik, aki tudja, hogy az ember lelki világában is áldozatokból él. Ő letöri magában az állatot, ráneveli magát vágyainak fékezésére, a test és vér ösztöneinek hitből vett motívumok szerint

való kialakítására. Ember akar lenni, igazán királyi vér és ezt a méltóságát nemes, tiszta, szeplőtelen erkölcsösségben óvja meg.

Érzitek, Kedves Fiaim, mit hirdet ez az Imre herceg? Hirdeti azt az «inexhausta pubertast», mint Tacitus mondja, azt a ki nem merült ifjúságot. Hirdeti azt az ifjú erőt, amely úr akar és tud lenni elsősorban azért, hogy akarni tud, azért, hogy parancsolni tud: rámutat arra az ifjúságra, amely az életnek titokzatos vizeit, forrásait fel nem kavarja szentségtörő kézzel; sürget ifjúságot, mely az Isten élettitkaiba bele nem avatkozik, mielőtt az oltárnál kezét kézben szívet szívért nem cserélt, asszonyhoz nem nyúl; amely elmondhatja, amit Bambergi Ottóról mondtak: *szemérmes, mint egy leány, de bátor, mint egy oroszlán.*

Ez kell nektek, Kedves Fiaim, ebben a korban, amely tele van élvezetvággyal, amelyben a képzelet meg van mérgezve, amely komfortos világban túlzogatott, túlingerült képzelettel lágyul s puhul a ti lelketek ereje.

S ha valahol, hát a fővárosban kell hirdetni ezt a fenséges programot. *Ifjúság, neked erő kell! És tudod mi a te erőd? A te erőd az Istentől megsegített, a kegyelemmel fölkent akarat. Ezen akaratban tanulj hinni, ez erődben tudj bízni. Ezen erőben pedig akkor hiszel, ha meg vagy győződve, hogy amit Isten parancsol, azt mindig megteheted, ha törik-szakad, ha feszülnek is idegeid s hogy azt meg kell tenned, ha vértanúságba kerül is.*

Hazám édes, kedves ifjúsága, szeretném beléd lehelni a hősies erő temperamentumát. Kérlek, higgy az isteni erőben, mely rendelkezésedre áll; ha hiszel és bízol benne, akkor győzesz. Ha azt hiszed, hogy győnge vagy, akkor tényleg győnge léssz, ha azt hiszed, hogy erős vagy, akkor erős léssz. Isten ezt a hitet akarja tőled: oldalad mellett állok — mondja — ne félj; bizzál, megsegítelek. *Ha azt hiszed, hogy az Isten parancsol valamit, s hogy azt nem lehet megtartani, akkor elvesztetted erkölcsi méltóságodat; ha pedig azt hiszed, hogy meg lehet tartani, akkor meg is fogod tartani s az isteni kegyelem még vértanúság által is biztosítja majd a győzelmedet.*

De Szent Imre herceg nemcsak a lilomos zászlót lengeti, mert az nem elég. Kell a zászlóhoz sisak, kell a harchoz vért, kell a küzdelemhez erőforrás. És ezt az erőforrást is szeretném előttetek föltárni, annak a nagy, hősies, elszánt akaratnak a nyitját szeretném nektek bemutatni.

Tudjátok mi az? *A hősies temperamentumnak nyitja a*

mélységesen vallásos élet. Szent Imre alázatos vallásossága. Szent Imre oly környezetben nőtt fel, amely mélységes benyomásokkal szántotta fel lelkét : atyja apostol volt, nagybátyja, II. Henrik német császár, szent volt, nevelője vértanú volt ; kora pedig : a XI. századi kereszténység, várta a Krisztust, hogy mikor ezredéves lesz a világtörténet a keresztény érában, megjelen köztünk ismét az Úr ; épen azért mély, ragaszkodó, alázatos, imádkozó volt.

Szent Imrének szellemi világában Krisztus arca, a Boldogságos Szent Szűz, a dicső szentek bűbajos ragyogásban állnak. Hitében a pondus aeternitatis érzik ; reménye halhatatlansággal van telve ; temperamentuma az a mély meggyőződés, hogy az Istenhez ragaszkodnunk kell minden áron és a pokolt el kell kerülni minden áldozattal.

Épen ezért ne gondoljátok soha, ha elkapatott újságírók mondják is, hogy Szent Imre herceg korcs, gyenge, életre nem való ifjú volt ! Ne higgyétek, hogy a szentek erőtlének ! Ne gondoljátok, hogy imádkozó gyermekek ; igen gyermekek — de hősök is. Ne gondoljátok, hogy puhatestű emberek ; dehogy is ; sőt vértanúknak való nemzedék voltak, kiken kicsorbult a legkeményebb acél. Ne gondoljátok, hogy tudatlanok voltak ; nem ismerték a föld nagyságát vagy kicsiségét, az eget és földet, mint mi, de az Isten közel járt hozzájuk. Nem voltak erősek technikában, de erősek voltak fölséges, áldozni tudó akaratban. Nem éltek villamos fényben, de az Isten szeretetének ragyogása töltötte el egész valójukat. Ebből a forrásból meritették ők áldozatkésztségüket, *ezt a forrást ajánlom én nektek. Legyetek ti is hívő, reménylő és imádkozó ifjúság!*

Ha ez a szellem megszáll titeket, nem fogjátok megcáfolni Szent Pál szavát, mert az evangélium bennetek is nem gyöngeség, hanem e:ő lesz.

Minden erkölcstelenség gyöngeség is. Szégyelje mindenki ezt a gyöngeséget, teljék el mindenki lángoló szeretetével annak, ami erő, épség, élet !

A mi erőnk forrása az Isten, a mi szabályunk, amely győzelemről biztosít, az Istennek föltétlenül bennünk is érvényesülő akarat.

Ez a lilomos zászlót lengető, a hitnek, szeretetnek forrásaira rámutató ifjú volt Istvánnak vigasza. Egy kedves, édes jegyes karján, szeplőtlen nyomokon indult meg a királyi trón felé, de nem a trón zsámolyához ért, hanem a fehérvári kriptába. A szent király reménye letört, csillaga eltűnt. De a

századok folyásán reményünk újra kiserkent és csillagunk újra kigyúlt, s a magyar ifjúság élén ott ragyog Szent Imre herceg és biztat minket: *Testvéreim utánam, előre!*

Én is azt mondom nektek! Fogadjuk meg: Hiszünk azokban az elvekben, melyekben Imre hitt, bizunk azokban az életadó forrásokban, amelyekből Imre táplálkozott s abban a királyi útban, amelyet Imre taposott.

Ám Kedves Fiaim, ha hisztek, akkor a vért, a tiszta szep-lőtelen vért vízzé ne változtassátok; aki erkölcstelenül él, a vért vízzé változtatja. Szív legyen bennünk, nem szivacs, mely a pocsoltyák vizével töltekezik. Szív, amelyben eszmék élnek, amelyben a lélek lelkesülést gyújt. A lelkesülés szent tüzét óvjátok meg; vigyázzatok, hogy szívetek hamuvá ne égjen! Szerencsétlen egy élet az, mely azt mondja: eltévedtem, hiába éltem, nem volt érdemes életem az életre; fölséges élet, mikor azt mondhatom életem végén: éltem, küzdöttem és győztem, mert hittem az erkölcsben és kiváltottam azt magamban életté.

Kedves, aranyos Ifjúságom, téled is azt várjuk, hogy váltsd ki életté az eszmét, teremtsd meg a hitből élő tiszta, ifjú magyarságot.

Hogy mi lesz még 900 év múlva Magyarországból, nem tudom, de azt az egyet tudom, hogy akinek eszménye 900 év óta ragyog felénk és nem hamvadt el, annak elvei el nem évülnek, forrásai ki nem apadnak, útja királyi út lesz, amely a megdicsőüléshez vezet mindenkor. Aranyos ifjúság, lépj rá erre az útra!

Isten akarja, Szent Imre kéri, mi meg váltsuk tetté és teremtsük meg az erőteljes, technikában, erkölcsben egyaránt győzedelmes magyarságot! Isten minket úgy segítse!

I.

Nemcsak vallás, hanem hit kell nekünk.

Az Apostol megszólításával üdvözlöm Önöket «Viri Fratres», Testvéreim Férfiak! Az Apostol ajkáról veszem a szót, mert az Apostol gondolatát, az apostoli hitet hirdetem s az apostolok pünkösdi tüzével szeretnék kereszteni lelkeket.

Testvéreim Férfiak! A kereszténység azzal a titáni célnal lépett a világba, hogy üdvözíti az emberiséget; «omnes gentes», «omni creaturae» lett jelszava. Érezte hivatását és erejét s kilépett hódítani. A keresztség vizét ráöntötte a «fáradt fejekre», de a kiválasztottságnak titkos T-betűjét nem nyomhatta minden homlokra. A tömeget megmozgatta, de megmozgatnia úgy, hogy az eszményi életet benne kifejtse, nem mindig sikerült, és sok vádlója támadt. Halljuk a pantheista filozófusok vádját: «Das Massen-Christentum ist nichts als ein wüster Polytheismus. Auf einem trüben, toten, faulenden Wasser schwimmen zerrissene und zersetzte Blüten eines höhern Wissenslebens... Worte von Liebe, Freiheit, Seligkeit klangen einmal an ihr Ohr... aber es blieben leere Worte. Sie können sie nicht leben...»* Tehát szavak lettek az eszmékből, üres szavak, s az üres szavaktól üres lett az élet, üres, céltalan, reménytelen... Eltorzult lelkekkel találkozunk lépten-nyomon; némelyek bánatosak és panaszkodnak, mások rohamosak és szenvedélyesek; új gondolatokat, új eszményeket hajhásznak, új alapokat keresnek a társadalomnak, az emberiségnek; új típusokról álmodoznak; válságról beszélnek s új koroknak éles, tavaszi szellőjét érzik lengedezni; próféták támadnak föl, kik új világot látnak, s az ember ennyi hajszától fáradtan, ily nagy reményektől elcsigázva, meghidegül a régi igazságok iránt s kevésre kezdi becsülni a keresztény eszményeket.

Találtak-e hát már más eszményt, más típust, újat, szebbet, boldogítóbbat, melyet a keresztény eszmények he-

* Julius Hart, Der neue Gott.

lyébe állítsanak? Találtak-e? A hindu utal a bramin szentre, a renaissance mutat Cesare Borgiá-ra, a XIX. század eszménysége Goethét tiszteli, a szociáldemokrácia a még felhős, új embert keresi, a kereszténység pedig a kétezredéves eszményre, a mi Urunk Jézus Krisztusra mutat. Keresztény férfiak! Hová menjünk? Kihez forduljunk? «Domine — mondjuk Szent Péterrel — ad quem ibimus?» Mi itt maradunk s Krisztusra tekintünk. Az Apostol áll a kép alatt, s fölhív minket: «*Reformamini*». (Rom. 12, 2.) Reformot sürget! S mi lesz e reformhoz szükséges átalakító erő? s hol meritjük azt? Megmondja azt is, «*in novitate sensus vestri*», a *ti értelmetek megújulása*, gondolataitoknak újjászületése, az Isten nagy gondolatainak bennetek való fölébredése, az lesz megújulások titka és ereje, hogy ne az érzéki világfiak nézetei szerint intézzétek életeteket, hanem, hogy az átváltozás kegyelmét hagyjátok működni magatokban. S mi lesz a cél? A cél a «novus homo», az új ember. Ezt az embert mindenkinek önmagának kell kialakítania az eszmék hatalmával, a kegyelem eleven erejével. Embert csak lélekkel lehet teremteni s inspirációval, mint ahogy az Úr teremtett hajdan: «*inspiravit animam viventem*»; az ember újjászületésének ereje csak erkölcsi erő lehet, melynek forrását Isten bennünk fakasztja. Vessük föl hát most a kérdést: milyen legyen az új ember?

I. Mindenekelőtt *vallásos* legyen. Nekünk vallás kell, mélyen tisztelt uraim! Chamberlain «Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts» c. művében fölpanaszolja, hogy a legújabb kornak materialisztikus iránya betemette az emberi szívnek leggyökeresebb, leghatalmasabb áramát, a vallásos érzést; erre az eleven forrásra rászakadt a part, mint a hegy-csúcsok körgörgetege az illatos, alpesi rétre, s ahol előbb élet virágzott s öröm sugárzott, ott most pusztulás kísért. De a forrás keresztül tör az iszapon és agyagon; futtában megtisztul, folyamomdagad s a tengerbe siet. Ne féltétek! Az igazi religió, a létnek, a világnak mélységeiből fakad s az emberi öntudatban mint ösztön, mint hajlam, azután mint ismeret és akarat és hódolat jelentkezik s ragadja az embert. Valamint az összetartásnak, a kohéziónak pszichológiai kifejezése a szeretet s a taszításnak az individualizmus: úgy a lét végtelenségének pszichológiai vetülete lelkünkbe a *vallás*. Az értelmi életnek is vannak különböző irányai, vannak különböző alakulásai: érteni akar a lélek s *tudományt* alkot, alakítani akar s *művészetet* teremt; a végtelennel, az örök

élettel, az örökkévalóval lép viszonyba s igazodik feléje: ez az őserős, mélységes hajlam s ez a később öntudatosan kifejtett érzés és érzelem a *vallás*. Nem látszat, nem formalizmus, nem külsőség, hanem mélység és bensőség! Nincs erős vallásosság mély érzés nélkül. Azért a mély érzésű nemzetek a legvallásosabbak.

Ez a mélységes, bensőséges religió nincs ellentétben semmiféle haladással és rinascimentoval! Hogy volna a mozgalom az életnek ellensége? Hogy állíthatna a mélység s bensőség korlátot a behatolásnak, melyet a tudomány, s az alkotásnak, melyet a művészet sürget? Kutathattok Kanttal, szárnyalhattok Danteval, teremthettek Beethovennal, a végtelen Isten felé való eligazodástok nem gördít akadályt útjaitokra, nem épít korlátot terjeszkedétek elé, nem vágja le szárnyatokat: sőt hív, sürget s vonz, lelkesít, hogy csak ki, ki a mélybe, a valóságnak mélységeire! Föl, föl a titkokba, az élet titkaiba! Mindenütt ott ráakadtok az Isten lefátyolozott arcára, melyet vallásosságtok ösztönszerűen megsejtett.

S mégis volt korszak, mely nem akart vallásos lenni! Annak a sivár korszaknak gyermekei bizonyára helytelen szempontra helyezkedtek s nem ismerték föl az embert. Az életnek napszámos s mesteremberi oldala elidegenítette őket a vallástól s legtöbbször az erkölctől is; feltették világnézetüket a rejtelmes elemektől, melyek közé a vallást sorolták: pedig a táguló világnézet s egyéniségünk jobb fölismerése ép e félelmet vádolja életünk elszegényítésével. Félre az egyoldalúsággal! Mi az egész embert, az egész természetet annak összes kisugárzásaival követeljük magunknak; mi látjuk, hogy a világnézet mélységes mélyeiből tör föl a vallásos érzés, s azt elfojtani tévedés s bűn volna. Ez a vallásosság köti az embert az Istenhez, «religat»; onnan neve «religio», kötelék! Ez kíséri az emberi öntudat ébredését, művészeti fejlődését, filozófiai törtetését; ez az a plátói «*δαμόνιον τι*», valami isteni érzés, mely kialakul az ezredek folyamán mindenféle típusban; csak egy tagadása van, «die Religion des Blödsinns», a «Kraft und Stoff» kizárólagos érvényének dogmatizálása. Tehát, ha megértjük magunkat, vallásosak leszünk!

Még egy más oka van a fölpanaszolt vallási közönynek.

Az újkor fejlődése az embert kizárólag az észnek jegye alá állította: sub specie rationis, s a tudománytól várta az élet megfejtését s a tudásba fektette az élet értékét. Hogy mennyit fejt meg majd az életből a tudás, azt nem tudom; de annyit tudok, hogy az életnek értéke nem tudni, hanem

élni. E helytelen irányzat következtében az ember teljesen az észre bízta életét s elsorvadt s elsenyvedt az elszigetelt észnek befolyásától, melyet a szív nem inspirált.

Az észt nem szabad a szívtől elszigetelni ; ha elszigetelik, akkor elszegényítik ; ha elszigetelik, akkor megrabolják intuíciótól, lendületétől, lelkesülésétől, finom érzékétől, s csakis az egyszeregy gályapadjára kovácsolják. Ez a legnagyobb logikai s pszichológiai hiba. Az ekkép izolált ész csak mérni, összeadni, kivonni tud, de már az exakt tudományokban is nélküli az invenciót, az intuíciót, ép azért, mert nélküli az inspirációt. A végtelen kicsinnyel Leibniz nem boldogult volna, ha a fantázia, a szív eleme, nem segíti az észt. A legkitűnőbb föltalálók a szemlélet révén gazdagították a tudományt: *láttak*. A nagy tudósok agyvelői nem halottkamrák régi kultúrák számára, hanem izgalmas prófétai szervek, szenzóriumok, melyek az eszmék meleg érintéseire reagálnak.

Hogyan boldoguljon már most az ember az elsorvasztott, egyoldalú ésszel, az életnek mélységes és bensőséges felfogásában? Mit csináljon vele a világnézet kialakításában? Életet nem fejt meg, világnézetet nem alakít ki félszeg, béna lélek ; ahhoz egész lélek kell ; ahhoz *inspirált ész* kell.

Aki az életet keresi, az életet vagyis az egész valóságot, annak azt egész szívvel és lélekkel kell keresnie. Aki csak ésszel törekszik feléje, hasonlít a madárhoz, melynek egy szárnya van. Azért sürgeti az isteni Plátó, hogy az ember az igazságot ne csak ésszel, hanem szívvel is keresse, az «*ἔρως ὑπὸ πτερῶν*» talál el az Istenhez !

Szívvel kell keresni a minden-jót. Akik csak ésszel keresik, Epiktet szerint fákhöz hasonlítanak, melyek csak koronájukon virágnak, Bossuet szerint pedig «terméketlen, sivár ismeretben élnek, mely árulójuk lesz, s szeretetre nem segíti őket». Ugyanezt hirdeti a szentírás is : «Mondá az esztelen szívében : nincs Isten !» Mi vezette az Isten-tagadót a hitetlenségbe? a szív ! Hasonlóképp mi vezeti a lelket a hitre? a szívnek nemes inspirációjától élesztett ész. Az ész egymaga nem vezet oda. Azt kérdi Szent Ágoston : hogy van az, hogy a szép világ más és más feleletet ad a kérdező embernek, s feleli : «*homines judicare possunt, sed amore subduntur et subditi judicare non possunt*». Az emberek fölismerhetnék az igazságot, de ha szívüket helytelen szeretet tartja fogságban, nem ítélnének ; a lenyűgözött ész nem ismeri föl az igazat ; a fölszabadított ész fölismeri azt.

Ne vágjátok el tehát az észnek szárnyait, ne fosszátok meg inspirációitól, ne oltsátok ki benne az igazság szeretetét és vágyát, s meglátjátok, hogy akkor lesz lendülete a végtelen felé, lesz ösztöne s intuíciója, melynél fogva egy szerencsés indukcióval a végesből a végtelenbe, a földről az égbe, a természetből az Isten szívébe eltalál.

Azonban a vallásos emberrel be nem érjük.

II. Nekünk *hívő ember* kell. Nem minden vallás hit ; csak a kinyilatkoztatáson épülő vallás, az hit. Mi hiszünk a magát természetfölötti módon kinyilatkoztató Istenben, ki a világtörténelemben lépett «in signis et portentis». A legnagyobb «signum et portentum» a mi Urunk Jézus Krisztus. A mi Urunk Jézus Krisztus történelem ; élete, csodái történelem ; mindez nem a vallásos eszméknek szimboluma, melyet az ihlet alkotott ; hanem tény és történelem. Akinek nehézségei vannak az Úr Jézus iránt, az ne okoskodjék, hanem tanuljon történelmet ; tények fogják a kételyt szétesztatni. A tények keretében egy nagy tekintély, maga az Isten, fog eléje lépni, s e tekintélynek hinnünk kell. Így lesz vallásunkból hódolat a magát kinyilatkoztató tekintélynek, így lesz vallásunkból *hitvallás*.

Miért gyöngö a modern ember hite? Azért, mert a katekizmus színvonalán álló hittudása ki nem elégíti őt, s ami elég lehetett a gyermek fölfogásának, az silánynak és sekélyesnek látszik a férfiú szemeiben. A hit gyerekes fogalmakba öltözik, mialatt minden egyéb ismeret mélyebb s tartalmasabb lett. Ez az egyoldalú értelmi fejlettség árnyat borít a hitre s inferioritásba süllyeszti gondolatvilágát. Kicsoda foglalkozik hitbeli kérdésekkel, s ha foglalkozik, ugyan hány jár a komoly, egyházas gondolkodás útján s kész meghallgatni kételyeiben Szent Tamást, Thomassinit, Leibnizet vagy Fénelont? Kevesen tanulnak és kutatnak ; legtöbben beérik saját gyártmányú «faragott képekkel» s azokkal rációfálnak évezredek szentelt tradícióira s a legnagyobb szellemeknek vezető gondolataira. Nem veszik észre, M. T. U., hogy mi teológia nélkül mindnyájan teológusok vagyunk? A lelki érettség járványa pusztít köztünk, mely megvakítja szemeinket s bizalommal tölt el a legnagyobb kérdéseknek önkényű oldozgatásában. E káprázatban azt gondoljuk, hogy látunk, pedig hallucinálunk . . . amore subditi judicare non possunt . . . akiket a tévcs szeretet, itt az önszeretet, lenyűgöz, azok nem ítéhetnek helyesen. Hit dolgában mindenki beéri bármily alaptalan teológiával, melyet ő ütött össze gyatyékos rendszerré, s másokkal nem

törődik. A modern ember a hit dolgában izolálja magát a hagyományok áramától s az elmúlt századok bölcsességétől; megveti az emberiség szinte kanonizált nagy gondolatait; úgy tetszik neki, hogy legalább is annyit ért, mint a régi korok lángszellemei, hisz azok régen éltek; azóta a századok munkája megérlelte s közkinccsé tette az igazságot. Tulajdonképp pedig ebből az érettségből valóban vénség lett; marasmusba estünk a hitnek nagy gondolatai iránt, mely ellen gyógyszert s orvost keres a jobb ember.

Ez a gyógyyszer a hívő léleknek fölpillantása Krisztusra.

Ó mily mulasztás nyomja lelkünket! Krisztust nem ismerjük, többet mondok, Krisztust felejtjük! Pedig aki egyszer rávetette szemét az Úrra, el nem feledkezik róla, képét lelkéből többé ki nem törülheti, oly mélységes, oly bensőséges, oly fölséges a Krisztus-arc! De hát láttuk-e már őt? ismerjük-e már őt? Belehatoltunk-e lelkébe, átéreztük-e szent-séges Szívének érzelmeit? Ha nem hatoltunk bele egész a lelkéig, nem ismerjük őt. Láttunk valakit, de nem az Urat. Pedig az Úr akarja, hogy tekintsünk rá s megismerjük őt. Emmausi tanítványok voltunk, kik néznek, de nem látnak.

Krisztus Urunk Európa felé néz! Keresztje felénk volt fordítva, el Jeruzsálemtől, el az Oriéntől nyugat felé, a kultúrának árka, a Földközi-tenger medencéje felé. Ő kinézte magának Európát, keresztjének árnyéka ránk esett. Ez árnyékból sötét éj lesz, ha Krisztusról megfeledkezünk! Isten ments! Hangoztatjuk a prófétával: Oblivioni detur manus dextera mea, si non meminero Tui... száradjon el életünk, kultúránk, ha megfeledkeznénk rólad! Nem feledni téged, hanem emlékezni rólad s lelkesülni akarunk érted. Hiszen belőled élünk.

Igen, Krisztusból élünk! Kultúránknak alapjai, nagy gondolataink s eszméink eddig mind Tőle vannak. S nemcsak a gondolatot s az eszmét vettük az Úrtól, hanem az erőt hozzá, hogy a szerint éljünk s tegyünk. A zsoltárban kimondta az Isten, hogy másé nem is lehetünk: Neked adom örökségül a nemzeteket; míg a tied lesznek, élnek, — ha tőled elszakadnak, elvesznek. Ami él, akár lélek, akár nemzet, faj, vagy emberiség, tied legyen, mert belőled él. Ha a nagy világnak egy foszlányán is veted meg lábadat, mindegy, ha a nagy Ázsiának az Atlanti-óceánba nyúló kis földségén állítod is fel keresztedet s népeket nevelsz magadnak, mindegy: űr leszesz, s meghódítod hiveddel a világot.

Megérti-e ezt a szót a lázban égő, a mámoros Európa,

mely a kereszt nagy tradícióival szakítva, új ideálokat keres? Fölbred-e kábultságából, hogy visszatérjen az élet forrásaihoz? Kiheveri-e az immoralista törekvések mocsárlázát, hogy visszatérjen a hegyekre, a nagylelkű hit s az áldozatos odaadás magaslataira, hol tiszta levegő s erőteljes élet honol? A hegyek hegye az a csúcs, melyen a kereszt áll, most ép-úgy, mint 19 század előtt.

Rajta, pótoljuk ki a mulasztást s álljunk vallásos ösztöneinkkel s érzelmeinkkel a Krisztus keresztje alá, hogy ő azokba tartalmat és életet s irányt öntsön : legyünk Krisztus hívei ! Álljon bele a világ ismét azon nagy gondolatoknak áramába, melynek kihatása az emberiségre ugyan szintén változatoknak volt alávetve, de azért egészben véve megváltoztatta a föld színét. Bízunk az élő Jézus kegyelmében s művének, a kereszténységnek szellemében. A szellem a régi ; ugyanaz, mely Szent Pált s az első keresztényeket hevítette, mely Assisi sz. Ferencet stigmatizálta s Sienai sz. Katalint, a 18 éves takács-leányt követségben járatta avignoni pápákhoz s polgárháborúban elvérző olasz városokhoz. Ne féljete, hogy e szellem sötét s örömtelen ; ne féljete, hogy gyűlöli a világot, melyet az Úr alkotott s az ember el nem rontott. Ne féljete, hogy a Thebaisba vezet s kolostorokba zár ! Ne képzeljétek a kereszténységet sötét, kámzsás alaknak, mely a Como-tó partjain virágzó oleanderek közt szemlelő sőt jár ; a virágos fák gallyai arcába csapnak, az illat bódítja, de ő nem néz sem jobbra, sem balra, kámzsáját fejére húzza s iszonyodva a szép természettől siet barlangjába. Hagyjátok ezt ! Vannak lelkek, kiket az örök gondolatok örvénye elnyel s kik e benyomásoktól nem látnak virágot a földön ; de azok nem ijesztani járnak köztünk. Ti egyelőre ne azokra nézzetek, hanem az Ember Fiára, ki itt élt nekünk való életet, életet Istenben s ugyanakkor az ács műhelyében, kinek evangéliuma elismeri, hogy a mezei virág szebb, mint Salamon király az ő dicsóságében, de ugyanakkor a lelket becsüli legtöbbre, mondván : Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja. Ez az Úr Jézus való nekünk. Minden lélek őt kövesse s szívesen fogadja hívó szöszatát : «Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradoztok s terhelve vagytok s én megennyhitlek titeket». Jöjjetek, rendelkezésekre áll a világot újjáteremtő hitnek ereje ! Jöjjetek ti fáradt korok, ti gyöngye nemzedékek, rendelkezésekre áll a hitnek villanyozó, elevenítő lelke ! Jöjjetek, nézzetek Krisztusnak arcára, a szigorú, komoly,

fölséges arcra, mely a régi bazilikák bizanci mozaikjairól néz reánk ; azután nézzetek föl ismét a Tábor hegyén elváltzott, ragyogó Krisztusnak arcára, mely bizalmat s győzelmet sugároz. Aki úgy néz rá, hogy az Úr lelkébe is mélyed, megnyhül, lelkesül, s erőt kap, hogy Istenből új életre szülessék. Mi lehetne ma, az első május előestéjén lelkünknek izzóbb vágya, mint új életre születni s élni? !

Ki bennem hisz, élni fog.

II.

«Ő az Úr.»

Ha a váltásos érzés Chamberlain szerint az emberi életnek egyik mélységes árama, ne hagyjuk akkor parlagon heverni ez őserőt, hanem fejtsük ki magunkban erénnyé s létté. Törjük le a belátás logikájával s a szív boldogulásának vágyával e fölséges irányzat akadályait s alakítsuk ki önmagunkban az embert, úgy, mint ahogy azt az Isten gondolta.

A renaissance azzal dicsekszik, hogy a feledésnek rétegei alól kiemelte a klasszikus világot s annak eszményét, a klasszikus embert. Minket ez az ideál meg nem zavar; vele szemben is bátran valljuk, hogy a mi eszményünk az Úr Jézus Krisztus. Ez eszményt akarom most szemeik elé állítani, még pedig azon típus szerint, melyet bizanci Krisztus-arcnak mondtam.

A bizanci Krisztus-arcon a hatalom, a fölség s a méltóság nyer kifejezést; fölirata két szó: *Dominus Rex!* E Krisztus-arcon két reflex játszik, két gondolat nyer kifejezést; az egyik az, hogy mily nagy az Isten, az Úr, s mily kicsiny az ember, a szolga; a másik az, hogy mily szuverén az Isten akarata, s mily föltétlen és alázatos legyen az ember szolgálata.

I. «*Dominus est*», mondja a szentírás, ő az Úr! Ki érezte ezt át Krisztusnál mélységesebben, s hol dolgozták ki az Isten hatalmának szinte rideg fölségét élesebben, mint a bizanci Krisztus-arcon? Ez az arc a kísértés hegyéről való, hol az ördög megmutatta látomásban s fölajánlotta neki a világ dicsőségét, mondván: mindezt neked adom, ha leborulva imádsz engem. De Krisztus térde meg nem hajolt. Oly lélek, melynek ábrázatán az Isten végtelensége s fölsége tükröződik, a világ pompája előtt meghajolni nem tud. E Krisztus-arc imában formálódott, mikor a hegyeken imádkozott; e Krisztus-arc a tenger végtelenségében fürdött s tekintete elmerült a csillagos égbe. Ez arcon az örökkévalóság komolysága ül, mely az imádást inspirálja. Krisztus

lelke tudta is imádni az Istent, azt a hatalmat, mely mindent megtör, azt a föltartóztathatlan hatalmat, mely szirteket vaj csöppekkel, sziklákat repeszt apró jég-ékekkel, a tengerekbe szállítja a hegyeket iszap alakjában s a szárazföldeket tenger-medencékké zsugorítja össze. Krisztus lelke imádta az Istent, azt az ünneplő, vasárnapi hatalmat, mely zajtalanul dolgozik, mely oly csendes, mint a puszta, oly kísérteties, mint a kriptá, oly mozdulatlan, mint a tengercsúcsok csendje, s mégis megőröl mindent. Babilont posványba süllyeszti, Ninivét homokkal borítja, a fáraókat mumiákká sorvasztja; a palotákból romhalmazt, a vashalmozatból rozsdaport, a bíborpalástból rongyot, a gránitból sarat csinál. S nem erőlködik, hanem játszik és mosolyog.

De mosolya reánk nézve rémületes s mi ösztönszerűen leborulunk imádni az Istent. Halljuk a próféta szavát: «Voluntati ejus quis resistet?» Ki állhat neki ellen? S a Krisztus-arc fölségén is az a végtelen, hatalmas akarat tükröződik, mely előtt ő is porba hullva rebegte: «Atyám, ha lehetséges, müljék el e pohár tőlem, de ne az én akaratom, hanem a tied legyen!» Nekünk is csak azt hirdeti: a végtelen Istent imádjátok! Hódoljatok neki! Az ő akarata képezi a lét, az élet, a törvény, a törekvés, a célszerűség kulcsát. Ha ez akarattól eltekintünk, érthetetlen minden előttünk

Ó Krisztus-arc! rólad olvassuk le ez intelmet legszívhezszozóbban. Az emberiség ugyan részint ösztönszerűen, részint a régi hagyományok alapján mindig az isteni akaratban kereste az élet érthetőségét, ha néhol rémületes tévhitbe esett is. A történet legcsodásabb helyei, a Nilus partjai, a Vörös-tenger vigasztalan vidéke, az esti alkonyban égő Sinai, Pharan romjai, a puszta, Szíria és Mezopotámia alföldjei, az emberi szív vágyainak és küzdelseinek ez ezredéves színterei, mind az *imádás* s a *föltétlen hódolat* szükségét hirdetik. A beduin a puszták homokjában ügetve, merengő szemmel nézi a Vörös-tenger partvidékét, hol Mózes, az Isten népének vezére, az éj s a halál rémeitől körülvéve imádkozott, míg a tenger megnyílt s a kétmillió lelket számláló nép átvonult. «Dominus est»; imádjuk s értsük meg rendeléseit, hogy teljesítsük azokat. A pusztaság szélén fönt északon pedig kimagaslik a Hor-hegye, hol a haldokló Mózes kékülő ajkakkal végzi végső imáját. «Dominus est»; ő hív, ő inspirál, ő tör össze prófétákat, és senkire sem szorul. A testvér-népek is mind az Isten akaratában keresik a lét okát s a hódolatban az ember föltétlen kötelességét. Sidon és Tirus elviszi e hitet

Karthagóba és Sevillába s a Tigris és Eufrát meg van szentelve a pátriárkák nagy és gyakorlati Isten-szolgálatától. Ha az arabs a Mádián pusztáiról nem is megy föl Jeruzsálembe imádkozni, de elmegy Mekkába a Kába szent kövéhez ; ha a perzsa nyakasság nem hódol az igaz Isten oltárai előtt s tűzben keresi az élet s az erő szellemét, téves formát ad egy igaz gondolatnak. Az Indus mélyen vallásos szelleme pagódákat épít s koldusosnak tartja az életet, mely pompában telik el, s megirigyli a mosdatlan, kolduló boncokat, kik Buddha fogának szentelt környezetében bőjtölnek s vezekelnek. A művelt Európában pedig a szent kereszténység építi föl dómjait ; kőből faragott erdőkbe vezeti hiveit, aranyos háttérű, majd gyöngé művészetű, majd remek alakítású képekkel, harangzúgással s orgonabúgással szól lelkéhez, s mikor Nagypénteken este a fiszharmoníum lágy akkordjaitól kísérve fölhangzik e dómok ívei alatt a bánatos ének, Jeremiás imája : ki ne érezte volna, hogy az ima már nem a profétáé, hanem az emberiségé, mely nem Jeruzsálem romjain, hanem a mulandóság, az enyészet árnyékában ül s hódolva engeszteli az Urat, «Regem saeculorum immortalis», az idők halhatatlan királyát, «Regem, cui omnia vivunt», a királyt, kinek minden él és szolgál, kinek nem hal meg semmi.

S mit csinál e fölséges világnézettel s ez alázatos hittel szemben a modern ember? Mily Credót hangoztat e nagy praktikus szimbolummal szemben, mely egyre azt suttogja : «Dominus est ! Quis resistet illi?» A modern emberben eltompult a végtelennek érzéke ; lelki élete ki volt téve nagy, rohamos megrendüléseknek, az ellentétek játékának s egymást váltó és imponáló nézetek egyoldalúságainak. Néhol nevető filozóf, új Demokrit lett belőle, máshol fölcsapott síró panaszosnak. «Was ist der Sinn des Lebens?» kérdezi. Munka vagy élvezet? aggodás vagy nemtörődés? kétség vagy megnyugtató érzéklés? érthetlenség vagy gyermeki hit? Úgy látszik, hogy a modern ember úgy tesz a fölséges Krisztussal szemben, mint Mózes az égő csipkebokornál, elfödi arcát, nem akar fölnézni az Úrra. Tény, hogy az európai élet a maga nagy ellentétjeivel átélte a problémáknak nehézségeit, s a kultúrának porondja egyszersmind a kétely hazája lett ; a tudomány árnyékában sötét gondok ülnek s hideg szívek fájnak : miért? minek? Adjatok már végre-valahára megnyugvást a sokat hányatott embernek ; ne uszítsátok hiába. Mondjátok meg neki, hogy minek él s e tudat nyomában

serkenjen föl életörömrre. Ébresszétek föl benne a bizalmat célja iránt, hogy el ne fáradjon a járatlan úton !

Európai ember ! nézz föl a Krisztus arcába ! Isten az Úr ! szolgálj neki ! Ez atyáid, ez a nemzetek, ez a derült, bízó lelkek hite !

II. Tudományod nem szabadít föl uralma alól ! Hogy is gondolhattad azt, hogy a valóság mélyebb fölértése fölületessé tehetne? Egy darabig, vérmes reményeid korában gondolhattad talán, hogy természettudományos alapon világnezetet teremthetsz : most azonban már ez illúzióból is fölocsudhattál. Valóban úgy van ; tudományunk nem változtat a dolgokon, s a világrejtélyeket meg nem fejtí. Konstatál, szétszed, kutat, mér ; a phaenomenon-t egyszerűbb adatokra vezeti vissza, de ott azután végleg megakad. Előbb a vízről azt gondolta, hogy egyszerű elem, most tudja, hogy oxigén és hidrogén. Előbb a gravitáció törvényét nem ismerte, most ismeri. Előbb a villamosságot, a fényt különállónak vélte, most sejtí, hogy a fény maga is talán villamosság és így tovább ; az adathalmaz növekszik, de a keret ugyanaz majd Leukippos, majd Lamettrie és Büchner, majd Haeckel kezében ; mindenütt hiányzik a felelet a kérdésre, hogy minek élünk ; a nagy szfinx rejtély marad, melyet nem tud megoldani senki. «Ignoramus et ignorabimus», mondja Dubois-Reymond ; mások haragusznak e miatt reá s talán még az újkor prófétájára is, Kant Emmanuelre. Pedig Kant igazán Emmanueljűk, üdvözítűk lehetne ! Hol vagy Kant Emmanuel? jöjj, szabadítsd föl a természettudósokat balhiedelműktől, hogy az x-t megértik ! A phaenomenon fölött gyakorolt uralmuk elbódította őket, s most már azt gondolják, hogy világrejtélyeket is oldozgathatnak.

Másfelé sem biztatóbb a filozófia munkája. Nietzsche nem old meg semmit. Az ő filozófiája szerint már nincs is fejlődés, hanem körbenfutás. «Eine ewige Wiederkunft auch des Kleinsten. Das war mein Ueberdruss an allem Dasein. Ach Ekel, Ekel, Ekel ! (W. VI. 320. l.)

A pesszimizmus mindenütt csak cselt, ármányt, mámort, injekciót, kegyetlenséget szimatol. Az életet dőlöngésnek, betegségnek nézi, melynek fölélesztésére injekciókkal, mámorral szolgál a végzet. Az ember csalja önmagát s lelkesül, az egyik a vallásért, a másik a tudományért, a harmadik művészetért, a negyedik szerelemért, az ötödik dicsőségért, a hatodik hatalomért. Ezek a kilendülések fájdalomenyhítő cseppek, melyekkel a cselszövényes élet szolgál ; mert külön-

ben elemésztenők magunkat ! Az élet bölcsesége az öncsalás ; a «ratio vitae» úz, hajt, kerget illúziók után ; tövises mezőkön végig nyargalunk, hogy mikor epedésünk rózsafájához értünk, kezünkben elhervadjanak virágai. Valóban a «sötét közepkor», mely a «Salve Regina»-ban emlegette a «vallis lacrymarum»-ot, nem bírt ily sötét, ily vigasztalan fölfogással !

M. T. U. ! Beérik-e kegyetek e világnézetekkel, e sötét, hideg, jégvermes gondolatokkal? Ez-e az a kárpótlás, melyet a tudomány Krisztus evangéliumáért nyújt? Más nincs, tehát ez az ; de erről méltán kimondta néhány év előtt a «Revue des deux mondes» szerkesztője, hogy teljesen bankrót lett, csődöt mondott.

Ne értsen senki félre ; nem tagadjuk azt, hogy a tudomány a maga keretében nagyszerű vívmányokkal gazdagított, mi csak azellen fordulunk, hogy az empirikus kutatás a végső igazságoknak fölértésére vállalkozik, s az isteni igazságnak trónjára ül. Az nem az ő helye ; míg ott ül, addig bitorló és zsarnok és számtalan léleknek romlását okozza. Szálljon le onnan s szolgálja továbbra is gyakorlati munkában az emberiséget ; vezessen be a természet titkaiba, állítson a végtelennek tornácába s ott aztán mondja ki : ember, most vár reád a legnagyobb lépés : higgy !

Mi egyéb minden tudomány, mint reflexe egy transzcendentalis összeköttetésnek, mely nem fejt meg a létet, de odaállít a végtelen elé? Itt a vezetést más veszi át : átveszi azt az Isten küldöttje, akit az Úr azzal bízott meg, hogy vezessen el minket a küzdelem, a szenvedés, a halál, a kétség, az érthetlenség éjjén át az örök világosságba. Életről, örömről beszél ; napsugár s nem hervadás az ő kísérője. Nem lemondást, hanem halhatatlan reményt hirdet. Napnak s nem éjnek mondja magát ; jónak s nem rossznak ígérkezik. Tehát nekünk való ! Mert mi a napnak, s nem az éjnek vagyunk gyermekei ; nem a tagadás, a szeretet szült minket. Ezt érezzük is ; azért mondta bizvást : Confidite, ego vici mundum. Bízatok bennem, én meggyőztem a világot. Úgy győzött, mint ahogy győz a napsugár a színeken, melyeket kigyújt ; mint ahogy győz a harmatcsepp a virágkelyheken, melyeket kinyit ; kinyit, nem vasfogókkal, hanem édes csókkal ! Pajzsot tart fölénk lelkünknek apostola és pásztora, isteni fényből szőtt pajzsot, hogy a kétség meduza-feje ne ártson meg nekünk ! Mély tisztelettel, imádással tölti el híveit a végtelen Isten iránt. Imádkozni tanítja, oly imára oktatja, melynek első szava fény és élet : «Mi Atyánk». Isteni uralom alá

helyez, de az élet céltalanságának iszonyú tudásától megóv : gondviselő s üdvözítő hatalom a mi Urunk !

Mily szolgálat ez, melyet a dicsőséges Krisztus teljesít, mikor arcának fölségével s lelkének imálandó nagyságával a meghódolás érzését sugallja ! Mily szolgálat ! Valóban erről mondhatja az Isten : servus meus es tu, in te gloriabor ! Azért hívja oly szépen Tolsztoj is Krisztust Isten szolgájának ! Testvérek, szolgatestvérek, tekintetek az elsőszülöttnek arcába. Ez a tekintet fölemel s megnemesít titeket.

Nietzsche Krisztust rabszolgának mondja, de nincs igaza. A rabszolga láncon van s nem a szeretet inspirációjából él. Krisztus abból él s szeretetre nevel minket. Krisztus Urunknál ugyanis minden, még a szolgálat is szeretetbe, mert boldogságba virágozik ki. Az Úr Jézus nemcsak szolgálatot, hanem boldogságot hirdet. A bizanci Krisztus-arc a Tábor-hegyen színében elváltozott Krisztus-arcba hajlik át. Azért szolgálunk az Istennek, mert teremtményei vagyunk, de ő szeretetből teremtett s boldogságra teremtett ; mindenki tehát, aki szolgál neki híven, boldog lesz. Az ember a teremtmény szolgál-jegyével homlokán lép be a világba, érzi önmagán az erkölcsi törvény békőit, de mindezt azért viseli, hogy üdvözítse lelkét. Minden térdhajtásunk egy-egy kilépés a boldogulás útján ; minden megalázódásunk dicsőséget szomjaz.

Ez a keresztény világnézet. Lélek és szellem, energia és erény serken nyomaiban. Lelkeket állít a világba s hőssé neveli ki őket : apostolokká és vértanúkká. Nyughatatlan embereket állított a világba Szent Ágoston mondása szerint : nyugtalan a mi szívünk, míg benned nyugalomra nem talált ; nyughatatlan lelkeket, kiknek a föld nem elég, kik a csillagokba vágnak s egyre vágnak s azontúl is vágyódnak szüntelen. Ez a nyughatatlanság a szellem törtetése, az élet feszereje, a teremtő, alakító s alkotó élet vágya ; ahol az nincs, ott pihennek ; ott a szellem is pihen ; ott nincs egyediség, nincs génusz ! Ott lapos minden és kimért ; mint a kínai rizsföldek és csatornáik.

Igen ! hogy példát is hozzak föl, a kínai nép és kínai génusz a par excellence nem-keresztény génusz ! Ügyes, okos, szorgalmas, tanult, de materialista ! Volt könyvnyomdája, lőpora, papírja, iránytűje, de mindez nem segített rajta. Volt papírja, de nem volt embere, ki a papírra írjon érdemes dolgokat ; volt iránytűje, de nem volt, ki a partokon túlhajózott volna ; voltak annaleseik, de nem volt történelmük ;

volt konverzáció-lexikonjuk, de nem volt tudományuk ; volt löporuk, de mindenki megverte őket. Miért? mert lapos a lelkük ; mert szellemükön nem érzik meg az örökkévalóság vágya, mert életüket nem éleszti az örök élet varázsa ; mert szolgál-lelkek !

S mi nem vagyunk szolgák? Hisz mi is azt hirdetjük : Dominus est, et quis resistet illi ! Igen, mi is szolgák vagyunk ; de már a katekizmus első kérdése megfelel ez ellenvetésre : azért élünk, hogy Istennek szolgáljunk s ezáltal üdvözlünk. A mi szolgálatunk a virág szolgálata, mellyel a nap felé hajlik ; a mi szolgálatunk a gyökér szolgálata, mellyel a föld alá alázódik ; a mi szolgálatunk a művész szolgálata, mellyel festékeket kever s az ideál vonásait s színeit utánozza ; a mi szolgálatunk a teljes, tökéletes, nemes ember kifejlődése ; mert «servire Deo regnare est». Amely virág elfordul a naptól, hogy szabad legyen, az elhervad ; amely gyökér kiemelkedik büszkén a földből, az elszárad ; amely művész nem lesi az ideál színeit s vonalainak ritmusát, az elmarad : életre, szépségre nem tesznek szert.

A mi szolgáságunk királyi öntudat. Midőn Szent Agathától kérdezi a római praetor : hogy van az, hogy te mint római, nemes leány, az alacsonysorsú, nemtelen keresztényekkel tartasz? azt feleli neki a klasszikus görög leány : «Multo praestantior est christianorum humilitas et servitus regum opibus ac superbia», a keresztények szolgálata dicsőségesebb a királyok hatalmánál és pompájánál. A mi szolgálatunk ugyanis az Isten remeklése, mert rajtunk, erényeinken, küzdelmeinken akar megdicsőülni ! «Servus meus es tu, in te gloriabor.» Szolgám vagy, rajtad s benned dicsőülök meg !

S méltán, mert van-e szebb virág, mint az erényes szív? s van-e ragyogóbb csillag, mint az apostoli, a vértanúi, izzó lélek? hiába kerestek ezeknél szebbet s ragyogóbbat. S ha a zsolttáros szerint «coeli enarrant gloriam Dei», bizonyára a legnagyobb dicsőségét képezi Istennek a szellemi világ égboltja, hol ugyancsak a szentírás szerint a választott lelkek «stellae in perpetuas aeternitates», örökké ragyogó csillagok. Nincs-e igaza Agathának, hogy a krisztusi szolgálat királyi dicsőségnél nagyobb? Hogyne volna, mikor örök dicsőségbe emel !

Rajta tehát M. T. U., ne haladjunk el érzéketlenül az Isten uralmát hirdető, fölséges Krisztus-arc mellett s ne akasszuk le egünkrol az örök élet hitét. Ahol nincs örök élet, ott az ideiglenes, öntudatos élet érthetetlen, céltalan kín.

Elég a pesszimizmus kifejesztésére az a halál, mely után élet nincs. Az olyan életnek nincs napja, nincs derűje ; az olyan életben elfonnyadnak a lelkek, kővé fagynak a szívek. Meneküljünk ez éjből s e fagyból Jézus zászlaja alá ! A mi pajzsunkon ragyogjon Mihály arkangyal jelszava : Quis ut Deus? Ki olyan mint az Isten? s e kérdésre életünk legyen a válasz : nincs oly Úr mint az Isten ! Neki hódolunk, hogy általa megdicsőüljünk.

III.

«Nem is adatott más név az ég alatt...»

M. T. U. ! Az Isten végtelen ; az ember csak analógiák útján iparkodik el feléje. «Ki adja azt nekem, hogy megismerjem és fölhaláljam őt és az ő királyi székéhez jussak? . . . Ha napkeletre megyek, ő nem mutatkozik ; ha nyugatra, nem veszem észre őt.» (Jób. 23, 3—8.) Ime Jób panasza ; az ember panasza, ki Mózessel rimánkodik : «Mutasd meg Uram, a te arcodat». Arcodat szeretném látni, színről-színre akarnálak látni s íme, csak nyomdokaidat követheti lábam, s csak utaidat láthatom, melyeket elém írtál.

Ez aggasztó gond és vágy homályába áll a dicsőséges Krisztus s mondja nekünk : «Confidite, ego vici mundum». Bízatok bennem, én meggyőztem a világot. Ha az Istent keresitek, és arcát látni kívánjátok : nézzetek rám ! Igen, kedves lélek, nézz a Krisztus arcára ! Nézzetek reá szokratesi fecsegők, — nézzetek reá káromkodó filozófusok, — nézzetek reá mindnyájan, kik isteni ideált kerestek az emberiség számára, s a dogmákban bizalmatlankodtok : Ime, az ember ! Méltányoljuk az emberiségnek e kívánalmát ; mert okoskodást, szép szót, fölséges elméletet, már sokat hallottak, most már valahára életet, valóságot akarnak látni. Méltányoljuk az emberiségnek feltékenységét szabadságára s gyanakodását az ideálok hirdetőivel szemben. Jól esik, hogy a való ideálnak erejét az erkölcsben s az életben akarják kipróbálni. A gyakorlati kihatásra, a praktikus érvényesülésre kíváncsiak. S méltán, mert a theóriák a könyvekben pompáznak, de csak az a theória győzhet, amely életképesnek bizonyult, s nem bármilyen törpe életben, de az élet erőteljében virágzott ki. Itt nyílnak az érzés mélységei, itt a lelki erő és a végzett munka fölséges perspektívái. Legyen tehát úgy, amint a csalódott és fáradt emberiség a XX. század elején követeli : legyen az igazság kritériuma az élet ; legyen az igazság virága az élet, s ahol szebbet, jobbat, fölségebbet, mélyebbet, gazdagabbat, harmonikusabbat találunk, oda szegődünk,

annak adjuk oda a pálmát, — annak nevét írjuk homlokunkra, annak életét akarjuk önmagunkban utánozni, s vágyainkat, kételyeinket, aggodalmainkat benne s általa elcsitítani.

Szerintünk *a legfölségesebb, isteni tény a világban a mi Urunk Jézus Krisztus*, aki önmagában, fölséges igazságában, isteni szépségeiben bírja hitelességének kritériumát. Aki őt egyszer látta, el nem felejtheti soha többé, — mondja Chamberlain. Egy tekintet a Krisztus arcára, oly tekintet, mely lelki világába s szívének mennyországába hatol, megtöri összes kételyeinket s megnyugtató aggályainkat, s nagy örömmel s szívünk önkéntes hódolatával hangoztatjuk majd : Ez az, ami a lelkeknek kell ! Ő az igazság, az út s az élet.

I. «Kezdetben vala az Ige», vagyis az Isten, ki a világot öröktől fogva, mint koncipiáló és teremtő művész a maga gondolatainak tükrében látta s e példaképek szerint alakította a valóságot. Meg is teremtette a világot, s minden jó volt, amit teremtett. De az ember világa elromlott ; a bűn s a halál terjesztette ki benne uralmát ; az Isten tehát újjá akarta alakítani az erkölcsi világot s ismét a maga Igéjéhez fordult s általa újíttotta azt meg. Az erkölcsi világnak itt a földön való újjá teremtésében szintén elüljárt a vezető eszme, a ragyogó ideál ; ez a testté lett Ige. A megtestesült Isten állt az emberiség élére, Isten emberi természetben, emberi lélekkel, emberi szívvel, s nevét Jézusnak hívjuk.

Jézus szent neve az emberiség Megváltójának, Üdvöztőjének neve, mely őt betűbe foglal össze mindent, amit hisz, s amit remél az ember Istentől, s nemcsak azt a kegyelmet jelenti, mely az égből ereszkedik le, de azt a fölemelkedést is, melyet az emberiségben a Jézus neve és kegyelme eszközölt. A hatalomnak neve ez, de nem a rettegésnek, nem a rémületes fölségnek, hanem az emberfia hatalmának neve, mely csendesesen emel ki új s sülyeszt le a mélységbe régi világokat. Új név ez, mely mikor végig hangzott a világon, fölocsudtak a kábult emberek, szégyenkezni kezdtek a meggyalázottak, az erkölcsi méltóság érzete vonult végig a fásult szíveken, s hol előbb fertő terjengett s bűn uralkodott, ott illatos kerlek s virányos rétek leheltek életet s gyönyört. Hasonlítsák össze a klasszikus világot a Jézus szellemével eltöltött, szent kereszténységgel ; vonjanak párhuzamot a Néró trikliniuma s egy katolikus pompás, zárda-kápolna közt, melynek oltárán virágok illatoznak, gyertyák lobognak s virágdisz s lobogó lángok közt ki van téve tündöklő monstranciában az oltáriszentség. Előtte fehérruhás leányok térdelnek, az

áhitat gyengéd pirjával arcukon, az érintetlenség méltóságos bájával homlokukon, tiszta szívvel, lilomos lélekkel. S amott Néro trikliniuma, hol vad tobzódásban s szemtelen önfeledésben tombol az állati ember s kimerülve a részegség álmába dől; hol a mennyezetről rózsák hullanak a részeg cézárra, a részeg szenátorokra, a részeg patriciusokra, poétákra, filozófusokra, a részeg augusztára, szenátornéokra, a részeg szíriai s görög leányokra! Boldizsár király falaira régen a láthatatlan kéz a mane-tek-el-ufarszin-t írta. Néro palotájának oszlopaira pedig ezt a szót, ezt a nevet írta: Jesus. Ezt a nevet írta oda a bűneiből kikelt emberiség; ezt írták oda a szűzek és vértanúk. Ezt a nevet emlegetik azóta is legtöbbször emberi ajkak, akár az evangélisták szeretetével, akár a Renának s Voltaire-ek gyűlöletével. Ezt a nevet sercegik legtöbbször a tollak, ez a név száll szerteszéjjel a világba a nyomdák érchengerei közül. Ezt a nevet harangozzák harangjaink; ezt a nevet dicsérik gyermekeink s hívó népünk; imáink refrainje mindig ez a név; e névvel ajkainkon akarunk meghalni, s valamint ez a név volt erőnk küzdelmeinkben s harcainkban: úgy reméljük, hogy e névvel eltalál a vergődő, ez életből kibujdosott lélek a boldogságra a lelkeknek hazajáró útján.

Jézus az Istennek legfölségesebb s legimádandóbb gondolata és remeke. Jézus lelkével s emberi szívével a személy egységében egyesült az Istenség második személye, így lett ez a lélek s ez a szív az Isten organuma; valósággal «novum organum». Verulami Bacon novum organumnak nevezte el művét, melyben az indukcióra s az empirikus kutatásra mutat rá; s ezáltal új utakat remélt nyitni az absztrakcióba belefáradt okoskodásnak. Igaza volt; az empirikus kutatás gazdagította a gondolatot; új, izgató problémákat vetett föl s a haladás megindult, s azóta is a fejlődő világ e tárnakból emeli ki alkotásának ércköveit. Az erkölcsi világban a «novum organum» a mi Urunk Jézus Krisztus. Ez organumnak elve az Isten-fiúság; ez organum zenéje az evangélium!

Isten-gyermekeket nevel az emberekből, magához hasonlókat. Előttük jár és szárnyal ez a királyi lélek. Koszorúja a bölcsesség, nem a paragrafus, nem az elmélet, hanem az élet bölcsesége. Hatalmat ad mindenkinek Isten fiává válni, «filios Dei fieri!»

Szíve a legnagyobb szív: cor altum! Szív, mely a kereszténység szemeibe ragyog bele minden tanon, titkon keresztül,

s mert ezt a Szívet látjuk mindenütt, azért nyugszunk meg. Kételyeinket eloszlatja az a gondolat, hogy az mondja e fölfoghatlan igazságokat, aki szeret minket, s ha szeret, akkor meg nem csal. Ha botránkozni akarnánk rajta, ismét csak szerető szívére gondolunk. A megzavarodott lélek a Krisztus keresztjének éjjében úgy látja ezt a szívet, mint egy izzó napot, s az oltáriszentség fehér fátyolán át szintén a Szent-Szív, a Sacré-Coeur ragyog felénk. Ez a szent szív hordozta a világ terhét; e szív inspirációjából való minden lendület, mely a keresztény Európát mozgatja, s róla lehet leginkább elmondani, amit Pascal mond: «Le coeur a ses raisons, que la raison ne comprend pas».

Ezt a Jézust állította bele Isten a világba, s hozományául neki adta a népeket: «Dabo tibi gentes in haereditatem». Tied a népek, az emberiségnek sorsát te rendezed! Ha téged követ, boldog lesz, — ha elhagy, boldogtalan lesz.

Jézus e hatalma s kihatása képezi isteni küldetésének kritériumát.

Mihelyt belépett a világba, megállította a világ folyását, hogy jobb s emberhez méltóbb irányt adjon neki. Születése a világtörténelemnek legfontosabb adata. Nincs csata, nincs trónralépés, nincs katasztrófa vagy fölfödözés, melyet össze lehetne hasonlítani az Úr Jézus születésével; ezt 2000 év tanúsága bizonyítja. Ő kezdi meg az időket, melyek az ember történelmét alkotják. Nélküle nincs ember. Előtte az ember csorda-ember, a népek méhrajok és hangyabolyok, melyek csendben, megadással, állati boldogságban, vagy lázító kínok közt élnek s elenyésznek. Nélküle egybefolynak az idők, mint a posványban folydogáló vizek, s fölösleges dolog szakaszokra osztani az időt, mikor még nincs meg a vízválasztó az állati tengődés s az emberi lét közt. Vajjon a fáraók birodalma 3285-ben vagy 32.850-ben alapított meg, az mindegy; vajjon Kinában 20, vagy 40 dinasztia uralkodott, az is mindegy. Lehet kultúrájuk, művészetük, iparuk, szorgalmuk, leleményességük, de emberi életük nincs. Görögországban megszületett ugyan már az ember, ki az egyént szerencsésen alakítani vállalkozott, de a görög emberben is hiányzik még az igazán nagy s emberi vonás! Mi az? az erkölcsi nagyság momentuma!

Hogy minden egyes ember több mint az egész világ, az Krisztus gondolata. Hogy az embernek nem használ semmit, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja, ez Krisztus Urunk evangéliuma. Hogy ez a lélek

Istené, hogy a cézár s a rabszolga Isten előtt egyenlő ; az az új társadalomnak alapvetése. Hogy a lelkeknek Isten felé való útjukban ne legyen akadályuk ; az az igazi szabadságnak proklamálása. Nincs hatalom, mely a lelkiismereteknek parancsoljon, kivéve az Istent. Ez volt az individuum föléptetése a világ színpadán, s ezzel kezdődött a tula donképeni történelem. Krisztus állította meg az öntudatlan tömegek renyhe tengődését ; Krisztus kezdte meg a szabad, független ember kialakítását a földön. Méltán mondhatjuk, hogy az ő jele alatt áll a kultúra, homlokán viseli keresztjét s a kereszt jeligéjét : *In hoc signo vinces* ! Kár, hogy az 1903 éves keresztény nemzetek elfelejtik bölcsőjüket, megöregszenek, elpetyhüsdönek s elvesztik erejük öntudatát.

Ezt a Krisztust az Isten állította a világba, ő merő valóság és meleg élet. Ő nem mithosz. Minden eredeti rajta, s minden vonás az egészhez tartozik s az egésznek nagy gondolatától határoztatik meg. A betűszedő összerakja a betűket, ő csak a szót nézi ; de a költő, az író nem betűket rak egymás mellé ; benne első az egész, a gondolat, melynek aztán kifejezést keres. Ráfael nem ecsetvonásokat húz, hogy keresse az ideált ; az ideál megvan, az vezeti kezét a festésben. Így vagyunk mindennel, ami egységes s ami élet. Első az egész, az határozza meg a részeket. Krisztus is egész, egységes, hatalmas ; valósággal «*Verbum Dei*», az Isten igéje és annak emberben való kifejezése. Isteni mű, oly egységes, mint Ráfael színeváltozott Krisztusa. Őt az Úr gondolta, s nem a filozófia alkotta, s ha nem lehet sok fűből pálmát, sok szöcskéből paripát, sok vályogházból gót dómot alkotni : époly kevésbé lehet sok emberből, sok ideálból egy Krisztust előteremteni.

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni semmiféle filozófiából. Ő nem Plató folytatása. Plátónak magasan szárnyaló, fényes, de elvont s élettelen gondolatai vannak ; minél magasabbra emelkedik, annál erőlenebb s gyakorlati hatást annál kevésbé vált ki. Mit létesített Plató? semmit. Kit mozgatót meg? senkit. Mily országot alapított? semmi-lyet. S mit tett, mit alkotott Krisztus? S hol van az Úr Jézus tanításában filozófia, a szó iskolai értelmében ; hol van theória? Sehol ; «*verba mea spiritus et vita sunt . . . Ego sum resurrectio et vita*».

Krisztus Urunkat nem lehet kimagyarázni a zsidóságból, s nem a történeti fejlődésből, mint Hegel akarná. Jól mondja a szószátyárságokra Chamberlain : Mondjatok egy

kort, melynek nem volt volna szüksége Krisztusra, mint egy karaj kenyérre. Nekünk is reá van szükségünk s épen csakis reá ; ne keressünk jobbat. Mit keresünk, mikor a legjobb áll előttünk? Mit keresünk, mikor a legmélyebb vonz magához, mikor életének gazdagságával kínál, s mi e fölsímet, de még át nem élt életvalóságnak még csak küszöbén állunk, küszöbén csak, jóllehet már 19 évszázad állt rendelkezésünkre.

Krisztus nem buddhista. Elismerem, hogy Buddha nagy ember lehet hindu kiadásban ; a kontempláció és rezignáció motivumai szerint. Neki az élet nyomorúság s a halál a megváltás ; következőleg az ő tana az, hogy iparkodjunk meghalni. Azt mondja a buddhizmusról egy német író : *das ist der lebendige Selbstmord*. Az Úr Jézusnál ép az ellenkező gondolat uralkodik. Krisztus maga az élet, — Krisztus azért jött, hogy életünk legyen, s a halál is csak átmenet az életbe, még pedig az örök életbe. Az evangéliumot lépten-nyomon az élet derűje kíséri ; némi módosítással a latin költő versét lehet homlokára tűzni :

Nulla salus morte ;
Vitam te poscimus omnes.

Buddha azt mondja, hogy az élet szenvedés, melyet el kell viselni ; de emelésén, javításán hiába fáradsunk. Hiába töríték magatokat, emberek, a világon nem változtattok ; legyetek békében, majd elmúlik. Az evangélium nem így beszél. Krisztus Urunk azt mondja : «*Non veni pacem mittere, sed gladium*» ; nem hoztam békét, hanem harcot. Az evangélium, mely életet hirdet, sürgeti a küzdelmet elsősorban saját rossz természetünk, másodsorban tökéletesedésünk külső akadályai s az emberiség haladásának ellenségei ellen. Ez a harc a szellem harca ; ez a harc a világosságnak s az erénynek harca, mondjuk, ez a harc az ember harca az állat ellen. Krisztus nem sürgeti a politikai harcot a cézár s Pilátus vagy a zsidók ellen ; ő az embert, a lelket emeli ki békéiből s szabadságra tanítja híveit, «*qua libertate Christus nos liberavit*». De ha valahol, hát az ember, a lelki ember szabadságáról igaz az, amit a latin mond :

In libertate labor
In servitute dolor.

S ez a labor harc, törtetés és küzdelem, melynek jelszava : előre, *excelsior* ! Hány próféta támadt föl mindenféle kiadásban, majd a sötét pesszimizmus, majd a rousseau-i szenti-

mentalizmus révén ez irány ellen! Maga Rousseau hirdeti, hogy térjünk vissza a természethez; ott van az üdvösség. Az evangélium az ellenkezőt hirdeti: nem vissza a természethez a küzdelem, ügyekvés, munka föladásával; hanem emeljük föl a természetet kultúrává harc és küzdelem által. Menjünk előre! Ne legyünk szenvedő braminok, ne szenvedő rokokó-pásztorok, ne apathikus kínaiak, ne fátmos törökök; szabadságot s érvényesülést keressünk; mozgassuk a világot, fejlesszük az individuumot! Mikor ezt keressük, ne tekintsünk a theoretikus Plátóra, ne a sötét Heraklitra, ne a lustán szenvedő Buddhára, ne a pesszimista Schopenhauerre, ne a szofista Hegelre; hanem tekintsünk föl Krisztusra! Az ilyen bensőséges, életet szomjazó tekintet után nem felejtjük el őt soha többé.

Jézus is küzdött s halálba ment az *életért*, s úgy ment, hogy visszajött az *élettel*. Mikor lebukott a mélységbe, bukása oly rémületes volt, hogy tönkretette hitelét, melyet az embereknél birt; tönkre ment a Golgothán az emberek hite Krisztusban, s kialudt reményük, hogy ő menti meg Izraelt. «Nos autem sperabamus...» mondják az emberek. Reméltünk Krisztustól szabadságot és új életet, de miután a szabadság Messiása a bitófán szolgamódra meghalt, — miután leszlegezték, átdöfték s eltemették, mit reméljünk még? ... Sperabamus... a lemondás csunya félmultjával beszéltek a leg-hívebbek is. De Krisztus harmadnapra föltámadt, s a tanítványok megtapogatták Krisztus sebeit, beszélgettek és ettek vele s meggyőződtek, hogy nem az eszme, de a valóságos Krisztus támadt föl a sírból s ez megnyugtatta őket. Az élő, a föltámadt Messiás, az élő hisztorikus Krisztus éleszti az apostolok hitét s reményét; az élő, hisztorikus Krisztus küldi szét őket, hogy tanítsanak s mennyországot alapítsanak, s hogy ő velük lesz. Hogyne mennének, mikor Krisztus él s meggyőzte a halált? Hogyne győzne az le mindent, minden ellenséget? De mindenkinek így kell küzdeni s így kell harcolni; a biztos győzelemért az életet kell odaadni! Az apostolok ezt megértették; mentek, küzdöttek, hirdették a föltámadt Krisztust! Úgy hirdették, hogy meghaltak érte; s akik hallották tőlük a föltámadás s a győzelem igéit, s akik látták őket meghalni, azok tovább adták az igéket is s kivették a haldokló apostolok kezéből az áldozat s a vértanúság pálmáját is. Az élet igéi a vértanúság meggyőző erejétől s az Isten kegyelmétől hordoztatva eljutottak hozzánk, s mi is azt mondjuk: Az Úr föltámadt! Mi is győzünk!

Gyöngé hitű, modern ember, «respice in faciem Christi tuū», tekints Krisztusod arcára! Bizzál benne, ő meggyőzte a világot! S ha talán nem bízol, menj, nézz széjjel a világban, s ha találsz szebbet, jobbat, fölségesebbet, nemesebbet, izzóbbat, szárnyalóbbat, menj utána, kövesd azt! Menj Buddha után, Heraklit után, Hegel vagy Nietzsche után! Menj, én biztosan tudom, hogy visszajössz; de ha majd visszajöttél, akkor annál bátorságosabban mondd Péterrel: «Uram, kihez menjünk? az örök élet ígéi nálad vannak!»

E fölséges Krisztus-arc két fénysugárt lövel: az egyik eszünket, a másik szívünket éri. Az előbbi arra buzdít, hogy higgyünk az imádandó Krisztusban, kit az Isten nekünk eszményképül és szabadítóul adott; az utóbbi szeretetre gyújt iránta. Meggyőződni Krisztusról nem nehéz, ha az igazságot keressük s ha föltételezzük, hogy az erkölcsi világban épűgy kell rendnek s gondviselésnek lenni, mint a világ mechanikájának intézésében. Legkönnyebben a történelem segít rá a hitre, az vezet el legbiztosabban Krisztushoz. Az öreg Thierry Ágoston azt mondta Gratrynak, a filozófus oratoriánusnak, mikor őt gyónásra buzdította s mindenféle mélységes érvekkel bizonyította előtte a kereszténység igazságát: «Álljon meg, kérem; én képtelen vagyok követni a valósi filozófiának meredek útját. Ne bosszankodjék ezen; erről nem tehet sem Ön, sem én. Ugyanez az érzés fog el, mikor Szent Ágostont olvasom. Jó lehet az másnak, nekem nem való. Én nem vagyok filozóf, hanem történész; voltaképen pedig én egy fáradt racionalista vagyok, ki hosszú bolyongásom után szívesen vetem magamat alá az egyház tekintélyének. Látom a tényeket. Látom a történelemben, hogy egy isteni s látható tekintély kellett az emberiség életének kifejlesztésére. Minden, ami a kereszténységen kívül áll, nem számít, s ami a katolikus egyházon kívül áll, abban nincs tekintély. A katolikus egyház az a tekintély, melyet keresek, annak vetem magamat alá s elfogadom Credo-ját».

M. T. U., mi is látjuk, hogy Jézus az emberi kultúrának ragyogó napja, — látjuk, hogy az emberi méltóság bölcsője a betlehemi barlangban ringott; — látjuk, hogy az élet értékét Jézus a názareti házban fejtette ki, s hogy a kereszt a szellemi nagyság utólérhetlen s dicsőséges jelvénye; látjuk, hogy a Krisztus nyomában járó lelkek viszik előre az emberiséget: következőleg megnyugszunk Krisztusban s hiszünk benne, ki az élet Úra és a lelkek éltetője.

A másik sugár a szívet éri s föltüzel, hogy Krisztust

kövessük s a hitet életben kíválsuk. E nagy elszánásra Krisztus szeretete sarkaljon, melyről írva van : «Ő szeretett engem s átadta magát értem». Szeretett forró, nagy szívvel s szívére mutatva hasonló szívet s szeretetet vár tőlem. Álljunk bele annak az első zöldcsütörtöki estének igézetes homályába, melyben Krisztus búcsúzik apostolaitól. Tudatlan, műveletlen, gyöngé emberekhez intézi végső szavait, s kitartásra, hitre, bizalomra serkenti őket. Elmondja, hogy a világ gyűlöli őt s üldözi tanítványait ; elmondja, hogy a fanatizmus nem kiméli majd meg életüket, s kínjaikból akar Istennek tiszteletet teremteni ; figyelmezteti a harcokra, melyeket az élet s az érdek vív, s mindazonáltal biztatja őket, hogy győzni fognak, ha szeretik a Mestert s szeretetében kitartanak. A szeretet képesít majd minket is küzdelemre s szeplőtelen életre ; a szeretet és semmi egyéb. A haladást az ész hordozza, az elváltozott korok nézetét és életét az új eszmék szolgálják, de az alakítás, a harmónia, a boldogság a szívből ered. Az ész födőzi föl a villamosságot s hajtja az ember szolgálatába a villámot ; az ész hódítja meg a természetet s az indítja meg a fejlődést addig nem sejtett új irányokban ; az ész épít vasutakat s komfortos házakat, az nézi a csillagok pályáját s kutatja a szelek útját ; de vajjon e földön, melyet telefonok, telegráfok, vasutak hálóznak be, s a házakban, melyeket a modern technika épít, a boldogság s a megnyugvás lakik-e, az már a szívnek alakító, eget-földet, életet-halált, jelent-jövőt harmóniába öntő erejétől s elsősorban szeretetétől függ. Sugározza be szívünkbe az Úr Jézus az örök szeretetnek melegét ! Kövessük a szeretetnek ez impulzusát, mely imádandó egyéniségéből indul ki, s minket hitre, odaadásra, bizalomra, küzdelemre, törekvésre s tökéletesedésre lelkesít, hogy kialakulhasson bennünk Krisztus hasonmása.

IV.

Uram, kihez mennénk...?!

Ki hódítja hát meg szívünket? Mert sok hatalom vív élet-halál harcot érte! Bizonyára az győz majd, mely a tökéletes s a boldog ember ideálját tudja elénk varázsolni. Csak az győzhet, mely az embert önmaga iránt tisztelettel, hivatása iránt lelkesüléssel s boldogulása iránt biztató reménnyel tölti el. Látni ezt abból is, hogy az emberi gondolat széles e világon nem tesz egyebet, mint teremti... ideális embert. Indiában a brahmin ideál szerint, Görögországban s Rómában a klasszicizmus stílusában. Teremt «szentet» a középkorban; teremti erőteljes alakot szenvedélyből s pittoreszk féktelenségből Cesare Borgiában; teremti modern individualistát Goethében; teremti a világfájdalom emberét Byronban; regényeiben alakít Werthereket s Karthauziakat mindenféle kiadásban. Ime, Uram, az ember utánozza az Istent. Az ember ösztönszerűen megismétli a Teremtőnek szöveget: «Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlóságunkra». Azért teremtett az Isten is *régen embert*, az Ő gondolatai szerint, s miután az a régi ember por és hamu, romlás és sár lett, azért tűzött az emberiség szemei elé *új embert* Krisztusban.

Ki lesz hát a versenyzők közt a győztes? Annak ítélem majd oda a pálmát, annak adom át szívemet, akiben a természet intuíciójával s a boldogság vágyának szerencsés ösztönével fölismerem, hogy ez az, ez az, akit keresek; *ez az az igazi, tökéletes, boldog ember!*

I. Ha végig tekintünk a történelmen, szinte megsajnáljuk az emberiséget, mely egyre töri magát s új meg új motivumokat hoz elő érthetetlen pszichológiájának mélyeiből s azok szerint alakít új embert: a fantáziának, az érzékiségnek, az élvezetnek, majd meg az erőszaknak s az észnek emberét; majd hideg, majd meleg, majd lágy, majd meg kemény embert. Nekünk pedig ez mind nem elég; nekünk *isteni ember* kell. Megvan az is. Jertek és lássátok! A szamariai asszony,

miután az Úr Jézus bevilágított szívébe, elragadtatásában a kütnál hagyta vedrét s befutott a városba kiáltozván: «Jertek és lássátok az embert, vajjon ő-e a Krisztus». Jertek és lássátok — kiáltom én is — találtok-e valahol jobbat, szentebbet, nagyobbat? Jertek és lássátok, találtok-e olyat, ki inkább való nektek? Nézzetek bele lelkébe, mely az élet világosságának forrása, s térjete szívébe, melyből az élet melege árad, s a szerint ítéljete, amint látni, tapasztalni, érezni, lelkesülni s örvendezni fogtok!

Világosságot, mely az élet útjait bevilágítsa, megnyugtatóbbat az Úr Jézusnál senki sem gyujtott. Nem értek fényt, amilyen a matematika, fizika, kémia, fiziológia, hanem fényt, mely élni tanít s élni tud. Az élet útja óriási ellentéteknek örvényei fölött vonul el, vagyis inkább, keres utat, mert szeretne elvonulni; de ez az út nem kész, az örvények nincsenek áthidalva. A vándor ember az élet problémái közt úgy áll, mint az eltévedt utas az Alpeselek hegyszakadécai közt; amerre néz, el van vágva útja. Mi lesz belőle? Az élet nem kisebb titok, mint a halál; a bűn s az erény körülötte vívja érthetetlen harcát; az emberi szív a mechanikus szükségességek kerekai közt sajog és szenved; szabadnak érzi magát, hogy szolgál lehesse belőle. M. T. Uraim, meneküljenek e problémák elől; fussanak, felejtsek el magukat! Fojtsák el az ember végzetes dicsőségét, saját öntudatukat, élvezetbe! S ha sikerült elfeledni az élet kínját, «a lángoló kint», egy időre, majd meglátják, mi lesz önökkel? A megvetett probléma, az elkábított öntudat gúnyos kacajjal áll ismét önök elé; már nem kardot, hanem tört forgot, — már nem lovagként, hanem brávóként üldöz, mert mi is nemtelenül viselkedünk vele szemben. Mint meduza-arc, mely kövé dermeszt, mint fúria, mely lelket korbácsol, mindenütt nyomunkban jár! A múzeumok csillogó márvány-istennői háta mögül néz ránk; a báli termek kárpitjai közé tolja rémséges ábrázatját; a koncertek édes melódiáiba sipog bele... s nevet, kacag; neveti tehetetlenségünket! Hiába kergetőztök, bujdostok, zajongtok; életeteken sötétség borong; csend ijeszt; az élet problémája a kétségnek sötétségébe s némaságába öltözködve, a szomorúság gyászfátyolával lefátyolozva ott ül elöttetek! Nem látjátok?

Pedig az élet végleg hitvány s tartalmatlan s alávaló nem lehet. Nézzetek arcába! Magán hordozza szülőinek vonásait. Mert jöllehet ideiglenes, de az idő az örökkévalóságból született s örökkévalóságot sürget, — s jöllehet véges, de

a végesnek anyja a végtelen ; sír utána ; nem halljátok zokogását? Vágya is, kinja is végtelen ; öröme is az, ha megérti magát. S az Isten könyörült rajtunk, s hogy megértse őt mindenki, bölcs és tudatlan, s hogy megnyugtató biztosságra tegyen szert vele szemben az emberiség, az Isten az élet e nagy problémáit egy nagy történeti tényben oldotta meg, mely maga az Úr Jézus Krisztus ! «Puer natus est nobis et filius *datus est nobis*.» E tényt ő *adta* nekünk. Mert az Isten nem okoskodik s nem theoretizál. Az Isten nem ír elméleteket az életről s a boldogságról ; hanem eleven életet s boldogságot állít a világba, mondván : Ez az én szerelmes Fiam, ezt hallgassátok.

Különálló nagy tény ez, egészen isteni. Nem lehet lehozni, kimagyarázni, következtetésekkel előteremteni. Pozitív, isteni jóakarát. Az isteni Fölségnek Motu proprioja. Valamint a művész műve egységes gondolat és érzelem ; úgy az Úr Jézus csupa ihlet és szeretet. Őt az Isten adta nekünk, s hiába okoskodunk s vonakodunk elismerni, hogy nem ő adta, hanem hogy belőlünk való. Jézust hiába magyarázzuk. A növényt sem értjük meg a földből s az állatot sem a növényből ; az ember szellemi világa sem bontakozik ki az ösztönből ; hanem mindegyik szuverén isteni tény. Krisztus is tény. E természetfölötti, isteni tényben van megoldva életünk rejtélye. Álljunk bele világosságába s szétfoszlanak kétségeink. Valamint a sötétség a világosságtól foszlad szét : úgy foszlad szét a kislelkűség a nagylelkűségtől, a kétség, a biztos nyugodtságtól, a zavar a rendtől, az alacsonyság a fölségtől. Jézus bizonyító ereje, Jézus cáfoló hatalma az ő fölsége, szépsége s boldogsága. Ha csodáitól el is tekintünk, akkor is égbe mered s elnyom az Istenember morális nagysága, melyet közvetlenül érzünk s mely elől el nem zárkozhatunk.

Mily ékesszóló s hatalmas tény ez !

A materializmus történetírója, Albert Lange, művének utolsó lapjain azt írja : disputálhattok kedvetek szerint, okoskodhattok napszámba a fölött, hogy mi igaz, mi nem : a sixtinai Madonna ellen nem támadhattok, szépségét s báját el nem tagadhatjátok ; az előtt csak térdelni lehet. Én is azt mondom : disputálhattok a brahminok bölcseségéről s a klasszikus erőszak eredményéről ; kutathatjátok, hogy mi jó, mi rossz : okoskodástokkal mégsem fogtok kiemelkedni az élet ürességének s izetlenségének lapályaiból. Az Isten nem így tesz. Ő teremt s tényt mutat : «Ego pono in

Sion lapidem». Mintha azt mondaná : szép, szép, hogy iparkodtok s dolgoztok, de sohase képzeljétek, hogy ti vagytok az emberiség sorsának intézői. Ti csak napszámosok vagytok ! Műveimről én rendelkezem. Az emberiség templomához majd én teszek le alapkövet . . . majd én ütök le cédrust az élet lagunáiba s én építetek rajtuk palotát s tündérkertet ; ezt a követ a mulandóság árja ki nem mossa ; ezt a cédrust el nem rothasztja, s «más alapkövet senki sem tehet le», senki . . . Én adok nektek Krisztust ! Ez az Úr a valóságnak legyőzhetlen hatalmával s az életnek hódító bájával bevilágított mindabba, ami ür, kín, ami mulandóság, enyészet, ami játék s kegyetlenség van az életben. Bevilágított a fáradt szemekbe s biztatta az embereket : «Nézzetek és lássátok . . . én vagyok ! Jöjjetek hozzám, ne féljete ; tegyétek meg azt a lépést, mellyel a fölségeshez közeledni szokás : boruljatok térdre. Az imádandót át kell karolni, de csak a tisztelet s hódolat karjaival lehet őt ölelni. Hódoljatok tehát s imádjatok».

Tegyük meg tehát, amit az Úr mond : hagyjuk magunkra hatni fölségét, szívjuk lelkünkbe szellemét. Ne csináljunk dogmákat, melyekkel elsáncoljuk magunkat Krisztus eleven benyomásai elől. Ne mondjuk : «Ki legyen e csodálatos férfiú? Hisz csoda nincs, csoda nem lehet». Ne hirdessük, hogy a csodák a szuggesztiónak s az idegkrisziseknek hatásai. Ez a hitetlenség dogmatikája. Mi most nem dogmatikát, hanem történelmet keresünk és kutatunk. Krisztus élete, halála, föltámadása nem elmélet ; arról hiába való filozofálni, azt tanúktól kell megkérdezni, kik látták, élvezték, tapogatták.

Igen, Jézus élete isteni tény. Tény volt az első karácsonyi s az első húsvéti szentéj. Tény volt az első nagypénteknek, de az első húsvétvasárnapnak estéje is ; az a lemondásnak éjjét, ez a fölvyillant hitnek s a biztos, örök reménynek szent vigiliáját hozta ránk. S mily nagy gondja volt az Úrnak, hogy a húsvét isteni eseménye félremagyarázhatlanul ráerőszakolja magát az emberiségre, s hogy mindenki belássa, hogy Jézus föltámadt ! Mindent ettől tett függővé. Elismert, hitet, bizalmat, szeretetet tönkremenni engedett ; megengedte, hogy a Golgotha szikláján hajótörést szenvedjen minden, ami személyére vonatkozott ; megengedte, hogy tanítványainak szívében is elhervadjon a remény s úgy beszélhessenek : «nos autem sperabamus» ; megengedte, hogy apostolai lelkére is ráboruljon a hitetlenség éjje s az elszánt Tamásnak ajka adjon annak kifejezést : «Ha nem bocsátom

kezemet oldala sebébe s újjaimat nem ereszttem kezeinek s lábainak sebhelyébe, nem hiszek». «Non credam!» Messiás, ez a te ítéleted!

S a Messiás elítéltetett, meghalt; dicsőségét a keresztt borzalma, — hírnevét a gyalázat, — életét a halál, — testét a sír nyelte el, s csend lett, az enyészet csendje. Zűrzavar lett a világban újra; kísértett az emberiségben a lelkek khaosának némasága. «Sötétség lett a mélység színén», s a reménytelenség lelke lebegett a vigasztalan erkölcsi világ fölött. De nem sokáig; mert íme a halálból, a síri éjből kikelt az új teremtés világossága. «Legyen világosság», mondotta az Úr újra. Legyen rend, szépség, öröm, élet az üres, pusztá szívekben, s ez a világosság én leszek, én «a föltámadás és az élet!» S a világ azt felelte: Credo, credo!

E Messiásnak, ki így bizonyítja be isteni küldetését, e Messiásnak, ki tényekkel beszél, mindent hiszek; hiszem a bűnök bocsánatját, a test föltámadását s az örök életet! Hiszem az engesztelő kereszthalált s a belőle való életet! Hiszek, mert másképp nem tehetek. Kinek higgyek, ha neki nem hiszek? Az utolsó vacsora termében állok s a búcsúzó Krisztus szavát hallom: «Ha nem volna így, megmondtam volna nektek! Higgyetek bennem s tartsatok ki híven nálam. Ismétlem, ha nem volna így, megmondtam volna nektek! Én föltámadom magamat értetek; vérem áldozati vér lesz; az irgalom s a szeretet új szövetségét kötjük meg benne; ne felejtétek azt el soha! Ime az én testem, mely tiértetek adatik... Ime az én vérem, az újszövetség áldozati vére, mely tiértetek ontatik!...»

Igy beszél Krisztus akkor, mikor búcsúzik azoktól, kiket szeretett! Szeretettől ihletett és sugalmazott beszédjére mi lehetne egyéb feleletem, mint az, hogy «Credo, credo»; hiszek Uram mindent, amit mondasz; ez az én feleletem! «Credo, credo»; ez bűbajos ígém, s e szóra napsugár, béke s megnyugvás száll lelkembe; érzem, hogy a világosság fia lettem.

II. Krisztus azonban nemcsak világosság, hanem *éltető s boldogító erő*, maga a meleg élet.

Óriási különbség van tudni, vagy akarni közt egyrészt, s átélni s átérezni közt másrészt. Valaki tudhatja, hogy mi az erő, a béke, az öröm, — akarhat is ilyesmit; de a tudás az észnek száraz folyamata, s az akarás a lelki erőnek esetleg lendületlen kilépése; de mennyire van ettől az élvezet, az átélt béke, az édes öröm? Ki adja ezt meg nekünk? Ki te-

remti meg ezt a meleg, mély valóságot? Ó, ki ad életet? Nem definíciót, nem képet, nem elméletet; hanem életet!

«Chi darà alla meschina la sua felicità?»

Van erre is elég vállalkozó. Törekvéseik két főirányban haladnak; némelyek a léleknek küszködő, *harcias, törtető irányzatában*, mások *gyengéd, tűrő, szánakozó, érzelmes lelkületében* keresik az emberi lét harmóniáját s benne a boldogságot. Egyik részük csak az érvényesülő erőt tiszteli s megveti a gyöngédséget s a szánalmat — a másik szétfolyik érzésben s mellőzi a harcot. Az európai ember a harcnak, a törtetésnek tipusa; Ázsia pedig a fantáziának, a türelmességnek s engedelmességnek hazája. A brahmin bölcs a fantáziának embere; lágy, mint az indiai flóra, mely buján hajt s termékenységével nem bír; a brahmin sem bír fantáziájával, mely ellepi metafizikáját s rendszertelen gondolatok őserdőjévé változtatja filozófiáját. — Az európai ember a törekvéseknek, újításoknak, az érvényesülésnek tipusa, kit az egoizmus megtéveszt s szívtelenné s keménnyé tesz. — A kereszténység pedig ezt a két irányt egybeköti. *Krisztus Urunk az erényt a gyöngédséggel, az erőt a bensőséggel, a lágyaságot az erkölcsi tökélyvel párosítja; az egyéni érvényesülést egybejűzi az irgalmasság gyakorlásával s a küzdést a gyöngéd szánalommal.*

Melyik irány lesz hát e mérkőzésben győztes?

Az, mely békít, s örömet teremt s a mellett nem dekadenciára, nem lemondásra, hanem törtetésre nevel. Már pedig arra nem akadunk sem a *brahmin bölcseségében*, sem a *klasszikus ember világnézetében*; azt nekünk csak az Úr Jézus kegyelme adja meg. Sokszor kérdelem, hogyan is lehetséges az, hogy a keresztény Európában valaki a buddhizmusért lelkesüljön, mely az önelhagyásnak, a renyhe kontemplációnak, a világgal nem bíró türelmességnek religiója? Ó, akik ezt teszik, azok Krisztust még nem ismerik; azoknak azt kell mondanom: maradjatok nálunk, ne menjetek Indiába! Tekintsetek föl Krisztusra, aki hirdeti: békét is, harcot is! Békét a jóakarató embereknek, de az akaratot jóvá harc és törekvés neveli!

Békét s megnyugvást ígér az Úr, mely meghalad minden észet, s melyet az ember akkor ér el, ha átadja magát neki s mindenek fölött szereti azt, kiben örök boldogságát keresi. Békét s megnyugvást ad az Úr mindenkinek, ki a bűnt szívből utálja, s a nyolc boldogság hegyén fölfelé iparkodik, meghallani s megérteni a Mester szövegét. Tudja az Úr, hogy az ember a békét s örömet, s nem a munkát és meg-

fezülést keresi, s ezt nekünk rossz néven nem is veszi; de ránevel minket arra, hogy belássuk, hogy a békéhez kard s az örömhöz áldozat kell. «Non veni pacem mittere, sed gladium», — nem békét, nem a türelmességnek s önelhagyásnak békéjét hirdetem; hanem harcot akarok. Csakhogy e harc megbékít s fölemel mindekit. Fölemeli az embert az állat fölé, az akaratot az ösztön fölé, a lelket a test fölé. Fölemeli a társadalom rétegeit is az élet nemes élvezetére, a jogok s javak egyenletesebb birtokába. Eltűnnek uralma alatt a helóták, páriák, tsandalák s csak testvérek állnak szemben egymással. Nála csak egy «race» van, s aki nem abból való, az a romlás gyermeke; az az egy «race» az Isten fiainak nemzetsége!

Párhuzamba állítható-e ez a világot átalakító kereszténység a hindu bölcseségnek türelmes kegyetlenségével s szenvedő renyhességével? Nem, nem! No akkor szívünknek nem Buddha, hanem Krisztus kell!

S mi lesz a *másik irányzattal*, mely nem tűrni, hanem élni s élvezni akar? Az európai ember előtt rokonszenves az életörömnök, az élvezetnek filozófiája; ő szívesen fogadja a latin költő fölszólítását: «coronemus nos rosis» s a franciának vigaszát: «après nous le déluge». Máskor meg a munka s a hatalom himnusát zengi s kiindul a világ elfoglalására s az elveszett paradicsomnak megalkotására. Nem szükség különösen nyomatékoznom, hogy élet a javából, édes béke s mélységes öröm nem fakad sem az egyik, sem a másik nyomon.

Nem fakad az igazi öröm az élvezetek nyomában, mert nincs bennük erő, tartalom és örökkévalóság; pedig e nélkül minden szomorú és kietlen, ami a halhatatlan s isteni lélekhez közeledhetik. Kimondhatatlanul bánatos és szomorú arccal néz rá ez az üres, sivár öröm s szinte nem bízik benne, hogy a szellemi lélek át ne lásson rajta s azért álarcot ölt; mosolyog, pedig fanyar a szája; bájt ölt, pedig belső disharmóniát hordoz magában, s ő a szegény lélek, az éhes, mohó ember fölül neki. Szenvedélyessége nem pótolhatja a belső erő hiányát s az ember elszegényedik, ha az élvezetek szikes talajába hinti az élet arany magvait. Szomorúság, szegénység, erőtlenség a világi élvezetek napszámosainak öröksége! Hogy is kereshetnők az élvezeteknek cukros s hamar erjedő vizeiben az élet csiráit, s azokat a motivumokat, melyek világokat tudjanak emelni? Honnan venné magát az élvezet álomlátásaiban az erkölcsi fölség új meg új kinyi-

latkoztatása, mely a végtelen Istent tisztelni s hozzá áldozattal járulni buzdítson? Hogyan dagadjanak meg acélos karokká az élvezetben ellágyult tagok, karokká, melyek a világ zivatarjaiban nemzeteknek kormányrúdjait tartásák? Mi építsen az elpuhultságban gátaakat az önkény s az erőszak hullámai ellen? Mi emelje az egyént, mi töltse ki tartalommal az életet, mi adjon értéket és súlyt a törekvéseknek, mikor az érző idegek rezgése s a kedélyhangulatok játéka az élet célja és öröme?

Ó, mily üres s erőtlen még az az élet is, melyet az élvezetek kellemes mértéke, jó egészség, fényes tehetségek, szerencsés temperamentum, s amellett fényes pálya, hír, dicsőség s gazdagság kísérnek végig! Mily üres! Látjuk azt a modern kultúra típusán s eszményén, magán Goethén. «In meinen 75 Jahren — mondja Eckermannak — habe ich keine 50 Tage wahren Behagens verlebt.» 75 év alatt nem töltöttem el igazán boldogan 50 napot sem! Vajmi szerény boldogság és szerencse, mely 50 napot nem tud megara-nyozni!

S hány modern ember mutat az életnek ez ideáljára s vágyik mohó szívvel csak a morzsák után is, melyek a weimari pátriárka asztaláról hullnak! Hány Lázár kullog a szerencsés s nagynak mondott embernek háza körül; hány ül le éhesen küszöbére s sütkérezik szerencséjének sugaraiban s édeleg az édes verseken s a csengő harmóniákon, melyek ajkáról áradnak. Pedig borús és felhős ott a magas égbolt; Faust kételyei borongnak rajta s Goethe maga Krisztushoz utasította tisztelőit, midőn néhány nappal halála előtt ezeket mondotta: «Mag die geistige Kultur nur immer fortschreiten, mögen die Naturwissenschaften in immer breiterer Ausdehnung und Tiefe wachsen, und der menschliche Geist sich erweitern wie er will, über die Hoheit und sittliche Kultur des Christentums wird er nicht hinauskommen».

A *munkával sem* tölthetjük ki lelkünkben a tátongó ürt; az sem pezsdítheti föl izgalmaival s a föltalálások s fölfödözések lázas tempójával az életet. A mult század hatvanas-hetvenes éveiben még sokat, mondhatom egy új világot reméltek a lázas munkakedvtől; mindenütt zengett a munka himnusa. Azóta a reménység elhalaványodott; a himnusz már nem cseng oly szenvedélyesen, s szaporodnak azok, kik énekelni nem akarnak, kik a tombolók elé állnak s mondják: «Munka, munka s megint munka, mire való ez az erőlködés s ez a szomorú kényszer? Fejlődés, haladás kell nektek

s ugyan hová fejlődünk s mennyire haladjunk? Elérünk végre is egy fokot, megmásszuk a kultúrának szédítő magaslatát, s azután? Azután visszafejlünk, s a hűlő, jégbe fagyó világ hátán az utolsó eszkimóval kiadja majd az emberiség a maga égbetörő, de a kietlen földre visszahulló lelkét! Az utolsó vízcseppel megfagy a nagy törekvéseknek végső reménysége; jégvirággá lesz a babér s röggé a küzdelmeknek összes vívmánya! Az égbe törtünk, de a földön maradtunk, mert az utat az égbe el nem találtuk. Titánok lettünk, harcoltunk az Isten ellen s a földön akartunk saját erőnkől paradicsomot teremteni; de harcunk komédia lett, nem isteni komédia, hanem nevetségesen emberi. Mily teljes csőd! Mily szívtelen s kegyetlen eszeveszettség, melyben elvész minden motívum a jóra, minden kedv a küzdelemre, minden kilátás a boldogulásra! Minek éljünk, küzdjünk, törjünk hát előre? Minek? Jég, fagy, éj . . . semmi; ez vége mindennek!»

S miután a lélek természetes ösztöneinek erejével elborzadtak a semmiségtől, *emeljék föl szemeiket megint az Úrra*, a mi Urunk Jézus Krisztusra! Tárják ki lelküket e fuvalomnak, mely az evangéliumból leng felénk s élvezzék az élet lüktetéseit, melyeket az Isten kegyelme indít meg bennünk.

Ó mily élet, mily öröm, mily lendület szállja meg itt a lelket! Hogy nő szárnya, hogy emeli a lelkek árama! Nézzék azt a lágy, zsongó, édes érzést, s azt a meg nem fogyatkozott, sértetlen erőt, mely a tiszta lelkeket átjárja, kik Isten gyermekeinek érzik magukat! S ismét tekintsek meg a penitenciának azt a zivataros fájdalmát, mely végigszánt az elbukott, de bánkódó lelkeken; mely mint a tavaszi szél megzörget minden fát, minden bokrot, minden ágat; mely tisztít, ébreszt, s álmat s halált nem tűr! Tekintsék meg azt a törekvő lelkületet, mely a közönséggel be nem éri s mindenütt a jobbat keresi, a rosszat üldözi; mely gyarlóságait bevallja, nyomorúságát nem szépití; mellét veri s bizik, hogy az Isten megsegíti! Hasonlítsák össze virágzó ifjúságunkat, a törekvő nemzedéket s az erény hőseit azokkal a lemondó, pesszimista Jeremiásokkal, kiknek kezei közt elcsenevész az akarat ereje s elhervad az egyéniség. Mire való hát akaratuk s küszködő ösztönük, ha lemondás s elfanyalodás a világnézetük? Minek adta nekik mindezt az Isten? Akaratot tett-erő nélkül gondolni, annyit tesz, mint napot fény- és hő-sugár nélkül képzelni; akarat öntudat s szabadság nélkül, annyi mint szem világosság, annyi mint kopoltyú víz s tüdő levegő nélkül; érthetetlen s céltalan!

A lét ez ellenmondásai közt csak kín és kétely, kedvetlenség s undor lakhatik ; de boldogság bizonyára nem !

Ó mi más életet, mily lelket lehel a szent kereszténység, mely az embert összes erőiben s tehetségeiben kifejleszti s neki csak egy éneket dúdol, bölcsődalul s búcsúztatóul egyaránt, éneket a teljes, gazdag, tökéletes életről. Mi más az a kereszténység, mely az embernek szívébe békét önt, s beteljesíti rajta a szentírás szavát : kiárasztom rád békémet, akár csak a partjaiból kilépett folyamnak vízárját, s örömeket adok neked, nem az öntudatlan filozófiának, nem a magát nem értő létnek kínját, hanem a szeretetnek s a mennyországot önmagában hordozó szívnek boldogságát. Magadban hordod majd a mennyországot. Nem karikázol, mint a lepke virágról-virágra, nem mint a méh ágról-ágra, hogy koldulj mézcseppeket ; nem, mézédessé teszem belsődet. Forrást, az életnek eleven vízforrását nyitom meg szívedben ; ettől zsendül majd föl lelked ; ettől jön meg a kedved a jóra, a harcra, a törekvésre ; ettől lesz örömed. Öröm, mely enyhít s szomját nem kelt. Ábrahám szolgálója Agar, víztömlővel ellátva indult neki a pusztának ; de a víz csakhamar elfogyott s a haldokló gyermek mellett köre ülve sírt a szintén eltikkadt édesanya. A világ örömeinek képe ! Nem tömlővel fölszerelve küld ki téged az Isten a világ pusztáiba, hanem eleven vízforrást fakaszt saját szívedben, mely ki nem szárad ! Bizzál benne ! Valamennyi Borgiánál, Goethénél, Byronnál boldogabbá tesz téged egyetlen tekintetével !

Jöjj, jöjj tehát Úr Jézus ! Légy örömünk s életünk ! Nevedre írjuk reményeinket, sőt magát lelkünket ! Engedd, hogy evangéliumod legyen világosságunk s hogy kegyelmeid legyenek életelveink minden jóra. Akkor megvalósul majd Leibniz szava, aki mondja : «Meg vagyok győződve, hogy megjön az idő, mikor papok, orvosok, tanárok, természet-tudósok, hivatalnokok, ügyvédek egyesülnek, hogy az öntudatlan kereszténységnek erejét öntudattá fejlesszék s a tengődő életnek ürességét bensőséges vallásossággal kitöltésék». Ha minél többen leszünk, kik így érzünk, akkor beáll majd az a megsóhajtott korszak is, mikor az alélt kereszténység újjászületését üli.

V.

Az Isten országa.

Mélyen Tisztelt Uraim ! Az Úr Jézusnak egyik legnagyobb dicsősége, hogy tanát evangéliumnak, jó hírnek hívják. «Jó hír!» furcsa szó ! Meglepő, érdekes elnevezése annak, amit a Megváltó a földön végrehajtani, amit teremteni akart. «Jó hír», nem tan, nem filozófia ; hír egy nagy tényről, egy nagy eseményről ! Jó hír minden embernek ; jó hír a hindu bölcsnek s a kínai materialistának, jó hír a szarmata vadásznak, s a szkita nyilasnak, jó hír a germán barbárnak, a római imperátornak s a görög művésznek egyaránt ; jó hír minden kornak s kultúrának, minden civilizációnak. Ez a jó hír az «Isten országáról» való hír ! Emberek, figyeljete, «elközelgett az Isten országa». A próféták ezt az Isten-országot emlegették, Keresztelő sz. János hirdette ; de azzal a bámulatós nyomatékkal, azzal a hódító bizonyossággal eddig még senki másban nem lépett az föl, csak az Úr Jézusban. S az emberek, kik e hírt vették, öntudatlanul is azt érezték, hogy ez az, ez kell nekünk. Van sok hatalom a földön, mely az embert gyöttri ; gyöttri a bűn, a rossz, a kín, bánat, halál, szomorúság, gyötör a szegénység és szolgaság ; csordák vagyunk, s a világ hatalmasainak ostorosai önkénykednek fölöttünk ; önzés s önkény fog járomba ; igazságtalanság, kegyetlenség zaklat. Érezzük, hogy ez a világ nem az Isten országa ; ugyancsak jóhír tehát az nekünk, hogy elközelgett az Isten országa. Az Isten országa a boldogság országa, hol nem lesz bűn és baj ; az Isten országa a megváltás, a megszabadulás a rossztól.

A világ megváltást várt, megváltást a nyomorúságtól. Jézus odalépett eléjük s mondá : én megváltlak titeket ! Én megalapítom azt az országot, mely a nyomorúságot legyőzi, mely kiemel titeket a bűn, az enyészet, a halál, a szenvedés hatalma alól s az Isten fiainak szabadságába állít titeket ! Csatlakozzatok hozzám.

M. T. Uraim ! S ugyan hol állította föl az Úr az Isten országát ? Hol, merre van az az ország, melyben az ember

nem prédája a bajnak s a szenvedésnek? Hol van az a boldog világ, melyből az önkény, az önzés, a zsarnokság, a kegyetlenség száműzetett? Ország, melynek polgárai fölszabadultak a szenvedés, a betegség, a halál alól? Hol van? 1900 év múlt el azóta; harcok és küzdelmek története! Talán az Isten országának évszázadai voltak azok, az erény s a boldogság ihletével, az édes, szép élet varázsával? Nem dúlt-e ez 1900 évben is harc és kegyetlenség? Hiányzott-e belőle panasz, könny és keserűség? Építettünk, teremttünk, haladtunk sokat; de elértünk-e már mi ez idő szerint az Isten országába? s egyáltalában ez volt-e az az ország, melyet az Úr kilátásba helyezett, s melyet ő hozott?

M. T. Uraim, kérdezzük az Úrtól: Uram, hol a te országod?

Az Isten országa nem föld, hegy, tenger, folyó, szirt; nem kultúra, jog, társadalom; nem politika és hatalom, hanem az Istent szerető s vele bensőségesen egyesült lélek világa. Szeretni az Istent, mint Atyánkat, s úgy rendezkedni el vele szemben, mint aki érzi, hogy gyermeke. Az a mély meggyőződés, az az uralkodó érzés, hogy ő a mi szerető, gondviselő Atyánk; az a megnyugvás, hogy hozzá simulva az ő erejével mindent legyőzünk; az a béke, melyet az Isten szeretete fektet szívünkbe; az így hangolt belső világ a legnagyobb tény, a legédesebb élvezet, a legnyugodtabb öntudat, melyet átélni lehet; Uraim, ez az Isten országa.

Az ilyen lélek fényes és boldog. Az Isten szeretetének s a maga méltóságának sugárzásában tündöklük; élvezi azt, ami a legédesebb; a karácsonyjéj glóriája tükrözik s édesége érzik meg rajta. Érti az angyali éneket: *pax hominibus bonae voluntatis*. Az apostol is mondja: az Isten országa erény, béke és öröm a Szentlélekben.

Mások az Isten országát másfelé keresték. Azt gondolták, hogy az Úr Jézus országa a világtól való elfordulásban, a pusztákba való elvonulásban s a szörzsákkban keresendő, s Schopenhauer úgy véli, hogy az evangélium legéletravalóbb vonása a világ gyűlölete. Elfordulás, elvonulás, gyűlölet nélkül bizonyára nem esik meg lélektisztulás; még kevésbé lehetséges lelkesülés és lélekizzás; de az Isten országának ezek csak sövényei, nem virágai. «Weltflucht», a pusztaság s a szörkámzsa nem tartozik hozzá, vagy ha valaki kámzsát húz, ám rajta, de azután énekeljen. Volna-e valakinek kifogása Assisi sz. Ferenc világgyűlölete ellen? Gyűlölte az alacsonyít, a nemtelent taposta s szeretete minden virágból

az Isten-szeretet mézét szívta ; a zsarnok világát, a kedélyében földült ember világát, a sötét lelket, a kihült szívet gyűlölte : békét s szeretetet hirdetett s szegénységében ki akarta oktatni az embereket, hogy mint kell a legutolsónak is szabadnak lenni a járomtól s élvezni az igaz életet. Gyűlölni a szétdúlt, a meghasonlott, az elsötétült, a szeretetében lehült világot, ő, azt szabad, szabad a szebb, a boldogabb világ szeretetéért !

Mások az Isten országáról csak akkor tudnak nagyot gondolni, ha azt buddhizmussal azonosítják, mely a megtagadást mint az élet letörését s elfojtását tiszteli s nirvánába vágyik. De nincs igazuk ; mert az ember nem «fonnyadó virág» s az élet nem «lángoló kín», legalább is nem az az Úr Jézus érzései szerint, s azért az élet letörése s az öröm elfojtása sem életprogramm ; az Isten országa nem nirvána. Az ember vágyik ; a vágytalanság tehát nem az ő hazája ; az ember akar ; az akaratról való lemondás tehát nem az ő ereje ! Hogy lehetne az erő kloroformozása az élet célja ? Bizonyára ez nem az evangélium, ez nem az Isten országa ! S ezek mégis mind az evangéliumból érveltek ; az evangéliumból olvasta ki mindegyik a maga Krisztusát s az Isten országát ! Az egyik világgyűlölő aszkétának nézte Krisztust, a másik kolduló barátnek ; emez sötét, örömtelen embert, amaz elvonult, zárkózott remetét látott benne. S mindig az Írásra hivatkoztak s hajtogatták, hogy ezt az Írás mondja.

Krisztus kemény, világgyűlölő ember volt, mondják, ki is beszélhetne különben úgy, mint ő beszélt : Ha szemed megbotrántkoztat téged, vágd ki s vedd el magadtól, mert mit használ az embernek, ha két szeme van ugyan, de a gehenna tüzeire vettetik ? Ha karod vagy lábad megbotrántkoztat téged, vágd el s vedd el magadtól, mert obb bénán vagy csonkítva bemenni az örök életbe, mint két kézzel s két lábbal az örök tűzbe ! Aki hozzám akar jönni, gyűlölje atyját, anyját, feleségét, testvéreit, különben nem méltó hozzám !

M. T. Uraim ! Igaz, az Úr Jézus ezt mondta ; de csak az isteni retorikának félreismeréséből vetemedhettek Jézus lelkének meg nem értői az imént jelzett túlzásokra, mint ahogy minden nyilatkozatot egyoldalúan s kizárólagosan lehet magyarázni. Pedig az Úr Jézus nem volt rideg ; ő engedte megkenni fejét, s megengedte Magdolnának, hogy megcsókolja lábait ! Ki gondolhatta az ember fiát világgyűlölőnek, azt, ki oly szívesen tér be Mária és Mártához Be-

thániában, azt, kinek első útja tanítványaival a kánai menyegzős házba vezetett, s ki maga fölpanaszolja, hogy János nem evett s íme azt mondogatták róla, hogy ördöge van, az ember fia pedig iszik s eszik, s íme reá is azt fogják, hogy sötét ördöge van!

Mások azt gondolják, hogy az Isten országa világreform, melyben az Úr Jézus megrajzolta a jogrendnek s a társadalmi szervezetnek ideális körvonalait. Azért voltak szociológok, kik az evangéliumból akarták kiolvasni a társadalmi kérdés megoldását. Ezek is tévedtek! Az evangélium nem szociális program. Az evangélium nem akarhatta megkötni a fejlődést; nem akarhatta az osztályok harcát, a társadalmi rétegek elhelyezkedésének folyamát megkötni, s azért Krisztus nem azonosította magát s az Isten országát sem az imperializmussal, sem a patriarchalizmussal, sem a királyságokkal. Ide illik igazán, hogy «regnum meum non est de hoc mundo»; az én országom nem politikai állam. Ha azt akarta volna, szervezte volna a nemzetet s el nem megy, hanem köztünk marad, hogy tekintélyével a világ fejlődését mindannyiszor a helyes kerékvágásba zökkentse. A világfejlődést megkötni nem lehet; az a tudományok, találmányok, s a néprétegek mozgolódásának s öntudatra ébredésének funkciója; e problémát csak harcban s küzdelemben lehet megoldani.

Az Isten országa nem abban áll, hogy mindenkinek legyen kenyere, háza, földje, jóléte a földön; az Isten országának hirdetőjére nézve ez: «tedd, hogy e kövek kenyerekké legyenek», kísértésszámba jött. A megváltó Isten-ige nem a kenyér! Igaz, hogy az isteni Megváltó a boldogulásnak alapjait megvetette s irányait kijelölte, mikor az igazi testvériséget s az emberi méltóságot kihirdette; de azután elment az égbe, elhagyta a csatatér, melyen emberi gondolatok küzdenek, tervek érvényesüljenek, a régít lerontsák, az újat megteremtsek, hogy ez úton a jobbat megtalálják; az Isten fia nem jött szociálpolitikát csinálni.

Annyira igaz ez, hogy mások ismét ez alapon emelnek kifogást az evangélium ellen, mondván: nincs neki fogalma a munka erkölcsi értékéről s nem méltányolja a munkának ideiglenes bár, de emberi föladatait. Csak az égre mutat, hogy «quae sursum sunt, quaerite», s odaveti a világot az elnyomorodásnak s elszegényedésnek prédájául. Szegénységért rajong; a szegénység énekeit hangoztatja, s az emberiséget cigánysátor alá telepíti, mert «nincs itt maradandó

városa». Ezeknek sincs igazuk. Jézus ács volt, de a munkától az emberiség boldogulását nem várta. A munka szükséges; áldásait szívesen fogadjuk; de lelki világunkat ki nem tölti. Valamennyi kategóriája messze elmarad a szívnek békeltetésétől; pedig az Üdvözítő békét jött adni minden gazdasági rendszerben s minden termelési fokon álló embernek.

Hozzájárul, hogy a zsidók a Messiástól Izrael országának megalapítását várták; azért kérdezik: vajjon most állítod-e vissza Izrael országát? Most szabadítod-e föl népedet a római iga alól? Nem, nem teszem. Pedig kérhetném Atyámat, s tizenkét légió angyalt adna rendelkezésemre. Királlyá akartatok választani, de én a hegyre futottam; babért, koronát, kardot nem akarok, mit csináljak vele? Igaz, hogy pálmavasárnapon Izrael királyaként vonult be, de hevenyészett diadalmenetéhez sietett mindjárt kommentárt fűzni, s megadta azt négy nap múlva, midőn Pilátus kérdésére «király vagy-e te?» feleli: Igen, de az én országom nem e világból való. Az én királyságom nem darab föld, nem szociális reform, nem politikai program.

De hát lépünk bátran az Úr elé s kérdezzük: ha a te országod nem királyság, nem hatalom, nem politika, nem pénz, nem jólét, hát akkor micsoda? S az Úr egy páratlan kijelentéssel igazít majd el minket, mondván: Az Isten országa bennetek van. Az Isten országa nem szír, görög, latin népelet s államszervezet; az Isten országa nem rab-szolga-, nem jobbágy-, nem bér munkás-termelési rendszer; az Isten országa nem deszpotizmus, nem imperializmus, nem feudalizmus, vagy demokrácia; az Isten országa bennetek van. Mi lehetne ugyanis az Isten országa egyéb, mint a lélek, az érzés világa, ahol Isten az Úr! Mi lehetne az más, mint a meggyőződés, a hit, a remény, a megnyugvás nagyhatalma, mellyel legyőzünk mindent, ami ellenünk van, s beleéljük magunkat a szeretetnek boldogító öntudatába, mely az Úrhoz fűz?

Hallgassák meg azokat a gyönyörű példabeszédeket, melyekben Krisztus rámutat az Isten országára!

Hasonló a mennyek országa a földbe rejtett kincshez, melyet ki megtalált, mindenét eladja, hogy azt a darab földet megvegye s a kincset megszerezze! Ez a rejtett kincs az Istenbe vetett hit s szívünk szeretete; e lelkületért mindent oda kell adnunk; csak aki mindent odaadott ez öntudatért, hogy az Isten az ő atyja, az bírja s élvezi.

Ez az a kincs s több ily kincs nincs ! Én magam, lelkem nyugalma s örök reményem s bizó, gyermeki érzületem, ez az én kincsem ! Ezt nem adom semmiért. Hiszen szememet sem adom semmiért a világon ; mit nekem a világ, ha én vak vagyok ? Inkább koldulok s látok, mert ez az élet ! Ime nagyobb az én kincsem, mint amennyit az egész világ ér, s az én magam vagyok, ha ez öntudatban élek. Ez az öntudat az Isten hatalma s diadala bennem. Nem adhatom azt oda pénzért, sem élvezetért, sem dicsőségért ; aki oda-adja bármiért, az nem hordoz mennyországot magában ; csak annak van mennyországa, aki hitéről s szeretetéről nem mond le semmiért. Ez egy imperátori lélek öntudata ; isteni érzés !

Tovább megyek. Hasonló a mennyekországa a tíz szűzhöz, kik között őt okos s őt okatlan van s kik éjjel várják a jegyest. Virrasztanak mindnyájan, de olajról lámpájukba nem gondoskodnak egyformán, s azért csak az égő olajmécsű leányok kísérik a jegyest a menyegzős házba, a többi künn reked. Tudják-e, M. T. Uraim, mi a mennyek országa ? A mennyek országa vágy, törekvés, megfeszülés, virrasztás... egy folytonos, szent vigilia ! Aki az élet éjjében várja az örök örömet, a szebb nap hajnalodását, az mennyországot hordoz magában ; aki azt nem várja, annak nincs mennyországa ; hát mije van akkor ? Akarnak mennyországot ? Várjanak, vágyódjanak, reméljenek, törekedjenek ; hiszen az élet nem kész, nem befejezett ; bizsereg Önökben az örök élet tavaszának érzete ; érzik, hogy sötétben állunk, s világozás után epedünk.

Igy folytathatnám végig a parabolákon az Úr Jézus gondolatának kifejtését ; de fölösleges erről többet mondanom, hiszen eléggé értjük, hogy az Isten országa szellem és lélek és élet ! Az Isten országa hit, megadás, bizalom, remény s az Isten gyermekeinek öntudata. Az Isten országa a meggyőződés lelkünk végtelen értékéről : Lelketek minden, több mint a világ ! Ez mennyországtok, koszorútok, királyi palástotok ; e hitben királyi lelkekké váltok, s a többi hozzáadatik nektek. Az egész világot e hit által megreformálhatjátok. Politikát, munkát, társadalmat, erkölcsöt, életet, mindent ; csak leheljétek bele királyi, sőt isteni öntudatotok lelkét !

S tényleg e tengely körül fordult meg a világ ! A valóság nyomorúságában, az elszegényedés kínjaiban, a népzúllás atomjaiban rámutattak a kincstre. Barbárok, plebejusok,

fáradt emberek, gladiátorok, rabszolgák, nyugtalan hatalmasok : hennetek van az Isten országa ; becsüljétek, szeresétek lelketeket !

Ezt a szellemet leheli az evangélium, ez az a tavaszi lehelet, melyet az élet tengerén túl fekvő boldog világ lehel ránk ! Ez az a szaszafrasz-illat, mely az örökkévalóság tengere felől leng felénk s halhatatlanságról regél. Ez öntudat nyomában gyúlt ki a lelkek szeretete ; Krisztus gyújtotta e tüzet. Szikrái szét pattantak, tüzes csóvái szétrepkedtek a terjedő kereszténységnek égboltja alatt s apostoli lelkeket gyújtottak meg. Kiléptek a szent szereteinek e fanatikusai s lelkeket kerestek. Az emberek szemeiben látták izzni a halhatatlan szikrát, elnyomorított ajkukon látták égni a boldogság szomját, akár a cézár tógája, akár a rabszolga zubbonya takart egy dobogó szívet, ők e nyugtalan orgánumnak lüktetésében az örök élet vágyának ritmusát vették ki !

Hallják Xav. szent Ferenc apostoli lelkének imáját : «animas, animas, da mihi animas?» Úgy-e félrebeszél ez a lázas lélek, úgy-e álmodik? Hagyják el, az effajta mind félrebeszélnek nekünk, hideglelkű embereknek, tulajdonkép pedig mind az evangélium nyelvét beszélik. S úgy-e álmodnak? Igen, álmodnak s álmukban látnak országot, hol faj, nyelv, rang, osztálykülönbség nélkül a boldogság egyenlőségében találkoznak a testvérek ! S míg az meg nem jön, addig dolgoznak s mentenek. Fölszedik a városok kövezetein a ronggyá tépett lelkeket ; összegyűjtik a gyárakban, a bányákban az elcsigázott embereket ; nevelik az elhagyatottakat s felélesztik a pislogó reménység mécsvilágát a tévedezőkben !

Ennek a mennyországnak boltja alatt született meg az ember ! A végtelen tisztelet az emberi élet s az emberi lélek iránt, a küszködő létnek nagybecsülése adta meg az emberiség haladásának föltartóztathatlan lendületét. Lélek, szellem érintette az emberiséget, s fölébredt s megérezte, hogy ez kell neki, ezt várta ! Krisztust várta s a mennyországot !

Ha igaz, hogy az az igazán nagy ember, ki a szenvedő emberiség erkölcsi világának lenyomott színvonalát akár csak egy milliméterrel is emeli, ő, akkor boruljunk le az Úr lábaihoz s rakjuk oda elismerésünk koszorúit ; mert értékünkre, az elásott kincsre, ő mutatott rá ; öntudatunkat, a világ mérlegére téve, kincsnél s aragnál ő becsültette többre, s nyomorúságunkban is isteni méltóságot ő födözött föl bennünk, s megosztatta a páriával az imperátor borostyánját.

Senki sem emelte még föl az emberiséget úgy, mint Krisztus. Nem a klasszicizmus, nem a filozófia, nem Kant kategórikus imperatívusa, sem Nietzsche deliriuma! Higgyék el; de mit mondok, hogy higgyék? Hiszen látják! Kegyetek érdeklődnek nagy férfiak gondolatai s világreformtervei iránt. Önök olvassák Tolsztojt és Dosztojevszkit; ugyan kérem, olvasták-e már az evangéliumot? Olvassák azt is, s nem fognak szűkölködni gondolatokban s mindenekelőtt megnyugvásban s békében. Az igazság szerint megreformált klasszicizmus, a keresztény tökéletességig emelkedett imperatívus, a Krisztusért égő páthosz leng majd kegyetek felé az evangélium lapjairól s a világtörténelem szolgáltatja hozzá az igazságot kiemelő nagyszerű távlatokat. A Palatinus márványpalotájában találkozunk majd Sebastianus tribunussal, a transtiberisi insulákban Anicia Caeciliával, Domitián stádiumában Ágnessel, lent Catania kertjeiben a görög Agathával, túl a tengeren Carthagóban Ubia Perpetuával; csupa klasszikus vér, klasszikus arcél. Ez arcokról s e lelkekről leolvassák, hogy az Isten országa szellem és élet, olyan szellem és élet, amelyet politika, hatalom, művészet, filozófia nem teremtett. E gyönyörű alakok mind a belsőbe mutatnak, mintha azt mondanák: ott keressétek... ébredjétek öntudatára éltetek végtelen értékének! Bármik legyetek, bárhol lakjatok, higgyétek, hogy az Isten országa nincs a márványteremhez kötvé, s hogy nincs számúzve a taposott földű kunyhóból; bennetek van az Isten országa, bárhol legyetek. Éljétek át az Úr Jézus gondolatait, hogy az Isten szeret s gondotokat viseli; érezzétek, hogy hitetekben az isteni élet kiindulásai nyílnak meg; éljétek át, hogy a földi élet a halhatatlanságnak preludiuma s hogy e földön kell eligazodnunk örök célunk iránt. Akkor egy végtelen fölség érzete nemesíti meg majd életünket, mely egészen Istené s Istenért lesz! Mindenekelőtt pedig gazdag életünk lesz!

Justus Møser szerint három dolog kell a hatalmas, boldog élethez: »grosse Gedanken, bedeutende Taten, Freudens». Az Isten országa magában foglalja e három kelléket. Az emberi élet egyformán lapos és kiállhatatlan, akár a királyi várban, akár a grófi kastélyban, akár a zsúros, parfümös termekben, ha nincsenek nagy gondolataink, kiváló tetteink s örömeink. Vannak-e hát nagy gondolataink, M. T. Uraim? Ha nincsenek, vegyék Krisztus Urunk gondolatait, fölségesebbeket nem találnak. Ha a betlehemi istálló szegénysége környez, ha a názáreti ács házához hasonló milieuban élünk, ha a hely-

tartó márványlépcsőin járunk, mindegy ; nagyobb gondolatokra nem akadunk. S miféle gondolatok ezek? Nem holt erők, nem kloroformált élet, nem üres csirák ; csupa erő és élet, mely tettbe vágyik. Tettbe! S ugyan vannak-e jelentőséges tetteink, többet mondok, vannak-e isteni tetteink? Mert az is kell ; isteni élet kell az embernek. Különös, de igaz, minden egyéb kevés neki s üresen hagyja. Isteni tettek, hol teremnek azok? Csak itt, az örök élet talaján! Amit Istenért teszte, amit vele való összeköttetésben műveltek, mindaz isteni, tehát ugyancsak jelentős! Jelentős, mint az örök élet érdeme! S ahol isteni gondolatok s isteni tettek vannak, ott örömök is nyílnak, titokzatos, édes, észbontó örömök! Ez örömtől énekelnek a lelkek. Ez örömtől öltözködnek menyasszonyi ruhába, mikor Caeciliával a vértanúságra készülnek. Ez örömtől tincsbe kötik hajukat, mikor Perpetuával az aránéba mennek, nem nézni, de küzdeni. Ez örömök inspirálják őket, mint Ursust, a bölénybikával való viadalra!

Ó gondolat, jelentőséges tett, lendületes öröm, hol merre járnál, ha nem az élet útjain? Hol, merre indítanád s emelnéd a lelkeket, ha nem az örök boldogság felé? Másfelé belöletek édes-kevés van ; de az Isten országa telítve van veletek, s nagy, kitűnő lelkek táplálkoznak belöletek, kik egy gazdag élet dicséretét zengik el rólatok.

Végre e gazdag élet egyszersmind a világ színét átalakító hatalommal lép föl s teremt új világot. Az isteni kegyelem erejében legyőznek minden akadályt, mely elveikkel ellenkezik : kultúrát, civilizációt, césarizmust, hatalmat, világot, pompát, s a hitnek gondolatai s a szeretetnek sugallatai szerint iparkodnak átalakítani az életet. Ez az új világ állandó ugyan nem lehet s átalakulásoknak lesz kitéve, de azt, mi maradandó s jó benne, azt azok a lelkek hordozzák, s adják a nemzedékről nemzedékre, kik a nagy gondolatokból kiindulva jelentőséges tettekkel gazdagítják az életet, s örömmel, áldással, irgalommal hintik be sivár pusztaságait. Lépjünk e halhatatlan nemzetségnek nyomaiba s ébresszük föl magunkban a kereszténységnek elhanyagolt szellemét, mert nem epigonokban, de az Isten gyermekeiben valósul meg Krisztus szava : «Az Isten országa bennetek van».

VI.

«Jöjjön el országod.»

Az evangélium azzal az igénnyel lépett a világba, hogy az Isten országát itt megalapítja s az emberiséget ez országba tereli. Emberek — kiáltotta — gyertek, lépjétek be az Isten országába, melyben test, világ, nyomorúság, kín, baj, halál fölé emelkedve, saját végtelen értékeknek, halhatatlan, örök élteteknek öntudatára ébredhettek ! Testvérek, ébredjétek s foglaljátok le azt magatok számára ! Mindegyik megteheti ; hiszen az Isten országa bennetek van !

Bennetek van, az élet finomságában, az érzés eleven-ségében, a vágyak feszülésében, a szenvedélyek tüzében, a lélek érzékenységében, hitében s szeretetében, ott-ott, abban a finom körben, van az Isten országa. A föld arra nem való, az buta göröngy ; a víz sűrű neki, a levegő nem eléggé híg, a fény lassú neki ; finomabb, átlátszóbb, tündöklőbb világ kell neki : spiritus et vita. Vas, fal, lánc, nyíl, golyó, az ő országában nem érvényesülnek ; országutakon, vasutakon, táviró sodronyokon nem jár ; kincseit nem értékeli aranyban, ezüstben ; munkáját nem lehet megfizetni. Ellenállhatlanul erős és győzhetetlen ; tűz, kard, tömlőc, fagy, pusztaság nem fog ki rajta, s a legkisebb az ő országában nagyobb, mint a világ legnagyobbja.

A kérdés már most az, hogyan alapítjuk meg, vagyis inkább, hogyan alakítjuk ki magunkban az Istennek e titokzatos, boldogító országát? Azt az isteni gondolatok ihletétől hordozott, nemes tevékenységgel kitöltött, tiszta örömtől átitatott életet? ! Hogyan építsük ki ezt a belső embert?

Sokan vállalkoznak rá ! Némelyek ki akarják alakítani tudománnyal, mások művészettel, ismét mások nemes természettel. A materializmus történetírója nem tudja, vajjon a gimnasztika s a klasszikus műveltség vonul-e majd egyszer ismét hódítva a világon s toboroz ideáljainak zászlaja alá új emberiséget, vagy a harangzúgás s a méla orgonaszó

hívja-e megint össze s irányítja a boldogulás felé a kedélyeket? Nem tudja, vajjon a sixtinai kápolna ihlete vagy Herának s Venusnak szépsége inspirálja-e majd az új embert? A kassai s temesvári színházak fölavatási ünnepélyén azt mondta egy előkelőség: «A népek először templomokat építettek, hol a munkásságot tanították, s békét s szeretetet hirdettek s jótettekre ösztönöztek. Később pedig, mikor magasabb fokra hágtak, akkor a művészeteknek emeltek csarnokot s a műzsáknak templomokat, hol a lelket nemesítik, az izlést finomítják, az embert kiképzik». Mások ismét a nagy embereknek igézetével akarnak lelket lehelni a lelketlen nemzedékbe. Kívésik eszményeiket kőbe, csillogó márványba, megörökítik a nagyságnak múltó dicsőségét s ércbe öntik nagyjaiknak emlékét; kiállítják szobraikat terekre, piacokra, hogy eszméket szórjanak a nagy emlékek, hogy a környezet is a szépet, a fölségest lehelje, s azt az ifjúság mohón magába szívja.

Legyenek meggyőződve, M. T. Uraim, mi szívesen pártoljuk a kultúra törekvéseit, mi a tudás hívei, a művészet kedvelői, a nemzeti érzés művelői vagyunk, de ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a belső embert nem építi ki semmi egyéb, mint az a mélységes, természetfölötti élet, melyet Krisztus olt az emberi szívbe.

I. Ez életnek gyökere a hit. A hitről a káté azt mondja, hogy hinni annyit tesz, mint igaznak tartani azt, amit más mond. De mikor isteni hitről van szó, akkor e meghatározással nem egy száraz dialektikai folyamatot, hanem az egész embernek odaadását jelezzük. Mi a hitben átadjuk magunkat, rábizzuk magunkat a minket fölvilágosító Istenre s megnyugszunk benne; a hit nem áll nagy gondolatoknak tiszteletében, s nem azonosítható fölséges eszméknek kultuszával; eszmény, nézet, gondolat, mindez keveset mond. Az eleven s éltető hit az embernek teljes odaadása s átadása a végtelen Istenbe!

Erről a hitről mondja Szent János: *fides victoria nostra!* Az a hit, mely élni tud s mely éltet, az győzi le a világot; legyőzi a tépelődő gondolat borúját, a meghasonlott szívnek kínját, az élet cétalanságának kísértetét, a szenvedés vigasztalanságát, végül a halál sötét portáját. Hit, mely szenvedések s küzdelmek közt fölemelt fővel s derült homlokkal halad el s nem törődik az élet ellentmondásaival s a jók szenvedésére s a rosszaknak szerencséjére utaló, rettenetes székepszissel. Neki harmónia cseng fülébe ott is, hol vad

káromkodás hallatszik. Ő tövises utakon is megadással s a halál portáján át öntudatos, örök reménnyel vonul be. Mit beszéltek, mikor ilyen hitről van szó, gondolatokról, eszményekről, világnézetekről? Ezek a szavak gyöngé árnyak, formák s tükrözések; ezek a szavak csak matricák szobafestők kezében; a hit nem ilyen; a hit eleven, a lelket átjáró s boldogító hatalom. A hit merő élet, melyet Isten ad; természetfölötti, kegyelmi élet, melyet az Isten csak úgy terem, mint ahogy teremti a meleg, lüktető szívet.

Ebben különbözik az Úr Jézus a filozófusoktól, a lelkes dalnokoktól, a lánglelkű költőktől. E filozófok nagy gondolatokat tűznek elénk, melyek minél fölségebbek, annál hidegebbek, s minél magasabban szárnyalnak, annál távolabb esnek az élet tűzhelyétől, a szívtől. Úsznak felhők közt, s nem adnak az éhező tömegeknek még csak egy karaj kenyeret sem! A dalnok, a költő más utakon jár ugyan, eszményeket gyújt, melyek lelkesülést váltanak ki, de hogy az életet megváltsák büntől, kintől s haláltól, arra nem gondolhattak. A lelkesülés magával ragad; az édes érzések elcsitítják fájdalmainkat; a költészet ritmusa pillanatra elfelejteti az élet sikitó diszharmóniait; de hogy üdvözítő hatalmat léptessen föl költészet s művészet, mely élni tanítson s halni biztasson s örök reménnyel telítsen, azt nem várhatjuk. A hit élni, halni, lelkesülni, remélni, megnyugodni tud; a hívő lélek átéli s átérzi, mint üdvözítő valóságot, ami másnak csak eszme és fogalom. Azért a hitben nemcsak ész, hanem akarat szerepel; sőt épen ez szerepel. Szív kell hozzá Pascal szava szerint: *C'est le coeur, qui sent Dieu, et non la raison*, vagyis az ész nem elég a hithez, ahhoz szív is kell; sőt az átadást épen a szív eszközli. E szerint a hit nemcsak tudás, vagyis gondolat, hanem mindenekfölött érzület, mely meggyőződést, gondolkozást, érzést áthat, mely irányt ad törekvéseinknek s kielégíti s megnyugtatta szívünket. Erről a szívet-lelket lefoglaló tudásról mondotta Szent Pál: «Nem véltem közöttetek valamit tudni, hanem csak Jézus Krisztust, mégpedig a megfeszítettet» (1 Kor. 2, 2.), azzal a tudással, mely életet, érzést lefoglal, csak Krisztust ismerem. Belőle szívom a meleg lelkesülést; azért ez a tudás engem eltöltő, eleven valóság, «*spiritus et vita*». Ez a tudás bennem élet, melyről a Megváltó mondja: *Én élet vagyok!* S ismét: *Én vagyok a szőlőtőke, ti a venyigék; ha nem maradtok meg bennem, ha leszakadtok rólam, élet nem lesz bennetek, az öröm virága nem fakad lelketekben*

s gyümlöcstelen lesz küszködések. Krisztus az eleven tőke, melyből a lélek nem tudást, hanem életet, vagyis átélt, átértett tudást merít. Ha érintjük őt lélekkel, szakramentummá válik, s érintésünkre erő megy ki Belőle !

De mit beszélek oly sokat életről, lélekről? arról nem beszélni, azt megmutatni kell ! Jézus is az az Ige, mely testté lett, s nem az, mely szó és hang. Jézus, akit Isten saját képéül gondolt, s akit fölkent Lélekkel s körített a Szentlélek ajándékainak szivárványos koszorújával. Az egész kereszténység nem tant sürget, hanem e dicsőséges képnek reánk való átvitelét sürgeti ; vonásait keresi arcunkon «conformes fieri imagini Filii». Nyomaiban azok járnak, kik nem sokat dogmatizálnak, hanem akik élnek, nem a theóriák, hanem a gyakorlat emberei. Tiszta, szűzies lelkek, az erény hervadhatlan koszorújával fejükön ; hősies alakok saját vérük bíborában ; alázatos királyok ; oroszlánszívű, szemérmes hősök. Szentek, kik nem félnek senkitől, de a féregnek is kitérnek ; lelkek, kik egy szebb, tisztább élet harmóniáját szeretetben árasztották ki a földre.

Krisztus ezekre mutat : «Ez az én iskolám ; itt élni tanítanak ; itt tudnak eszménnyé válni ; vágyódnak oltárra kerülni, hol koronás fejjel, hol mezítláb». A természetfölötti életnek s érzésnek valóságát nem hozhatta volna az Úr öntudatunkra jobban, mint azáltal, hogy hangoztatta, hogy az az élet egy új élet, — hogy arra az életre újra kell születni, hogy azok, akik élnek, azok új teremtmények, hogy a «christianus» krisztusi vér, krisztusi lélek, krisztusi ihlet ! Az élet valóságát hozza öntudatunkra Szent Pál is : Azt éreztétek, amit Krisztus érzett . . . Az élet valóságát hozta öntudatunkra a kereszténység által, hogy új életet, új életáramot bocsátott a nemzetek testébe, mélységes, a történelem összes kategóriáit fölkoztató életet, mely elapadhatatlan lévén, az örökkévalóságba siet.

II. De e gondolatok szent titokzatosságával szemben méltán kérdezzük Nikodémussal : hogyan történhetik ez ? Életről beszélsz Uram, ugyan honnan vegyem az erőt az életre ?

Valóban figyelemre méltó kérdés. Életet az ember magának nem adhat ; kímélheti ugyan s élesztheti is bizonyos mértékig életerejét, de azt jelentékenyen fokozni vagy éppen fölújítani nem képes. Az életerő már a természet rendjében is isteni ajándék ; mennyivel inkább tartja azt föl az Úr magának a lelkek kegyelmi éltetésében. Ő éltet, ő küldi az életet ; azt az odaadást, azt a szívós bensőséget, azt a hősies erényességet.

ő eszközli. Ki egymaga lényeg szerint halhatatlan, ő ad életet ; — ki maga lakozik megközelíthetetlen fényben, ő áraszt világosságot. Más nem teheti. S megteszi-e ő? Mire való ez a kétely? A levegőt nem mi produkáljuk gáztartókban, a vizet nem mi teremtyük elő laboratóriumainkban ; a földet nem mi domborítottuk hegyekké s a napsugár villamosságát nem mi gyújtottuk egybe. Az élet kellékeit a teremő adja a természetben : ugyancsak ő nyújtja a lelkek világában, abban a világban, melyben lelkek ébrednek, pihegnek, vágyódnak, kiket szintén égbolt takar, melyet nem ők építettek. Az Apostol szava mindenképen igaz : benne élünk, mozgunk, vagyunk !

M. T. Uraim, teljünk el mély meggyőződéssel aziránt, hogy az Isten behat lelkünkre s erőt szívárogtat akaratumkba s beleszövi benyomásait gondolatainkba s érzéseinkbe. Legyünk meggyőződve, hogy ez az isteni erő velünk jár, közel van hozzánk, környez s oly nélkülözhetetlen a természetfölötti életben, mint a talaj, a levegő s a napfény a természetben !

Ezt az isteni befolyást kegyelemnek hívjuk s ezt léptenyomon nyerjük. Azért van mindenütt, azért piheg, azért lüktet az emberiségben, mert nélküle lelki élet nem lehet ; az isteni kegyelem az élet eleme és kelléke. Azon kincsekhez tartozik, melyek legszükségesebbek s mindenütt rendelkezésünkre állanak. Drágábbak mint a gyémánt, mely a csillogásra jó, de melynél jobb a levegő, melyet lélegzünk ; drágábbak mint az arany, mely az emberi munkának ez idő szerint mérője, de melynél jobb a termő föld, mely kalászt ringat. Csillogóbbak mint a drágakövek, melyeknek fénye elbájol ugyan, de melyeknél kedvesebb a kristályvíz csillogása, mellyel a hervadt életet föl lehet locsolni ! Ó, becsüljétek a napfényt, a vizet, a földet, a búzakalászt ! ez a ti éltetek !

Igy vagyunk a kegyelemmel, így vagyunk az Isten éltető behatásaival ! Mindenütt kísérnek s belőlük élünk ; azért is fontosabbak, mint a tudománynak, művészetnek, szellemességnek ragyogó, sziporkázó ékkövei, melyekben nincs termékenység, nincs élet s valódi boldogító öröm. Boldogságtól, teli élettől annyira állanak, mint a pincében csirázó burgonyának hajtásai Jáva szigetének őserdőitől. Napfény, izzás, szépség, édesség, élet hiányzik belőlük ! Valamint nem gyémántból élünk, hanem inkább napsugárból s nem aranyból, hanem inkább termőföldből, s nem ékkőragyogásból, hanem inkább kristályvizek tündöklő folyásából : úgy az emberiség erkölcsi világát nem a tudomány

táplálja, nem a művészet hordozza, nem a szépség nevei, hanem Isten hordozza, alakítja s nevei azt nagygyá.

Ó világ, értsd meg életednek titkát s gyönyörködjél a természetfölötti életnek égboltján, fénytelt levegőjén, aranyos napsugarán, kristály vízáramain, életednek e jóságos elemein. Mindezt neked adta s mindenkinek. Fiát is adta eleven eszményképnek, kitől megtanulod az isteni életnek törvényét, de azonkívül érte s miatta kegyelmet is adott, vagyis belülről illeti lelketet, hogy a szót megértse s a példát utánozni erőd legyen. Krisztus közkincs, a kegyelem pedig a lelkek életének közlevegője. *Krisztus mindenkié*; azért született istállóban s nem palotában; azért nem ringott bölcsője szőnyegen, hanem szalmán; azért nem égett alabastrom-mécses barlangjában, hanem a bölcsek csillaga ragyogott fölötte; azért nem hordott bíborszegélyű tógát, hanem ácskötényt; azért nem körítette fejét koszorú, hanem porfelhő. S valamint Krisztus mindenkié, úgy a *kegyelem is mindenkié*: régi emlékeinkbe, gyermekkorunk képeibe, lelkiismeretünk szavába, szívünk följajdulásába, küzdelmes perceinkbe s édes örömeinkbe beleszövődik, megelőz, fölkel, hív, kísér, segít. Nem különböztet ember s ember közt; szíveket keres, s nem nézi, hogy mi födi azokat; nem nézi, vajjon selyem ünneplő, vagy daróc szűr takarja-e a keblet; sőt mintha érenypróbáit az élet igénytelenségének mezején akarná kimutatni, egyszerű érenyeket nevel ott, hol tudomány s művészet még a lábát sem vetheti meg. Embereket, kik nem tudnak olvasni, a tökéletességnek magas fokára állít, s embereken, kiknek a klasszikus műveltségről fogalmuk sincs, klasszikus erőt meghaladó hősiességet léptet föl. Mindezt a kegyelemnek erejével, no meg annak a csodás a-b-c-nek segítségével, melynek csak öt betűje van.

Csak öt? Miféle betűsor az?

Egykor Fra Egidio kérte a híres párizsi doktort, Szent Bonaventurát, hogy tanítsa meg őt olvasni, hogy ő is oly híres ember s nagy tudós lehessen. «Elég neked — felelé Szent Ferencnek méltó tanítványa — hírhez, dicsőséghez s bölcsességhez öt betű, az a bizonyos öt betű, mellyel Krisztus leírta a világ szemei elé a megváltó szeretetet. Elég neked Krisztus öt szent sebe! Az megtanít minden bölcseségre s hősiességre.» S kiment Fra Egidio a kolostor kertjébe s a Via Sacra fölött el a Colosseum s Nagy Konstantin diadalíve felé kiáltotta nagy szóval: Halljátok emberek, Fra Egidio is hírneves bölc s nagy hős lehet Krisztus öt sebe által!

Fra Egidio is s mindazok nagyok lehetnek, kik Krisztust követik s kegyelméből élnek ! Bizzunk benne s szavában : Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradotok s terhelve vagytok s én megenyhítlek titeket. Sok küzdelem vesz körül s gyöngeségünk ijeszt ; e szenvedélyek mint fölkorbácsolt tenger, gördítik hullámaikat felénk ; úgy vagyunk velük mint Péter, mikor merülni kezdett ; de nekünk is segítségünkre jön az Úr, kiterjeszti karját, hogy ne féljünk. Panaszkodunk Szent Pállal mi is, hogy egy más törvényt érzünk tagjainkban, mely ellentmond Isten törvényének ; de minket is bátorít az Úr : elég neked szenvedélyeid leküzdésére az én kegyelmem ! Por és hamu vagy, s mégis hős lehetsz s mindent legyőzhetsz, ha eszel a kenyérből, melyet én adok s ha siralmas léted árnyoldalaiból kivetközni iparkodol, hogy engem ölthess magadra.

Mindenekelőtt pedig, ki ez útra készül, az térjen magába ! Az Istenhez vezető út saját szívünkön vezet keresztül. Önmagábatérés kell a léha, csapongó, könnyelmű világnak ! A lelket nem moshatjuk meg semmiféle szappanfűvel, csak könnyel ! Nem tisztul meg a szív az érzés salakjaitól semmiféle más tűzben, mint a szeretet lángjaiban. Jézus a penitenciára utal s az Isten országának bevonulását a szívbe a penitenciával köti össze, mondván : *Elközelgetett az Isten országa, tartsatok penitenciát!* Járuljunk lelkünk újjászületésébe s erkölcsi életünk fölpezsdítésébe vetett mélységes bizalommal a penitenciatartás szentségéhez. Újjászületés és élet csak ott virul. Az önmagunkbatérésnek komoly munkájáért megjutalmaz majd minket az Úr s az Isten gyermekeinek érzelmeit önti szívünkbe, megvigasztalván azzal a békével, melyet a világ nem adhat. Ott a töredelmes gyónásban a tékozló fiúnak érzelmeit azzal a tudattal pártosítjuk majd, hogy szeret minket az Úr, s hogy valóban minden bűnbánó léleknek külön-külön szól az Üdvözítő szava : Jöjjetek hozzám ... én megenyhítlek titeket.

VII.

Aki Krisztus helyett áll.

Nem menekülhetek azon benyomás elől, hogy kegyetek a témákkal szemben, melyeket itt fejtegetek, rámutatnak az élet szükségleteire, a létért való küzdelemre s azt kérdik : Mit csináljunk örök igazságaiddal? Megélünk-e az Isten országából? A gondolat nem új, a nehézség nagyon régi. Ezzel lépett az imádkozó s bőjtölő Krisztus elé is a kísértő : Imádkozol? bőjtölsz? szép s tán dicséretes dolog is ; de tedd, hogy e kövek kenyerekké legyenek. Az isteni bölcsesség megadta e nehézségre a feleletet : Elsősorban nem kenyér, hanem lélek kell nektek ; lélek a szó legtagabb értelmében, vagyis igazság, jóság, szeretet, kímélet ; mert ha ez nincs, akkor a kenyérből is kő lesz.

S valóban nem látjuk-e, hogy a sok kenyér mellett is lehet tömérdek éhező s hogy a proletárookra nézve a kenyérből kő lesz? Az önzés, a marakodó konkurrencia, a tisztességtelen rendszer kezei közt a kenyérből kő lesz !

Tehát M. T. Uraim, keressük mindenekelőtt az Isten országát, keressük Krisztust. De megtaláljuk-e őt? Rányitunk-e önmagunkban az Isten országára?

Krisztus messze van, s a «mennyország mibennünk» a szubjektív érzések hullámvásárlásának van kitéve. Krisztustól 1900 évről örvénye választ el, s bár a tudomány világító fáklyákat gyújt a mélység fölött s a hagyományok lenge hidja köti össze a múltat a jellel : azoktól a fáklyáktól megnyugtató világosság nem lesz s a tradíciók repülő hídján úgy látszik csak azok érzik magukat biztonságban, kiknek szárnyuk van. Az európai szellem az én nehézségem ; ez a szellem a kritika maró, kegyetlen választó vizét önti az emlékekre, s e víztől a fonnyadt ágak föl nem élednek, az érdekes lenyomatok nem tisztulnak, hanem szétesnek.

Mit csinált a kritika Krisztusból s az evangéliumból? Kérdezzék inkább, mit nem csinált? A kritikának csak egy elve van szüksége, mely inkább érzés és közóhaj, mint tuda-

mányos adat; abból az elvből azután kiindulva minden képtelenséget tudománynak minősít; meghamisít érzést, túloz, törpít, nagyít; minden iskola és kritikai irányzat a saját belső világát vetíti kifelé s a szerint azután más-más a Krisztus, más-más a biblia értelme.

Ott, a messzi keleten más világ van. A kelet a változatlan tradíciónak jegye alatt áll. Makpela barlangja fölé nem kell márványtáblát helyezni s rá írni, hogy itt van Ábrahám sírja: e sír mellett nemzetségek eleven öntudata áll őrt. Józ sue cserfáját mindenki ismerte; Debora pálmáját mindenki óvta, védte; nemcsak a fölkelő nap s az alkony, hanem a nemzet hálás emlékezete keretezte ez emlékeket aranyos sugárzással. Az arabs sejk épűgy díszíti s kantározza lovát most, mint Ábrahám ősatyánk; a beduin asszony épűgy süti manap forró hamuban pogácsáit, mint hajdanában Sára. A Kelet kő és múmia; a kelet nem változik; a kelet gondolkozását a theológiának változatlansága jellemzi; érzi s szereti az örökkévalóságot. Megérzik rajta, hogy a végtelen, örökkévaló Isten ott nyilatkoztatta ki magát. De jól lehet ott közeledett az emberhez, a történelem súlypontját mégsem keletre, hanem nyugatra, a Földközi-tengernek medencéjébe fektette, abba a csodálatos árokba, melynek partjain ébredt föl a világot megmozgató kultúra, s ahol sátort, majd házat, akropoliszt és tirusi függő-kerteket, kapitóliumot s fórumot s végre bazilikát épített a haladó ember. Itt ébredt föl öntudatos életre az európai ember, itt küzdött s filozofált; itt állította föl hét halomra világhatalmának trónját; itt fogott vésőt, s bontott vele nemcsak követ, hanem ész; észbontó szépséget teremtett; itt alakult ki a földi életnek profán «háromsága»: filozófia, politika, művészet.

Mi lesz hát a kereszténységből, ha e forrongó, analizáló, kritizáló szellemmel érintkezésbe jön? Mi lesz a kereszténység sorsa, ha a kétség s a szenvedély korbácsolta élet tengerére ereszkedik? Mi lesz belőle, ha majd az európai kultúrának kovásza átjárja s megerjeszti?

Hagyjatok föl aggódó gondolataitokkal! A kritika nem alkot, a kétség nem terem; a választóvíz nem locsol föl virágot, s a kultúra kovásza nem pezsdíti föl s nem tisztítja meg az életet! E föladatak megoldását az Isten magának tartotta fön; meg akarta azokat oldani kegyelmével, vagyis éltető, természetfölötti befolyásával, melyben Krisztusért s Krisztus által részesítette a világot.

De ha Krisztus kegyelme lett az élet forrása, vajjon elapadhatott-e a századok folyamán ez életet adó forrás vize? S ha a krisztusi igazság lett a lelkek napja, vajjon elboríthatta-e azt a napot a kétség felhője? S ha a krisztusi érzés lett a tökéletesség össz foglalata, vajjon megtéveszthette-e ezt az irányzatot a kritika s a haladásnak valamelyes új eszménye? Aki Krisztusban hisz, annak lelkét nem szállják meg az efféle kétségek. Aki Krisztusban hisz, az azt is tudja biztosan, hogy az evangélium s Krisztus kegyelme el nem pusztul s el nem romlik, mert hinnie kell, hogy az Úrnak gondja volt rá! Gondja volt Krisztusnak arra, hogy tana, képe, emléke, kegyelme, éltető ereje el ne romoljék, hanem eredeti tisztaságban megmaradjon. Minek jött volna különben, ha műve, melyet verejtékezve s vérét ontva létesített, rögtön halála után romba dől? Nem volt volna Krisztus, nem volt volna Isten, ha evangéliuma rövid idő múlva elfonnyad; műve nem volt volna isteni, küldetése nem volt volna messiási, ha fölötte is, mint minden fölött, ami mulandó és emberi, egy-két évszázad múlva napirendre tér a győzelmes kétely s a hitetlenség!

Ha kellett volna, az Úr Jézus maga maradt volna közöttünk a földön; ha kellett volna, lángoló kerubot állított volna evangéliuma mellé, aki azt őrizze: a kérdés már most az, hogy mi által biztosította az Úr Jézus művének fennmaradását, s mi az, ami közvetíti tanát, gondolatait, kegyelmét a késő századoknak gyermekeivel?

A kereszténység, mely kezdet óta meg volt győződve, hogy az evangélium az «Isten ereje a nemzetek számára», s mint ilyen, mindenkor s mindenki által megközelíthető, egy intézményre mutat, melyet Krisztus alapított, rámutat az evangélium gyöngyének aranyfoglatára, a kegyelem kenetének szent Grál-edényére, s azt mondja nekünk: ha Krisztust s kegyelmét keresitek, nem kell 1900 év előtte visszamennetek, nem kell a boldogságok hegyére vagy a galileai tenger partjaira zarándokolnotok, nem kell sárguló kódexeknek lapjairól az ősi gondolatokat összeszednetek: hanem térjete be ide; kérdezzétek az *Anyaszentegyházat*.

Ha nincs egyház, nincs szentírás! Ha nincs egyház, nincs kereszténység! Ezt teljes, mély meggyőződéssel ismételtem: ha nincs egyház, nincs kereszténység, mert elsöpörte volna azt az isteni magot a szél, azt az evangéliumi gyöngyöt összetörték volna, azt a szelíd mécesest, mely az evangélium olajából táplálkozik, kioltották volna! Ne értsenek földre!

Nem mondom én azt, hogy protestánsok tényleg jobb s mélyebb érzésű keresztények nem lehetnek, mint a világias érzelmű katolikusok, de én most nem egyéni vallásosságról, hanem a kereszténység fönmaradásának s kiterjesztésének organumáról szólok. Az Ecclesia nem egyéni vallásosság, hanem a kinyilatkoztatásnak szerve, melyre Isten, az Úr Jézus, az evangéliumot s a misztériumot bízta.

Az anyaszentegyház őrizte meg számunkra az evangéliumot ! Krisztus szervezte azt s alapította meg az apostoli tekintélyben s jogutódlásban. Az Ecclesia az apostoli tekintély által vezetett, az apostoloktól oktatott s Krisztus titkaival általuk táplált, szent gyülekezet. E szervezett, szent gyülekezet volt Krisztus szeretetének tárgya ; ez Ecclesiát úgy szerette, mint jegyesét ; ez Ecclesiáért szenvedett, hogy szebb, tündöklőbb, s ragyogóbb legyen ! Ez Ecclesiának örök fönmaradást ígért, s azért rábizott mindent, mindent amiye volt : tanát, emlékeit, titkait, szellemét, kegyelmét ; megosztott vele mindent : hatalmat, tekintélyt, s nyugodtan halt meg s dicsőséggel ment a mennybe, mert maga helyett a halhatatlan Ecclesiát állította a világba s azt bízta meg, hogy valamint őt küldötte az Atya, úgy küldje ő is apostolait : menjetek . . . tanítsatok, kereszteljete . . . aki titeket hallgat, engem hallgat.

Igy lett az egyház Krisztus Urunk kerubja, aki őrizi az evangéliumot s a misztériumot. Ez egyháznak szervezetet, jogokat s hatalmat adott ; kezeire bízta szentségeit ; keblére fektette evangéliumát ; ajkaira adta az egész krisztusi tant s megígérte neki : Ne félj ; úgy védlek, mint szemem fényét ; az ördög összes ereje nem győz le téged ! Te légy prófétája, tanítója, nevelője népeimnek !

Kevesebbet nem tehetett ; gondoskodván az evangéliumról, gondoskodnia kellett megőrzésének s terjesztésének organumáról. Gondoskodnia kellett a jó magról, hogy a konkoly el ne fojtsa a vetést ; gondoskodnia kellett a szent tűzről, melyet ő gyújtott meg, s melyről azt mondta : mit kívánok egyebet, minthogy égjen ! Mindehhez élő, isteni kegyelmekkel fölruházott tekintély kellett. Az írás, a betű bizonyára nem volt elég e nagy föladatnak megoldására. Mert bár az evangélium szellem és élet, de ez a szellem emberi agyakba s ez az élet szubjektív érzésű szívekbe van fektetve ; a betű holt, azt ki lehet forgatni. A törvény betűjét kikoptatja s kiforgatja az élet, azért kell minden országban a törvény betűjén kívül a bíraskodó tekintély. Országot, melynek tör-

vénye legyen, de tekintélye ne legyen, nem képzelhetünk. Az evangéliumot sem őrizheti meg a betű.

De talán az Isten kegyelme hordozza az evangéliumot? Abban az értelemben, hogy senki sem hihet, akit a kegyelem föl nem világosít és nem vonz, az bizonyára igaz; Jézus is mondja: senki sem jöhet hozzám, vagyis nem hihet bennem, hacsak Atyám nem vonzza őt. Jézus az élő evangélium; Jézus tanít; szeretet sugallja szavait; szebben, biztosabban, hódítóbban szól, mint az evangélium holt betűje; de ha az Atya nem vonzza a hallgatót, hit nem kél szívében. Kegyelem kell; de úgy-e kell azonkívül az evangélium is? Mindkettőre van szükség: a szubjektív kegyelemre s az objektív tanra. Ezt az objektív tant az egyéni értés és tetszés nem őrizheti, nem hordozhatja!

Nézzétek, hogy mi lett az evangéliumból az egyházon kívül? Kezdjétek a gnózison, folytassátok a spiritualista szektákon, melyek a kegyelemre, sugallatokra, a bennük lakozó Szentlélekre hivatkoztak, menjetek végig a nazarénusokon, az irwingi, methodista, anabaptista individualistákon, térjétek át a racionalistákra Harnackig s mit tapasztaltok? Azt, hogy «Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque», e könyvben keresi s meg is találja mindenki a maga dogmáit! Tehát sugallat, kegyelem, szubjektív értelem nem képes számunkra romlatlanul fönttartani s reánk átszármasztatni az evangéliumot!

Más élő hatalmat, más eleven szervet bízott meg vele az Úr, s ez az *anyaszentegyház, a köztünk élő, krisztusi tekintély!*

Él, él itt és most, köztünk él s mégis krisztusi! Akárcsak az Úr Jézus maga élne köztünk! Egy tekintet a történelemre megérteti velünk az egyháznak mibenlétét, melyet én csak így jellemzek: a köztünk élő krisztusi tekintély s az ahhoz ragaszkodó gyülekezet.

Mert mi a katolikus egyház Krisztus idejében? Krisztus s a hozzá ragaszkodó hívő sereg, mely Benne Messiását látta. Mi a katolikus egyház Krisztus mennybemenetele után? A Krisztus helyett álló apostolok s a hozzájuk ragaszkodó nép, mely bennük az Úr helyetteseit, az Isten Fiának kalifáit látja, kik hatalommal tanítanak s a Mester nevében hódolatot követelnek. Mi a katolikus egyház a II. században? Az apostoloktól kiszemelt s maguk helyébe állított kiváló, úgynevezett «apostoli férfiak» s a hozzájuk ragaszkodó nép, mely bennük az apostoli hivatal hordozóit látja s az élő apostoli

tekintélyt tiszteli, melynek homlokán e szavak ragyognak :
 «Ki titeket hallgat, engem hallgat».

Ime, ez a katolikus egyház, a folyton élő, s Krisztus akarata szerint *átszármaztatott apostoli tekintély* s e tekintély körül mint tengely körül konszolidált *hívő község*. Eleven lánc ez az egyház, ez a meg nem szakított folytonosság ; eleven testület ez az egyház, ez a jogi intézményben megtestesült isteni gondolat, mely époly természetfölötti tény, mint Krisztus maga s a megváltás s az eucharisztia !

Hiszem a köztünk élő apostoli tekintélyt s hódolok neki : íme a katolikus hitvallás !

Megragadó, de a XX. századnak naturalista fiait visszasziasztó gondolat az, hogy létezik köztünk egy tanító tekintély, mely nem a tudománynak, nem a tehetségnek, nem az emberi kvalifikációnak erejében, hanem az Isten kegyelméből tanít az élet igazságaira. Tanít azzal a tekintéllyel, mellyel Krisztus s az apostolok tanítottak, kik nem egyetemeken, nem Athénben, sem Thyatirában nem kvalifikálódtak doktorokká, hanem az isteni erő, a magát kinyilatkoztató Isten avatta föl őket a népek tanítóivá ! Az első századbeli apostoli tekintély a zsidóknak sovinizmusával s a görögök szellemi szupremáciájával szemben az Isten kegyelmét, az Isten befolyását lépteti föl s ugyancsak a XX. században az emancipáció s a szekularizáció korában hirdeti, hogy a tudományon kívül, mely mécses, a népek még oly igazságból is élnek, mely nap-sugár, melyet Isten közöl s a kultúrán kívül, mely jóindulatra tanít, még oly szeretetből élnek, melyet az Úr éleszt. Az életet, M. T. U., mindig az Isten adja s tartja fön ; minden virág, mely fakad, s minden gyermek, mely születik, annak a titokzatos életáramnak, melyet a Teremtő indított meg a világban, egy-egy fölvetődött hulláma : épúgy az erkölcsi világban a gondolatot, mely az embert az élet világosságába helyezi, s azt az érzelmet, mely őt Istenhez fűzi s benne megnyugtatja s boldogítja, azt maga az Isten ébreszti ; ez az ő lüktetése a szellemek világában !

Ami a természetben az életnek árama, az az erkölcsi világban az Istennek befolyása észre s szívre ! Az észben, mint magát kinyilatkoztató tekintély, a szívben, mint vonzó, édes, megnyugtató érzés lép föl. S e tényeknek központja Krisztus ; körülötte csoportosulnak, kiknek lelkét fölvilágosítja s szívét fölmelegeti az Isten ; hozzá ragaszkodnak, kik érzik, hogy Isten vezeti a világot, s ha adott napot az égre, akkor bizonyára tűzött napot, vezető s melegítő tekintélyt

a szellemi világ égboltjára is; napot a szellemnek . . . Isten kegyelméből.

A mi napvilágunk az Úr; ő vezet! Most is ő vezet; mert mondotta: Simon, Jónás fia, szeretsz-e engem jobban, mint azok ott mind? Ha szeretsz, ő legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat! Péterből, eredeti orientális fölfogás szerint kalifa lett, hogy miután a próféta meghalt, a próféta mégis köztünk éljen tekintélyével, hatalmával, küldetésével s áldásaival.

Ne nézd az embert! Mit érdekel téged Jónás fia? Az ember él s meghal s jön utána s helyébe más. Ne nézd Pétert, az halász; ne nézd Callixtust, az szabados. Ne nézd Szilveszttert, az tudós; ne X. Leót, az humanista; VI. Sándor erkölcs-telen, I. Sándor vértanú; ne nézd mindezt, hanem kérdezd: Mit akar az Úr mindezzel? S halld a feleletet: Te köszál vagy az én kegyelmemből, s e köszálra építem föl anyaszentegyházamat s a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. E köszálnak állnia kell, s nekem lesz rá gondom, hogy azt ki ne döntse, s össze ne törje senki. Bárkik legyenek utódaid, bárhogy hívják őket, ezen nem változtatnak, ez isteni tervet csúffá nem teszik, sem ők, sem mások.

Igy vagyunk az isteni tekintély elvével; az isteni gondviselés s nem az egyéniség szerepel benne. Nem nézem sem a pápának, sem a püspöknek egyéniségét, mert bár nagy és szent egyéniségek sokat segítenek s gyarló emberek sokat rontanak, de végre az Isten szándékán nem változtatnak. A távirónak villámszikrája s az általa röpített gondolatra nézve mindegy, hogy miféle póznákra van csavarva a távirósodrony. A pózna elrothad, penészgomba emésztheti már fáját, mikor még mindig villám jár fejében s isteni gondolatot szolgál rothadásában is. Honnan jön pedig az isteni gondolat? A táviróoszlopból-e? Annak nincs gyökere, annak nincs élete; a gondolat rajta máshonnan van; messziről jöhet, örvények s pusztaságok fölött el! Evangélium, kegyelem, tekintély, ezek mind isteni tények, isteni gondolatok; pápák és püspökök csak közvetítői e természetfölötti tényeknek. Krisztus Urunk gondoskodott róla, hogy a nemzedékeknek éltetésére szolgáljon egy vezetékszerű intézmény, melyen keresztül évszázadok s évezredek nyerjék az éltető, halhatatlan, tévmentes tant s az azt gyümölcsöztető kegyelmet!

De jóllehet az egyház krisztusi intézmény, a világtörténelem korántsem megy el nyomtalanul fölötte. Nemcsak, hogy nem nyomtalanul, hanem beleszővi magát, s

gondolatait ; beleszövi érzéseit, divatját s eszméit az egyháztörténelembe ! Ó, mennyire van az egyházban az isteni az emberivel átszöve ! Az isteni egyház e részben valóban Krisztus bárkájának mondható, mely a világtörténelemnek majd piszkos, majd tiszta hullámain úszik ; a viharok megtépik ; a földi élet harcainak szemetje tapad hozzá ; sáros s piszkos lesz ; de hajótörést nem szenved. Konkordátumok, politika, szentligák és szövetségek, máglyák és inkvizíció kísérik és vetik rá árnyékaikat ; nem csoda ; hiszen az egyház is emberi társadalom, s jóllehet isteni a tekintélye, de az idők jegyét nem törölheti le homlokáról. Tudomány és élet, művészet és jogi fejlődés gyakorolnak rá befolyást ; egyszer plátói, máskor aristotelesi a filozófiája ; egyszer a gót stíl, máskor a barokk az ő kedvenc stílusa. Néha a tudomány ellenszenves, mert támad ; máskor jó hírben áll, mert segít. Néha a teológusok féltékenyek s gyanakodnak a természet-tudományokra ; máskor lelkesülnek a világnézetnek új kibővítéseért. De mindez nem érinti az elvet, mindez nem hat el az oltárig !

Hasonlóképen járnak el az egyház fölött a társadalomnak uralkodói eszméi ; miértis az egyház egyszer demokratikus, máskor arisztokratikus ; egyszer az abszolút államnak híve s híven feudális, máskor szabadabb irányzatú. Vagyok oly keresztény, M. T. U., hogy mindezen túl emelkedjem, s hogy a változások játéka ne ingassa meg hitemet. A katakombák egyházának gyermekei bizonyára a radikális testvériségnek voltak hívei ; az impérium az egyházat csak a vértanúság pálmájára méltatta ; később azonban Nagy Konstantin az egyház vállaira vetette bíborpalástját s fölmagasztalta s udvarképessé tette a szenvedőt. A fölmagasztalt egyháznak udvarképes püspökei az impérium iránt táplált érzéseikben bizonyára nagyon különböztek a Fabianus, Cornelius, Linus, Cletus vértanúi papáktól. XIV. Lajos udvari abbái hasonlóképen távol állanak érzésben a küszködő s szenvedő misszionáriusoktól, de mindez nem változtat az egy, szent, közönséges, apostoli egyháznak krisztusi küldetésén, s krisztusi tekintélyén.

Sokan úgy kívánnák, hogy az egyházon ne legyen semmiféle emberi s világi elem. De lehetséges-e az? Lehetséges-e, hogy a keresztény világnézet, mely az élet egész vonalán érvényesülni akar, a fejlődő étellel, a haladó tudománnyal, az emelkedő társadalommal más-más viszonyba ne lépjen? Lehetséges-e, hogy távoltartsa magától a tudományos moz-

galmak vagy a hatalmi érdekek befolyásait? Eszméket nézettisztulás nélkül, életet összetűzések nélkül nem képzelhetek, s így az egyházat sem emelhetjük ki a társadalmi alakulásoknak, a tudományos irányoknak s uralkodó eszméknek befolyásából. Legyünk e részben is igazságosak iránta s ítéljük meg az egyházi állapotokat mindig az akkori korszaknak szempontjából; mert igazságtalan s észszerőtlen eljárás, ha a mostani kultúra érzéseit s ízlését alkalmazzuk a régen mult korokra. Az inkvizíció miatt sem haragudjunk nagyon; tartsuk szem előtt, hogy az akkori harc az eretnek-ség ellen az egész keresztény társadalomnak, egyháznak épügy, mint államnak, élet-halál harca volt a fölforgató elemekkel; lenni vagy nem lenni, volt a jelszó. Manapság a szellemi harcok jellege egészen más; még ha valaki radikálisan is vívja azokat, nem vívhatja a XIII. század fegyvereivel!

Ez úton sokkal tisztultabb fogalmat nyerünk az egyházzról; a járulékokon fönn nem akadunk s a lényegét tisztán szem előtt tartjuk, mely abban áll, hogy az egyház *Krisztus organuma*, s a *természetfölötti kinyilatkoztatást hordozni* az ő földadata! Ebben védi s segíti az egyházat az Isten ereje. Erre nem képesíti őt sem a tudomány, sem a műveltség, még kevésbé a politika vagy diplomácia, hanem az Isten kegyelme! Tudósai, teológusai, politikusai elvethetik a súlykot, de a kinyilatkoztatáson kár nem esik. A teológiának is elváltozik fölfogása a világról, a csillagokról, a természeti erőkről; a középkorban azt gondolták, hogy a nap forog s a föld áll; a teológusok eltélték Galileit, ha nem is mint eretneket, de mint olyat, kinek tana a szentírásnak általuk adott értelmezésével ellenkezik; de azért az egyház akkor is s most is jól vezette s vezeti a lelket Istenhez; akár áll a nap, akár forog, hitben, kegyelemben mi az Isten alattvalói vagyunk s az isteni tekintély vezet minket a világforgás esélyei közt el az égbe.

Mennyi elfogultságtól szabadulunk meg, ha ez elveket szem előtt tartjuk, s mily igaz béke szállja meg lelkünket, ha az egyházban az emberi elem nem homályosítja el számunkra az istenit!

M. T. U. ! Tiszteljük az anyaszentegyházat, mert az egyház Krisztus jegyese s Krisztus művének hordozója s folytatója a századokon végig. Tiszteljük az egyházat s bizzunk benne. Ne az emberekben, kikben fönnáll, hanem a kegyelmekben, melyekkel Krisztus Urunk fölruhazza az

egyházat szeretete jeléül. A jegyes szeretetével szereti; biztos tehát, hogy őt el nem hagyja. E szeretet ragyogtassa be szemeinkben az egyház arcát, s a történelmi fejlődés foltjai ne csökkentsek bennünk szeretetét. Sőt éppen a történelem erősítse ragaszkodásunkat az egyházhoz, ha még oly zavaros és erőszakos a folyása, mert az hozza öntudatunkra, hogy egyház nélkül nem állna fönn Krisztus műve.

E részben hivatkozom ismét Thierry Ágoston életének végső időszakára, mely ezt a ragaszkodást az egyházhoz érdekes világításba helyezi. A hírneves történész így adja elő a katolikus egyházhoz való hűséges visszatérését: Az emberiség történelméből arra a belátásra jutottam, hogy a hitetlenség nem magyarázza meg a világot, s hogy az eleven erő, mely az emberiséget mozgatja s vezeti, a vallás ereje. Ez a vallás azonban nem lehet más, mint a kereszténység; a kereszténységnek pedig régi, krisztusi formája a katolikus egyház. Lehetséges-e, hogy be ne lássuk, hogy az első négy századnak kereszténysége a katolikus egyház? Azután hozzáteszi: Én történész vagyok; a dogmatikus spekulációkba nem mélyedem, de a történelem útmutatását követve az egyházat tisztetem. A racionalizmusra ráuntam; betérek az egyház kebelébe s alávetem magamat neki.

Tehát az egyház történelmén épülni is, sőt útmutatása szerint megtérni is lehet!

Azután ragaszkodjunk híven az egyházhoz s hagyjuk magunkat neveltetni általa. Mi az egyházban Krisztus családjának gyermekei vagyunk, s az ő kegyelmi befolyásait akarjuk erőteljes, öntudatos életté alakítani. Alakítsuk hát ki. Az egyház tiszteli az individualitást, s nem kedveli a mechanizmust. Szellemet akar s nem mesterséget. Minden gyakorlatába tehát igyekezzünk szellemet önteni. Mise, gyónás, áldozás, ájtatossági gyakorlatok arra valók, hogy az Úr Jézus rendszere szerint s kegyelmének erejében a szellemi élet kifejlődjék bennünk. Bensőséget akarunk, de a gyakorlatokat meg nem vetjük, mert tudjuk, hogy e gyakorlatok által a bensőség s a magába-térés kegyelmét megnyerjük. S ellenkezik-e a külső gyakorlatok a bensőséggel? Ellenkezik-e a lelkes tekintet a ragaszkodással s a forró ölelés a szeretettel? Kell-e félnünk, hogy a külsőtől elvész a belső? Nem történik-e ép megfordítva, hogy a külső kifejezés izzó paraszat szór az érzésre?

Ne botránkozzunk meg a népen, mely a zászlórudakat s a képeket végig csókolja s térden csoszog az oltárok körül ; ne botránkozzunk s ne ítéljük el ; szereti az oltárt s szereti a templomot, azért teszi ezt, s ezzel is közelebb áll az igazi, bensőséges vallásossághoz. Assisi sz. Ferencnek bizonyára izzóbb, mélységesebb, belsőbb kereszténysége volt, mint sok reformátornak, kik a hitnek rideg fölségétől az érzelmet elfelejtették s azt remélték, hogy bensőségesebbek lesznek, ha a vallásosságot szimbolizmusától, poézisétől s az Istentiszteletet liturgiájától megfosztják. Lehetünk alázatos hívei az egyháznak, gyakorolhatjuk minden gyakorlatát, énekelhetjük énekeit, böjtölhetünk, járhatjuk búcsújáratait, s nem kell félnünk, hogy elvesz bensőségünk ! Ó, csak ragaszkodjunk hozzá s mondjuk Thierryvel : ráuntunk a rideg, száraz racionalizmusra. Mi már az egyház hű fiai akarunk lenni, s nemcsak külsőséges hozzátartozásban, hanem lelkes, meleg érzésben akarjuk kiváltani hűségünket. Úgy érezzük magunkat az egyházban, mint az Isten házában ; mint annak az anyának ölében, akit Krisztus szeret s azért szívünk fohásza az, hogy : Uram, jó nekünk itt lenni !

Az emberi tökéletlenségeken fönn nem akadunk s a földi gyarlóságok folytán keresztül is látjuk az egyház arculatának isteni vonásait. Ha az Úr aludni látszik is az egyház hajóján, ne kételkedjünk Benne : Mit féltek kicsinyhitűek? mondaná, ha aggódnánk.

Többet mondok, tartsuk azt, hogy az egyházhoz tartozunk, az Isten egyik legnagyobb kegyelmének, s használjuk föl lelki életünknek s Krisztushoz való hűségünknek kifejtésére. Szeressük az Egyházat legalább is úgy, mint a régi zsidók Jeruzsálemet ; mondjuk a zsoltárossal : Száradjon el inkább kezem, semhogy megfedkezsem rólad, Istennek városa. Mondjuk Montalembert gróffal a pápáról : Szentséges Atyánk, nem erényed, hanem az Isten tekintélye miatt, melyet benned tisztelünk, ragaszkodunk hozzád ! Azt akarjuk, hogy sírkövünkre vessék : Fedkezék meg rólam az Isten, ha megfedkezem rólad, római Egyház. Kemény, de hithű szavak ! S ha sírkövet emlegettem, fölemlitem még O'Connel végrendeletének idevágó szavait : Lelkemet Istennek, testemet hazámnak, szívemet Rómának : Vagyis : van hazám, mely ápol s eltakar ; itt élnem, halnom kell ! De vannak szívemnek halhatatlanságot kérő ösztönei, s lelkem költöző madár, melynek szárnya van s a létnek feneketlensége fölött, a mulandóság óceánja fölött el az örök hazába talál.

Azért, mert itt van a fészke, ne vágjátok el szárnyát ; azért mert itt szeret s dalol, ne hitessétek el vele, hogy más hazája nincs. Ha a tél beáll s rögbé fagyasztja a földet, ha az északi szél szétszedi a fészket : a lélek elmegy, mert mennie kell ; egy más szeretet, maga az örök szeretet hívja. Ez örök szeretet a földi szeretetet ki nem oltja, hanem nemesíti s gyengédebb s hívebb érzelmekre képesíti ház, haza s egyház iránt.

VIII.

Krisztus hív: «Utánam!»

Elharangozták már a «mennybemenetelnek» első vecsernyéjét! Lágyan s ünnepélyesen zsong a harangszó a májusi estébe, mintha hívogatna, még pedig elhívna. «Fölment Krisztus az égbe!»... ezt zúgja. «Ugyan miért ment? Miért nem maradt itt?» hangzik föl szívünkben a vágy is, panasz is mintegy visszhangul.

Elment Krisztus Urunk, el kellett mennie, mert az életnek súlypontja nem ez a göröngy, melyet taposunk, hanem az a másik világ! Nem mintha ezt a rögöt nem szeretnők; — szeretjük, nagyon szeretjük; érzelmeink kötnek hozzá; vérszövetségben vagyunk vele. Földből valók vagyunk; földbe mélyed életünk gyökere; hogy azután a földbe vetett maghoz hasonlóan kinőjünk a földből s fölfelé törjünk a magasba. Szeretjük a földet, de úgy szeretjük, hogy kivirágzunk belőle. Értik ezt, M. T. Uraim? Az emberi lét olyan, mint a mag; édes hazája a föld, száz meg száz gyökérszálat ereszt bele, de csak azért, hogy egy tökéletesebb létnek szépségére s egy teljesebb élet<nek> világosságára tegyen szert.

Kegyetek erre hajlandók a nikodemusi kérdést fölvetni: «Miképen lehetnek ezek?» Ha nem is tudnánk e kérdésre fölvilágosítást adni, baj volna-e az? Hol van az a tudós, ki a fejlődés titkait értené s meghatározni bírná annak útjait, mielőtt a fejlődést magát elejétől végig nem ismeri? ! Vegyenek kezükbe akármilyen magot, melyet még nem láttak, tudják-e, hogy mi fejlődik majd belőle? Menjenek el vele a laboratóriumokba, elemezzék, bontsák szét; meg fogják-e tudni, hogy miféle növény válik belőle, hogy milyen lesz a rostok szövete, — milyen lesz a levele; égbélszínű vagy piros lesz-e a virága? Ha nem látják, nem tudják! Ime a fejlődésnek egész vonalát kell ismernünk, hogy a magról alapos tudomással bírjunk.

Ha már most azt kérdi valaki tőlem, hogy mi lesz a lélekből, mi lesz az életnek ez embriójából, a felsőbb létnek ez igénytelen magvából, melyet magunkban hordunk, s mely-

nek fejlődését s a végtelenbe irányuló törekvését érezzük, Szent Jánossal felelhetem : «Nondum apparuit, quid erimus». Még nem tudjuk, hogy hová s mivé fejlik életünk. S ismét : «semen Dei in illo est» ; az Isten magva van az igazban ; mag az még csak, még nem virág. S erről a magról sem tudja senki előre, hogy miféle életté feslik majd szunnyadó ereje.

A hit mondja nekünk, hogy van egy más világ, — hirdeti, hogy a fejlődés nem teljes. Krisztus fölvezeti tanítványait az Olajfák hegyére, melynek aljában 43 nap előtt vért izzadott s azután a megdicsőült test fizikájának erejében fölment az égbe s egy más világra fordította tanítványainak figyelmét. A hitnek angyala áll azóta ott az Olajfák hegyén s fölmutat, ahol Krisztus van. Szent Pállal hirdeti : «Quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens». Keressétek Krisztust ; keressétek azt a másik világot, hol Krisztus ül az Isten jobbján !

A kísértő szellem a hegyről lemutat, mondván : mindezt neked adom ; a hitnek szelleme fölmutat, hirdetvén, hogy ott van az ország s a dicsőség, melyért élni érdemes. A kereszténység pedig megbüvölve áll s átszellemült arccal, félig nyílt ajakkal, merev szemmel néz föl, — föl egy más világba ! Elbájolva Krisztustól, kit nem felejtethet, egyre hajtogatja : gyerünk, gyerünk ! Megöntözte az Úr a földet vérével s könnyeivel ; az örök élet termékenységét fektette életünkbe ; rajta, törekedjünk, hogy a boldog halhatatlanságba kivirágozzunk.

M. T. U., észszerű-e, józan-e ez a földöntúli irányzat? Nem valami borzasztó terheltsége s agyréme-e ez az embernek? Merünk-e ráesküdni ez irányra, mely szakított a földdel, s a földdel való beérésnek nyugalomával s egy végtelen vágynak meghasonlásába döntötte az emberiséget? Nem agyrém-e ez az égbe való törtetés, nem újítja-e meg a titánok meséjét keresztény kiadásban? Minek a fanatizmusnak e vasekéjével szaggatni a szép földnek, a klasszikus kultúrájának hantjait s a lemondásnak sírjait ásni a tavaszi pompába? Igaza van a szentírásnak, hogy nincs itt maradandó városunk, hanem a jövődöt keressük? Krisztus mennybemenetelének előestéjén fölhívom önöket, M. T. U., gyerünk föl az Olajfák hegyére s nézzünk az esti alkonyatban a csendes, mély égbe, hogy aggódó kérdéseinkre — ha lehet — megnyugtató feleletet kapjunk.

Kinek van igaza, M. T. U., a kereszténységnek, mely az égre mutat, vagy a materializmusnak, mely a földre mutat?

Bátran mondhatom, hogy a kereszténységnek. Hitünk ezt világosan mondja ; különben minden hit a túlra mutat. De vannak természetes érveink, melyekre az örök életről való meggyőződésünket alapítjuk s ezek közül akarok itt kettőt kiemelni.

Az első az, amit metafizikai érzéknek mondanék.

Van az emberi lélekben valami nyugtalan, a földdel s a világgal be nem érő gravitáció a végső okokba, melynél fogva sehol sem éri be a végső léttel. A véges lét nem elég eszének s még kevésbbé szívének. Nem elégséges eszének. Miért is nem éri be a folyók, hegyek, tengerek ismeretével, nem éri be a földdel s a csillagok pályájával? Kiállhatlanul szűk neki a föld ; metafizikát, vagyis fizikán túl fekvő valóságot keres. Még kevésbbé éri be szívünk a földi, arasznyi, tökéletlen léttel. Ismeretünk a végtelenbe visz ; nem csoda tehát, hogy szívünk, mely jobban szárnyal, mint eszünk, szintén a végtelenbe vágyódik, a végtelen jóba, az örök életbe. Ne mondjátok, hogy ez a vágy az életnek mindenekfölött való, de határozatlan szeretete. Nem határozatlan, elmosódott vágy ez ; sőt ellenkezőleg mindenekfölött tiszta s határozott tudat, hogy e föld s ez arasznyi lét nekünk nem elég. Ne mondjátok, hogy ez a vágy valamifele beteges hangulat, «Weltflucht», csömör ; dehogy csömör, dehogy világfájdalom ; szeretet e hangulatnak alapérezelme, s ez érzületől nem borús, hanem derült a mi életünk látóhatára. Újra állítom, hogy az örök élet szeretetétől nem borul el lelkünk ! Mi szeretjük a rögit, a haza szeretetével ; szeretjük a vályogot, melyből házunk épült, a családi tűzhely szeretetével ; szeretjük a követ, melyből oltárt faragunk, vallásos áhitattal ; rög, sár, kő a lélek gondolataitól átjárva, a szív szeretetével s szentelt emlékeinkkel telítve, adja a házat, a hazát, tűzhelyet, az oltárt ; mindezt szeretni szabad s szeretni kell : de e lángoló szeretet nem homályosítja el bennünk az örök életnek kilátásait ; ház, haza, tűzhely fölött elhangzik a léleknek hazavágyó szava. Rózsás érzelmeinknek illatfelhőiből s menyasszonyi mirtuskoszorúk mögöl néz ránk az örök szükségesség. Ránk néz kerekre nyitott szemmel, ránk néz akár csak egy medúza-arc s nem veszi le rólunk tekintetét, bármerre forduljunk. Kikerülni nem tudom. Ha nem félek tőle, enyeleg velem s azt súgja fülembe : gyermekem !

Mi e lelkiállapotnak oka? Semmi egyéb, mint az ember természete. M. T. U., a legnagyobb könnyűséggel következtet az ember a végsőből a végtelenre, az időből az örökké-

valóra, a tökéletlenből a végtelen jóra, s szíve vágya e következtetésekben ugyanazzal az ösztönszerű könnyűséggel elindul s szinte odatalál. A véges világból elbujdosik a végtelenbe ; a parányi jónak mézes csókjától fölébred a végtelen jónak szeretetére. Ehhez szinte nem kell okoskodás ; csak érzék, ösztön, vágy ! Mondják rá, hogy ez a lélek terheltsége ; mondják, hogy a rossz *nevelésnek következménye ? Uraim ! elhiszik azt önök, hogy az a hajlam s értelmünknek az az ösztöne, melynél fogva mindennek okát kérdezzük s kutatjuk, hogy ez a rossz nevelésnek következménye ? Elhiszik azt Önök, hogy az okság elvét mi neveltük magunkra s hogy mi ültettük értelmünkbe azt a szürke pókot — így nevezi Julius Hart az okság elvét — amely most ott guggol a lélek zugolyában s mihelyt gondolatunk egyet moccan, rögtön ott terem s szálaival behálózza a vergődő lelket, s a szegényke nem tud szabadulni e szörnyű végzettől ?

Mit használ s mire jó ez a sok szóbeszéd terheltségről, rossz nevelésről, szürke pókról ? Természet ellen, a valóság alaptörvényei ellen ily általános ösztönszerűségeket a lélekbe oltani nem lehet. Nem nevelés ez, hanem merő ösztön, tehát merő természet. Megrezdül szívünkben a létnek leglágyabb érintésére. Értelmi munkánknek alapföltétele az okság elve ; haladásunknak útja ; törekvéseinknek ösztökéje. Vedd el az okság elvét, elvetted értelmeknek érző idegét. Nem pók az, M. T. U., hanem sas. Szárnyalásának köszöni a lélek minden kiindulását ; s szárnyalásának nem szab határt a látóhatár ! Valamint keres okot, úgy keresi a végokat, azt a kettős végokat : az ősokot, amelytől van minden, s a célt, amelyért van minden. Az ősokot a múltban, a célt a jövőben. Az ősok a múltban a végtelen hatalom, az ősok a jövőben üdv, boldogság, szeretet. Az ősok a létet s az életet állította be a világba ; a végcél megkoszorúzza ugyanezt a létet s életet dicsőséggel s boldogsággal.

Ez a filozofálás kipusztíthatlan őserő s ez ösztön erejében tele van a világ «öntudatlan filozófusokkal», kik a legbiztosabban végzik a legmerészebb s legszükségesebb indukciót, a végesből következtetve a végtelenre, a tökéletlenből minden jóra. Filozofálásuk imádsággá válik. Mikor imádkoznak s vágyódnak, akkor kötik össze az empirikus s a transzcendentális világot ; mikor összekulcsolják kezeiket s mondják «Miatyánk», akkor feszíti ki a lélek a maga szárnyait ; egyet lendül s oda ér, hol szíve megpihen.

A metafizikának világa — mondja Herbart — jégbe

fagyott sziget ; igaza van ; jégbe fagyott világ, míg az elvont gondolatnál maradunk ; de mihelyt a szív e szigetre ér, megolvad melegétől a jég ; a jégből víz, kedvesen csacsogó, termékenyítő, enyhítő vízfolyás lesz, s a sziget paradicsommá válik. Ennek így kell lennie. A szívet az észtól nem szabad elválasztanunk ; az ész a kapás, a szív a magvető ; életet, gyönyört, virágot, illatot az hint szét. Ha ismerni természetes, vágyódni a boldogság után szintén az ; ha megismerni a végtelent szükségszerű, vágyódni utána elkerülhetlen ; a természet, szívünk ösztöne indít rá. Természetes az a vágy, természetes az a törtetés és szárnyalás. Hagyjátok hát a lelkeket vágyódni, s imádkozni ; hagyjátok természetüknek legőszintébb impulzusait követni. Eltalálnak az Istenbe ! S valamint a mi naprendszerünkben minden porszem végleg is a napba vágyik : úgy az erkölcsi világban végleg minden Istenbe tör ; csak ott leli pihenőjét.

A második ok M. T. U., amely miatt igaza van a kereszténységnek, mikor a túltra mutat s be nem éri a földi élettel, *egyéniségünknek* hatalmas s eltagadhatatlan ténye.

A természetnek koronája az öntudatos «én», az egyén. Minden érte s miatta van. Gondolhatják, hogy mikor ezt állítom, nem szegődöm ahhoz a túlzott egoizmushoz, mely a szeretetnek kötelekeit szétszaggatja s a szociális életet lehetlenné teszi. Isten ments ! De annyi bizonyos, hogy az ember öncél — Selbstzweck, tudniillik azért él, hogy önmagát kialakítsa, tökéletesítse s boldogítsa, s erről semmi áron sem szabad lemondania. Ezt hirdeti a szentírás, még pedig mindent meghaladó nyomatékkal, mikor azt mondja : «Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja?» Ezzel azt hirdeti az Úr Jézus, hogy az «én» a legfontosabb tény a világon. Goethe ezt úgy mondja :

Höchstes Gut der Menschenkinder
Ist nur die Persönlichkelt.

Nem is lehet senkinek a teremtmények világában önmagánál nagyobb java. Minden küzdelem és harc, kezdve a kenyérharcon, végig az ideális javakért folytatott harcokon, az egyénért folyik. A kereszténység is csak az embert sürgeti. Embert mindenki, akár cézár, akár plebejus legyen. A cézárok istenítését utálattal elvetette ; kevés volt neki ez az egy isteni ember, ki milliók nyakán ült s erőszak által s nem isteni lelkület által emelkedett ki a többi közül. Mindenki legyen isteni, s lesz is, ha rám hallgat, még pedig nem jogi

fikciókkal, hanem szívbeli valóság szerint. Az ész istennőjét is ledöntötte, mert ez az istennő test és romlás volt. Ne a test inspirációiból, hanem lélekből szülessék az isteni ember. Ily isteni embert, «ki fogantaték Szentlélektől, születék Szűz Máriától», imád Krisztusban s vágyik, hogy mindnyájan hozzá hasonlóak legyünk. Az Isten-ember áll kezdet óta a kereszténység oltárán, s az oltár előtt kialakul az isteni ember!

E részben meghaladott a kereszténység minden álmot és plátói szárnyalást; eszménye a legideálisabb, s ami a fő, merő valóság! Nem kell félnie humanista áramlatoktól, nem imperialista tendenciáktól; az ő embere a legistenibb, mert Isten-ember.

S íme ez az igazán nagy s fölséges ideál megfeszítve áll előttünk; keresztben függ! Nem érte be az élettel s a legszebb egyéniségnek egy fölséges életben való bemutatásával; ő szenvedni s meghalni akart. A szép élet kevés volt neki, be nem érte vele: hanem áldozatot sürgetett s azt a kereszt-halálban szenvedte át. Ime Krisztus nagyságának és erkölcsi fölségének méltó piedesztálja a kereszt! A krisztusi életet, méltóképen nem lehet másképp megkoszorúzni, mint az áldozat pálmaágával! S ugyan miért? Mert az ember tulajdonképpen akkor a legnagyobb, ha a legnagyobb értéket, az életet tudja elvesztegetni az eszményekért. Ösztöneinkből fakad a szeretet ereje, s ez az erő mindenütt odaadásra, áldozatra s hősiességre tanít. Valamint egy szétomló mészhegységnek lábánál lépten-nyomon vízforrások fakadnak; úgy fakad lelkünk mélyéből a szeretet, mely áldozatot sürget, s azt a legnagyobb kincset, az ént, az egyéniséget, szemeli ki magának áldozatul! Szeretetet sürget nemes ösztönünk, szeretetet az áldozatkészségig, szeretetet a hősiességig, szeretetet az odaadásig, szeretetet a haza iránt, szeretetet a család, az emberiség, a felebarát iránt; szeretetet, mely megoldvaszt, mely fölemészt s megsemmisít!

De íme, hogyan fér meg ez a legnemesebb s legideálisabb ösztön, hogyan fér meg az egyénnek földi életét föláldozó szeretet azzal az igazsággal, hogy az «én», hogy az egyén képezi mindennek koronáját s virágát? Hogyan lehet az észszerű, hogyan lehet az szép és dicséretes, ami lerontja a létet? hogyan lehet az édes, ami összetöri a legédesebbet? Miért felejtethetlen az édesanya emléke, ki beteg gyermekeinek csókjából halált szívott magának? Miért tiszteljük a hősokeket, kik az emberiség nagy kincseiért küzdöttek s véreztek? Miért dicsérjük mindezeket, kik az eszményért meg-

semmisültek?! Hogyan? Mit mondok, hogy megsemmisültek?! Hiszen ez végleges oktalanság volna, ha összetörnők az egyedüli értéket, a földi létet, önmagunkat! Ha az egyénre nem vár más világ, honnan szedi az az «én» a szeretetnek inspirációit az áldozatokra, melyek mind észszerűlenek, agyrémek és mótelyek?!

Tehát agyrém s mótely-e az áldozat? Hóbort-e az a szeretet, melyről Krisztus mondja: nagyobb szeretete senkinek sincs, mint aki életét adja oda barátaiért? A mótely és hóbort útján haladt-e az emberiség, mikor áldozatokat hozott a földi életet meghaladó ideálért?

M. T. U. ! Önökre bízom a feleletet; de azt láthatják, hogy vagy a szeretetet s annak erkölcsi értékét, vagy az örök életet kell tagadnunk! De a szeretetet meg nem tagadhatjuk; erkölcsi fölényének s hatalmának jogarát össze nem törhetjük; mert nélküle nem élhetünk. Érezzük mi azt, hogy melegtől zsendül az élet s sugaraiban teremnek a pálmák; tapasztaljuk mi azt, hogy csak a szeretetnek lehelétől melegített vérből sarjadoznak hősök és szentek. Nélküle az élet szegényes; hol a szeretet elhal, ott lapplandi élet van; borókák zöldelnek, zuzmók s mohák tengenek, de őserdők nincsenek, mert őserők nem működnek. A lélek világában is nagy energiára van szükség, s azt a szeretet szabadítja föl!

Győződjünk meg tehát arról mélységesen, hogy természetünknek ösztöne s egyéniségünknek érthetősége követeli, hogy legyen egy más világ. Tegyük magukévá ez egyszerű, világos gondolatmenetet s ne féljenek, hogy csalódnak.

A legszebbet a földön a szeretet alkotta meg; az meghalt s föltámadt, hogy mindnyájunknak életünk legyen. Helyc-zük kételyeink éjjebe ezt a dicsőséges Krisztust. Én vagyok — mondja ő — a föltámadás és az élet; aki utánam jön, nem jár sötétségben. S ismét: azért jöttem, hogy éljenek, hogy gazdag, teljes életük legyen! Krisztus Urunknak példája s szava életet áraszt s életet sürget. Az evangélium az örök élet himnusát zengi; ott minden élni akar. Krisztusról, az ő eszményi alakjáról az élet szeretete sugárzik szerte-széjjel még az önmegtagadásnak, megalázódásnak, lemondásnak motívumaiban is. S ő, mennyi életet árasztott a földre; hány lélek indult meg nyomaiban, kik be nem érték a közönséges, erkölcsi tökélyvel, hanem a tökéletesbülésnek vágyaitól égtek! Semmi sem nagy, semmi sem tiszta nekik eléggé, csak az, ami isteni! Azok dicsőítették meg legjobban az embert, kik sehol és sohasem érték be az emberrel; azok hoztak legelőbb áldást

a földre, kiknek a föld kimondhatlanul kevés és kicsiny volt s életet a javából azok éltek, kik a földi életet az örök életért adták oda !

Ennek az életet sürgető nemzedéknek Credója röviden ez : «Credo in Deum . . . et vitam aeternam». Istent s örök életet ! Ha haldokolnak, lecsukják szemeiket a halál éjjében, de ajkukon mosoly ül s azt suttogják : «lux perpetua». Ha még oly mélyre szoritja le őket az élet terhe s a hatalmasok kénye ; ha katakombákba szorulnak is hitükke , seba ; a hitnek s reménynek cédrusa biztosan áttöri a történelemnek föltorlódott rétegeit s kivirágzik a vértanúságnak, s később a végleges győzelemnek koszorújává. Így volt ez régen, mikor hittek s reméltek örök életet ; mondjuk rá : legyen úgy, mint régen volt !

E fényes sikereket akarjuk megismételni a sivár társadalmi életnek pusztáin ! Isteni embert akarunk nevelni az Isten-ember képére és hasonlatosságára ! A megdicsőült, mennybemenő Isten-ember után kívánczunk, s legnemesebb vágyaink szárnycsattogásával emelkedünk a hitetlen tengődésnek s a sivár önzésnek sűrű légrétegei fölé. A világ tört reményei, sötét kételyei, dekadenciája, pisztolyai, abszintes poharai s lemondása nem akaszthat meg utamban ; mert eszményem int ! Ami nagy és fölséges, ami erőteljes s ami életet lehel, az mind krisztusi ; ami kételyt s kétségbeesést látok pedig, az mind nem krisztusi. A dekadencia kövezi az utat, mely lefelé vezet ; a hit s a remény jár azon az úton, mely az égbe tör ! Szívem-lelkem nem a sirba, nem a lemondás árkába tart, hanem a dicsőségnek magaslatára tör : ott van az Úr !

«Ab alto Jesus promicat», a magasból ragyog s int felénk !

Tekintsünk rá s nyugodjunk meg benne !

A dicsőséges Krisztus legyen a mi ragyogó viziónk életünknek sötéttségében ! Míg itt élünk, tisztán nem láthatunk ; tudásunk csupa tört ; ismeretünk felhomály ; a halhatatlanság vágya sem gyújt nappali fényt ; látók még nem vagyunk. De miféle éjjé sűrűsödik e homály azokra nézve, kik Krisztusban nem hisznek ; egyiptomi éj lesz a szürkületből, melyben a reménytelenség öldöklő angyala jár s pusztít erényt s életet. Óvakodjunk e sötétségtől ! Számunkra a penombra az ihlet hangulata, s a halhatatlanság vágya az az őszi éj, melyben a költöző madár repül. Éjben állunk mi is, de szent éjben, a karácsonynak víziós, glóriás szent éjjében ! Angyalok járnak köztünk is, de nem öldöklő angyalok, hanem olyanok,

akik békét s dicsőséget énekelnek ! Küzdelmeink vannak nekünk is, de Üdvözítőnk is van, ki megvált bűneinktől s kételyeinktől, ki megszabadít nyomorúságainktól s átvezeti híveit a hazába, hol ő, a «jövendőségnek atyja», osztja ki az élet koszorúját s rámondja «Credónkra», melyet zarándok útjainkon hangoztattunk, «Credónkra», mely az örök élettel záródott, az Ament. Legyen úgy, ahogy reméltél. Úgy lesz ! Úgy lesz ! Amen.

Katholikus föladatak a tudománnyal szemben.

(1900)¹⁴

A katolikus mozgalom ezidei szemléjén kiváló figyelmet kell a tudománynak szentelnünk. Nyíltan, világosan ki akarjuk jelölni az álláspontot, melyet vele szemben elfoglalunk ; öntudatunkra akarjuk hozni a tudomány iránt való kötelességünket, mulasztásainkat, föladatainkat. Hiszen a világot mentő kereszténység közönyös nem lehet a tudomány iránt ; a katolikus ébredés a tudományos törekvések hajnalodásával tart lépést ; a katolikus mozgalom a legnagyobb mozgató erő nélkül, a tudomány nélkül képzelhetetlen. Ezt sürgetik régi hagyományaink, melyek a polgáriasodást az egyház leányának mutatják be, s bár ezidőszere ez a leány is nagykorú lett, bár a tudomány is laicizáltatott, s nem ül többé a presbitériumokban és zárdákban, hanem a világ színpadán mozog : nem szűnik meg mégsem egyházi lenni eredetében s nevelésében, s nem nélkülözheti azokat a fönséges befolyásokat, melyek irányt szabnak, lendületet s szárnyakat adnak neki.

Azonban nemcsak a mult sürgeti az érdeklődést, sürgeti azt a jelen is.

Bármily fontos legyen az aktív élet s a katolikus szervezkedés s bármennyire távolfekvőnek látszassék a tudomány absztrakt világa, tudjuk azt, hogy az aktív élet is lendületét a szellemtől veszi, s az uralkodó gondolatokat a tudomány adja.

Az emberiség életének fenékhulláma az eszme, az elv, a gondolat. Eszmék szerint alakul a világ, történelem, kultúrellet, közvélemény. Az élet tarka és játszó, sötét és kegyetlen, de a világ e hangulatainak hordozói az eszmék ; ezeké a hatalom. Ezek építenek és rontanak, emelnek és döntenek ; ezek irányítanak föl a csillagokba, vagy le a lápokba, ezek tesznek tönkre intézményeket, vagy rehabilitálják azokat. A kultúra

homlokain ott ragyog a csillag, a kor uralkodó gondolata, s ez a csillag a maga fényét a tudománytól veszi.

Legyünk arról meggyőződve, a tudomány az a csendes nagyhatalom, mely nem dolgozik kartáccsal, ágyúval; de győzelmei s pusztításai a legmélyebb nyomokat vágják az emberiség életébe. Valamint a tenger áramai csendben s mélyen járnak, valamint a levegő áramai az egyenlítő s a sarkok közt magasan és nesztelenül vonulnak s mégis az élet föltételeit alkotják, melyek elváltoztával elváltozik a föld színe: úgy az emberéletben az eszmék árama jellemzi a szellemet, irányítja az alakulást, áthatja a gondolkozást s meghatározza a világ fölfogását és érzését. A tudomány ez időszak iránya hozza ellenkezésbe az embert a hittel, kelti föl az ellenszenvet, éleszti az animozitást, ébreszti a bizalmatlanságot, terjeszti az elfogultságot s megteremti a par-force ellenzékieskedést mindennek, ami természetfölötti, legyen az Isten, Krisztus, egyház, szentség, kegyelem. A kor gyermekei előtt a tudomány mondja ki az ítéletet, van-e joga a kereszténységnek a léthez? Vajjon idegenek s csak túrt existenciák vagyunk-e a modern életben; a tudomány mondja ki, vajjon a természetfölötti vallás súlyosan beteg-e melyet agyonütni nem szabad, de szívesen látnák, ha meghalni tudna. *E számottevő hatalommal szemben okvetlenül tisztáznunk kell a helyzetet; a félreértéseket s gyanúsításokat vissza kell vetnünk, s öntudalára kell hoznunk a magyar katolikus intelligenciának azt az álláspontot, melyet elfoglalunk, s azt az irányt, melyet követnünk kell.*

Kivel van tehát dolgunk? A modern tudomány és gondolkodás olyan, mint egy idegbeteg leány; arcáról le lehet olvasni jellegeit, természetét, temperamentumát, hibáit, szenvedélyeit, gyengéit, vágyait. A modern gondolkodás főjellege a *pozitivistá irány*; erősen reális, s realizmusa főleg abban áll, hogy befüggönyözi s lekárpitozza a metafizikai, örökkévaló problémákat. A természetfölöttinek iszonya vesz rajta erőt, s az egész vonalon a természetbe menekül. Tudományban, művészetben, kultúrában, törvényhozásban, élvezetben, sportban kultiválja a természetet, s el akarja felejteni a végtelent. Megmássza a hegyeket, de nem szereti a spekuláció magaslatait; műveli a színérzékét, de tompítja a belső ember világának észrevevését; új harmóniákra les, de a szív békéltetésében szerencsétlen; új stílt keres, mely ne törjön csücsívekben a magasba, s ne törje át aranyos kupolákkal a földi beérés boltíveit; gondolja, hogy a harangzúgást és orgonaszót

feledteti majd a gimnasztika és ének, s hogy a sixtusi madonnát egy széptani fejtegetés kimeríti. Új pedagógiával akar új nemzedéket nevelni, s folytonos kísérletezéssel kimutatja a régivel való elégedetlenségét. A korszellem befolyása át-
ragad theológiánkra is. Nyomása alatt föláldozzuk a természet-
fölöttit a természetnek, a kontemplatív irányt az aktívnek, a belénk öntött erényt a szerzett ügyességnek. Az áhitatból élethivatás, a papságból kaszt, a theológiából kizárólagosan a a papságnak való tudás lesz. E gondolkozás befolyása alatt a morális tévtanai a gyakorlatban mind megvannak; az egyház szuverénitását s a Szentszék függetlenségét kancsal szemmel nézik; bosszankodnak a könyvek kárhoztatásán s a kánonjog sok fontos határozata fölött; az egyházzal elégedetlenkednek, s a janzenizmusnak «tisztelettudó hallgatásába» gombolóznak. Az idő szelleme sok szívet beszennyez. Kevesen vannak, kik nem azzal végeznek, hogy a tömeghez csatlakoznak. Kevesen vannak, kiknek tiszta öntudatuk volna saját elveikről; azért hamis eszméknek engednek be utat, melyek ellenkeznek szívük szentélyének Istenével. Kevesen vannak, kiket meg nem perzsel a tudomány fölfuvalkodottsága, a fölvilágosult irodalom fiatalkori hősiekedése, a sajtó szerényletsége, a világ öntetsző megelégedettsége vívmányai fölött s az igényeknek vakmerősége, melyet a nemzedékek egy beláthatatlan haladásra emelnek.

Igy néz ki a világ itt minálunk; s ott túl? A sok vívmány s újítás dacára az emberi ész mégis a strucc-madár benyomását teszi, mely a pusztta végtelen hatásától elfordítja szemét, s fejét a homokba dugja. Végtelen kérdések vesznek körül: okság és cél, idő és tér, örökkévalóság és végtelenség, esetlegesség és célszerűség, szükségesség és szabadság; racionalizmus, pantheizmus, materializmus, atheizmus, körülguggolja a bűvös köröket, melyeket a gondolat halhatatlan nemtője a mulandóság porába ír; de ők elfordítják arcukat; iszonyodnak, undorodnak tőlük, s azt mondják: betege az emberiség e nagy kérdéseknek, eleven halottja, ne bántsátok!

A helyett a természet erőinek gyakorlati kihasználása s az emberiség külső, anyagi, komfortos, élvezetes élete felé fordul, *s ellompítja magában a metafizikai érzéket is.*

A kultúrtörténet tanítja, hogy tudományban s művészetben a nemzedékek érzéke változik, fejlődik és csökken. Burkhard «Kultur der Renaissance» című művében kimutatta, mint ébredt az érzék a geografia, ethnografia, pszichológia s esztétika iránt. Nemcsak világrészeket szokás felfedezni,

hanem egészen közel fekvő dolgokat: az alkony színjátékát, a berkek s a bükkerdők megvilágítását, a hegyek vonalainak harmóniáját, a nép lelkületét, a szociális élet tüneteit s törvényeit. A középkornak mély metafizikai érzéke volt; az újkornak nincs; a metafizikából egy ereklýe maradt; ezzel jár körül, mint a mesék bolygó zsidaja a koponyával kezében; ez az ijesztő, szemgödrös ereklýe: a kétely; nem a methodikus kétely, mely az okokat s az érveket keresi, s mindenütt azt kérdezi, hogy miért van ez így, hanem az a kétely, mely tagad, mely praktikus megtagadása a közvetlennek, a világosnak, a hagyományosnak, s nem szülőanyja, hanem boszorkánya a haladásnak.

«A tudományos kutatásnak életereje a kétely», mondja Paulsen; csak a methodikus kételyt értheti, a másik kétely nem életereje, hanem mérge! Mire jutunk, ha mindenben kételkedünk, mégpedig úgy, hogy tényleg kétségbevonjuk a legfőbb igazságokat? Mire jutunk, ha kételkedünk a létben, az észbeli s az érzéki ismeret objektív értékében, az okság elvében, az élet célirányosságában, a cél fölismerhetésében, az erény értékében? S mily bizonyítékokat fog fölhozni az, ki a világos dolgokban a közvetlen fölismerést kevesli? Nem lehet kételkedni a létben, nem a célban s az erényben; aki ebben kételkedik, az nem halad, az nirvánába vész. Ha a művész a megalkotandó mű részleteit meghányja, az hagyján; de ha kételkedik, vajjon egyáltalában lehet-e teremteni vagy megalkotni valamit, vajjon léteznek-e eszmék, s lehet-e a megalakításnak tartalma, már nem zsenialitásáról, de józan eszéről kételkedhetünk. Ami a logika az észnek, ami az eszme a művésznek, az az erkölcsi s vallási tartalom az életnek. Örök cél és béke, erény és boldogság . . . ezek alapjai az életnek.

A metafizikai érzék eltompulásán kívül *nagy ellenszenv vesz erőt a modern intelligencián s elfogultság a végleges tájékozatlanságig a metafizikai s vallási kérdésekben*; amit el nem képzelnek centiméterekben és kilogrammokban, az előttük nem létezik; s ezt mind a Röntgen-sugarak korszakában, midőn az anyagnak a parányokon túlmenő oszlását kezdik rebesgetni. Innen a hit nehézségei: «Nem lehet pokol, mert a tűzhöz levegő és anyagsere kell»; s ezt azok mondják, kik a föld magvát izzónak gondolják; «nem lehet mennyország, mert az atmoszférán túl hideg és sötét van», s ezt azok mondják, kik végtelen világokról regélnek; «nem mehetnek oda a lelkek, mert az utazás hosszú volna s a fény is éveken át villan felénk, míg földünket éri»; «Krisztus sem mehetett

oda»; s ezt mind azok mondják, kik a test lényegét nem ismerik, kik a kiterjedést s a térben való létet erőkkal magyarázzák, s kik következőleg legalább sejtethnék, hogy a nehézkes kilométerekben kifejezhető mozgás a kiterjedésnek tüneteménye.

Mi a kötelességünk mármost a gondolat e beteges és 'deges irányzatával szemben?

1. *Mindenekelőtt kötelességünk a tudomány lelkes és kitartó művelése.* Férfiak kellene nekünk, kik hívó tudósok, kik a tudományt hatalmas elmeéllel s szorgalommal műveljék, de ugyanakkor *a metafizikai alapot el ne veszítsék.* Férfiak kellene nekünk, kik a hit elveit magasan tartva a zürichi politechnikum homlokzatáról olvassák le programjukat: «Numine, indole, labore, impetu, studio, perseverantia»; Istennek képességgel, lelkesüléssel, kitartással kell dolgozni! A pozitív tudományok művelése, adatainak párosítása a metafizikával: ez az alap, melyen a keresztény tudománynak új korszaka emelkedik. Volt a XII. században egy időszaka a keresztény tudásnak, mely a metafizika által győzte le az akkori modern világot, az arabs pantheizmust, s óriási bravúrral Rólandként küzdött a kereszténységet fenyegető eszmézőnnel; ezt a harcot képviseli Aquinói sz. Tamás, ki előtt a tudomány itt is meghajtja zászlóit: valamint akkor tették, úgy kell tennünk nekünk most; az ellenség fegyverzetét kell felhasználnunk, az atheizmusnak erődítvényeibe kell hatolnunk s azokat elfoglalnunk.

S ugyan sikerül-e majd ez? Meg vagyok győződve, hogy a mi századunk a köfajtés és faragás durva, darabos munkáját végzi most, kerges kézzel, tompa lélekkel s káromkodva; föltúrt és összetaposott még az építési telek; lim-lom, szilánk, törmelék földi; de az épület még nem kész; a világnézet még ne a kész; egyelőre durva s erőszakos elemek dulaakodnak a telken; az egészlet egységle foglaló munka még csak itt-ott fogott hozzá. A metafizikai, hívó gondolat fogja ezt a munkát végezni; az fogja azokat a nagyszerű nézőpontokat, azokat a főséges kilátásokat fölhasználni, melyeket a természet-tudomány nyujt, hogy rendet, egységet, érthetőséget teremtsen bele.

De ehhez életemesztő komoly munka kell: *tanulni kell.*

Nemcsak hinni, tanulni is kell. Magyarországon ezt a kettőt egyformán kell ajánlani; a magyar közéletben a tudományos, komoly munka még nincs itthon, vagy csak jog és történelem képezi tárgyát. Tanulni kell bölcséletet, erkölcs-tant, természet-tudományokat, s nem szabad beérni hittel,

mely nem akar tanulni. Mi azt a hitet pártfogoljuk, mely tanul és kutat ; a köznézet s a divat azt a hitet, mely nem tanul s nem kutat, hanem gondolatresten hisz, amint a gyermek hisz, mert a mama mondja, amint a tanítvány hisz, mert a mester mondja, s amint a nagyvilág hisz, mert az újság mondja. E gondolatrest hit csúszkáin végre ott lyukadunk ki, hogy nem hisznek Istennek, Irásnak, egyháznak, hanem hisznek a magnetizáltnak, a forgó korongnak, a táncoló asztalnak, a 13. számnak, a péntek befolyásának, s valóságos haruspexekké lesznek ők, kik minket szeretnének azokká avatni.

2. Második kötelességünk : *elfogadni a természettudomány-nak nagyszerű eszméit a természetről, miután kellőleg tisztázattak*, ha kezdetben ellenséges éllel irányultak is a hit ellen. Az újkor hűvösebb s élesebb gondolatirányzatában a katolikusok gyakran félénk visszavonultságot tanúsítottak, s az Irás tekintélyét s az egyház tanát féltették. Így volt ez Galilei idejében, így volt ez az 50-es és 60-as évektől kezdve. E félénk visszavonultság érthető, de nem hasznos. A tudománynak szabadság kell, nem az anarchizmus szabadsága, mely a tekintélyt tapossa, hanem az a józan szabadság, mely a tekintélyt tiszteli, s az eltérő nézeteket el nem ítéli. Félre tehát az ellenszenvvel s a kishitűséggel ! Vannak nevek, melyek a katolikus közéletben az ördög nevével egy sorban állanak ; ilyen Darwin neve a legújabb korban ; de tévelyeinek károztatása ne szolgáljon ürügyül arra, hogy az igaz gondolatot, a vezéreszmét is elveszük a gyűlöletes név miatt. Az evolúció fogalmát mindenki elfogadhatja ; a leszármazás problémáit bizonyos határok közt Kölliker, Wigand, Baer nyomán bátran oldozgathatja ; a teremtés bámulatos kérdését a szentírás hat napja dacára összes elméleteivel megtisztelheti, s ha a túlzásoktól óvakodik, a leglángolóbb hívó is a természettudományt jó barátjának ismerheti.

Ó igen, jó barátunk az nekünk : barátja, tanítója, kalauza minden Istent kereső léleknek ; többet mondok : teológus ; nem írt a hat napról senki oly kommentárt, mint a természettudomány !

Mily haladás jelentkezik az Isten fölfogásában, ha összehasonlítjuk a régi nézeteket a föld központi helyzetéről a modern asztronómiával ! Mintha kilökték volna a deszkafalat, s egy végtelen kilátás szépsége ragadna magával. Ó mi más ez ! Kinek köszönjük, ha nem a tudománynak ?

Mint töri össze ez a tudomány szubjektív és relativ

létünk csigaházait, — alaposabban s igazabban mint Kant kritikája, — mint tölt el parányiságunk érzetével! A föld történetét a formációk kövült lapjairól olvassuk le, a hegyek rétegei az örökkévalóságnak kis-katéja; a kövületek a betűk, melyek régi világokról, eltávozott életről beszélnek!

Mily nagy az Isten! Minden gondolat róla egy-egy olaj-csepp, minden ismeret róla egy-egy színdarab, melyet a természettudomány az istenszeretet tűzére szolgáltató.

Azért félre az ellenszenvvel, a bizalmatlansággal. Ne diszkreditáljuk, ne nyomjuk le a tudományt! Nem az ő romjain épül trónunk és templomunk; ellenkezőleg, szomjazzuk s testvéri lelkesüléssel csodáljuk haladását. Ha tényleg téved, felbujtóvá lett a szomorkodó észnek; de azért tudjuk, hogy a fattyúhajtás elszárad, a tévely elfonnyad, s az ész tovább építi az Isten oltárát.

Voltak, kik inkább lemondtak a tudásról, csak azért, hogy ne tévedjenek; voltak, kik mint Lamennais kétségbeestek a kritikus áramlat józan esze fölött, s a tradicionalizmusba menekültek: mi nem követjük őket. Mi tudjuk, hogy az ész is az isteni értelemből való, s következőleg az isteni gondolatokat keresi, tud örülni nekik, látja az istenség foszforeszcenciáját rajtuk: az öröksépet! Voltak, kik a természetet anathematizálták; nagyot tévedtek! Mi tudjuk, hogy a természet az Isten első kinyilatkoztatása. Ez a gyönyörű világ az Isten evolúciója! Belőle tört ki; lényének képe. A geológia, paleontológia, zoológia is az Isten lógiája, s akik lapjaikat forgatják, tényleg az Úr gondolatait keresik. Vanak kicsinyes, céhbeli copfok és elmaradások mindenütt, egyetemeken, laboratóriumokban épűgy, mint műhelyekben; de a munka magában véve jó, a mű szép s egyre szebb lesz. A szobrásznak köténye lehet piszkos, durva, még akkor is, mikor angyalfejet farag.

3. Végre harmadik kötelességünk: nagy készséggel nyújtani azokat a szolgálatokat, melyek nélkül a természettudomány s a korszellem a szépségs útvesztőjébe kerül. Öntudatára kell hoznunk a világnak, hogy a fizikai tudományok csak adatokkal s tényekkel szolgálnak, de a létnek értelmét ki nem merítik, a világot sem kezdetében, sem céljában meg nem fejtik.

Kivált pedig hármasszolgálatot kell a keresztény világnézetnek teljesítenie: *először, állítsa bele a világba a lényeges és szükséges igazságról való meggyőződést, mikor rámutat az igazságnak örök és változhatatlan alap jára: az Istenre.* A modern tudományban minden tudás inog, s a legfontosabb igazsá-

gokat is csak a természet célszerű alkalmazkodásából magyarázzák. «Az ész — mondja egy újkori filozóf — azt tartja, hogy $1+1=2$; de nem azért, mert az örök szükségesség követeli, hanem azért, mert ez legcélszerűbb». Minden igazságot az emberi ész funkciójának tekintenek. Így foszlik szét az igazság, s lesz a változó korszellemnek, s nem a változhatatlan isteni szellemnek kinyilatkoztatása. Így lesz az ember az igazság teremtetője, és nem alázas híve; az igazság zsarnoka, s nem hű szolgálója.

Pedig az igazság az Úr, s mi vagyunk szolgálói, a végtelen igazságnak a hitben, a végesnek a tudásban, de mindig szolgálk! Szolgálk, kik hódolnak, hódolnak hitben és tudásban. E hódolat által lesz naggyá az ember! ez áldozat által lesz szabad! Valamint az erkölcsi világban az áldozat nem aláz meg, hanem fölmagasztal; valamint a családban, a házasságban, a barátságban, a társadalomban az áldozat csak lépcső és átmenet az igazi szabadságba: úgy a végtelen igazsággal szemben való hódolat nem nyűg, nem iga, hanem szárny, mely lendületet ad, hogy a kezdetlegesség éretlenségén és szenvedélyességén túl férfias fegyelmezettségre segítsen.

A második szolgálát, melyet a keresztény világnézet teljesít, *abban áll, hogy a tudományban az eszményt, azt, ami a tüneményen túl fakadozik, keresi.* A modern tudomány átlag irtózik az eszmétől s csak a mennyiséget keresi; méterrel, kilogrammally dolgozik, percekkel számít, mér és fontol, de az eszmék kifejezését vagy nem látja, vagy ignorálja. Úgy tesz, mint aki a Mátyás-templomot azáltal akarná tüzetesen meghatározni, hogy azt mondja: ennyi köbméter téglából, kőből s mészből áll, de az alakról, a stílusról, az eszméről semmit sem szól. Az öreg Herschel másképp gondolkozott; minden parány «manufactory» volt neki; minden bokor, fa és virág egy kialakított gondolat.

A harmadik szolgálát *abban állana, hogy a tudománnyal az isteni célt: az Alkotó dicsőségét s a teremtmény boldogságát megértetné.* A természet a létcélban találja meg észszerűségét, s a tudomány a cél felismerésében koronáját. Észszerűtlen a lét cél nélkül, s hóbort a gondolat s a tudomány a cél fölismérhetősége nélkül. No de hiszen a célt nemcsak kell, de lehet is fölismerni. Minél gazdagabb és nagyszerűbb a természet részleteinek és tüneményeinek ismerete: annál csodálatosabban rajzolódik ki az egészen uralkodó egység. Ez az egység, a gondolat útja Istenhez, a teremtető és rendező legmagasabb értelemhez; rajta népesül be ismét gondolattal

s eszmével a világ, nyer megnyugvást a szív s pálmát az erény !

Ha az emberi ész e célt nem is akarja felismerni, a szív bizonyára rá fogja ez ismeretre kényszeríteni ; mert íme, bár a modern filozófiának egyik hatalmas irányzata Kant<tól> és Hegeltől kezdve, Feuerbachon át Nietzscheig az örök igazság forrásának felismerésétől el is tért, de nem felelte el az emberiségnek eget ostromló vágyát a boldogság után, melyet Nietzsche így énekel meg :

Die Welt ist tief, viel tiefer als der Tag gedacht,
Tief ist ihr Weh, Lust, tiefer noch als Herzeleid.
Weh spricht : Vergeh ! Doch alle Lust will Ewigkeit,
Will tiefe, tiefe Ewigkeit.

A vágy az örök boldogság után téríti észre a tudományban elkevélyedett embert !

Akkor felderül majd az ideális gondolkozás, mely most hervad ; fokozódik a tudomány iránt való lelkesülés ; az ifjúságban tért foglal majd az üde, tiszta idealizmus, mely kiszorítja a lanyha nembánomságot ; felébred a kiképzés ösztöne, hogy a belső embert el ne hanyagolja a külre kiáradó élettől.

Rajta tehát, dolgozzunk, hogy a fölületes és hetvenkedő «tudomány» ne akadályozza meg, vagy legalább ne nehezítse meg az igazi haladást ! Művelje az egyház is még nagyobb eréllyel a tudományt, bár meg vagyok győződve, hogy a döntő csata naturalizmus és szupernaturalizmus közt nem a tudomány, hanem az erkölcs mezején vívatik. Marlo szerint a tévelyek megcáfoltatnak, ha a valóság terére átvitetnek ; ott tűnik ki tehetetlenségük. A kereszténység már megmutatta, hogy mit tud : tiszta vért, erényt, életet, erőt produkált. A modern élet csak parazitája az emberiségnek : erőt emészt, de erőt nem ad ; vért szí, de vért, tiszta vért nem teremt. Másrészt mi tudjuk, hogy Krisztus nélkül, az ő segítő és üdvözítő kegyelme nélkül az emberiség meg nem élhet s ha mégis megkísérti, elrothad erkölcstelenségében ; mi tudjuk, hogy az isteni tekintély elismerése s imádása nélkül a társadalom fönn nem állhat ; ezt ropogtatják az anarchisták bombái, ezt villogtatják főrei, ezt hirdetik pisztolyai. Itt lesz a döntő csata !

Haladjon a kereszténység öntudatosan a maga útján, a zsolttáros szava igazul be rajta : Tharsis királyai s a távol tartományok ajándékot küldenek neked, Arábia és Saba hódol

neked ! A tudományt pedig tekintse az isteni értelem ragyogó sugarának, mely csillaggá gyullad ki homlokán, hajnalcsillaggá a naturalizmus éjében. Ez a csillag hajnalcsillaga lesz a hitéletnek is, ha a katolikus tudósok a tudomány szeretetét a hitből való élettel párosítják ; ha Credójukkal, melyet nem remegő ajkkal, de a meggyőződés öntudatosságával mondanak, a tudomány művelését egyesítik. Akkor azután mindjobban terjed a fölfogás, hogy az élet nem theória, hogy a valóság nem szegény, hogy az igazság nem egyoldalú ; hogy nemcsak anyag, de szellem is van ; nemcsak szükségesség, hanem szabadság, nemcsak mechanika, hanem célirányosság is igazgatja a világot. E fölfogástól eláll nemcsak fejfájásunk, de szívfájásunk is, s oly tudománynak jutunk birtokába, mely a szívet meg nem tagadja, hogy a fejet megkoronázza. Hagyjuk addig is tovább iramodni a modern tudás Ahasverusát ; nyugtot csak akkor talál, ha szívet talál. Ha hozzánk betér, megtalálja azt.

A XX. század és a katholicizmus.

(1901)¹⁵

Mélyen Tisztelt Országos Katholikus Nagygyűlés! Valóban a kérdések nagy őserdeje előtt állok, mikor tárgyam felfedezésébe fogok; végig vágni az erdőn nem tudok, de néhány vezető gondolat szárnyára kelve kijelölöm az irányt, melyet a XX. században az egyház állammal, társadalommal, tudománnyal szemben követni fog.

Előzetesen is néhány szóval ecsetelhetem: a tudománnyal szemben ki fogja emelni *természetfölötti jellegét*, a társadalomban érvényesíteni kényszerül *szociális, kulturális irányát*, s az állammal szemben küzdeni fog *függetlenségéért s szabadságáért*.

A tudománnyal szemben a kereszténység homlokán a természetfölöttiség csillaga ragyog.

Tekintsenek most el az egyháztól mint intézménytől, s tekintsék mint a kinyilatkoztatott ősi tradíciók folyamát Istenről, halhatatlanságról, örök boldogságról.

Ez ősfolyam a pátriárkák sátrai mellett, a Sinai-hegy alatt folyik el; a nemzetek babonáiban elposványosodik, de a zsidó nép nemzeti életében medret váj, míg végre a Golgotha szikláiról a krisztusi kinyilatkoztatásban szétárad a földre s óceánná mélyed. Ez ősfolyam a szellemi életnek legrégibb árama, régibb mint a tudomány s minden filozófia. Hesiod és Homer költeményei mutatják, hogy a filozófok sokkal későbbiek a nagy tradíciónál. A Földközi-tenger kultúrájának filozófusai csak a VI. században Krisztus előtt kezdték feszegetni az örök gondolatokat: «Pherekides Syrus primus dixit animos hominum esse immortales», mondja Cicero (Quaest. Tuscul). De az nem baj; az ősi kinyilatkoztatás árama, mely a népek hitében árad végig a történelmen, a filozófiától független. Az őstradíciónak nincsenek filozófusai, hanem vannak pátriárkái, prófétái, Mózes, Krisztus, apostolai, vértanúi, szentei.

Ez őstradíciók mellett őrt áll a természetfölötti tekin-

tély «in signis, et prodigiis et virtutibus», a fizikai s erkölcsi rendnek csodáival), s ez gondozza és ápolja és neveli a nemzetek hitét és erkölcsi életét. Nem is bízta azt másra. Mint ahogy a levegőt az Isten nem bízta a kémiára s a víznek előállítását a laboratóriumokra; mint ahogy a teremtetést nem (bízta) üvegházakra s az anyai szeretetet felsőbb leányiskolákra: úgy a lelkek erkölcsi életét nem bízta senkire, azt magának tartotta fönn, s hogy igazán ő csinálja, azt az élet mutatja. Az ő műveinek apológiája a tett; az ő thézise az élet: ha nem követitek, megrothadtok; ha nem ragaszkodtok, sötétben maradtok; higgyétek el, *a népek életét nagy hagyományok hordozzák; erkölcsüket, a lelkek életét isteni erő élteti, s e nélkül sem tudás, sem kultúra nem segít rajtatok.*

Ez a szupernaturalizmus, s e szupernaturalizmus megtestesülése a katolikus egyház; történelmileg is a legnagyobb intézmény, de erejében és kihatásában teljesen természetfölötti; «non de mundo», hatalma nem e világból való.

S e körül zúg és zajlik a világ, s a XX. században a szellemek oszlását e két szó jellemzi: naturalizmus vagy szupernaturalizmus, és semmi egyéb. Harnack már figyelmeztette a tudományt, hogy ne veszítse el szemel elől a kérdést, mert az Irás, Mózes s a próféták, Jézus, a teremtés s a csoda, a hit, kegyelem s az egyház mind egy alapon áll, melynek neve szupernaturalizmus. «Nicht um Mirakel handelt es sich, sondern um die entscheidende Frage, ob wir hilflos eingesperrt sind in eine unerbittliche Notwendigkeit, oder ob es einen Gott gibt, der im Regiment sitzt, und dessen naturerzwingende Kraft erbeten und erlebt werden kann.» (Das Wesen des Christentums.) Erről van szó s erre a kérdésre kell feleletet adni.

Két irányzat küzd a természetfölöttség ellen, az egyik az exakt tudományban, a másik az erkölcsstanban. Az előbbi többé-kevésbé nyers materializmus; az utóbbi az «Uebermensch» erőlködéseinek rendszere. Mindkettőre nézve azt jósolom, hogy olcsóbban adják majd később s szerényebbek lesznek.

Az első lefegyverzi majd a belátás, hogy a mechanika nem minden, s hogy a világ s az élet mélyebb, mint ahogy gondoltuk. Kirchhoff Gusztávval s Poincaréval arra a belátásra jutnak, hogy a fizikai elméleteknek egyáltalában nem az a célja, hogy a dolgok lényegét s az életet megmagyarázzák, hanem hogy a történeteket s azoknak összefüggését kimutassák. Poincaré e kijelentése a fizikusoknak mult évi

nemzetközi kongresszusán Párizsban józan is, szerény is, kegyetlen is ; kegyetlen, mert lemondást követel több nagyzó, modern gondolatról, de lemondást a tévelyről az igazságról, lemondást a nagy-mondásokról az igazi methodusért.

Hiába ; a tudományra is lemondás vár, az a lemondás, hogy a világot az ember fizikailag megmagyarázni képtelen. A tudománynak is át kell esni ifjúkori szilajságán s ambícióján, s mérsékeltébbé kell válnia, hogy a végtelennek s a hitnek tornácába juthasson. Míg gyerek, addig szilaj, szenvedélyes és szerénytelen ; ha férfiú lesz, megszelidül, szolidá s reálissá válik.

Ezen a változáson átesett már többször. Midőn 1751 május 26-án Horvátországban nagy meteor-vasdarab hullt le az égből, s a zágrábi konzisztórium jegyzőkönyvet vett fel az esetről, a természettudósok nevelték a konzisztóriumnak s a szemtanúknak együgyűségét, kik jegyzőkönyvileg konstatálnak valamit, ami a tudomány szerint akkor lehetlenség volt. S íme most már a tudomány is ily együgyű lett. 1790-ben a párizsi akadémia viccel egy köeső fölött, melyet 300 szemtanú bizonyított, s ünnepélyesen megsajnálta azokat, kik nem a tudománynak, hanem a szemeknek hisznek. Azóta a tudomány is megengedte, hogy az égből kövek is hullhatnak. Mit gondolnak? nem fognak-e 2000 év körül így írni : voltak 1900 körül még tudósok, kik a létet az anyaggal, s az életet a mozgással magyarázták, s nevelték az együgyűeket, kik felsőbb s mélyebb elveket vettek föl az élet magyarázatára? Azok eget ostromló, de rövidlátó titánok voltak, mi szerényebbek vagyunk ! Különben Oskar Hertwig már két év előtt kimondta : «Wir sind inzwischen bescheidener geworden».

A másik irányzat, az Uebermensch iránya panaszkodik, s haragszik a szupernaturalizmusra, hogy gyászba borította a világot, elhervasztotta a rózsákat, ködöt borított az égboltra, gyöngévé tette az embert ; a hősies típus, a szép föld, a mosolygó ég azóta kipusztult. Akik így panaszkodnak s így haragusznak, azoknak tekintetét arra az oktavára irányozzuk, melyet most ünneplünk, a Mindenszenteknek ünnepi gondolatára. Az ember apotheozisa ragyog felénk ez ünnepből ; ami régen kísértés volt : «eritis sicut Dii», az most erényben van kiváltva, s igaz lett : «Dii estis et Filii Excelsi omnes». Nézzétek a szentek sorát ! Valóságos dantei vízió ; lelkek, kik az ideál felé törnek, a megtestesült Isten felé ; emberek, kiknek vezető gondolatuk az örök élet, szenvedélyük a hala-

dás, kínjuk az elmaradás. Emberek, kik arisztokratái a szellemnek s a testnek ; mert testük is szent, vérük isteni, keblük a Szentlélek temploma. Lelkek, kik mindig fölfelé törnek, s csak azért ereszkednek le, hogy másokat magukhoz emeljének. Ne féltsétek őket, hogy ellágyulnak s betegesen fejlődnek ; lelkük erős, mert szeretetük «fortis ut mors», erős mint a halál.

Tehát tisztelt buddhisták és Nietzsche, legyetek szerényebbek — «denn auch hier gibt es Götter».

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim ! Mi a XX. században az egyház viszonya a társadalomhoz? Az egyház és a kereszténység nemcsak egy természetfölötti hatalom, hanem a kereszténység egy kultúrhatalom per eminentiam, s mint ilyen páratlan a világtörténelemben. Római kultúrájánál, görög szellemnél, a germán nép hivatásánál, európai műveltségénél hatalmasabb egy szellem ez, amely a Földközi-tenger kultúráját letörte, és szellemben sokkal erősebb, hatalmasabb kultúrájának nyitott tért, amely főleg a germán népekben alkotott magának egy médiumot, amelyben kifejleszthette összes erejét. E szellem által lett Európa a nagy Ázsiának tengerbe nyúló foszlányaiból a civilizációnak és szellemi életnek tűzhelyévé ; ez itt minden mozgalomnak a motora, a villamos telepe ; mert, Uraim, ami a világon mozog, az mind európai mozgalom. Kínában nem mozog semmi, csak ha a poroszok meg a franciák meg az angolok oda jönnek az embereket mozgatni. És Indiában sem mozog semmi. Ott a bráhmánok kontempláló filozófiába merülnek el, de hagyják a dolgokat menni, ahogyan mennek. És a hangyaállamokban — ezek a mohamedán államok — ott szintén nem mozog semmi. Tudják miért, T. Uraim? Nincsen individuum !

Hol született az individuum? Hol született az ember? Hol született?

A kereszténység előtt nincs ember, nincs individuum. A kereszténység ringatta az individualizmus bölcsőjét. Emberré lett pedig ez a fajzat, ez az egyed, ez a természetrajzi típus egy suttogó szó által, egy sugallat által, amely az isteni ajakról azt sugta : Testvérem vagy !

Krisztus testvére én vagyok ! Felébred az emberben az öntudat szenvedélye ! Egynek érzi magát az Urral ! Azt mondta neki Krisztus : Te testvérem vagy ! Vigyázz, ne törd, hogy páriák legyenek köztetek, mert az a hindu műveltségnek nyomorult fattyúhajlása. Testvérek vagytok ! Ne

tűrjétek, hogy heloták legyenek köztetek, mert ez a klasszicizmusnak nyomorult árnyéka ! Ne tűrjétek, hogy legyenek köztetek számkivetettek, kiket száműz önzések, vagy jogotok, száműz jogból, jóból, kenyérből ! Ne tűrjétek ! Álljatok talpra ! Az evangélium nevében mondom neked : Kelj föl !

És felkelt — az ember !

S a krisztusi tan lett az apostolok ajkán beköszöntő : *Viri fratres ! lett program ! lett keresztény kultúra, s föllép most újra, mint szociális irányzat, mely a keresztény Európát ragadja, s ragadja feltartóztathatatlanul.*

A szociális irányzat, das ist der neue Kurs, mondotta Vilmos német császár. Ez a társadalomnak iránya ; s hogy valóban az, azt hirdeti a történet, a fejlődés, a tudomány, a művészet, azt hirdeti a fölfelé törő társadalmi rétegeknek tisztult öntudata, mely régen forradalmakban s paraszt-lázadásokban adta ki érthetetlen kinjait, s most pedig törekvéseit, mint a természetes fejlődés követelményeit tárja a társadalom elé, s nincs senki, aki visszaveti, kivéve a Nietzsche-féle ősburzoákat.

Ha tehát a társadalom irányzata a XX. században erősen szociális lesz, s ha e szellemet kezdet óta a kereszténység ébresztette ; ha a vezérgondolat a szociális fejlődésnek gondolata, s ezt a gondolatot csillagul Európa homlokára a kereszténység tűzte ; vajjon kitérhet-e a katolikus egyház a szociális munka elől ? Vajjon félreállhat-e a társadalom lörekvéseinek útjáról az az erkölcsi hatalom, mely e világnézettel köszöntött közénk ; mely földülta nyugalmunkat, s ujjával a «testvérek» ideáljára mutatva, fölszította bennünk az igazi emberiségnek szenvedélyét ? ! Vajjon lerázhatja-e kebléről a gyermeket, melyet szült ? Megtagadhatja-e azt a műveltséget, melyet nevelt ? Megtagadhatja-e kiváltkép akkor, mikor a szociális munkába beleáll államtudomány, művészet, humanizmus, jó szív, vörös-, fehér-, kék-kereszt ; akkor maradjon-e ki a napszámból a népszerű, gyalogjáró, apostoli egyház ?

Nem, nem maradhat el. Népeket nevelt, kultúrát teremtet — ez az ő mestersége ; folytassa azt hát tovább ! De most az ideál is természetesen magasabban áll ; az ideál a *politikailag, a műveltségileg, gazdaságilag megerősödött s kifejlett nemzet*. A gyermek-nemzetek helyébe nagykorú népek lépnek, melyeknek törekvéseik, harcaik, fölfogásuk, szellemük nem a régi.

Ami illeti a törekvéseiket, harcaikat, a modern nemze-

tek a gazdasági életben adják ki összes erejüket. Küzdelmeiknek új harctereik vannak, melyeken a népek csatája folyik. Puskapor és ólomgolyó nélkül öl, rombol, szed áldozatokat, többet mint a waterlooi, lipcsei, gravelottei csaták : ez a gazdasági világharc. Mai csaták csak ezért a világharcért folynak Kínában épúgy, mint a búroknál; »das ist der Kampf um den Futterplatz« mondják a német szocialisták.

De a modern gazdasági élet megváltoztatván a társadalom alkatát, befolyással van az eszmékre is jogban, erkölcsben, vallásban, művészetben s minden másban, amit Karl Marx ideológiának hív: érzéketlenné tesz sok eszme iránt, lehűti az idealizmust s a vallásos bensőséget, s új világba helyez át minket, melyet át kell gyűrnünk nagy értelmi munkával, a filozófiában s az irodalomban, s melybe bele kell állítanunk modern fölfogással a régi, változhatatlan igazságokat.

Mily távol esik e nagy gazdasági s műveltségi igényektől a magyar nép! Mennyi dolga akad az igazi hazaszeretetnek, mely nem az elvont eszmét, hanem a ködmönökben s szűrőkben vergődő népet szereti.

Szeresse az egyház különösen az elmaradt s küszködő népet! Szeresse a falut jobban, mint Budapestet, a vert sárga földet jobban, mint a parkettet, a ködmönt jobban, mint a bársonyt s a selymet. Ez az evangélium demokratikus s prófétai vonása, szeretni a népet, a szenvedő elmaradt rétegeket, s organizálni bennök a szunnyadó erőket.

Szeresse továbbá az egyház a munkásosztályt. Programunk szociális: enyhíteni, könnyíteni a terhen, a munkán, a munkaidőn; segíteni a józan, a fölszabadulási törekvéseket. Mi demokraták vagyunk, mert a fejlődő népnek jót akarunk; a mi demokráciánk a természetes népfeljődés alapján áll. Nincs kifogásunk a demokrácia ellen, mely az előkelőséget tiszteli, s maga is arra vágyik, a szellemi előkelőségre; kifogásunk volna a demokrácia ellen, mely a nemest, az előkelőt félreérti s megveti, mely dekadenciára vezet. Nincs kifogásunk a modern társadalom s az állam intézményeinek demokratikus kiépítése ellen; sőt ellenkezőleg, úgy érezzük magunkat e törekvések talaján, mint akik hazai földet taposnak, hazai levegőt szívnak: hiszen a kereszténység bölcsője is a »démoszban« ringott, mielőtt Nagy Konstantin biborpalástját borította az egyházra. Reichen-sperger Ágoston még a 80-as években azt gondolta, hogy a szociáldemokráciát az államnak erőszakkal kell elfojtania;

csalódott; teljesen félreismerte a mozgalom természetét; a szociáldemokrácia a fogait csattogtatja; az nem illik; de a demokratikus irányzat, a néprétegek emelkedése a fogcsattogtatástól teljesen független.

Vége mily viszonyban áll a kereszténység a XX. századbeli állammal?

A társadalom a hatalommal szemben körülbástyázta magát szabadságokkal, s féltékenyen őrzi azokat. A hatalom szükséges, de a hatalom s a hatalom tengelyén alakult állam csak egy kategóriáját képezi az emberi életnek; az állam csak egy projekciója az életnek, s aki az életet a hatalommal, az állammal azonosítja, az még nem érti, hogy mi különbség van jog és erkölcs, kaszárnya és családi tűzhely, váróterem és falu, végrehajtó és apostol közt! az elszegényíti az életet s elsorvasztja a fejlődés gyökereit, elmetszi a növekvés idegeit, s kiemeli a nemzetet a haladás útjáról.

A hatalomnak természete a terjeszkedés, s a XX. századbeli hatalom hű fog maradni természetéhez. Eddig is a terjeszkedés s a térfoglalás hagyományait követte, és semmiféle átalakulás nem változtatott e részben rajta. A francia revolúció sem törte meg az állami abszolutizmus ideálját, s csak átvitte más hordozóra. A liberális állam sem tagadja meg természetét, sőt ha az ember s a nemzet önmagában jogforrás, tekintet nélkül Istenre s a kinyilatkoztatásra, akkor az abszolutizmus s a liberalizmus két szomszéd, akik értik egymást.

E túltengő állameszme megakasztja a nemzeti erők szabad fejlődését, az élet sokoldalú kivirágzását, s az államból valóságos fölszívó gépezet lesz, mely minden erőt elnyel; minden az államé: a víz, a levegő, a hal, a vad, a pálinka, a só, sör, szén, címek, hivatalok, hó, rongyok, bányák, gyárak, katonák, s az egyház is. A polgár visszavonul, s hagyja az államot gondoskodni jó időkről, kapadohányról, porcelánról és gondolat szabadságról, főispánokról, szolgabírókról, plébánosokról, kanonokokról, püspökökről.

E túltengő s elhatalmasodó állammal szemben legfontosabb feladatunk a társadalmi erők ébresztése: a társadalmi intézményeknek, független szervezeteknek megteremtése.

Hol van pedig a szó legnemesebb értelmében erkölcsi, társadalmi intézmény, hol van az emberi életet többoldalúan fölkaroló hatalom, mint az egyház? Magának az isteni tekintélynek, s a legnagyobb hagyományoknak hordozója,

alkalmazkodásában kipusztíthatlan, életerőben kimeríthetelen! A leghatalmasabb erkölcsi áramlat, melyet Isten indított meg. Termékenyítő kihatása a szellemi élet összes terein páratlan. Ha valamit, hát azt az intézményt a szabadság jegye alá kell állítani, s az államra nem bízni. Szabadságokat egyáltalában nem szabad sem az államra, sem másra bízni; aki másra bízta, el is veszti azokat; de kívált ha a hatalomra bízta a szabadságot, kecskére bízta a káposztát, sírásóra a szántóföldet!

Mi appellálunk a szabadság szellemére, mi az Isten fia szabadságának örökösei!

A szabadság ül az európai szellemi világ trónján; társadalom, politika, állam csak trónállói a szellemi hatalomnak; tehetnek sokat ellene: de nincs hatalmuk fölötte; nem szabad azt elnyomniok s nem is tehetik; nem is akarják, amennyiben jót és nemeset akarnak. A politikai hatalom is csak funkcionáriusa a szabadság szellemének; ha megérti sugallatait, használ; ha nem érti meg, árt.

Az egyház is szabad legyen. Nincs nyomorultabb intézmény, mint az államegyház, a bürokrácia által travesztált egyház, mely a hatalom kegyelméből, s nem az Isten kegyelméből, nem a Szentlélek sugallataiból, hanem a miniszterek leirataiból él, s mely egy darabig kegyelt favorita, hogy aztán rabnő legyen.

Nem volt-e rabnő az egyház Franciaországban XIV. Lajos alatt, s most is nem az-e? Ausztriában, Magyarországon II. József alatt s később is? Spanyolországban V. Fülöp, III. Károly alatt? Portugáliában a gyalázatos Pombál alatt? Nápoly, Szardinia, Piemont, Parma, Flórenc, s más tizenkettedrendű multszázadi hatalmasságokban? Igazán dicstelen és szomorú korszakok, melyekben alig találunk egyetlenegy Catót. Nincsenek Catók; csupa komornyik, csupa lakáj, parókásan, rizsporosan, alázatosan, szolgállelkűen.

Az ilyen egyház, a sekrestyék egyháza, mely sekrestyékbe szorul, mert kriptákba való. Az ilyen egyház nem képes áttörni a közélet tehetetlenségén, a köznapiasság eszménytelenségén, a lemondás tunyaságán! Ezt csak akkor teheti, ha fellépteti magán a szellem sajátos jellegeit, az eszmény radikalizmusát; csak akkor, ha leveti magáról a szolgaság kényszerzubbonyát, ha nem az egyházjog, hanem az egyház szeretete, nem a paragrafus, hanem a szellem, nem a polcok, hanem az erények, nem a címek, hanem a tehetségek érvényesülnek; ha finom, az apostol leereszkedésére emlékező-

tető alkalmazkodással lesi el az idők szükségleteit, csitítja a korok panaszait, hegeszti a nemzedékek sebeit, s kielégíti a haladó gondolat s az emberi igények követelését.

Az ilyen egyház népszerű, súlypontja a nép szívében van; hatalma a lelkek érzéke, melyből kiérzik, hogy ez Krisztus-arcú s nem kísértet; hatalma a lelkek ragaszkodása, melyek az ilyen egyházban nem papi érdekeket, nem klerikális osztályérdekeket, nem hatalmi törekvéseket látnak, hanem látják a testvérek egyházát, azt az egyházat, mely szellemből él, mely mint Krisztus gyalog jár, szeretetbe öltözik, mely nem közjogi helyzetére, előkelő állásaira, diplomáciára, politikára, hanem az első testvérnek pásztorbotjára: a keresztre, infulájára: a töviskoszorúra, gyűrűjére: a szegekre, talárisára: a szegénységre, s mindebben s ezen át szellemére, a világért megtört szívére támaszkodik. Tehát népszerű, s azért győzhetetlen hatalom.

Vigyázzatok tehát! A fejlődő állammal szemben küzdjétek a szabadságért, s első helyen: az egyház szabadságáért. S bízzatok, hogy azt kivívnunk sikerül; ha nem nekünk, hát másoknak, kikben az eszmék fejlődése jogait kivívja, s kik be fogják látni, hogy az állam is az életnek szelve, ahogy az életnek fokozásáért neki is a szabadságokat szolgálni, nem pedig elnyomni kötelessége.

Ezekben foglaltam össze az egyháznak viszonyát a továbbfejlődő tudománnyal, társadalommal és állammal szemben. Ez irányok az egyház törekvéseinek s boldogulásának útjai; ez irányok az Isten sugallatai, melyek buzdítanak: Prosere procede et regna, haladj erre s érvényesülsz!

Érvényesüljön az egyházban a szellem ereje, s akkor győzni fog!

Mert Góliátok ellen egy kő is elég, ha a parittyát Dávid forgatja! Érvényesüljön az egyházban az apostoli buzgalom, mert e lélek hatalmával tizenkét apostol elég volt a világ megtérítésére, s egy is elég volt a megmozgatására, ha Amiens-i Péter, Bernard, Kapisztrán ajkán szólalt meg! Érvényesüljön az egyházban a Krisztus szeretete és kegyelme, mert e nélkül a világot megkötnie, arra kötél, békó, lánc nincs; de a Krisztus kegyelmével megkötötte azt már egy kötél is, Assisi sz. Ferenc kordája. Krisztusi szellemért imádkozunk; ez majd öntudatára hozza a világnak, hogy az ilyen egyházon «non praeualebunt».

A katolikus elvek érvényesítése.

(1902) ¹⁶

Nagyméltóságú Püspöki Kar, Mélyen Tisztelt Kongresszus ! Az 1863. évi mehelni katolikus nagygyűlésen Montalembert gróf oda nyilatkozott, hogy a katolikusok a közélet terén nem érvényesülnek ; a magánéletben kitűnnek, de a közéletben visszaszoríttatnak. Disszenterek vagy hitetlenek, demokraták vagy despoták — mondta a nemes gróf — egyaránt túlszárnyalták vagy rászedik őket.

Mélyen Tisztelt Kongresszus ! Mit mondana Montalembert gróf a mai Franciaországról? Arról a katolicizmusról, melynek tízezer misszionáriusa hordozza Európán kívül az evangélium fáklyáját, mely évenként több millió frankot áldoz a céljaira, mikor látná, hogy ez a katolicizmus tört gerinccel, nyomorúságosan vánszorog a szabadkőműves kormányoknak igája alatt?

Azt mondaná nekik : Barátaim, panaszkodtok, sirtok, imádkoztok a montmartre-i bazilikában, az apácáitok eleven áldozatok ; de hiába, *gyávák vagytok; servi dominati sunt vobis, szolgák uralkodnak rajtatok.*

Két országra nem esik gáncsul Montalembert szava ezidő szerint : Belgiumra és Németországra. Nem azért, mint hogyha ott a katolikusok legyőzhetetlenek volnának, nem azért, mint hogyha azok az állapotok rózsásak volnának ; a mi állami iskoláinkat nem adom oda Brüsszel, Charlesroi stb. iskoláért, szóval azon belga iskolákért, amelyek székhelyén rossz városi közigazgatás van ; de azért tisztetem én a belga és német katolikusokat, mert azok átvitték az életbe a katolikus elveket, s azt mondták : *a katolikus elveket érvényesíteni kell minden téren, magánéletben, közéletben, államban, családban, politikában, iskolában, tudományban, mindenütt.*

Ugyan mit mondana Montalembert gróf a magyar katolicizmusról? Nem szorulna-e az ő szíve is össze, ha látná azt a sok nagy tehetetlenséget, *kacérkodást, meghunyászkodást?* Ha látná annak a régi bibliai Nikodémusnak hűségese cseléd-

jeit, amint az eklézia kibontott hadsorai mögött *gyáván sompolyognak?* A régi Nikodémus félt a zsidóktól : *a modern nikodémusok azoktól is, másoktól is félnek.*

Nekünk is szól a mechelni recipe : katolikus elveket mindenütt !

Mélyen Tisztelt Kongresszus ! Miért kell a keresztény katolikus elveket az élet egész vonalán érvényesíteni? Világos feleletet adok : *Mert a katolicizmus világnézet,* amely következőleg az egész világot, az egész életet le akarja foglalni. Mert a katolikus kereszténység nem egy gondolat, nem egy eszme, nem egy fantom ; a katolikus kereszténység az élet központjában székelő erő, amely hiten, filozófián, művészen, iskolán, családon végigjár, amely kitűzi az ember, a család, a kultúra, az emberiség egére a vezető csillagokat, amely értéket ad erkölcsben, jogban az emberi életnek, amely minket megtanít élni, mindent úgy tenni : *elv szerint.*

A katolikus kereszténység ezért, Mélyen Tisztelt Közönség, kíván *egy egész, egy teljes életet,* annál is inkább, mert, ha Nietzsche kíván egy egész életet és ha Goethe kíván egy egész életet : *a Krisztus is kíván egy egész életet.* Mert a katolikus kereszténység, azonkívül, hogy filozófiai, azonkívül égből jött világnézet, mely az evangélium parabolái szerint ezt az egész emberiséget három mérték lisztnek nézi, s belerejti erjesztőit, hogy az egészet áterjessze ; törésföldnek nézi, és ráhinti magvait, hogy az egész törésföld Isten szántóföldje legyen ; földnek nézi, hogy ezen a földön az Isten országa legyen. Hogy tehát mi a katolikus kereszténységet az egész vonalon érvényesítsük.

M. T. Hölgyeim és Uraim, mindenekelőtt azt akarom, hogy az egyén kívül-belül, teljes megnyilatkozásában, ezen elveknek megtestesülése legyen. Én tisztellem azt, ha magyar miniszterek református, evangélikus konventeken üléseznek és elnökölnek ; nekem az tetszik, ha a magyar parlament elnöke a templomban nénikék közt áldoz ; nekem az tetszett, mikor az öreg Windthorst az ambergi processzió kihúztazsebéből az olvasóját és azt imádkozta végig az utcákon ; mert újra mondom, Mélyen Tisztelt Közönség : «Wenn Goethe das Gefäss ist, in welchem die moderne Weltanschauung gebraut wurde», és ezt szabad tisztelni és a magunk számára lefoglalni, ha az emberek elvándorolnak Bayreuthba és onnan a Wagner zenétől és esztétikától várják a megváltást ; engedjék meg, ha mások goetheisták és mások wagnerianusok, én -- *én vagyok Christianus.*

És reméljük, hogy ha ezek az elvek megvalósulnak, mindenekelőtt emberekben — mert az elvek addig ködfosz-lányok, míg emberekben, egyéniségekben, hatalmas emberekben nem lépnek fel a világ színpadán — majd, ha a kereszténység is lát embereket: nem fog sompolyogni, kullogni, nem fog szégyenkezni, öntudattal fog eltelni, és azt fogjuk majd mondani: «Auch hier gibt es Götter», itt is vannak istenek.

Reméljük akkor, M. T. Hölgyeim és Uraim, hogy ha dicsőség az európai nemzetközi békekonferencián beszédet tartani, ha lehet egy nemzetközi sportegyletnél beszédet tartani, lehet majd a katolikus eucharisztikus gyűlésen is ugyanazoknak az uraknak beszédet tartani. Mert Namurben tartott beszédet szeptember elején az eucharisztikus gyűlésen Woeste miniszter, s tartott beszédet a namuri polgármester is. Mi ugyan ilyen polgármestereket még nem ettünk; de reméljük, hogy lesznek.

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Nemcsak az egyedben, hanem a tudományban is érvényesíteni kell a katolikus elveket. Nem azt mondom én, hogy van protestáns, vagy katolikus tudomány: nem létezik ilyen; a tudomány nem keresztény és nem pogány; de a tudósok, azok lehetnek katolikusok és lehetnek pogányok. És mi, M. T. H. és U., azt akarjuk, hogy minket a nagytekintélyű modern tudomány, azért, mert katolikusok vagyunk, ki ne dobjon a tudomány csarnokaiból; azt kívánjuk, hogy az öreg Mommsen ne merészeljen mozgalmat indítani a hívő tudósok ellen, azt mondván: «voraussetzungslose Wissenschaft». A mi tudományunk nem «voraussetzungslose Wissenschaft», mert mi hiszünk. Hát a kantianizmus, hát a nietzscheizmus, az kevesebbet tételez fel, mint a krisztianizmus? Hát mondjanak nekem egy filozófiát, amely nem felekezeti! A pantheizmus csak úgy felekezeti, mint a krisztianizmus. «Voraussetzungslos» sehol sem létezik a világon; mindenütt vannak feltételek. A mi feltevésünk a kinyilatkoztatásnak világtörténelmi ténye. Ha e tény lehet feltevés, Uraim, nos, tényeket elfogadni, már csak nem szégyen!

Hanem hát: egyoldalúság! Felekezeti egyoldalúság! Felekezeti befolyásoltatása a tudománynak! Mélyen Tisztelt Kongresszus! Bátorkodom a budapesti ügyvédi kamarát is figyelmeztetni, hogy a materialista, agnosztikus, pantheista jogtudomány épen olyan felekezeti befolyásoltatás alatt áll legalább is, mint az a jogtudomány, amely az Istent fogadja

el kútforrásul. *Csakhogy, ha mi hiszünk valamit, az mindig egyoldalú; mikor pedig ők hisznek, az mindig sokoldalú.*

Hol van a felekezeti türelmetlenségnek modern kiadása? A csálhatatlan tudomány dogmatikájában!

Nemcsak tudományt, mi karitást is teljesen keresztény alapokon akarunk, mert mi azokkal az alapokkal mélységesen meg vagyunk elégedve. Mi azt nagyon jól tudjuk, hogy a humanizmust is a kereszténység nevelte naggyá, és hogy ez a nagy kamasz most az anya ellen fordul, és rugdalózik és azt gondolja, majd megcsinálja ő azt magától is, amit tőlünk szopott, amit nálunk tanult. Emberséges érzelmek csak Isten-emberséges kiadásban jelentek meg a földön.

A kereszténység érti a karitást; szamaritán lett, bort és olajat hord mindig magánál, testi sebeken át van finom szeme, érzéke a lelki sebekre s mindenre gyógyírt talált, nem adott csak tejet — *Podmaniczky-tejet*, hanem adott tejet forraló meleg kebelt; nem adott csak humanizmust, hanem adott embert; s az ad leglőbbet, aki embert ad.

Mások ezt nem adták. Schopenhauer azt mondja: A világ rothadt, tehát rothadjon meg egészen — alászolgája. Goethe az ő világproblémájába a szenvedést nem foglalta be; Nietzsche pedig vaspatkós csizmával rugdossa a szegényt, a modern kultúrának dicsőségére.

Nekünk alapunk van: az a Krisztus, az a szeretet, amely vért adott és szívet adott és önmagát adta; és ezekben a motívumokban oly expanzív erőt adott a kereszt az emberi léleknek, hogy kiterjesztheti szárnyait áldólag egy egész világ körül.

Ha emberben, egyénben, tudományban, karitászbán kívánunk katolikus elveket, kívánjuk, követeljük, — rátermettünk — *követeljük ezeket a katolikus elveket az állami életben, a politikában, az iskolában, mindenütt.* Mert az embert széthasítani eddig nem sikerült semmiféle zsurnalisztának. Mi akarunk egységes jelleget, mert akarunk egységes életet, «aus einem Guss», életet, amely teljes, hatalmas és egységes.

És ha szabad egy hasonlatot mondanom: Miecskievics lengyel író azt mondta Dsingisz-khánról, hogy a sarkcsillag alatt ült a khán, mialatt hadseregei elfoglalták számára a világot. Így az ember, a társadalom, a kultúra, az állam üljön az örök igazságoknak sarkcsillaga alatt és hódítsa el maga számára az egész életet. Mert, M. T. H. és U., azt csak megengedi mindenki: erős eszméket fékentartani, erős eszméket magunkba fojtani természetellenes dolog. Az erős eszmék

mindig egész életet kívánnak, teljeset ; az eszmék, amelyek nem éreznek hivatást magukban, hogy kilépjenek az életbe, azok holt eszmék : amelyek nem akarják az életet az egész vonalon, hanem csak az életnek egy fiókját akarják, ahol szép csendesen lehessen magát meghúzni, szent békében, a temető békéjében. Ilyen eszmék az eszmék dicsőséges nevét meg sem érdemlik.

Más eszmék voltak azok, amelyek világot mozgattak, más eszmék voltak azok, amelyek annyi energiát dobtak erre az ázsiai földfoszlányra, amelyet Európának hívnak, hogy abból az energiából fejlődhetett egy kultúra, mint egy torony és lefoglalhatta a maga számára az egész világot. *Annak a kereszténységnek nem imponált a félhold, nem imponált a thora, annak a kereszténységnek nem imponált a Buddha, nem imponált a dervis, nem imponált a rabbi; annak a kereszténységnek csak egy imponált: a Krisztus.* Neki nem imponált Plato ; több volt neki Krisztus. Neki nem imponál Cato s a klasszikus műveltség ; a keresztény eszmék éreztek magukban hivatást, mindent újjáteremtteni. És csak oly nemzetekben, emberekben fogják visszakapni ezt az újjáteremtő erőt, akik egy egész életet sans phrase, fenntartás nélkül szentelnek nekik.

De Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim, hallom én azt a nagy kifogást, óriási botránkozást : Ti mindig különböztettek zsidók és keresztény, hívő és hitetlen, református és katolikus közt ; ti széthasíjtátok az emberi társadalmat, ti vakondok-munkát végeztek, aláássátok az egyetértésnek talaját. Keressétek a közös alapot, amelyen állva kezét nyújthatunk egymásnak a haza, az emberiség boldogítására !

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim, higgyék el azt nekem : Nincs köztünk a mai időben szó arról, hogy a vallások egyenjogúságát, vagy a lelkiismereti szabadságot, amely törvénybe és a magyar alkotmány sarkalatos tételeibe is le van téve, meg akarnók bolygatni. Képtelenség az a mai világban, hogy a szentélyekbe belehozzuk a kardot, és hogy ott, ahol a lelkiismeretnek a szava hallatszik, láncok csörögjenek. Isten ments ! Én a mellett vagyok : szabad érvényesülés az egyesületi és magánéletben ; az egyesületi életben legyen teljesen szabadverseny ; éljen a szabadverseny a szellemi világban, szabadverseny a reformáció és a katolicizmus közt ; nem csinálhatjuk vissza a történelmet, nem is akarjuk.

De, Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim, nincs itt szó most azokról a disputációkról, predestinációkról, úrvacsorá-

ról, nem leng köztünk a husszitáknak fekete zászlaja, melyen az arany kehely díszlett. Itt szó van a világnézetek harcáról; és ezt elismerik a radikálisok, elismerik a nietzscheisták, ezt elismerik a szociáldemokraták, ezt elismerik a teljes keresztények, *csak a politikusok, azok nem ismerik el.* Azok, Mélyen Tisztelt Közönség, keresik a közös alapot, azok port hintenek a szembe és szép frázissal kedveskednek a fülnek. Most nem ezekről a dolgokról van szó. Én nem akarok filozofálásba merülni, de tessék végignézni a tudomány és szabadság dicsőséges huszadik századán! Nézzék meg, Mélyen Tisztelt Uraim, azt a konstellációt, hogy honnan fúj ott a szél.

Azt mondja Chamberlain az ő világhírű művében: «Die Grundlagen des zwanzigsten Jahrhunderts»: Száz év múlva Európának csak egyharmadát fogja a kereszténység felölelni magában. Én nem tudom, hogy Chamberlainnek igaza van-e, de azt tudom, hogy ő így érez, s azt is tudom, hogy a kultúra, amelyet a hitetlen tudomány fakaszt, az is így érez. És azt is tudom, hogy a hitetlen tudomány által élesztett szellemi áramlat mint hideg északi szél végigborzong és végigdidereg az európai társadalmon, és hogy mi mindnyájan valamiképen érezzük, hogy a világ vajudik, s félünk, hogy az a vajudó világ majd nem lesz a mi világunk. Már a XIX. század elején írja a római akkori republikának minisztere Napoleonhoz: «Il la faut brûler à petit feu», meg kell parázson égetni a katolikus egyházat, mert az már kadáver, mert az már hulla. Van Good Bek, a belga miniszter, mikor kormányon volt, azt mondta «Der Katholizismus muss in die Grube», a katholicizmus menjen a sírba.

Most, mikor Henrik porosz herceg elindult nagy útjára, a «Bauhütte» című szabadkőműves német lap azt mondta: Minek beszélni már a kereszténységnek felélesztéséről? A kereszténység meghaladott álláspont. Valamint a pogányság mithoszai lejátszották szerepüket, úgy a kereszténység meséi is már letűntek: a mostani hitetlenség a jövő élet — sit venia verbo — trágyája, és a szabadkőművesség csirája a Szentlélek jövőendő egyházának.

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Ahol ilyen szél fúj, ahol a világnézetet s a kultúrát ily eszmék lelkesítik, ahol antipathiából a szélvész ily borzalmas taréjt ölt a kereszténység ellen, ott felekezetiégről beszélni, ott az emberek kedélyének békéjét félteni, annyit jelent, mint a világot egyáltalán nem érteni.

Azért, Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim, újra mondom,

a kereszténységet az egész vonalon, mindenütt, minden téren, tudományban, művészetben, államban, politikában, társadalomban, családban, mindenütt meg akarjuk mi szervezni. Azért minden katolikus gyűlés ezt tartja szem előtt: beleoltani az emberekbe a <katolikus> önérzetet, és *végre-valahára nyaka közé ülni* ennek az alvó pimasznak, hogy fölkeljen és éljen.

Mi akarjuk, hogy az állami életnek keresztény alapjai legyenek. Ebből már csak nem engedhetünk! Mi akarjuk, hogy minket a német tudomány ne exkommunikáljon, hanem akarjuk, hogy a Mommsen úr is legalább is egyenrangú és egyenjogú s a tudományhoz értő embereknek tartson. Mi azt akarjuk, hogy a keresztény család keresztény legyen, s a keresztény családból a gyermek vallásos iskolába menjen. S e vallásos iskola mindig a felekezeti. Mert, Mélyen Tisztelt Közönség, felekezeten kereszténység nem létezik. Akinek a fejében ez kikelt, ajánlom, hogy repetálja át a kis-katekizmust.

Mi akarunk keresztény kultúrát, mert az európai kultúra csak keresztény, az európai kultúrának oltárán nem volt félhold, kereszt, thora egy rakáson; ott csak egy jel állott: *a kereszt*.

Mi akarjuk, hogy a keresztény kultúra a keresztény tiszta erkölcsöt óvja meg az egész vonalon, hogy az állam, a család, a pápa, a miniszter és az Opera intendánsa, mind a keresztény erkölcsöt védje.

Mi azt akarjuk, hogy a szemetet seperjék ki mindenün-nen. Nekünk a köztisztaság közegészségi ügy, nemcsak csatornáknak, de képes levelezőlapokon is. Nálunk tilos köpködni nemcsak a villamosokon, hanem az ujságokban is. Mosakodni illik nemcsak az embernek, de a képzeletet és az ízlést sértő művészetnek is.

Mindezek után, Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim. bátran ismételhetem az én tézisemet: «Kereszténységet az élet egész vonalán»!

Mi akarunk szervezkedni, mert az élet egész vonalán akarunk a kereszténységnek tért foglalni, s teret foglalni nem lehet harc, küzdelem és törekvés nélkül. Mi akarunk szervezkedni mindenütt, és akarunk kezet nyújtani egymásnak, mert mi mikor a magas, felséges kereszténységnek gól dómjáról végignéznünk, látjuk a modern társadalmat, hogy az rom, hogy az megbódult agyrémeknek, egy szecessziós ízlésnek hívságos vására. Következőleg mi oda akarunk életet

eszményeket, halhatatlan eszményeket, erkölcsöt, tiszta, felséges, aranyos erkölcsöt.

Mi látjuk, hogy mindenféle ember, Nietzsche, buddhista, zarathustrai, meg mit tudom én, miféle gladiator kél fel ellenünk — akik imperatorokkal viaskodtunk és legyőztük őket. Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Azt nem tűrjük, hogy minket egy lelketlen, hitetlen művészet vagy ízlés vagy tudomány lábbal taposson, minket, akik eltapostunk minden elleniséget, saját vérünk, saját lelkesülésünk, s az Isten kegyelmének erejével.

Akarunk így kitartani és akarjuk összes ellenfeleinket ide hívni, azokat a halálmadarakat, akik a redoute felett kóvályognak és temetést akarnak látni. Itt nincs temetés; itt pünkösöd van, ahol tűz esik az égből, hogy apostollá legyen minden ember, aki tudjon *beszélni, küzdeni, tűrni — élni!*

A világiak apostolkodása.

(1903)¹⁷

Nagyméltóságú Püspöki Kar! Mélyen Tisztelt Kongresszus! Azzal kezdem, amivel tavaly végeztem. Pünkösdi tüzet emlegettem, mely a katolikus nagygyűlés termét a keresztény társadalom szervezkedésének egyik színhelyéül avassa s apostolokat ihlessen, apostolokat, nem egyet, nem is tizenegyet, hanem sokat.

Kevéssel be nem érjük, hiszen egy világ meghódítására szervezkedünk, mely a modern haladás s a társadalmi válságok lázában született, s a szellemi forradalmak bélyegét viseli magán, de amelynek homlokán a keresztvíznek s szívében a keresztény érzésnek nyoma sincs. Pogány a lelke s idegen az érzülete. Idegen világnézetében, eszméiben, irányzatában. *Új prófétái* vannak, kik új megváltást hirdetnek. A theologiai megváltást bűnből s kárhozatból kisorsajátították, s gazdasági és szociális megváltás hitévé változtatták. Megváltást keresnek a nyomorúságtól s a szenvedéstől, s megváltót, *új Krisztust*, ki új csillagok fényében keresztelje meg a szenvedő emberiséget, «et la baptise au feu de nouvelles étoiles». A gazdasági forradalom tényleg hozzá is látott a *föld színének elváltoztatásához*. Az intelligenciát az új gondolatoknak a káprázatába s a népet a városoknak bűvkörébe vonta; a régi gondolatok ennek következtében ősidóságukkal s a falu a maga elmaradt kultúrájával új pagánizmussá minősül; a sokszorosan differenciálódott munka *új geográfiai elosztást teremt* s új osztályozással és rétegezéssel építi fel a társadalmat.

S ez a világelváltozás egyre tart, s ha némely rétegeket nem is tör annyira az *új világ láza*, átlag az egész modern gondolkodás s érzés ez erjesztővel van átjárva, s mialatt a vezető tudomány tele van még a metafizikának ellenszenvével s a modern élet a természetfölöttinek undorával, addig a szenvedő társadalmi osztályok a gazdasági fejlődés malomkerekei közt csikorognak; önálló eszmélődésre rá nem érvén,

csak egy hit- s remény-cikkelyt ismernek : minél többet a földi jó életből ; élni és élvezni !

Az a kérdés érdekel már most minket, *hogy ez ellenszenves kultúrában rehabilitálható-e még a kereszténység; hogy ez aposztata szellemi áramban lehet-e a keresztény világnézet az értelmiségnek vezető s megnyugtató csillaga? Lehet-e ez új pogány világot megkeresztelni, s ki legyen apostola?*

Az elsőt illetőleg azt mondom : bizzanak, lehet az új pogány világot is kereszténnyé tenni, mert mienk a legfőbb eszmény, mely nemcsak fényes, szerencsés gondolat, hanem dicsőséges, hódító tény : az *Úr Jézus Krisztus*. A legfőbb eszmény, melyhez visszatér a végtelenbe elmerülő gondolat, — mely alatt megpihen a modern tékozló leány : a filozófia, — melyre visszanyúl a blazirt kultúra, mert világos lesz előtte az, hogy szebbet, jobbat nem talál, minek tehát keresni mást. Ha az emberi lélek az élet harcaiból mindig a művészetbe siet, hogy felüdüljön, s a színek, hangok s vonalak harmóniájában a diszharmónikus valóság terhe alól szabaduljon ; ha a legádázabb materialista s pesszimista tatárjárásból a világnézetek az esztétikába menekülnek : bizzatok e harmóniát szomjazó, az esztétikai szépnek kultuszára született természetben, hogy a neki való ideált, az Isten-embert el nem felejtí, sőt nemzedékről-nemzedékre örökbe hagyja !

Másodszor bizzatok, lehet az új, pogány világot is kereszténnyé tenni, mert mienk a legszebb, a legmélyebb, a legbensőségesebb vallás ! Ha az ember a végtelennek a kinyilatkoztatását keresi, szebb s igazabb kinyilatkoztatást nem talál, mint a szent kereszténységet, melynek kebelében az Isten-szeretet ég s az áldozat szenvedélye sugárzik szemeiből ! Azóta, hogy Betlehemben született s a Jordánban vízzel s a Golgothán vérrel, az első pünkösdkor pedig tűzzel megkereszteltetett, királyi alakja egyre jobban fejlett ; szebbé s erősebbé lett. Bejárta a földet s bár sokszor romok közt s máglyák közt haladt, meglátszott nyomain, hogy a világot megváltó szeretetnek hegyéről jött ; ruhája mirrhás s alócs volt ; balzsam csepegett kezéről, s akiknek úgy nézett szemébe, hogy lelkökben kigyulladt szépségének szeretete, Isten fiaivá nevelte azokat. Mi legyen a legtisztább s a legfelsőbb religió, ha nem az Isten gyermekeinek szeretete, s mi a szeretet más, mint a legvalóbb szabadságnak legszebb megnyilatkozása ? !

S mennyi tűz és mélység van a kereszténységben most is ! A kritika, mely meg akarta a kereszténységet ölni, Krisztus sírja őrcinek sorsára jutott ; tanújává lett halhatatlan és

kipusztíthatatlan életének! *Körülötte sűrög a sok világnézet,* s szaporítja az emberi szellem csődjeit; azalatt a kereszténység egyre megújodva él s énekli a világot legyőző hitről az Énekek énekét. Termékenysége a régi; nem vadszóló az, középkori romokon, hanem a szellem életének venyigéje; borának tüzetől megittasodnak a népek. Egyre a jobbat, a nemesebbet szolgálja; décadence-t nem ismer; nirvánába nem szerelmes; élni akar, s örök életet vár. Állítsák e lelkes, fiatalos, reményteljes világnézetet az irgalmas, de nem boldog, a bravuros, de beteges modern világgal szembe, s érezzék s élvezzék át az erő s az élet öntudatát. Mi élünk, hiszünk, remélünk; mi megújodunk s törekedni meg nem szűnünk; s mit csináltok ti, ti heves, dühös, vagy már kitombolt, fáradt emberek? A pozitívizmusban fejeteket, a pesszimizmusban szíveteket, a nietzscheizmusban eszeteket veszíteték el, akaratotok végre is fonnyadt s hervadt lett. Nem tudtok örülni, lelkesülni, bízni; nem tudtok akarni! Pesszimizmista lettetek, Wertherek... Nekünk pedig, e tört lelkekkel szemben szárnyaink vannak, pedig nem ikarusi szárnyak; e fázós lelkekkel szemben villámaink vannak, nem mennykövek, hanem izzó napok. A pozitívizmus s empirizmus sötétségével szemben eszmék állnak rendelkezésünkre, eszmék, melyekből nem egyszer már verőfényes nap lett a földön az éjből, s májusi tavasz az erkölcsi télből; eszmék, melyektől kiengedett az elfogultság s a barbárság fagya, s dagadtak az élet vizei s pattantak az érzés rügyei, szóval: élet lett a földön!

Bizzunk tehát a kereszténység erejében s szítsuk lángoló, lobogó tüzzé szeretetünket — *s azulán?* Azután lépünk ki, s legyünk apostolai! Kik? *Mi mindnyájan, az egész társadalom, s annak minden rélege s osztálya, minden intézménye és foglalkozása, minden szerve és egyede, mindenki, aki közlünk el, aki közzünk hisz, szeret, remél.*

Világnézet ellen sikeresen végre is nem egy osztály küzd, s világnézetet nem egy osztály véd, hanem küzd ellene s ugyancsak védi azt egy-egy világ. Így állunk most is; egy világ mozdul s kel ki sarkaiból, a harc nem egyeseknek s elszigetelt irányzatoknak, nem theóriáknak s különködő áramoknak, hanem a hitetlenségnek harca a hittel. Nem egyes hitágazatokról, vagy a káté kérdéseiről, hanem a keresztény világrendről van szó, mégpedig az egész vonalon, a köz- és magánéletben, államban és családban. Nemcsak az oltárt, hanem a tűzhelyt, nemcsak a trónt, hanem a családot

is fenyegeti a veszély. Ennek az ellenséges mozgalomnak hordozója a dogmatikus tudomány, a materialista művészet, irodalom és színészet, a szabadkőművesség, s a léha élet : *az ellenmozgalomnak is csak a társadalom lehet a hordozója.*

Nem a klérus egymagában. Van a katolikus egyháznak klérusa, püspökei, papjai ; van organizmusa, s minden városban, faluban hivatalos szerve ; de mikor az eszmék forrnak, mikor egy világ bomlik s egy új társadalom van alakulóban, mit akartok egy osztállyal, hogy az megállítsa a világot? Nem állítja meg, hisz nem fér hozzá !

S valóban, nézzetek szét a világban : nézzétek a nagy városokat bérházaikkal, templom nélküli városrészeikkel, kaszárszzerű házsoraikkal, pince- és padláslakásaikkal ; nézzétek azt a hemzsegő, költözőkődő népséget, melynek lelkivilágából kivész az otthon fogalma, melyet ideges hajsza kerget, s a munka járma nyom ; mit akartok ti fekete emberek, ti hatan, heten a hatvanezer közt? S nézzétek, mily veszett áramban úsznak ; mi villanyozza idegeiket ! Egy új világnézet igézete, vagy bamba gondatlanság árnyéka borul rájuk. Mit tudnak mindabból, amit hiszünk, szeretünk, amiért lelkesülünk? Más eszmények, más érzések jellemzik lelkivilágukat ; mi idegenek vagyunk nekik. Harangszavunk belopódzik ablakaikon ; ez az egyedüli keresztény reminiscencia lakásaikban. Tornyaink, mint idejüket mult, régi emlékek, néznek a háztetők cseréptengerére s új versenytársaikra, a gyári kéményekre. Éjjel-nappal rotációs szörnyetegek hajtják s hintik szét finom diluciókban az ujságok révén a kétke-dést s az elkeseredést. Egy új világnézet árama mint fénytelen röntgen-, anód- és katód-sugárzás járja át a tömeget, melyet erőszakos génuszok idomítanak ! Hogyan férközzünk a szalónokba, a gyárakba, a hónapos szobákba, a fölszabadult ifjúsághoz, a munkások tömegéhez, a laicizált közönséghez? ! A népelet az egész vonalon az a harctér, hol az eszmék ütközetét vívjuk : tudományban, művészetben, irodalomban, kultúrintézményekben, iskolákban, egyetemeken, körökben, egyesületekben, családokban, gyárakban ; e harcvonal lefoglalására a klérus nem elég ; ahhoz keresztény tudósok, keresztény művészek és írók, keresztény szocialisták, keresztény atyák és anyák kellenek.

Tekintsenek vissza abba a világba, melyben a kereszténység vajúdott. Voltak apostolai, presbiterjei, Paulusok és Gajusok, de az erjesztő minden lélekben dolgozott : Sebestyénben, a gárdatisztben, Ágnesben, a patricius leányban,

Syrában a rabszolgánőben ; az mind apostol volt. Szívük tűzhely volt, ahonnan szikrák pattogtak ; buzgóságuk s lelkesülésük adta nekik azt az expanzív erőt, mely eljutott s elférközött mindenhová.

S hogy a klérusra nem kell hagyni a kereszténységet, azt a mi társadalmunk is érzi, s az autonómia megteremtésére irányult mozgalmakban ez a meggyőződés jutott érvényre. Hit, egyház, kereszténység nem a klérusé, nemcsak az ő kincse s az ő érdeke, hanem mindnyájunké ; s azért akartunk egy jogi szervezetet is teremteni, hogy érdeklődésbe vonjuk a világiakat is. Hogy az autonómiából mi lesz, azt nem tudom ; de hogy érdeklődés, buzdulás, közreműködés a világiakban is kell, az egy kiáltó szükséglet. Világnézetet nem egy osztály tart fenn, hanem egy világ ; s a világnézet elvesztette erejét, ha csak egy osztály küzd és vív érte ; harcai Leonidas-harcok lesznek, melyek hősokeket adnak, de életet s boldogulást nem biztosítanak. Buzgó világiak kellenek az egyháznak !

De nemcsak az egyháznak, hanem Magyarország társadalmának is kiáltó szüksége van a pozitív kereszténységért való lelkesülésre. Mert micsoda a társadalom az eszmék kultusza nélkül, s megérdemli-e a kultúrtársadalom nevét a tömeg, mely bambán mozog az élet országútjain, s nem emeli fel szemét a szellemi élet egére, honnan az eszmények csillagai ragyognak feléje? Mi kellene nevezetesen a magyar társadalomnak inkább, mint a hitből való élet s a hitből kiinduló társadalmi tevékenység? Kerestünk idealizmust sok más eszmében ; bízunk a fajérzésben s a hazaszeretben ; de mit csinál a faj tiszta vér nélkül, s mit csinál a szeretet erkölcsi alap nélkül? Mit ér a hazaszeretet igénytelenség, lelkiismeretesség, önzetlenség nélkül? Mit a fényes országház Deák szelleme nélkül? S honnan vegye a magyar társadalom az erkölcsi inspirációkat, ha nem a kereszténységből?

A művészetből talán? A magyar közéletnek kevés az esztétikai tartalma, hiányzik abból a levegőből, melyben a társadalmunk lélegzik, a művészeti érzék szomja, hiányzik a bensőség melege.

Tán a gazdasági fejlődéstől? A gazdasági fejlődést nem a magyar elem vezeti ; az idegen kézben van ; s a gazdasági küzdelem a magyar társadalmat eddig inkább összemorzsolta, mint kifejlesztette ; ellenállást s akaraterőt nem sokat talált, s eddig még nem is adott ; az erkölcsi deficit megnyilatkozott abban is, hogy független, önálló ember kevés van köztünk, s aki teheti, az a hivatalok csendes és biztos kikötőjébe menekszik.

Vagy talán a közélet szellemétől kérjünk s várjunk erkölcsi föllendülést? Ugyan mily ítéletet mondana társadalmunkról az ázsiai világbíró, Tolsztoj Leó? Arról a rothadásról, mely közéletünk magasabb köreiből szivárog le, s mint leplezetlen bűn s nyilvános botrány jár köztünk; arról a szibaritizmusról, mely az obstrukciós esztendő nyarán a képviselőház levegőjének lehűtésére naponként 800 forintot költött a szegény, rongyos nép képviseletének kényelmére; arról a bázirtságról, mely az élet hivatalos bemutatkozásain erkölcsöt színlel, különben pedig a Vigszínházban serdülő leányoknak is bérletet fizet?

Kérdezik tehát mindezek után: ugyan hát mit tegyünk? Felelet: *tetteket kérünk!* A szavak divatjukat multák; a világ álmosan s bizalmatlanul hallgatja a szép szót, s tettekre szomjaz. *Első tett az élet;* a legnagyobb tett a keresztény élet. «Non magna dicere, sed magna vivere», ez Ciprián szerint a nagy, keresztény stílus. Keresztény férfiakat kérünk, kik a hitet vallják; templomba járnak, imádkoznak, és «magna vivunt», erkölcsösen élnek. Egy ily férfiú fölé egy apológiával; életéből sugárzik az elv ereje.

Ily generációt nevelni kell; keresztény családok, tanárok, apostolkodjatok, neveljetez nekünk keresztény nemzedéket. Anyák, neveljetez nekünk *ideális* leányokat; ne a Vigszínház bérletein, ne a Prévost-féle irodalom szemetjén; ott bella donnáknak nőnek; de magyarul azokat nadragulyáknak hívják; szemre szépek, de mérgesek, bolondítani igen, de boldogítani világot nem tudnak. Továbbá: *apostolkodjunk az ifjúság érdekében.* A keresztény regeneráció céljából mindenféle *Mária-kongregációkat* alakítottunk s megalakult a *Regnum Marianum*, e törekvéseknek központjául és támaszául. Ajánlom ez együletet a társadalom figyelmébe. Kérem a katolikus karitász angyalát, hogy fordítsa ez intézet felé a keresztény jótékonyágnak figyelmét. Ne csak leányiskolákat mindig és mindenütt; gondoljanak már a fiúkra s az ifjakra is. Mélyen Tisztelt Hölgyeim, ne haragudjanak rám, de én úgy látom, hogy túlvagiasak vagyunk, s csakis kegyetekkel törődünk. Ne csak apáca-iskolákat! Én tisztelem a kedves testvéreket, szeretem őket, megcsókolom a lábuk nyomát is; de hát mi is akarunk élni, mi Évának árva fiai s Magyarországon számkivetett maradéki!

Van továbbá nagyon sok mű köztünk, sok egyület a *jótékonyágnak, a szociális tevékenységnek* terén; messis multa, mondhatom sok téren, sok cím, de kevés munkás: «operarii

pauci». Néhányan vagyunk ; s bár tudom, hogy sok a jóindulatú ember, ki elfoglaltsága miatt nem kultiválhatja az egyleti életet, de hogy oly megszegyenítően kevesen legyünk, azt annak tulajdonítom, hogy e törekvéseknek nem hat el a híre sokhoz. Nem hiszem, hogy Budapest-Erzsébetvárosnak többször 10.000 katolikus híve közül csak heten-nyolcan találkozzanak a Szent Vince-egyleti tagságra, s hogy a munkásrétegekre való kihatásnak Budapest 300.000 katolikusa közt csak négy-öt apostola legyen. Hát nekünk csak egy *Huszárunk* volna? Hisz Booth az Údv Hadsereg generálisa, Angliában, Amerikában, Hollandiában 10.000-eket vezényel, s az «una, sancta, catholica, apostolica Ecclesia» anyakönyvek mögül s az íróasztalok mellől apostolkodnak? ! A szociális karitatív tevékenység ezidőszerint az egyedüli eszköz, hogy az elhanyagolt néprétegekhez férközzünk. A régi stílben folytatott lelkipásztorkodás, kivált a nagy városokban nem ér le a szenvedő néposztályokhoz ; új viszonyok új alkotásokat sürgetnek. De a világért sem akarok igazságtalan lenni, s nem tagadom, hogy a lelkes hit s az áldozatos szeretet fölségesen érvényesül köztünk is. Mennyi munka, mennyi áldozat fűződik a vidéken egy-egy férfiúhoz, paphoz, orvoshoz, földbirtokoshoz ! Mit nem tesznek ezek a népért a *szövetkezetekben* ! Tudom, hogy itt a kongresszusban is vannak közülök többen ; kegyelmezek szerénységüknek, neveiket nem említem ; de mélyen meghajtom zászlómat előttük. Mit nem tesznek a *Leányvédő Egyletek* csak itt Pesten is ! Hány soeur Rosalie lelkes szeme ragyog most felém ! M. T. Hölgyeim, kevés az, amit nyújthatok, midőn önöknek szívből köszönetet mondok, de tudom, hogy fölszólalásom a lelkesedés viharát támasztja itt a katolikusok kongresszusán ; önfeláldozásukkal szemben csak e lelkesedésre utalhatok.

S a *közéletben* is segítsük egymást ; segítsék egymást a keresztény érzésű férfiak. Hisz ezt szabad ; ez nem gyűlölködés. Segítik egymást a zsidók, helyesen teszik ; segítik a szabadkőművesek --- de ezeket már nem dicsérem meg ; segítsük mi is egymást ! Azt mondják, hogy a kisebbségek előnye az, hogy összetartanak, s a többségek hátránya, hogy ellanyhulnak ; de hát csináljunk egyszer ankétet, s hozzuk tisztába, hogy ugyan kik vannak többségben, s kik nem? Vajjon azok, kik a bevallott s következetesen keresztült vitt keresztény világnézet talaján állnak, vagy azok, kik nem állnak? S ha úgy találjuk, hogy túlságosan sokan nem vagyunk, fogjunk kezét s foglaljunk tért ; próbáljunk tenni, s

embereinket előbbre vinni ; tanárainkat fölfelé segíteni, orvosainkat, művészeinket, íróinkat pártolni, szóval a keresztény társadalmat s fejlődést előmozdítani. Uraim, ez egy *sürgősségi indítvány*, mely halasztást nem tűr. Kegyetek látják, hogy tért veszítünk. A pesti egyetem ifjúsága több mint harmadrészen nem keresztény ; a keresztény ifjúságnak fele szegény, vergődik, vívódik, írnokoskodik, abbahagyja a tanulást, s a vidéken éhenkórásszá kvalifikálódik ; a másik fele jómódú, úrnak készül s úrrá protegáltatik ; honnan toborozzuk tehát majd az eszmék apostolait? Keresztény jótékonyság, itt a te tered. A katolikus egyetemek kérdése még nem érett ; osszítani ködbe csavarodik ; de a keresztény érdeknek rögtön szolgálhatsz, ha az egyetemi internátust, a mi derék *Glattfelderünk* művét pártolod. Pozitív munkát akarunk, s nem indolenciát, mely mellett kiteszik a szűrünket !

S *bizzunk* ! Van sok lapály és lép a szellemi világban, de az eszmék halhatatlanok, s erejük időnként csak bénul, de el nem vész. Ha a magyar közéletre keményebben is szóltam, azért a jobb kiindulások csiráit itt sem ignorálok ! Tudunk mi is lelkesülni, bizonyítja azt a Vörösmarty-szobor-mozgalom, s azelőtt a szabadságharc ötvenéves évfordulójának megünneplése ! S bár az élet materializmusa ijesztő, de a színházi közönség nálunk is inkább Elektrának s a Bánk Bánnak tapsol, mint a francia neuraszténia alávalóságainak ; fuldokolva is életet kér, megrothadni nem akar ! Szóljatok hát hozzá tüzzel, s írjatok neki vérrel, s utánatok indul ! Forrjon vérünk, s hevüljön szenvedélyünk, midőn a szent ügyért harcolunk ! Bizzunk a természet sugallatában ; bizzunk a nagy tradíciók erejében, bizzunk az Úr Jézus kegyelmében, abban a teremtető, újjáalakító erőben, mely ahogyan hajdan új világot teremtett, képes a hervadtat is föléleszteni, s az aléltat is új életre támasztani.

Úri és női divatmorál.

(1906)¹⁸

A modern világot sok égető kérdés s kínzó probléma gyötri; szellemi világában sötét felhők járnak, azért világnézetei akárcsak khaotikus óceánok áramai volnának; szociális vajúadásaitól recseg a társadalmi rend Prokrusztész-ágya; de amilyen elgyötört ez a társadalom, oly élénk és szenvedélyes benne az élet vágya; harcol az életért, kongresszusaiban, társadalmi mozgalmaiban, tudományában küzd a métely, a méreg, a bacillus ellen; egyleteiben, társulataiban árkot, gátat akar vonni a pusztulásnak.

Csoda-e tehát, hogy érzi az erkölcsi világnak s a társadalmi rendnek egyik nagy kínját, hogy szová teszi egyik leg-szegényetesebb baját s küzd a megváltó gondolat feltalálá-sáért? Ez az erkölcsi kín és baj az elharapódzott frivol nézet az úri morálról, mely kétféle morál-kódexet ismer: egyiket a férfi, a másikat az asszony számára — mely kétféle becsületet hirdet, s a férfit ugyanabban menti, amiben az asszonyt meg-kövezi — mely kétkulacsossá teszi az erkölcsi törvényt, ille-tőleg tagadja annak kötelező erejét a férfira nézve; a férfi szabad, az asszony nem. Ez úri morál, az erkölcsi úri divat; így proklamálva, ily nyíltsággal bevallva mindenestre a leg-újabb divat, mely után még csak egy divat jöhet, a legutolsó divat, mikor majd a nő a férfi után emancipálódik, s az egyenlőség a romlásban teljes lesz.

Ez a felfogás a gyakorlatba, a népek életébe átvive, egy irlandi mozgó mocsárhoz hasonlít, mely az átáztatott föld-rétegek mélységéből kikel és sárözönnel borít rétet, erdőt, mezőt; mocsár lesz belőle, a prostitúció mocsara, mely lel-keket rothaszt, sok szép tavaszban álló reményt hervaszt, erkölcsi szabadságot terem, mely kaput nyit az ösztönös életnek s megrendíti legfontosabb társadalmi intézményein-keket, a házasságot és családot. E rendszerben a házasságból konvencionális hazugság lesz, mely nem vért és életet, hanem mételyt és penészflórát kultivál. E házasságból gyöngé, mé-

telyes, korcs nemzedék ered, mely sem a szellem törtéteire sem a nemzeti munka felkarolására, sem a hazának szívben s vérben való szeretetére nem képes. Nemzedék, mely a bűn pórázán hurcolódik a halálba. Ez a morál lépteti fel a degradált nőt azokban a számarányokban, melyekben azt csak a csatornák patkányaival állíthatjuk párhuzamba; csunya, festett arcuk a modern erkölcsiség tükre, mely problémának nézi az erényt, a hűséget, a tisztességet; karjukon tántorog a társadalom az enyészet sirja felé. Ez a morál nyit piacot a leánykereskedelemnek, mely egymagában eléggé mutatja a modern világ lelkiismeretlenségét és barbarizmusát, s feltünteti «in Klakk und Frack», a kultúrbestiát.

Egész irodalom indult meg e probléma feszegetésében; kivette a részét az orvostudomány, mely penészflórával s iszappal látja elborítva az élet csatornáit; az isteni életet a halál inficiálja. Kivette a részét a pedagógia, mely a nevelést kifogásolja, s koedukációval s a nemi életről való fölvilágosítással szeretné letörni a túltengő szexualizmus életét. Kivette részét a pozitivizmus, mely az alakító, kezdeményező erkölcsi erőket ignorálja, s az ösztönök nemesítésétől várja, hogy ölébe hull a tiszta élet érett gyümölcse; kivette a részét a szociáldemokrácia, mely az erkölcstelenséget tisztára a társadalmi rend funkciójának nézi. Regény és dráma hasonlóképp fejtegeti e szegyenletes konfliktusokat; egyre élesebben hangzik fel itt is, ott is egy-egy kiáltó szó, de az egész mozgalom élén, amint illik, egy modern Deborah, egy XX. századbeli Jeane D'Arc, egy tipikus leány, Vera áll, ki mint nő utálattal fordul el a kétkulacos, hazug morálistól, mint jegyes rémülettel telik el a mételyes, beteges férfival szemben, ki profanált szerelmével jön feléje, mint jövőendő házasság szemrehányó sajnálattal néz életpárjára, ki fizikai s lelki életeterejének foszlányaival közeledik hozzá. Az érzésnek s szenvedésnek prófétai mélységei sikoltanak föl e tisztalelkű, szeretni vágyó, de szerelmükben megszegyenített nőknek panaszában. Jéggé fagy vérük, hideg megvetéssel néznek azokra, kik szerelemről, hűségről, imádrásról ép úgy beszélnek, mint kirándulásról, fogfájásról, gyapjúeladásról; hervadt szívvel néznek szerte-széjjel s kérdik Verával: hát nincs önérzet, nincs erő, nincs erény a modern férfiakban? «Männer, seid ihr besser als Dirnen?» Ez elkeseredés szisztémákat diktál a feministák tollába, kik méltán mondogatják: «Látjátok, asszonyok, ezt a morált is férfiak csinálták, mint ahogy a többi társadalmi formát is a nőnek elnyomására s ösztöneik ki-

elégítésére a férfiak csinálták. Régen elnyomták, rabszolgává degradálták a nőt, most új morálkódexet alkotnak s azt is veszítünkre s szégyenünkre».

De hát honnan vette magát ez a perverz úri divat? Elváltozott-e morális érzékünk? Elmosták-e évezredes esők a Sinai hegyet? Nem!

E gyászos dekadens morállal szemben áll az erős, természetes érzéseknek s az ősi, isteni akaratnak parancsa: Én vagyok a te Urad Istened, mindened; ne ölj, vért ne onts; ne paráználkodjál, vért ne ronts; ne orozz, másnak vérét, verejtékét el ne vedd; még gondolataidat, fantáziádat se piszkítsd be, mert e piszok a vérbe szivárog. Tiszta vért akarok, vérben van a lélek, alakítsd ki életedet isteni gondolataim szerint. A fegyelemben éred el a természet tisztulását s kialakítod s élvezed magadban az erkölcsi szépséget. Ezt a fegyelmezett, tisztult erőt állítod bele intézményeidbe, ezt a férfi s nő viszonyába, nevezetesen a házasságba. Tiszta legyen a lány, mint a virág, mondja a világ is, *de tiszta legyen az ifjú is, mint a vilamos napsugár, mondja az isteni gondolat.* E morális nem szexualitás, hanem az öntudatos, értelmes egyéniség kialakulásának törvénye. Benne óvja meg a maga számára az élet erejét, a tevékenységet, hajlékonyságot, a mély bensőség és lelkesülés titkát; benne van gyökere a nemzedékek s a népek erejének s ráképesítésének erényre, tiszteletre, szeretetre, odaadásra, szenvedésre, hűségre s boldogságra. Ez a régi, ez az örök erkölcsi alapja az emberi életnek.

De mi ez alapon meg nem álltunk. Végig a történelmen kísért az a nagy veszedelem, hogy az ember aposztatál a nagy gondolatoktól s az erős akarattól, s dekadens, vagyis hanyatló lesz. A decadence-t mindig az jellemzi, hogy az ember az eszményeket tűrhetetlen tehernek és kinnak nézi, melytől szabadulni kíván.

E hervadt világnézettel együtt jár a lax morál, melyben sem parancsolni, sem engedelmeskedni meg nem tanulunk, s csak engedni szoktunk, szkepszis és melankólia foglalja el a szívet s az eszmények kettős napjai helyett egyetlen, de annál végtetesebb csillagzat uralkodik eszünkön.

Végzetesnek mondom e csillagzatot, mert ahol az uralkodik, ott a kultúra elborul. A kultúra ugyanis uralkodó lelket s fölényes szellemet jelent, s erős harmonikus egyéniségeket nevel, mialatt a túltengő szexualitás gyöngeség, melytől psziché, intelligencia, szellem, egyéniség szétfoszlik, s az ösztönös elem kerül uralomra. Végzetes, delejes csil-

lagzat, mely elbűvöli az embert, de nyomában nem járhat más, mint prostitúció, mótely s erkorcsosulás, no meg — alighanem a rossz lelkiismeretnek elcsitítására — a harc az asszony ellen, kinek Weiningerrel legujabban még emberi méltóságát is tagadják. Végzetesnek mondom a szexus csillagzatát, mert a történelem bizonyítja, hogy nemzetek, melyekben a szexus vezet, a pusztulás útján járnak. Róma lehanyatlott, mikor Venus vulgivaga uralkodott; Görögország géniusza elvirágzott, mikor a szexus jegyében lépett; nos és a modern kor ugyanazon úton jár. A művelt férfivilág parfümös mocsarakba merül; lélektelen, alacsony viszonyokat köt érzések nélkül — megfizetett szerelemben pazarolja el azt, amit semmiféle sporttal visszanyerni nem lehet. Eldobja magától erkölcsét, mint egy piszkos papírlapot. S e bűntény szokássá, ez alávaló léhaság közérzéssé lesz.

Mi segíthet már most vissza az erkölcsi alapra?

A pozitívizmus s a szociáldemokrácia ugyancsak nem.

Azoktól, kik minden bűnért csak a társadalom szervezetét okolják s az embert Paprika Jancsinak, marionette-nek nézik, nem nagy erő kifejtést várhatunk. Ki ne ismerné el a megélhetés s a házasság nehézségeit s annak következtében azt a nagy szorongást, melybe manapság erkölcs, erény, tisztesség, becsület kerül; ki akarna a modern társadalmi állapotokért lelkesülni s azokban megmaradni? Én nem lelkesülök értük. De azért az úri morált nem úgy akarám megfejezni, hogy a szabad szerelemben s a szabad anyaságba vessem bizalmamat, s míg ez nincs proklamálva, addig minden küzdelmet hiábavalónak tartsak.

Nem, nem; akár szegény, akár gazdag, akár nőtlen, akár házasság, szenvedélyének nem hódolhat, s hogy ne hódoljon, erkölcsi erőkre van szükség. Ezeket elhanyagolja a pozitívizmus s a szociáldemokrácia.

A jövőd társadalmi élet szervezetét nem ismerjük; de annyit tudunk, hogy bármily legyen a társadalmi rend, bizonyára erkölcs, fegyelem, önuralom, lelki erő, fékező akarat, önmegtagadás, lemondás nélkül meg nem leszünk; ezek az egyének tényei, melyekre minden egyesnek rá kell magát nevelnie, s ha nem neveli, bűnös lesz, akármilyen szociáldemokrata paradicsomban éljen. Bármilyen legyen a társadalmi rend, a szerelem két léleknek kizárólagos odaadásában s mélységes, bensőséges egybeolvadásában áll, hol válni, elszakadni, szabadon szeretni pszichológiai szörnyűségek és szent-ségtörések.

Nem segít rajtunk az az esztétika sem, mely tévhitel vádol s dr. Noppal Münchenben arra buzdít, hogy szabaduljunk föl «von den dualistischen Wahnvorstellungen, denen zufolge alle Weltfreudigkeit sündhaft, die Schönheit des Menschenleibs eine böse Begierde ist». (Beiträge zur «Allgemeine Zeitung».) — Nem kell fölszabadulnunk e tévhit alól, mert nem vagyunk benne. Nekünk a szép test Isten műve s a nemi ösztön Isten akarata ; de ép azt panaszoljuk föl, hogy a bűn az Isten művét rontja, s az Isten akaratát meghamisítja. Ne hamisítsuk meg, s ne rontsuk el az Isten gondolatait ; legyen a nemi ösztön isteni akarat, s ne állati erő ; fejlődjék ki a szép test a lélek s a szellem erejében, s ne nyögjön a lélek egy romlandó, rothadó penészfészekben. A «corpora plus quam humana» csak ott díszlenek, ahol az «animae plus quam humanae» élnek : a tiszta nemes erkölcsnek s az erős fegyvereknek trónjában.

Nem segít rajtunk Bebel spártai nevelése s a most nagyon hánytorgatott koedukáció sem, ha az embert csak ösztönös lénynek nézik, kit gimnasztikával megerősíteni s ingerivel szemben tompítani akarnak. Jó ez mind, de másodrendű. Az akaratot semmiféle nevelésből ki nem hagyhatjuk s nem várhatunk mindent az ösztönök nemesítésétől. Az erkölcsi erők az ösztönök öntudatlan régiója felett állnak, s érvényesülni akarnak ; azokat tehát csak mint funkciókat kezelni nem szabad. Van szellem és lélek is, mely örök erkölcsi törvényt ismer föl ösztönökben és szenvedélyekkel szemben is ; ez gerince minden spártai nevelésnek, s minden koedukációnak. Ha ez az erő érvényesül, akkor sikert arat a spártai nevelés, s nem árt, sőt használ is bizonyos koedukáció. Én is ötven leánnyal jártam iskolába, s nem esett bennem kár.

Mindezzel szemben a mi első szükségletünk a nemzedéknek erkölcsi erőszakra való ránevelése.

Ne botránkozzék meg senki ez erős kifejezésen ; nyomósítani akarom az erőszakkal az erőt. A szentírás is «violentiát» emleget ; mert nem akármilyen anyámasszonyos kilengéseké a mennyek országa, hanem «violenti rapiunt illud», azoké, kik erősen s erőszakosan tudnak akarni.

Ez erőszakosan erős lelkeket senki sem nevelheti úgy, mint a katolikus egyház, mely az evangélium alapján nemcsak a lelket s a lelki tisztaságot hirdeti a lét s a mindenség legnagyobb kincsének, hanem fölszítja az erkölcsi erőket, hogy mindig a jobbat, a különbet szeressük. Beállít minket a szívtisztulás iskolájába ; lelkiismeretvizsgálatra, bűn-

bevallásra, penitenciára nevel. Az örök élet vágyával s az örök halál félelmével szántja föl lelkünket. Csak az öntudatlanság s a gépies gondolatlanság hiúsítja meg, vagy nem hagyja érvényesülni ez isteni pedagógiát. Az öntudatos keresztény büszke e fölséges intézményekre s nagyobb bizalommal lép a gyóntatószékbe, mint akármilyen ethikai kongresszusnak, vagy dr. Forel előadásának termébe.

S valamint szószólói vagyunk az erőteljes erkölcsi nevelésnek, úgy üldözzük annak sokféle mótelyeit. Üldözzük a túlzogatott irodalmat és művészetet; ez teremti meg a fertőzött, tisztátlan légkört s megmótelyezi a modern ember szellemi világát. Irányzata rendszeres fertőzés. Mint ahogy a nyomorult lakások a fertőző nyavalyák fészkei, úgy ontja a szexuálisan beteg művészet és irodalom is az érzéki túltengés s az akaratgyöngeség csiráit. E csirák halált hoznak. Pedig ölni tilos s mérgezni sem szabad. Ha nem szabad, akkor ebben a sajtónak s a művészetnek sincs szabadalma! Meddig ütjük agyon frázissal a gondolatot s a szabadság féltésével az erkölcsöt s nemzeti életet? Igazi farizeizmus az, amit a művészet s a sajtó korlátlan szabadságával üznek; a szellem szabadságának fényes, tiszteletreméltó zászlájával takarják a romlás s a mótely sirját.

Ezt a pathológikus miliót még elmérgesíti a modern intelligenciának blazirt elnézése s konvencionális gyávasága, mellyel a bűn előtt leketlenül szemet hunyt. Az ifjúságnak szabad szülők, anyák, orvosok hallgatag, néha nyílt szentesítésével a mocsárba rohannia, szabad végiggázolnia piszkon, orgiákon, hogy aztán a házasságban ártatlan, fiatal teremteseket tönkretegyjen, vagy ami még kegyetlenebb, hűtlenségbe kergessen. Ugyanakkor pedig a társadalmi morál a leányokat üvegházi légkörben neveli, hogy átmenetek nélkül a legnagyobb kötelmeknek s gyakran egyszersmind a legsiralmasabb csalódásnak öntudatára ébredjenek, s ez úton a legszebb, legtisztább, legnemesebb érzelmekben tönkremenjenek.

Itt a társadalom a bűnös. Méltán panaszkolja föl Vera jegyese: a társadalom nevelt minket, az tanított meg, hogy mit becsüljünk s mit szeressünk, s mi az alávaló, romlott társadalom tévelyein megyünk tönkre. S ismét: hidd el, Vera, minket a társadalom tesz tönkre, mely a titkos bünt nemcsak eltűri, hanem előmozdítja, mert őrzi, óvja s a törvény oltalma alá állítja a betegségnek s fertőzésnek melegágyait. Ifjúságunk meggondolatlan mámorában tévedünk a mocsárba. Erkölcsi érzésünkben megrendülve, vérünkben is

gyakran megfertőzve jutunk oda, hol egész szívet kellene szívére, hanem a kardmarkolatra is s küzdjön. A frázis nem teszi; gyáva panaszok nem segítenek; feszítse meg kiki a lázadó vérrel erkölcsi erejét s sujtsa megvetéssel erkölcsének sirásóit. Ne imponáljon nekünk senki és semmi, mihelyt erkölcsstelen. Ne engedjük még cézári örületnek sem, hogy kincsünkben, életünkben, vérünkben gázoljon. Ha nagyhírű emberek, egyetemi tanárok, világfilozófok bolondokat mondanak, azok is csak a bolondházba valók: ne tiszteljünk meg mi sem semminemű filozófiát, mely erkölcsiségünket megrendíti s mätelyezi.

Én nem fogadom el e mentséget, de kérem a társadalmat, elsősorban a fiatal férfivilágot, hogy tegye kezét ne csak szívére, hanem a kardmarkolatra is s küzdjön. A frázis nem teszi; gyáva panaszok nem segítenek; feszítse meg kiki a lázadó vérrel erkölcsi erejét s sujtsa megvetéssel erkölcsének sirásóit. Ne imponáljon nekünk senki és semmi, mihelyt erkölcsstelen. Ne engedjük még cézári örületnek sem, hogy kincsünkben, életünkben, vérünkben gázoljon. Ha nagyhírű emberek, egyetemi tanárok, világfilozófok bolondokat mondanak, azok is csak a bolondházba valók: ne tiszteljünk meg mi sem semminemű filozófiát, mely erkölcsiségünket megrendíti s mätelyezi.

Párosítsa az erkölcsi érzéket öntudatos vallási étellel. Nézze a gyónást, az áldozást elsőrendű ethikai intézményeknek, melyeket ilyen öntudattal gyakorol. Tekintse az erkölcsi értékekben Isten parancsolatait, s parfümön, cigarettafüstön s a könnyelmű szalónok párázatán keresztül lássa a füstölő Sinai hegyet, kiaszott iparlovagok s vallást gúnyoló gigerlik racslizásától ne felejtse el a bosszútálló természet mennydörgését, s menjen bátran előre az Isten s az erkölcs útjain.

Ugyancsak szavunk van az anyákhoz s orvosokhoz; az anyákat kérjük, hogy amily mértékben szeretik s óvják leányaikat, ugyanabban óvják meg fiaikat is; hiszen e pontban a félmunka is bűn, s vétének leányaik ellen, ha fiaik iránt elnézőek. Egy nagy orvosi kapacitással, dr. Neisserrel kérjük orvosainkat, hogy figyelmeztessék szüntelenül a városi népet, hogy a nemí szabadosság, melyben a lakosság él, a test és lélek halála, s ha óvják a mätelyes lakástól, a füsttől és koromtól, a szőnyegek cirokjaitól, a bűzhödt levegőtől, segítsek, kérem, szexuális felelősségre is.

A komoly erkölcsi felfogást hangoztassák a nők is. Legyen Vera ideáljuk! Ne higgyenek azoknak, kik soraikban könnyelműen gondolkoznak. Jogegyenlőséget kívánnak az államban, vívják ki mindenekelőtt a férfiak részére az erkölcsi kultúrfokot s az ethikai egyenlőséget. Ez az igazi feminizmusnak s a női méltóságnak első kelléke s legfőbb követelménye.

Ez összeköttetésben reflektálok az egyház komoly kötelességére is. Nem vetem meg senki legyverbarátságát, ki az erkölcsöt szolgálja. De érzem, hogy ott, hol erkölcsi pusztu-

lásnak árkot vonni s halottakat életre támasztani kell, hogy ott tenni, teremteni, küzdeni az egyháznak elsőrendű hivatása. Mert nem theoretikus világnézetek kódében, hanem az erkölcs, az élet terén dől el a kérdés, hogy kié az igazság. Azé, akié az élet; ide szúrta le az evangélium a maga zászlaját, melyre ráírta: új, kiapadhatatlan, örök élet. Tudok életet adni, tudok életet támasztani; ez képesítesem, ez hivatásom bizonyítása. «De resurrectione mortuorum ego iudicor...» isteni küldetésednek bizonyságául mondod, hogy tudsz holtakat támasztani? Nos, hát itt a halott, az erkölcsi érzésében bankrót társadalom; támaszd föl.

Higgyük el, föltámasztja; mert először lelket ver bele s mélységes tiszteletre tanítja a nagy s felséges Isten iránt: ki az eszmények, a törvény s az erő forrása; ez a vallás; tiszteletre a jog s vagyon iránt, ami igazság; tiszteletre a szülő, anya iránt, ami engedelmesség; tiszteletre önmagunk, lelkünk, testünk iránt, ami tisztaság. Azután tiszta, nemes, üde, nagystilú, isteni egyéniséget állít elénk, melyet mindenki kialakítson magának, s végül erőt ad hozzá szentségeiben, gyónásában, Úrvacsorában, melyek az élet forrásaivá változnak a hívő lelkekben. De ha az egyház támaszt, a társadalom ne gyilkoljon, hanem fogjon kezét társadalom és egyház, ész és hit, ethika és kegyelem, s lesz erejük megoldani a nagy problémát, megteremteni a tiszta, szép, erős életet. . . leánykereskedés nélkül nőtisztelettel, férfias erkölccsel s tiszta szerelemmel.

A kereszténység kultúrfeladatai.

(1907)¹⁰

A kultúra erő kifejtés és világfoglalás, s erő kifejtés és világhódítás révén az embernek szebb, jobb és harmonikusabb élete. Az élet a cél, a többi eszköz mind. Az eszközök megteremtésében 50 év óta az emberiség óriási haladást tett; szolgálatába hajtotta a természet erőit; tudományos és szociális irányban vulkánikus lett lábai alatt a talaj, s a világalakulás erőszakos tempóban induit meg; óriási perspektívák nyíltak meg természettudományban és történelemben, s naív nézetek százados illúziói foszlottak szét.

Repes a szívünk, ha a haladásra gondolunk; mert ez a korszak az emberiség diadalmenetét mutatja be a technikában, és filozófiánk, teológiánk helyesli s ünnepli ezt, mint az Isten gondolatainak kialakulását. De mikor szédítő gyorsaságban foglalja el az ember a világot, akkor elváltozik pszichéje is. Lelki világát is az alakulás zavaros és szenvedélyes irányzatai járják; új világot akar teremteni, nemcsak technikában, hanem világnézetben; új eljárást nemcsak kohászatban, hanem erkölcsiségben; új irányt akar nyitni hitben, érzésben, s ezt mind kultúrának nevezi.

Erről a kultúráról, a teológiai, művészeti, filozófiai elemekből összeszőtt új világnézetekről mondotta a pápa a Syllabusban, hogy az egyház nem békül ki velük. Nem a technikára, gyárakra, rokkantegyletekre, telefonhálózatra mondotta ki az anathémát, hanem arra a világnézetre, mely a kereszténységet tagadja. E kultúrvilággal állunk szemben mi is, nem hogy a jót benne tagadjuk s vívmányait kifogásoljuk, hanem azért, hogy helytelen, szenvedélyes, erőszakos elemeitől megtisztítsuk, haladását biztosítsuk. Nemcsak kritizálni és kifogásolni, hanem pozitív munkát akarunk végezni s pótolni kívánjuk a kultúra hiányait. Van a kultúrában a hiányból is elég; felvilágosodottságában éjjeli sötétség rejlik, hatalmában halálos gyengeség kísért s minél fejlettebb a kulturális élet, annál nagyobb buzgalmat

és erőt kell kifejtenie az egyháznak, s tetté váltania a szót : «Ti vagytok a világ világossága, a föld sava». E kulturális feladatok a következők :

Az egyház *első* feladata, hogy a fejlett, kulturális világnak *neveljen embert*, ki értelmi műveltség és erő tekintetében megállja helyét. Intellektuális műveltség, több világosság, ez a modern világ jelszava, programja, csatakiáltása. Közkincsé tenni a tudást s a tudomány áldásában részesíteni az alsóbb néprétegeket. «Több világosságot!» sürget szabadoktatás, népegyetem, szabad liceum. «Több világosságot!» írnak, költenek, beszélnek újságírók, poéták, filozófok. Mindez nem csinált s önkényesen programba fölvetett pont, hanem szükséglet. Támasztja a szükségletet a szociális fejlődés, mely nagyobb képzettséget, szakavatottságot követel iparostól, munkástól. Végzettség embereknek kell azoknak lenniök, kik a mai versenyt meg akarják állni, mint azok, akik hatvan-száz év előtt gyalulgattak Gyöngön, Verebélyen. Sürgeti a több műveltséget a *politikai jogok kiterjesztésének* tekintete. A választói jogot kiterjeszteni nem elég, azzal élni is kell tudni, s a nép érettségében, ismereteiben, szolidaritásában, hazafiságában kell a garanciát keresnünk s feltalálnunk arra nézve, hogy ez a jog a nemzet javát jelentse. Sürgeti a több műveltséget sajtó, irodalom, melyek a szabadtanítás eszméjét a modern kulturmunka egyik programjává emelték. Ebbe a kulturmunkába kell mindnyájunknak belemennünk, papnak, világinak s belemennünk a kereszténység világát árasztó erejével. Ne mondja senki, hogy ez szabadkőműves intézmény. Úljunk bele, nem lesz szabadkőműves. Bármint legyen, népünket vezettük eddig, nem hagyjuk el ezentúl sem.

Igy tett mindig a feladatát átértő kereszténység. Tudott az egyház mindig modern lenni és minden új kultúráramlatot helyes irányba terelni. Ha tehát népfelvilágosításról, szabadtanításról, nagyobb intellektuális műveltségről esik most szó, ebből elsősorban a kereszténységnek kell részt kérnünk. Ha valakinek, hát neki van ahhoz igazi hivatása, mert nem azt a világosságot adja, mely száraz tudással tömi tele a fejeket s tudós blazirtságot nevel, hanem azt az intellektuális műveltséget nyújtja, mely a lélekben tudást is, de hitet, erőt, megnyugvást is teremt. S ez kell a modern embernek. A modern ember erős lett gépeiben, de gyöngye jellemében. Lábai alatt nincs talaj. Nem tudja : Isten, lélek, örök élet valóság-e? Sötét éjben bolyong, melyben a buzgalom,

bizalom, erősség szelleme haldoklik. Hősiességre, küzdelemre nincs hivatása; az élet zsúrnak színvonalára süllyed, melyből minden nagy eszményi momentum száműzetik. A költészet, művészet, a test és vér inspirációi szerint oldja meg problémáit. Milyen más a keresztény világnézet a virrasztó lelkek őrtüzeivel, mely éjt, halált megvilágít, s a vértanúság hőseivel, Szent Lőrincsel elmondatta: «Borzalmas vértanúságom nem sötét nekem». Milyen más a maga szeretetével, mely nagy dolgokat végez, hitével, mely vértanúságot bír el! Segítsen hát a kereszténység az emberiségen! Adjon neki meggyőződést az eszményi világ reális létezéséről s teremtsen ezáltal talajt lábai alá. Hittel, reménységgel töltse el szívét. A mi vallásunk a materializmus és a babona közt ingadozik. Az egyháziasságot, gyónást, áldozást kulmináló pontnak nézi, de ezenfelül az Istent és kegyelmét, az evangélium mélységeit akarja átélni. Ez a hit ad karaktert és hősiességet, a főliséget tisztelni tudó erőt, mely megóv a hitetlenségtől és blazirtságtól.

Áttérek ezek után *az erkölcsi térre*. Van itt sok örömdetes tünet. Korunk őszintén törekszik az igazság után, iparkodik enyhíteni a kultúra szülte nyomort. Egyletekben, szövetkezetekben törekszünk az inség ellen való védekezésre. De jelentkeznek azok is, kik a haladás ürügye alatt az erkölcsiség alapjait bontogatják. Profétáik tombolnak. Nietzsche Dionysoszt emlegeti Krisztus ellen és Ellen Key az erős és «szép» érzékiség teljes kielégítését ajánlja. Ethikusaink individualizmusának örülete minden kötelességtudást, igazságot, törvényt lábbal tapos, amíg pedig a pozitivizmus szövőszékén ösztönök kőcából szövik az emberiség új moralitását, nem szőnek egyszersmind eszményi, királyi palástot, hanem determinista rabzubbonyt. E dekadens miliőben nevelődik aztán föl az a nemzedék, mely hanyatt-homlok rohan az élvezetek után, amely legjobb esetben az ész ki-művelését tartja nagyra, de az akarat nevelését, az erényt, jellemet nem becsüli.

Állítsuk meg e romlást! Az erkölcsiség tere a mi mezőnk! Ide állítsuk a keresztény buzgalmat, odaadást, hogy a haladó kor moralitását lábra állítsuk. Teremtsük meg elsősorban az individualitás igazi értékét. Mit ér a szóbeszéd az egyéniségről, ha nem hiszünk a lélek halhatatlanságában, ha a gondolatnak s akaratnak nincs szubstanciális hordozója? Van-e moralitás halhatatlan, szuverén öntudat nélkül? Ezt adjuk meg. Ne legyen az öntudat illúzió!

Állítsuk bele másodszor a törvényt, az isteni akaratot, az eszményeket, mint javakat, melyeket hódolatunk, engedelmességünk által magunkévá teszünk. Van isteni céltudatosságunk, van szankciónk. E nélkül erkölcsreform képtelenség. Dörögnek Tolsztoj, Ibsen, de hőseik a szubjektivizmus talaján állva, a jó ügynek mitsem használhatnak.

Harmadszor vigyük bele erkölcsiségünkbe a hitet, melyet önerónkbe vetünk. Higgyünk az erkölcsi világrendben s az Isten segítő kegyelmében. Hol segítsen az Isten, ha nem a lélekben? Önhittsége — a szó nemes értelmében — van szükségünk, hogy a külvilággal szemben is érvényesülni tudjunk. Ezt a hitet gyöngíti a szociáldemokrácia a miliő befolyásának túlságos hangoztatásával. Mert azt hirdeti, hogy a világ azért erkölcstelen, mert tűrhetetlen a létért való küzdelem. A miliő befolyását én is nagyra taksálom; tudom, hogy nem lehet hősies nemzet kenyér nélkül, tudom, hogy a kulturális törekvések fölkarolása morális kötelesség. De azt is tudom, hogy rossz környezet ellen küzdenie kell minden egyesnek, ki magát lehetetlen bábnak nem nézi, tetté kell váltania a lelkiismeret szavát. Nem arra kell tehát nevelni az embert, hogy rossz a világ, tehát ne küzdj, hogy tűrhetetlen az iga, tehát ne légy ember, hanem barom, hanem arra, hogy aki utánam akar jönni, az vegye föl keresztjét és kövessen engem! S ez mindig igaz volt és marad a palatiumban épűgy, mint a Ganz-gyár udvarán. Az erkölcsnek mindig önuralomra lesz szüksége, a kultúra bármely fokán. Erőt ne várjunk csak a miliőtől, hanem érvényesítsük azt önmagunkban bármely miliővel szemben.

A miliő gondolata rávezet a társadalmi erkölcs terén megoldásra váró feladatokra. Óriásiak az erkölcsi hiányok a társadalmi életben. Először is a szociális érzés terén. A fejlődés nyomában jelentkezett az osztályharc. Nem filozófia, hanem szenvedés vitte osztályharcba a munkásságot.

Ezt meg kell szüntetni tisztább szociális érzéssel. Ne egy osztály küzdjön a rossz ellen, hanem az egész társadalom, s ne osztály, hanem rendszer ellen. Az evangélium szeretetnek hívta a szociális érzést; az elnevezés új, de a dolog régi. Most is kell kenyérről, ruháról, betegekről gondoskodni, de a kultúra magasabb fokához képest munkaközvetítésről, betegség ellen biztosító szövetkezetekről, rokkant- és nyugdíjgyuletekről, a leánykereskedés és alkohol elleni harcról és sok más egyébről is.

Ezekben a törekvésekben kell a kereszténység morális

erőit jobban kifejlesztenünk. Részt kell kérnünk a jelen műveiből, s nem szabad csak arról perorálnunk, hogy a múltban milyen jól beváltunk. Nem szabad a glédából kiválnunk azzal, hogy ezt vagy azt a dolgot a szabadkőművesek kezdték, tehát nekünk e részben nincs dolgunk. Szó sincs róla. Ha kezdték, jól tették, folytassuk azt, amit ők kezdtek; hiszen eleget tapasztalhattuk, hogy a passzivitással semmire sem megyünk.

A budapesti antialkoholikus nemzetközi kongresszuson láttam, hogy hányan vettek azon részt a katolikus táborból, s mily nyomatékkal esett szavuk latba. Ellenben addig halmoztuk el az Erzsébet-népakadémiát a szabadkőművesség jelzőjével, s addig vontuk ki magunkat belőle, míg végre sajnálkozva látjuk, hogy az intézmény szép palotát nyert s jövője biztosítva van — nélkülünk.

Ily probléma — mint már említettem — a szabadtanítás is; abba is bele kell mennünk s a szociális törekvések egész vonalán érvényesíteniünk a régi hivatást. Hivatásunk a múltban az volt, hogy medret vájjunk s formát adjunk a kultúrának, ez a mi hivatásunk ma is. Hic Rhodus, hic salta!!

Áttérek végre az erkölcsi feladatoknak legkényesebb pontjára, hol a segítség a legszükségesebb, értem a *nemi életet*. Szégyenletesen kevés az erkölcs a nemi életben, mely pedig a jövőendő nemzedék erejének és boldogságának, egészségének, szóval a szép életnek forrása. Az emberiséget megbódította a vér és test lehe, elment a kísértések fája alatt, s hallgatott annak a szellemnek szavára, mely porban küszik s földet eszik. Test, test, szép test és élvezet, ez a jelszava. S ettől hervad el a szép test, a vér gennyé lesz s halálos bacillusok erjesztő medrévé válik. Látom, hogy minél nagyobb a hitetlenség, annál nagyobb a décadence, mely az erkölccsökkel szakít. Ezen nem segít a kultúra: igaza van Leroy-Beaulieunek, hogy a kultúra nem erkölcs, és frakktól-klakktól nem hal meg az állat az emberben. Nem segít a művészet sem, melynek dráma- és regényirodalma egyre konfliktusokban dolgozik, de rendesen az állatot puffasztja föl az emberben, s nem az embert érvényesíti fegyelemben. Még kevésbé segít a sajtó, mely átlag mindig a törvény korlátainak és a házasság intézményének zúditja neki az árt. Nem segít a darvinizmus, mely az erős életben csak erős ösztönösséget lát, s a nemi viszonyt érzelmi túlingereltséggel mérgezte meg, s mikor már nem bír az állattal, új morális szükségességét s az eddiginek érvénytelenségét hirdette. S ugyancsak nin-

csenek a tiszta erkölcs erősítésére Ellen Key, Forel, Helene Stöcker, kik a házasságot akarják megreformálni, de reformjuk tényleg a test és vér s az ösztön szabadságának kedvez, s az erkölcsi erőt és fegyelmet nem neveli.

Itt van a modern kultúra s a kereszténység ütköző tere ; itt dől el az emberiség vezetésére való hivatottság kérdése. Mi hisszük, hogy a nemi életnek egyetlen formája a házasság ; mi hiszünk a tisztaságban, hiszünk az erőben a tiszta életre. De ez az erő nem a magára hagyatott akarat, hanem a «kegyelmes» akarat. Hitünk szerint ugyanis az erkölcsi törvényt, nevezetesen a nemi viszonyban senki sem tarthatja meg teljesen csupán a természet erejéből, hanem ahhoz isteni segítség, kegyelem kell. Mi tehát tudjuk, hogy aki nem hisz, nem imádkozik, aki a lét színvonalát a hit magaslatára nem emeli, aki a sugallatokat föl nem használva, testét, szenvedélyeit meg nem töri, az nem áll meg feddhetetlenül az erkölcs követelményeivel szemben. Kegyelem nélkül a világ erkölcstelen és tehetetlen a prostitúció és bacillus ellen.

A nemzedéket tehát gondolatban, érzületben, testben való tisztaságra a kereszténység van hivatva nevelni. Az Isten gyermekeinek nagy gondolatait ő sugalmazza fiaiban, szentségeiben a lelkesülés s az erő forrásaihoz vezet, nemesíti, szenteli. Növel, férfival szemben a nemes, emberi érzület erőnyeit támasztja. Kívánja, hogy a nő ne kábítsa el érzékiségével a férfit, s egész valójában ne a test, a bőr, a teinte, a haj álljon előtérben, hanem a lélek ; a nő ember legyen elsősorban s nem Weininger-féle lelketlen szerv. A férfi pedig az úri divatot ne a prostitúcióban, hanem az úri, erős, fegyelmetezett akaratban s a nők tiszteletében érvényesítse. A tisztelet ne degradálja hódolatunk tárgyait.

De mit csinálunk az erkölcs és ösztön, a jog és szerelem konfliktusaival? Mi legyen a házasság intézményével, melynek kerekéi közt csikorognak a szívek és láncai közt szerencsétlen élet keserűségét nyögik? Tűrjük-e ezen intézményt, mely a modern ember szabadságát és boldogságát veszélyeztetni látszik?

Én e nehézséggel szemben csak azt kérdelem : mit tegyünk a házasság intézményének helyébe, amit az állatiasságból kiemancipált társadalom, amit a természet és pszichológia elbir? Boldogít-e talán életet, nevel-e erősebb nemzedéket a változékony ösztön s a hevülő és hamvadó szerelem? S ha a nagy érdekekért hozott áldozatokban csikorognak a szívek, s ezeket felszabadítani s a házasság helyett a szabad életet

behozni akarják, kérdem : jobb lesz-e, ha egyesek helyett csikorog s bomlik az élet, nemzedék, nemzet, emberiség? E logikátlan, erkölcstelen, hitetlen ábrándokkal szemben egy nagy igazságot s egy nagy követelményt kell felállítanunk. A nagy igazság az, hogy a konfliktus erkölcs és ösztön közt el nem kerülhető; mert az ösztön erő, s az erkölcs a forma, melyet rá kell öntenünk; ahhoz pedig erőszak, törés és törekvés, fegyelem és harc kell, az ösztönt le kell fognunk az erkölcs korlátai közé. A másik, a nagy követelmény, hogy tegye meg a modern ember a haladás legnagyobb lépését, mely a nemi ösztönt föltétlenül az erkölcsi törvény uralma alá állítja. Tartsa férfi és nő a házasságot a nemi élet egyetlen formájának, s legyen meggyőződve, hogy az az élet, mely a tiltott viszonyok utcai csarnokáiban folyik, mētellyel és bacillussal van telve, sem boldogságot, sem erőt nem teremt. Ne gondolja senki e viszonyokat jelentőségeseknek, hanem szégyenleteseknek, s költők, írók, művészek ellenére tartson ki nyugodtan meggyőződése mellett, hogy az igazi boldogság csakis nélkülök valósítható meg.

Működjenek közre a katolikusok az erkölcsiség emelésében. Mily óriási szolgálatot tesz e részben a Régiszi Szent Ferenc-egylet, a vadházasságok megszüntetését tekintve. Vegyenek részt a leánykereskedés elleni mozgalomban; nálunk is alakult e nagy, fontos cél szolgálatában egy egylet, működjük közre a prostitúciónak legalább a közrend s a közbiztonság korlátai közé való szorításában. A provinciális kisvárosokban is szörnyű módon elharapózik a prostitúció: kávéházi felírónők, a szállodai és vendéglői szobalányok átlag kéjteljesítést üznek, sőt akárhány helyen az utóbbiak fizetést sem kapnak, hanem ők fizetnek 160—180 korona haszonbért a tulajdonosnak. Ez üzelmek ellen minden városban föl kell szólalni, mint ahogy az Ungváron és Esztergomban már részben meg is történt. Kezet kell fognunk, és nem szabad csüggednünk.

Ime a kereszténységnek és az egyháznak nagy kultúr-főadatai, melyekre vállalkozni kell s melyekre örömmel vállalkozunk. Vállalkozunk pedig azért, mert misszióknak van rájuk. Krisztustól nyertük azt. Ő mondotta, hogy a kereszténység nélkül megrothad a világ, mert ti vagytok a világ világossága, ti vagytok a föld sava; e tudatban indulunk ki a hit, a kegyelem, a tevékeny szeretet erejével a világ meggyógyítására.

Nem járunk járatlan utakon. Elöttünk apostolok jártak

e nyomokon apostoli temperatussal, mely nem csügged, nem fázik, mely tudja, hogy Krisztus nem hidegzuhanyt, hanem tüzet jött bocsátani a földre, s akarja, hogy égjen, s hogy az evangélium nem jajveszékelés, hanem szellem és élet. Mi se jajgassunk, hogy rossz a világ és romlott a nép, hanem dolgozzunk. Hiszen Szent Pál sem indult koldusénekekkel a damaszkuszi kapuból a világ meghódítására, s bár evangéliumáról mondom, hogy az a zsidóknak botrány, de ugyanakkor megmutatta, hogy nobis Dei virtus et Dei sapientia, hogy neki és nekünk az Isten ereje s az Isten bölcsesége. Itt ez az erő s ez a bölcsesség örök, és a missziója is örök, mert örök, korrekt, ifjú, bízó, küzdelmes s minden áldozatra, nevezetesen az egyéni tevékeny szeretetszolgálatra kész. Bizzunk e nagy kultúrmisszióban, krisztusi nyomokon elvezet a krisztusi gondolatoknak erős, tiszta, lelkes nemzedékekben való megtestesítésére. Krisztus és országa kell nekünk, s erejével és kegyelmével megoldjuk az egyház kultúrföladatait a modern korban is.

A modernizmus és keresztény katolicizmus.

(1908) ²⁰

Az emberiség azon dolgozik, hogy a természet nagy világába beleépítse a maga sajátos emberi világát, — világot mint tudományt s világnézetet, világot mint a praktikus élet világát. Ezt a munkát a főnnállónak kritikájával s kutatás, elmélyedés meg föltalálás révén az újnak előteremtésével végzi, ront és épít, — lerontja a régit, hogy építsen újat. Ez a munka folytonos és kikerülhetetlen, mert a fejlődés egyre újabb kultúrelemeket, új igazságokat hoz felszínre, melyeket föl kell vennünk világképünkbe s hasznosítanunk kultúránkban; a tudomány haladása kitágítja ismeretünket s új látóköröket nyit, melyek viszonyba lépnek vallással és hittel. A lelkivilág ez elváltozásaiiban s fejlődésében azonban egy nagy erkölcsi és ideális feladat is vár ránk, s ez az, hogy mindig meg kell óvnunk a harmóniát hívő lelkünk s győzelmes kultúránk közt, azt a harmóniát, melynek az ideiglenes s az örökkévaló közt, a változó s a változatlan közt, tudás és hit, kultúrirányzat s vallásosság közt fönn kell állnia. Ezt a nagy problémát megoldják a harmonikus lelkek, ellenben nem oldják meg az erőszakos, szkeptikus vagy blazirt szellemek; ezt a problémát nem oldotta meg az az irányzat sem, melyet modernizmusnak hívnak.

A modernizmus nem részleges tan, nem egyik-másik tudósak tudományos előitélete, hanem a modern emberi szellem állásfoglalása a természetfölöttivel szemben, mely manapság, mint történelmi kritika s azután mint spiritualista irányzat jelentkezik. Mint történelmi kritika szét akarja szedni az evangéliumot, mint spiritualista irányzat pedig új tartalmat készül adni a katolicizmusnak, annyira újat, hogy a réginek csak a neve marad meg. Amellett összes értelmi, tudományos előitéletei s szabadságvágya is a tekintély ellen ösztönzik, s bár hirdeti, hogy az egyházat tiszteli, de ugyan-

akkor szavát nem fogadja meg, s kivált a román népek katholicizmusát támadja meg annyira, hogy válságba sodorta sokaknak hitét. [Ez a] nagy éleslátás készítette a Szentszéket arra a rendkívüli, elszánt föllépésre, melyet Loisy kiközösítése, az új syllabus, a Pascendi dominici gregis encyclica jelzett, — mellyel irányt mutat nekünk, s elvárja, hogy útbaigazítását követni is fogjuk.

Vegyük tehát szemügyre a modernizmusnak kettős irányzatát: *a kritikát és a filozófiát.*

A modernizmus először is kritikai áramlat, mely a történeti kritika nevében vizsgálja az evangéliumot, s úgy szedi szét az Írást, hogy az evangélium legfontosabb dogmái legendává foszlanak szét.

A múlt századnak is megvolt a maga erős kritikai áramlata s voltak az újszövetségről is elméletei, de azok inkább okoskodó, találgató, gondolomformára készült elmagyaráztatásai voltak annak, amit hinni nem akartak. A modernizmus kritikája nem ilyen, — mondjuk — nem filozofáló, hanem történelmi kritika akar lenni, mely azt akarja kimutatni, hogy az újszövetség elbeszélései nem történetiek, hanem legendaszerűek. Krisztusnak Szűztől való fogantatása, a betlehemi éj, az egyház alapíttatása, Urunk föltámadása állítólag nem történeti elbeszélések, hanem legendák. Érdekes körülmény, hogy azért a modernizmus több, nevesebb képviselője, milyen Loisy is, e dogmákat elhiszi, nem tagadja azt, amit az egyház tanít, de az egyház nagy történeti okmányait széttépi; megcsókolja az egyház kezét, de kiüti belőle az evangéliumot. Ezáltal az egyház leszorul történeti alapjairól, s arra ébred, hogy történelme ballhiedelem; az egyház meggyőződése az volt, hogy amit az apostolok hirdettek, azt látták is szemeikkel, megtapogatták kezeikkel; most pedig azt akarják elhíttetni, hogy e tanítás nem tényekre, hanem hiedelmekre s benyomásokra vonatkozott, s Szent Jánosnak nem azt kellett volna írnia, hogy amit láttunk s kezeink megtapogattak, azt hirdetjük nektek, hanem: ami megrendült lelkünknek látszott, amiben hallucináltunk, amit szügesztióban átéltünk, azt hirdetjük nektek. Az apostolok tana is csak hiten épült, nem pedig látáson, írásuk is nem tényről, hanem hitről való írás. Az evangélium a beszédben s tettben hatalmas, de gyorsan letört Messiás kritikátlan tanítványainak lelki vetülete, de nem történelem.

A modernizmus másodszor filozófiai intellektualista áramlat, mely a természetből magyarázza a természetfölöttit, mely

az emberit lépteti az isteni helyébe, a fizikai erőket a kegyelem helyébe, s hitet, vallást s kinyilatkoztatást a tények világából kiemel, s áthelyezi azt a kedély ellenőrizhetlen, kiszámíthatatlan világába.

A *kinyilatkoztatás* szerintük nem egyéb, mint határozatlan, szétfolyó vallásos érzés, mely a patriarkákban s prófétákban nyert alakot. A vallásos érzésnek ugyanis épügy vannak szerintük zseniális emberei, mint vannak a tudománynak s művészetnek, s zsenialitásuk abban áll, hogy kifejezést találtak annak, ami mások lelkében is él, de zavarosan és határozatlanul. A vallásos kinyilatkoztatás e szerint csak úgy megy végbe, mint az igazság s a szépség kinyilatkoztatásai a tudósokban s művészekben. A tudósok s művészek az igazság s a szépség prófétái; Mózes, Izaiás, Szent Pál pedig a vallásosság génuszai. Ily génusz lesz ezenül is, s alakító munkájuk nincs kimerítve, ugyanezért a kinyilatkoztatás sincs befejezve, hanem folyik, s nekünk nem szabad folyton vissza-visszanyúlnunk a régibe, hanem a jobbat kell sürgetnünk, — nem szabad a multhoz kötődünk, hanem a teljesebb, igazabb jövődőt várnunk.

Ily emberek kezében a *dogmák is szétfolynak*, s míg egyik részük hisz még bennük, a másik már a kereszténység legfőbb dogmáit is elmagyarázza; szerintük a személyes Isten hite, Krisztus istensége, a lélek halhatatlansága sem objektív értékek. Tisztelik a vallásosságot, mélységnek tekintik, melyből a lélek őserői fakadnak s öntudatunkba emelkedve megalkotják a lét, az erő, az élet ideáljait, — ezek a dogmák; de ehhez a tudásnak, az ismeretnek, épen úgy a változatlanságnak s maradandóságnak semmi köze, mert a hit nem ismeret, hanem művészi alkotás. Minden dogma csak ideiglenes, szellős épület volna, mely a vallásosság mélységei fölé emelkedik, egy darabig jó szolgálatot tesz, de azután letörik; s ilyen dogma tehát Isten, Krisztus, lélek is, képzetek, melyek kedélyünk szükségleteit fedezik s szívünk kínját s siró szavát egyidőre feledtetik.

Az *egész kereszténység* az ő szemükben e szerint nem egyéb, mint annak a titokzatos, vallásos érzésnek szerencsés történeti alakja, melyet Jézus élt át számunkra, s mely a nyugati kultúrában fejlett s nőtt nagygyá. Az *evangélium* nem egyéb, mint Jézus emberszerető lelkének népfőlszabadító programja; evangélium, vagyis jó hír az Istennek közeledő országáról. Ez ország királya Krisztus, ki meghalt ugyan, de nemsokára eljövendő volt s a kereszténység várta

is folyton visszajöttét. Mikor pedig el nem jött s a nyomorúság megmaradt, akkor a földi ország várása elváltozott a mennyország hitébe, s a vissza nem jött Krisztus alakot cserélt s királyból Isten lett. — Ugyancsak így spiritualizáltak s ethizáltak s szimbolumokká változtatták az egyház többi dogmáját is; a dogma tisztára ideig-óráig divatos ideológia lett: a szentségekben csak szimbolikus ritusokat láttak, akárcsak a szabadkőműves páholyok ceremóniáiban.

Már most mi legyen a modernizmussal szemben a mi állásfoglalásunk?

Őszintén szólva, első érzelmem e nagy hajótöréssel szemben a mély fájdalom s keresztény részvét, — mélyen sajnálom a hitében megrendült embert, s szomorkodva nézem vívódását s vergődését, hogy konstataljam végleges szerencsétlenségét s elsírjam fölöttük az evangéliumi panaszt: filii perditionis... tönkre ment emberek! Látom, hogy harcolnak s küzdenek ők is, de az apostoli lelkeket jellemző nagy szó, melyet Pál apostol mondott, hogy úgy harcoltam, hogy a hitet megtartottam, nem illik rájuk. *Ők úgy harcoltak, hogy a hitet elvesztették*; lelkük rajta vesztett.

De a részvét ez érzésénél meg nem állok; mert ha szeretetből irántuk részvétre gerjedve le is nyúlok hozzájuk, hogy segítsek rajtuk; de nem tarthatok velük a lemondás útjain, hanem fölfelé kell törnöm. Kritika s neokantianizmus s szimbolizmus fölött meg kell lengetnem a hitnek pálmáját; kell, hogy én is elmondhassam: úgy harcoltam, hogy a hitet megtartottam.

A mi ambiciónk a lelki világ e krízisében nem lehet más, mint hit, törhetlen hűség s ragaszkodás Krisztus s az egyház iránt; ambiciónk: erős hittel állni a hitgyenge világban. De hogy a hit erős lehessen, fölvilágosult hitnek kell lennie, mert csak a fölvilágosultság óv meg a halálthozó kétségtől. Szent Pál is azt kívánja, hogy hitünk értelmes legyen; akarja, hogy gondolkozva, reflektálva, számot adva méltán elmondhassuk a nagy szót: tudom, kinek s tudom, miért hittem. Ezt a mai világban csak akkor érjük el, ha fölértjük helyzetünket s érvényesíteni tudjuk állásfoglalásunkat a modernizmus e kettős irányzatával, a történelmi kritikával s a monista idealizmussal szemben.

A következőkben föl akarom tüntetni s röviden igazolni a katolikus álláspontot.

Az első irányzatról, a kritikáról mi is valljuk, hogy az nagy s áldásos hatalom, s teljes elismerésben részesítjük

törekvéseit. Nem akarjuk a kritikát eltiltani a szent-történettől sem; miért is tennők?!

Hisz ez is történet, történet, mely kétezer év előtt ment végbe, történet, melyet kétezer év előtt írtak kétezer év előtti emberek, s ép ezért lesz e leírásen több ideiglenes jelleg; találunk majd rajta sok viszonylagos vonatkozást az akkori korhoz, nézetekhez s intézményekhez.

Nem botránkozunk azon sem, hogy a kritika ingadozik hipotézisek s ellentétes következtetések közt; nem csoda, hiszen új gondolatokat, új problémákat tár föl, új nehézségekkel találkozunk, s ha vannak gondolatok, melyek kápráztatják s vonzzák, de ezekről később maga is nyugodtabban ítélt. Bízunk az emberi észnek kritikájában, hogy rengés és ingadozás után megint csak visszatér a jól megalapozott régi igazságokhoz.

De amit okvetlenül kifogásolnunk kell, az a criticizmusnak túltengése, melytől beteg lesz ész és szív, s elszáradnak az erős akaratsnak s odaadásnak energiái. A kritika nem lehet öncél, hanem eszköz, — eszköz az igazság s a valóság kiderítésére, s a mi esetünkben, eszköz a kinyilatkoztatás adatainak kiderítésére. A kinyilatkoztatás pedig voltaképp egy adatban csúcsosodik, Krisztusban, aki meghalt és föl-támadt. Ez Krisztus ténye s a kereszténység hite.

Ezt hirdették Pünkösöd napján, ezt prédikálta Szent Pál. Evangéliumi iratok akkor még nem voltak, de megvolt az evangéliumi tény. Az evangélium már csak e nagy ténynek s a róla való hitnek hamisítatlan s mesterkéletlen kifejezése. Hogy pedig ez a kifejezés, a húsvéti ténynek leírása, nem az oknyomozó történet akribéjával s nem a szisztematikus történészek stílusán van tartva, az a dolgon nem változtat; sőt ép ez a körülmény emeli értékét, mert meglátszik rajta a közvetlen átélés s kétséget kizáró tapasztalat. Ez lehelte a meggyőződésnek azt a háborítatlan biztonságát, ez inspirálta az akaratoknak vértanúi összetartását, s ez hordozta s hordozza manapság is a rendületlen hitet, hitet a hitgyöngye világ krízisében. A hitgyengeség ne zavarjon meg minket. A szellemi világ különféle kríziseit el nem kerülhetjük. Vannak krízisek a metafizikában, vannak a többi tudományban, vannak még a hitben is. Mikor az egyház kevésbé kritikus korból kritikusabb időkbe hatol, vagy pedig mikor az egyes éles elmék a katolicizmust a váltakozó bölcseleti rendszerek formáiban akarják átgondolni, akkor előállhatnak krízisek a hitben is. De amint legyőzzük a kríziseket a lelki világ

más terein, úgy le kell győznünk azokat a hitben is, s azt meg is tettük, végig a történelmen nem egyszer, megtettük a mult században is. Akkor a természettudomány részéről találkoztunk nehézségekkel, s kiemelkedtünk belőlük: most meg a történeti kritika gördíti lábaink elé botrányköveit; e köveket is összetörjük ellenkritikával s átlépjük az alázatos, bízó hit erejében!

A modernizmusnak másik irányzata a filozofáló, intellektualista áramlat, mely az ideáлизmusnak s naturalizmusnak formáiban gondolja el s vetközteti ki ezáltal ősi alakjából a kereszténységet, még pedig oly radikálisan, hogy bátran mondhatjuk, hogy teljes tagadásra vezet.

Mint említettem, a kinyilatkoztatás szerintük a vallásos érzés fejlődése, a kereszténység pedig az érzés és fejlődés szerencsés történeti alakja, melyet Krisztus élt át számunkra; van ezzel szemben ugyanannak az érzésnek más, kevésbbé szerencsés alakja, amilyen a perzsák, brahminok, görögök theológiája. — Továbbá szerintük az evangélium Jézus népfölszabadító programja, mely mikor be nem ütött, akkor elváltozott s elkeletkezett az egyház, nem mint krisztusi alapítás, hanem mint az összetartás igényének s szükségének történeti formája.

Mi ezzel szemben a mi meggyőződésünk?

Mindenekelőtt az, hogy ez a magyarázat sem nem modern, sem nem tudományos.

Nem tudományos, mert ha tudományról van szó, akkor itt az illetékes tudomány csak a történettudomány lehet, melynek a nagy tényről nem szabad filozofálnia, hanem aényt konstatálnia vagy annak alaptalanságát kell kimutatnia. A nagy tény nem a fejlődés, hanem az egyéniség, a legkonkrétebb s legnagyobb tény, Krisztus, aki köztünk élt, meghalt és föltámadt. Ha föltámadt, akkor egyházat is alapíthatott; akkor annak az egyháznak nem a hívek öntudatából s az összetartás szükségletéből lehetett csak kinőnie, hanem Krisztus mondhatta tényleg, amint hogy igazán mondta: «Te Péter vagy, s e kőszálon építem föl anyaszentegyházamat . . .» Ha föltámadt, akkor ő az Isten fia, s akkor életének s halálának értékelését tőle kell vennünk, mikor mondja: «Ez az én testem, mely ti értetek adatik, — ez az én vérem, mely ti értetek ontatik»; akkor tehát halála áldozat, s belőle való a megváltás. — Ha föltámadt s átszellemlült, akkor köztünk lehet titokzatos jelenlétével s benyúlhat a lelkekbe szentségi tevékenységével, s akkor a szentségek

is nemcsak szimbolikus ritusok, hanem az isteni tevékenységnek csodálatos szent titkai.

A tudomány pedig sehogy sem kényszerít ez álláspontunk elhagyására s a monista, kritikai idealizmusnak elfogadására, legkevésbé kényszerít arra ma, mikor a tudomány szinte idealizálja az anyagot s átszellemíti az egész természetet, mikor a régi ellentét éther és kilogrammos anyag közt felsőbb egységbe, az energiába olvad át, mely sugárzik, áthat mindent s beláthatlan mozgásnak forrása. Szükség van-e lemondásra a föltámadt, mennybement, más kategóriák országából hozzánk szóló Krisztusról most, mikor tudományos fölfogásaink a természetnek formából-formába való elváltozását s az életnek fokról-fokra való fejlődését hirdeti? Lehet-e a természettel, kultúrával lefogni az emberi életet s elvágni transzcendentális kapcsolatait most, mikor egyre jobban megragad a tény, hogy az ember az erkölcsi törvény fölismerésében, a felelősségérzetben szinte érintkezik az Istennel, s ez uton ugyancsak befogadhatja lelkébe kegyelmi benyúlásait? Nem, nem, a naturalizmus most ugyancsak nem jogosult, s a modernizmus e részben nem modern, hiszen száz év előtti bölcséletnek, a kritikai idealizmusnak s naturalizmusnak formáiban akarja ismét átgon-dolni a katholicizmust. Méltán mondhatjuk, hogy ezen túl vagyunk.

Az erkölcsi törvény fölismerésében, a felelősség érzetében az ember lelki világa szinte érintkezik az Istenséggel, és ez bizonyítja, hogy akármilyen paradoxonnak látszassék is, az ember e világban, akár nagy legyen, akár kicsiny, el nem fér, hogy ennek a felséges emberi szellemnek az egész világ csak egy ketrec, amelyben elfajulhat, elsorvadhat, de erő és győzelem csak a ketrec falait letörő nagy végtelességben vár reá.

Ki kell terjeszkednem még arra is, hogy a modernizmus a kritikát az egyházra mint társaságra s organizmusra is alkalmazta, s jöllehet csak ideiglenes alakítását kezdte ki, de ezt is oly módon, hogy a Szentszék állást foglalt e kritikát képviselő olasz és francia keresztény demokrácia ellen.

Természetesen nem a keresztény demokráciát kárhóztatta önmagában, hanem azt az áramlatot, mely e nevet fölvette, de a dolgot túlozta. Túloznunk nem szabad, ha demokraták is vagyunk. Mi is tudjuk, hogy a katholicizmusnak nemcsak isteni szervezete, hanem történeti formája is van, mely idővel elváltozik, amilyen például az egyház vi-

szonya az államhoz, vagy a politikai hatalma ; van neki történeti, tehát ideiglenes alakulása s mint ilyen(nek) politikai s szociális szervezete is, s van politikai és szociális tevékenysége is, melyet nem szabad összezavarni a vallásos, a kegyelmi tevékenységgel. Valljuk azt is, hogy a katolicizmus[nak az] ideiglenes, szociális jellegéhez s formáihoz van a kritikának is szava, s mi azt ugyancsak nem ellenezük, sőt időnként szükségesnek tartjuk. Következőleg mi ugyancsak nem ragaszkodunk a régihez a történeti s szociális formákban, s nem leszünk apologetái intézményeknek, melyek idejüket multák.

Ugyanakkor azonban sehogy sem engedhetjük meg azt, hogy a politikai s szociális állásfoglalás különfelesége miatt a tekintélyt folyton támadják s erkölcsi fölényét csökkentsék. Aki az egyház történelmi formáit úgy támadja, hogy isteni tartalmát veszélyezteti, az bizonyára nem tesz szolgálatot a hívő népnek, melynek hitét megzavarja s ragaszkodását az egyházhoz, s ezzel szervezett összetartását megrendíti. S ezt nem tartották mindig szem előtt az olasz és francia keresztény demokraták ; rosszul tették. De rosszul teszik azok az elmaradt katolikusok is, kik az egyházat történeti formákkal, legyenek azok akár politikaiak, akár szociális formák, azonosítják, s fogalommal sem bírnak a világ elváltozásáról. Ezekkel meg mi nem azonosítjuk magunkat ; nem vagyunk védői a gazdagság mai elosztásának s a szegénység megörökítésének, nem a kasztok s osztályok uralmának, a népek passzív lelkületének ; mi akarjuk a keresztény demokráciát, amint azt XIII. Leó pápa kezdte, folytatni s fejleszteni. Ez bizonyára katolikus irányzat ! De mikor a modernizmusnak túlzásait visszavetem, ugyanakkor kiérzem magából e mozgalomból a korszellem igényeit, melyeket ez velünk katolikusokkal szemben támaszt, s melyekre a katolikus kongresszus s a katolikus közönség figyelmét irányítanom kell. Ez igények a következők :

A modernizmus tudományból indul ki. A modernizmus nem a néplélek Istent kereső mozgalma, hanem magas értelmi műveltségű emberek munkája, kik tudománnyal, filozófiával, kritikával akartak lendíteni a kereszténység ügyén ; onnan indultak ki, mert a tudomány most a vezető hatalom, s kiérezték, hogy a kereszténységnek a tudomány, a kritika presztízsével kell föllépnie. Kiérezzük ezt mi is ; látjuk s csodáljuk azt az óriási munkát, mely a szellemi élet minden terén folyik, s hozzátehetjük, sikeresen folyik.

Ezt megakasztani nem lehet sem tilalommal, sem erőszakkal, s nem lehet, mert nem is szabad. Ily milieuben nekünk is fokozottabb munkát kell végeznünk, mely méltányolni tudja s szívesen átveszi, ami jó, bárhonnan jön is az, akár hívó, akár hitetlen részről. Ez a lefoglalás sohasem árt. Látszik a történelemből, hogy mindannyiszor új kultúra támadt a kereszténység körében, valahányszor sikerült neki lefoglalnia a korszaknak sajátos kultúrelemeit; így történt ez az egyházatyák korában, így a XII. században a renaissanceban; így kell történnie annak ma is. A modern műveltséget, a kritikát sem győzzük le addig, míg vívmányait le nem foglaltuk, viszont azokat csak akkor foglalhatjuk le, ha képzettségünkben s tudományos munkáinkban az ő szintjára emelkedünk. A modern katolicizmus jelszava tehát a «laboramus».

De a szellemi munkához szabadság kell, s ezt a szabadságot meg kell adni. Az egyház bizonyára nem ellenzi e követelményt, s legjobb fiai azok, kik nem szimatolnak léptenyomon herezist s nem kiáltanak anathemat, hanem maguk is dolgoznak s másokat is munkára serkentenek, s maguk és mások számára is a szellemi világ légkörét, a szabadságot követelik. Ne féltse tőlük senki a hitet s a jó erkölcsöket. Ők nem a szabadosságnak, hanem a szabadságnak fiai, — szabadságnak, mely hisz s szeret, mely szereti az egyházat, szereti s tiszteli a tekintélyt; de ugyanakkor tudja azt is, hogy hiábavaló egy világban, melynek alapjai a szabadságok, csak tekintélyt hirdetni s újra meg újra megismételni, amit már ezerszer hallottunk, hanem meg kell teremteni a belátást a hitnek, a vallásnak, az erényességnek, a tekintélynek pszichológiai összeköttetéseibe, ki kell mutatni a tekintélynek alapjait is s azok örök érvényességét.

Különben, Mélyen Tisztelt Katholikus Kongresszus, nekünk, úgy látszik, nincs okunk panaszkodni arról, hogy a katolikusok volnának azok, akik letörik a szabadságot. Tekintsek csak azt a tegnapi fölvonulást. Hol láttak művelt világban, művelt fővárosnak első utcáján haramiákat, utonállókat? S azok az emberek tesznek ilyet, akik folyton a szólás-szabadság, a gyülekezési szabadság ígéit hordozzák ajkukon! A katolikusok sehol sem állották útját semmiféle fölvonulásnak, és ha az illetők elveit el is ítélték, de az egyéni szabadság kereteit lábbal nem taposták. Dehát a mai világnak, úgy látszik, már ez a sora; a Bakonyban nincsenek utonállók, az Andrassy-út — tele van velük!

Meg kell érteni a világot tévedésében is, s e tévedések

khaoszából ki kell emelni az igazságok gyöngyeit s azokat a jó ügy szolgálatában érvényesíteni.

Ha megértjük, hogy mi mozgatja őket s mi fáj nekik, ha öntudatára ébredünk érzelmi elváltozásainak, melyek gyakran csak sajátosak, de nem hibásak, akkor alkalmasak leszünk arra, hogy őket a kereszténységbe bevezessük. A jel-szó az : az ő ajtójukon be, a mienken ki, vagyis okos, hívő, szerető megértés s alkalmazkodás s tovavezetés által segítjük őket a hitre. Tenni, jární, érintkezni, ezek az apostolság útjai. Az apostolok a világ útjain járva, vezetik a lelkeket Istenhez : nem várnak csodát, hanem fölhasználják összes erőiket. «Vannak — mondja Jooland — kik a modern világ megterését csak csodától várják, s míg az a csoda megjön, addig tanácsosnak tartják, hogy Krisztus szolgálai téli szállásokra a sekrestyébe vonuljanak, s ott a hívek kis csoportjától környékezve, megóvják magukat a mótelytől». Ezzel nem lehet hódítani. Nem elszigetelődni s egyre csak rácsálódni a kultúra kinövéséin, hisz ez egér- és patkánypraxis, de nem apostolok, komoly, munkáséríak módja.

Ez úton belehelyezkedünk a korba, műveltségbe, annak szükségleteibe, s magunkkal visszük az átélit hitet, hogy beleállítsuk tartalmát s örök reményét az életbe, s ne csak szóval, hanem tettel, magával az étellel öntudatukra hozzuk azt, amit az apostol s az apostoli egyház nemcsak mondott, hanem átélit : *Fides victoria nostra* ! Ez úton utópiák, túlzások, paradox, képtelen eszmék s fölfogások közt is biztosan járunk, s megóvjuk lelkünket a szkepszis halaványságától s a kritícizmus tövískoszorújától, melyet ez tört reményeinek s szétfoslott hitének keresztútján hordoz. Másrészt pedig bizalmat ébresztünk testvéreinkben, kik szívesen indulnak lelkes, meleg szívek után, kik látni akarnak erős hitet s boldogító reményt, — látni akarnak lelkes mély életet. Ha meglátják, akkor megindulnak szívükben s elindulnak utána életükben. Népmozgalmakat nem csinálnak programmokkal, hanem szenvedéllyel és szenvedéssel, izzó hittel s rendületlen bizalommal a jövődőség iránt.

Nem kalkulálni s okoskodni, hanem égni s gyujtani kell. Aki ég, az gyujt, s a lelkek ma is szívesen fognak tüzet, mert lehet az emberiség romlott, lehet túlintellektualista, de a lelke mélyén mégis csak ott rejtőzik a lelkesülni s áldozni tudó pszichológia, s ez a lelkülete mindig megadja magát annak az egyháznak, mely hinni s dolgozni, bizni s szeretni tud, — mely krisztusilag él.

A keresztény erkölcs a kultúrában.

(1909) ²¹

Mélyen Tisztelt Katholikus Kongresszus! Mindnyájan büszkék vagyunk a kereszténység programjára s kihatásaira; a program fölséges volt: új világ, újjászületés, keresztelés nem vízzel, hanem lélekkel; s páratlan volt e programnak kiváltása is, mert megjelent a földön az új, a «tertium genus», az a nemzedék, mely nem vérből és ösztönből, nem erőszakból és kevélységből, hanem Istenből való, az a nemzedék, melyről az Úr mondta: Ti vagytok a világ világossága, ti vagytok a föld sava. S ez a nemzedék a hadak útjára lépett, hogy elfoglalja a világot s meglobogtassa fölötte zászlóját, melyre az volt írva: fides victoria, s kultúrát teremtett s történelmet csinált, mely nem akar mult, hanem folytonos jelen lenni. Így tartott ez soká, mondhatnám 1700 évig.

Újabban azonban úgy látszik, mintha ez a győzelmes irányzat erejét vesztené, s mintha presztizse tűnnék. A világ áramait s a közérdeklődést tekintve, azt a benyomást vesszük, mintha a kereszténység lejárná magát, s új csillagok tűnének fel az emberiség egén, csillagok csábos ígérettel, melyek új irányt nyitnak észnek s akaratnak, s új, jobb világot ígérnek az emberiségnek. S az emberiség tényleg el is indult nyomukban, s a keresztény kultúra kebelében, főleg 150 év óta új kultúra felállításán dolgozik, melynek terfoglalása lépést tart a modern eszmék rohamosabb terjeszkedésével. 150 év óta — mondom — amennyiben 1748-ban jelent meg Genfben a «L'esprit des lois». 1751-ben indult meg az Encyclopaedia kiadása, 1762-ben tette közzé Rousseau a «Contrat social»-t, 1776-ban írta meg Smith Ádám a nemzetek gazdagságáról szóló művét, s ezek az úgynevezett modern eszmék részben tagadták a kereszténységet, részben ignorálták; de akár tagadták, akár ignorálták, abban egyetértettek,

hogy különálló s nemkeresztény alapokra fektették az életet ; új eszményeket állítottak a világba ; új medreket vág-tak a gondolkodásnak s érzésnek ; új elvek szerint alakítottak embert, neveltek ifjúságot, szerettek gyermekeket, segítettek szegényeket, szerveztek munkásjólétet, laicizáltak államot, erkölcsöt, nevelést, házasságot, iskolát, életet, s feleslegessé akarták tenni Krisztust s kegyelmét.

Ezt a nagy elváltozást nem tagadhatjuk, sőt ellenkezőleg, konstatáljuk, s szemébe nézünk neki, mert kötelességünknek tartjuk leszámolni vele ; amennyiben nem szabad kétségnek fennforogni aziránt, vajjon jó vagy rossz úton jár-e a világ, s főleg nem szabad kétségnek fennforogni aziránt, hogy rászorul-e a kereszténységre vagy nem? S e kérdés föltevésére s megoldására nemcsak a világnak van szüksége, hanem szüksége van arra a keresztény öntudatnak is, mert ha valakinek, hát nekünk kell meggyőződve lenni arról, hogy csak Jézus nevében van boldogulás, hogy a kereszténység az a «virtus ad salvandum», az az üdvözítő erő, mely az embert lábra állítja s az emberiséget azokkal az erkölcsi erőkkel töltögeti, melyek nélkül a fejlődés s haladás földadatait meg nem oldhatja. Bátran föl kell vetnünk tehát a kérdést : Szükség van-e még ránk? Boldogul-e a világ nélkülünk? Rokkant szolgálai vagyunk-e mi a kultúrának, kik nagy nyugdíjat élveznek, s kiknek tisztességes eltakarítását nehezen várják, vagy pedig az emberiség barátai, kikre az élet s az erő titkai bízattak?

Ezekre a kérdésekre nem felelhetek különböztetés nélkül.

Ha a nép nagy tömegét tekintem, úgy látom, hogy úgy-ahogy a hit intézi fölfogását, s erkölcsi készlete a mult keresztény századoknak ránk maradt öröksége. Azt látom, hogy a keresztény nép egész idealizmusa a vallásból való, s ha a vallását elveszik, kirántják lábai alól az ideális gondolat és érzés gyékényét. — Másképp áll a dolog, ha az úgynevezett kultüremberiségről van szó. Az erkölcsi fogalmak, főleg pedig az erkölcsi érzék és érzés ezekben a rétegekben is a kereszténységből valók. Hiszen azt az egész szellemi atmoszférát, melyben élünk és mozgunk, a kereszténység napjának világossága, Krisztus fénye s szelleme tölti be, s maga az a humanizmus és filantrópia, maga a liberalizmus és szocializmus is krisztusi befolyások alatt lettek ; mindazonáltal ki kell jelentenem, hogy tényleg a vallási eszmék nem állnak a kultüremberiség érdeklődésének központjában. A kultüremberiséget inkább a találmányok és fölfedezések, inkább a

társadalmi s politikai mozgalmak érdeklik ; sürget új világot, új intézményeket s feszülten várja a nagy társadalmi elváltozásokat. Értem ugyan, hogy az ilyen gazdasági, társadalmi s politikai elváltozások korában a vallás nem is állhat meg a nyilvános élet szférájában, mert örökirányú s a lélek mélyeibe ható eszméi keresztény államokban közvetlenül nem lehetnek a társadalmi elváltozásokat intéző eszmék, pl. hogy milyen alkotmány, választói jog és munkástörvények legyenek, már csak azért sem, mert mindkét fél, a maradi s a haladó társadalmi réteg egyaránt szívből meggyőződéses keresztény lehet, s mert megfelelő vallásos tartalommal egyaránt ki lehet tölteni a középkori társadalmat csakúgy, mint a modern világot. De ha nem lehetnek társadalmi alakulásokat közvetlenül intéző eszmék, kell mégis életet alakító eszméknek lenniök ; s ez hiányzik a modern kultúrában. Ennek a kültre, a társadalmi elváltozásokra s harcokra irányuló kultúrának óriási nagy hiánya és baja épen abban áll, hogy a belsőt s a mélységeket, hogy az embert s lelkét elhanyagolja, s az emberélet szép s nemes s boldog kialakításában szerencsétlen. Individualistának mondja magát, de az individuum nem az ő remeke ; szocializmusára büszke, de inkább az intézményt, mint az embert kezeli. Technikai erőt sokat, morális erőt keveset termel ; repülőgépeken emelkedik, de az idealizmus magaslatairól lezuhan ; szervez tömegeket, de szétszakít egyedeket ; társadalmi harmóniáról álmodozik, de diszharmóniába kergeti az embert ; gócpontokat létesít ipari, társadalmi törekvéseknek, de az embert megfosztja központjától, súlypontjától ; nincs morális alapja, nincs jellemet nevelő rendszere, nincs idealizmusa, nincs erkölcsi ereje : állapota a világnézet s erkölcs dolgában khaotikus ; megérti valahogy a világot, de magát nem érti meg sehogyan sem ; hódít, foglal, nyer tért, de önmagát elveszti.

Pedig hiába, minden kultúra értéke s virága az ember ; minden haladás kritériuma a harmonikus, ideális ember. Ez lesz a modern kultúrának is kritériuma, s a világítéleten azt fogják tőle kérdezni : tudtál-e teremteni embert az Isten képére s hasonlatosságára ? Tudtál-e fényt önteni homlokára s erőt s lendületet akaratába ? S ha nem tudtál, hogyan vállalkozhattál a világ vezetésére ? Nem vezettél, hanem csábítottál. A modern kultúrára tényleg ezt kell ráolvasnunk. Sokat tud, sokat bír, de az emberrel, a lelkével, az erkölcsével, erkölcsi, szellemi életével nem bír ; nem bír sziklaalapot

teremteni elveinek, sem termőtalajt erkölcsi gyökereinek ; nem tudja kifeszíteni feje fölé a mérhetetlen perspektívák egét, sem kigyújtani rajta az eszmények csillagait ; akaratába nem tud teremteni lendületet, mely eltöltson ifjat, öreget a magaslatoz vágyával, az eszményi tökély aspirációival. S hogy ezt nem bírja s hogy kontár az ember s a lélek körül, azt bizonyítja, azt panaszozja tudomány és akadémia, család és iskola, irodalom és művészet, gazdasági és közélet : kevés a jellem és az erő ; az akarat neveletlen ; a fejek fáradtak ; a szívek szomorúak ! A legjobbakat is nagy lehangoltság szállja meg, s azok is, kik intellektuális hajlamaiknál fogva tele voltak szimpáthiával az új alakulások iránt, most azt kérdezzetik, vajjon érdemes volt-e mindezzért síkra szállni, s vajjon a modern haladás nem mondott-e máris csődöt? Látják az örökös válságot, melyben szenved ember, család, nevelés, iskola, parlamentarizmus, hadsereg, hit és erkölcs, s megrokknva bizalmukban szkeptikusokká lesznek s úgy tartják, hogy ez a modern világ sem egyéb, mint új kiadása az ősrégi, prometheuszi kinnak s csalódásnak.

De ebben látom én a feleletet is a mi kérdésünkre, hogy van-e szükség még ránk s a szent kereszténységre? Boldogul-e az ember s az emberiség Krisztus nélkül? Itt az élet terén dől el a nagy kérdés. A nagy kérdések sorsa egyáltalán nem a theóriák, hanem az élet terén dől el ; ott tűnik ki mindjárt, hogy életet hoznak-e vagy halált. Eletről beszélni a tévely is tud, életet adni csak az igazság bír. Azért mondja Krisztus : az én igéim szellem és élet, vagyis azért van igazam, mert életet adok s életre képesítek. A kereszténység mind- eddig ugyancsak életet adott, s sok hiány s barbárság dacára mély, tiszta moralitást teremtett ; a mélységnek, a vallás mélységeinek erejével segítette az egyest az érvényesülés s megdicsőülés magaslataira ; sziklaalapot nyújtott s arra állította a küzdelmes embert ; célt tűzött ki neki s mint sarkcsillag alá, az Isten fölsége s uralma alá helyezte, s onnan indította meg a világ meghódítására. S amit eddig tett a kereszténység, azt meg kell tennie ezentúl is. Hivatása nem változott, hivatása nem szűnt meg ; hordoznia s fejlesztenie kell az emberiség erkölcsi életét, azt az életet, mely a harmonikus, erős, boldog embert adja. Ebben a kereszténységet senki sem helyettesítheti, <leg>kevésbbé a vallástalan, modern kultúra, s ezt szeretném minél begyőzőbben öntudatukra juttatni.

1. Az emberiség erkölcsiségének szüksége van a keresz-

ténységre először azért, mert az erkölcsiség ideális tényezőit s az azoktól való szilárd s lelkes meggyőződést a kultúrából nem meríthetjük; azokat nekünk a keresztény hit adja. Ez ideális tényezők: a cél, az eszmény, az erkölcsi rend, a törvény kívülünk s fölöttünk, s a szabadság s a felelősség fölséges ténye mibennünk. E tényezőket a hit mutatja be nekünk, az emeli ki azokat az okoskodás, a kétely zavarából a meggyőződés biztos alapjaira. A cél s az eszmény az Isten maga; az erkölcsi rend s a törvény pedig Istennek szent akarata. A jóságnak, erénynek, az erkölcsi rendnek Istenben van alapja; benne realitássá válik az ideál, melyet sejtünk, melyben hiszünk, mely nélkül meg nem lehetünk, de amelyben csak akkor nyughatunk meg, ha tudjuk, hogy mindez maga az örök, végtelen, isteni valóság. Gondolatokat, úgynevezett eszményeket a modern kultúra is kínál; de a modern kultúrában ez eszmények csakis gondolatok, nálunk meg realitások, — ott divatok, nálunk meg az örök, élő végtelenség villanásai. S ez kell nekünk! Nekünk akármilyen idealizmus nem elég; nekünk oly idealizmus kell, melynek realitásáról meg vagyunk győződve, s ezt nekünk a hit adja. Nekünk a természet rendje, mely alól a felfang s raffinéria emancipálja magát, nem elég; nekünk oly törvényre van szükségünk, mely a Főlség kötelező akarata. Ez a legfelsőbb akarat szentesíti a törvényt s e szentesítésével adja meg neki a kötelező erőt; s a legfelsőbb akaratnak, ha törik, ha szakad, ha az egész világ is megszakad, érvényesülnie kell. E legfőbb eszmény, ez örök Főlség felé fordul törekvő, vágyódó cselekvésre hivatott valóm, s e legfőbb és legkorrektebb akaratnak hódolok meg s veszem a törvényben rendelkezést. Így állok itt; a hit adja erkölcsi világom alapjait, az feszíti ki világnézetem tengelyeit; így állok itt, s csakis itt érzem át a zsoltár szavát, hogy kik az Úrban hisznek, bíznak, olyanok, mint a Sion-hegye, nem ingadoznak mindörökké. (Zs. 124.)

S ne vegye senki rossz néven nekem, ha erkölcsi világomban a hit igazságaihoz s eszményeihez menekszem. Kihez menjek, hová forduljak másfelé? Természetem utal oda, az a természet, mely oly reális, s mégis oly misztikus; az a belső világ, melynek homályában lámpám, eszem világossága ég, de sugara messze ugyancsak nem ér; a lét s az élet végtelen perspektíváit bizony meg nem világítja. Elmúlás s üresség kísért körülöttem, s folyton az a kérdés: mire jó ez? Tartalmat s életet csak úgy fektethetek életembe, ha el

nem múlóvá s tetté, tehát istenivé teszem, s istenivé csak úgy tehetem, ha az isteni akaratot élem át benne.

Ugyancsak ha lelkembe nézek s látom mélységeit s azokat a szellemi nagy adatokat, amilyen a szabadság s felelősségérzet, — ha szemlélem a bennem élő eszmények fölségét, s úgy tetszik nekem, hogy mindegyik egy titokzatos isteni jelenlét s a végtelen Istennek lefátyolozott arcúata : akkor hódolnom kell e parancsoló Fölségnek s el kell fogadnom csodálatos vezetését. S ezzel a vezetéssel találkozom a történelemben ; itt élem lép ez a sejtett, ez a keresett Fölség, s kezdetben homályosan, végül Krisztusban napsugarasan mutatkozik be Uramnak, eszményemnek, példaképemnek, vezetőmnek, és sürget s parancsolja : kövess engem !

Az erkölcsében megrokkant épügy, mint a jobb erkölcsöket sürgető irányzatoknak azt kell tehát odadörögnünk : serva fidei, tartsd meg s kövesd a hitet, s éld át eszményeit. A hit igazságaira tekints, azok legyenek csillagaid, s e csillagos fény legyen eligazítód, akár a bukás poklát, akár a javulás s a bánat tisztítótüzét, akár a megnyugvás s vigasz paradicsomát járod. E programmot kifejezte Dante, mikor az utolsó szava a három nagy költeménynek mindig az, hogy «stelle», «stelle», csillagok, eszmények ! A pokolból kijövünk «a riveder le stelle», a tisztító tűzön átmegyünk «a salire alle stelle» s megdicsőülten is azt a Fölséget szeretjük, «che muove it sol e le altre stelle». A szentírás pedig ezt azzal az egyszerű kijelentéssel nyomósítja : justus ex fide vivit, az igaz, a nemeslelkű ember hitből indul ki ; világnézetét hite hordozza, erkölcsi elveit Istenbe akasztja, a törvény neki a hajlíthatlan, isteni akarat. Mi ezzel szemben a sokat okoskodó és meg nem nyugvó, a kételkedő s elsötétedő ember, aki nincs tisztában a jóság és tökély eszményi valósága iránt, — aki nem bizonyos a szépnak s jónak föltétlen érvényesüléséről, — aki azt gondolja, hogy az erkölcsiség is divat, s parancsai alól ki lehet bujni? ! Nem egyéb az ilyen ember, mint fa talaj nélkül, bolygó csillag központ nélkül, alak, kép, — mondjuk — minta érték nélkül !

Ez más szóval annyit jelent, hogy az erkölcsiségnek reális eszmények, reális eszményekbe vetett hit, s mondjuk ki más szóval — dogmák kellenek. Dogma nélkül nincs erkölcs. Most ugyan sokszor hallani, hogy a dogma mellékes is, fölösleges is, s hogy csak a becsületre s tisztességre legyen gondunk. — Ez utóbbi biztatást s buzdítást mi ugyan szívesen fogadjuk, s szívből örülünk az erkölcsiség nagyrabecsülé-

sének, igen, legyen gondunk erkölcsre, becsületre; de ha igazán van gondunk rá, akkor ne hányjuk szét az erkölcs alapjait. Aki a fát szereti, az nem hordja el a fa termő talaját; épen úgy, akinek az erkölcsiségre igazán gondja van, az nem gyöngíti az erkölcs elveit. Már pedig az erkölcsiség legfőbb elve, éltető gyökere és idege, erős csontváza az Istenbe, a reális ideálba s az erkölcsi rendbe, mint Isten akaratába vetett hit! Aki dogma nélküli erkölcsöt hirdet, az csak szavakkal játszik; az homokra épít várat; annak világa sár sziklabordák nélkül, élete hajó vezércsillag s kormányrúd nélkül, s szomorú wracknak készül, s az is lesz előbb-utóbb!

De különben hát hol is vannak azok, kik dogma nélküli erkölcsöt árulnak? Úgy látom ugyanis, hogy az ilyen doktrinér emberek maguk sem következtetések elveik keresztülvitelében, amennyiben nekik is vannak dogmáik; ha tehát dogmák ellen beszélnek, ők is inkább egyes hitcikkelyekre vonatkoznak s nem tagadják átlag az erkölcs vallásos alapjait. Hiszen ők is hisznek; hisznek az eszményiben, hisznek kötelességekben, hisznek a tízparancsolatban, az evangélium legfőbb parancsában, a szeretet dogmájában. Az ő humanizmusuk sem az a pogány humanizmus, az ő filantrópiájuk sem szokrateszi filozófia, az ő szociális érzésük sem a plátói állameszmény; ideológiájuk teljesen át van hatva a keresztény dogmáktól; kereszténység is, meg nem is; de bizonyára keresztény befolyások alatt kialakult dogmatizmus!

Elismerem azt is, hogy akik erkölcsöt akarnak dogmák nélkül, hogy azok sok jót is tesznek, s igazán nagyra akarják becsülni a tisztességet s a kötelességet. Látnivaló, hogy főleg a szociális érzést s az intézményeket s a közjóléti alkotásokat tekintve, megvalósítanak sokat a kereszténység legideálisabb követelményeiből. Ha nézem a társadalmi különbségek kiegyenlítésére irányuló törekvéseket, a munkás törvényhozást, a biztosítást, a gyermekvédelmet, a rokkantak s nyugdíjasok ellátását, az alkoholizmus s a prostitúció elleni hadjáratot, azt kell mondanom, hogy a mai kor hitre nézve ugyan kevésbé krisztusi, mint a középkor; de szociális érzésre nézve krisztusibb, mint bármely korszak ezelőtt. Mindazáltal a dogmatlan erkölcsök hirdetésével s terjesztésével e szociális műveinek kihatását is meg fogja hiúsítani, mert tapasztalni fogja, hogy az intézmények ember, ideálisan erkölcsös ember nélkül célt nem érnek; értéket s érvényt a törvénynek az ember ad, lelkiismeretességében az istenszolgálat hűségéig fölemelke-

dett ember. Ezt a vallástalan morál meg nem teremti ; ezért nem bízunk mi a dogma nélküli morálban.

De ha nem akarunk dogma nélküli morált, épúgy nem akarunk morál nélküli vallást. Nem kell nekünk sem a vallástalan erkölcs, sem az erkölcstelen vallás. Ezt az érdekes ellentétet pedig bizonyára nem a szójáték kedvéért állítom fel, hanem, mert az ellentáborból sokan szemünkre vetik az erkölcsnélküli vallást, s mert tényleg őrizkednünk kell attól, hogy a vallást sürgessük s az erkölcsöt elhanyagoljuk. Néha úgy látszik s Buckle nagyon erősítgeti, hogy az egyház többet törődik a hittel, mint a morállal, s szigorúbban bánik el azokkal, kik a hit ellen vétének, mint azokkal, kik a morál törvényeit átlépik. Ezzel szemben rá kell mutatnunk arra, hogy szerintünk erkölcs vallásos alap nélkül szilárd nem lehet, s a hit gyökere az erkölcsnek, az erkölcs meg virága a hitnek. Aki a hitet védi, az az erkölcsiség alapjait s gyökereit védi, és azokat elég nyomatékosan védeni nem lehet ; nem lehet tehát a hitet, a vallást sem sürgetni eléggé ép az erkölcsre való tekintetből ; de szívesen osztjuk azt a fölfogást, hogy nem szabad nekünk a hitnek, mint gyökérnek védelmével beérnünk ; nem szabad a hitet úgy sürgetnünk, hogy az erkölcsöt elhanyagoljuk, vagy másodrendűnek tartjuk ; nem szabad azt a benyomást keltenünk, hogy elég a hitelvekhez ragaszkodni, a többi majd magától jön. Nem, ezt nem szabad tennünk, de nem is tesszük. Mert, ismétlem, nekünk hit is, erkölcs is kell, — a szimbolum a dekalógustól nálunk elválaszthatatlan ; mi a gyökeret gyökérnek nézzük, s elvárjuk, hogy az virágot hajtson s gyümölcsöt hozzon ; hitbe, mely erkölcsben ki nem hajt, nem vagyunk szerelmesek. Virágozék hát ki a hit erkölcsben, — a hit gyökere erényben, nemes, krisztusi életben, ahogy azt az Úr is akarta, mondván : úgy világosodjon ki a ti világosságtok, a ti hitetek az emberek előtt, hogy lássák cselekedeteiteket s dicsőítsék az Atyát, ki mennyben nagyon. Tehát, hogy lássák cselekedeteiteket s fölismerjék gyökerüket, az Istent, az Istenbe vetett hitet, az Isten szeretetéből kiinduló lelkületet.

2. Azért nem lehet — másodszor — erkölcs vallásos alap nélkül, s nevezetesen azért kell a kereszténység az erős erkölcsnek kialakítására, mert nem elég hinni az eszményekben, hanem hinni kell az erőben is s meríteni kell tudni azt az erőt az eszményeknek átélésére. Mit használ az eszmény, ha nincs erő hozzá? Mire való az eszménybe való hit, ha nem párosul vele az öntudat, hogy ez az eszmény nekem való, s

én azt birom s győzöm. A keresztény hit e kettőt mindig egyesíti. Nálunk az eszményt az erő kínálja fel. Az eszményt ugyanis az az Isten adja, aki az erőt nyújtja ; az eszményre az az Isten kötelez, ki nekünk az erőt, a kegyelmet, az isteni befolyásokat lelkünk számára biztosítja ; a kereszténység tehát épúgy hit az isteni eszményben, mint ahogy hit a rendelkezésünkre álló isteni erőben. Én veled vagyok, — mondja az Úr, — higgy s bízzál bennem, s megsegítelek. Ő mutatja meg nekünk a legeszményibb irányt, mondván : «Legyetek tökéletesek, mint ahogy a ti mennyei Atyátok tökéletes» ; de ugyanakkor az erőt adja hozzá, mely újjá szül, Isten gyermekeivé avat ; vért, lelket, természetfölötti tehetségeket, erényeket önt belénk ; parancsolatokat ad, de kedvet, lelket is ad hozzá ; erkölcsi tisztaságra kötelez, de imára is tanít, hogy mindnyájan mondjuk : ha akarsz, megtisztíthatsz engem ; kísértések, küzdelmek elé állít, de minden igazi keresztény ezekkel szemben azt érzi, amit Pál apostol : «omnia possum in eo, qui confortat», mindent megbírok annak erejében, ki velem van ; nehézségek éjébe állít, de elmondhatja velünk Szent Lőrinc szavát : «mea nox obscurum non habet», az én éjem nem sötét, tele van csillagfényvel. S az egész kereszténység végre is nem egyéb, mint először meggyőződés a minket megváltó és segítő magasabb erőkről, s azután élet e magasabb erőkből ; mert akik Isten fiai, azokat az Isten lelke s ereje viszi, élteti és segíti. Élnek belőle !

Ez az erő aztán küzdelmes, harcias akaraterő, mert ezt az Isten a legnagyobb realizmus alapján adja ; közre kell működünk, küzdenünk, dolgoznunk kell, hogy célt érjünk. Nem változtatta meg ugyanis a világot, hanem az a fizikai erők kerekén halad előre ; nem akasztotta meg a gazdasági fejlődést, hanem elváltozásai s válságai közé állította be az embert ; a természet ösztöneit s szenvedélyeit sem némitotta el bennünk, hanem azt akarta, hogy a durva, ösztönös, alacsony természettel szemben érvényesüljön a lélek, a szellem. «Agendo contra», ez legyen jelszava, s törekvése mindig oda irányuljon, hogy a természetszerűt emelje, nemesítse s magasabb fokú életre segítse.

S így van ez jól, hogy a szellem, a lélek új és magasabb rendű erő legyen a nagy mindenségben, s magához való világot teremtsen : ezt hívjuk kultúrának. Azért áll a kultúra harcban, vagy mondjuk fölényes érvényesülésben a természettel, az ösztönnel, az alacsonyabb tendenciákkal, mert a különbet sürgeti.

A krisztusi ideál is nem békét ígér, hanem harcot sürget, s le akarja törni az emberben az állatot, hogy szintén Isten fiává nevelje ki az embert. Krisztus maga nemcsak Üdvözítő, hanem példakép, melyet utánozni, melyért küzdeni s lemondani kell, s a kereszténység is nemcsak vigasz és megváltás, nemcsak felszabadítás és győzelem, melyet Krisztus eszközöl és vív ki, hanem közreműködés, fegyelem, önmegtagadás, küzdelem, melyet az embernek kell Isten kegyelmével folytatnia, — folytatnia, míg él! A keresztény élet nem virágos rét csak, melyen andalgunk, hanem építési telek is; rajta épül az Isten városa; ott kalapács csattog s véső cseng, ott szirtékből oszlopokat faragnak s kőlapokból csipkéket vernek; van ott por, verejték s fáradság is elég; de a munka fölött ott villog az Isten városának ideális képe, s a csattogásban, a zajban és zavarban harci harsonák egyre megszólaltatják a győzelem motívumait.

Mily óriási munkaprogramm ez, s mily óriási erőigényeket emel: folyton csak dolgozni a lelken, fegyelmezni a testet, legyőzni az ösztönt. De nem baj, követelheti, mert hiszen az erőt ő adja hozzá! Krisztus jár előttünk, s ez a Krisztus oda mutat az ember lelkébe s azt tanítja: itt az Isten, itt Istennel érintkezel; ahol az ideál ismerete fakadt, ott fakad az erő hozzá: Aki bennem hisz, abban az élet eleven forrásai fakadnak; az megérzi, hogy a végtelenből lüktet benne kedv, bátorság, s szíve az isteni élet szivdobbanásaitól ifjul. Azt érezzétek — mondja tovább az apostol, — amit Krisztus érzett: éljétek azt át, megtehetitek; fogjátok át, s megérintétek, hogy erő megy ki belőle; tapasztalni fogjátok, hogy szava szellem és élet, s hogy a fáradt, elsötétült lelkekbe világosságot gyújt, s a szomorú, dekadens szívekbe erőt önt s lelket ver. Ezt adja a hit s ezt nem adja a kultúra.

S itt megint csak azt mondom: az eszményi s a természetfölötti erőkre szükségünk van, s nem lehetünk meg nélkülök. Nem lehetünk meg nélkülök azért, mert az idealizmusnak kiapadhatlan forrásokra van szüksége, s az emberi természet, a humanizmus, a szociális fejlődés nem fakasztja azokat; szükségünk van kifogyhatatlan erőkre, melyek éjjel-nappal feszülnek, s nem kultúrának, nem műveltségnek, hanem Istennek köszönik eredetüket; Isten-adta erők. Ezeket a hit adja!

3. Vallásos alap kell végre harmadszor az erkölcsiségnek: mert ha valaminek a világon, hát az erkölcsnek van lélekre, lendületre szüksége, mint ahogy szüksége van a

természetnek éltető leheletre s meleg napsugárra. Ezt a lendületet, a lelkesülést, az entuziazmust pedig az erkölcsi jóhoz a vallás adja.

Hogy az erkölcsiséghez meleg, lendületes lélek kell, azt nem szükséges hosszasan bizonyítanom, hiszen az emberi lélek tevékenységének hajtó ereje a szív, s a nagy műnek a gyökere az érzésben rejlik. A filozófiák mind valamiképpen a miszticizmusban, az érzésben gyökereznek, az ész az érzésből veszi intuícióját s energiáját; a művészetet az érzelem sugallja s annak a belső világnak, a morális öntudat világának kiépítéséhez is lendület, meleg lekesülés kell. Lehet az a belső világ gazdag és színes, s akkor kedély és érzés és lendület hordozza; lehet az a belső világ lapos, nyomott, hideg, s azt azért, mert nem dobog benne szív s nem lángol a lélek. Ezt a belső világot meg kell tehát teremtenem meleg, érző lélekkel; más nem ért hozzá. Ugyancsak ez a belső világ az akarat világa, s annak motívumokra, indításokra, kiindulásokra van szüksége; kiindulásokra nehézségek s lelkesülésre kelletlenségek közt. Már most hol az a morál, mely a lelket fölmelegíteni s érzéseinek mélységeit kellőleg föl-kavarni tudja? Hol a morál, mely megittasítja a szeretet s áldozat bűbájától az élet poros, köznapi útjain járó, számító, önző embert? Ahol a morális csak a dolgok rendjére utal, s a kötelesség jéglapjai között vezet el; ahol a belátás hideg eszményekre mutat, melyek mint néma szfinxek jelzik a meredek utat, s legfeljebb a kategorikus imperativus káplárbotjára engednek támaszkodni: ott belátásból lehet elég, de lendületből kevés lesz. Másképp van ez a keresztény morálban; ott teljesül Krisztus szava: az én ígém szellem és élet, még pedig meleg, vonzó, édes élet; ott minden él, és minden az élet viszonyába lép velünk; ott az eszmény Isten gondolata, a törvény Isten akarata, a felelősség érzete a lélek szellemi méltósága, a kötelezettség érzete az örök jóban, az Istenben való részesedés; a törvény szentesítése az Isten legfőbb uralma; ott fölség, eszmény, törvény, erő, kegyelem egy szóba, egy örvendetes valóságba olvad, abba, hogy szeressed a te Uradat, Istenedet teljes szívedből; szeress s ne kételkedjél, szeress s győztél! Ez a szeretet istenivé fokozva inspirál, biztat, vonz, bátorít, vigasztal; ezzel a szeretettel kell gondolkozni, látni, cselekedni, szenvedni és tűrni. Ez a szeretet teremt értékeket: Schätze schafft nur Liebe; ez a szeretet változtat el világot; ez a szeretet meggyőz róla, hogy élni érdemes!

Ezt a hívő, bizó, szerető életet élte át Krisztus számunkra, s erre vezet rá minket ; közénk jött, köztünk élt, a munka és a szenvedés, a fölény s az igénytelenség útjait taposta, hogy utána jöjjünk, s nyomaiban ne legyen utunk nehéz. Érdemszerzővé tette a szenvedést s elviselhetővé a nagy keresztek is ; s ezt csakis ő érti, ő egyedül. Páratlan megnyugvást és bizalmat nyújtott a szenvedőknek, s az emberi kint és könnyet saját szánalmának vigaszával édesítette. A legszentebb s legszimpatikusabb jel a világon a kereszt lett, s a legmelegebb bensőség, a szánakozó szeretet itt van otthon.

S ez a szerető Krisztus ma is köztünk van ; közel van, vonz és erősít szentségeiben, főleg az Oltáriszentségben ; vérével táplál s szeretetével nevel bátor, áldozatkész nemzedéket. Mily fölséges ünneplő morál ez ; átlátszó, mint az ég mélysége. Mily friss és üde ; fáradságot nem ismer, mint a hegyek patakjai ! Mily meleg és édes, mint lelkünk és vérünk ! Mily általános és szívhez szóló ! Nem kell hozzá tudomány, sem bibliothéka ; szívből szívhez szól, mert összes bölcsesége s ereje ez : szeress ! Áldozatainkat inspirálja, utainkon vezet, harcainkban oltalmaz !

S micsoda ezzel szemben a hitetlen kultúrának szárnyaszegett intellektualizmusa, me'y sok tanakodás után végre azt süti ki, hogy biztosan nem lehet tudni semmit ! Mily hidegek s laposak a pozitivista morálnak magyarázatai, melyek szerint az erkölcs csak öntudatlan, egyéni kiadása a szociális szükségleteknek ! Mi teremhetne ezen a hideg, átkozott talajon más, mint önzés, szívtelenség, fajgyűlölet, vadság, félműveltség s az élet éjszakai oldalaival szemben a teljes erkölcsi bankrót ? S a lelki élet e tatárjárása érezhetne hivatást a világ vezetésére ? ! Tagadhatatlan, hogy ha érez, akkor csalódik, de tőlünk ne várja, hogy kövessük.

De hogyha ily elkerülhetetlenül szükséges az erkölcsre nézve a vallásos alap s hogyha oly kimondhatatlanul fölényes a független morál fölött a keresztény morál, fölvetődik a kérdés : megteszünk-e mi mindent, hogy e hatalmat érvényesítsük, s nevezetesen nem követünk-e el hibákat a keresztény morál érvényesítésében ? Bevallom, hogy ez utóbbi tekintetben lehetnek ellenünk kifogások s magam is szívesen sürgetem a következőket :

a) Kifejtettem, hogy nekünk nem kell vallástalan morál s ép oly kevésbé kell erkölcsnélküli vallás ; az előbbire nézve állásfoglalásunk világos, az utóbbit illetően nem elég

következetes és szigorú, s ezen akadnak fönn ellenségeink. E kifogások s félreértések elkerülésére mindenképen oda kell hatnunk, hogy a vallás a tisztességgel, a becsülettel s az erkölcs nemesbülésével s emelkedésével mindenütt karöltve járjon, hogy szolgálja, emelje s nevelje az erkölcsi érzést, az erényt, az erényes életet. Ha a gyökértől elvárjuk, hogy hajtson ki lombban, virágban, méltán elvárja ezt a világ attól az isteni gyökértől, melyben Isten ereje rejlik, melyet Krisztus vére öntöz, méltán elvárja ezt a hittől; hajtson hát ki a hit erkölcsi életbe. «Justus ex fide vivit», az igaz a hitből él; e kijelentésben a hangsúly a hiten van, hogy t. i. az igaz a hitből indul ki; de épen úgy kell a hangsúlyt az életre is fektetnünk s hangoztatnunk, hogy aki hisz, az él is, él Isten gondolatai s az erény követelményei szerint. Legyen hát az a hit élő hit; látszassék meg rajta az élet ereje; tündököljön rajta Krisztus eszményisége; legyen az a vallás telítve erkölccsel; éltesse, fejlessze, leheljen erkölcsöt. Ha a vallásosság ritussá, ceremóniákká, szertartásokká s az azokban való részvétellé zsugorodik; ha üres, lelketlen formává s pedantériává válik: akkor nem lüktetnek benne az élet erői, nem lakik benne szellem és szépség. Az erkölcsöt nem hordozó s nem fejlesztő vallás kompromittálja önmagát. — Ez nem az evangélium szelleme; Krisztus mindenütt a bensőséget, a mélységet, a szívet sürgeti, fáj neki a külsőséges vallás, mely tömjént gyújt, de a szíve hideg, — mely aranyos gyertyatartókon lángot ápol, de a lelke sötét, — mely misét szolgáltat, de maga áldozatot nem hoz, — mely kegyelmet kér, de maga nem ad, — mely templomokat épít, de fejét a szegények átka borítja! Vallást akarunk, mely tiszta szívvel a kötelességteljesítés után jár, mely nemes erkölcsökben virágoztatja ki a lelkivilágot, mely embert testvérként magához ölelve közeledik az oltárhoz, hogy ott azután elmondja méltán, mert már átélte praxisban a legszociálisabb imát, a Miatyánkot.

b) A második követelmény, melyre meg kell felelnünk, az, hogy a keresztény morált belevigyük a köznapi, reális életbe, hogy beleállítsuk azt a közönséges élet széles medrébe, s meg legyünk győződve, hogy annak ott a helye s hogy ott kell érvényesülnie. E részben sokféle téves nézet jelentkezik a keresztény népben, s e nézetek határozottan gyöngítik a kereszténységet. Én ugyanis a kereszténység gyöngítésének tartom, ha valaki azt hiszi, hogy a közelet, a kereskedő, ipari, technikai, hivatalnoki élet nem lehet igazán

keresztény, s azt gondolja, hogy aki krisztusi életet akar élni, annak a pusztákba s kolostorokba kell vonulni; meggyöngíti a kereszténységet, aki azt gondolja, hogy az iparos nem lehet oly keresztény, mint a remete. Krisztus ellentmond e felfogásnak; ő nem azért jött, hogy a pusztát benépesítse remetékkel, hanem azért, hogy a názáreti házban éljen, s kívánta, hogy e názáreti házhoz hasonló legyen a felső s az a só szomszéd háza, és sok ily házból alakuljon ki az utca, a város, a világ. Krisztus nem lett stilita 40 kilométernyire Antiochiától, hanem iparos, kézműves lett s példát adott arra, hogy hogyan kelljen az egész életet az ő szellemében s az ő példája szerint kialakítani. Ne emeljük tehát ki ideáljainkat az életből, hanem dolgozzunk azon a magától értetődő föladaton, hogy a kereszténység hordozza s járja át a közéletet, — hogy telítse a lelkeket — hogy mint életföladat s életföltétel mindenkihez közel, nagyon közel álljon, s képesí se rá az embert mindenütt a szép, nemes, krisztusi életre! Krisztusi vallás, krisztusi egyház, taníts élni! Lám a veréb tud élni, a liliom tud élni, a hal az óceánban, az oroszlán a pusztában élni tudnak; tudjon hát élni az ember is, tudjon vályogos házban és palotában, szérús kertben és gyárban, parlamentben s kaszárnnyában élni, s akarjon is élni krisztusilag, akarjon úgy, hogy még meg se forduljon agyában a gondolat: Krisztus csak a templomba, a pusztába, a zárdába való; Isten ments, Krisztus az élet egész vonalára való! Ezt hiszem s ezt élem!

c) Kerülni kell továbbá azt a látszatot, mintha mi az emberi élet értékeit s földi céljait megvetnők vagy kicsinybe vennők, mintha mi azt gondolnók, hogy ezek megvetésében s letörésében áll a tökéletesség. Van az emberi léleknek sokféle kincse, milyen a tudomány, művészet, elmésség s az eszmék különféle irányzatai, van barátság, szeretet, szerelem, kedélyesség; van családi élet, tisztület, közbecsülés; már most, nem szabad azt gondolnunk, hogy ezek megvetésében áll a tökéletesség, vagy pedig azt, hogy ezek kívül állnak az erkölcsön, s nincs sok közülük hozzá. Ferde irányzat s elmaradt gondolatlanság azt hinni, hogy csak az ima, a böjt, az alamizsna a jócselekedet; dehogy, az egész emberélet s annak összes értékei lehetnek erkölcsileg jók, Isten gondolatai, Isten akarata, minden emberi cselekedet színarany lehet, ha azt hitből, jószándékkal, jóindulattal végezzük.

d) Nem mulaszthatom el hangoztatni azt sem, hogy

neveljük magunkat az életnek itt a földön elérhető, tehát síron inneni céljaira is ; lássuk azokban Isten gondolatait s szándékait, melyeket nekünk kell megvalósítanunk. Ismerjünk föl azokban kötelességeket, melyeket teljesítenünk kell munkában, iparkodásban, az erők s tehetségek kifejlesztésében. A munka nagy kötelesség. Pál apostol mondta, hogy aki nem dolgozik, az ne is egyék. Kötelesség pedig a munka elsősorban azért, mert az ember is, a világ is csupa tehetség, melyet Isten teremtett s teremtett azért, hogy beláthatatlanul csodás fejlődésben érvényesüljenek, s úgy akarta, hogy a haladás és fejlődés a természetben és az emberiségben kidolgozza s kifejtse az egész, nagy, isteni tervet, melyet a világba befektetett.

Ezt a világba rejtett tervet ki kell tehát dolgoznunk, s kidolgozzuk, mikor az erőket felhasználjuk, s a világ haladását tudományban s művészetben ésszel s tehetséggel, az iparban feltalálásokkal, gőzzel és villámmal előbbre viszzük. Folyton felvetődnek új problémák, új célok, az élet minden terén, a társadalmi élet terén is ; a politikai s szociális szabadságok, az emberi életnek jobb, tűrhetőbb intézményei mind csupa nagy feladat, melynek megoldásán dolgoznunk kell. Már most megint csak ferde irányzat s ugyancsak nem isteni gondolat volna, ha valaki azt gondolná, hogy a keresztény erkölcsiség e törekvéseket nem becsüli, s hogy a tökéletesség ezek megvetésében áll. Kié tehát a világ s annak minden ereje? Istené-e, vagy a sátáné? Domini est terra et plenitudo ejus, Istené a világ s erőinek készlete.

Ha elvonulunk, s a haladás és fejlődés műveit fitymáljuk, ha unottan és kedvetlenül azt kívánjuk, hogy csak halnánk meg mielőbb s szabadulnánk meg az élet napszámától, ha fáradt szemmel s szárnyaink kibontása nélkül nézünk föl a magasba s várjuk a jobb világot : azt a benyomást keltjük, hogy a világ nem az Isten világa, hogy az Isten gyermekeinek nincs itt vállalkozási tere ; de ezzel egyszersmind rászolgáltunk arra, hogy a munka és küzdelem kerülését illetőleg tökéletességünk nagyon hasonlít a lazaronik világnézeteihez. Becsüljük hát meg a világot s az embert, mint az erők készletét ; becsüljük meg a haladás és fejlődés nagy munkaprogramját, mint Isten gondolatát és szándékát s tegyük meg bátran a következtetést, hogy az igazi, krisztusi morál az Istennek e szándékát is nagyra becsüli, s hogy szent kötelességeket lát a haladás és fejlődés nagy munkájának serény folytatásában.

Állítsuk be a kereszténységet az életbe, azt a szent és gyakorlati kereszténységet az élet összes vonalaira, s érvényesítsük serényen s következetesen. Ne legyünk a keresztény erkölcsnek hívei csak szóval, sőt ne is csak lelkesüléssel, hanem legyünk hívei az életben s a munkában ! S ne feledjük, hogy a világ az Istené, s hogy az Isten számára kell kialakítanunk, kialakítanunk itt és most, kialakítanunk a jövőben is. Ne tekintsünk csak a múltba : invalidusok szokása ez. Ne éljünk a múltból csak, ne mutassunk rá hősökre, kik mind a múltban állnak, hanem neveljünk hősöket a jelenben ; megvan az erő, sőt csakis itt van a tulajdonképeni erő ; de vigyázzunk, ne tévesszünk irányt, melyben elcse-nevészedik a lélek ; elhal a vállalkozás. Akkor a kereszténységre senki sem fogja rá, hogy fölséges gyászinduló, senki azt, hogy édes, bensőséges idill ; mert érezni, tapasztalni fogják, hogy jelenvaló s hódító hatalom, mely Istentől indul ki, s isteni induló s nem gyászinduló lévén, győzelemre vezet.

A hitetlen világ útjai Krisztushoz.

(1910)²²

Tisztelt Katholikus Nagygyűlés! A hívő világ folyton útban van Krisztus felé, ki útunk is, célunk is; kapcsolataink vannak vele, s indításait folyton érezzük; de van világ, mely messze, nem napközben, hanem naptávolban van tőle, olyannyira, hogy úgy látszik, mintha megszakította volna vele az értelmi s érzelmi közösséget, s mintha indításokat alig venne tőle. S valóban, mily kapcsolatban áll Krisztussal az a modern ember, ki nemcsak nem hisz, hanem ki-nek hitelensége monista s determinista világnézetben épül? Mily érintkezésben van kinyilatkoztatással s egyházzal az a nietzschei humanizmus, mely függetleníti magát hagyománytól s tekintélytől? Mily kapcsolata van a természetfölöttivel a szociáldemokráciának, mely a történelmi materializmusban feje tetejére állítja a világot, s ideológiát, hitet s erkölcsöt egyszerűen csak termelési funkciónak néz? Hol itt a bizonyításra s meggyőzésre a közös alap, hol itt az eszmék kapcsolata s az érvelés összekötő hídja? Mi tudjuk ugyan, hogy az ismeret törvényei örökkévalók, s azokat meg nem töri sem idő, sem forradalom; tudjuk, hogy a logika összekötő hídjait föl nem perzseli sem lángész, sem romboló génuszok pokoli tüze; tudjuk azt is, hogy a kinyilatkoztatás is érveléssel s történelemmel megközelíthető, hogy világtörténeti nagy ténye érvekkel bizonyítható, s az ember azt elfogadja, hogy hite «rationabile obsequium», értelmes hódolat legyen.

De a modern embernek ép az a baja, hogy a sokféle filozófia megrendítette az ismeret objektivitásába vetett bizalmát — az a baja, hogy az önkény az ismeret-elméletek világában is pusztított, s tényleg azt a benyomást teszi, mintha kicsinyelné s keveselné az apológiák régi, alapos kiindulását. Nem csoda tehát, hogy mi is fölvetjük a problémát, hogy ugyan mely oldalról férközzünk hozzá e modern lelki világhoz, s kutatjuk, hogy mely oldalról közelíti meg a kegyelem is az elpártolt lelkeket. Mi is érdeklődéssel nézzük s várjuk, hogy

ugyan mely oldalról dereng, s honnan várható az a nagy napkelet, mely ezt az éjt széthasítja — hol, merre nyílnak azok az utak, melyeken a győzelmes Krisztus jön felénk, hogy elfoglalja ezt a modern örökségét is? Igen, kell ilyen útnak lennie, kell ily hajnalnak hasadnia; várja azt hitünk, várja a modern világ, s várjuk azért, mert hisszük, hogy ez a modern világ is Krisztus öröksége, s rászorul az Úrra. Igaz, hogy őserdő, melyben a posvány lehelete s a virágok fűszeres kábitó illata keveredik, de ép azért kell neki napsugár; igaz, hogy fölfogások, észjárások, indulatok szövedéke, érdekek ütközése, génuszok s idioták porondja, egy zűrzavaros, poros, sáros világ; de ép azért kell bele az evangélium tava, s ha van is dekadencia s romlás a nemzetek életében, de ép a mi hitünk az, mely biztosít róla, hogy az Isten «sanabiles fecit nationes», gyógyíthatókká tette a népeket; sőt mi többet tudunk; mi a dekadencia, a romlás gyógyszerét is ismerjük; tudjuk, hogy «Evangelium virtus ad sanandum», hogy az evangélium a gyógyító erő, s hogy csak arról lehet szó, hogy ugyan mely oldalról s mily módon jut el ez a gyógyerő a beteg világhoz.

S fölfogásom e részben az, hogy Isten a világot nemcsak a szillogizmusok bazalt-útjain s a bizonyítások kovácsolt vashidjain, hanem a képtelenségek s lehetetlenségek megtapasztalásának útján, a csalódások és bukások, a dekadencia s szenvedések vargabetűin át vezetni célhoz; fölfogásom az, hogy az ő módszere nemcsak a fogalmakon elinduló, theoretikus bizonyítás, hanem az az élet küzdelmeiben s kudarcaiban érvényesülő «deductio ad absurdum», mely beláttatja velünk, hogy a mi útjaink a halál útjai, s hogy nem boldogulunk rajtuk. Gondolom tehát, hogy a modern korban a Krisztushoz vezető utak kiválólag s feltűnőleg a pszichológia útjai; de amelyeknek argumentumai a nagy tapasztalatok, kriteriumaik pedig az élet és halál. Típusukat röviden így állíthatom föl: Ha követesz engem, akkor élni fogsz; ha pedig nem követesz engem, meghalsz. A «deductio ad absurdum» is egy neme a bizonyításnak, mely a lelket hajlítja s hajlandóvá teszi a hit hódolatára. Igaz, hogy ehhez idő kell, s a hosszú időközökhez türelem s bizalom kell, s erre a bizalomra szeretném rásegíteni a tisztelt Nagygyűlés közönségét azáltal, hogy a modern ember néhány típusát az isteni behatások s hódítások e folyamatába beállítva bemutatom.

Első típusom az intellektualista. Értem ezalatt azt az irányt, mely nagy reménnyel s bátorsággal indult ki, hogy

küzdjön s törtessen, s lábra állítsa az embert a tudomány nevében. Tényleg tért is foglalt s óriási haladásra segített ott, hol a természet ismeretén épült föl a fejlődés; ugyanakkor azonban világfölerítés, világnézet s a létkérdések s az ember eligazítása tekintetében a vélemények öserdejébe vezetett, s mindenkiről, ki kezére bízta magát, beigazult a dantei szó :

Nel mezzo del cammin di nostra vita
Mí ri rovai per una selva oscura,
Che la dritta via era smarrita.

Intelligenciánk az élet derekán, éppen azok a 30, 40 és 50 éves műveltjeink, észrevehetik, hogy a vélemények öserdejében állnak; hit, erkölcs s eszményiség tekintetében átlag értetlenül s céltalanul s éppen azért kedvetlenül s nagy ideálok nélkül.

Kezdetben természetesen ez nem így volt. A racionalizmus a «fiatal óriások» temperamentumával indult meg. Hitte, hogy fölerítheti a világot s hogy a dolgok fenekére láthat; hitte, hogy az ember előtt nincs, nem lehet titok, s amit annak tartanak, az csak tudatlanság, melyet ép a tudomány-nal kell földeríteni; hitte, hogy a problémáknak nyíltszemű szfinxei csak a fejletlen ember rémlátomásai, melyeket szét kell oszlatni; hitte, hogy nem kell természetfölrőtti hit, s azért aztán lelkes híve a hitelenségnek. De ez a fiatalos hangulat nem tartott soká, s a nagyreményű kiindulást szerény beérés, sőt lemondás s fáradt skepszis váltotta föl. S ez a fejlődés természetes volt s nem maradhatott el; mert minél többet kutatót s kritizált a gondolat, annál szűkebb lett valahogy világa, s minél merészebben nézett sasként a napba, a minden igazság fényözönébe, annál inkább homályosult el a szeme, s végre is az lett bölcseségének kvintesszenciája, hogy hiszen csak kategóriák vasrácsai közt ülünk, melyek közül soha ki nem szabadulhatunk, s minden tudásunk, mellyel a valóságot fölmérni akartuk, csak a tapasztalat korlátai közé van beállítva; az a tapasztalat pedig merő viszonylagosság; mialatt a világ, a lét, a valóság a nagy ismeretlen, a nagy szfinx a fölséges titok s a titokzatos fölség, s az marad mindörökké. S az ember a szfinx előtt áll, s meg nem szólaltathatja, s ha szól is hozzá, a szó is s a visszhang is csak az ember hangja; az ember a szfinx előtt áll s néz, de voltaképp ki nem nézheti belőle a valót, s amit lát, mind csak saját lelkének projekciója, s így néz az ember az abszolút

sötétségbe, s így beszél bele az abszolút némaságba, — néz, beszél, él voltaképp érthetetlenül.

Az ember azonban érezte, hogy x-ek s örök szfinxek közt ki nem tartja, s hogy az élethez eszmények s lendületek is kellenek ; ki akarta tehát gyujtani a gyakorlati ész mennyböltjén az eszmények csillagait ; akarta, hogy ez eszmények : Isten, lélek, halhatatlanság, kötelesség, szabadság, erkölcs világítsanak neki, s remélte, hogy azok ki is vezetik majd a rengetegből. De ezzel sem ért célt ; mert, igaz, hogy eszményeknek hívják, szükségeseknek mondják ezeket a fogalmakat, de azért ezek is mind csak a lélek vetületei, s valóságban nem tudni, hogy vannak-e. Megkörménykező gondolat, hogy mivel mindez csak az eddig így alakult természetnek követelménye, alakulhatna talán az ember másképp is, elváltozhatnék tán fölfogásában s érzésében, ahogy elváltozik divatában, s hatalmas géniuszok törík is magukat azon, hogy az eszmények relatív voltát kimutassák, az embert legprimitívebb fogalmaiból kiforgassák s szkeptikussá tegyék. Így lesznek a kötelességek hívei eszthetákká. A modern ember tényleg eszthéta lett ; az örök eszményektől elbúcsúzott, s érzésekkel s értékekkel dolgozik : a végtelen Isten helyébe a végtelen fejlődés lehetőségét állította be, mely csak távlat és kód ; az igazság trónjára a szépséget emelte ; a bűnt s a rosszat a csunyával magyarázta ; a megváltást is a tragikum hatalmának nézte, mely a szenvedésben megrendít, nemesis-t megbékít ; szóval az eszmények csillagos mennyböltjével szemben is úgy viselkedett, mint Andersen pásztorleánya, ki megijedt a csillagos ég mélységeitől s kunyhójának tűzhelye mögé bújt.

Ily sötétségben s lemondásban ül a modern ember ; nem világít neki nap, nem hold és csillagok ; de söt kioltotta még lámpáját is, a bizalmat az ész világába. Ül sötétben, s viraszt halottjával szemben ; mert hiszen az elmúlás s az enyészet halálmaszkját látja kultúrájának arcán, s az érthetelenség s a sötétség mint kín és szenvedés hasítja szét lelkét.

Elképzelhetjük-e már most, hogy az ember ki fogja tartani ez abszolút, örök éjben? Elviseli-e a napsugár gyermeke a belső sötétséget? Ráveszi-e fejét, hogy szétmállják gyöngeségben, kinek álma az erő, s diszharmonióba forgácsolódik szét, ki énekekre vágyik? Elbírja-e a lélek organizmusa, mely erősen lenni s lelkesen tenni kíván, a lemondás s a skepszis természetellenes mérget s azt az erőszakos kikapcsolást a hit inspirációból s a történelemnek nagy motí-

vumaiból? Én nem hiszem, hogy a lelket éjbe temetni s kínba ágyazni lehessen ; nem hiszem, hogy a haldoklást tartsa életének, s hogy a nirvána legyen eszménye ; nem hiszem, hogy a képtelenséggel kibéküljön, s az abszurdum vádjait s cáfolatait meg ne értse, s azért gondolom, hogy itt készül majd a modern szellem egyik nagy fordulata, s hogy az abszolút éjtszakának borzalmaitól megfélemlítve, szakít majd a nagy herezissel, mely őt a világosságtól, Istentől s Krisztustól elválasztja. Elszánja majd magát az örök igazságok hitére ; mert hit s erős meggyőződés nélkül nemcsak üdvözülni nem, de élni sem lehet. Erősen s lelkesen élni erős meggyőzések nélkül, igazságok nélkül nem lehet. Meggyőződés az igazságról, ez a lélek élete, ahogy a zsoltár mondja : «Quaerite Deum et vivet anima vestra». (Ps. 68, 33.) Meggyőzések nélkül elszigetelten tengődünk ; mi kössön ugyanis egymáshoz, ha nem a közös, erős értés és érzelem? ! Erős meggyőzések nélkül nincsenek életrevaló erős társadalmak. Szent igaz, amit Bonald mondott, hogy erős népeket nagy dogmák állítanak a világba, s bármennyire akarjuk az emberiséget egybefűzni s összetartani természettudománnyal s kultúrával, ezek a kötelékek szakadnak, s a mélység kötelékeit, melyek lelkeket kötnek egymáshoz az örök élet aspirációival, nem pótolják. Azért azt gondolom, hogy az élet vágya a szenvedések iskolájában ráneveli az emberiséget a szabadtő tetre, arra a nagy elhatározásra, hogy nem találván utat semerre, rátér a hit útjára, s elmondja a nagy hitvallást, hogy «viam veritatis elegi», s Isten felé indul.

A modern életnek második típusa az a kulturális irányzat, mely az élet anyagi érdekeit tartja túlságosan szem előtt, s emberhez méltóbb létet sürget ugyan műveltségi, jogi, gazdasági, politikai, egészségügyi tekintetben ; iskolákat és tudást, magasabb színvonalú háztartást, esztétikát s művészetet, komfortot s kerti városokat, tisztességet s higiénikus tisztaságot is sürget ; de ezen túl nem emelkedik. E törekvésekkel, amennyiben a jobbat szolgálják, természetesen egyetértünk. Ki ne vállalná ugyanis azt a programot, hogy gazdaságilag jobb életet teremtsünk, jobb lakást, jobb étkezést, jobb egészséget, jobb közlekedést nyujtsunk, s ugyancsak, hogy politikailag haladjunk, s több jogot s több szabadságot juttassunk a haladó embernek? !

Mi igenis nagyrabecsüljük a modern világnak azt a szenvedélyes vágyát, mely az alsóbb néposztályok fölemelésére irányul, s a munkások szervezése s a munkásvédelem által

jobb társadalmat akar teremteni. Még az osztályharcban is látok tiszteletreméltó motívumokat, melyek a demokrácia problémáján, a jobb, a szabadabb, a boldoguló ember eszményén dolgoznak. S meg vagyunk győződve, hogy ez a motívum nem is szigetelődik el az alsóbb néposztályokba, hanem fönt ép úgy, mint lent, közös vággyá lesz, azzal a különbséggel, hogy lent a szenvedő s elkeseredett ember pszichológiájával dolgoznak a demokrácia térfoglalásán, fönt pedig a jobbért való lelkesülésnek s a demokratikus haladás föl-tartóztathatatlanságának belátásával kell dolgozniuk.

De a baj az, hogy ez az irányzat csak az élet külsőséges s anyagi oldalait veszi tekintetbe s filozófiájában megalázza s lefokozza az erkölcsi elemet. Neki az erkölcsi világ csak fiziológia ; neki az eszmények csak ideológiák, a hasznosság-nak, a fajnak s egyednek biológiai szükségletei. Neki az ember maga csak történeti kategória más-más tartalommal, más-más eszmékkel, a szerint, amint feudális, nemes vagy burzsoá vagy proletár ; de ezek az eszmék mind egy kaptafán készülnek, melynek neve kenyér és hatalom. De különben is az egész világ figyelme csak a külső érdekekre, tudásra és iskolákra van fordítva ; boldogulás, jó háztartás, gondtalan élet, tisztesség, komfort, zene és művészet és szép természet a programja, s nem veszi igen tekintetbe az emberi élet tulajdonképeni, kincses tartalmát, nem a belső világ egyensúlyának s harmóniájának s üdeségének föltételeit s a meleg, lelkes akaratnak forrásait. Ez az irányzat föl akar számolni azzal a csodálatos lelkivilággal, mely az ember öntudatát erővel, szépséggel s boldogsággal tölti ki. Érti ugyan, hogy az a belső világ mélység, s hogy az az öntudat ép a mélységek sejtelmétől lesz misztikussá, de azért fölületesen elsurran a mélységek fölött s ignorálja azokat. Látja ő is az emberi psziché arculatán a metafizikai vonást, melyet nem lehet Margit-krémekkel s pasztákkal eltüntetni ; de nem vet nagy ügyet rá, s azt gondolja talán, hogy e nélkül is boldogul. S ez úton belekerülünk egy rémségesen lapos világba, az erkölcsi értékeket nélkülöző pusztaságba. E pusztaságban jár ezidőszert a művelt világ s főleg a nagy szociáldemokrata tábor, melynek van sok Mózes, de az ígért földje neki csak föld, föld, — lapos, üres, hideg világ ! S itt ismét fölvetődik a kérdés : képzelhető-e, hogy az ember üresen, belső tartalom nélkül, szegényen, az élet értékei nélkül járja e vigasztalan világot ? Képzelhető-e, hogy ne értse meg önmagát, lelkét s szíve vágját s belső harmónia nélkül öröm-

telen életet éljen? Pedig ez a külsőséges értelmi és esztétikai műveltség üres is, szegény is, örömtelen is, meghasonlott is, s nincs benne maradásunk.

Maga ez az üres, lapos, szegényes világ lesz az az abszurdum, mely az emberiséget visszatérésre készíteti. Ez a kultúra ugyanis nem adja meg az élet értelmét.

Meg fogja tapasztalni az ember, hogy az életnek értelme nem a tudás, nem a munka, nem az eszterga s a kohó, nem a csizma- s szalámikészítés titka, nem a szakszervezet s az általános választói jog, nem az életmód s a magas színvonalú háztartás, hanem egy oly öntudat, mely akár palotában, akár istállóban, akár gyárban, akár parkettes szalónban, akár viruló egészségben, akár betegágyon, akár az Alpek közt, akár a Sárréten folyik is le az élet, az életben nagy isteni föladatot, isteni kötelességet lát, amely kötelesség teljesítése által leszünk jóvá, nemessé, tisztává, meleggé, mondjuk, istenivé.

Ez a kultúra nem adja meg az élet mértékét s szépségét. Az élet is mű, remekmű akar lenni, s annak is mértékei vannak. E mértékek az Isten akarata, melyet mint belső jóságot, mint erényt élek át. Az erényes ember megfejtí az «isteni mértékek titkát», ezt hívjuk egyéniségnek.

Ezt a föladatot nekem kell megoldanom, s ezt a művet nekem kell a világba beállítanom. Az egész világ, a kultúra, a milieu, a tudás s hivatás, a társadalmi állás és háztartás az én szememben csak a természé, de a remekló művész vagy a kontár én vagyok, aki az adatokból ez élet remekét vagy torzalakját faragom. Sok a kontár!

Amely kultúra az élet értékét nem az erkölcsi javakba fekteti, az csak kontárokat léptet föl az élet nagy művészetében. Ez a kultúra nem adja meg az élet örömet. Az öröm az erő s győzelem érzete, hogy az embert a természet s a szükségesség agyon nem nyomja, hanem hogy az egyéniség szabadon s nemesen kiemelkedhetik küzdelmek s szenvedések, élet s halál fölé. Amely kultúra azt hiszi, hogy az életet a külvilágért élni érdemes s értékeit nem a belsőből, az ember akaratából veszi, az hideg robottá fokozza le az életet s rab-szolgáivá tesz a fölöttünk uralkodó történeti fejlődésnek, az érthetetlen s tarthatatlan élet kényszerének.

Ez a megtapasztalt érthetelenség, ez a megízlelt abszurdum vezeti majd vissza az emberiséget Krisztushoz!

Igy volt ez eddig is s így lesz ez ezután is. A próféta már a babiloni kultúra idejében mondja a zsidó népnek: ha

nem hiszed, hogy én vagyok a te Urad Istened s saját útaidon járva elpártolsz tőlem : meglásd, megtapasztalod s megízleled, hogy «malum et amarum est», hogy keserű és kegyetlen sors ez, s ha megízlelted, majd visszatérsz. Rámutat az evangélium is a klasszikus kultúra idejében a tékozló fiú parabolájában az élet fölvilágosító s visszatérítő útjaira ; mert a tékozló fiú is a moslékos vályunál kapta nyomorúságának s képtelen helyzetének intuícióit, s ott vette a visszatérés s az üdvösség inspirációit. Azt gondolom tehát, hogy a modern világ is ez útra van terelve ; az aposztázia átkát, az elsötétült eszmények éjét, az erkölcsi értékek csődjét, a sötétséget meg kell tapasztalnia, hogy megtegye a nagy lépést : a megtérést.

Modern megtértjeink is mind átlag ez úton jönnek ; itt jön Jørgensen, Coppée, Bourget, Brunetière, s híveik is azért jönnek, mert látták, meg tapasztalták, hogy elvész a lélek, elfonnyadnak érzései, elvesznek értékei, mert nincs levegője s napsugara. Látták s megtapasztalták, hogy a kultúra is vigasztalan s morálisa dekadens ; megtapasztalták a tévelyt mint szomorúságot s a rosszat mint mérget és halált, s fölkiáltottak : élni akarunk ; de itt nem élhetünk, vissza tehát a levegőre, vissza a napfénybe, vissza Krisztushoz.

A szenvedés és fonnyadás és elkedvetlenedés ezt a kiáltást adja majd a nagy világ ajkaira : nincs élettartalmunk, nincs örömünk, nincs ritmusunk és szépségünk : vissza tehát Krisztushoz !

Harmadik típusa a modern életnek az a féktelen, korlátlan individualizmus, mely tele van ellenszenvvel a tekintély ellen, melyet békónak néz, a hagyományok s eszmények ellen, melyeket üres, esztelen, meghaladott formáknak tart, türelmetlen a multtal, elégedetlen a jelennel szemben. Előtte állam, egyház, társadalom, vallás, erkölcsi eszmények, művészeti iskolák mind gyanúsak ; mind csak békó és korlát, melyektől félti egyéniségét. Előtte a nagy problémák, melyeken századok tapasztalata s korrektúrája dolgozott, problémák ugyan, de azt hiszi, hogy azokat ő majd sokkal jobban oldja meg, mint ahogy eddig oldozgatták azokat. Előtte az erkölcsi eszmények s törvények s az emberi lélek ismerete, ahogy a századok tapasztalataiból leszűrődött, valamiféle történeti adalék ugyan, de voltaképp ez a szellemi világ, ez a nagy bölcsesség nem imponálnak neki, s meg van győződve, hogy eszményt s törvényt ő maga jobban szerkeszt meg.

S e felfogásnak nem az a hibája, hogy sürgeti az egyéni-

séget, s hogy eredeti akar lenni; nem is abban a baj, hogy az erőket ki akarja fejteni; hanem abban, hogy emancipálódni akar minden formától — hogy lazítja a szociális kapcsokat, melyek jelent multtal összekötnek — hogy megveti a szociális összműködést — s hogy elhitesi magával, hogy mindenki törvény önmagának, minden ember külön erkölcsi eszményt teremt önmagának, minden ember külön morált él, amilyen tetszik neki, minden művész új művészeti iskolát nyit, amilyen nem volt eddig, s hogy az ember képes is erre, csak emancipálja magát a régítől.

Az ilyen individualizmus lépten-nyomon anarchiába esik, s ez divat most. Bizarrra geniuszok, groteszk Übermensch-ek kergetik egymást, kik teremnek s pusztulnak is, mint a tiszta-legyek, s kik termelnek is új nézeteket, új gondolatokat, új eszményeket, amilyenek eddig még nem voltak s két-három év múlva természetesen megint nem lesznek. Ez az individualizmus nem érzi, hogy a tudás, az erkölcs, a művészet típusai mind közkincsek, melyeken sokan, a legjobbak, s azok is csak éltük legszentebb pillanataiban dolgoztak fejlesztőleg; nem érzi, hogy világozottságban élünk, melyet nem mi gyujtottunk, hogy Minerva lámpáiba az olajat nem mi szűrtük, s ahhoz tán egy cseppel sem járultunk, hogy az életbölcseiséget nem mi találtuk ki, s az eszmények arculatát egy radirtűnyi karcolattal, egy ecsetvonással sem fejlesztettük.

Még kevésbbé van azután annak tudatában, hogy ahogy nem találta ki az erkölcsi szabályokat s nem akadt rá magától az élet útjaira: épúgy ezeknek a szabályoknak első elrontója ő maga, s hogy az eszményt s erkölcsöt épen ellene, a megkerült, anarchikus individualista ellen kell megvédeni. Hiszen mindnyájan többé-kevésbbé elfogult emberek vagyunk; érzelmeink színezik, indulataink ferdítik erkölcsi inspirációinkat. Kevés ember van, aki ismeri magát, kevés van, aki ismerné a lélek higiéniáját; de mindegyik nagyon alkalmas arra, hogy érdekei, vágyai, fájdalmai s sérelmei, inspirációi szerint kitekeri az erkölcsnek a nyakát.

Innen az erkölcsiség dekadenciája s az egyedek groteszk szertelensége; innen a fegyelmezetlenség a köz- s a magán-életben; innen az a nagy tömeg, mely csupa kicsiny egyénekből áll, de akik mind Übermenschnek nézik magukat, rém sok öntudatossággal s kevés önfegyelmezőssel; nagy páthosszal s csirkeésszel, s a mélységeknek sejtelve nélkül.

S azt gondolom, hogy a fejlődésnek e pontján állhat be

ismét a jobb fordulat. Az emberiségnek ugyanis a társadalmi bomlásban, a szociális kötelékek lazulásában s ezáltal az erők gyöngülésében s a haladás megnehezítésében, föl kell ismernie a helyzet tarthatatlanságát; be kell neki látnia, hogy ez a túlzó individualizmus hóbort és örület, hogy a nagy hagyományok s eszmények, az erkölcs s a tekintély közkinccsek, s hogy a nagy célokat nem vakmerő öntudatossággal, hanem jó behelyezkedéssel, odaadással s önfegyelméssel kell szolgálunk. S ha ezt belátja, akkor majd értékelni fogja a krisztusi tekintélyt is s annak hordozóját, az anyaszentegyházat.

Nem lesz kifogása a hitnek s erkölcsnek e nagy társadalmi szervezete ellen. Hiszen minden nagy szellemi érdeknek van szervezete. A közéletnek van állama, a munkásnak van szakszervezete, a filozófiának van iskolája, a művészetnek van akadémiája, a szerelemnek van házassága; érthető tehát, hogy a vallásnak is van egyháza. A szervezet erő, mely véd; hatalom is, mely hódít, s minél nagyobb a kincs s minél szentebb az érdek, annál erősebb s tökéletesebb szervezet kell megóvásukra; kell bele központi erő, kell tekintély is.

Az egyházban mi a krisztusi tekintélyt tiszteljük s szeretjük, s nem félünk tőle. Nem féltjük tőle az egyedet, mert a tekintély nem az egyed elfojtására, nem az eredetiség megátlására való, hanem arra szolgál, hogy eligazítson ott, hol az egyes nem elég magának, s ahol rászorul a másokkal való összeköttetésre s a közösségnek jó befolyására. Nem féltjük tőle az egyed autonómiáját sem; mert az individuum szabadsága s valláserkölcsei autonómiája nem azt jelenti, hogy nincs fölötte tekintély, hanem azt, hogy a nagy kötelességek teljesítésében s az eszmény elfogadásában is szabad, s hogy itt az ő elhatározására s tényére van szükség. Nem féltjük a tekintélytől a fejlődést s haladást sem, hiszen ezt az individualista kapkodást is tekintélyek vezetik, s legvadabb individualistáink is tekintélyek után járnak; csakhogy ezeket Haeckelnek, Nietzscheknek, Marxnak, Ellen Keynek hívják: hát miért félnénk akkor a tekintélytől, melynek neve Krisztus, és a tekintély hordozójától, melynek gyakorlati értékelését adta egy kiváló protestáns főúr, mikor azt mondta, ha oly sokszor indulok el hírlapok és naplók névtelen írói után, miért nem indulhatnék sokban a hercegprímás vagy a pápa után?!

Tudom, hogy ezidőszertint még lázban égünk, izgulunk

s hevülünk s féltékenykedünk ; tudom, hogy a modern világot Krisztusnak s egyházának tiszteletére még rá nem nevelték a közfegyelmetlenség, az erkölcsi dekadencia, a sztrájkok és forradalmak, s hogy sok idő kell ahhoz, míg a Szentírás szerint megtanulja «Ubi sit virtus ubi intellectus . . . ubi lumen oculorum et pax». (Baruch 3, 14.) De segítsük meg a világot, hogy e keserves fordulatokon minél hamarább átéssék. Adjunk kifejezést önmagunkban a krisztusi szellemnek ; mutassuk meg, hogy a világosság fiai vagyunk. Fejezzük ki, érvényesítsük az élet értékeit, hadd lássa a világ, hogy az erkölcsi értékek az élet kincsei, s hogy élni csak azért érdemes, ami bennünk, s nem azért, ami körülöttünk van. S ragaszkodjunk a krisztusi tekintélyhez, az anyaszentegyházhoz. Tartsunk ki mellette nagy megrendülésekben, s adjunk kifejezést hűségünkben Szent Pál szavának : «Scio, cui credidi et certus sum ; tudom, hogy kinek hittem s megmaradok benne!» E hitemen nem változtat égszakadás, földindulás, nem francia, sem portugál forradalom. E hitemet meg nem rendítik veszteségek és sikertelenségek, nem aposztaziák és elpártolások, s ha el is homályosul körülöttem a világ, s ha erőszakos áramlatok el is szakítják ideig-óráig az emberiséget, a most előadott fordulatok lehetősége, a nagy «deductio ad absurdum» kiemel engem zavaromból és fölemel oda, hol viharok s romok fölött is várom a világ megtérését s Krisztus dicsőségét.

Miért van szükség ma is a katolikus egyházra?

(1913)²³

Mélyen Tisztelt Országos Katolikus Nagygyűlés!
Az evangéliumi igazságokon s intézményeken valamennyin rajta van a Krisztus pecsétje, az a védjegy, melyről Szent Pál mondja, hogy az «in ostensione spiritus et virtutis», a léleknek s az erőnek megmutatásában áll; s nekünk ez a védjegy, Krisztus tekintélye elég, hogy hitünk s reményünk összes problémái iránt eligazodjunk. Ép azért, ha arról van szó, hogy van-e szükség az egyházra, vagy meg lehet-e a világ nélküle, s hogy ideiglenes vagy a világ végéig fennmaradó intézmény-e az vagy sem, arra nézve teljesen beérjük a krisztusi szóval: «Te Péter, azaz szikla vagy, s e sziklán épitem fel anyaszentegyházamat, s a pokol kapui — tehát a mulandóság árja sem — nem vesznek erőt rajta». Ez a krisztusi szó isteni tanúság az egyház fennmaradásáról és szükségességéről. De van az evangéliumi igazságoknak s intézményeknek még más védjegyük is, s az isteni tanúság mellett van a világtörténelemnek is tanúsága, az időknek is van szava, a korszakoknak is van ítélete, mely a világ küzdelmeinek és kínjainak s a pszichológia igényeinek s a kultúra vajúadásának nyelvén fűzi kommentárjait az isteni tanúság felséges szövegéhez, mely az események logikájával s a történelem szóbeliségével és közvetlenségével hozza öntudatunkra az egyház céljait és szükségességét is. A világtörténelem ugyanis nemcsak az egyház harcaira és küzdelmeire, nemcsak győzelmeire és veszteségeire, nemcsak az ellene feltámadó sok vádra, gyűlöletre és kifogásra mutat rá — ez az éremnek csak az egyik oldala —, hanem rámutat a hitetlen kultúra erőlködéseire is, s feltűnteti, hogy mit tudnak állítani az egyház helyébe; rámutat arra, hogy képesek-e ők a lélek s a szellemi világ igényeit kielégíteni, és az emberiségnek biztos irányt és az irányhoz erőt adni — s ez az érem másik

oldala — és csak aki az érem mindkét oldalát nézi, annak lehet helyes ítélete aziránt, hogy hát a társadalom s a népek az egyház ellen vagy az egyház mellett foglaljanak-e állást?!

S én azt szeretném a Mélyen Tisztelt Kongresszus öntudatára hozni, szeretném kimutatni, hogy emberileg, pszichológiailag szólva s főleg a modern kor tüneteit fontolgatva, mennyire igaz, hogy a szellemi világnak szüksége van az egyházra, s ezt azokból a nagy lelki szükségletekből szeretném kimutatni, melyek az egyházban fölséges kielégítést nyernek, míg ellenben az egyházon kívül kinná és szenvedéssé válnak.

Az első nagy szolgálat, melyet az egyház az emberi léleknek tesz, az, hogy biztos Credót s világfölényes eligazítást ad az élet legfőbb problémái iránt. Az ő vezetése alatt tudjuk, hányadán vagyunk s kérdéseinkre feleletül elszánt igent vagy nemet kapunk. A célt is ismerjük, az út iránt tisztában vagyunk; fejünk felett az örök igazságok csillagai ragyognak, s mi bizvást megyünk. Van erkölcsi kódexünk is a legfőbb, szuverén akarat nevében, mely nem betű és papír, hanem inspiráció és erő. Így belegyökerezünk a lét s az élet talajába, s lelkünkben kivirágzik az erényben s megnyugvásban az élet frissége és szépsége. Nem mondom, hogy mindent értünk, s hogy nincsenek problémáink; de ez állapot nem zavar, s e körülmény nem oltja ki eszményeink őrlüzeit. Hiszen nekünk az egész élet haladás és fejlődés, s a halálra is azt írjuk rá: «Folytatás következik».

Ezzel szemben áll a modern világnak kultúrkaosza s a szellemek anarchiája, melytől mindnyájan, még pedig annál többet szenvedünk, minél kevesebb a kilátás, hogy abból önerőnkől kilábaljunk. E modern zürzavarnak mindenestre az individualizmus túltengése az oka. Túltengést mondok, s nem csupán individualizmust, mert különben szívesen vallom, hogy a fejlődésnek és haladásnak első tényezője a szabad és életerős individuum. Kell egyéni szabadság, kell erős iniciatíva, ugyancsak kell munkakedv és bizalom a világ jobb felértésére és a még paragon heverő erők meghódítására, s ez az individualizmus a természettudományban, a matematikában, a kritikai történetben, a nemzetgazdaságban és a civilizáció térfoglalásában nagyszerű sikereket aratott: de a baj az volt, hogy sok volt belőle, s hogy nem tudott mértéket tartani. Jó volt, hogy a multnak téves nézeteitől megszabadított, de óriási hiba volt azt hinni, hogy az egész mult egy nagy tévedés, s hogy ettől kell az emberiséget megszabadítani; jó volt, hogy a tudomány sokban felvilágo-

sítozott, de óriási hóbort volt azt gondolni, hogy az életnek eddigi összes alapjai s eszményei hibásak, s erői illúziók voltak s hogy az emancipációt az életnek egész vonalára s nagy vezető hatalmaira, hitre, tekintélyre és vallásos tradíciókra is ki kell terjeszteni ; jó volt, hogy a technika, mechanika által hatalmassá akarta tenni az embert a földön, de hóbort volt azt hinni, hogy az ember szuverén úr a szellemi világban s hogy újjáalakítója lehet az eszményiségnek és az erkölcsnek, hóbort volt azt gondolni, hogy új világot teremthet, melyben nem Isten és vallás és isteni erők, hanem csak a pozitív tudomány, a művészet és civilizáció vezet. Az ilyen vállalkozás elszakítja a jelent a múlttól, és kiemeli az emberi szellemet sarkaiból, anélkül, hogy más megfelelő erősséget és támaszt, s más világító orientációt tudna neki adni.

Igy a modern lélek magatartása : várakozás a sötétben és tanácstalan nyugtalanság lett. Tudománya van, de az nem napvilág, s mindazt illetőleg, amiből élni lehetne, s miért élni érdemes volna, egyiptomi sötétségben botorkálunk. Vannak filozófusaink és egyetemeink, van irodalmunk, de a baj az, hogy mindegyik mást tanít és máshová világít.

Minden egyes kérdésre száz különböző felelet van ; minden problémának sok, de egymással ellenkező megoldása van ; minden tételnek más-más fogalmazása van, s végre is minden tant és tételt a kétely eszik meg. Nem találunk kultúremberek közt tizet, kik a nagy kérdésekben egyetértenek ; okosak, műveltek, kitünően disputálnak, de mindenben széthúznak. Jól jellemezte egy német tudós a nemrégiben Bolognában üléselő nemzetközi filozófiai kongresszust, amikor azt mondta : voltak ott fényes tehetségek, villant ott elmeél és lángész, hallottunk nagyszerű diskussziókat, de ami mindennél nagyobb s a legnagyobb volt, az a konfúzió volt ; ez a sötét csillagzat szórt ott éjszakát. Mintha csak egy új bábeli toronyépítés folynék ; dolgozunk, dolgozunk, de nem értjük meg egymást. S valahogyan a modern Bábelben nagyobb a baj, mint a régiben ; mert ott az Isten csak az emberek nyelvét zavarta meg ; de a modern Bábelben az eszünk van megzavarva ; nem abban az értelemben, hogy eszelősek volnánk s logikátlanul gondolkoznánk, hanem úgy, hogy a fogalmaknak nincs tartalmuk, s megrendült az ismeret realitásába vetett hit. Van sok szóbeszéd, van sok könyv, van sok és nagy tudás, de ettől ezerfelé szalad szét az emberiség, s kitör belőle a nietzsche-i kétségbeesés, mikor felkiált : „Alles im Fluss, nichts was an sich Wert hat . . . Ah, es ist

nicht auszuhalten». Egy kis objektivitást szeretnénk ; betegei lettünk ennek az örökös nézésnek a semmibe, ennek a sok szónak a semmiről, ennek a tárgyaltan okoskodásnak, és néha megszáll a gondolat, hogy valahogy talán elgyengült a természetünk, s ahogyan a modern ember bort és sört iszik, de alkoholmentest, s ahogy szivart szív, de nikotinmentest, kávét, teát iszik, de koffein- és tein nélkül : úgy akar gondolatot, eszmét valóságmentest, s az erős objektív igazságot s a nagy szellemi valóságot el nem viseli. Nem bírja el az objektivitást ; s ezért kultúrája is éjszaka, melyben sok a gyertya, a lámpa ; van lidércfény, van világító redves fa is, van szentjánosbogárka is, s az mind világít ; de nincs napsugár, melytől a világ, az élet, a lét világos volna, s melyből megnyugvás és biztonság költőznék szívünkbe !

S ahogy más-más a filozófiája, úgy más-más a teológiája és a vallása is. Ennek a teológiának nincsenek tételei, hanem kételyei, s a kételyt megint minden egyes embernek szenvedélye, ötlete és hangulata, neveletlensége és fegyelemzetlensége inspirálja. Mindenki magamagának vallásalapító, próféta, pápa és zsinat egy személyben. Nincs az az igazság, melyet kétségbe ne vonnának, s az a hagyomány, melyet problémával el ne homályosítanak. A szétkülönbözés már azon kezdődik, hogy mi a vallás, mi az Isten? Van-e Isten ; sztatikus-e vagy dinamikus ; a világ elejére, vagy a végére teendő-e ; Ő jön-e felénk, vagy nekünk kell feléje mennünk ; Ő mutatkozik-e be, vagy nekünk kell-e nála tisztelni? Illik-e imádkoznunk és nem adjuk-e fel azáltal már elfoglalt álláspontunkat? Áttérnek azután kételyeikkel a morálisra. Mi az erkölcs — kérdezik — s van-e erkölcs? Van-e törvény s valamiféle felsőbb, parancsoló akarat? Változhatatlan-e az erkölcs vagy változékony, s ami most rossz, az talán előbb vagy utóbb jó lehet? Más adta-e az erkölcsi törvényt, vagy pedig mi csináltuk, s kötve vagyunk-e egyáltalában hozzá? Talán egészen új morált kellene csinálni ; de kérdés, hogy ki csinálja? Hátha az egész morál csak konvenció s nincs valósága és inkább káros, mint hasznos?

Ily szellemi milieuben a modern ember kétféle neveletlenségbe esik : először feneketlen felületességbe, másodszor féktelen tiszteltlenségbe. Kávéházi kedélyességgel és tárcacikkirói szellemeskedéssel túlteszi magát mindenben. A mélységek nem feszélyezik ; otthonos bennük, mint a lajbi-zsebében. Hivatva érzi magát új kódexek megírására, új világnézetek alakítására, és nem érti meg, hogy az élet nagy foly-

tonosság, nagy folyam, mely nem belőlünk szakadt, hanem mi kerültünk bele ; melyet, ahogyan nem indítottunk meg, úgy kimeríteni sem bírunk. Benne vagyunk, élünk, úszunk, s ha elszigeteljük magunkat a nagy vezető eszményiségtől, akkor nem a folyam hullámaihoz hasonlítunk, hanem a pocsétákhoz, melyek az ár medrén kívül poshadnak, vagy inkább fazekakhoz, melyekbe belesavanyodik az élet, s marad az élet alja : a kedvetlenség és skepszis.

Ezzel a felületességgel párosul a tiszteletlenség, melynél fogva mindent feldöntenek, amit a legjobbak, éltük legtisztább öntudatában s legszentebb pillanataiban megéreztek s megláttak. Sejtelmük sincs, hogy a lélek eszményei és törvényei hogyan törték át a szenvedélyek párázatát, az ösztönök és hajlamok s az állatiasság nehéz ködfátyolát ; hogy a bölcsesség mily meglátások és a Szentlélek mily kiömlései által foglalt tért ; hogy az emberiség mily alacsonyyságból emelkedett fokról-fokra az Isten kezén a szellemet megillető magaslatra ; hogy mint hatoltak álmok, megsejtések, imák, látomások mint lobbanó fények a szív sötétségébe, hogy a fölségeshez emelkedve, fölségessé legyen az ember.

Már most világos, hogy ez általános zürzavarban, az ötletek, tanok s agyrémek e khaoszában ki nem tartják, «Wir halten es nicht aus». A léleknek is világosság és valóság, megnyugvás és biztos egyensúly kell. Életünk legfontosabb kérdéseiben felelet nélkül meg nem lehetünk, s ezt az általános, epidémikus bizonytalanságot el nem viselhetjük. Nem lehetünk ráutalva az egyesek szétkülönböző, százfelé szétszakadó nézeteire, nem az ötletek felelősségnélküli géniuszára, nem örökös feleselésekre s ellentmondásokra ; nem gondolomra s látszatokra, hanem nekünk biztos igen s nem, ragyogó cél, biztos út, határozott irány kell. Ezt a határozottságot és biztonságot pszichológiánk is kívánja. Ahogy van testi alkatunk, van csontvázunk és egyensúlyunk : épügy kell lelki alkatunknak, világnézeti karakterünknek is lennie ; a legfőbb problémákra igennel vagy nemmel, de határozottan kell felelnünk. Az elmosódottság, a bizonytalanság nem ad karakteres fejeket, nem vasal ki gerinceket, nem kelt energiákat ; hanem ködben gomolyog, majd radikális, majd liberális, majd haladó ködben, ösködben, melyből nem lesz kozmosz, ködben, <mely> a lelkekben sem erő, sem öröm !

Ezt a biztos felvilágosítást, ezt a határozott lelki alkatot, ezt a nagy célt és egyenes utat az egyház adja nekünk, mikor Credóba foglalja az isteni, tradicionális igazságokat, melyekből

népek s lelkek élnek ; mikor mint nagy gonдозó hatalom lép felénk s megfogja kezünket, hogy segítsen rajtunk és gyámoltson, mikor a végtelenség perspektíváiban, melyekre mi csak ködöt tudunk borítani, a kinyilatkoztatott igazság világosságát és eszményeit gyujtja ki, csillagokat a hullámzó és kavargó khaosz felett. Semmi sem természetesebb tehát, mint az, hogy az egyházban megtaláljuk lelkünk nyugalalmát, s hogy szívesen követjük eligazításait.

Mondjuk ugyan, hogy ez a Credó leköt és korlátoz minket ; én pedig azt mondom : tegyük fel, hogy azt teszi ; de mit nyerünk vele, ha kezeiből, korlátaiból kiszakítanánk magunkat? Betegek, skeptikusak, öregek, pesszimisták leszünk. Azt is mondják, hogy a tekintély visszaélt a hatalommal, hogy hibázott, fölöslegesen kicsinykedett ; erre is azt mondom : tegyük fel, hogy így viselkedett ; de mit nyerünk vele, mikor emancipáltuk magunkat, fölláadtunk ellene, a hibát az elvvel összezavartuk?! Nekünk nem kell rekriminációkkal élnünk, disputálnunk életadó elvekkel, ha cz elvek körül — emberek lévén kezelőik — néha hiba is esett. Ne disputáljunk a levegővel, a napsugárral, az anyafölddel, az esővel, s ha néha perzsel is a nap, s ha a levegőben bacillus is úszkál, s ha a föld egyszer poros máskor sáros is, azért ne ítéljük el, hanem értsük meg, hogy ez a mi életelemünk ; ne vessük meg; mert megvetni itt annyi, mint gyöngülni és meghalni. Így vagyunk a tekintéllyel is ; éltető elemünk ; szeressük s tiszteljük, mert nélküle el nem lehetünk.

De az egyházra nemcsak mint vezető tekintélyre, hanem mint a komoly, erőteljes vallásosság nevelőjére s e nagy s igaz igény hivatott kielégítőjére is van szükségünk.

A vallásosság pszichológiai igénye ezidőszertint ugyan még nem eleven mindenütt, s nevezetesen teljesen félre van ismerve a szociáldemokráciában s abban az intellectuall milieuben, hol a vallást csak babonának vagy naiv kedélyhangulatnak tartják, s hol annak teljes megszűnését a tudástól várják. De ahol mélyebben szántanak, ott azt is belátják, hogy a vallás örök igény ; belátják, hogy a lelkek a végtelenbe lévén beleakasztva, nem lehetnek meg a nélkül, hogy Szent Pál szerint : «Quaerere Deum, si forte attrahent eum aut invenient», keressék az Istent, ha talán tapasztalás által megtalálnák őt, jóllehet egyikünkől sincs messze (Act. 17, 27.) ; belátják azt, hogy a vallás a lét legmélyebb alapjainak s kapcsolatainak észben s akaratban való kiváltása, hogy a lélek ős érzéseinek legközvetlenebb s legfrissebb árama,

mely vonzalom vágy is, megnyugvás is, szóval szellem és élet.

De ha ilyen a lélek beállítása a vallásban, akkor természetes, hogy ily radikális igényének kielégítésében a teljes, igaz valóságot, az objektivitást keresi. «Attrectare» — <így> mondja ezt Szent Pál — megfogni, elérni akarja ; kapcsolatot kíván, érintkezni akar azzal az eleven végtelen valósággal. Szimbolumokkal, fantómokkal, eszthéta-gondolatokkal s érzésekkel be nem éri, s ha valahol, hát itt, objektivitás és valóság kell neki. Nekünk már az eszmény is nemcsak ideológiai alakítás, hanem fogalom, fogalma a valóságban létező végtelennek, tökélynek és szépségnek.

Nekünk az ideál nemcsak reflexe a világnak, hanem principiuma. Mi rajta függünk az ideálon mint első realitáson, s belőle vesszük inspirációinkat. Hasonlóképp nekünk a vallás nemcsak érzület és hangulat, hanem objektív kapcsolat, a végtelen realitás megfogása, melyből lelket s erőt meritünk, s melyből élünk. Krisztus nekünk nem mithosz s fényből szőtt legenda, melyet szétszed a történeti kritika, hanem a testté lett Ige, telve igazsággal — tehát valósággal — s malasztal. S tovább megyek : ránk nézve mind ez a reális ideál nem a multban létezik csak, hanem a jelenben van. Mindez nekünk nemcsak történet és emlékezet, hanem jelenvalóság ; valóság, mellyel kapcsolatban állunk, valóság, mellyel érintkezünk s közlekedünk, valóság, mely mint erő és élet hatol belénk, hogy belőle s általa éljünk.

Nekünk tehát a vallás nemcsak tan, nemcsak biblia és történet, nemcsak hit és ima, hanem kapcsolat, érintkezés, közlekedés, szóval szakramentális kötelék.

Minden erős vallásosság azt akarta : kontaktust akart. Az ázsiai, az orfeusi, az eleuzisi misztériumok a lélek e szükségletét akarták kielégíteni, de hiába akarták ; s a mai korban is, mikor oly sokat írnak s beszélnek jól, rosszul a vallási tapasztalatokról, öntudatunkra hozzák azt az igényt, hogy mi az Istent nemcsak ismerni, nemcsak gondolni, nemcsak hinni és imádni, hanem bírni akarjuk. Mi religiót akarunk, mely eleven s kölcsönös kapcsolat köztünk s Isten közt, melynek erejében Isten nemcsak régen nyilatkoztatta ki magát, hanem ma is beszél hozzánk, Krisztus nemcsak régen járt a földön, hanem most is itt van köztünk ; az én kenyerem nem az, melyet ő 1900 évvel ezelőtt tört meg, hanem mellyel ma is táplál, az én forrásom nem az, mely régen fakadt, hanem amely most is elárasztja lelkemet.

Nekem Krisztus kell, akinek ne csak emléken buzduljak, akinek ne csak példája hasson : hanem aki itt és most is szól hozzám úgy, hogy melegedjék tőle szívem : akinek pünkösdi fuvalma eltöltse lelkemet, mint ahogy az erdő lehellete beszalad az erdőszlak nyitott ablakán, s betölti a szobát. Így vagyok az egész evangéliummal ; tudom, hogy jó hír, jó hír megváltásról, bűnbocsátásról, Isten odaadó s üdvözítő szeretetéről ; de én be nem érem a hírrel, hogy mit tett az Úr. Nem hír kell nekem, hogy szeretett s megbocsátott, hanem az kell, hogy szeressen s megbocsásson ; nekem kegyelem s bocsánat kell itt és most, jelen való bocsánat, melyet most veszek, s melyben most megnyugszom. Ilyen vallás kell nekem, melyben Istennel valamiképen érintkezem, melyben szakramentális kapcsok kötnek hozzá engem, — vallás, mely a világot bejáró Isten-keresőt megállítja, mondván : megtaláltuk a Messiást, köztünk van !

Ezt a természetfölötti realizmust az egyház adja szentségeiben, szentmiseáldozatában s főleg az Oltáriszentségben a köztünk élő s mindeneket tápláló Krisztusban. Kapcsolatokat ad, melyeknél fogva nemcsak tanban s hitben fogom meg az Istent, hanem emberi érzéseinknek megfelelő objektív misztériumokban. Ma is, mint régen, vízből s Szentlélekből kell születnünk ; ma is, mint régen, halljuk, hogy bűneinket megbocsátja ; ma is, mint régen, reális jelenlétét élvezzük s Vele egyesülve Belőle élünk. Az egyház minket nem absztrakt hittel, nem eszthétizáló kedélyélettal, hanem a jelenvaló Isten, a köztünk élő Krisztus birásával elégít ki, s gondolom, hogy ez a természetfölötti realizmus a vallásos életnek legmélyebb fenékhulláma, mely a lelkeket a katolikus Egyház felé sodorja. A szakramentum a vallás természetfölöttiségének jellemző kivirágzása, a szakramentum az egyház varázsa s bűbája, az vonzza a lelkeket. S ezért kell az ébredő, s erős vallásos igényeket kielégíteni akaró szellemnek a katolikus egyház. Ezzel szemben a modern kultúra vérszegény, elmosódott eszthétasággal kínálkozik : nem nyújt pozitív, objektív tartalmat ; kezei közt nem alakul ki a vallásos érzés, hanem elhervad s elkopik. Termékei e téren hulladékok, de nem pozitív alkotások, olyanok, mint a gépeknek fáradt gőze, elhasznált olaja, benzinfüstje. Az az elmosódott eszthéta vallásosság is unott, kuszált, kedvetlen hangulattá, kedélyi savanyúsággá, unalomná válik, virággá, melynek nincsenek erőforrásai. Mily más ezzel szemben az a vallásosság, melyről Krisztus mondja : Én vagyok a szőlő-

tőke, s ti a szőlővesszők. Ezt nem mondhatja a tanító tanítványainak azon az alapon, hogy felvilágosítja őket, ezt nem mondhatja az édesanya gyermekeinek, azért, mert szülte őket, nem édesanya fiainak, azért, mert kenyeret keres s táplálja őket, ezt nem mondhatja a jegyes jegyeséről azért, mert szeretik egymást: ezt csak Krisztus mondhatja, ki nemcsak tanítónk, újjászülőnk s eszményünk, hanem folytonos erőnk s életforrásunk. Ő mondhatja, kivel reálsan, objective kapcsolódunk, mondjuk, ki a mi Szakramentumunk.

Harmadik nagy előnye a katolikus egyháznak az, hogy társadalmi szervezetet ad a vallásnak, s azáltal a vallásos érzést fokozza s az akcióra alkalmasabbá teszi. Az individualizmus ugyan azt szeretné, hogy a vallás teljesen magánügy lenne; szeretné, ha az egyén belsejébe zárköznék, s éppen azért a vallás jogi, társadalmi szervezkedését profanizációnak nézi. S értem én a modern ember érzületét, aki kicsinyli s megveti a szociális vallásos kapcsolatokat, ha azokat a kényszer diktálja rá, ha azok csak száraz formalitások, melyek nem segítik, hanem fojtogatják az életet; de teljes félreértés volna önlelkünknek s legreálisabb igényeinknek, ha a meleg, bensőséges vallásosságról azt gondolnók, hogy kizárja a társadalmi közösséget, a kommuniót; ha azt gondolnánk, hogy mikor az élet az egész vonalon hatalommá csak a közösségben lesz, éppen csak ezen az egy ponton, a vallás kérdésében legyen izolálva. Ez pszichológiai képtelenség és természetellenesség. Minden irányzat szervezkedés révén akar hatalommá lenni; minden élet alakot, organizmust, színhézt teremt magának, s azáltal akarja magát biztosítani s kihatását fokozni. Már most, ha a vallásos élet a lelkek legmélyebb s legerősebb sodra, ha pszichológiai őselem és őserő, akkor természetes, hogy a szolidaritás ereje s a szocietás elve a vallásban is érvényesül.

Kívánja ezt lelkünk természete, melynél fogva nem zárkozhatunk el magunkba éppen embertársainkkal közös legfontosabb érzéseinkre nézve. Az elszigetelődés s a magáramaradás nem erősíti, hanem kísértetbe hozza a meggyőződést. Bármily erős legyen is hitünk, s bármily törhetetlen legyen is meggyőződésünk, a mély megnyugvás, a biztos erő érzete csak akkor szállja meg lelkünket, ha nem állunk vele önmagunkban, hanem, ha az az érzés, vágy és remény százazrek közös szívdobbanása. Nyugodtak s biztosak saját meggyőződésünkben is csak akkor leszünk, ha az, ami minket éltet és lelkesít, sokak lelkéből sugárzik felénk, ha gondo-

lataink, vágyaink, reményeink oly nyelven szólalnak meg, mely milliók anyanyelve. Az ember lehet remete, de a nagy erős hit nem tartja ki az egyéni elzárkózottság remeteségében; az propagandát űz, az hozzájárulást, közös megvallást keres és sürget. Ha a hit másoknál visszhangra nem talál, ha meggyőződésünkkel egyedül állunk, akkor könnyen szállhatja meg lelkünket a kétség, hogy hát van-e igazunk; azért amily igénye és szükséglete van az emberi léleknek a hitre, époly szükséges a hit erősségére, hogy a hitet sokan vallják, és hogy érte sokan égiyenek. Igaz tehát, hogy a vallás bensőséges s egyéni legyen, de époly szükséges, hogy szociális legyen.

A vallásnak szükséges társadalmi szervezetét megint a katolikus egyház képviseli legmarkánsabban. Világtörténeti szervezet még nem érvényesítette úgy a szolidaritás elvét, mint a katolikus egyház. Bizonyára azért érvényesítette ezt az egyház, mert Krisztustól vette az egységesítő új irányzatot. «Ut diligatis invicem» s az apostol buzdításainak engedett, aki írja: «Egy test vagyunk sokan, mindnyájan, akik egy kenyérben — s ez a kenyér Krisztus — részesülünk». (I. Kor. 10, 16.) Ezért nőtt össze a vallás oly szorosan és szervesen életünkkel, társadalmunkkal, történelmünkkel; azért lett belőle a nemzetet is egységesítő kapocs; lett nemzeti intézmény, élő történelmi tradíció, melynek aranyos hátterében egybeolvad húsvéti fény és nemzeti dicsőség; egybefonódik kereszt, kard és háromszínű lobogó, apostolokkal, vértanúkkal egy sorban állanak Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Erzsébet; Betlehem, Názáret, Golgota körül tükrözik Buda, Fehérvár, Esztergom képe, a vértanúság és hősiesség biborában állanak szemünk előtt nemcsak az első századoknak vértanúi, hanem Mohi, Mohács, Arad hősei, s a történelem mutatja, hogy a vallásos élet kiáradt a magánélet keretein túl, elárasztotta, álitatta a nemzeti életet, és magának a nemzeti társadalomnak is legmelegebb, legérzelmesebb és legszínesebb eleme lett.

E konkrét társadalmi alakjában lett aztán teremtvő és térfoglaló kultúrhatalom, mely a hívekben a hitet élesztette, azt öntudatosabbá és melegebbé tette, ugyanakkor pedig a kultúra s civilizáció minden munkájából bőségesen kivette a részét.

Ez a pszichológia ma is érvényben van és rácáfol minden törekvésre, mely a vallást e keretekből ki akarja emelni. Ezen a pszichológiai szükségleten nem adott túl a reformáció

sem, hiszen az isteni tekintéllyel kormányzott egyház helyébe végre is emberi tekintély által összetartott vallási közösségeket állított fel; ezen nem ad túl a szabadkőművesség, nem a szociáldemokrácia, mely szintén dogmatestet s társadalmi szervezetet alakít ki, ezt sürgeti még a legújabb vallási mozgalom, mely a «Tat» című jenai folyóiratban fejti ki elveit, s a múlt évi októberi számban bevallja, hogy a modern világban is jelentkezik a mély egyéni vallásosság, hogy manapság is találkozunk sok tiszteletreméltó vallásos kiindulással, de ezekből csak akkor lesz lelkeket átjáró s nevelő hatalom, ha megtaláljuk a modern vallásosság társadalmi szervezkedésének kulcsát. «Das Zauberwort, das uns retten kann, heisst Organisation.» S hol találjuk meg — kérdi tovább — ezt a nélkülözhetetlen szervezetet? «Wo ist der rettende Bund, der die Menschen wieder mit Macht umfängt, sie in Freiheit bindet, ihre Seele zu einer hohen grossen Einheit zusammenhält, die geschlossen dasteht, fest, unerschütterlich? Wo ist dieser erlösende Bund?» Mi is így érzünk; érezzük, hogy kell a legszentebb és legfontosabb érdekekben egység, kell a tévelygés, babona ellen védő szervezet, kell szétforgácsolást s ellapulást akadályozó társadalmi kapcsolat; de mi nem kérdezzük, hogy hol, merre van? Szemeink előtt áll a világraszóló nem is szekuláris, hanem millenáris organizmus, a szentek egysége! Krisztus állította a világba, sőt megadta neki a karizmát, hogy a vallást, az Isten gyermekeinek világát s annak összes érdekeit hűségesen szolgálja. Akik nem így hisznek, azok várják az organizációt, de nem látják szerencsés megvalósulását. S igazán rosszkor várják, mert épen a mai kor szelleme nem kedvez az ilyen próbálkozásoknak. Ki lesz az a Jupiter Stator, aki a katolikus egyház helyébe más ily szervezetet állít, s mikor üt órája e hatalmas és szerencsés alakításnak? Most remélik-e azt, mikor minden intézmény bomlik, és a történelmi és a társadalmi kapcsolatok, mint rozsdás pántok a hordóról, lekiváncznak az emberiségről? A forgószélben születnek-e porból a kövek, vagy nem inkább a tenger csendes mélységében alakulnak sziklakemény rétegekké? S ki lesz a megindítója az alapozásnak, s mely filozófia, mely mítosz, mely misztérium? Új társadalmi szervezetre a vallásos érzésnek a modern világban semmiféle kilátása nincs.

Hanem hát sok a kifogás az egyház ellen; féltik a tudományt és a szabadságot; félnek a megmerevedéstől s a klerikális uralmi és hatalmi vágytól. Van e kifogásokra sok talpra-

esett felelet, s én azokat itt nem ismételgetem, hanem egy gyakorlati és kitűnő eljárást ajánlanék a tisztelt kongresszus figyelmébe, és ez az, hogy ne cáfolgassuk e kifogásokat szóval, hanem cáfoljunk rájuk tettel, s ne beszéljünk és ne disputáljunk csak, hanem mutassuk ki, hogy van szabadságunk, van szabad mozgásunk, hogy van itt helye az egyéni iniciatívának is. Mutassuk ki, hogy nem merevültünk meg, hanem dolgozni akarunk e jobb világon, és hogy Krisztus példája szerint a szenvedő emberiségen nem uralkodni, hanem neki szolgálni akarunk.

Sokat mondogatják, hogy az egyházban nincs gondolati, nincs kutatási szabadság, hogy nincs egyéni kiindulás. Mi tudjuk jól, hogy nincs igazuk; de ezt nem elég mondogatni, hanem meg kell mutatni. Mutassuk ki, hogy az egyház biztos vezérlete alatt örömmel dolgozunk, s hogy a vezérlet és irányítás nem ment fel minket a kitartó, energikus munkaságtól. Bizzunk az egyházi tekintély vezetésében, tiszteljük ítéleteit; de ne ítéljenek egyesek, kiknek ez nem tisztük, dolgozó, munkás testvéreik felett. Örüljünk, ha vannak közöttünk sokan, kik e munkából bőségesen kiveszik részüket, s hagyjunk fel a munkás lelkek gyanúsításával, azzal a folytonos terméketlen kritizálással, azzal az inkvizitori haktereskedéssel, mely csak félni, gyanakodni tud, de egy új gondolatot nem állít a világba; hiszen az nemcsak nem-kereszténység, hanem neveletlenség.

Sokan mondogatták, hogy az egyházban nincs haladás, hanem hogy az «immobilitás», a megmerevülés szállta meg a lelkeket és az egész szervezetet. Tudom, hogy ez sincs így; hiszen nem is lehet. Lehetetlenség, hogy egy történelmi organizmus ne fejlődjék, hogy az élet szükségleteihez és igényeihez ne alkalmazkodjék. Legfeljebb az igaz, hogy nincs az a «mobilitás» benne, melyet sokan kívánnának, kik a korszellem tempója szerint akarnák meghatározni az elválkozás és a fejlődés taktusát. De én nem ilyen okoskodó cáfolatot ajánlok az «immobilitás» vádjával szemben, hanem azt, hogy lépünk a nagy egyházatyák, doktorok, tudósok és írók nyomába, s dolgozzunk úgy, mint ők, az Isten gondolatainak megértésén és terjesztésén.

Mily felsőleges filozófiai s teológiai rendszerek nőttek ki az egyházi talajából, melyeken már az első századok lelkes vértanú-apológétái, azután sorba egyházatyák s doktorok, a középkor iskolái s az újkor írói dolgoztak. Ahogyan ők dolgoztak, úgy kell dolgoznunk nekünk azokban tovább;

mert bármennyit törjük is magunkat, nem készülünk el a nagy munkával soha, hiszen az egyházban is megvan a tradíció, de megvan a fejlődés is.

Ez a dolgok rendje, tehát az Isten akarata, s nekünk bizalommal kell viseltetnünk a haladás, a fejlődés törvényei iránt, mint Isten gondolatai iránt. Ezt azok nem értik, kik már készek a világgal, s kiknek semmi problémájuk nincsen. Ezekről mondotta az öreg P. Ballerini jezsuita: «aut angelus, aut cucurbita», az ilyen emberek vagy angyali lángelmék, vagy tökfilkók. Tessék választani, de a szerénységről meg nem feledkezni! Mi pedig angyalok nem vagyunk, de tökfilkók sem akarunk lenni; azért hát vannak problémáink, vannak feladataink s azok megoldásán dolgozunk.

Minden halad és fejlődik, ami él; az egyház is! Fejlődnek szervezetek és egyének, a leghatalmasabbakat sem véve ki. Mily fejlődésen ment át harminc éven át Szent Tamás! Jól mondja róla egy nemes francia dominikánus: «A szentenciák Tamása más, mint a Summa Theologica Tamása. Az egyik a másiktól lett, de a kettő nem azonos. Ha ez a Szent Tamás hétszáz évig élt volna, gondoljuk-e, hogy folyton csak ismétli azt, amit a Summában mondott? Gondoljuk-e, hogy ő, ki annyit vett át Aristotelesből és Platonból, Averroes(ből) és Avicennából, úgy ment volna el Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant stb. mellett, hogy semmit sem tanult volna tőlük? Nem dicséret ám ez, ha valaki semmit sem felejt és semmit sem tanul; én legalább sem az egyház, sem a teológia számára nem kérnék e dicséretből». Ezt nem én mondom, hanem egy jeles francia dominikánus.

Azzal vádolják az egyházat, hogy a multban él, a jelen ellenszenvvel nézi, s hogy nincs érzéke a jelen feladatai iránt. Erről is sine fine lehet disputálni; de a legjobb cáfolat itt is az új világ igényein és problémáin dolgozó tett. Mi a jelenben akarunk élni: a régi igazsággal hitünkben, de az új idők megérzésével szívünkben. Az evangélium is azt akarja, hogy az igazság régi legyen, de az ember szíve-lelke s érzése új és friss legyen. Ahogy a jelenben élünk, úgy előre s nemcsak hátra nézünk. Nem akarunk Dante egyik poklának lakóihoz hasonlítani, kiknek hátra volt fordítva az arcuk, s nem oda néztek, ahová mentek s másfelé volt orientálva a figyelmük, mint ahová vezetett az útjuk. A világ útja előre vezet. Pokoli lény az, mely másfelé húz, mint amerre az Isten útjai visznek.

Dolgunk pedig a jelenben elég lesz. Hiszen az evangélium elveit nem lehet teljes érvényesülésükben beállítani,

hanem csak történelmi, tehát ideiglenes megvalósulásban ; s dolgoznunk kell azon, hogy azoknak jobb és teljesebb érvényesülést adjunk. Így például a politikai egyenlőség, a nemzet, állam s a demokrácia kiépítése, <ez> a kereszténység Istengyermeki s testvériségi eszményével rokon része az evangéliumi ideálnak, s ép azért mi nemcsak nem nézhetjük rossz szemmel térfoglalását, hanem ellenkezőleg dolgoznunk kell rajta. Ugyancsak a vágy, hogy békét teremtsünk a földön, s hogy száműzzük a háború borzalmait, régi karácsonyi, keresztény vágy, s ép azért dacára lovagi, kereszteshadi tradícióinknak, török-tatárverő harcok emlékeinek, nemcsak nem szegülhetünk ellene a pacifizmus törekvéseinek, hanem elő kell mozdítanunk e mozgalmat, s általánossá s katholikussá tennünk azt. Itt van aztán a nőkérdés s a társadalmi s kulturális problémák egész erdeje ! Ez erdőben nemcsak sétálni s énekelni s búgni, hanem fát is kell vágni. Csak a nőkérdésre reflektálok ! Mennyire emelte fel a kereszténység a nőt, s kultusszá fokozta a szűzek tisztaságát s az anyaság méltóságát ; de azért még nem készültünk el a nő jogi, társadalmi, gazdasági helyzetének kialakításával, s a keresztény civilizációnak e kérdések körül még sok dolga akad majd.

Ha ily szellemben s ily gyakorlati irányban dolgozunk, akkor követjük az evangélium szavát, mely szintén tettekre buzdít, világoskodó tettekre : «Úgy világítson a ti igazságotok, hogy lássák az emberek a ti cselekedeteiteket» ; akkor szolgáljuk majd a lelkek üdvét, s megtapasztaltatjuk a világgal, hogy az egyház «est une société en marche», hogy nem merevült meg, nem kövesült meg, hanem mindig útban van, útban a jobb, a nemesebb állapotok, útban az emberiség boldogítása felé. Az ilyen egyházra szükség van ; ép a haladó s fejlődő világnak van rá szüksége. S az ilyen egyházat mindenkinek lelkesen kell szeretnie, benne dolgoznia s érte küzdenie ! S ha egyszer napszámunk véget ér, s kezünk-ből kiesik a fegyver s a zászló, akkor majd mi is kívánjuk, hogy a sírkövünkre írják : «Ó anyám, katolikus anyaszentegyház, felejtsem el magamat, ha téged elfelejtetek», s ez az irat nem sírirat, hanem az emberiséget szerető s az emberiség javán dolgozó lelkek programja lesz. Imádság és program ; új érzület, mely legyőz vádat, gyanút, ellenszenvet, s bebizonyítja tettekkel a világnak, hogy jót akar neki !

A katolicizmus ideáljai alapjai a katolikusok egységének.

(1922)²⁴

Beszédem tárgya a katolikusok egységének útja, vagyis az a mód, melyen ezt az egységet megteremthetjük, vagy amennyiben megvan, fokozhatjuk s tökéletesíthetjük, hogy azt aztán a pusztuló világ mentésébe beállíthassuk. A kérdésnek illetően feltevése már azt is gyaníttathatja, hogy ez az egység nincs meg oly mérvben, amilyenben szeretnők, s hogy tehát szükséges, hogy nézzünk utak s módok után, melyek által a hiányon segíthetnénk. Ezt az egységet a mai szétszaggatott szellemi s feldult gazdasági világunkban más-hol is megsóhajtják. A genuai bíbornok-érsek pásztorlevelében azt kérdi: «Hogyan lehetséges az, hogy annyi sajtókiadvány, oly sok évi jótékonyági, egyleti és szövetkezeti munka után sem téríthettük jobb útra a társadalmat s hogy most is szembeállunk a romlással?» s azt feleli rá: «A párt-szellemben s az egység s az összefogás hiányában van ennek oka». Ez szól az olasz katolikusoknak. Ugyancsak a német katolikus nagygyűlés Münchenben magán viselte az egységre való törekvés jellegét. Azt tűzték ki ott célul, hogy a német katolikusok egységét akarják megerősíteni, azzal kihatni a szenvedő nagy Németország egységesítésére.

Nem vonok párhuzamot olasz, német s magyar katolikusok között; nem teszek szemrehányást a magyar katolikusoknak, mint ahogy a genuai érsek tett az olaszoknak; tisztellek minden jó törekvést, mely nálunk is jelentkezik, de igenis kiemelem s hangsúlyozom, hogy minálunk is a legelsőrendű szükség és kötelesség a katolikusok összefogása, s megszívlelése annak az intelemnek, melyet Kopp kardinális intézett a német katolikusokhoz Windthorst Lajos sirjánál: «Seid einig, einig, einig», legyetek egyek, mindenekelőtt egyek.

A katolikus egységet sürgető motívumok közül mellőzöm azokat, melyeket a pártpolitika jelenségeiből, a liberális

blokk próbálkozásaiból s a keresztény összefogást sürgető napi politikából meríthetnék; de ki akarnám emelni azokat a motívumokat, melyeket a világ, helyesebben a katolicizmus küldetésében s a katolikusoknak, tehát mindnyájunknak hivatásában látok a világ s Magyarország helyreállítására.

A világ bomlófélben van, a nyugati kultúrának meghúzták a lélekharangot. Ez nem frázis, hanem nagy krízis. Az eszmények ege elborult s csillagos világnézet helyett buta materializmus és monizmus kísért a fejekben. A társadalom dezorganizálódik, s új barbárok tűnnek fel, kiket osztályharc és vörös gyűlölet korbácsol. A társadalmi erkölcs haldoklik, s regenerációjának forrásai feltúrva tiszta vizek helyett sarat adnak; összes intézményeinkbe bevonult a rombolás és züllés szelleme. Meg kellene menteni a hitet, a mentalitást, — meg kellene gyógyítani a moralitást s fel kellene tartóztatni a társadalmi bomlást, s ezt csak egyesült erővel lehetne. Ime a három érv a katolikusok egységére! Ez a mentalitás a dekadens gondolkodás, az eszeveszett filozofálás s az általános zűr-zavar benyomását teszi a szemlélőre. Nincs egy törvénye, mely meg ne volna ingatva, nincs egy tengelye, mely ki ne volna emelve helyéből, s ha arculatát nézem, nincs egyetlen egy vonás sem rajta, mely el ne torzult volna. Ennek a mentalitásnak nincs sarkcsillaga, mely biztos irányt adna, nincs egy Istene, hanem sok bálványa; nincs egy hite, hanem rengeteg sok babonája. Mindenféle isten székel a fejekben, s azokat észnek, anyagnak, erőnek, haladásnak, szabadságnak, aranynek, népnek, internacionalizmusnak hívják, s az emberek hisznek bennük. Hisznek nagy hittel, megváltást s boldogságot váró hittel; de ez a hit babona és sötétség, s az ember durva, kegyetlen, sötét és elégedetlen lesz tőle; elveszti eszményeit s hivatását a művészetre, a meglelégedettségre s a szentségre.

Féjtől bűdösödik a hal — tartja a közmondás, — s az «*unus Deus*», s az «*una fides*» lelkünkben való elsötétülésétől. Ezt a krízist nem hozta ránk sem a világháború, sem a zsidóság, sem a szocializmus, hanem azt a hittől való nagy aposztázia hozta, melyet a szubjektív filozófiák, azok nyomában a felvilágosultság, a liberalizmus nevelt naggyá. Így a materializmust is nem a szociáldemokrácia találta ki, az csak a maga harci mentéjét bélelte ki vele — eléggé széllel-bélelt mente — a szabad versenyt s a demokratikus szabadságokat is nem a zsidók találták ki, azok csak felhasználták azokat a

kereszténység rontására ; a tiszteletlenséget, minden szentnek s nagynak megvetését s kigúnyolását is nem a bolsevikiek találták ki, ők a piszkot s szennyt csak organizálni akarták, amennyiben trágyadombokat organizálni lehet.

Hetven év óta a császári és királyi habsburgi, a német császári hohenzollerni, francia, olasz, angol, stb. — s bizony a magyar királyi is — egyetemi katedrákról áradt szél a felfuvalkodott tudomány, a gőg és hitetlenség szelleme, a szellemi bolsevizmus szibériai fuvalma. Ott ölték meg a lelket, az erkölcsöt s a szabadságot. Az európai kultúrának aposztaziáját, a bolondját járó ész, amit filozófiának hívnak, készítette elő és terjesztette szét. A dekadens gondolkodás, melyet Feuerbach, Nietzsche, Haeckel és mások képviselnek, a kereszténység helyébe a cinizmust hintette. Ez a megbomlott csahos megugatott mindent, ami nagy és szent volt, s most visszhangja ott a társadalmi szakadékokban ; ott is megugatják a holdat és a csillagokat, a nagy örök eszményeket, tradíciókat. A dekadens filozófiából Garai János «Fekete kutyája» lett, mely az átlótt keresztkép előtt vonít, a feltámasztott világtörténeti viharban versenyt üvölt, hogy Megváltójával kultúráját is elvesztette.

Az európai emberek fejében így most a régi Isten helyett száz kis isten, a nagy üdvözítő hit helyett száz babona jár, s általános konfúzió uralkodik. Ennek csak bemutatóközése volt az a nemzetközi filozófiai kongresszus, mely utoljára Bolognában tartatott, melyről egy német tudós írja : volt ott minden, tudományosság, éleselműség, nagyszerű erudíció és szép előadás ; de ami a legnagyobb volt, az mégis csak a konfúzió volt. Ezen az új Bábelben megy a világ tönkre ; a kultúra égbeérő tornyot akart építeni, — az Isten pedig elvette az esztét. Pünkösödöt akart ülni, hol a nemzetek egyetértésben és testvériségben egyesüljenek, s bolognai kongresszusok, világháború, no meg a népszövetség lett belőle. Már most ki segítsen a romlásban, a konfúzió s pusztuláson? Honnan vegye a világ a biztos alapot az ingoványban, honnan a biztos irányt a piszkos, sötét árban, hol szerezze meg magának a közösség lelkét a szubjektivizmus elszigetelése között s a vélemények khaoszában?

Itt csak egy segítő, újjáteremtő, rekonstruáló hatalom áll, s erre mutat rá Szent Pál az efezusi levélben, mikor írja : «Egy Isten, egy hit, egy kereszténység, egy test, egy lélek», vagyis az Istenbe gyökerezett, újjászületett, a nagy testvérületben egy testté és lélekké olvadt közösség lesz az a meg-

sóhajtott segítő hatalom. Ez az anyaszentegyház. Az «una fides» fáklyáját a modern sötétségben is az egyház tartja. A szellemi világ egységét és közösségét a nagy dekadenciában az egyház képviseli, a «columna et firmamentum veritatis» az igazság oszlopa és erőssége.

Körülötte a nézetek és vélekedések khaosza, a filozófiák, theozófiák zűrzavara, egymásra licitáló ujdonságok s próféták vásárja; míg ellenben benne a nagy egység, a Krisztustól felállított élő tekintély árnyában. Az eklézia a lelkek háza, az európai kultúra forrásvidéke; szírtén áll, e szirtből fakadt az európai kultúra.

A dekadens világ vagy tönkremegy vagy megtér. Nem ismerjük az Isten végzését s az európai kultúra sorsát, de e sorsért mi is felelősek vagyunk. Mi látjuk veszedelmét és értjük a pusztulás okát, és következőleg érezzük kötelességünket is, hogy e bajon tőlünk telhetőleg segítsünk. Nagyobb hivatottságot a hanyatló világ felsegítésére és az organikus erők impozánsabb készenletét elgondolni sem lehet. De hogy az erők kihassanak, hogy mentsenek s üdvözítsenek, ahhoz az kell, hogy az egyház mögött álljanak s kezet fogjanak a hívek.

Nem szó kell, nem beszéd, hanem nagy tett. Ez a tett a katolikusok egysége a széthúzásban, s ahhoz a nem ingadozó és nem hasadozó sziklához való ragaszkodásunk. Jellemezze a katolikusokat a lelkek egysége s az akció a dekadencia ellen, bárhol is találkozunk vele. Jellemezze őket a mentalitás egységes csengése. Mint ahogy a jól öntött harang a kalapácsütésre világra csengi egységességét, repedtelenségét s az erők és a harmónia közérzését: úgy hirdesse az egész vonalon való összetartás s megértés a katolikusok egységét, melyet a nagy szent hit egysége hordoz és inspirál. Ez a csengő világnézeti egység csináljon frontot minden ellen, ami a kereszténységet, az öntudatos vallásosságot rontja és az elvek tisztaságát zavarja. Erre az egységre szükségünk lesz. A katolikusok elleni ellenszenv és gyűlölködés megint ki fog törni. Három éven át ez a foghíjas oroszlán visszavonult és nézett maga elé és rázta a fejét, mert egy nagyobb ellenség megrémítette; most azonban már mozgolódik. Az a blazirt nézet, hogy a katolicizmus értelmi inferioritással jár, a mi liberális, szabadkőműves, vagy éppen szabadgondolkodó polgártársaink kultúr-garnitúrájának egy leltári darabja, ismét feltálatódik a liberális körökben. Ez a világi katolikusokat, meglehet, fenyelezi, de bornirtságukra

végre is nincs más felelet, mint a tett, a hitből való lelkes élet és cselekedet, — az összetartás és . . . a liberális lapokra való elő-nem-fizetés.

Érvényesüljön másodszor ez az egység a romboló, defetista szekták elleni harcban, nevezetesen a szabadkőművesség ellen. Sok embernek be volt kötve a szeme, s nem látta a szabadkőművességnek igazi ábrázatát. Azt mondták nekik, hogy ártatlan, jótékonykodó gyülekezet. Most már reméljük, felnyitlak a gimplik szemei is, s látják, hogy ez egy internacionális, defetista banda, mely gyűlöli az egyházat és tiszteli a Mefisztót és Ahasvert ; tárt kaput nyit a zsidó invázióknak és tapossa a keresztény nemzeti tradíciókat.

A világon két hatalom áll szemben : az egyik oldalon a pápaság és a katolikus egyház, a másikon a szabadkőművesség és a bolsevizmus. A szabadkőművességet a nemzeti ellenállás kiverte minden páholyából ; most megint mozgolódik, s az egyik nagymester már megtisztelt látogatásával. Katolikusok ! — s hallják meg e kiáltást protestáns atyáncfiai is — résen legyünk, hogy a szektárius patkányhad vissza ne kerüljön !

Érvényesüljön ez az egység a pápához való ragaszkodásban. Hangozzék szívünkben Epiphanius hatalmas görög szózata : Mindenek alapja az Isten egyháza ; az egyházban az élő, apostoli tekintély. Ez az erkölcsi tekintély soha vonzóbban nem mutatkozott be, mint a világháborúban és a világbéke pápájában, XV. Benedekben, kit semmiféle diplomácia és erőszak ki nem mozdított neutralitásából, s ki atyánk volt lélek szerint, ha olasz is volt vér szerint. Emelkedjék becsben, tekintélyben előttünk a Szentszék, a pápa, s legyünk mindig engedelmes gyermekei.

Az európai mentalitás e zúr-zavarának megfelel a nagy erkölcsi romlás, melyet két szóval jellemezhetek : megrendült erkölcsi alapok s általános akarati betegség. Ha valamije beteg a világnak, úgy leginkább az erkölce az, s ha tényleg tönkremegy ez az egész európai kultúra, úgy az erkölcstelenségen megy tönkre. Soha sem volt oly blazírt az erkölcsi érzék és soha oly arcátlan s heves a támadás, mint az, melyet a megbomlott elemek most intéznek az erkölcs ellen. Filozófiáknak nevezett hóbortok kezdték az aknamunkát, melyet aztán a gyakorlatba ültettek át a felvilágosultság, a francia forradalom, a liberalizmus s a szocialista szekták és azok legtipikusabb kiadása : a bolsevizmus. Ennek a lázadó mocsárnak, ennek a sok szervezett szenny-

nek az kell, hogy mindent lehúzzon és mindent bepiszkítson, hogy az erkölcsi kloakák szennyvizével árásszon el irodalmat, művészetet, színpadot és sajtót. A demokratikus szabadságot eddig is legjobban az erkölcstelen szabadosság, az ösztönök csiklandozására spekuláló üzérkedés és a szennyirodalom használta fel. S az eredmény? Az, hogy a kultúrnépek arca vérbajtól szétmart s elcsúfított arculat, melyet a civilizáció szép maszkja takar. Minden kilencedik férfi szifilitikus, trágás ágya a nemzedékeket csirájukban meggyilkoló baktériumoknak. A korrupciónak, uzsorának, vérszopásnak, pénzhajhászásnak, bel- és külföldi kizsákmányolásnak, életfonnyasztásnak és nemzet-irtásnak rémséges alvilági folyamait csak épen, hogy megemlítem. Ezzel az erkölcsi vésszel szemben állnak a kultúra bölcsei; állnak azok a perverz teremtetések, akik azt gondolják, hogy a világon még nincs elég sár és piszok, hanem még csinálni kell többet, s azt aztán a Zolák, az Anatole France-ok és társaik bőségesen szállítják is; állnak azután a blazirtak, kik a sarat konstatálják, de szívesen hemperednek bele, mert állítólag ez másképp nem lehet; s állnak végül azok, kik élvezeteken s perverzításokon túl ismernek emberhez méltóbb értékeket, s kik a dekadencia ellen dolgozni akarnának s lábra kívánnák állítani az erkölcsi ideáloknak ledől s posványba került szobrát. Tisztelünk minden törekvést, mely a győzelmes rosszal szemben áll; elismerjük a kultúregyletek és kultúrmunkák jószándékát és nemes igyekezetét, de hivatást egy erkölcsében aposztatált világ felszegélyezésére csak egy isteni küldetéssel és isteni erőkkal felszerelt intézménynél remélhetünk igazán. Az európai kultúrának (az) erkölcsöt, szemérmet, lelkiismeretet, erőt és kedvet csak az a hatalom adhatja vissza, mely azt neki először adta: az édesanyja. A kultúrának valamiféle hit s az erkölcsi elv az édesanyja. Az európai kultúra lelke a keresztény katolikus hit és erkölcs volt. A szubjektívizmusban ez alapról lelépett és dekadens, majd halálraitelt lett. A nagy konfúzióban, melyet a hóboratok támasztottak, elvesztette orientációját, a pocsolyák és lápok közt útvesztőbe került, s az energiák defetizmusában elfogyott ereje az önállításhoz és a nagy felsőbb akaratnak az érvényesítéséhez. Ki adja neki ezeket vissza?

A katolicizmus egységes frontját az a nagy tudat élessze és acélosítsa meg, hogy e nagy konfúzióban, a hóboratok és tévedések, a pocsolyák és lápok közt igazi regenerá-

cióra csak az anyaszentegyház van hivatva. Először azért, mert a nagy zúr-zavarban biztos irányt s a kéjek és szenvedélyek útvesztőiben biztos utat csak a katolikus tan mutat-hat. Szent Pál a korinthusi levélben azt írja, hogy ha a kürt-szó bizonytalan, akkor a küzdelemre nem indul a sereg. A bizonytalan kürtszó a szubjektivizmus szava. Minden ember előbb-utóbb elveszti a fejét és a szívét, ki erkölcsi dolgokban szubjektív inspirációkra hallgat. S ez a mai világ baja, mely emancipálja magát az örök rend s az erkölcsi törvény alól, s erkölcsében, nemi életében, házasságaiban saját fejét követi. Neki is megy a falnak. A másik óriási előnye a katolicizmusnak, hogy nemcsak a «biztos kürt-szót» adja, hanem kifogyhatatlan és kimeríthetetlen erő-forrásokat nyújt. Az erkölcsi élet, a korrektség és tisztesség, a hitvesi hűség és anyaság csupa tett, nagy tettek, azokhoz erő kell. A küzdelemhez és a harchoz az áldozat lelke kell. Hogy valaki megálljon a pokol három nagy viharjában : a szemek kívánsága, a test kívánsága s az élet kevélysége elleni harcban, ahhoz belső kegyelmi erőkre van szükség. Az angol Leeky szerint a népek végre is elrothadnak, és e rothadás ellen nincs olaj ; csak hogy mi nem akarunk elrothadni, s tud-juk, hogy a rothadás ellen az olajat nem a naturalista böl-cseknél, hanem másutt keli keresni. Ezeket az erkölcsi erő-ket, ezt a munkakedvet, ezt a küzdő, harcias lendületet, ezt az olajat és kenetet az anyaszentegyház adja. Kürtszava folyton harsan ; népmisszióiban felkelti az alvó lelkiismereteket, és formális erkölcsi népfölkelést rendez. Tiszteletre, fegyelemre, hódolatra tanítja híveit, s szentségeiben fakasztja a lelki megújulás és a nagy akarat kegyelmeit. Neki olaja van a rothadás és lelke a halál ellen. Ő a nemi élet felkotort forrásait megtisztítja, ő az egyke pusztításait visszaszorítja, ő a fogantatásban elfojtott és meg nem született gyermekek bujdosó lelkeinek számát apasztja, ő a születéseket, a sar-jadzó életet szaporítja, ő az anyák lelkiismeretét felébreszti, ő a nemzetet új reményre éleszti.

Kedves Testvéreim ! Ime a mi nagy, isteni missziókn, melyben mindnyájan résztvehetünk. Egy világ süllyed el és rothad el körülöttünk, egy kultúra züllik el és nem találja meg ethikai angolkórának leküzdésére az erőt. Mit csinál-junk? Egymást rágjuk, pártoskodjunk? Vagy fogjunk kezét, hogy a világ nagy akaratú betegségébe a még nagyobb aka-rati tettet állítsuk bele?

Ugyancsak íme a mi nagy kultúrmunkánk. Manapság

mindent a világon kultúrértéke és kihatása szerint mérlegelnek, és nézik, hogy mily erkölcsi, szellemi vagy gazdasági értékeket állít a világba. Az egyháztól is számonkérlik kultúrmunkáját. Jól teszik; hiszen az evangélium is «élesztő» s a «földsava» akart lenni, s Szent Péter I. levelében kifejti, hogy a keresztények mily kultúreberek legyenek, kik nem uzsoráznak, nem bujálkodnak, nem erőszakoskodnak, hanem a tiszta s erényes élet elsőrendű kultúrmunkáját végzik. Az egyházzal szemben is azt kérdezik, van-e kultúrmunkája? Tud-e ifjúságot nevelni? Tud-e az egyke rettenetes járványának gátat emelni? Tudja-e a házasság szentségének felbonthatatlanságát szolgálni? Katholikus testvéreim, ti első nevelő katolikus szülők, azután ti kedves paptársaim, katolikus tanítók és tanítónők, mutassuk be a világnak a katolikus egység nagy kultúrmunkáját, mutassuk be a tiszta, nem önfertőző ifjúságban az új nemzedéket, neveljük azt otthonainkban, iskoláinkban s egyetemeinken. Mutassunk rá, hogy csak a gyónás szentsége, a szakramentum ereje töri meg az erejét az egykének. Mutassunk rá, hogy a népmissziók mily lelki megújulással járnak, mutassunk rá, hogy a házassági elválást véve az unitáriusoknál minden 7., a protestánsoknál minden 11. házasság bomlik fel, míg a katolikusoknál minden 37. Ezek a tények kiáltják világgá a katolicizmus kultúrkihatását, ez több, mint valuta-emelés, mint többtermelés, mint eugenetika. Az erkölcsi regeneráció ezen frontján kell egységesen állni a katolikusoknak. Nekünk kezdet kell fognunk a lekipásztorkodó, a missziókat tartó és apostolkodó anyaszentegyházzal. Nekünk is meritenünk kell a szakramentális forrásokból és kooperálnunk a szakramentális kegyelmeket osztó, a hitéletet ébresztő, a hitközönyt távoltartó anyaszentegyházzal. Nekünk is elleneznünk kell a vegyes házasságokat, mint a hitközönyre vezető és a katolikus nevelést megnehezítő intézményeket.

Ilyen egységes, az egyházzal kooperáló katolicizmusról van szó. Az erkölcsi élet s a közerkölcsöt támogató frontnak ez egységét várja a katolikusoktól a világ, melynek már torkát fojtogatja az erkölcsi rothadásnak büze s utálata. Ezt kívánja a nemzet, melyben az egyke ördöge a világháború pusztításaival versenyt pusztít, ezt várja az egész keresztény kultúra, melynek, miután keresztény lelkét megölték, most az erjedés és bomlás förtelmét a kereszténységnek tulajdonítják?!

A világnak még egy más végveszedelme s ezzel kapcsolatban az egyháznak egy más nagy hivatása sürgeti a katolikus egységet, a katolikusok kooperációját, — ez az európai társadalmi rend krízise, melyet orvosolni kellene. Az európai szellem a XVI. század óta a szubjektivizmus bomlasztó behatása alatt áll. Ezt a szubjektivizmust a társadalmi téren sem győztük le, sőt ott tombolja ki magát a legjobban, mióta a liberalizmusban s nagyipari szabadversenyben nem is szelet, hanem vihart fogott vitorlái mögé. Két gazdasági nagyhatalom áll egymással szemben : a kapitalizmus és a szocializmus, s most e két malom közt őrlődik a gazdasági s általában a társadalmi élet. A kapitalizmus teljesen a liberalizmus alapján áll ; szabadversenyt hirdet, de ugyanakkor szolgásgót s elnyomást is teremt ; ezzel szemben a szociáldemokrácia szervezkedést hirdet, de ezzel a szervezkedéssel, mely osztályharc is, minden más osztályt s magát a társadalmi szervezetet le akarja törni. A szociáldemokráciának nincs eszményi világa, nem ismer Istent, lelket, szabadságot, örökéletet. Teljesen a materializmus talaján áll, minek következtében vallás, jog, erkölcs, filozófia csak a gazdasági termelés vetülete. Ahogyan nincs etikája, úgy nincs szociáletikája ; a történelmi csak szükségszerű lepergése az atomoknak és erőknél, s az emberi életben a szabadsággal együtt hiányzik a lelkiismeret, a felelősség, a szeretet és áldozat. E helyett van gyűlölet, osztályharc, erőszak s minden rendnek, hagyományos intézménynek felborítása. A műveletlenség, a durvaság, a tiszteletlenség, a nevelatlenség, a gyűlölet s az ármány üli orgiáit a vörös ököl, vagy finomabban, a vörös szegfű uralma alatt. Ezek nem konzonzáló elvek s még kevésbé organikus erők. Lehet-e építeni ott, hol az eszményeket megvetik s hol az építési anyag : a materializmus axiomái(nak) mechanizáló törmeléke? Lehet-e organizálni ott, hol szabadakarat, felelősség, lelkiismeret nem létezik, s hol egy ideig-óráig összeverődő hatalom dolgozik : az osztályharc. De ha nem lehet eszmények nélkül világot konstruálni, lehet azt azok nélkül hathatósan destruálni, s ha nem lehet a társadalmat etika, szociáletika nélkül organizálni, lehet azt ezek nélkül teljesen dezorganizálni. A világfejlődés most ezen a ponton áll.

Mi segíthet itt? Azt kegyetek tudják, s tudják azt is, hogy hol vannak a konstrukció erői a destrukcióval szemben. Sürgősebb feladatunk, égetőbb munkánk nem lehet, mint a társadalmi rend reorganizálásába beállítani a katolikus

egység erőit és meghallani azt a kiáltást, melyet a végveszedelem présel ki a halálraijedt nyugateurópai kultúra torkából.

Itt dolgozzanak a katolikusok ! Tudom, hogy a társadalomnak sok bűne van, sok a társadalmi és gazdasági igazságtalanság. Állítom, hogy a katolikusok is sokat vétkeztek, mert nem ítélték el s nem támadták eléggé a kapitalizmust és nem védték meg eléggé a munkát és munkást. De íme itt a tér és az alkalom a katolikus erők akcióba lépésére. Mi értjük, mi fáj a munkásoknak ; ők a kézimunka rabjai, — ők a kézimunka miatt el vannak zárva a kultúrélettől, — ők viszik a nap hevét és terhét, és a plutokrácia uralkodik rajtuk. Mi a kézimunkának ezt a mai beállítását úgy akarjuk megmászítani, hogy a munka mellett a munkás a szellemi kultúrának is éljen. — Mi a gazdasági fejlődés e kapitalista alapját le akarjuk győzni, mint ahogy azt a munkásság is kívánja, de nem a II. vagy III. vagy nem tudom hányadik internacionálé alapján, nem a kommunizmus és bolsevizmus programjával, hanem a tőkének és munkának új társításával.

Tisztelettel tekintünk fel a munka és a hirtok középkori kapcsolatára, a kamatszedés tilalmára, mely bűnnek tartotta a kamatot, vagyis a munkától különálló jövedelmet, és ezáltal megakadályozta a kapitalizmus képződését. Az industrializmusban azután felszabadult a tőke, s annak túltengése hozta ránk e kint s e problémát. A mi feladatunk a felszabadult pénzhatalmat megfosztani egyeduralmától, s azt a munkának alárendelni. Itt dolgozzanak a katolikusok egyesült erővel, mert az igazi világháború itt dől, és a világ sorsa itt dől el. A marxista szociáldemokrácia a kereszténység radikális tagadása, mely a legádázabb harcot vívja az egyház és a pápaság ellen. Mire szánjuk rá magunkat e világharcban? Egymást rágjuk-e s pártoskodjunk? Kigyulladt már itt is, ott is a nyugateurópai kultúra háza, s idegen fajú, vérű s antikrisztusi érzésű Ahasverusok szervezik az elkecsereedett és elbódult tömegeket. Ha szeretjük kultúránkat, történetünket és hagyományainkat, ha féltve óvjuk családainkat és gyermekeinket, ha aggódunk mindannak végveszedelmén, mit a keresztény századokban ész és szorgalom, génusz és munka teremtett, ha tiszteljük művészetünket, mely egy felsőbb szellemi világ inspirációinak köszöni létét, és rémülve észleljük a kommunizmus- és bolsevizmusnak azt a bárgyú Szaharáját, mely munkakedvet, inspirációt,

génuszt eltemetni készül : akkor fogjunk kezét, álljunk bele az anyaszentegyház szellemében a mentő és organizáló munkába.

A katolikusok egységét sürgeti végül hazánk sorsa. Magyarország leginkább érzi és nyögi a «Vae victis!» végzetét. Politikailag, gazdaságilag legyöngült; a Nyugat régi ezredéves bástyáját szétszedték, minden szomszéd vitt magának egy darabot, s ami megmaradt belőle, az romképen mered a másik évezred szomorú éjtszakájába. De nemcsak a pajzs s a címer tört el, hanem a nép lelke lett beteg. Sárgaláz, aranyláz gyötri minden tagját s az aggodalom, a szegénység és az inség tövisszorosítja szorítja fejét. A szegénységgel és inséggel együtt jár a nagy elégedetlenség. A keserű emberek lelke olyan, mint az ekétől felszaggatott hant, mely a magra, az új tavaszra, a jobb reményre éhes, mely nem nézi a kezét, mely a magot veti, sem a magot, hogy mibe van csávázva, sem az üszköt, mely hozzá tapad. Akik a magot vetik, azoknak nem kell Isten, se haza, se lélek, se nemzet; akik pedig a nagy ígéretek magvát veszik, azok nem disztíngválnak jó és rossz, igazság és képtelenségek közt, hanem csak a szegénység védelmét látják, és győzni akarnak osztályharc s gyűlölet árán. S így a magyar haza is romjaival együtt az európai konflagrációban a vallástalan, nemzetietlen, hazátlan vörös forradalom lángtengerében áll.

Ki segítsen itt? Azt mondták: a keresztény nemzeti ellenállás. Hát ezt is megtapasztaltuk három év előtt, mikor ránk szakadt a legpiszkosabb vörös forradalom a maga kegyetlenségével és szegénével. Akkor felbuzdultunk s hitük, hogy most már talpon áll a magyar. De meg kellett győződünk, hogy a liberalizmusban felnevelt keresztények — nekünk a katolikus liberálisok, a protestánsoknak a protestáns liberálisok — öntudat, gerinc s tiszta látás tekintetében szitaló kő, sár és vályog, melyből falat építeni s ellenállást fejleszteni nem lehet. Ez a templomba s a szentségekhez nem járó, Krisztussal közösséget nem tartó léhaság, ez az ásitó üresség s tudatlanság a hit s az egyház dolgában, ez a gyáva nembánomság erkölcsi s nemzeti hanyatlásra alkalmas közeg lehet, de nemzeti felkelésre képtelen. Ezekre támaszkodni nem lehet, mert gerinctelenek és megalkuvók s útjaik mindenfelé, a ghettóba is kanyarodnak. S azért mély meggyőződésünk, hogy a nemzeti ellenállás csak akkor lesz igazán hatalom, ha azt a vallás lelke, az «unus Deus, una fides, unum baptisma, unum corpus» szelleme hatja át. Mert

kivel állunk szemben? Szemben állunk az Istent, Krisztust, keresztet, szent hitet s azzal együtt hazát, történelmet s nemzetet megtagadó s megbecstelenítő vörös akcióval : no hát ezzel szemben csak a Krisztus-valló s belőle élő «reactio religiosa» győzhet : az a «reactio», melyet az imádság, az Úr Jézus áldozata s a szentáldozás energiái élesztenek ; az a «reactio», melyet maga Isten éleszt fel bennünk, mikor szentségtörő kezek mindenhez nyúlnak, ami szent, nagy és szép.

Ezt a «reactio religiosa»-t nemcsak Magyarország, de mondhatjuk az egész nyugati kultúra végveszedelme ébreszti bennünk, mikor látjuk, hogy a társadalom mélységeiből mindenütt lángok törnek elő s új vörös barbárok ássák a kultúra sírját.

Ha valami egyesíthet minket, katolikusokat ebben a pokoli lázadásban, s katolikusokat s protestánsokat a kultúra védelmében, az épen az a nagy felelősség s az a nagy kötelesség, mely a végveszedelemben ránk hárul. Mi mindnyájan felelősek vagyunk hazánkért s kultúránkért, égboltunkért s csillagos eszményeinkért, melyeket a szervezett káromkodás és piszok támad. Felelősek vagyunk mindenért, mit apostolok, vértanúk, hősök, szentek itt alkottak. Felelősek vagyunk a keresztért s az evangéliumért, melyet ránk hagytak. Temessük-e el azt a kardot, mely a civilizációt védte s a nemzeti sirra borítsuk-e rá a zászlaját? Prédára bocsásuk-e templomainkat és oltárainkat? Megtagadjuk-e történelmünket s vérünket, azt a vért, mely megváltott s a vért, mely hazát, házat s kultúrát szerzett? Nem, ezt nem tehetjük. Nekünk e kincsekért, ha kell, meghalunk is kellene, mennyivel inkább kell élni azokért, élnünk, küzdenünk ! Ez a tudat lelkesítsen, egyesítsen s tegyen kitartókká. S egyesítsen még egy nagy reménység, az a remény, hogy egy új, különb nemzedék veszi kezébe a keresztény regeneráció zászlaját. Az utóbbi évtizedek nemzedékeinek lelkét a liberalizmus száritotta közönyössé, olvasztotta blazírttá s üressé ; hitetlenségükben nem látták meg a magyar érdekeket, nem fedezték fel a magyar veszedelmet.

E lehanyatló nemzedék helyébe most friss, bátor, nagy-lelkű ifjúság lép, mely egészen keresztény és nemzeti, — a mi esetünkben egészen radikálisan katolikus. Ifjúság, melynek lelkében meggyökeredett az eszmény, s mely atyáinak szenvedéséből is hinni, rajongani s áldozni tanult. Az ilyen ifjúságnak mondjuk a Szentírás szavát : Hagyjátok a holtakat eltemetni halottjaikat . . . hagyjátok, a liberális Magyar-

országot, hadd temesse el a nemzeti elerőtlenedésbe, a gazdasági inferioritásba, koldusságba vezető elveit s eszményeit s hegyébe aztán magamagát ; ti pedig jöjjetek az erős utakon, melyeken a bátor kereszténység s Magyarországot a magyarság számára biztosító ezeréves élniakarás jár.

E nagy célok egyesítsék a katolikusokat, — senkinek letörésére, hanem kötelességeiknek minden irányban való teljesítésére. Fogunk-e célt érni, s megmentjük-e a nyugat-európai kultúrát — nem tudom. Ha a jó bor szétfolyik, mert a hordó rossz, annak nem a bor, hanem a hordó az oka ; hasonlóképen, ha a krisztusi lélektől aposztatáló kultúra szét-
hasad, annak nem a krisztusi lélek, hanem a hűtlen kultúra az oka. Tegyük róla, hogy ez ne történjék ; tegyenek róla a katolikusok, hogy ez az aposztázia ne folytatódjék. Dolgozzanak bizalommal, s higgyék, hogy legyőzik a világot.

Katholikus orientáció a világháború után.

(1923)²⁶

Az igazság felismeréséhez vagy rémséges tapasztalatok, vagy mélységes felismerések, vagy isteni kijelentések kellenek. Nekünk megvannak az isteni kijelentések, de ezen kívül manapság vannak már rémséges meglátásaink is. Az utolsó tíz év, amelyet átszenvedtünk, az apokaliptikus látomások gyűjteménye volt. Rá kell jönnünk arra, hogy mit is kell itt és Európában mindenütt tenni. Erre három feleletet, három meglátást adok. Az egyik meglátás a nyugateurópai keresztény kultúrának rémséges földrengése, a második a liberalizmus csődje, a harmadik a szociális struktúra szétomlása volt, és ez a három meglátás mutatja nekünk, merre kell menni.

Mi mindnyájan szenvedő alanyai vagyunk, sokan közülünk vértanúi voltak — itt nem kell szó, itt áll a nagy tapasztalás. Ezt a rettenetes leromlást már száz-százötven évvel ezelőtt készítették elő.

Az egyház folyton hirdette, hogy hol vannak a keresztény gondolat ellenségei, hogy ami liberalizmus, ami szabadkőművesség, az tönkreteszi a keresztény kultúrát is, nemcsak az anyaszentegyházat. Mi láttuk, hogy marxizálódott az állam, hogy ne csak felekezet nélkül való legyen, hanem voltaképpen vallástalan, és így az egész vonalon kihúzhatta magát a kereszténység elveinek, az igazság kötelezettségeinek nyomása alól. Mi láttuk itt az erkölcsök romlását, láttuk a gazdasági romlást. Azután jött, amit az intellectuelek lerveztek, álmodtak, — csakhogy bolsevik kiadásban. Hogy az mi volt, azt nem is említem: mindennek a bepiszkolása, elzüllesztése, szétbontása, lerontása. De minket inkább az érdekel, hogy hiszen ezt az egész, mondhatnám belső társadalmi, kulturális, intellektuális zűllést előkészítették. Azt tudjuk, kik készítették elő: különösen a szabadkőművesek és az intellectuelek.

XIII. Leó pápa az ő fenséges enciklikájában felhívja a katolikusok figyelmét: Rántsátok le a szabadkőművesség arcáról az álarcot, hadd mutassa meg az igazi arcát, — mert álarc az ingyen tej, az ingyen kenyér, a csecsemővédelem, a frázisoknak egész lexikonja humanizmusról, filantrópiáról. Nézzétek meg a gyökerét az egésznek. A gyökere a kereszténység lerontására irányuló gondolat. Hogy a szabadkőművesek a kereszténység ellen dolgoznak, mutatja az is, hogy Magyarországon csaknem mindenütt a zsidóság ült a szabadkőműves páholyokban.

Ez a befolyás érvényesül azután a szociáldemokráciában, amelyben szintén a szabadkőművesség és a zsidóság foglalta le magának a vezetést. Ez érvényesült Károlyi Mihály környezetében, abban az egész irányzatban, amely az új Magyarország vesztőhelyére vezetett. Hogy aztán mi lett ennek a folytatása, az látszik. Ha látni akarják, hogy ez a bolsevik, kereszténységet züllesztő, az egész társadalmat rontó, tehát a keresztény kultúra sírját ásó tendencia hol virágzott ki, nézzék meg azt a keresztet fenn Európában, amelyre egy nép van felfeszítve: Oroszország népét feszítették rája, az függ a kereszten. Nézzék a farizeusokat, a Poincarékat, a Lloyd George-okat, azokat a politikusokat, akiknek ügylátszik érdeke, hogy az orosz nép ott tönkremenjen. Nézzék azokat a rettenetes zsoldos hóhérokat, a vörös hadsereget, és vegyék hozzá Európát, amely szívtelenül, egy könnycsepp nélkül nézi azt a rettenetes poklot.

Tudják önök, hogy mikor az új török kormány meg akarta reformálni Konstantinápolyt, összefogatta a konstantinápolyi kutyákat és elvitte azokat egy szigetre. Akkor megmozdult Európa szíve a kutyákért: nem lehet tűrni, hogy éhen vesszenek ott azok a szerencsétlen állatok. Most Európának nincs szíve, pedig nem kutyákról, orosz milliokról van szó. De hiszen én nem Oroszország védője gyanánt lépek itt fel, hanem csak rá akarok mutatni arra, hogy fejlődik ez, és hová vezet. Amikor elénk tárul ez a borzasztó látomás, akkor óriási reakció ébred fel a keresztény lélekben. Reakció, amely azt mondja, nem akarok elszakadni a gyökértől, amely azt mondja, nem tudok kiakasztódni az én csillagomból, reakció, amely azt mondja, nem tudom magamtól elzárni a levegőt.

Igaza van ennek a reakciónak, ha ezt a mai világot — nemcsak Magyarországot, hanem egész Európát, az egész Nyugatot — újra át fogja hatni a keresztény hitéletnek a mélysége.

Ha ezt az Európát nem fogja újra áthatni a mistici corporis <Christi> fluidumja, a kereszt kegyelme, ha ezt a ronda társadalmat nem fogja feléleszteni megint valami pünkösdi tűz, akkor testvéreim, tönkremegyünk. Nem akarok épen a régi nagy szentekre hivatkozni, de van egy kiválóság, ki biztosan önök előtt is nagy tekintély, valaki, aki filozófiával foglalkozott, a szociáldemokráciához fordult, és azután keresztény rokonságba kerülván, keresztény eszméket vallott: Wagner Richard, aki a szent Grált tiszteli, a szent Vért a kereszténység termő talajára hulló termékenyítő folyónak tartja. És megmondja Wagner Richard: csak a mélységes, átélt kereszténység talaján lehet szó igaz regenerációról. Ez a gondolat járja át Németországot.

A mi népünk hite megfogyatkozott. Az én kedves pap-társaim tudják ezt. A háború alatt megfogyatkozott az emberek hite. Az emberek nem filozofálnak, hanem éreznek, nem filozófiai problémákon gondolkodnak, hanem azt mondják, amit nekem mondott valaki: A jó Isten nem látott meg a lövészárokokban, most már itt sem fog észrevenni. Az a praktikus ateizmus, az a praktikus kételkedés, kétség, ami befurakodott az emberekbe, az isteni Gondviselés ellen irányul. Mint a főpolgármester úr előttem mondotta, ide kell pasztóráció, kimélyített lelkipásztorkodás, egy exercíciós ház, művelt embereknek és munkásoknak, ide kell mindaz, ami azt a régi szellemet, azt a halhatatlan, halni nem tudó krisztusi szellemet közénk viszi. Ez az első irány!

Ha a síromat meglátom és még élet van bennem, megremülök, megfagy a vérem, de azután megfordulok és azt mondom: élni akarok, Isten engem úgy segéljen, élni akarok! A keresztény kultúrának, a kereszténységnek, a katolikus egyháznak elsősorban azt kell mondania: élni akarok, élni akarok, a lelkemet Istentől kölcsönöztem, segíts meg engem, Uram! Ez az élet reakciója a haldoklásra.

A második szörnyű meglátás, mélyen tisztelt Közönség, ez, hogy úgy mondjam, a liberalizmus csődjé.

Istenem, hogy merek én liberalizmusról szónokolni magyar társaság előtt. Liberalizmus, vagyis egy szellemtelen irányzat, egy irányzat, amely elfogadta a kereszténységet mint történelmi faktort, mint nagy kultúrhatalmat, de nem kér belőle saját lelkének és a társadalomnak irányítására. Szabadságot akar. Szabadon akar gondolkozni, szabadon akar erkölcselenkedni, házasságot kötni és bontani, szabadon akar egykézni és szabadon akar siberolni, ha lehet.

Nem akarom ennek a liberalizmusnak a genealógiáját előadni, de az biztos, hogy nekünk kell politikai szabadság, kell a szabad ég, kell több levegő, nekünk nem kellenek a bürokratizmus kamarilláinak macskazugai, nekünk XIV. Lajosnak fensége nem kell, mi szabad emberek akarunk lenni, de a kereszténység gondolata szerint, a szabadságot a tekintéllyel kombinálva, az igazsággal összekapcsolva, a szabadságot törvények alatt értve. Ez az a nagy próba, ahol a liberalizmus megbukott, és úgy oldotta meg a problémát, hogy az teljesen hasonlít a felséges pannonhalmi monostor egyik ablakfülkéjének mintájához. Ez egy óriási hordót ábrázol, amelynek leváltak az abroncsai és épen dől ki belőle a bor. A műre ráírták: *Libertate perivit*, — tönkrement a szabadságtól, aminthogy tönkremegy a hordó, ha az abroncsait leveszik. Tönkremegy a szabad mozgás szabadsága: a társadalom, az emberi ész is így van, minden így van. A dolog rendje az, hogy ezek a fogalmak: szabadság és összetartás, szabad mozgás és organizáció nem választhatók el. A liberalizmus ezt nem tudta megcsinálni, hanem adott nekünk tudomány-szabadságot. Képzeld el, ugyan mit tanítottak Budapesten az egyetemeken a hatvanas, nyolcvanas években. Tudomány-szabadságnak nevezték azt, hogy minden tücsköt-bogarat, minden számárságot, minden lehetetlenséget előadhattak, belátásos és belátástalan elméleteket, kezdve Piklertől, minden erkölcselenséget, pacifizmust, destrukciót, mindent tanítottak. Nem kellett más, csak egy kis doktori pallium a hőbortosok nyakába, mindjárt felmehettek a katedrára.

És a magyar közönség, mint valami hipnotizált, levágta magát a nagy bálvány előtt. Megcsinálták a liberális sajtó-szabadságot. Hogy ez mit jelent, nem kell elmondanom. De azt megemlítem, hogyan hidegítette el a liberalizmus a katolikus családokat az anyaszentegyháztól. Hogy mi módon változtatták el ezt a katolikus hitet a nuncius úr ökegyelmessége szavai szerint indifferentizmussá, vagyis hitközönnyé, azt sajnos tapasztaltuk.

Hogy mit csináltak gazdasági téren, azt nem az én feladatom fejtegetni. Én csak azt látom, hogy a földet elcsúsztat-ták, és a koldustarisznyát a magyarok nyakába akasztották, és adtak nekünk egy borzasztó nagy szabadságot: útlevelet Amerika felé. Felnitották a Kárpátokat, szabadon jöhetett be mindenki, úr vagy nem úr, ez volt a gazdasági szabadság. Nem mondom, van parlamenti szabadság is — tudom, hogy itt tiszteljük a parlamenti elnök urat, nem akarok valamit

mondani, ami sértő lenne, — de a parlamentarizmus is lejárt a magát ! Nekünk nem liberalizmus kell ebben a rossz értelemben, nekünk nem tudományszabadság kell abban az értelemben, hogy akármilyen számár akármit taníthasson, hanem az kell, amit Harnack berlini professzor mondott : «Wahrheit geht vor Freiheit !» Az igazság ellen nem lehet szabadság. Az államnak pedig, bármilyen nehéz, arra kellene iparkodnia, hogy a tradíciók fenséges életbölcseisége ellen, a kereszténység kétezer esztendő maradványai ellen ne engedjen szabadságot, akármilyen felhatalmazással habilitált tanár úrnak. Jól tudom, — különben a miniszter urat is itt tiszteljük — milyen nehéz és nagy feladat ez, de oda kell hatni : a javulásnál, a fordulásnál akarni kell ennek az érvényesítését. Akarni kell !

Amikor szabadságról és liberalizmusról szölok, engedjék meg, hogy egy gondolatot kiemeljek az elnök lelkéből is : Nekünk nem kell szabadság a magyar egyetemi ifjúságnak az egyetemről való kilicítálására !

Aki tanul, az okos lesz. Helyes, minden ember tanulhat. De én nem hagyom magam ezen az absztrakt elven kidobni házamból, hazámból, egyetememről, boldogulásom színhelyéről ! Különben majd arra jutunk, amit — nem akarom megmondani, melyik — híres magyar finanszminiszter rögzített szavakba : «Nekem mindegy, hogy ki fizeti az adót». Tetszik látni, a liberalizmus elve hova vezet? Megmondom : Nekünk nem mindegy, hogy ki fizeti az adót !

Tisztelt Közönség, nagy szót mondom, ne botránkozzanak meg : *mi* akarjuk fizetni az adót ! Ezzel a rettenetes liberális nemzetrontó, gazdaságot elűszató, emberi lelkeket, világnézeteket összekavaró iránnyal szemben, ismétlem, az egész vonalon a katolikus kereszténységet kell vallani. A katolikus kereszténység igazságaihoz ragaszkodjunk, azokból ne engedjünk, és bizzunk abban, hogy aki ezen az alapon áll, nem terméketlen sziklán áll, hanem a tavaszi vetésnek, az őszi vetésnek felséges hantjain, és ott megél.

A harmadik, Tisztelt Közgyűlés, — röviden végzek vele — az a szociális struktúra romlása.

A szociális struktúra szövetsejtjeinek a szívébe belehatolt a baj. Milyen baj? Az, hogy nincs összetartás, nincs szeretet, hogy a társadalom részei széthúznak, hogy az önzés és a gyűlölet saját hazánkban nem barátot barát mellé, hanem barátot ellenség mellé állít. Rettenetes az, amit a szociáldemokrácia hozott ránk. A szociáldemokrácia — tu-

dom — valamikép jót akart. De ők maguk láthatták, hogy ezzel a szisztémával, az osztályharc szellemével, az elégtelen tömegek folytonos megmozdításával, mondhatnám nevelésével, hova jut a társadalom. Képtelenség! Ezen nem segíthet más — szabadjon egyenesen kimondanom — csak a Jézus Krisztus szeretete! Tudom én, hogy kell törvény, hogy keljenek a népjóléti intézmények — hogyne kellene nekünk mindez, de a fődolog a szociális érzék.

Tudják, mi az? A meggyőződés az erkölcsi rendről, és a törekvés ezt az erkölcsi rendet a társadalom egész életvonalán érvényesíteni. Ez a szociális érzés. Ezt a szociális érzést bele kell állítani a mi művünkbe. Németországban, azt mondják, hogy ott óriási szervezetek vannak, de nagyon csekély a szociális szellem. Testvéreim, van nekünk sok művünk, legyen még több, de a fődolog mégis csak a szociális érzés, a szociális gondolat és a szociális organizáló erő.

Ezután következik a másik nagy feladat: ezt a szociális érzést bevezetni a társadalomba, a családba, a nevelésbe, az iskolába, a munkáviszonyokba, a lakáviszonyokba, a szociális intézményekbe, szóval az egész vonalon bevezetni.

Én tehát a katolikus kongresszus irányítására ezt a három elvet ajánlom: a katolikus hitélet kimélyítését a destrukcióval szemben, a katolikus hit vallását és gyakorlását az élet egész vonalán a liberalizmussal szemben, a katolikus keresztény szeretetet, az igaz szociális érzést minden szociális törekvésben és a társadalom egész életében.

Nem akarom beszédemet berekeszteni anélkül, hogy egy felséges akkordot meg ne csendítsek. Ez az akkord az, amit önagyméltósága, a nuncius úr mondott: Amikor a keresztény európai kultúrát akarjuk megsegíteni, számítsunk azokra, akik szintén keresztények és akik szintén magyarok! Számítsunk azokra, mert ha én igazán, szívből katolikus akarok lenni, nem azt mondom, hogy én a kálvinistát gyűlölöm, a luteránust üldözöm, hanem Szent Ágoston szavaival fogok felelni: Diligenter interficite errores, diligite errantes. Üldözzétek és tegyétek tönkre, ha lehet a tévelyeket, de szeressétek a tévelygőket!

A tévelygőket szeretni tolerancia, a tévelyekkel szemben közönyösöknök lenni indifferentizmus. Az indifferentizmus az, ami objektumra, a tolerancia az, ami szubjektumra vonatkozik. Amikor mi megállunk itt és igazán katolikusok akarunk lenni, akkor kinyújtjuk a kezünket és megfogjuk azt

a másik kezét, amely szintén a kereszténységet védelmezi és a magyar hazát talpra akarja állítani.

Ismétlem, amit a nuncius úr őnagyméltósága mondott : «Mi a liturgiát nem keverjük össze, ez természetes, nekünk nem kell olyan szertartás, amelyben össze-visszamegy minden. Nem kell semmi, ami a katolicizmus integritását valamiképen is gyengíthetné.» Ebből nem kérünk. De ismétlem, az igazi tolerancia alapján akarok állni mindazokkal, akik ezért a nagy célért velünk együtt baráti bajszövetségre kezét fognak. Legyenek meggyőződve a mi atyáinkfiai ott túl, itt nem lesz püspök, aki a szabadkőművesekkel egyesül ! Tehát fegyverbarátsággal és a nagy célnak tiszta látásával akarunk indulni, akarjuk a katolikus hitet, akarunk nem-liberálisok lenni, szívből akarjuk a szociális munkát, a keresztény társadalmat. Keresztény Testvéreim! Tudjátok, hova vezet ez az orientáció? A nagy oriens : a Jézus Krisztus felé !

Időszerű katolikus konstrukciók.

(1926)²⁸

Beszélünk Magyarország többszörös rekonstrukciójáról, vagyis újjáépítéséről s rámutatunk azokra a korokra, mikor a nemzeti lélek vagy nagy veszteségek s leromlások érzetétől, vagy elmaradottságának öntudatától hajtva megembelelte magát s lábraállítani, kiépíteni s fejleszteni akarta az országot. Épen úgy beszélhetünk a katolikus szellemi világ fölépítéséről s újjáépítéséről, mikor nagy támadások s megzavarások vagy új igények s szükségletek behatása alatt állva tájékozódunk a korszerű problémák s a változó lelki, társadalmi s kulturális igények iránt s ezeknek megfelelően alkotjuk meg a mi katolikus világképünket.

A rekonstrukció e szükségessége onnan ercd, hogy a mi hitvilágunk is oly épület, melynek vannak ősi elvei, rendületlen megváltozhatatlan alapjai, erőssége és falai, de vannak kulturális betétjei is, melyeket a tudomány haladása s a kultúra fejlődése, a gazdasági élet, az alkotmányos s nemzetközi viszonyok elváltozása nyújt s melyeket mi vagy elfogadunk s magunkévá teszünk, vagy azokkal szemben részint tartózkodó, részint visszautasító álláspontra helyezkedünk. Ennek a két elemnek, a változatlannak s a változónak szinthezise adja a lelki világot s meghatározza annak jellegét, azt mondanám: stílusát. Mint ahogy ugyanazon áldozati oltár s annak nagy értéke, az Eucharisztika fölött emelkednek bazilikák, román és gót dómok, barokk és rokokó templomok, úgy stilizálódik a mi szellemi világunk is, katolikus alapon, katolikus hittitkok fölött, de az új s változó betétek szerint más és más stílusban.

Kérdés már most, hogy a mai kor a katolikus gondolkodásnak s a katolikus akciónak milyen korszerű orientációját kívánja; tudnunk kell, hogy mely pontokon vetődnek föl új nehézségek vagy föladatak a katolikus világnézet és akció kiépítésére s mire kelljen a katolikusoknak figyelmü-

ket koncentrálniok, hogy a fejlődés igényeinek megfelelhessenek. Nem terjeszkedhetem itt ki minden idevágó problémára, hanem szemügyre akarom venni először azt, hogy mily állást foglaljunk el az *intellectuel világ* vallást érdeklő mai áramlataival, azután a *laicizált kultúrával* s a *tömegek aposztaziájával* szemben.

Ami az *intellectuel világ* tudományos hadi állását, azt mondanám, az ellenséges front tüzéségét illeti, arra nézve valami új orientációra nincs szükség. Nincs szükség azért, mert a tudományos téren sehol sem adta elő magát valami oly mozzanat, mely a hitnek újabb nehézséget csinálna.

Mi a mult században megcsináltuk a hit s a tudomány, az ész s a vallásos élet szinthezisést. Végigküzdöttük azokat a harcokat, melyeket filozófia és természettudomány, történelem és régészet, gazdaság- és kultúrtörténet nagy haladása indított a hívő felfogás ellen. A támadás minden fronton megtörtént, és sorba fölvonultak a Darwinok és Haeckelek, a deterministák és materialisták, a szubjektivisták és túlzó idealisták, a Stirnerek és Nietzschek, a Straussok és Loisyk és Delitzschek, a modernisták és marxisták, a Leninek és Bucharinek s nem is tudom, hogy mely új oldalról érje a katolikus világnézetet új támadás. A mult század a kantián-filozófia uralma alatt s a természettudomány bővületében állott; a tudományok akkor új problémákat gördítettek elénk, de sikerült az új szintájon is a szinthezist a hit s a tudomány, az ész s a vallás közt megcsinálni, oly módon, hogy a tudományt is szeressük s a hitben is gyermekek legyünk.

Ezen az alapon állunk most is; mi a vallást egybekötjük a tudománnyal, sőt mi a modern ideálokat is az egyházban szeretnők realizálni s a katolikus hitvallást egybekötni a modern műveltségnek minden elemével. Szemeink előtt lebeg a tudománynak, a katolikumnak s a modern műveltségnek szinthezise. Ezt a helyzetet és törekvést illusztrálja az a kis incidense a berlini egyetemnek, mikor Guardini, a germanizált olasz tartotta székfoglalóját. Az ő tanszéke «Professur für katholische Weltanschauung». Ezen a bevezető előadáson megjelent az aposztatált Hoensbroech gróf is s kérdezte a tanárt, hogy mily alapon akar itt előadást tartani: Katolikus alapon-e, vagy tudományosan, «auf wissenschaftlicher oder katholischer Basis?» A felelet csak az lehetett, hogy nem katolikus *vagy* tudományos, hanem katolikus és tudományos alapon. Ez nem kettő, hanem egy. Aki ezt a kettőt szétválasztja, rosszul tesz és rosszul jár.

Mi nem ismerjük el a szétválasztást, vagy éppen az ellenkezést, hanem szolgáljuk a kapcsolatot !

Azonban vannak a mai szellemi világnak oly lelkiállapotai, melyekkel meg kell küzdenünk s melyek közül kettőt emelek ki, az egyik a nagy indifferentizmus, mely a lelkekre ült, a másik pedig a vallásosság bizonyos beteges szétfolyása és szertelensége az álmisztikában, a spiritizmusban, a theozófiában s mindennemű szektárius babonában.

Ami a modern indifferentizmust illeti, az a skepszisből való, mely mindenütt kísérője az intellektualizmusnak. A XVII. században éppen úgy, mint most. Akkor a nagy protestáns s katolikus hitviták után mint deizmus jelentkezett ; manapság pedig mint vallási blazirtság. Az emberek belefáradnak a hit nagy problémáinak feszegetésébe, mint melyek végleg célhoz nem vezetnek s a lemondás tehetetlenségében kedvüket veszítik. Nem bírnak megküzdeni a problémával. Ők nem bírnak a végtelennel s a misztériummal, érteni akarják ; de azt nem érteni, hanem annak hódolni, azt elfogadni s átélni kell.

A hit nemcsak fogalmi konstrukció, hanem akció ; azt akarni, átérezni, megélni kell. Aki nem így konstruál, az rosszul épít, s aki rosszul épít, annak romba dől a háza. Az indifferentizmus az intellectuel lelkek csődje. Az indifferentizmus kedvetlenség ; elkedvetlenedése az intellectuel kevésységnek, mely még mindig azzal álmodik, hogy képzetbe foglalja a világot s kottákra szedi a világ harmóniáit s diszharmóniáit. Mit tegyünk ez ellen? Mi e részben a magasabb és átfogóbb bölcseséget követjük, mi nem fogalmakat, hanem valóságot szeretünk. A mi viszonyunkat a valósághoz nem meríti ki a fogalom, a képlet, az intellektuális világ, hanem a tett. A mi tettünk a hit ! Hitem nemcsak fogalmi konstrukció, hanem akció ; az életfolyam lejtése, hulláma.

Ami a másik tünetet, az álmisztikát, a spiritizmust s theozófiát illeti, valóban megdöbbenő, hogy a vallásos érzés, mintha az egyházban kielégítést nem találna, külön utakon keresi az Istent. Mintha valami melegebb, közvetlenebb, bensőségesebb elmélyedésre volna szüksége, külön szektákat alakít, csoportosulásokat s szeanszokat tart. A kinyilatkoztatás helyett külön értesüléseket, szellemektől üzeneteket keres. Próféták s apostolok helyett theozóf írókra s spiritiszta médiumokra hallgat s az egyházban nyíló s ellenőrzött utak helyett új utakat s nem is utakat, hanem útvesztőket s nyaktörő ösvényeket keres.

Ebben a nagy általános vallási szubjektivizmusban, ebben a szertelen kapkodásban és szentimentalizmusban s a külön utakon s ösvényeken elinduló bizonytalanságban és zürzavarban nekünk Szent Pálnak követelményét kell hangoztatnunk: *Unus Deus, Unus Christus, Una fides, Unum corpus*: egy az Isten, egy a Krisztus, egy a hit, egy a testület, s hozzátehetjük: egy az út. Egy Istent hinni, egy Krisztust vallani, egy hitet élni, egy testülethez tartozni s egy úton járni.

A szekták és theozófiák, a spiritizmus szellemi üzenetesei között Szent Pál a korintusi levélben «biztos kürtszót» emleget, melyet követnünk kell, mely a lelkeket eligazítja s vezet. Kérdem, hogy a modern vallási zürzavarban hol az a *biztos kürtszó* s hol az az egyetlen *s hivatott vezető*? Talán a theozófiák erkölcsi fejtegetéseiben? Vagy Maeterlinck és Kaiserling és Rudolf Steiner műveiben? Talán a trance-álomban mesélgető médiumoknak, e modern szibilláknak merengéseiben? Mondanak-e ezek az új theozófok, a vándorbraminok s a beszélő médiumok különbet, mint amit a Szentírás mond? S hallgathatunk-e rájuk, ha olyasmit mondanak, ami az Irással s a hittel ellenkezik?

De hát ők állítólág a túlvilág üzeneteit adják s minket a szellemekkel kapcsolnak. Igen, ezt mondják; de tudjuk-e mi igazán, hogy kik azok, kik nekünk üzenetnek, s ha nem tudjuk, hihetünk-e nekik? Hátha rossz szellemek, kik szépeket mondanak s minket a hittől, Krisztustól és az Egyháztól eltérítenek?! Hányan veszítették el a hitet Krisztusban s a megváltásban a spiritizmus révén? Tudom, hogy a spiritizmus csodálatos tünetényei, melyek a lélek misztikus világára mutatnak rá, sokakat meg is térítettek, de ha ezek az ő megterésükben nem csatlakoznak Krisztushoz s az Egyházhoz, akkor mindig ki lesznek téve a veszedelemnek, hogy a bizonytalan ösvény, melyen tipegnek, ismét tévutakra vezet el őket. Mert ha a spiritizmus egyáltalában igaz, s ha mi kinyilatkoztatást s eligazítást közvetlenül a szellemektől is kapunk, akkor végre is nincs szükség Krisztusra s a kinyilatkoztatásra, s ezt a szerencsétlen logikát láttam érvényesülni modern spiritisztáinkon.

Épen úgy Szent Pál *egyellen fundamentumát* ismeri az üdvösségnek, *Krisztust s az Egyházat*, s azt hirdeti az akkori szellemidézőkkel, platonista theozófokkal s az akkor kezdődő s buja flórába szökő gnózissal szemben. Találunk-e mi más fundamentumot üdvösségünk számára a mai szubjektivizmus szertelenségében? Minden theozófiának s spiritiszta irány-

zatnak bizonyítania kellene, hogy Istentől jön, hogy olyan «sophia», mely a «theostól» jön. Krisztus Urunk sem vette rossz néven Keresztelő szent Jánosnak, hogy kérdezteti őt : «Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várunk?» Sőt szívesen veszi s üzeni neki, hogy küldetésének kritériumai a csodák : «A vakok látnak, a bénák járnak, a siketek hallanak, a holtak feltámadnak, a belpoklosok tisztulnak, s boldog ember, aki bennem meg nem botránkozik». (Máté 4, 5.) S mit felelne a buddhizmus, a theozófok, Kaiserling és Rudolf Steiner, mit a braminok a kérdésre, hogy min ismerjük föl, hogy Istentől jönnek? Bizonyára csak eszükre s tanaik szépségére hivatkozhatnak, de nincs megbízó levelük ! S mit mondhatnának a spiritiszták? Nem mást, mint hogy az asztalok táncolnak, a harmonikák megszólalnak, kopogások hallatszanak, médiumok gyötrődnek s félholtra kimerülnek. S mindez kékes vagy bűvös vörösös lámpák fényénél, misztikus félhomályban, meg izgató előkészületek után. Hát az Úr hol mutatja be megbízó levelét? A galileai napfényben, a puszta s az utcák plein-air-jében, nem is berkek s erdők sötétjében. Nem kis körben, hanem sokszor ezer meg ezer bámuló ember nyilvánosságában cselekszi csodáit, pl. ötezer embert táplál a pusztában öt kenyérrel, két halacskaival. S mik a spiritizmus csodái? Levitációk, materializációk, hangok, kopogások, szellemfotografálások, s mindez félhomályban, misztikus megvilágításban, ellenőrizhetetlen manipulációk keretében.

Ki fogja ezekre a bizonytalanságokra, ezekre az ellenőrizhetetlen kinyilatkoztatásokra lelkét, sorsát s üdvösségét bízni? Nem tudjuk, hogy e rendkívüli tünetek nem-e az öntudat alatti léleknek fölhevart mélyeiből, tehát nem is szellemektől valók. S ha szellemek, nem tudjuk, hogy kik, jók-e, rosszak-e? Az amerikai Lodgson összehasonlítja a spiritizmusnak túlvilági közlekedését oly két félnek érintkezésével, kik egy részeg hirnök révén közlekednek, s hozzá teszem, hogy aki itt üzenget, az egy kontroll alá nem állítható ismeretlen. Ebbe a feneketlen szubjektivizmusba, a beteg psziché paroxizmusaiba, a theozófok erkölcsi fejtegetésébe állítsuk bele a nagy tény, Krisztust, s állítsuk föl vele a törhetetlen oszlopot, az Anyaszentegyházat s hallgassunk a nagy zürzavarban a biztos kürtszóra.

Ez katolikus konstrukció lesz !

A másik katolikus orientáció a tömegaposztáziára s a laicizált kultúrára vonatkozik.

Vegyük az elsőt. Tömegaposztázia alatt az a hitehagyást

értem, melyet a szociáldemokrácia állított bele a modern világba. Biztos, hogy a modern korban ez a legnagyobb s leg-szomorúbb hitehagyás, mely a munkástömegeket az Anti-krisztus zászlaja alá toborozta s mely új hitvallást fogadta-tott el velük, olyat, melyet a föld szelleme, a történelmi mate-rializmus sugallt.

Aki hisz abban, hogy nincs más név a világon, mint a Krisztusé, melynek erejében üdvözlünk kell, az a keresz-ténység e modern rianása mellett nem mehet el megrendülés nélkül s keresni fogja először az okát e rianásnak, azután a módját annak, hogyan lehessen e szakadékot kitölteni, s a kapcsolatot a proletariátus s az evangélium közt meg-teremteni.

Mi az oka a munkástömegek hitehagyásának, s ami ezzel együtt jár, mi a szociáldemokrácia erejének forrása, mely a milliókat magával ragadja? A szociáldemokrácia ereje nem Marx Károly filozófiája s nem a történelmi materializmusnak frázisai, melyeket Isten, Krisztus s az Egyház ellen formál. Hiszen ezek a frázisok már régi dogmák, antithézisek, s ezek zászlaját meglohogtatták már mások is. Hasonlóképen a szociáldemokrácia ereje elsősorban nem is a szervezkedésben rejlik, hanem abban, ami a szervezkedést lehetővé, sőt szük-ségessé teszi, ami ezt a fogcsikorgató s elkeseredett lelkesülést fűti s a milliányi tömegek összetartását acélkeménnyé kala-pálja, ami nem egyéb, mint a proletariátus nyomora és szen-vedése, elhagyatottsága s kétségbeesése. A szociáldemokrácia ereje az a vagyon, föld, ház, otthon, remény nélküli proletá-riátus, az emberhez méltó lét anyaföldjéből kiszakított, gyö-kérvestett tömegélet és tömeglélek.

Tartsuk szét s különböztessük meg e kettőt: más a so-cióldemokrácia s más a proletariátus problémája. A szociál-demokrácia az a cölöpépület, mely a proletariátus vizei, pos-ványai fölé épült, de ha e vizeket lecsapolják, akkor fölös-legessé válik a cölöpépület; ha megszűnik a proletariátus, meg-szűnik a szociáldemokrácia is.

Valaki erre azt mondhatná, hogy ezek ugyan radikális, de olesó jótanácsok a katolikus akciónak eligazítására, s mégis azt kell mondanom, hogy a katolikus akciónak min-den áron a kapitalista termelésnek mai anarchikus módja ellen kell irányulnia, s világosan kell látnia, hogy a kapitaliz-must más termelési módnak kell fölváltania, mely a munka és a tőke új kapcsolatán, a munkásnak s a tőkésnek közössé-gén épül. Nckünk programmunkba kell vennünk a termelés

e reformját, s ez irányban kell dolgoznunk a proletariátus érdekében, magának a proletariátusnak megszüntetésén.

Ez egy katolikus orientáció a szociáldemokráciával szemben.

Ne féljünk itt a radikalizmus vádjaitól. Aki ezzel vádol, annak mi azt feleljük, hogy voltaképen csak azt akarjuk, amit XIII. Leó pápa akart.

XIII. Leóval hirdetjük, hogy a proletariátusnak joga van emberhez méltó életre, joga az otthonra, a család fenn-tartására, a munkának a termelés gyümölcseiben való igaz-ságos részesedésére.

Valljuk, hogy ezt nem lehet megtenni a mai rendszer gyökeres megváltoztatása nélkül, s hogy ahol milliókat kell jobb helyzethez juttatni, ott azoknak, kik birtokolnak, áldo-zatot kell hozni.

Valljuk a magántulajdon szentségét, de nem minden magántulajdonét; nem valljuk a plutokrácia rettenetes uzso-ráinak, nem a közjával ellenkező terjeszkedésnek jogait. A magántulajdon a kapitalizmusban oly méreteket ölt, hogy arányai elfojtják az életet s kevés kézben halmozzák föl a világ gazdagságát. Erre nincs jog, s erre nincs szentség; erre nem terjeszkedik ki a tulajdon szentsége sem. *Nem az elv állöréséről van itt szó, hanem a mértékről, melyben az elv valósuljon*, hogy milliók egzisztenciáját, a még nagyobb elvet, magát az emberi életet lehetetlenné ne tegye.

A katolikus konstrukció tehát a nagy aposztáziával szemben az lesz, hogy nemcsak nem hangoztatjuk a kooperá-ciót a kapitalizmussal, hanem ráállunk a pápa által hangoz-tatott természetjogi s tulajdonreformi alapra, s onnan vilá-gitsunk rá s követeljük az állapotokon a változtatásokat.

Ébresszük s neveljük önmagunkban s körünkben a szo-ciális érzést, s szellőztessük a proletariátus szenvedéseit, ébresszük mindenfelé az érdeklődést s a szociális részvétet, s segítsük a szervezkedését.

Tudom, hogy a kapitalizmus is szükséges fejlődési etap, s hogy nem lehet egy termelési módot egyszerűen lefűjni s helyébe mást dekretálni; de az eddigi fejlődés már mutatja a kapitalizmus egyoldalú túltengéseit, s az egész világot megint a munka s a tőke új közösségekbe való egybefoglalá-sára ösztönzi...

A tömegek hitehagyásán csak ily állásfoglalással és ily mentalitással lehet segíteni. Ferenc is küzdött a kedvetlen s az elkeseredett szegénység ellen; még pedig úgy, hogy éne-

kelni tanította őket, hogy énekes szegények legyenek : a mai óriási különbségek és szenvedések közt nem a szegényeket kell énekre tanítani, hanem a gazdasági állapotok fogcsikorgató diszharmoniait kell harmonizálni ; attól aztán lesz emberséges és egyszersmind keresztény emberi élet.

A másik fontos orientáció a Krisztustól, az Egyháztól idegenkedő — mondjuk — a laicizált kultúrára vonatkozik. Ez a kultúra némely pontjában egészen ellenséges, mert tagadja a katolikus hitelveket, más tekintetben pedig, ha nem is tagad s nem is támad, de egészen önálló s pogány nézeteket vall, s ily értékeket tisztel s így egy idegen világot állít föl a krisztusi világgal szemben. Szent Agoston ezt *a két világot* úgy hívta : *Civitas Dei et civitas mundi* — a krisztusi kultúra és a világi civilizáció. Ez a civilizáció a földi élet bűbájával, óriási erő kifejtéssel, technikai világhódítással, az értelem, a szépség, a testnevelés, az egészség, a sportok kultuszával dolgozik. A világba állítja a tömegeknek, a kenyérkeresetnek, a tudományos s művészi munkának ezerféle tagozatát ; kerttelen s udvartalan bérházak sorait, utcákat, melyekben kilométer távolságban áll egy-egy templom. Idegen embertömegeket halmaz föl, melyek a hit s erkölcs, a szolid tradíciók talajából kiszakadtak, s épen ezért ezeket az idegen nézetek és elgondolások, a pénz ördöge s az élvezet vágya s viharja sodorja és kavargja, mint ahogy a dantei pokolban az úrrá lett bűn tépi s ragadja a lelkeket.

Már most mily orientációra van szükségünk ezzel a laikus kultúrával szemben?

Mindenekelőtt arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nyugateurópai kultúra a kereszténység gyökeréből fakadt s arról le nem téphető. Hinnünk kell, hogy a kereszténységnek ahogy missziója volt egészen az új korig kultúrát teremteni : úgy van missziója most is az isteni erőt a világba állítani s azok kihatását a nemzetekkel megéreztetni. «La vita è missione» — mondotta az olasz Duce ; — mennyivel inkább misszió az a természetfölötti életáram, az egyház, úgy hogy mondhatjuk : «La chiesa è missione». Mi e misszióban hiszünk, s e misszióban járunk.

Másodszor szem előtt kell tartanunk, hogy a keresztény kultúra infekció módjára hatott ki a római-hellén kultúrában, hogy az evangélium szerint a kereszténység élesztő volt — «fermentum» —, mely a lelkekre kihatott s azokat elváltoztatta. S kiknek révén s mi által terjedt szét? A hívek révén. A keresztények, akár a Capitoliumon, akár a suburrá-

ban, akár az ergastulumokban, akár palotákban laktak, környezetüket lelkükkel «inficiálták»! Nem a tizenkét apostol térítette meg a világot, hanem minden megtért apostol lett, tüzet fogott a lelke s gyújtott. Lélek kihatott lélekre. Voltaképpen embereket másképp, mint lélekkel — idetartozik első sorban az Isten lelke, a kegyelem — fogni, hódítani, emelni s vezetni nem is lehet. Az a háló, mellyel embereket fogunk, ugyan fogalmak s demonstrációk szemeiből van kötve, de a húzást, a vonzást s a tulajdonképeni fogást nem a hálószövet s a hálókötés eszközli, hanem az a kéz, az a szív, az a vér, tehát az az eleven ember, ki a hálót kezeli. Élet, kultúra számára csak így lehet talajt nyerni, s így lehet az elfoglaltat megtartani.

A modern világban kevés van ebből az infekciós s térfoglaló kereszténységből. A papság búzgósága a régi pasztoráció útján jár, s a jó pásztornak evangéliumi parabolájára van beállítva, ki a kilencvenkilenc juhát biztonságban hagyja s elindul a századiknak keresésére. Mi jól prédikálhatunk, buzgón katechizálhatunk, szívesen gyóntathatunk ; de azt, hogy igazán az emberek után, a családok után, a házakba s a világ útjain az egyesek után járjunk, az még újabb etap, melybe beleállunk. Erre még a papság nincs beiskolázva, hogy mit csináljon, ha száz juha közül kilencvenkilenc szalad szét s egy marad a karámban — az igazán pusillus grex —, egy marad biztonságban? ! Arra a parabola ki nem terjed. Ezt a munkát nem győzi, s okvetlenül szüksége van, hogy sok legyen körülötte az «infekciós» ember, a világító, a kereszténységet sugárzó hívő, oly hívek, kik a krisztusi missziót fölkarolják s a hivatalos lelkipásztornak diakonusaivá s diakonisszáivá, kooperatoraivá s káplánjaivá váljanak. E nélkül a katolicizmus elmerül a nagyvárosi kultúra lápjáiban !

Van-e a magyar katolikus Egyházban elég ebből az infekciós emberből? !

A katolikus Egyháznak is az a baja, hogy rengeteg sok híve csak holt terhet jelent neki ; hogy hajója sok hullát visz, denominációkat, anyakönyvi rovattölteléket. Méltán unhatja az egyház ezt a sok unott arcot, ezt a sok lelketlen, blazírt embert, kik azt mondják, hogy katolikusok, de nem látni szemükben az Isten fiainak fénycsillámát, nem látni homlokukon sem a hit csillagfényét, sem a szeretet napsugarát. Méltán unhatja ezt a sok pocsolyaembert, kiknek katolikus lelkisége, mint a sárrét nádasainak vizere, alig hogy folydogál, nemhogy turbinát hajtson.

Ennek a kurtatekintetű, lelketlen kereszténységnek poros útjaira illenek azok a színevesztett pléh-Krisztusok, azok (on) a korhadt keresztfakon, hervadt bokrétás, földrehajló feszületek, mintha csak temetésüket várnák. Ah, ha a pléh-Krisztusok megelevenednének s limpiászi feszületekké válnának! Ah, ha a kőből s fából faragott krisztusszobrok megelkeszlénének, ha az Oltáriszentség színeinek fátylai szétlebbennének s a valóságos Krisztus lépne onnan elénk! Ah, ha a mi kisvárosias, nyárspolgári katolicizmusunkból világot emelő s üdvözítő hatalom válnék! Ha a világ folyására s a társadalom mentalitására, szokásaira, hitközönyére, illetőleg nem-katolikus életére kihatni akaró és tudó hatalommá lenni akarna!

De Isten ments, hogy általánosítsak. Vannak katolikus férfaiink és asszonyaink, kik a világító s útmutató s térfoglaló katolicizmus hívei. Férfiak és nők, kiknek intellektuális világát, etikáját és karakterét a katolikus hit jellemzi, kiknek a hit világít, a nagy «Logos», kiknek mértéke, útja s eligazítása a katolikus ethika, a nagy «Ethos», kik a célt, az utat s az erőt minden jóhoz Istentől veszik.

Katolikus emberek kellenek a mai világba, magas műveltséggel, de ugyanakkor az örök s végtelen távlatok fényével szemükben! Férfiak, kiknek mérlegében sok teendő, sok érdek esik, élethivatás és kenyér, gond és család; de döntő súlya csak két szónak van: Christus et Ecclesia.

Ilyen férfaiink, asszonyaink s leányaink s fiatalembereink, hál' Istennek, vannak, s azok dolgoznak szervezeteinkben, kongregációinkban, egyleteinkben s egyházközsegeinkben, a harmadrendekben, szívgárdákban, szent Vince-egyletekben, Credókban, a Szociális Misszióban, a Nőszövetségben, a Ligákban, a cserkész- s levanteegyletekben, a diák- s egyetemi kollégiumok pasztorációjában — s ez a munka mindenütt és minden téren térfoglaló s lelkipásztori munka.

Az egyházközsegekben osztályok s bizottságok alakulnak a részletes munkára. A kereszténység belátja, hogy nem győzi, s azért, valamint a klérus megkezdte a házi pasztorációt, úgy a lelkipásztori szellem kihat a hívekre, s azok is résztvesznek abban a házak, családok, utcák szerint felosztott lelkipásztori munkában. Behatolnak a házakba, családokba, kapcsolódnak egyesekkel, intenek, buzdítanak, s szavukkal s példájukkal s szeretetükkel mentenek, szerveznek, ellentállnak a rossznak s Isten felé terelik az önfelédtt s Krisztus-távolban kóválygó világot.

Ezek illusztrálására felhozok egy példát. Egy nagy, magyar katolikus városban a férfikongregáció ráadta fejét, hogy egy katolikus razziát tart, hogy föl akarja fedezni, miért üres a szép, nagy templom, s miért elhagyatott az Úr asztala és a szószék? A tagok ezért felosztották maguk között az utcákat, meglátogatták sorba a családokat, tudakozódtak az erkölcsi s hitéleti, családi állapotokról, az újságolvasásról, a gyermeknevelésről, a keresztény élet gyakorlatairól, a templomba s a szentségekhez való járulásról. Sok kellemetlenséget és sérelmet vágtak zsebre; de megkapták az egyház-községek igazi képét. Az eredmény például az egyik utcában az volt, hogy 120 katolikus család közül 20 úgy, ahogy megfelelt a katolikus élet követelményeinek, 100 — nem! A 100 családban keresztény élet helyett vadházasság, csak polgári házasság, válófélben levő házasfelek, elhanyagolt gyermekek, ijesztő szegénység, otthontalanság, elkeseredés, a bizonytalanság kínja a szűk lakásokban, erkölcsöket veszélyeztető hálás, szemérmertlenség tárultak a látogatók elé.

A kongregációk tagjai azonban be nem érték, hanem iparkodnak erre a sok téveteg emberre kihatni, jó szóval, buzdítással, példával, segítséssel a bajokat megszüntetni, őket az Istenhez s az egyházhoz közelebb hozni, a kereszténységet a vadság helyére állítani. Mily nagyszerű munka! De teheti-e ezt a pap ily segítség nélkül?

Csak ez az utcák, házak, családok szerint felosztott, állapotok, hivatások, foglalkozások szerint szervezett, papok és világiak által üzött modern pasztoráció képes a laicizálást, a hitehagyást megakasztani s a fonnyadt társadalmat eleven kapcsolatba hozni a krisztusi életáramokkal.

A vallástalan kultúra, a laicizált életmód terjed, mint a mozgó mocsár, mint a prairie-k gyeptüze, mint a mētely; csak ha kezét fogunk mindnyájan, leszünk képesek neki ellenállni.

Valahogy fordítva történik most, mint a régi pogányságban; az keresett apostolokat, papokat. Szent Pálnak Troasban látomása volt: látott éjjel egy macedon embert, aki hívta, jöjj át Macedoniába. Most az apostolok tárják ki karjaikat híveik felé, jöjjetek . . . álljatok ellent a mētelynek, irtsátok a züllés fonalgombáit. Ti mindenhová eljuttok, vigyétek szét a Krisztust. A laicizált kultúrában a laikus apostolkodás nélkül nem boldogulunk.

Egy harmadik feladatunk a laicizált kultúra méregfogának kitörésére az lesz, hogy legyen érzékünk a kultúrának

fölvetődő, újabb feladatai iránt, s hogy kapcsolódjunk az európai gondolatokkal, s hogy fogadjuk megértéssel a kitűnő német írónak, Hermann Bahrnak intelmét: «Nicht nur das katholische Glaubensbekenntnis soll uns vorschweben, sondern die Zusammenfassung und Realisierung aller Ideale in der Kirche». Vegyük szívesen a korszerű európai gondolatokat, s működünk közre az ő megvalósításukon.

Tudjuk, hogy minden korszaknak megvannak a sajátos meglátásai, megérzései s annak folytán sajátos gondolatai, uralkodó eszméi és törekvései. Ezekről nem szabad elzárkózunk, sőt ellenkezőleg, ezeket mind krisztusi szellemmel kell telítenünk s dolgoznunk kell megvalósításukon.

Ilyen európai gondolatáramlat, hogy csak kettőt említsék, egyrészt a nemzeti eszme, másrészt a Nemzetek Szövetségének nagyszerű és ugyanakkor katolikus gondolata. Nacionalizmus és szupernacionalizmus. Európai, de még inkább s már előbb katolikus gondolat! Gondoljunk arra, hogy a középkorban az Egyháznak sikerült már egy népszövetséget megteremtenie, még pedig azáltal, hogy az akkori «egész világot» megtöltötte ideális tartalmakkal, s meghatározta gondolkodását és magatartását. Ezt a középkori szupernacionalizmust később az önérdék és a nemzeti partikularizmus váltotta föl, hogy azután most megint megérjük az egyetemesség(nek) s egy modern szupernacionalizmusnak jelentekését. A szupernacionális katolikus Egyház bizonyára nem idegenkedik e törekvéstől, föltéve, hogy ez a szövetség az igazság alapján épül, s a nemzeti követelményeket kielégíti.

Ugyanakkor a másik európai áramlat, a nemzeti érzés ébredése. A nacionalizmust némelyek anathematizálják; nem kell azt anathematizálni, hanem meg kell keresztelni. A nemzet az Isten gondolata, s a nemzeti érzés a széttagozódott kultúra hordozója és fejlesztője.

A nemzeti érzés nálunk nem pogány, sőt azt a vallás glóriolája övezi. A nemzeti érzés nálunk vallásos érzés; megszentelte azt számunkra a hazáját s nemzetét szerető s Jeruzsálemet megsirató Krisztus könnye s a nemzeti eszmének s érzésnek szentjeinkben, Szent Istvánban, Szent Lászlóban, Szent Alfrédban s Szent Lajosban, Szent Jeanne d'Arcban és Kapisztrán sz. Jánosban oltárra emelése s megdicsőítése! Ne húzzuk le ezt a vallásos, szent eszmét oktan kérdések s azok körül megindult disputák zürzavarába, például, hogy mi vagyok én előbb, katolikus-e vagy magyar? Minek e kettőt szembeállítani? Mi kell a tölgynek inkább, napsugár-e vagy

föld? Levegő-e vagy víz? Okos kérdések és fejtegetések-e ezek?

Nekünk van egy szentelt magyarságunk s van egy magyar kereszténységünk, s mi egyiket a másikkal támogatni, kifejleszteni akarjuk. S ne ereszkedjünk ízetlen vallási vitákba, ne tágítsuk szét s ne keserítsük el a köztünk sötétlő szakadást.

S vannak ezekhez hasonló, modern — mondjuk — európai gondolatok, melyeket a katolikus kultúra érdekében fel kell karolnunk s bizalommal kooperálnunk, mint az Isten gondolatainak megvalósításában. Ne nézzük azokat eretnekségeknek a kultúra fáján, hanem új meg új hajtásoknak az élet gyökerén.

Úgy látszik nekem, hogyha a följebb ajánlt lelkipásztori buzgalommal fogunk a keresztény életnek testvéreinkben való élesztéséhez, továbbá, ha a keresztény lelkipásztori akció nemcsak a papságnak, hanem a híveknek is akciójává válik — végre ha a keresztény katolikus akcióba beleállítjuk az európai gondolatok kultuszát is, akkor végezzünk igazán korszerű konstruktív munkát s létesítjük azt a szinthezist, mely vallást és műveltséget, tekintélyt és szabadságot, erkölcsöt és szépséget, egyéni lelkiiséget és bátor, térfoglaló, apostoli szellemet egyesít s mely jobbra fogja tenni a világot! Bonaparte száz év előtt a szabadság nevében franciává akarta tenni a világot, a szovjet a testvériség nevében bolsevikivé akarja kifordítani; mi pedig az egyetlen, ősi jogon, Krisztus királyi jogcímén akarjuk azt kereszténnyé és műveltté és szabaddá s ezáltal legalább valamivel boldogabbá tenni.

Kultusz-kérdésekről.

(1907)²⁷

Nagyméltóságú Elnök Úr! Méltóságos Főrendek! Csak rövid időre akarom igénybe venni a Méltóságos Főrendek türelmét, hogy egyrészt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr programjának megszavazzam a bizalmat, másrészt pedig rámutassak arra a néhány pontra, amelyre megjegyzéseim volnának.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az ő előadásában nem mutatott rá directe a keresztény kultúrának motívumaira, elveire; de nem kell nekem szó ott, hol a megtestesült szó, a férfiú garántál az irányért. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a keresztény kultúra alapján áll, s kezet nyújt mindazoknak a törekvéseknek, amelyek ezt a kultúrát hathatósan előmozdítani, modern nagy gondolatokkal és intézményekkel megtermékenyítve fejleszteni iparkodnak.

Méltóságos Főrendek! Erre az erőteljes, fejlesztendő, magyar nemzeti történeti alapon álló kultúrára van szükségünk nekünk, kivált most, mikor világtörténelmi folyamat számba, de másrészt mese számba illő foszladozását látom a magyar társadalomnak.

Nagy baja van Magyarországnak most, Méltóságos Főrendek, nagyobb baja, mint Mohácsnál. Mert nem az a vérvesztés teremti le a nemzetet, amely a csataterén folyik, de az erőknék forrásait otthon érintetlenül hagyja, és nem az a földrengés és égrengés képez veszedelmet egy nép számára, amely annak tűzhelyeit felforgatja, hanem az a vérvesztéség alkot veszedelmet, amely kétmillió munkáskéztől foszt meg minket, és az a földrengés okoz veszedelmet, amely meghagyja ugyan a házat, de becsukja annak ajtaját, mert földönfutóvá teszi a népet. A magyar népnek lelkületében a magyar népnek erkölcsi, hazafias, vallási ideáljai borultak el, a magyar nemzeti érzés van meghasadva. Mintha két különböző zónának gyermekei volnának, úgy néz az alsó népréteg a felső osztályokra.

A kultuszminiszter úr erőteljes, hazafias nemzeti kultúrával akar ezeken a bajokon segíteni, és e részben erősíteni fogja elsősorban az ideális kihatású, erkölcsi befolyású tényezőket. Az 1848. évi XX. törvénycikkre támaszkodva meg akarja erősíteni a katolicizmusnak és a felekezeteknek az álláspontját, és valahányszor a katolikus autonómiáról beszél, mindannyiszor melegen szól hozzánk, mindannyiszor pártolólág nyilatkozik. Követeli ezt az állami érdek, mert Magyarország szabadságának bástyái, biztosítékai azok az erőteljes autonómiák, amelyek meg nem roppantják az államot belül, és védik kifelé. Már pedig a katolikus autonómia, meg vagyok győződve, az észszerű nemzeti fejlődésnek sohasem fog útjában állni, sőt gondolom, hogy nagy nemzeti missziót is teljesít, mert a nemzetiségeket, főleg a tót népet fel fogja karolni, közelebb fogja hozzánk hozni, hogy a katolikus tótok ne tartsák magukat sem másodrendű keresztényeknek, hanem hazafiaknak és testvéreknek.

Ugyancsak az egyház részéről a katolikus autonómiát, most mint valóságos érdeket tekintem, amelyet meg kell védeni, és amely intézményt meg kell alkotni. Mert hiszen nem azt a demokráciát szolgáljuk mi, amely alólról épít felfelé, és minden jogot a néptől, a tömegtől származtat, hanem azt a demokráciát szolgáljuk, amely a jogokat helyesen megosztva a köznek legjobb szolgálatát nyújtja. A püspökök — meg vagyok győződve — semmiféle ellenkezést az autonómiával szemben nem fejtenek ki. Én nem ismerek magyar püspököt, aki az autonómiát ellenzi. Mert nem tekintünk mi vissza sem Jusztinián császárra, sem Nagy Károlyra, sem a középkor századaira; legfeljebb azért tekintünk oda vissza, hogy az egyháznak alkalmazkodási képességét megtanuljuk, és ezzel az állami alkalmazkodási képességgel bele tudjunk állani a modern igényekbe és itt érvényesülni.

Sürgös kötelességének tartja a nagyméltóságú miniszter úr másodsorban a katolikus papság kongruájának rendezését. Valóban szegyenletes huza-vona — ha szabad azt mondanom — ez a kongrua-ügy, amely 20 év óta valóságos klerikális tengeri kígyóvá nőtt ki. Gondolom, ez onnan van, mert sokat disputáltunk elvekről, amelyeknek taglalásába én most nem ereszkedem.

Én, Méltóságos Főrendek, a tények alapján állok. A kultuskormány elfogadta a püspökök által ajánlott összeírási módozatot, azt végre is hajtatta. Most, Nagyméltóságú Miniszter Úr, kérjük, hajtsa végre tovább is ezt az okos

gondolatot, hogy az írott malasztból végre kenyér, életerő váljék. A katolikus papság valóban megérdemli ezt az ügybuzgóságot, mert hiszen túrt; erőszakos föllépésektől mindenütt tartózkodott; a sok alamizsna után reászolgált, hogy jogai is legyenek, jogai egy tisztas eltarthoz.

De a kongruával összefüggésben vannak másféle kérések is, szolgáltatások, párbér, párpénz, csirke, túró, faggyú, kézinapszám és ilyenféle szolgáltatások, amelyek végre is Magyarország közadózásában most fennállanak, és úgy viszonylanak a modern közadózáshoz, mint a cigánysátrak a szép fényes villasorokhoz. Ezt a közadózást okvetlenül meg kell változtatni. Követeli ezt a klérusnak elkeseredett lelkülete. Hiszem meg van mérgezve a buzgalma és elernyed a lelke, mikor a híveivel folyton viszályban van éppen a párbér és ezen szolgáltatások miatt.

Követeli ezt egyszersmind a népnek érdeke; mert az adó egy személytelen dolog, az adót lehet gyűlölni, de a párbérben a gyűlölet már kihegyesedik, kicsúcsosodik a személy ellen; ott a papság, sőt a vallásnak érdeke szenved. És ezt a párbért, Méltóságos Főrendek, lehetne rendezni, hogyha a községek egy amortizacionális kölcsönt vennének fel; ezáltal semmiféle több vagy nagyobb teher nem háramolnék rájuk, mint a mostani párbér, és 40—50 esztendő múlva megszűnnék ez a tűrhetetlen állapot.

Kiterjeszkedett azután a t. kultuszminiszter úr a népiskolára, arra a népiskolára, amely voltaképen forrása mindazoknak az áldásoknak, amelyeket a kultúra, az egyház, az állam juttat a népnek. Forrását képezi mindannak az ethikai erőnek, amelyből élete pályáján a kisember megél. De éppen a népiskolában kell erő, kell lélek, a népsikolát kell telíteni ethikával, és egy ilyen ethikai kihatáshoz egész ember kell. A kultuszminiszternek legjelentőségtelesebb reformja a néptanítók fizetésének rendezése, és az egész tanítótság és az egész nemzet hálás lesz neki azért, hogy iparkodott a néptanítóknak egy anyagi gondoktól lehetőleg emancipált egész embert beállítani a nemzet napszámosai közé.

Ezzel azonban összefügg, Méltóságos Főrendek, az a másik érdek is, hogy az állami tanító és a felekezeti tanító között ne legyen seholy különbség. Ne legyen különbség még a kántori fizetéseknek a rendezésében sem, t. i., hogy a kántori jövedelmet ne számítsák bele a tanítói fizetésekbe. Mert, hogyha az állami tanítóknak kántori jövedelme nem szerepel a tanítói fizetésekben, époly joggal követelhetik azt a

felekezeti tanítók, hogy ez velük meg ne történhessék, annyi-val is inkább, mert a kántori jövedelem mindenütt a törvényben mint mellékjövedelem szerepel. Lehet a tanító póstamester, lehet a tanító faiskola-felügyelő, vagy más ilyenféle; ezen a réven megszerzett garasai nem esnek a tanítói fizetés kategóriájába. Ennek következtében követeljük, kívánjuk és kérjük ezt a kántortanítók számára.

Méltóságos Főrendek! A katolikus tanítóknak valamiféle háttérbeszorítása a nemzeti érdekek ellen való cselekvés lenne, mert a katolikus tanítóknak ilyen leszorítása által inferioritásba kerülne a katolikus népiskola, az pedig a nemzetnek az érdeke, hogy ez meg ne történjék. De ettől eltekintve, 27.000 embernek, a tanítóságnak kebelében folyton égne tovább az elégületlenségnek parazsa és tüze. Az iskola-fenntartóktól pedig nagyobb áldozatokat már alig lehet követelni, Méltóságos Főrendek, mert ezek az iskola-fenntartók, főleg a községek, már most is nagyobb áldozatokat hoztak, mint mindazok a községek, amelyekben állami iskola van. Követeljük tehát méltán, hogy az állami adókból könnyíttessenek meg a mi terheink, az iskola-fenntartók terhei, amely adók által megszüntettedik, vagy legalább is könnyíttetik az állami iskola jótéteményeiben részesülő községeknek terhe.

Volna azután még egy fontos megjegyzésem, Méltóságos Főrendek. A népiskolának népszerű intézménynek kell lennie; a nép lássa benne saját nagy érdekét. De ez nem fog megtörténni, ha a nép valamiféle elkeseredéssel néz a népiskolára. Itt nagyon ajánlom a kultuszminiszter úr figyelmébe azt a körülményt, melyre engem az én tanítványaim még esztergomi szemináriumi spirituális koromban folyton figyelmeztettek, hogy a felső vármegyékben a tót népnél nagyon nagy az elkeseredés, mert az állami iskolában, amint ők mondják, még a miatyánkjukat sem tanulják meg anyanyelvükön. Méltóságos Főrendek! Az erős nemzeti állam kialakítása a mi érdekünk. Mi akarjuk, hogy minden nemzeti-ség magyar honpolgár, lelkes hazafi legyen, hogy tanulja meg a magyar nyelvet, de kérem a Méltóságos Főrendeket, óvakodjunk az elkeseredést főleg a vallási sérelmek révén belevinni a nép szívébe. A kultúrának mindig igazságosnak kell lennie, mert hisz az igazság egyik lelke, szelleme a magas kultúrának. És ha mi a mellett vagyunk, hogy a magyar magyarul, a lengyel lengyelül mondja el miatyánkját, engedjük meg a tót népnek is, hogy gyermeke a maga nyelven

mondja el miatyánkját. Ennek révén én azt kérem, hogy a vallásoktatás tótul történjék az illető népiskolában.

Még egy nagy érdek lebeg szemem előtt, t. i. az, hogy akadályozzuk meg az élet egész vonalán mindazokat a törekvéseket, amelyek a népiskola áldásait lerontják. E részben figyelmeztetem a nagyméltóságú miniszterelnök urat arra a nagy kihágásra, amely falukon úgyszólván vasárnapról vasárnapra történik : a gyermekek vasárnapi korcsmázására. Mennyi sok panaszt hall az ember mindenfelől, hogy ezáltal a népiskola jó törekvéseit mintegy gyökerökben kikezdi.

Méltóságos Főrendek! Nem lehet ezt rábízni sem a bíróra, sem a jegyzőre ; ezt a tilalmat ki kell függeszteni a korcsmákban és a csendőrség felügyeletére bízni. Hogyha az ez ellen vétő korcsmárost megbírságolják 60—80 forint erejéig, biztosítom a Méltóságos Főrendeket, hogy az maga fog gondoskodni arról, hogy többé egyetlen egy gyermek se mulasson a korcsmában.

Ezeket akartam a méltóságos főrendek és a nagyméltóságú miniszter úr figyelmébe ajánlani. Iparkodjunk eloszlatni a félreértések árnyékait, némitsuk el a panaszokat, amennyire tőlünk függ, hogy azután kezét fogjon család, iskola, pap, tanító, állam, egyház, hogy előremozdítsuk szerencsésen magyar történeti nemzeti kultúránkat. A költségvetési tételt elfogadom.

Az ingyenes állami népoktatásról.

(1910)²³

Nagyméltóságú Elnök úr! Méltóságos Főrendek! A magyar iskolaügy egyike a legkomplikáltabb intézményeknek, ahol sok az ütközőpontja sokféle jognak, amely találkozója sok érdeknek, és éppen azért, jóllehet ennek fejlesztése és rendezése okvetlenül szükséges, ez nem eshetik meg anélkül, hogy sok vagy legalább több kifogás, sőt talán némely oldalról óvás is ne emeltessék ellene.

Tapasztaltuk ezt már a tanítók illetményeiről szóló törvényjavaslatnál, és tapasztaljuk ezt a most tárgyalt törvényjavaslatnál is. És miután, mondom, sokféle nézet, és véleményem szerint, néhány túlzó nézet is hangzik el, engedjék meg a méltóságos főrendek, hogy mielőtt állásfoglalásomnak kifejezést adnék, szavazatomat éppen ezen különféle vélemények megvilágításával mintegy megindokoljam.

Az ingyenes népnevelésnek vagyis iskolázásnak gondolata mindenesetre szép szociális eszme. Ezt a szociális eszmét hirdetik szociológusok, filozófusok, és a modern állam nem térhet ki előle. De többet mondok, Méltóságos Főrendek, ez a gondolat visszanyúlik már a középkorba is, mert hiszen a legnagyobb pápák, mint pl. III. Sándor, III. Ince és IV. Ince pápa elrendelik, hogy minden egyes egyház mellett legyen ingyenes iskola, és a katolikus tanügynek szentjei: Pierre Fourier, Jean Lassalle és Kalazanti sz. József mindannyian ezen eszmének hívei. De ha a régi középkori állam éppen kultúrhelyzeténél, gazdasági állapotánál fogva nem érvényesítette ezt a gondolatot, megteszi ezt a modern kultúr-állam, és véleményem szerint jól teszi.

A miniszter úr belement ebbe a dologba. Kifogás esik ugyan egyik és másik oldalról az iránt, hogy megtehetette volna más rendben ezen modern eszméknek érvényesítését, de meg vagyok győződve, m. t. Méltóságos Főrendek, arról, hogy a miniszter úr mindenesetre emelte ezáltal Magyarország ethikai súlyát a külföld előtt, és végre is azon nem

lehet sokat disputálni, hogy milyen rendben érvényesíttessenek a modern kultúrgondolatok.

Az ethikai, ideális előnyön kívül okvetlenül szociális és gazdasági haszna is van ennek a törvényjavaslatnak. Nem az a kiáltó jótétemény lesz ez, amely a statisztikában nagy port verne fel, de meg vagyok győződve róla, hogy szociális jótétemény azokra a néprétegekre nézve, ahol a tanév kezdete egy új gondot jelent.

A magyar iskolaügynek valami nagy lendületet nem fog adni ez a törvényjavaslat, ha törvényerőre emelkedik is; mert papíron meg lehet csinálni a törvényeket, de kultúr-intézményekké azok csak akkor válnak, ha a nép ezeket a törvényeket átélheti, és csak akkor élheti át, ha kultúrája és gazdasági színvonala ezt megengedi. Van pl. már törvényünk az általános iskolakényszerről, amely mondhatnám a minimális ismeret követelésének törvénye, de ugyebár ennek dacára 600.000 gyermek nem jár iskolába?

Aki a magyar viszonyokat ismeri, az meg lehet győződve arról, hogy ez a törvény sem fog lendíteni ezen a bajon, mert e bajnak oka egészen más. Oka a népnek gazdasági, kulturális helyzete, a tanyarendszer, a puszták kategóriája, hegyközségek fennállása stb. Magán Székesfehérváron — pedig az város — 200 gyermek nem jár iskolába. A környéken 4—5—6 km-nyire vannak iskolák. Apróságoktól ezt az utat télvíz idején, hidegben-meleghen elvárni nem lehet.

Katholikus oldalról és autonómiánknak szempontjából azt a kifogást emelték ezen törvényjavaslat ellen, hogy ez benyúlást jelent autonómiánk és egyáltalában a tanítás dolgába, és csorbát üt autonómiánk jogkörén.

Ami főleg a katolikusokat illeti, két álláspontot látok itt. Az egyiket, amely inkább rigorózusabb, úgy jellemezném, hogy az ezt az ügyet és egyáltalában a modern államnak állásfoglalását a népneveléssel szemben egy nagy, általános szempontból nézi, és nagyon hajlik arra felé, hogy tagadja a kultúrállamnak a népnevelés ügyére való befolyásának jogosultságát. Valamiféle fióknak nézi ezt a nagy érdeket, és ezt az ügyet teljesen kisajátítja, azaz vindikálja a család és az egyház számára.

Van azonban egy más álláspont, amely a nagy pedagógiai, erkölcsi és vallási elveket okvetlenül vallja, de azonkívül látja azt is, hogy a magyar államnak igenis vannak érdekei, és ezen érdekeknél fogva jogosult a befolyása, és azt semmiféleképpen tagadni, sőt még ignorálni sem szabad.

Én a hitvallásos nevelésnek és iskolának elvét vallom, Méltóságos Főrendek, én az iskolát nem csak tanintézetnek nézem, hanem nevelési intézetnek, én az iskolában a szülők jogát és a szülők hivatását, annak a jognak és hivatásnak folytatását látom, mert tudom azt, hogy a gyermeknek a szívébe kell nekünk benyúlnunk, ha embert akarunk belőle nevelni; de tudom viszont azt is, hogy embert nevelni vallás-erkölcsi alap nélkül, mondjuk világnézet, erkölcs, jellemképzés nélkül, nem lehet. Ezt pedig nem bízhatjuk változó filozófiákra, sem dualista, sem monista, sem pozitivista, sem autonómista divatmorálokra, ezt nem bízhatjuk váltakozó radikális vagy konzervatív kormányokra, ezt nem bízhatjuk a parlamentek kiszámíthatlan érzelem-áramlataira; ide egy más tényezőt kell állítani, egy felséges őrangyal: a lelkiismereti szabadságot kell ideállítani, és az egész kultúrvilágot fel kell emelni arra a belátásra, hogy az ember jogait semmiféle állami joggal kisajátítani nem szabad, hogy az ember joga teljes legyen a modern államban is.

De jöllehet ez az állásfoglalásom, azért teljesen elismerem a modern állam befolyásának jogosultságát az iskolaügyre, mert a modern állam, Méltóságos Főrendek, nem az a régi, családi érdek-állam, amely csereberélt nemzetek, koronák és népek felett; amely hozományba adott vagy hozott koronákat és országokat; nem is az a bürokrata-állam, mely valamikép elszigetelten állt a nép fölött, de mindenesetre a néppel azonosítva magát nem látta, hanem a modern állam, az a tulajdonképeni népállam; ennek a népállamnak pedig feladata és érdeke, hogy a népet erkölcsileg, értelmileg, gazdaságilag emelje, a társadalmi szervezkedés nagy munkájára képesítse, és így ezáltal a népet haladásában segítse. Már pedig ezt a nagy érdekét nem lehet csak a szülőkre bízni, és valamint az iskolakényszer helyes érzékkel az államnak ezt a jogát fordította és állította előtérbe, ép úgy méltányos, jogos és helyes, hogy az állam most is belenyúlhat az iskolaügybe, a nevelésügybe, és alkalmas törvényekkel előmozdíthatja annak sikereit.

Én a lelkiismereti szabadság és az állam jogának ebben a kombinálásában látom azt a középutat, melyen mindazok a faktorok haladhatnak, melyek Magyarországon tradicionális jognál fogva a népnevelést szolgálják. Ebben a kombinálásban látom azt a méltányos felfogást, mely a tanszabadságot is és az állam érdekét is kielégíti, és a mellett az autonómiáknak és a vallásos nevelés szabadságának, vagyis jogá-

nak a legjobb védőbástyája. Mert bármennyire méltánylom is az állami törekvéseket, el nem mulaszthatom kijelenteni, hogy vannak nekem is kifogásaim úgy a kultúrállamnak ezen irányzata ellen általában, mint a jelenlegi törvényjavaslatnak egyes pontjai iránt.

Általában, Méltóságos Főrendek, a tanszabadság tekintetéből azt látom, hogy az autonómiai, a hitvallásos iskola ezen törvény által is egyre szorosabb összeköttetésbe jut az államhatalommal, és ez az államhatalom már pszichológiájánál fogva is — pszichológiája lévén a terjeszkedés — okvetlenül visszaszorítja a tanszabadságot és az autonómiáknak jogát. Lassan-lassan elsorvad az autonómiának idege, elsorvad épen a tartalom-szegénységtől, melyet a modern állam népnevelési és népoktatási törvényeinek kifejtése fokoz.

Sajnálom továbbá, hogy nem különböztet ez a törvényjavaslat kétféle népiskola közt.

Mert van egy népiskola, a szó szoros értelmében vett népiskola, mely szükséges a népnevelésre, szükséges a község gyermekeinek oktatására. De lehet népiskola, melyet felállítanak, amelyet alkalmasabban, gazdagabban, kényelmesebben berendeznek, és amelyben azután tandíjat is szednek épen a különálló oktatás szempontjából. Az ilyen szabad népelemi iskola felállítása nem sértené az államnak semmiféle jogát, és amellet szolgálná a tanszabadság ügyét és érdekét. Nem értem továbbá azt a szigort, mellyel az iskola-fenntartót büntetik az iskolai hatóság bűneiért: t. i. ha annak dacára, hogy megintik, tandíjat szed, az iskolafenntartó veszti el a jogot, hogy az iskolát fenntartsa. Én ezt főleg azért kifogásolom, mert ebben a szigorban azok az elemek, melyek a politikai egységben még nem igen találják meg a helyöket, okvetlenül valamiféle álarcát látják a politikának és a terjeszkedés vágyának; nem látják abban a népnevelés érdekét és szent ügyét, hanem látnak, vagy legalább is sejtenek másféle célokat, melyeket ezen szigor által elérni akarunk.

Nem helyeselhetem, hogy az iskolának a közigazgatási hatósággal legyen dolga a bizonyítványok kiállításánál. Ezt más kultúrállamban nem igen találjuk, és ahol az iskolaügy magasan áll és a felügyelet helyes, ott erre tényleg semmiféle szükség nincs.

Ha ezeket a kifogásokat meg is tettem, Méltóságos Főrendek, azért mégis kíváncsún látom, hogy a haladásnak és a kultúrállam ezen eszméinek életbeléptetését szolgáljuk.

Nem vagyunk mi annyira romantikusok, hogy ne lássuk, mi mozgatja a világot, hogy be ne lássuk, hogy az egyházak is, az autonómiáknak is csak az által lehet tényleg kultúrtényezői hívásuknak megfelelniök, ha ma a nagy kultúrgondolatokat kiváltani saját terökön, saját mezejökön képesek. Azért tehát én közreműködöm a modern államban is a népnevelés, az iskolázás ezen ügyének előmozdításában és biztosításában. Nem akarok látni ellentétet, még kevésbé ellenséget a magyar állami és az autonómiai, hitvallásos iskola közt, sőt ellenkezőleg, az a vágyam, és szívesen közreműködöm abban, hogy legyen lehetőleg nemzeti, hitvallásos, szociális, egységes iskolánk, ha nem lehet intézményesen, legyen az egységes legalább a szellem szerint. Legyen az a hitvallásos iskola szociális, nemzeti, a kor színvonalán álló ; legyen viszont az az állami iskola vallásos ; ne tekintse ez a két iskolaügy egymást ellenségnek, hanem legfeljebb versenytársnak, és versenytársnak szintén csak egyben : a hitvallásos, erkölcsös, buzgó, lelkes, hazafias, életrevaló nemzedéknek előteremtésében és nevelésében.

Ezen szempontok bemutatásával megvilágítottam, Meltóságos Főrendek, az én állásfoglalásomat ; ezek után kijelentem, hogy a törvényjavaslatot elfogadom.

A képviselőházi űrségről.

(1912) **

Nagyméltóságú Elnök Úr ! Méltóságos Főrendek ! A képviselőházi űrségről szóló törvényjavaslat valamiféle mellékesnek látszó intézményre vonatkozik, voltaképen azonban a mi egész parlamentáris életünknek, fejlődésünknek egy olyan tünetére utal, amely megérdemli épen erkölcsi és egyházi szempontból a komoly reflexiót. Egyrészt ugyan a legprimitívebb, a legközönségesebb igénynek akar eleget tenni, annak, hogy rend és csend legyen a Házban, hogy tárgyalni lehessen, másrészt azonban a törvényhozás házára határozottan a diszkvalifikációnak árnyékát veti, és katonai erőt, katonai szervezetet állít be oda, ahol csak a jog, meggyőződés és tisztelet törvényének van helye.

Én nem állok benn a parlamenti küzdelemben, s a politikai zavaroknak hullámai, hála Istennek, nem érnek fel hozzám, de épen azért, Méltóságos Főrendek, talán tisztultabb szemem, felfogásom, biztosabb ítéletem van azokban a kérdésekben, amelyek nem a parlamenti élet finom nuance-aira, nem annak a kiszámíthatatlan pszichológiának finom árnyalataira vonatkoznak, hanem amelyek olyan tüneteket állítanak elénk, amelyek azután a közérzésben ébrcszennek reakciókat. S ezen közérzésnek mezején állva, a közérzést mintegy önmagamba felfogva, vagyok bátor kijelenteni, hogy tekintve azokat a nagy és fenséges ideákat, amelyek minket a törvényhozásban vezetnek, tekintve a mi felfogásunkat jogról, törvényességről, demokráciáról : határozottan megütközöm azon, hogy a magyar parlamentbe katonailag szervezett űrséget állítunk be a képviselőház elnökének segélyezésére.

Meggyőződésem szerint ugyanis a parlamentet benn kell hagyni a maga morális, a maga erkölcsi milieujében. Mi oly idealizmusmal indultunk épen 1848-ban alkotmányosságunk fölépítésére, nekünk oly mély tisztelet inspirálta érzéseinket a magyar parlament iránt, hogy most, amikor azt látom, hogy űrséget állítunk be, egy határozott dekadenciát kell

konstatálnom a magyar parlament fejlődésében. És, Méltóságos Főrendek, itt a dekadenciát nemcsak a rendőrben és nemcsak a katonai szervezetben látom, hanem a dekadenciát már előbb láttam. Rámutatok erre: a dekadencia ott van a parlament alacsony nívaura való leszállításában, ott van a parlament demokratizálásában.

De ha kérdezem, ki segítsen ezen, nem felelhetek más-ként: ezen csak a több erkölcs, a több törvénytisztelet, a nemesebb érzék és igazán finomult demokrácia segíthet, és senki más hatalom e világban.

Mert valóban, Méltóságos Főrendek, a mi parlamentünk — amint említém — ideálisan indult, és felséges perspektívát nyitott a nemzet reményében. Később azonban látjuk, hogy alacsony szenvedélyek iszapot vetettek be a parlament padjai közé is; látjuk azután, hogy még alacsonyabb szenvedélyek ütötték fel ott a fejüket; látjuk, hogy pofozás, gyomrozás, az elnöknek megsértése járta. De m. t. Méltóságos Főrendek, erre a felelet nem az, hogy csendőr, nem az, hogy katonai őrizet és katonai szervezet, hanem erre a felelet: finomabb haladás, demokratikusabb, mélységesebb tisztelet.

Azt mondják erre, m. t. Főrendek, hogy hát hiszen az államban van rendőrség, csendőrség, dacára a morális törekvéseknek, és hogy más országok parlamentjében szintén megvan ez a rendőri és katonai segítség. De én konstatalhatom azt, Méltóságos Főrendek, hogy nekünk végre is arra az álláspontra kell állnunk, hogy mikor itt dönteni akarunk egy fontos dologban, ne nézzünk másféle példákra, ne nézzünk sehová, hanem tekintsük meg a kérdést önmagában, és a szerint hozzuk meg mi a döntést. És a magyar törvényhozás háza és színtere végre is oly színtér, amelyet ki kell vonnunk mindenféle erőszak beavatkozásától. Hiszen ha valaki azt ajánlaná, hogy a családon segítsünk, és a családba ne csak cselédet szerződtessünk, hanem szerződtessünk csendőrt is, az mindenesetre nagyon rossz tanács volna, és ha valaki a házasságot meg akarná reformálni úgy, hogy a férfi mellé és mögé is detektívet és az asszony mögé is detektívet állítsunk, ez mindenesetre célszerűtlen, okatlan tanács volna.

Miért? Azért, mert erkölcsi milieuban erkölcsi hatókat kell beállítani, és a parlament, ismétlem, egy erkölcsi milieu; következőleg oda állítsuk bele azon tényezőket, amelyek erkölcsiek, és amelyek az elnököt kísértésbe nem hozzák,

hogya visszaéljen, és pedig a karhatalom tekintetében visszaéljen az ő tekintélyével és hatalmával.

Mi határozottan dekadenciába esünk, ha erre az ösvényre lépünk, mert akkor mi kiállítunk bizonyítványt magunknak a mellett, hogy nézzétek, a mi szervezetünk és a mi egész nemzeti életünk oly színvonalon áll, hogy ide erőszakot kell még a törvénynek házába is állítani!

Méltóságos Főrendek! Én ettől a dekadenciától irtózom, annál is inkább, mert az ember sohasem tudja, mi lesz ennek a folytatása, mi lesz ennek a vége. Álljunk meg a biztos elveknek talaján, és mondjuk ki: egy lépést se tovább abban az irányban, amely veszélyezteti a magyar törvényhozásnak nemes és biztató fejlődését!

A törvényjavaslat megokolása hivatkozik a 48-iki törvényhozáshoz, és mondhatom, igazán negyvennyolcaskodik, mert hiszen azon a három oldalon tizenkétszer hivatkozik a negyvennyolcas törvényre.

Csakhogya az ember tudja ám, hogy annak a bizottságnak, amely ebben a kérdésben ki volt küldve, mi volt a felfogása. Mi ismerjük a 48-as törvényhozás szellemét, és tudjuk, hogy ez a szellem a legfiatalosabb idealizmusnak volt a szelleme, következőleg irtózott mindenféle erőszaktól, sőt nem mert félni azoktól az eshetőségektől sem, amelyek sajnos, ma már mégis beállottak. Azt kell tehát mondanunk, hogy ők csalódtak; de ha csalódtak, akkor semmiesetre sem hivatkozhatunk az ő csalódásukra argumentumként. Naivak voltak. Mi, sajnos, realisabbak vagyunk. Mi benn vagyunk a kátyúban, a realizmus kátyújában, tehát követnünk kell a negyvennyolcas törvényhozás szellemét. Ez a szellem pedig a szabadságnak, a nemzeti élet kifejlődésének a szelleme, amely mindenesetre nem akarta a hatalmat szolgálni, nem pedig főleg azért, mert hiszen az elnök végre is a többség felé és a kormány felé hajlik, sokszor önkénytelenül is, és a kormány végtére is egy más hatalommal kényszerül párosan és karongva menni, amely hatalom, valljuk csak meg, minket véve nem nagyon nemzeti irányú, a legjobb esetben vegyes érzelmű, és következőleg a mi kérdéseinket, a mi érdekeinket illetőleg a legritkábban érdemli meg bizalmunkat.

De egy más tekintetre is bátor vagyok a Méltóságos Főrendek figyelmét felhívni. Nem akarom vitatni azt a kérdést: hivatva vagyunk-e beleavatkozni a parlament belügyeibe, ha ezt valaki esetleg belügynek mondaná. Én inkább azt kérdem, alkalmasnak tartják-e önként az idő-

pontot olyan törvénynek meghozatalára, amely határozottan belenyúl a magyar parlament tanácskozási rendjébe? Alkalmasnak tartják-e önök ezt az időpontot, mikor egy ellenzékmentes többség a parlamentben és egy kisebbség az utcán, vagy pedig a kávéházban ország-világ elé tárja a magyar törvényhozás meghasonlásának botrányait? Alkalmasnak tartják-e önök ezt az időpontot, amikor a magyar parlament akár jogosan, akár jogtalanul, de tényleg a fegyveres erők keretében inkább paródiája, inkább karikatúrája a szabadságnak, alkalmasnak tartják-e ezt az időpontot egy törvény megszavazására, mikor a győzők beismerése és a legyőzöttek, a leszavazottak panasza egyaránt megegyezik abban, hogy végre is törés történt a magyar törvényhozásban, legalább a házszábályokon, és hogy ebből a törésből valók azután többé-kevésbé mindezek a törvények?

Ez mindenestre nem alkalmas idő egy ilyen törvény meghozatalára, mivel legalább is azt a látszatot kelti fel, hogy a hatalom siet magát biztosítani és iparkodik mindenféle törvényhozási sikereivel valamiképen feledtetni saját törvénytelenégeit. Ez pedig, úgy-e, a legrosszabb látszat. Legrosszabb látszat azért, mert a magyar népben is megzavarja a törvényes érzéseket és megzavarja a jogrendbe vetett hitét és bizalmát. Mi úgy neveljük azt a magyar népet, hogy a törvényben az Isten akaratát lássa, hogy a törvényben az erkölcs motívumait, inspirációjait érezze, hogy a törvénynek presztízse a jog és az erkölcs, hogy a törvénynek szankciója a büntetés is, de voltaképeni szankciója a lelkiismeret.

Ha már most ezekhez a nagy érzésekhez a gyanúnak vagy a kételynek árnyéka kerül, úgy-e rosszul neveltük és rosszul állítottuk be a magyar népet. A magyar törvényhozás veszi lelkiismeretére ezt a nagy hibát, hogy valamiképen megzavarja az erkölcsi rendről való fogalmat a magyar népben, és azután egyáltalában megrendíti a mi ideális értékű, a mi nagy és felséges idealizmusú intézményeinkbe vetett hitét. Manapság tiszteletrc kell mindenütt tanítani a népet, mert lekicsinyleni mindent lehet, és ha a magyar törvényhozás nem tartja meg saját magas piedesztálját, akkor leszáll arról a piedesztálról, de egyúttal leszállítja az ideálokat a nemzeti gondolkodásban és a nemzeti érzésben. Ezt pedig, úgy-e senki sem akarja?

Ugyancsak nem kívánatos ebben az irányban egyetlenegy lépést sem tenni, annál kevésbbé, mert végre is mindez június 4-e miatt van!

És azt mondom, hogy érezzük azt mindnyájan — és itt megint csak azt mondom, hogy győzők és legyőzöttek —, hogy ez a június 4-e nem nyári napja, hanem igazán téli napja a magyar törvényhozásnak, a magyar parlamentnek, egy olyan téli napja, ahol meghült a magyar parlament, és dacára a sok orvosnak, nincs senki, aki segítsen rajta. És ha az embert kérdezik és kérdezték akkor is, hogy mit kellene hát tenni, erre nézve elismerem, hogy vannak gordiusi csomók, amelyeket nem lehet oldozgatni, hanem amelyeket szét kell vágni.

Én elismerem, hogy vannak irracionális elemek, ahogy a filozófiában, az életben, épügy a kormányzásban, a köz-igazgatásban is; következőleg, hogy az erőnek és az erőszaknak igenis van hivatása és feladata. Ezt szívesen elismerem, világosan látom. De, Méltóságos Főrendek, nekünk nem szabad rendszert csinálnunk az erőszakból, nekünk nem szabad folytatnunk az erőszakot, mert az erőszak rendszere átka a szellemi világnak és a nemzeti életnek.

És hogyha vannak tévelyek, vannak tévedések, vannak erőszakos fellépések, ezek nem fognak nekünk annyit ártani, mint hogyha ezekből a tényekből téziseket csinálunk, és ezekből az eljárásokból rendszereket faragunk. Pedig, hogyha mi ezt folytatjuk, határozottan rendszer lesz az egészből.

Ha pedig valaki azt mondja nekem: erre szükség van, és a logikus fejlődés ezt hozza magával, akkor ebből még jobban látom, hogy határozottan tévúton vagyunk. Mert az erőszak mindig tévút, és aki az erőszakkal él, akár egyes ember, akár nemzet, az végre is előbb-utóbb elvérzik. Shylocknak a Velencei kalmárban a bűne nem az, hogy egy font húst követel uzsoraként a pénzéért, hanem az, hogy élő ember húsát követeli; akár fontot, akár dekát követel, egyforma az, mert az ember elvérzik benne.

És a nagy nemzeti testek épen úgy véreznek erőszakos benyúlások által, mint ahogy véreznek fiziológiai testek. Nem kell a magyarságból és a magyarság érzéséből font számra kitépni a húst; elég, hogyha dekát vágunk belőle. Elég valamiféle erőszak: mert az erőszakban elvérzik a közérzés, a nemes lelkesülés, az érdeklődés, és a magyarság mint egy holttest, mint egy hulla, úgy áll majd előttünk.

Méltóságos Főrendek! Sokat bocsátunk meg a politikának. Azt mondják, hogy a politikában nincs erkölcs, és csakugyan kevés erkölcs van benne. Sokan azt mondják, ennek így kell lennie, másképp nem lehet, és valamiképpen

szemet hűnynak, ha nem is barátkoznak meg ezzel a tünettel. De egyet kívánunk a politikától: hogy a legszentebb érzéseket kímélje meg, és ne nyúljon be épen azokba az érzésekbe kegyetlen, kemény vaskéz, amelyek biztosítják a nemzeti ideáлизmust, biztosítják a magyarságért, a magyar fejlődésért való lelkesülésünket!

Azért, Méltóságos Főrendek, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy ez a törvényjavaslat nem illik bele a parlamentnek morális, erkölcsi milieujébe; azután kiindulva abból a meggyőződésből, hogy igazán kíméljük a magyarságnak bizalmát és lelkesülését parlamentje iránt: ezt a törvényjavaslatot nem fogadom el, és kérem a Méltóságos Főrendeket, hogy szintén utasítsák azt vissza.

Az általános választójogról.

(1918)⁸⁰

Nagyméltóságú Elnök Úr! Méltóságos főrendek! A főrendiháznak hivatását rendesen úgy fogja fel a nagy közönség, hogy mérséklőleg hasson, hogy valamiképen iparkodjék lefogni azokat a radikálisabb kilengéseket, amelyek a parlamentben, a törvényhozásban jelentkeznek. Én természetesen nem így gondolkozom, és meg vagyok győződve, a méltóságos főrendek sem, mert mi nem dörzsfékezők akarunk lenni egy vonaton, hanem mi igazán gőzzel, mondjuk szívvel-lelékkel közreműködni akarunk a törvényhozás munkájában. Igaz, hogy ha ez a törvényhozás — értem a képviselőházat — annak a gőznek javát már kieresztette, mikor az a vonat berobog, de hát nem is robog, hanem úgy lassan, lassan szerényen bevonul — amint a miniszterelnök úr is mondta — a megnyugvásnak pontjára, akkor a főrendiháznak úgyszólván nem volna dolga, annak a mérséklő behatásnak, annak a fékező befolyásnak nem volna helye. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy egy ilyen fontos, az egész közvélemény lelkébe belemarkoló törvényjavaslatnál a főrendiháznak is igen nagy feladata és kötelessége van: kötelessége szilárdan állást foglalni, kötelessége a dolgot jól megfontolni, állásfoglalását megokolni és azután: mint ebben az esetben is — ha általában a legtöbben el is fogadjuk ezt a törvényjavaslatot, rámutatni azokra a kritikus pontokra, amelyekre a további törvényhozási munkának és a kormányhatósági intézkedéseknek irányulniok kell, hogy ez a törvény igazán azt a nemes értelemben vett demokráciát szolgálja.

Méltóságos Főrendek! Gondolhatják, hogy én nem vagyok híve annak a frázisos demokráciának, amely az ábrándok világában jár, amely minden jót — igazán egy egész litániát mondhatnék el — ennek a demokratikus választójognak érvényesülésétől vár. Várja ettől a kapitalizmus letörését, várja az osztályellentéteknek megszüntetését, várja — mint hallottuk — a militarizmusnak kiküszöbölését, a nemzeti-

ségi kérdés megoldását, a vámmentés szabad kereskedelmet, a klerikalizmus elnyomását, a szekularizációnak keresztülvitelét, várja a többtermelést, várja a korrupciónak kiüldözését. Ezek szerint azután azok a szabad államok ott nyugaton minden jónak bölcsői és forrásai, mi Közép-Európa pedig a dzsungel vagyunk, a nagy mocsár vagyunk, a közszabadságoknak temetői vagyunk.

Nem akarok erre kiterjeszkedni, hiszen délelőtt hivatott és avatott ajkáról hallottuk ezeknek a gondolatoknak megcáfolását, hanem azt kijelentem, hogy az az anyaszentegyház is, amelynek alázatos és szerény szolgája vagyok, mindenestre az igazi demokráciának híve, pártfogója és előmozdítója akar lenni.

Én, a magam személyét véve, mindenesetre híve vagyok az általános, egyenlő, titkos választójognak. De azt nem mint valami panaceát nézem, amellyel azután minden egyéb jó meg van adva, nem nézem mint célt, amely felé törekedni kell, és amely cél elérésével voltaképpen a nemzeti és állami élet kivirágzik teljes boldogságban, hanem nézem eszköznek, nézem egy időszerű organumnak, amely által nekünk abban a mértékben, amelyben arra képesek vagyunk, a mi közjavunkat előmozdítanunk és biztosítanunk kell. Jóllehet így híve vagyok ennek az általános választójognak, azért mégis szívvel-lélekkel elfogadom az egyezség alapján álló törvényjavaslatot, amelyet a mélyen tisztelt kormány is képvisel, még pedig azért, mert nem tudnám a lelkemre venni, hogy most bármiképpen is megakadályoztassék ennek a nagyobb térre, szélesebb körre terjeszkedő demokráciának térfoglalása.

Igaz, hogy e részben sokan sokféleképp vélekednek. Némelyek azt mondják, hogy erre azért van szükségünk, mert hiszen azok a hősök küzdöttek és véreztek : adjunk nekik jogot. Mások azt fogják mondani, hogy szükséges, elkerülhetetlen, mert ezt a reformot az idő, a szenvedések követelik.

Méltóságos Főrendek ! Én azt gondolom, hogy egy rendkívül fontos momentumot hanyagolnak el azok, kik csak erre irányítják a figyelmet. Szerintem, ezt a mi saját érzéseink követelik. Ezt a jogkiterjesztést mi a szegény, szenvedő, egyenlőtlen kultúrájú nép felemelésének szükségérzetéből meritjük. Mi úgy látjuk, hogy valamint ez a nemzet nem viseli másban sem egyenlően a terhet, épügy ennek a nagy világháborúnak terhet sem viseli egyenlően, hanem hogy voltaképpen — tisztelet-becsület a kivételnek, a középosztálynak és a mágnásoknak, nem akarom ezt kivételnek mon-

dani, nem akarom ezt panaszként mondani — a magyar nép, a magyar paraszt húzza ennek a háborúnak is rettenetes igáját. És következőleg, mivel az emberiség érzi, és mivel mi mindnyájan érezzük, hogy itt egyenlőtlenség van, és látjuk is a történelemből, hogy az érzések hogyan változnak el, erőszakot követnének el önmagunk ellen, hogyha abba a jogrészteltetésbe nem léptetnők bele a mi szegény, eddig attól a szavazati jogtól sok tekintetben megfosztott polgártársainkat.

Én nem akarom a jogokat akkor adni és a privilégiumokat addig fenntartani, míg azoknak fenntartása lehetetlenné válik. Nem akarok hasonlítani ahhoz a fősvényhez, aki az ő gránátalmáit mindennap az ő almáriusában nézegette, és akkor evett csak egyet-egyet belőle, mikor azok már rothadni kezdtek; mikor már nem tehette el azokat tovább, akkor maga kezdte élvezni. Vannak jogok, amelyek tarthatatlanok. Értem a privilégiumokat. Vannak jogkorlátozások, amelyeken keresztül vág a fejlődés árja. Nem kell megvárni azt az időt, mikor az erőszak kitapossa a maga számára, illetve a nép számára ezeket a jogokat; meg kell érteni az idők jelét; ezeket az érzéseket, <nekünk> mint a megértés orgánumainak és szenzóriumi(nak) törvényé kell változtatni, és akkor azután nem a kényszer, nem a szükségesség, hanem a készség, az igazi felebaráti szeretet, az igazi polgári megbecsülés nyitják meg a többiek számára az alkotmányosság sáncait.

Ami tehát engem rendkívül indít arra, hogy ezt a törvényjavaslatot elfogadjam, az épen az érzéseknek ez a logikája. Azután, nyíltan bevallom, nem vagyok politikus. A politikának, a pártharcoknak, a hatalmi harcoknak mindenféle komplikációjába nem ereszkedem bele. Amely oldalról jön valami népmentő, a nép javát szolgáló indítvány, készséggel fogadom el azt, és örülök, ha annak végérvényesítésében közreműködhetem. Azért itt is elfogadom a kevesebbet a többnek reményében, elfogadom a kezdetet a folytatás kilátásában, elfogadom azt, amit adnak, örömmel, készséggel, hálával, a magyar nép javára, a magyar demokráciának, annak az igazinak felvirágoztatására és előmozdítására.

Amikor azonban ezt az én álláspontomat itt nyíltan megvallom, nem akarok lemondani, Méltóságos Főrendek, arról a jogról és kötelességről, amely abból áll, hogy rámutassak azokra a hiányokra, azokra a kritikus pontokra, amelyeket szeretnék nem látni ebben a törvényjavaslatban és amelyeket szeretnék valamiképen eloszlatni, vagy legalább

is a kormányhatóságok intézkedései által veszélytelenné tenné.

Melyek azok? A választójognál ez a két szempont vezetett: kitágítani a választójogot, megőrizni és biztosítani a nemzeti államot. Ami már most ezt a kitágítást illeti, ebben bizony rendkívül zokon esik nekem, hogy a hat osztály végzését mint választójogi kelléket vették fel, és következőleg vesszük fel ebben a törvényjavaslatban. Hallottuk Berzeviczy őnagyméltóságának, a volt kultuszminiszter úrnak szép fejtegetéseit, hogy ez mennyire fogja a népet serkenteni, hogy iskolába járjon, hogy ez a magyar kultúrának milyen sarkantyúja lesz. Engedjék meg a méltóságos főrendek, hogy a jelenből hozzak néhány példát.

Kérdeztem Fehérvárt, hogy hány fiú tette le a hatodikból a vizsgát? 24—26.000 lakosból, többnyire gazdanép, letette 60 tanuló. Igaz, hogy ehhez hozzá kell adni azokat, akik gimnáziumba és reáliskolába mentek, de ez tényleg csak a középosztálynál van. A mi magyar népünk nem az a magyar nép már, amely négy középosztályt végzett és beszél esetleg az ekeszarva mellett valamit latinul. Őt faluban, Pákozdon, Sukorón, Nadájon, Velencén, Kápolnásnyéken és a gróf Nádasdy-pusztán, ahol összesen nyolc iskola van — ezek közül három református, öt katolikus — öten tették le a hatodikból a vizsgát. Az olyan nagy faluban, amilyen például Sáraba, ahol hatvanan járnak az iskolába — a reformátusok nem tudom hányan vannak — egyetlenegy sem tette le a hatodikból a vizsgát. És így megy ez tovább. Nem tudom, honnan szedik azokat a százazreket, akik a hatodikból leteszik a vizsgát. A tanyák népe biztosan nem teszi le, hiszen iskolába nem jár; nem is veszem rossz néven, ha télvíz idején nem akar bejárni az iskolába. De nálunk Fehérmezőben nem tudom honnan összegereblyézni azt a kontingenst, amely ránk esnék ezekből a százazrekből. Sőt talán egy millió felül is volnának azok, kik hat osztályt végeztek; a statisztika tilka és érdeme, hogyha ezt valamiképpen kihozza. Én nagyon örülök, ha ezt megteszi, de Tamás vagyok benne.

Azután nem vagyok híve annak, hogy az értelmi cenzushoz oly mervén alkalmazkodtunk, mikor az analfabétákról volt szó. Mert én is statisztikával dolgozom és látom, hogy ezt az analfabetizmust és annak következtében a kizárást a választójogból leginkább megkeserüli a mezőgazdasági nép, mert a mezőgazdaságban s a cselédségben a magyarság kontingense, arányszáma sokkal nagyobb, mint az 1913-iki tör-

vény jogosultjai között, és ép ezek között az analfabetizmus még mindig nagyon el van terjedve. Ha veszem ezen 4—5—6—7 holdas gazdákat, kihozok 200—300.000-et is, akik az analfabetizmus miatt ki vannak zárva, és ha más jogcímen fel is vannak véve, bátran azt lehet mondani, hogy 200.000 tisztességes magyar mezőgazda, vagy mezei munkás ki van zárva a választójogból azért, mert az értelmi cenzust nem üti meg, jöllehet a tisztesség, a becsület cenzusát teljesen megüti.

Tudom, hogy sablonokkal kell dolgozni, mert hiszen általánosságokról van szó, de ez embernek facsarja a szívét, amikor olyan törvényjavaslatokat kényszerül megszavazni, mely törvényjavaslatokban ilyen nagy igazságtalanságok vannak. Nagyon örülök, hogy a módosítások nemcsak ezt az értelmi cenzust vették fel, hanem hozzácsatolták a szociális cenzust is, hozzácsatolták, mondjuk, az ethikai cenzust is. De ebben is csak a mezőgazdasági munkásságnak és cselédségnek van kára. Miért? Azért, mert aki önálló ipari jogosultsággal bír, annak már nem kell semmiféle más szociális, kulturális, vagy ethikai cenzust kimutatni, míg ellenben a mezőgazdasági cseléd, munkás azonkívül köteles még kimutatni, hogy pl. hat elemi osztályt járt.

Ami a második tekintetet, t. i. a nemzeti tekintetet illeti, mindannyian egy szívvel valljuk azt a meggyőződést, hogy semmiféle theóriákért föl nem adjuk a magyar nemzet önálló erőteljes egyéniségét. Már fizettünk eleget az elvekért, tönkretett bennünket a liberalizmus, elusztatott sok mindenfét. A 48-as liberalizmus is hóbortoknak, ábrándoknak áldozott. Dacára minden ideális nagyságának, nem volt meg benne az a reális érzék, amely azt kívánja: prius esse, posterius philosophare, prius esse, posterius liberalisare, ami annyit tesz, hogy először lenni, azután liberálisnak lenni: először legyen egy erőteljes egységes Magyarország, azután fogadjuk el a szabadságnak azokat a felsőbb igényeit, amelyeket elbirunk.

Ha a nemzeti szempontot veszem, akkor rendkívül sajnálom, hogy a magyar nyelvet és annak kötelező tudását valamiképen, nem tudom hogyan, be nem vették, akár Bethlen István gróf gondolata szerint, akár valamely más indítvány szerint a magyar választójogi törvényjavaslatba. Miért? Azért, mert nem a geográfia teszi az egységes magyar államot, nem is a törvények és a rendeletek teszik azt, hanem a megértés, a közelség, az együttérzés. Már pedig együtt érezni, egymáshoz közel érezni magukat idegenek nem tud-

ják, és idegenek mindazok, akiknek nincs egy nyelvük, akik meg nem értik egymást.

Ne méltóztassanak azt gondolni, hogy én a nemzetiségeknek valamiképen ellensége vagyok. Én tisztelem minden nemzetnek a nyelvét, magam sem beszéltem először magyarul, először otthon tanultam a tótot és a németet, később tanultam meg a magyart. Nagyon jól tudom, hogy lehet kitűnő polgára a hazának az, aki nem tudja a nyelvét, amint megfordítva, lehet kitűnő lázító a magyarság ellen, az állam-eszme felforgatója az, aki tudja a magyar nyelvet. De hiába, ha mi azt a nemzetiségi kultúrát úgy tisztelnők, hogy abba bele tudnók állítani a magyar nyelv tudását, ez állami szempontból, politikai szempontból, a megértés szempontjából határozottan óriási nagy haladást jelentene. Én azonban nem hiszek abban — engedelmet kérek, hogy erre rövid időre kitérjek — hogy ezt az iskola bírja megtenni. De itt van a katonaság, melyben két évig szolgálnak. Ha a katonák el vannak osztva az ezredekben, ha azok a tanítók, akik katonakötelesek, ott is nem paradiroznak, nem vak-parádét csinálnak, hanem tanítanak, akkor, meg vagyok róla győződve, hogy néhány év alatt tudnak a nemzetiségiek magyarul. Hiszen ha az a gyermek tanul is az iskolában magyarul, ha nem hall a faluban soha magyar szót, akkor hiába, az csak kötörés, a víznek szitába való meregetése, hiábavaló igyekvés.

Nemzeti szempontból a mélyen tisztelt kormánynak különös figyelmébe akarom ajánlani, hogy nagyon kevésbé megbízható elemnek tartom a mai szociáldemokráciai szakszervezetet mostani vezetősége alatt, és ezt kívánom itt nyilvánosan az ország színe előtt kimondani. Mikor Berzeviczy őnagyméltósága itt azt mondta, hogy vannak itt törekvések, melyek ebből az egységes magyar államból egy konfederációt akarnak csinálni, azt kiáltottam oda, hogy kik azok, de feleletet nem kaptam.

Ezek a Jásziék, ezek a Purjeszék, ezek a hivatalos magyar szociáldemokrata párt vezetői, ezek akarnak itt egyrészt marxisták lenni, másrészt nemzetköziek; de facto pedig nem marxisták, mert hiszen ők a nemzetiségi aspirációkat szítják, keltik, azoknak született, hivatott apostolai. Ezt le kell nekünk itt szegeznünk, bátran kimondanunk. A szociáldemokráciát én tisztelem, de annyiban, amennyiben az demokrácia. Kár, hogy a hatalom mindenbe belevájja kánya- és héjakarmát. Tisztelem és szeretem a szociáldemokráciát,

amennyiben az szocializmus, amennyiben az a munkások szervezete, a tőke, az ipari és a kereskedelmi koncentráció ellen való szervezkedés, s e szempontból hála Istennek, hogy létezik, az egy szükséges, elkerülhetetlen fejlődési tünet, társadalmi fejlődés; de visszaélni mindennel a hatalomért, pakálni mindenkivel a hatalomért, ez már nem szocializmus, ez már párthatalmi törekvés.

A mi magyar szocializmusunk visszaél a vallással, folyton agyarkodik minden vallás ellen. Egyedüli kivétel a zsidó vallás; azt nem bántja, hanem a keresztény vallást folyton bántja. Ha egy Bögölik Andrásnak a halálos ágya mellől elmarhatja a papot, azt szívesen teszi. Hanem, hogy Magenduft Adolf rabbit elmarjon, erről sohasem olvashatunk. Ezt nyiltan s őszintén megmondom.

Végre is a szociáldemokrácia is hit: a materializmus. A kereszténység is hit: az idealizmus, és pedig történelmi faktumokon felépülő idealizmus. Ha hitről van szó, azt kérdeném: melyik hitnek van több súlya, több hitele; melyik hit tud maga mellett felmutatni több sikert? Mindenesetre az, amely történelmileg bevált, és nem az, melynek folyton csak ígervényekben és váltókban adhatjuk ki a hitelt!

A magyar szociáldemokrácia vezetősége visszaélt az osztályharcral is. A polgári társadalmat csak abból a szempontból nézik, hogy mennyiben szedhetik rá. «Über den Löffel barbieren, das ist Ehrensache der deutschen Sozialdemokratie», ezt írta valamelyik híres német szociáldemokrata. Amíg hasznót tudnak meríteni a polgári pártokból, addig velük mennek. E részben úgy látszik jó politikusoknak bizonyultak. Amikor azonban nem mehetnek velük többre, ott hagyják őket a kapufélfánál. A szociáldemokrácia tehát visszaél az osztályharcral; de ezt, ismétlem, a vezetőségnek tulajdonítom.

Hiába szavazunk mi meg itt választójogot, és hiába terjesztjük ki a választójogot a népre, ha most nem zsandárokkal fognak majd választatni, hanem szocialista bizalmi férfiak állanak a zsandárok helyére, ha majd megint csak az ököl és a terror fog itt dominálni. Ezek az emberek mindenképen rá vannak kényszerítve, hogy a párthatalommal, a szociáldemokrácia vezetőségével menjenek. Keresztény-szocialista alapon nem lehet szervezkedni, ki van mondva. Magyarországon meg van tiltva, hogy keresztény-szocialista alapokon szervezkedjenek. Hogy ezt művelt emberek hogyan vallhatják — nem is tudom, hogy vallják — úgy látszik, ezt

valami funkciónak, valami szükséges tömegpszichológiai momentumnak nézik, amelyet elviselnek.

Kérem a mélyen tisztelt kormányt: nekünk szabadság kell, nekünk nem elég a választójog kiterjesztése. Nekünk a választójognak szabad gyakorlata kell. Szabad gyakorlata kell az iparosmunkások részére. Ez pedig akkor lesz meg, ha a kormány meg tudja óvni az iparosmunkások választójogi szabadságát, hogyha szavazatukat nem az a «krácia» diktálja rájuk, hanem ha az saját elhatározásukból folyik.

A másik, amire félreértések elkerülése végett szintén rá akarok mutatni, az, hogy nemzeti szempontból rendkívül veszedelmesnek tartom az északkeleti vármegyékbe beszűremelő galíciai elemnek választójoggal való felruházását. Azt fogják mondani, hiszen nem lesz választójoga. Miért ne lenne? Lesz választójoga, mert szerez magának könnyen iparigazolványt. <Wekerle Sándor közbeszél: Nem állampolgár!> Sajnos, ezt nagyon könnyen szem elől lehet téveszteni, ha akarjuk. Ha ezt nem firtatjuk, nem bizonyítjuk, ha ezt nem tesszük szóvá, akkor ott nagyon könnyen állampolgároknak vétetnek.

Én nem vagyok antiszemita. Egy-két cikk miatt rám fogták — bocsánatot kérek, hogy erre is reflektálok —, hogy antiszemita vagyok. Nem vagyok antiszemita, amint nem vagyok antigermán, nem vagyok antigall, nem vagyok antiangol. De én nem akarom az én magyar népemet feláldozni más hatalmas fajtának, és annak erőszakban vagy pedig intelligenciában túltengő erejének. Elmondhatom, hogy jó barátaim között sok zsidó van. Fehérvárott zsidó doktorokat tisztelek. Egyike legjobb lelkifiaiimnak és barátaimnak egy kikeresztelkedett zsidó. Minden derék zsidót szívből tisztelek és szeretek. De vigyáznunk kell nekünk, nehogy az antiszemitizmus vádjától félve behünyjük szemünket nemzeti veszedelmek elől. Akkor igazán struccpolitikát űzünk, amelynek azután megadjuk — mi, azaz, hogy mások — az árát.

Ugyancsak nemzeti szempontból nagyon sajnálatos, hogy a nők szavazati jogát teljesen elejtették. A nők szavazati joga époly szükséges társadalmi, gazdasági fejlődés, mint a nő egyéniségének társadalmi és gazdasági súlynyerése. Hiszen a jog csak valamiféle funkciója annak a gazdasági és társadalmi egyéniségnek. Vannak női doktorok, tanárok, tanítók, házvezetők, vagy bármiféle más foglalkozási ágba elfoglalt nők. Van, akinek 10.000 korona a fizetése. És akkor

jönnek a mi úrlovasaink, jönnek a nagy férfiak ideológiai méneséből kikölcsonzött paripákon. És halljuk, hogy lehetlenség a nőknek szavazati jogot adni, mert megbomlik a család, mert nem lesz gyerek, mert a politika piszkos árja be fogja szennyezni ezeket a tündéri alakokat.

Méltóságos Főrendek! Ha a nagyméltóságú elnök úr megnyitotta annak idején az egyetemek kapuit a nők előtt, ha a gazdasági fejlődés tényleg egyre fokozódó terheket rak a nők vállára, akkor épen a választójogból kiemelni, a választójogtól megfosztani őket valamiféle tendenciával: hiábavaló törekvés. Berzeviczy őnagyméltósága azt mondom, hogy a kérdés meg nem érett voltát mutatja az is, hogy nem tudtak megegyezni. Kérem, csak nem kell akarni megegyezni: nem lesz megegyezés a legérettebb dologban sem. Ez a dolog nagyon is érett. Másutt is megvan. Lehetett volna megkezdeni valamiképen igazán észszerű, időszerű mértékben, lehetett volna megadni olyanoknak, akik arra minden tekintetben rászolgálnak. Akkor azután mindezek az aggodalmak, amelyeket hallunk, tényleg köddé foszlanak szét, nem léteznek. Dehát az idő meghozza majd a fejlődést.

Kijelentem, hogy dacára ezen aggályaimnak, amelyek úgy a kitágítás szűk voltát, mint a magyar nemzeti irányzatot illetik, szívesen hozzájárulok ezen törvényjavaslathoz, megszavazom azt, ismétlem, abban a reményben, hogy ez csirája, megkezdése egy boldogabb, szebb és erőteljesebb haladásnak; hogy ez fokozza majd a mi nemzeti életünket, s hogy azt a többet örö demokráciát, amelyet mindenestre a gazdaságban, a birtokpolitikában, a kultúrában kell meg-alapozni — ezt a gazdagabb, teljesebb, épebb demokráciát segíti majd ránkhozni. Ebben a reményben megszavazom, és kívánom, hogy e szónak igazán súlya legyen, s hogy ezen hazafias remény valóságnak bizonyuljon.

A katolikus autonomiáról.

(1902)⁸¹

Mélyen T. Katolikus Kongresszus! Végre tehát szemben állunk a 27-es bizottság autonómiai javaslatával, és arról van szó, vajjon elfogadjuk-e ezt általános tárgyalás alapjául vagy nem. M. T. K. K., ne fogadjuk el! Ha az ember ezt a javaslatot nézi, látja, hogy sok papirba csavart, paragrafusokkal átkötött koldustarisznya az egész. Sajnálattal látom, hogy a 27-es bizottság és az albizottság annyi munkával, annyi distinkcióval, annyi disputával és annyi stílis gyakorlattal végre az ország színe elé az ilyen semmiséget tartalmazó javaslattal lép. Nem vetek rá követ, hanem csak konstatalom a magam és elvbarátaim nézetét, hogy miféle benyomást tett reám ez az egész javaslat: az elmaradottságnak benyomását. Ahol gondolat, nagy elv, ahol szellem és tartalom nincs, ott építeni, alkotni valamit egyáltalában lehetetlen. Hogyha valaki a magyar katolicizmusnak autonómiát akar adni, annak ragyogó elv gyanánt azt a nézetet, azt a meggyőződést kell szem előtt tartania, hogy az egyházat kiemeli abból a szolgaságból, abból a lealázó szolgai viszonyból, amelyben Magyarországon tényleg van. Nemkülönben azt is szem előtt kell tartania, hogy a közérdeklődést, amely tétlenségben, szellemtelenségben, hitközönyben nyilvánul meg jelenleg, amely egészen részvételen az egyház iránt, valamiképen fellanyozza. Ilyen céloknak elérésére a katolikus közönségnek kell valamit adni, amivel foglalkozzék, kell adni valami jogosítványt, amely a szervezetnek értéket és tartalmat adjon! Lendület nélkül azonban valamit alkotni akarni, szabadság nélkül létrehozni akarni valamit, ami az egyháznak jogait biztosítsa és a katolikus közönséget igazán eleven érdeklődésre bírja, ez lehetetlen.

T. K. K. Ha az ember nézi a javaslatnak tartalmát, nincsen abban tulajdonképpen semmi. Ami a községi autonómiákat illeti, azok dolgát elvégezheti átlag már most is az iskolaszék; a megyei gyűlés pedig és a megyei tanács, a katolikus autonómia szervezetében úgyis egy elszorvadt gondolat. Ami pedig

illeti a katolikus országos gyűlésnek és tanácsnak munkakörét, az mind igen kevés jogból, inkább szerény fohászkodásból áll, az egész valami tehetetlen nyöszörgés, — bocsánat az inparlamentáris kifejezésért — de népek, nemzetek, egyházak így beszélni, nyöszörögni, fohászkodni nem szoktak. Azoknak hangjuk egészen más, azoknak hangjuk érces, azoknak követelése nem fohász, hanem valóságos vihar, amelyből kiérezze a hatalom, hogy itt valamit tenni kell, mert az állapotok tűrhetetlenek.

Azonban egy más vonást is veszek észre, t. Kongresszus, a javaslaton. Ennek az autonómiai javaslatnak keretéből úgy néz felénk az egyház, mint egy államfogháznak ablakából. Mert bár a hivatalos címek megvédik a katolikus egyháznak szabadságát, a gyakorlat tényleg valóságos szolgaság. Állam-egyházzá degradálják az egyházat, mert csak államegyház az, amelynek püspökeit az állam adja, amelynek alapítványait az állam kezeli, amelynek minden szabadságát, lépését az állam ellenőrzi, sőt még a papirjait is az állam rovatolja és ellenjegyzi.

Eleven katolikus érzés sohasem veszi azt be magába, hogy a püspököt a miniszter adja a katolikus egyháznak. Pedig hiába — mondom — a főkegyúri jogok címei mentik a dolgot, hanem a gyakorlat ma valóban amellett szól, hogy a püspököt a miniszter adja. Mi a püspökben azt az apostoli, azt az eszményi, azt az igazán atyai vonást akarjuk látni, melynél fogva a püspök a lelkeknek atyja, melynél fogva a püspök a szegény elhagyatott népek apostola. Ha valahol, hát a püspökben keressük a krisztusi gondolatot, az apostolt, az atyát: csupa erkölcsi vonás, mely az élet, a meggyőződés bensőségéből való s csak a buzgalom praxisában szerezhető. Apostol az, aki izzik az eszme hevétől, aki lángol meggyőződésének kiterjesztésétől, aki gyóntat, prédikál, akinek érzéke van a természetfölötti élet, bűn és erény iránt. Vannak-e ilyen rovatok a kultuszminisztériumban? Tudja-e a felekezeten állam fölismerni a természetfölötti életet élő papot, van-e a naturalistának érzéke a kegyelem iránt? Tudja-e, hogy mikép gondolkozik papjairól a hívő nép s püspökjelöltjeiről a szegény elhagyatott papság? Nem tudja, nem tudhatja, nem ért hozzá. Így van az mindenütt, ahol az egyház függetlensége nem teljes. Így Franciaországban, hol egy római kardinális állítása szerint a legsimább embereket választják ki, hogy azután a Szentszék a »legrosszabbak közül kiválassza a legjobbakat»; bizonyára egy méltatlan s helytelen eljárás.

Nem szólok a jelenlegi gyakorlatról, amint nálunk most a püspöki kinevezések ügye kezeltetik ; de itt elvekről és rendszerről van szó. Adja az Isten, hogy a magyar népnek egészséges érzéke s a kormány tapintata mindig el tudja magától háritani ezt az imminens veszedelmet. De higgyék el, az a materialista szellem, mely az intelligenciát az egyetemen neveli s a közéleten végigkíséri, mely mint hideg északi szél fúj végig az intelligencia világán, ez a szellem nem biztosít minket arról, hogy a kormány nem téved-e ma vagy holnap ily végzetes utakra.

Hogy pedig az egyház valóban az állami mindenhatóság-
nak — mondjuk — államfogháznak ablakából néz ki, azt az a mindinkább terjedő nézet is bizonyítja, melyet a miniszter is vall, hogy a legfőbb kegyúri jogok valósággal államjogok, és ha mi e javaslat alapján tárgyalunk, látszólag hitelesítjük ezt a fölfogást ; már pedig ki az közülünk, aki még a látszatát is nem akarná elkerülni, hogy a katolikus egyházat államjogi békókba verje. Ha valahol, M. T. Kongresszus, úgy itt kell ünnepélyes protestációt emelnünk ezen szolgasági herezis ellen, s teljes elszántsággal s nyílt, félremagyarázhatatlan fogalmazással ki kell fejeznünk az ellenkezőt ; s ha valaki azt mondja, hogy ez a 48-as törvényhozás folyamánya, akkor könnyen kimutathatjuk neki, hogy ez esetben a 48-as törvényhozás önmagával s az őt hordozó eszmékkel van éles ellentétben.

A modern állam a politikai szabadság alapján áll, s ez a politikai szabadság biztosította számunkra a vallási és egyéni szabadságot. Vallásszabadság, autonóm rendelkezés lettek a jelszavak, s e hatalommal söpörte el a népek szabadsági mozgalma az abszolút királyság sekrestyési önkénykedését. A parlamenti kormányok azzal dicsekszenek, hogy az illetéktelen hatalmaskodás tradícióit megszakították s mindenütt Európában kimondták az egyháznak is szabadságát. Magyarországra is ráhasadt a szabadság hajnala, szabadságot hirdettek mindennek ; s mi lett a magyar katolikus egyházzal? Mialatt az egyház előbb a királynak főkegyúri jogait maga adta s magáénak tekintette, addig most elvették tőle jogait, s mialatt minden felekezet szabad lett, az egyház szolga lett. Lehetséges-e az? Ez a 48-as szabadság és függetlenség? Valóban, aki ezt készakarva tette, szentségtörést követett el a szabadság ellen !

Államegyház nekünk nem kell, semmiféle kiadásban : ez a badarságok egyháza, az evangéliumnak paródiája. Te-

kintsük meg a történelmet ; kezdjék Byzancon, folytassák Anglián, a nagyképüsködő olasz tizenketted-hatalmasságokon ; nézzék ezeket az önkénykedő, miniszteri és királyi sekrestyéseket, ezeket az akadékoskodó bürokratákat, kik a szellemet tintába fojtják ; mindenütt ugyanaz a tünet : elvész a szellem, elnyomorodik az egyház. Erre nézve mondja Montalembert : «Minden hatalom, mely megfosztja az egyházat szabadságától, rászedi s elárulja azt, míglen elnyomja. Míg az egyházzal karonfogva jár, tiszteletet s kiváltságokat ad neki, de erőt soha».

Egy jó autonómiának megalkotása Magyarországon még azért is volna szükséges, hogy szervezhetnők benne a társadalmi erőket az egyházi téren is. A magyar társadalmi élet lapos, az elzúllás nagy, a kereszténység pedig gyöngé. A nép alacsony kultúrfoka mint a szétmálló, homokos hegyoldal, erős, öntudatos akcióra képtelen. Kisebb városainkra is a hitetlenség éjje borul ; a szolid, komoly élet teljes hiánya kísért mindenfelé. Mily szolgálatokat tenne ily körülmények között egy egészségesen megszervezett katolikus autonómia, melyben a közérdeklődés fölébresztése által mégis csak föl lehetne villanyozni a tétlen, lelketlen tömegeket? ! Mert hol van erősebb, hatalmasabb társadalmi intézmény, hol van az életet több oldalról felölelő szellemi áramlat, mint az egyház? Mennyi impulzust adhat ez az életnek, a tespedt közszellemnek, ha alkalmas vezeték által, az autonómiai szervezet által hozzuk a társadalommal összeköttetésbe ! De autonómia, melynek tartalma nincs, az érdeklődést föl nem ébresztheti ; az emberek hidegen vesznek róla tudomást ; mit is tehetnének mást? !

Nem tetszik e javaslatban az egyházmegyei gyűlésnek elsorvasztása sem. Féltik az egyházkormányzat egységes voltát, s folytonos zavarok forrását látják benne felbuggyanni. Én sem vagyok amellet, hogy az egyházmegyei gyűlés szedett-vedett gyűlekezet legyen, hanem igen, hogy az egész egyházmegye képvisellete legyen.

Az egyházmegyei gyűlés föladata volna a kormányzat elősegítése azáltal, hogy fölhívja a kormányzat figyelmét a bajokra, fölkelti az érdeklődést a veszélyeztetett érdekek iránt s az egész egyházmegyének közönségét, értelmi súlyát, nemes vágyait veti latba az érdekek mellett.

A kormányzat ignorálhat sokat ; van erő benne, de kell lendítő kerék hozzá : épen úgy a közszellem nem érdeklődik, mert nincs fölébresztve, s igen sok kérdés pihen a nemtörődés

jégkérge alatt, mert a közérdeklődés melege a jégkérget meg nem olvasztotta.

Rengeteg sok a baj, a hiány, a visszaélés, a mulasztás mindenfelé. Sok helyen megdermed az élet: nem tesznek semmit, fáznak; az öreg urak a békét szeretik s a békével minden harcot már előre elvesztenek. Mennyi baj van az iskolaügy terén; mennyi hiány a pozitív alkotásokban; mennyi hanyagság a templomok s az istentisztelet körül. Ez a közönségnek is baja. E bajokkal szemben nem szabad hallgatni. A trienti zsinat ajánlja a synodus dioecesanát; mennyi panaszt, mennyi szabad szót hallanánk azokon! De az új időkben is van példánk akárhány, mely a bajok orvoslásának ezt a módját ajánlja. A nyilvánosság előtt a bajokat szellőztetni gyakran annyi, mint azokat megszüntetni.

A legújabb egyháztörténelem is ajánlja ez eljárást. Konkrét példákra, a német katolicizmusnak fényes példáira hivatkozom; legújabb időben Magnus Jocham freisingi tanárra és a jeles Moufang mainzi kanonokra. Mindketten megbotránkozva az egyházi állapotokon és az iskolaügy hiányain, egymást buzdították, hogy e kérdéseket a nyilvánosság színe előtt is tárgyalják. S tárgyalták is, többi közt az «Augsburger Postzeitung»-ban. A történelem az intézmények bajainak leplezését s az orvoslásnak lassú, bevárhatlan tempóját nem helyesli. Sok bajt elkerülünk, ha a reformot erős kézzel megragadjuk.

Mindezek után ismétlem, csak erőteljes, egészséges autonómiát létesítsünk; követeljük jogainkat, ne alkudjunk. Vessük el ezt az egész javaslatot, s alkossunk helyette mást, melyet katolikus elvek hordoznak s az egyház szelleme s a modern idők követelnek. Terjesszük e javaslatunkat azután a korona elé, s érvényesüljön akkor a legfőbb kegyúr apostoli érzülete e nyilvánvaló, jogos kívánalmainkkal szemben! Ha pedig még így sem sikerülne autonómiát létesítenünk, dolgozzunk tovább, küzdjünk, emeljük a népnek katolikus érzületét s bízva-bízom, hogy ily vállvetett, bár elnyújtott, hosszú munka meghozza a sikert: az igazán katolikus önkormányzatot.

Az igaz ember képe.

(1906)⁸²

Az élet nagy kérdéseire a filozófia elméletekkel, a költészet dalokkal, a népelet közmondásokkal felelget, de ahol a gondolattal mélyebb érzés, szomjazóbb vágy, izzóbb szenvedély párosul, ott már nem beszélnek, hanem látnak, ott nem filozofálnak, hanem égnak, irtóznak, szeretnek, gyűlölnék; a gondolat helyébe az intuición, a szó helyébe a szimbolum lép: a próféták víziója, a szibillák álma, Dante pokla, az apokalipszis világa sárkányaival, lovasaival, angyalaival, nap-sugaras asszonyával; csupa testté lett ige, majd az erő s ifjúság szépségében, majd csúnya, hideg, pikkelyes kigyótestben.

Ma én is ehhez a teremtmény, mélységes intuiciónhoz fordulok s kérdezem, föltette-e már az emberi szellem az emberi élet értékét, megértette-e már harmóniáit, — kialakította-e már a legérdekesebb típust, a szép élet típusát, — megteremtette-e már a legszebb képet, az igaz ember képét? S gondolom, azt mondhatom, hogy igen, sejti, vívódik s vajúdik vele, s már 2600 év óta szemléli azt a cherubinos látomást, mely az igaz emberképnek fölismerésére annyira alkalmas.

Ehhez fűzöm én is gondolataimat. 2600 évvel ezelőtt a babiloni fogságba hurcolt zsidó látnok a Chobar folyó partján meglátta az Isten fölséges szekér-trónját, ködöt, villámot, izzó szemet, homályt, s e szekér elé fogva a négy cherubot, négy-négy csodálatos arcot, melyben négy alakító erőt láthatok, mely a maga képére és hasonlatosságára alakítja a világot, — négy intéző hatalmát a történelemnek, négy irányzatát az emberéletnek szemlélhetem. Bemutatom most a négy arcot, s ösztönünk, remélem, eligazít aziránt, hogy melyiknek adjuk a pálmát, mondván: *ez az igazi ember képe.*

Az első arc: *a facies leonis*, az oroszlán-arc; *a hatalom*, az erő, az erőszak képe. E kép alá csoportosulnak a faraók, a tirannizmus emberei, kik Egyiptomban, Indiában, Kis-Ázsiában százezrek meggömbült hátán emelkednek a magasba; kik merev, kegyetlen bálványokul állnak megfélemlített

embercsordák közt ; szárnyas cherubinek, néma kőszfinxek sötét felsége az ő testőrségük ; az Attilák és Dzsingiszkánok, kiknek «ostor», bár Isten-ostora volt a legszebb nevük. A *facies leonis* hasonlatosságára alakul ki a római, klasszikus ember, az erő, a jog, a politikai hatalom összes inspirációival, az impérium bűvös gondolatával, aki Rómájával megigézi a földet. Rómának elpusztult hatalma, de az impérium hagyományai átszármaztak a középkorba s az újkorba is, s bár kegyetlenségüket mérsékli a szent kereszténység könyörüllete s irgalma, a «*facies leonis*» mégis kiverődik a történelemben ; a *kyrie-eleison*, a glória énekeibe belevegyül az oroszán ordítása : karmait bevájja azok testébe, kik hiszik, hogy testvérek, s evangéliumukban olvassák, hogy ne álljatok ellent a gonosznak, hanem aki elveszi köntösödöt, annak add oda belső ruhádát is.

De a *facies leonis* másképp is jelentkezik. Úgy a XV. és XVI. század, a renaissance kora, mint a XIX. század prometheuszi dalokat énekelt, öntudatos s erőszakos nemzedék diadalhymusaitól visszhangzott a föld, mely ismét dicsekedett, hogy a tüzet, az Isten tüztét, a villámot lehozta közénk ; óriási gépek vaskerekei és hengerei dübörögték dicsőségét, kohók éji tüzei világítják meg birodalmát ; zászlaja fekete, mint a husszita zászló ; rúdjai toronymagas kémények, a zászló maga füst s korom ; ezen a füstös zászlón — úgy rémlik — látom a *facies leonis*-t ; a gépek zakatolásába belevegyül ordítása. Itt is az oroszán húst eszik s vért iszik ; százazrek életével táplálkozik, az improbus robotiga a népek nyakán, a titánerő titánnyerseséggel párosul, s a hódító munka nyomában új barbárság jár ; látom mindenütt az állat nyomát.

Ez a típus ki nem elégít : menekszünk ; jobbat, neme-sebbet keresünk, s föltűnik a cherub második arca : a *facies aquilae*, a *sas-arc*. A sasnak szenvedélye a Höhensehnsucht ; egyre magasabbra akar törni és a napba nézni ; szeme sugarai közé fogja a világot s a magashól az örvények sötéttségébe néz.

Ez az arc jelenti az emberi szellem tudományos irányát, melynél fogva az érzéki világ s benyomásai fölé emelkedünk s kiemeljük belőlük az értelmi tartalmat ; rendszereket alkotunk, a tudomány magaslatainak vonalait meghúzzuk, s e magaslatoz fölözt lebegünk, hogy a gondolat aranyszálaival, mind megannyi fénysugárral kössük egybe a világot. A *facies aquilae* vésődik ki a modern szellemvilágon. Erejét érezzük a tudomány előhaladásában ; szárnyainak suhogását a gon-

dotat térfoglalásában; büszkék vagyunk, hogy sasszárnyakon emelkedhetünk.

Igen, emelkedünk, de hová? Magaslatokra, melyek némák; a fény országába, mely híg, átlátszó és hideg. Híg, hideg, néma világ. A filozófiák rendszerei, ezek az elvont gondolatok, ezek a vérszegény, színtelen képzetsorok vigasztalan világba vezetnek bele, hol ismerő tehetségünk az adatok bőségétől elveszti gondolatait és eszméit. Szegényekké válunk gazdagságunkban, s egy kövémeredt, azaz hogy átlátszó képzetté foszlott világ vesz körül. A tudomány úgy érezheti magát, mint Midasz király: amihez nyúl, arannyá, ez esetben szellemi kincské válik, de az a kincs hideg, élettelen; nem éltet s nem melegít. A tudomány keze, mint a sas karma, szétszed és bont; a virágzó gyermekarcból üres koponya lesz, a virágból szétvagdalt sejtszövet lesz, a rendből egyhangúság, a szépségből egyenlet lesz, a szonátából számsor lesz, a valóságból fantom lesz.

Ah, az éles szem nem elég, ha a szív tüze nem gyullad ki rajta; a magasság nem elég, ha néma, az átlátszóság nem elég, ha hideg; az analízis nem elég, ha csak bont és öl, a szinthézis nem elég, ha galvanizál s nem éltet.

A *facies aquilae*, «ce profil d'oiseau», kiállhatatlan, elviselhetetlen, ha soká nézzük, szegényes, csúnya lesz.

Ez a típus sem elégít ki; keresünk újat, jobbat; jobbat, mely ne legyen erőszakos s ne igyék vért — ne legyen kegyetlen és hideg; ne emelkedjék a magasba úgy, hogy megfagyjunk; ne tapossa össze virágainkat, s ne ignorálja, hogy az ember szív is s nemcsak ész, hogy kedélyvilágának mélysége a szeretet, könnyörület, irgalom s az áldozat motivumával van telítve. Ah ne, ne csak fáraókat, cézárokat, konquistadorokat, kétkedő Faustokat, ne hivalkodó, üres titánokat, ne csak Prometheusokat léptessetek föl köztünk, hanem szamaritánusokat is, ne csak Lucréciaikat, hanem Luciákat. Adjátok a mélység vágyát az ember szívébe, állítsátok bele a misztérium kódébe; maradjon köztünk, játsszanak körülötte gyermekek, virágozzanak virágok, nyílják meg szíve könnyörületre s szeme könnyekre! S íme az erőszak s a hideg ész emberét fölváltja egy új ember; a *facies leonis* s *aquilae* után megjelenik a *facies vituli*, az áldozati tulok arca.

A «vitulus» szenved; nem szárnyal; sárban cammog, köves utakon jár, mert hajtják; plein airben s zúgó záporban, csalogánydal s csattogó villámok közt egyaránt bög s mély részvételre hangol. Szemei tükrök; annyi fényt s világosságot

fogadnak be s oly szerény s félénk élet néz ki belőlük ; szereti a rétet, a virágot, de nem tud gyönyörködni szépségén.

Ez is típus ; az érzések s érzelmek alatt elgyöngült ember típusa ; az elburjázott fantázia s kedély embere ; az egyik kiadása messze délen, a hindu nép, a fölfutó, indus flóra erdőiben, kábító illatban ; a másik fönt, északon túltengő érzelmi légységben, az orosz könyörület tónusaiban. Filozófiájuk a megadás ; jelszavuk a tűrés. Ne küzdjetelek — mondják a Tolsztojak — minek küzdenétek ; a világos, az érthetetlen valóságot le nem győzitek ; tűrjetelek tehát s szentek legyetek. S nevelnek szenteket, kik mind koldusok, kik illatos erdőkben élőholtan sirokban fekszenek. Ne küzdjetelek, — mondják ott fönn is — ne álljatok ellent a gonosznak. S egyaránt vágyódnak a nirvánába.

S ugyan beérjük-e e típusokkal? Nem, nem ; nekem nem kell a *facies leonis*, az erőszak, a *facies aquilae*, a hideg ész ; a *facies vituli*, az eltaposott élet típusa ; nekem új típus kell, jobb, szebb : a cherub negyedik arca : a *facies hominis*, az emberarc, amennyiben ezekkel szemben áll. A *facies hominis* erőt hirdet, de nem erőt, amely elnyom, mert a hatalom az egész vonalon az ember szolgálatára van rendelve s nem az ember a hatalom szolgálatára. Hódító munkát sürget, de munkát, mely nemesít és úrrá tesz s nem munkát, mely szegényít és békóba ver. Munka, mely harc az éhhalál ellen az ember nem kétharmadánál, munka, melyben az ember szegény lesz kenyérben, erőben, hitben és örömben, nem az ember, hanem a rabszolga munkája. A *facies hominis* az embert szolgáló hatalom, s az embert boldogító munka típusa. A *facies hominis* tudást hirdet, kultiválja a tudományt s napba néz, de a sötétséget is látja s tudja, hogy a sötétségben is van a lét folytatása. Értelmének világossága mellett őrzi a hit mécsének szende világát, mert pályája sötét zónák felé tart, hol az ész fényét elnyeli a végtelenség éje.

A *facies hominis* lelkeséget, könyörületet, szívet sürget. Igérete a lélek, az öntudat belső világa. Úgy érzi, hogy végtelenséget hordoz magában, s hogy e végtelenségtől szétfoszlik a világ. De ami a legszebb s legerősebb a világon, ami igazán uralomra van hivatva, annak nem szabad szétfolynia, hanem ki kell alakulnia. A nyers természet, a khaosz, a mechanizmus fölé kell emelkednie az egyediségnek, s miután magát harmonizálta, lelkének szépségét ki kell árasztani : környezetre, vidékre, életre, s száműznie a napszámba járó nyomorúságot.

Ez az arc néz ránk. 1900 év óta az emberarcból gyermek-arc lett. A cézár impériumból, az emberi lét sötét éjféleléből, a nyomorúság istállóí keretéből néz ránk az emberarc: a betlehemi kisded arca. Értitek-e, hogy mit hirdet, mily programot ad e földnek? A hatalom ne törje össze az embert, maradjon meg az életen a gyermek bája — a tudomány ne szegényítse el az életet, lengje át az életet a gyermeki lelkület melege, — a szenvedés ne hervassza el az embert, nézzen gyermekszemmel szenvedésbe és halálba. Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, vagyis ha nem lesztek hívő, szerető, bízó emberek, nem lesz mennyországotok sem itt, sem ott.

A hívő, bízó, szerető ember az igazi ember. Az ő szentélye a templom; emelkedjék a Csömöri-úton is ilyen, melyből az Istenember Jézus-arca nézzen reánk.

A lélek értékéről.

(1906)**

Mélyen Tisztelt Közönség! Az emberi kultúra iránya változik. Egyszer a forma az eszmény, máskor az erő; de az irány voltaképpen egy. A gondolat, amely vezet, mindig ugyanaz: az ember, a több, a nemesebb, a jobb, a boldogabb ember. Végig vonul a világ színpadán a teremítő génusz, és mondja, ismételve a régi isteni szót: teremtsünk embert! Hadd lássuk, hogy az agyag, melyre rálehelem a lelket, mit ad? állatot? excentrikus szellemet? szenvedő muzsikot? Mit ad? klasszikus erőszakos cézárt; édes, szenvedő, áldozatos, de voltaképpen elgyengült típust? Vagy Herbert Spencert, ezt az öreg, okos embert, ki 80 éves korában el tud analogni egy fiszharmónium mellett és vágyik a végtelenbe, melyet nem ismer? Mit ad? egy orosz muzsikot, Leo Tolsztojt, ezt az embert, aki kancsukával és töviskoszorúval vonul az ő nemzete élén? A világtörténelem ítélni fog.

M. T. Közönség! Azé a győzelem, aki nagyobb értéket tud belefektetni az emberbe; azé a győzelem, aki a legméltóságosabb embert tudja az agyagból elővarázsolni, azé, aki a leghódítóbb erőt tudja benne felébreszteni. Engedjék meg, *hogy én rámulassak, hogy micsoda érték, micsoda erő van hivatva a legfőnségesebb, a leghatalmasabb s legdiadalmasabb típust a világtörténelem színterére állítani?*

Kegyetek tudják, hogy a kultúra az öntudatban ébred az ő tavaszi virágzására.

Én tudok, *én* bírok, az *én* szellemem archimedesi pontján felemelem ezt a nagy mindenséget; az *én* értelmem a világnak ragyogó napja; az *én* eszem központ; egy minden-ség szorul periferiájában; sugarai végtelen küllők, a nap-sugár hozzá csak arasznyi mérték — s én ezzel az öntudattal, egy világot, létet bevilágító észnek öntudatában vagyok hivatva a szellemi világnak diktaturáját hirdetni.

Az *én* tudományom az *én* hatalmam. Ez a tudomány nem sas: ez a tudomány egy végtelen expanzív erő. Mihelyt

ez a tudás első gyermeklépteit próbálgatja, már a keze meg-rándul, és alakítani kezd, mert az ember nem éri be azzal, hogy tudásába felvegye az egész világot: neki ezt a belső hatalmas világot a külső világra rá kell önteni; ráönti a gondolatot a fára, a köre, az ércre, mindenre, ami van, és ezt művészetnek, technikának, kultúrának hívják. Az emberi gondolat kiöntve a világra: művészet. A művészet nagy hatalom, csodálatos és tiszteletreméltó, inkább sejtett, mint thézisekbe foglalt világa van.

Ezzel a tudománnyal és művészettel fellép egyszersmind az emberi társadalmat átalakító hivatalos politika. A római politika megveti vas lábait, és cészárok vonulnak végig a világon. Ez nem elég nekem! Az erő még nagyobb hivatással lép fel a világon és az emberi kéz helyett vas karokkal, gőzzel, villanással dolgozik és kifejti észbontó hatalmát.

M. T. Közönség! Ez nagy érték, mit bele fektet az öntudat, az ész az igazságba a tudományban, kedélybe a művészetben, társadalmi érvényesülésbe a politikában: mindez tagadhatatlan tiszteletreméltó érték!

De, M. T. Közönség, mit használ a tudás, ha kín lesz belőle? Minek lopjuk le a tüzet az égből, ha az a kérlelhetetlen Zeus odaláncol minket a kegyetlen sziklához, és a sas mindennap felvágja májunkat és nem hagy pihenni? Mit használ a művészet, ha Oedipusok vagyunk? Mit használ a gyönyörű Antigone, ha egy vak embert vezet elborult ésszel? Mit használ a csiklandozó élvezet, ha voltaképpen a benső harmóniát, azt az édes életet megteremteni nem képes? Mit használ a hatalom, ha prokrustes ágyban hánykolódik? Mit a kultúra, ha teher a vállunkon, mely alatt nyögünk?

Emberek! nem elég a művészet: magába az emberbe kell belefektetni a nagyot, az értéket! Nem elég a méltóság, mit a tudásnak aureolája von az én fejemre! Nem elég a művészet, mely egy érthetetlen géniusznak sugalmazása, nem elég a politika, mely a hatalomnak inspirációja!... *Magatoknak kell tudomány-, hatalom-, művészet-, kultúránál többnek lennetek, magatoknak bennetek, önmagatokban kell azt az értéket feltalálnotok, mit a tudomány megvilágít, a művészet szépít, melyet a hatalom szolgál, de amely méltóságát, értékét, erejét, hatalmát egyiktől sem kölcsönzi, de mindegyiknek adja!* Mert nem ti lettetek nagyok, a tudomány lett általatok nagy; nem a művészet által lettetek szépek: ti leheltétek a szépséget a művészetbe.

Ti vagytok az érték, ti emberek, az emberi szellem a

maga teremő, alkotó erejével. Ez az egyetlen, fenséges, páratlan érték, az *individuum*, az *ember*, az *én*: tudomány nélkül, a tudomány gyökere; hatalom nélkül, rongyosan, a hatalom jogos hordozója; politika nélkül, a politikának voltaképeni ura. *Ez az óriási világ-felfordulás!* Tudják, ki koncipiálta ezt, tudják, ki léptette fel az *individuumot* önmagában, mezitlában, egy tógában, házak, paloták nélkül, aki magát a mezei vadhoz hasonlította, sőt ennél is szegényebbnek hirdette magát, de azt mondta: «Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, hogyha a lelkét elveszti?» Vagyis mit használ a tudomány, ha én kicsi vagyok, mit használ a művészet, ha én sötét vagyok, mit használ a hatalom, ha én gyöngé vagyok, mit a kultúra, ha én lélekben megtépett koldus vagyok? Mindez semmi! Ti vagytok az érték: ti csodálatos, mélységes misztériumok, *mindegyik közületek!* Ezzel az értékkel lépett fel a világ színpadán, tudják ki? Nem a pagodák bonca, nem a légiók cézára, nem Graecia bölcsésze, hanem az *Ember fia*; az ember fia a maga egyszerűségében, a maga végtelen távlataival, a maga felséges, mélységes égboltozatával: a maga lelkével! Önmagát megalázta s azt mondta: testvérek vagyunk, Cézár és plebejus! védtelenül, meztelen karral belenyúlt a cézári hatalom vas kerekei közé, s azt mondta: megállítlak szörny, irtózatos gépezet! az arénákban küzdött méltóságának öntudatában: volt ereje hozzá, önmagából merítette, volt ereje hozzá, mert a hite adta; hittél azt mondta: te plebejus, te pária, *te hitvány ember! te több vagy, mint az egész világ!* A kereszténységben lépett fel az ember! Az ember Krisztusban. Ilyet nem látott India, mely szenvedett mély kontemplációban, s tehetetlenül nyögött. Ilyet nem látott Graecia, melynek művészete egy fényes sírbolt volt, mely rabja volt saját korlátoltságának; ilyet nem látott Róma: Rómában a Cézár volt az ember, nem is ember, hanem isten, az az isten, aki miatt, s akitől senki sem lehetett ember, az az isten, aki megtört s görbédh hátakon vágtatott végig diadalszekeirén, az az isten, aki az embert pusztította.

Nekünk, M. T. Közönség, ezzel az értékkel kell a világha lépünk: *Lelkem több, mint az egész világ, méltóságom az Isten fiának méltósága*, erőm a legnagyobb, mélységes hatalom, mely már világokat alakított s állandó hivatással bír egy szebb, egy jobb, egy erősebb világ kialakítására. Ez az ember, ez az egyszerű, de belső, végtelen világot magában hordozó ember.

Ebben az emberben érték van, melyben a végtelenség gondolata, vágya piheg, dolgozik; ebben a lélekben szenvedély van: a halhatatlanság szenvedélye. Ezek nem Oedipusok, nem bacchansok, nem cészárok, de ezek krisztusiak: keresztény emberek. Ebben a méltóságban erőm, mint a napsugárban fejlik, és tényleg hivatást érzek magamban, hogy abból az öntudatlan gyengeségből egy szebb, egy napsugarasabb világot alkossak.

M. T. Közönség ! Ennek az örök életnek, amit örök életnek nevezek, pálmája alá ülök diadalom öntudatában, és azt mondom : ez a fa az én fám, koszorúmat ebből fonom !

A Szent István-szobrot megkoszorúzó amerikai magyarokhoz.

(1906) "

Két hónap előtt avattuk fel e szobrot, lelkesültünk, megkoszorúztuk, de úgy látszik, nem hallottuk meg százezrek szíve dobbanását. Nem reflektáltunk százezrek imájára, mely imánkba vegyült, nem vettük észre, hogy az Óceánon túl tömegek, véreink velünk ünnepeltek.

Ünnepeltek s ünnepelnek ; Amerikában augusztus 20-ika mindig a magyarok ünnepe ; e közösségnek jele íme itt a távoli testvérek koszorúja, melyet az amerikai magyar római és görög katolikusok szövetsége és South Bend város katolikusai hoztak ide.

Testvérek koszorúja, kik kiszakadva közülünk, küzdve a létért, hazát, házat elhagyva, látszólag mindent veszítve, két nagy kincset őriznek, Szent István hitét, Szent István földjének szeretetét.

Testvérek koszorúja, kik a gazdasági harc, az improbus labor kegyetlen igája alatt kérgesedő kézzel keresik kenyerüket, szívüket kérgesedéstől megóvták, s a szív leggyengédebb érzelmeit, kegyeletüket lelkük kincsei s a hitük s hazájuk iránt megőrizték.

Itt a helye e koszorúnak Szent István király lábai előtt, Budavárában ! Itt a helye, mert István király dicsőségét, a magyar nép ideális lelkületét s a magyar név becsületét hirdeti. Hirdeti, hogy azok az eszmények, melyeket ő tűzött a magyar nép egére, napnyugtát nem ismernek, hanem az új világban is tündökölnék : a kereszt, melyet koronájára tűzött, a Szent Szűz, kinek alakját zászlajára, a szentek, kiknek képét palástjába szőtte, tengereken át kísérik gyermekeit, s ihletik harcra és győzelemre.

Nagy és csodálatos erő ez !

A vallásos érzés mélységes hatalma, mely mélyebb, mint az Óceán, hatalmasabb, mint zátonyokat torlasztó, sziklákat mosó árja, fölségesebb, mint villámló viharja, köti

össze elsősorban a hazából kibujdosott népet, ez szervezi egyletekbe, ez ver a nép zátonyaiba pilótákat, hogy rajta épüljön az erőteljes, erkölcsi s nemzeti életnek is szentélye, ez állítja meg a nép futóhomokját, hogy a homokból kert, Pannonia virágos kertjének hasonmása legyen, s e kertben éledjen az ősi erény s a nemzeti érzés. S ugyancsak hirdeti e koszorú, hogy ez eszményektől hevülve, a távolban is nemzeti *összetartozandóságának öntudatát hordozzák* magukban, hogy idegenben élve, nem vetkőzik le nemzetük erényeit, csak hibáitól szabadulnak meg, s az angol-szász faj diadalmas érvényesülése körében is kifejtik a magyarság energiáját s szívósságát.

Tisztelettel *fogadjuk e koszorút, mert erős kéz nyújtja*, a világharcban szétszórt munkásnépnek keze, mely nagyot művelt, mikor magának új exisztenciát biztosított ; s mélyen megindulva *fogadjuk, mert az árvák könnye permetezte*, és a honvágy mélabús árnyéka árnyékolja be e koszorút : egy küzködő és hűséges népnek verejtéke s bánata rajta. Halkan suttog felém az idegenbe szakadt százezrek imája : boldoguljon a magyarok távol édes hazája. Megragadjuk, megrázzuk e kérges, erős kezét, szívünkre szorítjuk a bánatos, a honvágyó testvérkeblet, s lelkünk mélyéből tör ki az ima, hogy maradjatok mieink érzésben ; s legyetek jó, törvénytisztelő és szorgalmas polgárai annak a hatalmas országnak, mely ha nem is ringatta bölcsőiteket, de szabadságával s jogával megtisztel, s váljék példáján erőssé a magyar haza is, hogy elszakadt gyermekeit keblére ölelhesse, száműzetésük könnyeit letörülhesse ; legyen Amerikában is s otthon is erős és boldog a magyar.

A tulipán-mozgalomról.

(1906)²⁵

A magyar nemzet életének furcsa évét éljük: vígasztalanul, sötétben kezdődött az év, nem akart kitavaszkodni; azután pedig mintha az ősi haza földje a szenvedések melegétől egyszerre levetette volna jégkérgét, egy szál bűvös, beszédes, formás virág nőtt ki belőle s belenőtt szívünkbe: a tulipán! Nyílott tulipán azelőtt is a falusi kertek virágágyában, díszlett a menyasszony ládáján, rengett a juhász cifra szűrén, ott kuporgott a debreceni bicskán, mosolygott a szegedi kulacson, de néma volt az Isten-adta, vagy ha beszélt, idegennek beszélt: néztük, de nem értettük. De ezen a tavaszon megszólalt, s megértettük; lelkünkhöz szólt, és szólt oly édes, erős akcentussal, melyben egybe volt forrva a gyermek, az anya, a jegycs hangja, melyben panasz sírt és parancs csengett, s egy szót mondott, mely mindent mond: magyarság! Nem pártpolitika, nem a koalíció divatja, nem kortestoll, nem szezonvirág, mely a nemzeti kormánynak hozsannát illatozik, hanem egy hatalmas gondolatnak beszédes szimbóluma, egy mélységes nemzeti mozgalomnak útmutatója, s ez a gondolat, ez a mozgalom: a magyarság. Gondolat még csak, nem valóság; mozgalom még csak, nincs a célnál; a gondolat arról álmodik, a mozgalom arra törekszik, hogy tulipán-koszorút köt a korona köré, hogy tulipánnal ülteti be a négy folyó partját, tulipánt lenget a közoktatás nagy ügye felett, hogy szeretettel betöltse, tulipánt állít a kirakatok ablakába, hogy megakassza a járó-kelők lábát; <hog>y tulipán vertvas-szirmokkal s pártalevelekkel álljon a kohók, a gyárak elé, hogy a közélet összes ágait s a nemzeti hatalom összes forrásait, a gondolatot, a műveltséget, a művészetet, az ipart, a kereskedelmet magyarrá tegye, s kilépjen Európa színe elé a magyarságnak öntudatára ébredt Magyarország keblén a tulipánnal.

Mi tehát a tulipán? Az öntudatra ébredt magyarságnak virága, — szimbóluma a nemzeti megemberelésnek.

Nemzeti megemberelés — nagy szó. Megemberelte magát az ország, a nemzet nem egyszer. Megemberelte magát

geografiai egységében, megemberelte magát nyelvében s politikai önállóságában, öntudatában; de ha manapság a tulipán újságot, ha felfedezést, ha fölébredést jelent, akkor bizonyára annak az öntudatnak diadalmas jelentkezésében áll, hogy nyelven, politikai öntudaton túl egy mélyebben járó, nagy érdeket kell megóvnia, a magyar munkát, a magyar ipart, a közgazdaságot. Fölkelés, népfölkelés volt minálunk gyakran: fölkel a magyarság is a szent hit visszafoglalására, fölkel Rákóczi zászlaja alatt pro libertate; a tulipán is fölkelést sürget, a nemzeti kultúrát, a nemzeti munkát akarja fölszabadítani; fölemeli a zászlót, melyen egy folt sötétlik; lengeti a tulipánt, melynek kelyhében, ott a fenéken szintén foltot látok: ez a folt az, hogy a magyar társadalom tízezrei ott fönnt — s milliói ott lenn elhanyagolták a magyar ipart; hogy nemcsak közönnyel, hanem ellenérzéssel nézték; az ellenérzésből lenézés lett, lenézése a magyar iparnak s kereskedelemnek, s e lenézéstől sorvadt el a magyar közélet. Ezt a foltot most el akarjuk tüntetni, a munkát s az ipart a nemzeti életbe akarjuk beleállítani, a közgazdaságot a nemzeti élet számára lefoglalni. Népfölkelést rendezünk, hol kicsinye-nagyja vegyen magyar árút, pártolja a magyar ipart, adjon munkát a magyar kéznek s szolgálja közös erővel s igyekezettel a nagy nemzeti ügyet.

De remélhetünk-e annyi kitartást, buzgalmat, következetességet, hűséget, odaadást? Nem tántorit-e majd el pillanatnyi, apró haszon, filléres érdek, kiisszerű bosszankodás? Lesz-e tulipános népünk eléggé öntudatos e nagy háború kiviteléhez? Lesz, meglesz, ha a világtörténet magaslataira emelkedünk s onnan nézzük az eseményeket s a tulipánmozgalmat is!

A világ arculata időnkint elváltozik, s minden ily elváltozás új korszakot jelez. Harc és küzdelem mindig van, de az erők s a harcterek mások. A régi harcterek a csaták színhelyei, a hadak útját fegyverek és vasléptek túrják föl; ma a mérkőzés más irányt vesz: karok, inak, ész és fortély dolgozik most is, de nem puskaporral, hanem gőzzel, villammal; a harcterek helyét vásárterek foglalják el; nem vörössipkások, hanem kéklblúzosok mérkőznek rajtuk; csak a logika, a kérlelhetetlenség a régi; el lehet veszteni mindent, el lehet vérezni.

Nagy, világtörténelmi harc folyik most is. Csak az alak változott. A legyőzöttek fizettek adót régen, sarcot fizetnek a győzőnek most is: a legyőzöttek szolgák lettek régen: vaskéz, iga rajtuk; s most az idegen tőke ver szolgaságba.

S a végeredmény? Az elsorvadás! Az élet ösztönével védekeznek a hatalmas népek, s van-e kisebb életöztön s kevesebb belátás e közelgő veszedelemmel szemben a kisebb népekben? Ha kiküldjük pénzünket, lecsapoljuk vérünket, nyomorultak leszünk. Hiába támaszkodunk bármire, a rengő kalásztenger nem támaszték. Magyar, ne ontsd a véredet! A múlt évben négyszáztizennyolcmillió koronát adtunk csak Ausztriának; a négyszáztizennyolcmillió koronát kétszáz-ezer részre osztva, minden egyes kivándorlóra kétezerkilencven korona esik.

Ime az iparpártolásnak magyar nemzeti föladata, mely a munka, az ipar arányában megépítené a magyar társadalmat. Mi részben feudális viszonyok közt élünk a nagy földbirtokok közé ékelt népességgel, részint a lateinerek pályájára léptünk, de az ipart elhanyagoltuk: a mi közszellemünk ugyan a munka társadalmának közszelleme, de a mi népünkben nincs fölkelte a közgazdasági érzék. Nincs ránevelve az új kenyérmezei harcokra. Ahhoz élelmesség, éberség, intelligencia kell, jól, olcsón beszerezni, az értékesítési piacokat s módokat fölismerni s lefoglalni. Városaink nincsenek, iparunk nem volt, nemzetünk a nemes és a paraszt jegyében oszlott meg; most a munka társadalmát kell megteremtünk. De ez csak az ipar fölvirágoztatásával, tehát pártolása által lehetséges.

Ez az iparpártolás teremti meg az alkotmányos erős népet. Az emberi jogok egyenlőségét törvénybe foglalták az 1848-iki törvények. Papiroson megadták. Nem elég a törvény, népet kell hozzá nevelni, erős, öntudatos, tehát nem földönfutó, toprongyos népet. Adjatok neki keresetet, emberhez illő életet, s fölébred öntudata is, e nélkül koldus lesz. A munka jellemzi a társadalom struktúráját (van rab-szolga...), a munka jellemzi a társadalom kultúrfokát (kézi malom...), a munka jellemzi egyszersmind a társadalom erejét. Munka nélkül a modern világban nincs nemzet. Régen: nyelvében élt. Ez nem elég. Ne reménykedjünk csupán a nemzeti szellemben, az eszmék erejében. Ez rossz, tótágast álló filozófia.

Nekünk cselekednünk kell mindnyájunknak. Mindenki pártolja a magyar ipart, s mindenki akassza meg a guruló krajcárt.

Az állam segítsen. Igen, de csak segítsen. Gazdasági téren a társadalom törli útját a politikának, s nem megfordítva. Gazdasági fejlődést nem lehet csinálni rendeletekkel, törvényekkel; arra rá kell érlelődni. Minél erősebb és

tartalmasabb az élet, annál kevésbbé van a politika szárnyai alatt, hanem megfordítva, intézi a politikát.

Segít is az állam ; csak a mult évben 24 új gyár és iparvállalat jött létre, 17 millió korona befektetéssel, 1600 munkással. A gyárak megvannak ; de mit ér az, ha az állam rengeteg összeget költ iparfejlesztésre, iparosnemzedék nevelésére, s a társadalom hidegen marad. Mit ér a posztó-, a szövetygyár, ha a nagyváradi főispán példáját nem követjük, ki egy szabóüzletben inkább kevésbbé szép posztóból csináltattott ruhát ; mit ér a rózsahegy, kézmárki vászongyár, ha folyton Rumburg felé kacsintgatunk ; mit ér a honi perkál, kasmir, ha Kosmanosba megyünk érte, de mit ér a nagy-kőrösi ugorka, ha Znaimból hozatunk ; s mire való az Andrassy-vaj, ha tescheni vaját eszünk ; s minek füstölnek sonkát Kassán, Nagyszombatban, ha egész télen minden istenáldotta nap 500 sonka érkezik Prágából ! Mi marad akkor a magyar iparnak ? Debreceni bicska, selmeci pipa, kalotaszegi varrás, gyetvai vadkörte s losonci sült tök és a verebélyi, tatai csizma, no meg a csákvári fazekak s a lehotai ostornyel.

De ép a csizma s fazék emlegetése nagyon fontos megjegyzésre indít. Az iparfejlesztésnek nem szabad a nagyfogyasztás szükségletét gyorsan kielégítő gyáriparra szorítkoznia, hanem föl kell ölelnie a házi- s kézműipart. Ez kivált nemzeti szempontból kétszeres fontossággal bír nálunk, ahol a nagy tőke és különös szakképzettség kevésbbé áll rendelkezésre. A külföldi tőkére és szakképzettségre vagyunk utalva, melyet be kell hoznunk, ha komolyan fejlődni s az ország közgazdaságát biztosítani akarjuk. De a nemzeti szempont a házi- s kisiparra utal. Amit lehet, itthon vegyünk.

S e részben kérem a hölgyeket : vegyék kezükbe e fontos érdeket. Nők tűzték fel a virágot a magyar ember keblére abban a szomorú márciusban, mikor a magyarnak nem akart kitavaszkodni ; ők fakasztották e virágot. A nemzeti életet fejlesztik vele. Így lesz a tulipán az erők egyesítése. Érintésére megtörtént a csoda, hogy az ezerfelé húzó magyar, kinek ezer év óta visszavonás volt átka, a haza szeretetében egyesült. Így lesz a felszabadulás s az igazi szabadság szimbóluma, mert rámutat az útra, melyen a nagy nemzetek elérték szabadságukat : a gazdaság nemzeti felvirágoztatására. E búbajos virágnak érintésére széteszlott már az alkotmányellenes erőszak felhője a haza egéről, lehullott a bilincs, — hulljon le még a szegénységnek bilincse is, mert így érzük el a modern nemzetek szabadságát, — a tulipán jegyében.

Ethika és prostitúció.

(1906)**

Köszönöm a közgyűlés bizalmát, mellyel engem megtisztelt és ezen ideális mozgalomnak elnökéül választott. Remélem, hogy e bizalomnak biztató hatása alatt úgy fogom kibonthatni a zászlót, hogy az életben, a közvéleményben győzelemre jut. A szociális munkálkodás tere egyre tágul s a társadalmi törekvések egyre szervezesebben fognak egymásba. Belátjuk, hogy az életet a fönnálló formákkal nem azonosíthatjuk, hogy jöllehet bele van ágyazva a család az állam, az egyház, a város, a község, az iskola, az intézmények szövédékebe ; de a gyorstempójú élet árja kilép a folyammederből, egyre új föladatak hullámain gördíti ; történeti formákból kikelve, új szerveket alakít, új érzéket nevel, új társadalmi tevékenységet sürget, megszólaltatja új nyelven a társadalmi lelkiismeret aggodalmas panaszát, s hangos lesz tőle a világ s fölébred az álmos, hisztorikus multban élő ember, hogy a jelennek éljen s a jelenben tegyen.

Mily új szükségletek elé állítja a kultúra az állami s községi közigazgatást ! A községi kötelességérzet gondozása alá állítja az iskolát, az egészségügyet, a munkás és lakásügyet. Gondoztatja a napsugárt, a levegőt, az ivóvizet ; körmére ég az élelmi cikkek ellenőrzése a húspiac közegészségesítéseig. Sürgős községi ügynek és kötelességnek ismeri a lakásvizsgálatot, mely higiénikus kötelességteljesítésre nevelt háziurat és lakót ; sürgeti az iskolaorvos intézményét, sőt legújabbban Strassburgban, Stuttgartban, Ulmban már iskola-fogtechnikusokat is alkalmaznak. A közrendészet számtalan jogaira és beszólásaira csak utalok. A közélet egyre jobban közkincs lesz, melynek fejlesztésétől fejlődik, gyöngítésétől sorvad saját életem.

Ez az érzék a társadalomban is megindított számtalan akciót, nevezetesen kettőt : az alkohol s a prostitúció elleni harcot. Mindkettő testi mótely, erkölcsi sorvadás, nemzeti halál. Milton két órallót állít a pokol kapujához : a bűnt s a

halált : a legújabb korban a pokol kapui előtt is bátran örváltás lehet ; odaállhat a bűn és halál helyébe a *korhely* s a *prostituált*. Ez utóbbi típus a leánykereskedés elleni magyar együletnek, társulásunknak s törekvésünknek szomorú tárgya ; sötét árnya a közéletnek, mélységes, üszkös sebe a társadalomnak ; társadalmi s erkölcsi probléma, mely sodorva van gazdasági nyomor-, perverz hajlamok-, erős ösztönök-, könnyelműség-, együgyűség-, tájékozatlanság-, élvezetvágy-, ostobaságból egyrészt, jogtalanság, elnyomás, ösztönök, szenvedélyek, erkölcsi romlottság, megvesztegethetőség, hiányos rendészeti s jogi intézmények hibáiból másrészt. Köze van hozzá lelkésznek, tanítónak, atyának, testvérnek, orvosnak, etikusnak, jogásznak, rendőrnek, szociológusnak, törvényhozónak ; köze van minden tisztességes embernek, s nem tudja megoldani egy sem egészen, hanem igen kitűnő szolgálatokat tehet ez is, az is. A szodoma-almák e fájának sok a gyökere, tegye rá mindegyik egy-egy gyökerre fejszét : a kitaró küzdelem célt ér.

A helyes diagnózis érdekében először is konstatálnunk kell, hogy a leánykereskedés nagy társadalmi baj, rendészeti kihágás, egészségügyi veszedelem, de mindenkifölött hangoztatnunk kell, hogy *ethikai mételey, bűn és szégyen*. Komplikált probléma, de e problémának is van csontváza és van veleje, van mechanikája és van pszichéje, s ez a velő és lélek tisztára ethika. Következézőleg ezt a bajt gyökérzetében is nem a szociológia, nem a rendészet s az orvostudomány, hanem a *tiszta erkölcsös élet* szelleme kezelheti csak igazán.

Az ethika magaslatára, az isteni gondolatok s az isteni akarat szintájára kell az életet s nevezetesen a nemi viszonyt, az élet forrását emelnünk. A társadalmat rá kell segítenünk a belátásra, hogy a férfi s nő közti viszonyt ne a szexuális élvezetben keresse ; ez profanációja volna az érzelmek áramának s kisekélyítése a lelelkibb viszonyok mélységeinek. Ez halált s enyészetet jelent s merényletet a természet legfontosabb inspirációi ellen ; meghamisítja az őserőt s termékeny érzéseket, s erő s élet helyett narkotikumokkal s emésztő ingerekkel dolgozik. E tűz hevétől hervad el a lélek világa s képtelenné lesz mély érzésekre ; e tűz perzseli le a szív ébredő tavaszát, s szívet állít a világba, melyet a Szentírás jellemez : cinis est cor ejus — szíve hamu, nem izzó energia.

Helyes fogalmakra kell segíteni *kivált a férfivilágot*; mert a prostitúciót férfi és nő teszi, s a férfi ebben bűnösebb ; bűnösebb, mert aránylag kevés asszony a prostituált, míg

ellenben aránylag kevés férfi az, ki a paráznság keresletét elő nem mozdítja. S íme a *társadalom csak a nővel bibelődik. Ez igazságtalanság és célra nem vezető eljárás.* A nemi viszonyban a kereslet a férfitől indul ki ; őt kell tehát a morál útjaira állítanunk s letérítenünk a régi állatember csapásairól. A prostitúcióban a férfivilág az ösztönös állatember nyomain jár, ki vesz, elad s rabol nőt ; kinek ingeres, ösztönös világán az öntudatos erkölcs motívumai még meg nem látszanak, — ki a természetbe, a nemi viszonyba az impulzusok, kitörések, indulatok helyébe még bele nem állította a szeretet, a bensőség, a tiszta érzések értékeit, ki úgy látszik, még nem érett a házasságra. Róla elfogadhatom Lombroso szavát : «Eredetileg nem volt házasság, hanem a prostitúció volt a szabály», úgy értelmezve azt, hogy az alacsonyfokú, degradált ember életében ösztönnek s nem szeretetnek van helye. Minél magasabbra hág pedig az emberi öntudat s minél szerencsésebben fejlődik, annál több érzést, több lelket fektet nemi viszonyaiába is ; lelket szeret s szívet ad s Roxannal mondja : «Bocsásd meg azt a halga tettem, hogy csak a tested szépségét szerettem». Házasság a szó nemes s igaz értelmében csak ott van, hol lelki egység honol. Ezt a lelki egységet sürgesse s hangoztassa a társadalmi morál ; sürgesse az állatember nevelését s az etikátlan, lelketlen viszonyok letörését.

Az emberi, tisztult érzés nem tűrheti a férfiak szabadoságát ; hisz ők szerzői a leánykereskedésnek. *Aki vallja, hogy a tiszta élet utópia, hogy a természet ösztöneit legyőzni nem lehet,* az a leánykereskedők «Kundschaftja». Ime itt a mélységben, az érzésben, az erkölcsi ideálok tiszteletének, az isteni hitnek megfogytatkozásában van a baj. Segítsünk e fogytatkozáson, ez ideális napfogyatkozáson, s világosság s virágzás lesz társadalmunk része. Aki a természetre, az ösztönre hivatkozik, azt én a szebb, a mélyebb természethez utasítom, az ösztöntől a szeretetre, az állati nemi viszonytól a lelki közösségre. Minden nemiségnek koszorúja a házasság, minden ösztön azt keresi, azt sürgeti ; ébredjünk hát, s lássuk, hogy természetünk, az értelmes s nemesbült természet lelki egységet, érzelmközösséget, tiszta szívek hű odaadását követeli. Akinek ez hihetetlen, annak etikájában khaotikus öntudatlanságok s ösztönösségek gomolyognak.

Én arról is meg vagyok győződve, hogy az erkölcsi érzék a házasság fejlődését sürgeti, s hogy a házasság fejlődik, fejlődik erősebben, bensőségesebb, nemcsak nemi, nemcsak jogi, hanem lelki közösséggé, s fejleszti azt öntudatosabb hit,

éberebb szociáletika; fejlődését látom a modern lélek konfliktusaiban is, mely az ideális lelki viszony helyén üres, jogi formalitásokat nem tűr, s a házasság lelketlensége ellen fölemeli szenvedő s szenvedélyes szavát; ethikai egyenlőséget, vagy legalább is a legkiáltóbb egyenlőtlenségek megszüntetését követeli; *panaszodik a társadalmi morál egyoldalúságára, mely dupla mértékkel mér, mely kegyelmez az erősnek s nem bélyegzi gazembernek a férfit, ki a leányt megejtette, hogy az anyját s gyermekét elhagyja.*

Azért több erkölcsi komolyságot közeletünkbe! Mindenekelőtt férfiasságot kellene alkotni a sexuális felelősség s a nemi élet tisztaságának biztosítására, s kivált ifjúságunkat kell ez irányban nevelni. Már a gimnáziumi ifjúság benne úszik a piszokban; az egyetemen pedig egy jeles jogtanártól hallottam, hogy ifjúságunkban a nemi tisztesség érzéke rendkívül eltompult. Itt mély, bensőséges, vallásos erkölcsiségre van szükség. Az egész társadalomnak meg kell győződnie, hogy a baj ethikai, hogy azt nem lehet mechanice, elsősorban nem is orvosilag kezelni.

Aki azt mondja, hogy majd ha a bujakór sérümát megtaláljuk, meg lesz oldva ez a probléma is, az ugyancsak rossz filozóf. A baj mélyebben van. Azért rothad a test, mert rossz a lélek; ha a test rothadását valamiképen lefogjuk, a rothasztó elem ott lappang s ott pusztít tovább a lélek mélyében.

A társadalmi elváltozásoktól sem remélhetünk spontán, mechanikus javulást. Akik a jobb szociáletikát csak mint a haladó emberiség fájának érett gyümölcsét várják, csalódnak; megériük, ha érleljük; a társadalmi fejlődésnek egyik érleltető energiája pedig a szellemi élet, az erkölcsi törekvés, a kritika, a javulás. Hit, akarat, lelkesülés egyrészt, ösztön, szenvedély, durva természet másrészt hatnak egymásra, s az ideális elemekről mindig igaz marad, hogy «mens agitāt mole».

A leánykereskedés számtalan más gyökereit ezzel nem tagadtam. Nevezetesen elismerem, hogy a baj egyik *mélyen járó gyökere a gazdasági nyomor is, a megélhetés nehézségei*, melyek a nőt a prostitúció mocsarába taszítják; a szegénység egyik ajtónállója a leánykereskedés boltjainak. Vannak, kik ezt annyira nyomósítják, hogy a prostitúciót tisztára a kapitalista termelés rovására írják, s míg ez fönnáll, a harcot fölöslegesnek hirdetik. Ezek jó szisztematikusak a maguk historikus materializmusában, de rossz filozófok.

A nemeket nem a termelés állította a létbe, s az ösztönök

nem a termelés lángjain fogtak tüzet; a nemi viszony s a házasság maga nem a produkciónak, hanem egy mélységes, természetes, általános pszichológiának inspirációiból való. Tévedés tehát és ideológia, a monogám házasságot a kapitalista termelés funkciójának nyilvánítani, de igenis elismerem, hogy a mai társadalom gazdasági harcában, a megrendült erkölcsiség atmoszférájában a nyomor, no meg a könnyű élet szeretete sodor sokakat az erkölcstelenségbe.

A gazdasági nyomor pusztító befolyása mellett látszik szólni az is, hogy a gazdasági helyzet javulásával az 50-es és 60-as évekkel szemben megapadt a gyári munkásnők körében a prostitúció.

De bár ezt mind szívesen megengedem, mégis dr. Blaschkóval azt hiszem, hogy a prostitúció elsősorban nem a gazdasági nyomorból, hanem az ethikai érzés sorvadásából való. A gazdasági nyomor diszponál a bukásra, de megejteni csak átlag degenerált, erkölcsileg gyöngé, mételyes individuumokat képes. S ez meglesz ezentúl is; a legjobb körülmények közt élő nők is a bűn útjaira térnek; vannak született perditák, kiket menteni nem lehet, s kik nem akarják, hogy megmentjük őket.

Hasonlókép a legjobb gazdasági körülmények közt is megmarad a kereslet, az ösztönök követelése, s legfőképpen drágulna az áru, de nem szünnék meg a bűn. A bűnt megszünteti az erkölcsi erő; mindig igaz, hogy mindkettőt kell egybefognunk: «auf eine wirtschaftliche und sozialethische Rückenstärkung des jungen Geschlechts zielen unsere Reformvorschläge». Ethika nélkül nem bízom a gazdasági függetlenségben; <de elismerem, hogy benne> könnyebben fejlődik a tisztultabb erkölcsi öntudat s önérték, s azért az alsóbb rétegek életviszonyainak javulása s a feminizmus törekvései a gazdasági nőemancipációra bizonyára használni fognak ez ügynek.

Addig is azonban dolgoznunk kell, s segítségül kell hívunk minden tényezőt, államot s községet, jogászokat és rendőroket, hogy a társadalom jelen viszonyaiban is mentsük, amit menteni lehet. Vannak intézményeink most is, melyeknek rendeltetése, hogy zsilipül szolgáljanak a pusztító piszkos ár ellen. Eresszük le azokat. Akadályozzuk meg, hogy a tisztességes, de gyöngé elemek el ne sodortassanak. Lesznek mindig paráznák, de a leánykereskedés neveli a paráznákat; lesznek degeneráltak, de a leánykereskedés az erkölcsi degenerációt terjeszti, piacot nyit az emberárúnak s elősegíti a tömegromlást.

A modern társadalom kebelében, mindnyájunk szeme-

láltára alakulnak ki a legszegényetesebb emberpiacok. Tapasztalatlan, hetyke, könnyelmű leányaink fölvetődnek a vidékről a városokba, a cselédszerzők kezeibe jutnak, kiknek boltjait — tisztelet a kivételnek — szimbolikus festők bátrán emberhús-mészárszékeknek jellemezhetnék.

A cselédszerzés sok helyütt rabszolgaszerezéssé válik, üzletük a leánykereskedés.

Rendőrhatósági intézményeinknek ezt a nyilvános lélek-vásárlást meg kell akadályozniok. Többet mindenestre tehetek volna ; újabban söpriek az utcákat az éjjeli szeméttől, legújabban Budapest polgármestere ellenzi az éjjeli kávéházakban a női kiszolgálást ; de úgy-e mindehhez tisztakezü s tisztaszívű emberek kellene, akikben komoly erkölcsi fölfogás, tisztesség és erély van. Mert hiszen csak a múlt héten olvasom a *«Magyar Közigazgatás»* 40. számában :

— *«Sajnálattal kell bevallanunk, hogy a főhiba — hogy enyhe kifejezéssel éljünk, — a rendőrhatósági alkalmazottak erkölcsi romlottságában és megvesztegethetőségében van. Nem tudjuk, melyik a rosszabb. Az a városi kapitány-e, aki úgy fogta fel feladatát, hogy a városnak jó cigányai és szép kéjnéi legyenek, vagy az a másik, aki a kerítőkkel összejátszott, és a prostituáltakat adófizetőivé tette. Vagy mit mondjunk ahhoz az előkelő közhatósági tisztviselőhöz, aki a saját bérházát utcai nőkkel telepitette be, akinek kezében minden a véletlen felderítette botrányos ügy, akár ártatlan gyermekek erkölcsi eltaposásáról, akár perverz orgiák leleplezéséről volt légyen szó, úgy eltűnt, mint a szemfényvesztő kezei között a huszas. Avagy nem rendőrhatóságaink erkölcsi vaksága mellett bizonyít, hogy lehetnek nyilvános szállóink, melyekben a nőszemélyzetet a tulajdonos úgy fogadja, hogy a felfogadottak neki fizetnek azért, hogy a saját testükel aljas béreskedést folytassanak? A külföld mindezt látja, és ha hozzá tesszük, hogy külföldi meghívott vendégeinket is sietünk az erkölcstelen nyilvános élet misztériumaiba beavatni: akkor ne csodálkozzunk, ha a külföldön oly botrányos a mi hírünk, ha azt, amit látnak és amit hozzá képzelnek, vonatkozásba hozzák családi életünk tisztaságával, és meggyanúsítanak azzal, hogy eszkimószerű erkölcsi felfogásban élünk, s a női lélek szentségét, fenségét nem ismerjük. Annak, hogy a rendőrségi intézmény mily okszerű vonatkozásban van erkölcsrendészetünkkel, eleven példája maga a székesfőváros, melynek volt egyszer egy hírhedt főkapitánya, akinél mondhatnók a *Venus vulgigava magassarkú cipője koptatta le a hivatalszoba küszöbét.*»*

A rendőrség azonban csak elemi őrhelye az erkölcsnek, s inkább csak a pusztító rosszat fékezi, mintsem hogy a jót fejleszti; de a tisztességes, erkölcsös társadalomnak különbség s tiszteletreméltóbb feladatai vannak. Nevelnie, őriznie, emelnie, nemesítenie kell a veszélyben forgó nemzedéket. Nagy földadata a leányvédelem jogi és társadalmi kiépítése. A mai gazdasági harc atomizálja a családot, s éretlen, befejezetlen egzisztenciákat dob ki az élet küzdterére; eleresztett kantárszárral vágat le az élvágy lejtőin a tüzes, tapasztalatlan élet, elvetődik a város piacaira is s ott meghallja az új evangéliumot: *kincsedet testedben bírod; add el!* Tavaszi vihar zúg és füttyül fejük fölött, csattog, recseg a szenvedély s a tisztességesebb elemek is sebhelyeket viselnek élemedetesebb korokban emlékül a régi küzdelmekre. Ezt az imbolygó rajt, ezt a *leányfutóhomokot* le kell fogni. A leányvédelmet ki kell alakítanunk. Sokat tettünk már is. Teljes elismeréssel adózom özvegy gróf Pálffy Pálné öméltóságának, ki a hathatós leányvédelem terén elévülhetlen érdemeket szerzett. Nagy áldozatokkal leányotthonokat tart fenn s maga köré gyűjti azokat a lelkes hölgyeket, kik fölértik, hogy most nem az alamizsna hideg adománya, hanem a szív melege, az egyéniség közvetlen munkája van hivatva a társadalmi bajok enyhítésére. Ezt a szociális s individuális alamizsnát nyújtják a patronesszek s megmentenek számtalan lelket. Protestáns részről a Lorántffy Zsuzsanna-egylet buzgólkodik s ugyancsak személyes szolgálattal tesz sok jót. A leányvédelmet nagy társadalmi akcióvá kell fejlesztenünk; ez a védelem siettetni fogja a leányok jogvédelmét is, mely szintén sok bajon segíthet.

Fontos a védtelen s szerencsétlenül járt leányok helyzete is, kiket ugyanaz a társadalom ítél el, mely nemtörődömségével bukásuk útját egyengette. *Bűnében sem szabad eltasztani az anyát.* Ha féltjük az erkölcsi rend komolyságát attól az irgalomtól, melyet az anyával gyakoroltunk, akkor erkölcsi fogalmaink tényleg zavarosak, s érzékünk gyöngé. Az erős erkölcsi érzék fölemeli a bukottat, anélkül, hogy maga elbukjék. S itt van helye, hogy érvényesüljön. Oltalmába kell vennie a bukottat, oltalmába gyermekét, bánjék vele mint hajótöröttel, mint beteggel, s törekedjék, hogy a tisztaság útait neki megnyissa; a törvény intézkedhetik a gyermekekről, de nem képes a bukottat az erkölcsös életnek visszaszerezni; ezt nekünk kell tennünk.

Több, komolyabb erkölcsi értéket vigyünk bele a társadalmunkba. *Félre a kairói gondolat! őrzője vagyok-e én test-*

véremnek? Többje vagy, testvére vagy ! Minden asszony legyen gondozója cselédjének; ne engedje szabad pórásra a hetyke, könnyelmű leányt; de eszközölje ez őrizetet jóindulattal, s ne sivár paragrafussal. Minden munkaadó gondozója legyen munkásainak, nem a szerződés, hanem az erkölcsi érzés erejében. A művelt közönség törjön e komoly érzületnek utat. Legyen erkölcsi súlyával irányítója, vezére. Ne féljen a szexuálisan túlizgatott emberek gúnymosolyától, sem félénk lelkek prűdériájától. Nem fogunk félni, ha életünk nyitott könyv, s nincs rajta a titkos viszonyok gyászpecsétje; ily lélekkel hivatásunk lesz kilépni az ingoványba, s dolgozni fogunk, mert nem a sűrű vér melegétől, hanem a tiszta erkölcs ihletétől véve inspirációnkat, bízunk az emberiség nemesebb érzéseiben és — közreműködésében !

A Rökk Szilárd-emlékünnepevény.

(1907)⁸⁷

Minden nemes, nagy élet kilátást nyújt az emberiség boldogulásának útjaira. Oly korban élünk, melynek világa tele van tavaszi vágyakkal. Az egész vonalon haladni, fejlődni akarunk ; változtatni a régit, jobbat teremteni ; igazságosabbak, bölcsőbbek akarunk lenni. Ezekben a tavaszi viharokban nekünk, kik a nép lelkét kezeljük, törekvéseinek kormányosai akarunk lenni, szét kell néznünk, honnan fúj a szél, melyik vitorlát húzzuk fel. Buzdít erre a világ kinja, mely intézményeink prokrustes-ágyát megrecsegteti, buzdítanak a lázas, majd megint tompa rezignációba merülő tömegek, buzdít az új renaissancenak teremtmő, elfáradni nem tudó szelleme, mely egyre új típusokat léptet fel, új Tyrtaeusokat szólaltat meg . . . s beszél, félrebeszél, kiáltoz éneket egy új világról.

Új világ, újjászületés, *rinascimento* a programm, azt tudjuk ; de tudjuk-e, miből születünk újjá? Nem elég azt mondanom, hogy lélekből születünk újjá, mert van hideg, külsőséges, a világ felé fordított lélek, s van egy gyengéd, bensőséges, önmagát bíró lelkiség, van termékeny és van meddő lélek ; nem ebből, hanem amabból kell újjászületnünk, a lélekből, mely új, friss, erős életet hord méhében. Ezt a lelkiséget nem képviseli technika, mechanika ; ezek jök úttörőnek, köfejtőnek, sokat adnak és még többet ígérnek. Siessünk hát nyomába, siessünk hasznosítani erőit. Bele kell állítanunk retortáit az élet munkájába, műhelyekbe, konyhákba, forgalomba. Iparkodnunk kell a kathód, a rádium, a fémek csodálatos sugárzását fölértenünk s nemcsak nap-sugárral, hanem *Lebon* sötét világosságával is a létet megvilágítani. De újjászületik-e az ember, ha a külső világot elváltottatja, ha a kórházból lakóházat, a pusztából kertet csinál, de maga beteg ; újjászületik-e az, ki tavaszt varázsol maga köré, s ebben a halál gondolatával jár?

Nem születik újjá szociálpolitikából, mely sokat ígér, s nagy feladatok előtt áll, s missziója van a lebűjokban, a pincelakásokban, a bérkaszárnnyákban, a párás gyárakban, a szűk sikátorokban hemzsegő gyermekekhez, s ígér megvál-

tást, levegőt, napsugárt, tisztaságot. Evangéliuma édes, erős motívumokkal van telítve; szervezni akarja a termelést, de ez csak foltozás, s nem újjászületés; lehet-e ezer folttal rinascimentot csinálni?

Nem ad újjászületést a tudomány sem. Nincs teje, nincs szerelme. A tudomány nem teremt, hanem szemlélt és rendez, leszakítja a virágokat és herbariumokban rendezi, őt és spirituszban konzervál, boncol és preparál; hivatása nem újat teremteni, hanem a meglévőt szemlélni s lefoglalni. Nem teremt semmit, hanem csak megért s maga is rászorul a lendület, szárnyaló szeretetre.

Az újjászületés a lélek meleg mélységeiből fakad; azokból a régiókból, ahol az erkölcsi világ eseményeinek bűbájos csillagai ragyognak, azokból a mélységekből, ahol az öntudatnak kiváltságos érzései emelkednek, ahol a mély lelkes tendenciák fakadnak, ahol öntudatára ébredünk önmagunk nagyságának, fölényének, szépségének, ahol az örök élet perspektívái nyílnak. Ez a lelkiség ad erőteljes világnézetet, ad a léleknek alapot, az embernek hitet, reményt, teremt bele friss, üde, tavaszi lelket.

A csillagoknál magasabb, geológiai mélységeknél mélyebb világ van bennünk, a tér és idő felett áll, keresztülvágja magát a sötétségen az Istenhez. A fizikai, az elméleti, az erkölcsi és vallási világnézetek, mind csak a lélek szempontjából vannak, általa van az igazi újjászületés. Amely filozófia egyéniséget elhervaszt, magára cáfol, amely nem tud diadalmas éneket zengeni az ébredő életnek, gyengeségének adja jelét. Igazi filozófia az, mely erős egyéniségeket ad az emberiségnek.

Azok a filozófiák, melyek félretették a vallásosságot, gyenge egyéniségeket adnak, kiknek világában nincs ihlet és nincs illat, nincs benne áldozatkész szeretet. Csak néhol akadnak kiváló egyéniségek, kik bár érzelemben távol állnak, mégis Krisztus-festők, kik a rinascimentónak nem tudnak más ideált odaállítani, mint Krisztus glóriás alakját.

A diadalmas Istenember keresztül ragyog a változó kultúrák niveauján, néha sötétebben, néha ragyogóbban. A tanítóknak, a szívek idomítóinak kötelességük bizni ebben az eszmében, a lélek táplálékait keresni. Aki erről lemond, az veszve van. Hinni és bizni kell az erkölcsi erőkben, és nem elég a gazdasági rendszerre hárítani a felelősséget. Meg kell teremteni az egyéni felelősség érzetét, addig a társadalom a régi nyegleségben marad. Meg kell tagadnunk a génusz tisztetét azoktól, kik a génusz hatalmával visszaéltek.

Az Isten teremő művészete.

(1907)⁸⁸

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim ! A világ hirdeti az Istennek, a mesternek dicsőségét. Ez a mester megkoncipiálta nagy stílusában, az ő gondolatának hatalmával a világot és az ő erejének fölényével kialakította, kidolgozta azt. Meggyújtotta a teremtményekben a szellem világosságát, megnyitotta a szemüket, s ők látnak és ámulnak s örvendeznek. Ez az ámuló öröm is az Isten dicsősége. És az emberi ész hamar vette észre, hogy a világ tele van szépséggel, harmóniával. A régi filozófia ébredése az volt, hogy lát számot, harmóniát, mint Pythagoras, s elmélyedése az volt, hogy lelket vett észre benne, mint Plato és Aristoteles ; és ezeken a nyomokon jár a keresztény miszticizmus is ; a természet neki az Isten szeretetének dala.

Minden fa és bokor önálló költemény ; mindegyik külön-külön áll, egyik sem olyan, mint a másik ; ágai másképp fonódnak, lombja másképp omlik, levelein másképp játszik néma zenét a reszkető napsugár. Minden ásvány, minden drágakő, minden jecec, minden állat egy-egy alak, melyet kigondolt s kialakított az Űr, s az eredeti teremtesen rajta van védjegye, vagy szabadalma ; senki sem gondolhat újat, csak ő ; senki sem alakíthat úgy, hogy teremtsen, csak úgy, hogy utánozzon. A teremtes, az eredetiség az övé ; mindnyájan : próféták, Hafizek, Vedák, Shakespearek, Byronok, Arany Jánosok, Ibsenek, kikről mondják, hogy teremtenek, alkotnak, költenek s új világot alakítanak, mind csak mozaik-képek technikusai, újat nem tudnak, új elemeket nem hoznak, csak a meglevőket csoportosítják.

S ahogy így a vonalakat saját lényé őszerdejéből merítette, ahogy így sejtekből szőtt szöveteket s azokat levelekké szabta ki, vagy ágakat hajlított s edényeket formált belőlük : azután finomabb, belsőbb szépséget lehelt rá ; ez a finomabb, belsőbb szépség a színek világa. A napsugár egy külön teremtes ; tiszta és átlátszó, s mégis hét szírványos színnek titok-

zatos egysége. Az Isten ezt szereti legjobban a teremtésben ; nemcsak műve, de szimboluma. Benne lakik, s ha képét akarja megjelölni, nem a tenger, nem az erdő, nem az égbolt, nem a virág, hanem a napsugár, a világosságra mutat : nézzetek, ilyen vagyok én. Lényem, szépségem, erőm, termékenységgem, gazdagságom olyan, mint a napsugár ; teremtésemben az elit, az első remek. Azért szépségemet is a napsugár óvja a természetben ; a Tyrrheni-tenger villogása, az alkony színei a szolnoki Tisza partján, a Kékbarlang bűvös reflexei, a virágok szín-szimfóniája az én szépségemnek elsőrendű tükrözései.

Van neki más, hallható zenéje is. A rét, az erdő zsongása, az elolvadó ezüsthangok, mindaz, ami Beethoven fantáziájában csengett, ami Bizet szenvedélyes, mór zenéjét ihlette, a germán tölgyerdők énekeseinek motívumai az ő zenéje, s ő játszik, a színek finom citeráján épügy, mint a hangok ezüst húrjain. Játsszik rajtuk reggeli, esti imát, tavaszi dalt s őszi búcsúztatót, játszik jegyesi örömeiben s bús haragjában, játszik őserőben, pazarul s magának játszik — ott, ahol ember nem hallja ; az őserdők, a tenger mélye csendjében, a koráll-erdőkben.

S ami e művész munkáját még igézetesebbé teszi, az a körülmény, hogy ő végtelen, s a világ véges, tehát végtelen kicsiny vele szemben, olyan az ő kezében, mint egy leszakított virág, olyan, mint egy művészi kis email ; minél kisebb, annál művészebb ; s e virágszálla, e kis emailra pazarolta a végtelen az ő művészetét.

Mennyi gondolat és érzés, mennyi benyomás, a lélek sugárzata szállja meg tehát lelkünket, midőn a természetbe, az Isten lelkesülő művészetének remekei közé állunk. E benyomásokban tisztul, nemesbül, hevül a lélek ; olvadozik, salakjától tisztul, őserő szállja meg, ideges, beteges félelmektől, borzadásoktól szabadul ; valamiképen megújul.

De ehhez tisztelet, érzék, bensőség, áhitat kell. A szép természet olyan, mint a csiszolatlan gyémánt : ezrek látták, és végre egy látta úgy, hogy szépségébe bele nézett. *Bele* kell nézni. *Bele* a lelkébe. A szép természet lefátyolozott szfinx, fátyolát csak az lebbentheti szét, kinek napsugaras lelke és szeme van. A természet szépsége, Plátó szerint, világítitok, az egész világra kiterjed : mégis titok, s csak az fejtí meg, ki a varázsigét ismeri, az, aki a természet néma dalát s a mély szimbolikát, melyet a természet hirdet, megszólaltatja. Alázatos, hívő lélekkel, érzékeny szívvel, reszkető, tisztelő kézzel

kell nyúlni oda, hol a lélek pihen. Ehhez lélek kell, mellyel ingerkedik a természet, nógat, sürget, kérdez, huszonhétszeres visszhanggal kiáltoz utánunk a német költő <szerint> :

«... sie wartet festgebannt,
Und will von dir erlöst, gellebt sein und erkannt ;
Dich fragt Natur, ein Kind mit tausend Fragen :
Wer sie denn sei? sollst du ihr freundlich sagen.»

Éber szem, fül, éber lélek kell ; érző idegekből szőtt hálóval járunk hegyen-völgyön, s mint a gyermek a lepkét, elfogjuk a szállongó szimbolumot, a gondolat csillámlásait... Éber érzék kell, melyet Isten ad s ember nevel, s melyről Liszt Ferenc, midőn kérdezték, így nyilatkozott : il faut l'avoir.

S ez az Isten művészetének egyik műhelye. De van más is. Valamint a természetben, úgy a természetfölötti világban is remekel : s itt már nem típusokat farag, sejteket sző, leveleket szab, színt és hangokat játszik, hanem a történelemben, az ember világában mutatja az istenit ; finomabb sugallatokat, a mélység legmélyebb inspirációinak érzetét, az örök vágyak : a boldogságkeresés szárnyalását. Finomabb vásznat vesz, a lélek leggyengédebb érzelmeit, a szeretetet, a fájdalmat, a megnyugvást, az áldozatot, és alakít remek, új, természetfölötti világot.

Ezt is mint művészetet kell nézni, s e művészetnek illusztrációs kiadása a biblia : cogitationes Dei antiquae — a régi hűséges gond — Ige, az Isten ígéje, s mindez dogmatizálva.

Mély tengere a művészetnek a Bethlehem-éj. A karácsonyt úgy kell nézni, mint az Isten műremekét. Deus pinxit...

Lényegszerű, vonzó, lélekhez szóló képeket alakít az evangéliumban Jézus lelke, ez a kontempláló, isteni, édes lélek, mely a természetet s az életet nézte azokkal a tiszta, nyugodt, mély szemekkel, azzal a finom érzékenységgel. A szántóvetővel jár ekéje mögött, — megsajnálja az asszonyt, ki gyermekét várja, s örvend vele, mikor újszülöttjét keblére öleli. Gyermekpajtásaival bejárja a hegyi réteket, virágokat szakít, s a dombról néz végig a nyugati tengerig. Látja a rozsföldet, hogy halavány, s a benne kandikáló búzavirágot, pipacsot ; s innen van, hogy kinézi belőle, hogy ez szebb, mint Salamon dicsősége. Nézi a menyegzőt ! s éjjel látja a nyoszoló-lányokat, mint mécesükkal mennek. Segít kévét kötni a mezőn s a bogáncs megszúrja kezét. Útjában a ballagó juhászhoz szegődik, mikor a falun keresztül hajtja nyáját... Halotta a szomszédasszony panasztát, hogy fia elhagyta.

A Jézus mélységes lelke e jelenetekbe öltöztette evangéliumát. E képek, parabolák, történetek mint páras, illatos, virágos lombozat, telve a hit szimbolikájával, lelki világának kinyilatkoztatása — az Istenország, melybe ő bevezet s megmutatja magát mint új embert. Jézus lelke fényt borít rá, fénnel járja át az életet és meleggel. Mások ellenben csak sötétséget láttak ; rideg végtelent ; ő meleg, jóságos esőt, — azok csak felhőket, ő a napot, — ők csak khaoszt, neki egy virág, egy gyermekfej elég volt, ők a szükségesség örvényeit, melyekben elnyel a sötétség, ő a sötét szobákat, melyeken dobogó szívvel fut végig a gyermek, ő tudta, hogy a sötét szobák végén ott az az édesanya : *atyám*.

E természeti szép világból s e természetfeletti világból csap felénk a meleg, az Isten szeretete ; ez szíveket olvaszt, lelkeket fénybe állít, érzéseket kelt, melyeknek mértékük nincs, értékük végtelen. A természet szól hozzánk, mint az alkony est-harangja, — a természetfeletti, mint a föltámadás harangszava. Az biztat, s ez belénk tekint a diadalmas ember tekintetével, aki nem nyom le, de fölemel, *plenus gratia*, s kinek művészete megújra minden, mi benne élt, lángolt, míg én is, lelke, szívem virág lehetek kezében, s fölragyoghat rajtam az ő hasonlatossága.

Ha ez az Istenkép hú bennem, akkor egészen más szemmel nézem a világot : minél több világosság van bennem, annál szebb lesz nekem a világ, a lét, az élet, minél több a Teremtőből bennem, annál inkább látom a teremtesben őt, s kettős örömmel mondom : *Atyám — Mesterem* !

Ifjúsági tornaversenyen.

(1907)⁹⁹

Elragadtatással néztük mi ezt a porondot, azaz hogy nem is porondnak néztük, hanem virágoskertet láttunk benne : Magyarország reménységének, erejének, jobb jövőjének tavaszos kertjét néztük, mikor a ti versenyetek, erőpróbátok, fegyelmezettségetek bemutatásában gyönyörködtünk.

Elvonultatok előttünk dagadó kebelrel, sugárzó szemekkel, ritmikus léptekkel, és megéreztek, hogy hőseinknek, szentjeinknek, pátriárkáinknak haló pora dobbant meg lépteitektől, és — megdobbant a mi szívünk is. Lelkesedéstek, erőtok, fegyelmezettségetek azt hangoztatta felénk, azt kiáltotta világgá : Magyarország, neked ifjúság kell, mely az élet és erő jegyében áll, amely küzdőtérnek nézi az életet, és magát meg nem adja, mert győzelemről álmodik, győzelmet szomjúhoz — a hazának.

Igen, kedves fiaim, testi erő kell mindenekelőtt, mintegy alapul. Jóh könyve dicséri a testi erőt, mikor azt mondja : «*Csonthai rézcsövek, porcogója, mint a vaslemezek*». Dicséri a testi erőt a római író, mikor a gallokról, kik Brennus alatt a Capitoliumot ostromolták, mondja : «*Corpora plus quam humana*» félistenek ezek, nem emberek. Dicséri a római és görög szobrász, midőn szép, erőteljes alakját formálja. A barbárban ez megvan, de a kultúra emberének neveléssel, fegyelmezéssel, edzéssel kell reá szert tennie.

De nem elég nekem, kedves fiaim, a testnek ereje ! Nekem a vérnek ereje kell, a vér ereje, amely szeplőtelen, tiszta erkölcstől ihletett erő. Amikor Skander bégától az általa sokszor megalázott szultán kérte a kardot, a hős azt felelte neki : «*A kardot odaadom, de nem a kardban, hanem a karban van az én erőm titka, nem is a karban, de a vérben az én hősiességem inspirációja*». Igen, a vérbe kell nekünk erőt, erényt, hősiességet kevernünk, ebbe a vérbe lelket lehelnünk ; az ilyen vérből élő, lélektől sugallt nemzedék igazán a hősök nemzedéke, amely eszményekért él, harcoktól nem fél, s biztosan győzelmet arat.

Magyar ifjúság, ezt az erőt, ezt a tiszta vért, ezt az erőteljes szellemet, lelket kívánom én neked. Az ilyen ifjúság a lelkesedésnek, az eszméknek tűzcsóváit röpíti a haza minden terére, az ilyen ifjúság képes fölkelteni «rabsága kópárnáiról a beteg, megzsibbadt gondolatot» a szabadságnak s nemzeti érzésnek, a gazdasági öröknek fellendült életét.

Látjátok, nekem ez a szellem kell! Nekem lelkek kellenek, akik az erkölcsi erő önérzetében, a jövő föltétlen hitében, a munka szeretetében, a tiszta erkölcs szeretetében kiálljanak, s azt mondják: kevesen vagyunk ugyan, s hazánk, mint a népek óceánján hullámtól csapdosott sziget, de élni, győzni akarunk és okvetlenül fogunk. Könnyű az angol-szász fajnak, könnyű a hatalmas Amerikának, könnyű a tudományban, munkában megedzett német-germán szellemnek, sőt még a letaposott szláv népek millióinak is, de a magyar maroknyi nép: közülünk mindegyiknek hősnek, vértanúvá avatott léleknek kell lennie.

Legyetek tehát az eszmények emberei, és a tiszta vérnek tüzeit, lehet oltásokat be a mi sok tekintetben elmaradt, alantjáró közéletünkbe, hogy amit nem birtunk kivívni, azt ti, kedves fiaim, majdan valóra váltsátok.

Tehát kedves, aranyos, édes magyar ifjúság, te vagy az én hazám virága — kérlek, légy a mi koszorúnk! Magyar ifjúság, tűz vagy és erő, kérlek téged, légy őrtüze a magyar szabadságnak! Váltsd ki a te lelkesedésed hevében azt a szent reményt, mely egy *boldog, hatalmas, szabad, független* Magyarországról álmodik.

Az ilyen ifjúság a nemzet koszorúja s koronája, az ilyen ifjúság a nemzetnek harcokat vívó, győzelmeket arató ereje lesz.

Magyar zarándoklatkor a pápa előtt.

(1908) ⁴⁰

A Te ünneped, Szentséges Atyánk, öröme a katolikus világnak, de egyúttal nagy öröme a katolikus Magyarországnak is, mely a halhatatlan emlékű Pázmány bíbornokról elnevezett író- és ujságíró-egyesület vezetése alatt idesietett, hogy lelkes és örvendező szóval feltárja Előtted mindazt, amit lelkünkben érezünk. A lélek legszentebb érzelmei vezetnek bennünket e helyre. Idehozott bennünket a hit s az egyház és annak sziklája, alapja iránt táplált szeretet és buzgóság. Te vagy ez a szikla, Szentséges Atyánk ! Ide kényszerített bennünket fiúi kegyeletünk az atyai ház, az Isten háza, az igazság alapja és oszlopa iránt, s ennek a háznak elüljárója és atyja Te vagy ! Nemcsak közéje számláltatni akartunk az Úr Jézus bárányainak, hanem meg is akartunk jelenni, a pásztort színről-színre akartuk látni, s ennek a nyájnak pásztorá ismét Te vagy. A lelkeknek tehát sziklája, atyja és pásztorá vagy.

Három erős, szét nem szakítható kötelék fűzi Hozzád nemzetünket. «Hitében erős ; őrzi Szent István régi jeles hagyományait ; buzgósággal és áldozatrakészséggel viseltetik a Szentszék iránt ; ide kötik nem csupán a hitnek, hanem egyúttal a szeretetnek kötelékei.» Magyarország falvaiban és pusztáin, hegyein és rónáin mindenfelé imádkoznak Érted ebben az október hónapban. Papságunk a nyugalom éveiből nehezebb körülmények közé hajtva, napról-napra jobban átérzi Szent Epiphaniusnak azt a híres mondását, hogy «minden dolognak az Anyaszentegyház a kezdete». Szívből óhajt az egyházhoz ragaszkodni, szent szándéka a pápát mindnyájunk atyjaként tisztelni, intéseit és parancsait megfogadni. A magyar társadalom előkelőbb osztályai lassankint kiragadtnak a közöny aluszékonyosságából, s az Isten fiai nagyszerű gondolatainak lesznek szóvivői. Erősíts és áldj meg e hitünkben Szentséges Atyánk valamennyiünket. A hitben való megerősítés e kegyelmére minden más foglalkozású ember mellett legnagyobb szükségük az íróknak és hirlapíróknak van, akik bennállva a szellemek modern harcában küzdelmeiket úgy harcolják végig, hogy a hitet megőrizték. Mindenünnen romboló szelek támadnak bennünket ; dobálnak a viharos hullámok ; a kétely szelleme sötét éjet borít reánk ; a történelmi

kritika fel akarja forgatni a hit alapjait és még ezen kőszál ellen is állandóan elkeseredetten intézi támadásait.

Vezérként követünk Téged, szent Atyánk, ebben a harcban, s hálás köszönetet mondunk nekünk adott utasításaidért. Vezérleted mellett műveljük az igazi tudományt s nem vetjük meg a tudományos módszert; tudjuk azonban azt is, hogy az üdvösség rendjében, a lélek habozása és kételyei között Általad világít Krisztus világossága, s a kétellyel és kétségbeeséssel szemben békét és nyugalmat mi csak ebben a kősziklára épített házban fogunk találni.

Parancsaidat a műveltség és tudomány megújításáról különösen mi magyarok akarjuk követni, mivel hazánkat nemcsak a hitnek kötelékei, hanem az emberi szempontok, tudniillik a római pápák jótéteményei is Hozzád fűzik, lévén azoknak neve nálunk halhatatlan. Hazánk a Szentszéknek mindig engedelmeskedett. A múlt századok bajaival s a keresztény kultúra ellen intézett támadásokkal a történelem tanúsága szerint mindig kiváltképen a Szentszék segítségével bánt el; bástya volt a fényes kapuval szemben, ma azonban már nem *Keletről*, hanem *Nyugatra* vidékeiről, a gőgös tudomány és a keresztényellenes kultúra részéről érik a keresztény műveltséget támadások, s a nemzetek nem a külső ellenségek csapásai alatt, hanem a belső forrongásoktól omlanak össze. Minket is egész erővel ér ez a támadás, de bizonyosan győztesen kerülünk ki a harcból, ha ezen pokoli ellenségekkel szemben megerősít bennünket, Szentatyánk, hited és szereteted.

Hűek leszünk tehát, akik nem kételkednek, bátrak, akik nem esnek kétségbe, engedelmes gyermekek, akik intéseidet és parancsaidat szívesen megfogadják, Téged mesterük gyanánt követnek és atyjukként tisztelnek. Ezen ünnepélyes alkalommal, a Magyarok Nagyasszonyának ünnepén hűséget, engedelmisséget, gyermeki szeretetet fogadunk Neked, s amint annakidején azt kiáltotta a lelkes magyarság királya felé, hogy életét és vérért áldozza érte, mi most ugyanazt hangoztatjuk: a Pápával és a Pápáért sötét ellenségeink ellen harcolni, élni és halni akarunk! Ezért fohászkodó és hálás szívvel kívánjuk most, amikor megérted, Szentatyánk, pap-ságod ötvenéves jubileumát, hogy az Isten téged áldjon, védjen s a magyar nép javára még sokáig megtartson. Ezért szállnak az égbe imáink, erre szolgál minden igyekezetünk s gyermeki szeretettel felajánlott ajándékunk. Erősítsd meg, Szentatyánk, ezt a jószándékunkat s add reánk isteni áldást jelentő apostoli áldásodat.

Petőfi feleségének és fiának hamvai fölött.

(1908)⁴¹

Mélyen tisztelt gyászoló és ünneplő közönség! Néhány hét előtt Koltón a gróf Teleky-parkban jártam, jártam a két-száz éves somfa alatt, hol Petőfi hőn szeretett neje oldalánál oly gyakran ült, s beleolvadt az én lelkembe is a halhatatlan ének, melyet e som alatt szerzett: «Még nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldel a nyárfa az ablak előtt»; s bár láttam a kékülő távolban a téli világot, de körülöttem az élet s a szeretet, a szépség és az erő poézise ünnepelt, — a génusz emlékei mint napsugaras foltok szóródtak szét fenyőgalyakra, virágágyakra, énekelt ott bokor, erdő, «tó, virág énekelte azt, hogy elértem, mit ember érhet el, boldogsággal csordultig a kebel». Ismerjük mindnyájan az erő és ihlet s lelkesülés e titkát, melyet költő örökít meg, tudjuk, hogy költőnk szemén és lelkén itt tükrözött egy kedves, szép női fej, mely az élet és boldogsága költészetének sugalmazója volt, — itt lépett feléje az asszony a feleségnek szerelmével s az otthon melegével, hogy később Budapesten a szeretet virágával, a gyermekkel kebelén boldogíthassa ez az asszony, ki a génusz új megnyilatkozásának ihletője volt.

Most pedig itt állok ez asszony és e gyermek, Petőfi fiának hamvai előtt, melyek valamikor éltek s életükben a génusz szeretetének napsugaraiban álltak; e por és hamu hatvan év előtt élet volt: Szendrey Júlia, kinek homlokára koszorút fűzött Petőfi költészete és szívárványos hálót szőtt hullámozó hajára, s Zoltán fia, ki atyjának lángszellemét az otthon szeretetere szoktatta. Petőfi mindkettőt szeretete, s e szeretettől boldog volt és énekelt.

S ez az ének itt is hangzik, sir és temetés dacára, ezt az enyészet el nem némíthatja. Ez a szeretet itt is él, sőt megtisztulva étheri átlátszósággal lobog lángja, fájdalomgyász el nem némíthatja, <el nem> homályosíthatja soha, s e szere-

tettől élni fog az asszony s a fiú emléke is, míg magyar lesz a földön.

De aki ily liturgikus ruhákba öltözködve áll kegyetek elé, mint én most, annak bizonyára más küldetése is van, mint a sír szélén a génusz világáról s fakadó energiáiról megemlékezni, — aki a zsoltárt és az imát az ősi latinság nyelven elmondta, akárcsak egy középkori apátság kriptájában állnánk, — aki szentelt vizet hintett, hogy tisztítson, és tömjén-szemeket szórt parázsra, hogy az ima misztikus füstfelhőkbe burkoljon élőket és holtakat, annak a génusz ünneplésén kívül okvetlen más nagy gondja is lesz, gond, amely az örökkévalóság felé int.

Ez a gond s ez a vágy az, hogy akik a mi szívünkben élnek, azok az Isten szívében is éljenek, s akiket mi megkoszorúunk, azok homlokára fűzze az Úr az élet koszorúját. Ez a gond s ez a vágy imává lesz a halott fölött, akár harmadnapra, akár hatvan év múlva, — ez a gond s ez a vágy hangozó lesz az ember ajkán, akár ókori, akár modern legyen, s koldusok, királyok, névtelenek és félistenek fölött elsírja azt, hogy: «Requiem . . . requiem», nyugalmat, békét adj nekik; add, hogy a lelkek hazájába, a Te szívedbe eltaláljanak. «Requiem — requiem aeternam» — örök megnyugvást adj nekik, melyből soha ki ne essenek. S azt Te add nekik, mert csak Te adhatod! Te adtad az életet, add hozzá az örök életet — «et lux perpetua» — s a Te világosságod, a Te szemed s szemedden át kisugárzó örök szereteted az világítson nekik, ne legyen éjtszakájuk soha!

E két élet folyjon egymásba; az élet a nemzetnek, az élet az Istennek szívében; e két láng csapjon egymásba, a földi s égi szeretet lángja, hogy a lelkek is Krisztus vérében megtisztulva s bűneiktől megszabadulva örökké éljenek. Úgy legyen! Adj, Uram, örök nyugalmat nekik s az örök világosság fényeskedjék nekik! Amen.

Bányai Elemér sirjánál.

(1915)⁴³

Krisztusban kedves testvéreim ! Igaza van Romain Rollandnak, a nekünk is író hatalmas szellemnek, hogy ebben a világháborúban a nemzetek az ő szellemi erejüket, az ő erkölcsi tartalékukat áldozatul odadobják, s hogy nem volt még kor, amikor az emberiség annyi gondolkodót, annyi író, annyi művészt, annyi apostolt vetett oda áldozatul egy jobb szellemi jövődőség reményében. Ez igazán az a kor, melyről már Izaiás próféta mondja : felhasad majd az Úr napja, és a Libanon cédrusa és a Bazán földje és a tarzusi hajók összetörődnek, és a hatalmas tornyok és a meredek falak leomlanak. Hát hogy mások mennyi áldozatot hoztak : gondolom ; de hogy mi egy nagy áldozatnak temetésén járunk, azt tudom, azt érzem, azt nyögöm, az közös nagy fájdalmunk és gyászunk . . .

Közönséges, igénytelen élet, ha az ember a társadalmi keretet veszi. Ha a polcokat nézem, ha a méltóságokat, címet, nem találok itt semmit. De ha a génuszt nézem, ha az ideálokat nézem, ha az apostoli lelkesülést nézem, ha az életnek önzetlenségét nézem, a költőnek szava jut eszembe, a justum et tenacem propositi virum, igaz ember, feddhetlen ember, önzetlen munkás, a magyarság szeretője, a magyar történelem szerelmese, a közélet munkása, egy teljes, lelkes odaadás, áldozat, vagyis élet, élet a javából, a legszebb, a legharmónikusabb, dicsőséges élet.

De, testvéreim, ha az ember az örökkévalóság kapuja előtt áll, ott nem szabad voltaképp szónokolni, hanem ott alázattal imádkozni kell. Ott fent nem az óratornak, ott fent az adorátornak van csak helye. Ahol a szféráknak végtelen némasága az udvari nyelv, ott az emberi nyelv némaságba vesszen, és a felséget, az örökkévalót, a dicsőségest alázattal imádják. És mégis, kedves testvéreim, úgy érzem, hogy nem jutok ellenkezésbe ezzel a mély és igaz tendenciával, mert hisz én ebben a koporsóban és ebben az életben is az isteninek nyomaira, jelenségeire, az isteninek sugárzatára akadok rá.

Mi az az isteni? Isteni az ideális, felséges erő, szellem, hatalom. Hát testvéreim, itt egy ideális embernek, azaz egy isteni embernek a koporsójánál állunk, egy embernek, akinek a lelke, az agya láthatatlan csillagoknak vonzásától reszketett, egy ember, akinek a gondolatai csoportosultak, mint a bolygók a nap körül, kivétel nélkül nagy, felséges szép ideálok körül.

És ez az ember, ha nem is imádkozott sokszor, mint halottam, de az élete imádságos élet volt, mert az élete nemes, jó, nagy tett volt, mert az élete harmónikus odaadás, önzetlen munka volt, mert az élete hűség, kitartás, jellem volt, mert az élete szeretet, odaadás, áldozat volt. Hát hol van az isteni, ha nem a szellem ez érc-csengésében, ebben a felséges, diadalmas érzésben?

S a kedves nővére írta nekem, hogy az evangéliumát visszaküldték, és hogy az evangéliumnak azt a lapját találták behajtva, ahol a Krisztus pálmavasárnapi bevonulásáról van szó. Hát ez egy stílszerű behajtás, ez egy stílszerű olvasmány, pálmavasárnap, pálmahunyás, pálmás érzés, győzelmes élet, ez csengés, ez zene, ez ének, ez győzelem.

És, kedves testvéreim, az ilyen ember valamiképpen idegen mindig a világon. Az ilyen ember olyan, mint a harangszó az erdőben. Felségesen bűg, de máshonnan való, gót tornyoknak ormairól való. S ha végigzúg az erdőn, egy misztikus idegenség érzése járja át az andalgó embert. Minden ideális ember a földön valamiképpen idegen, zengő, zsongó, hangzó, zenélő idegenség, aki kapcsol két világot, azt a felsőt és az alsót, a napsugarat és a sarat, az erdőt, szabadságot, és úgy kapcsolja, hogy az ember, aki látja, azt mondja: neked van igazad, ha nem is érek fel hozzád, tisztellek, becsüllek téged.

A német felséges írónak azt a szavát alkalmazhatom rá, hogy ez ember volt, aki nemcsak az ideálok vonzását érezte, hanem aki az önzetlen, egyszerű, nemes munkásságának robotját rőtta, ezt a munkanapszámot végezte, kenyeret keresett, kincset nem keresett, tartalmakat talált, a saját lelke fenekéről kiásta, kikaparta azt, ami a legértékesebb, ami a leg-tiszteletreméltóbb, a becsületet.

Aki morzsákkal beérni (nem tudja), s egy kardért mindenről lemondani nem tud, annak nincs missziója az igazságnak szolgálatára. Itt egy misszionárius fekszik, mert kardért lemondani tud mindenről, s morzsákkal beérni tudja az igazságért. Ez volt programja, s a programból élet, a programból tett lett általa.

De, kedves testvéreim, ennél a sírnál nemcsak ez a nagy hit áll meg és imádkozik, hanem egy más génuszt is látok ennél a sírnál : ez a magyar nemzeti génusz. Mert ennek az embernek a lelkében Magyarország, magyar élet, magyar történelem, magyar évszázadok eleven lelke lüktetett. Itt egy élet szakadt meg, mely élet egy darab, de oly darab, melyben benne van az egész mult, benne van valamikép, sejdítésként az egész nagy jövődőség. Itt egy ember sírjánál áll az a génusz, megérzi, hogy az az ember érte élt, érte dolgozott. S ha elhunyt, ha elesett, hát érte esett el s úgy esett el, amint hozzá méltó volt : harctéren, vért ontva, lelket lehelve, szeretettől égve, a nagy odaadás felséges liturgiájában.

Azért tetszik nekem az, hogy az a génusz olyan felséges kapuzatot teremtett, épített ennek a kivonuló hősnek, hol az a kapu az uzsoki szoros, hol a falak sziklafalak, hol a boltív fenyveseknek sötét árnya, s a génusz áll a fekete kapuban és hívja, gyere . . . gyere . . . gyere . . . rajtam át, egész szeretetemen át a Krisztus keblére, szívére, az örök hazába, az örök dicsőségbe . . .

Kedves testvéreim, az embernek fáj a szíve, de valahogy nem egészen, mert, tudjátok, valami felsőbb hatalomnak az érzete, mint egy titokzatos érzet vonul át a lelken, amikor egy ilyen sírnál áll ; mert ez a sír azt mondja : hogyha fáj is, de ne torzuljon el a lelketek a fájdalomban, és ha áldoztok is, a szeretetnek szent hevét csak vigyétek, mert tudjátok, az apostol mondja : a hit elmúlik, a remény megszűnik, de a szeretet, a szeretet, a caritas non excidit, a szeretet el nem múlik.

Azt mi érezzük, hogy el nem múlik. Azért imádkozunk érte, azért imádkozunk neki és érte, azért mondjuk Istennek, hogy Uram, ezt a lelket, ezt csak fel . . . fel . . . ez odavaló, ez hozzád való, ez téged keresett, hát Téged találjon meg, enyhüljön, vigasztalódjék, tisztuljon és éljen . . . éljen, mindörökké. Amen.

Gróf Zichy Nándor.

(1912) „

Ünnepélyes, szinte megrendítő jelenet volt az, midőn Magyarország hőn szeretett királynéja, Erzsébet, Deák Ferenc ravatalának lépcsőin fölhaladva, a nagy halott koporsójára tette le pálmaágát, nemzete iránti szeretetének s Deák Ferenc iránti hálájának szimbolumát. Mi is most lélekben ravatal körül állunk, — oly ravatal körül, melyhez szintén édes köze van a magyar népnek, s melyre szintén jár a szeretet s hála pálmaága. Nem is maradt el az ; hiszen mikor mi most megboldogult vezérünkért imádkoztunk, nekem úgy látszott, mintha az Eucharisztia angyala, kit a misében kérünk, hogy vigye el áldozatunkat az Isten oltárára, meglengette volna a krisztusi béke s az örök élet olajfaágát az adonyi sírhant fölött, s erővel s vigasszal s az istenkövetség érzésével töltötte volna el megboldogultunk lelkét. S ezt azért hiszem, mert ez az angyal is tudja, hogy «kik az övéi», s ahogy inspirálta s vezette őt itt a földön, úgy int neki s vezeti őt most is, föl, föl az Isten közelébe.

«Angyalainak parancsol felőled», mondja az Irás ; nemcsak őrzőangyalainak, hanem a kegyelmek s az erők s a titkok angyalainak, s az egyik lelket az egyikre, a másikat másra bizza. Méltán hisszük, hogy az Isten a lelkeket a belőlük fakadó, természetfölötti élet motívumai szerint vonzza s neveli, s más-más titoknak igézetébe, mondjuk, más-más napnak melengető s fejlesztő sugárzatába állítja bele. Az egyik lelket Krisztus istensége, a másikat inkább embersége vonzza ; az egyikét a keresztt s a szenvedés útján, a másikat a rejtett élet názáreti motívumain vezeti el ; az egyik Jézus Szíve kegyelmeinek, a másik az eucharisztikus Krisztus, földi, százas, titkos életének híve, fölszívója lesz. Ez irányzatok olyanok, mint az építészeti stílusok, s az Isten kedvét leli, hogy a lelkeket más-más stílusban építse ki, más-más minta szerint szője ki érzéseiket, s gondolom, hogy ott túl is, más-más kegyelmek láncán s rendszerén át vezeti őket föl, egész

a boldogító színről-színre való látásig, az örök életnek a meglátásban való fölséges megtapasztalásáig. Így tesz az, aki kifogyhatatlanul erős és gazdag, s aki teremt s alakít a Szentlélek izzó szeretetével s páthoszával! Nem csoda, hisz az Isten országában sok a lakóhely, hát sokféle a lakó is, s a Krisztus-arculat van olyan mint a napsugár, mely ezer s ezer s mindig más és más virágot fakaszt; kifogyhatatlan az Isten kegyelme is, s nyomában a Krisztus-arcnak is szebbnél-szebb utánpótlása fakad.

S ha kérdelem, hogy mi adja a boldogult gróf lelki típusát, s hogy mily vonások s mily fények jellemzik lelkét, ha kérdelem, hogy mily misztériumok vonzották s mily forrásokból merített erőt: mesterkéeltség nélkül azt kell felelnem, hogy lelke sajátos kapcsolatban állt az Oltáriszentséggel, — hogy az Eucharisztia anyaga intett neki, «und er folgte dem Genius, der ihm winkte». Követte, benyomásait s irányításait vette, s azokat lelkének jellegeivé domborította, úgy, hogy lelki világa az Eucharisztia jellegeit öltötte föl s viselte magán.

Nevezetesen három irányban látom e jellegek kidomborodását; látom hitén, erkölcsi érzületén s elszánt, tellerös irányzatán.

Az Eucharisztia jellegét viselte mindenekelőtt hite.

Mindnyájan csodáltuk a boldogult gróf mélységes, gyermekded hitét Krisztus iránt s ragaszkodását az anyaszentegyház iránt. Minden hit kapcsolat; de ez a kapcsolat lehet lazább, lehet szorosabb; lehet erősen tartó vagy könnyen szakadó; lehet sok érzéketlenséggel vegyes vagy öntudatos és emelkedett, s ha ez a kapcsolat szoros, erős, öntudatos, akkor a hit meleg, személyes viszonyná válik. Az ilyen hitben már nem a tan, nem a gondolat van túlsúlyban, — nem az, hogy mit kell hinni, — hanem előtérben állnak ketten, kik kapcsolódnak, egyik felől a végtelen Isten, a minden, másfelől az a valaki, az ember; egyfelől az igazság napja, másfelől a nap sugarában fakadó viráglélek; egyfelől a szépség, másfelől a megbűvöltje; az egyik a Spiritus Rector, a másik az ő inspirációinak organuma, a hívő ember. Ha az ilyen édes, erős személyes viszonyról azt mondanám, hogy ez a hitnek lelke, általánosságban beszélnék; ha pedig konkrétbben, tüzetesebben akarnám jelezni, hogy mi ez, akkor azt kellene mondanom, hogy ez a hitnek magának eucharisztikus jellege. Ezt a meleg, közvetlen, mondjuk eucharisztikus hitet csodáltuk, ezt kiérettük a megboldogultból; ember volt, ki

hitből élt, s ki a hitnek erejét s megnyugvását a Krisztussal való egyesülésből merítette. Ezért volt hite oly *biztos*, s ezért volt meggyőződése oly *hódító*.

A *hitnek biztonsága a személyes érintkezésből való*, a megtapasztalásból, hogy ennek vagy annak hinni lehet s hinni kell. Valami személyes megtapasztalás neveli a mi hitünket is, az, hogy megtapasztaljuk azt, aki szeret minket, s mi «hiszünk a szeretetnek». Ez a lelkület ömlött el a boldogult gróf lelkén, ő hitt Krisztusban s Krisztusnak, aki szeretete őt, s akivel ő viszonszeretéből egyesült, s minél többször egyesült, annál jobban szeretete őt s hitt benne. Az ilyen ember túl van a kétségen, s a bizonytalanság érzetét a közvetlen Isten-jelenléttel oszlatja szét. Nem tud félni, nem tud kételkedni, nem tud aggódni; a szeretet, mely «félelmet űz», a kételynek még kísértéseit is eloszlatja.

Ugyancsak ez a *személyesség s közvellenesség adja a meggyőződésnek azt a hódító hatalmát*, hogy kiérezzük, hogy emberrel van dolgunk, ki Istenhez tapadt, és épen azért hajthatatlan. Tőle veszi a világosságot, a legfőbb direktívát.

«Ez az autonómia — mondotta egyszer egy lelkiatyának — sok mindenféle ügyes-bajos dolgot hoz reám. Látom, hogy nagy szükségem van arra, hogy az Úr Jézus fölvilágosítson. Ezért most naponként megyek a szentáldozáshoz, hogy közvetlenül Krisztustól nyerhessem a kellő világosságot.» Ezt meg is nyerte, s ezt sugározta, s mi megéreztük.

Megéreztük egész valóján. A legtöbb embernek ma csak gondolatai, benyomásai, érzései, hangulatai vannak; tükörhöz hasonlítanak, mely csak tükröz képeket, de azokat magába nem veszi; a tengerpart fövenyéhez hasonlítanak, melyen a nyomokat a tenger hulláma elsimitja. Gróf Zichy Nándor lelke úgy vette a Krisztus benyomásait, mint ahogy a gránit veszi a véső benyomásait, s amiket vett, azokat el nem hagyta, meg nem tagadta soha. S azokat mi vettük tőle, mert ránk sugározta. Mikor őt a népgyűlésekkel kapcsolatban a vasárnapi misén vagy délután vécsernyében az oltár előtt térdelni láttuk, megéreztük, hogy lelkünk s Krisztus körül új kötelék fonódik, s e kötelék aranszájai egy ájtatos, alázatos, hívó ember lelkéről gombolyodtak le. Az ő meleg hite közelebb hozott minket a szentségi Krisztushoz. Mikor beszélt, akkor a meggyőződés hatalma rendítette meg hallgatóit, mert hitből fakadtak szavai. Nem kereste a hatást, de mélységes hatásokat ért el. Keresetlen előadásában óriási mérveket öltöttek a hitnek igazságai, s elragadták a hall-

gatósságot. Bizonyára a hatás titka egyéniségében rejtett. Azok, akik hallgatták, megéreztek a szent tüzet, mely lelkét hevítette, s melytől ők is lángot fogtak. Mikor gyertyával kezében kísérté az Oltáriszentséget, akár a budapesti aszfalton, akár a falu poros utcáján, olyankor nemcsak a gyertya, hanem a lelke világított; akik látták, úgy érezték, hogy ez ájtatos embernek Istene nem néma, hideg bálvány, hanem meleg, édes Fölség, aki nemcsak parancsol, hanem boldogít.

Ugyancsak eucharisztikus jelleget látok a boldogult gróf lelki életén, melynek programja a Krisztushoz való hasonulás. A keresztény életnek értéke nem külső cselekedetekben, nem sikerekben, nem harcokban s győzelmekben áll, hanem azokban az öntudati tartalmakban, melyeket mi támasztunk, mi fejlesztünk, melyeket mi élünk át. A vallásos életnek jel-szava nem az, hogy «ki az utcára», hanem az, hogy «be a lélek bensőségébe»; hiveit, hőseit, apostolait itt neveli. Ezt az irányzatot semmi sem nyomósítja jobban, mint az Oltáriszentség. Befelé int, az élet műhelyébe, az öntudat, a motívumok, szándékok szuverén világába. Az Úr is ide jön be; itt akarja fakasztani a több, jobb életet. Több életet minden polcon, minden társadalmi állásban; szebb életet a közönséges hétköznapi sivárságában is. Itt néz bele lelkiismeretünkbe, s akarja, hogy tisztuljon fenéig; itt áll bele, mint hajdan frigyszekrényével a Jordánba, ösztöneink, indulataink, szenvedélyeink árjába, s akarja, hogy uraik legyünk, s tisztulva, nemesbülve hasonmásaivá alakuljunk. Az eucharisztikus belső élet jellege tehát szintisztaság, szándéktisztaság, lelkiismeretesség, kötelességtudás azzal a sajátos érzékenységgel, hogy ezt kívánja a lélek legintimebb barátja, a lekünkkel érintkező Úr Jézus.

Ezen a lelki átlátszóságon dolgozott a megboldogult, s ezt a munkáját az Oltáriszentséggel való kapcsolatban ő maga jellemzi lelkiatyjához intézett szavaival: «Igazán szeretem az Úr Jézust, s nem szeretném őt megbántani, s megyek hozzá naponként, hogy közvetlenül tőle nyerhessem a kellő világosságot». Ezzel az itt nyert világossággal dolgozott azután önmagán, saját belső jóságán. Nem a látszatnak áldozott, nem a hiúságot szerette; nem keresett dicsőséget, sem népszerűséget, hanem Isten szíve szerint való ember akart lenni. A színnel, a látszattal be nem érte, hanem lelke öntudatában keresett s teremtetett értékeket, melyek Isten előtt is beválnak. Isten s az ő lelkiismerete, ami nem is kettő, hanem egy, mondjuk, a lelkiismeretében megnyilatkozó Isten, ez volt a tekintély,

mely szerint igazodott, ez a legfőbb mérték, mértéke az igazságnak s a belső vigasznak, melyhez alkalmazkodott, s ilyen értelemben bizonyára ő is vallotta az Egyesült-Államok volt elnökének, Garfield Jakabnak nézetét, aki mondotta : «Nem törődöm azzal sokat, hogy mit mondanak rólam mások, hanem egy embernek lelkiismeretére s ítéletére nagy súlyt fektetek, s ez Garfield Jakab. Mindenkit elhagyhatok s egyszer el is kell hagynom, de őtől el nem szakadhatok ; vele vagyok felkeltemben, lefektemkor ; vele vagyok, ha kimegyek, ha hazatérek, s lelkem elborul vagy kiderül, aszerint, ahogy ő kedvezően vagy kedvezőtlenül vélekedik rólam».

De az ilyen lelkiállapot nem adatik készen. A lélektisztulás, a lélekelváltozás hosszú folyamat, és nem egy napnak műve. Olyan az tényleg, mint a folyam ; az minden nap új, minden csepp vizében itt és most új munka folyik. Olyan az, mint az élet ; a szív dobbanása, a vér lüktetése minden pillanatban új. A lelki életet is élni, tehát tenni kell, s minden nap újra s ismét újra meg kell azt tenni. Ahhoz pedig erő, megújuló, megifjuló erő kell ; s azt az erőt meríteni kell, mert önmagunk kifogyunk belőle. Erre nézve mondja a megboldogult : «Ime, a nők, mintha privilégiumuk volna, oly gyakran járulnak a szentáldozáshoz, én pedig nem tudom azt jól életemrendembe beilleszteni». De megtette azután, mert belátta, hogy lelke elváltozásához az erők kenyerére van szükség. S mily alázattal járt utána, s hogyan iparkodott a kegyelmeket lelke javára fordítani. Minél tovább élt s minél többet küzdött, annál inkább rájött a német író nagy szavának misztikus értelmére, aki azt mondja : «Wer von Brodsamen nicht leben und für ein Schwert nicht alles entbehren kann, ist nicht geschickt zum Dienst der Wahrheit». Akinek miszsiója van «zum Dienst der Wahrheit», aki ezt a miszsiót a legnehezebb, a legkomplikáltabb viszonyok közt, t. i. saját szeszélyes, ösztönös, család szíve világában komoly valóra akarja váltani, annak valamiképp érteni kell módját, hogy morzsákból, az isteni vendégség kenyérparányaiban rejlő erőkből tudjon élni. A boldogult értett hozzá ; az Oltáriszentségből meritett erőt felhasználta hűségesen s munkásan.

Vége az Eucharisztia jellegét látom tetterős s a társadalom átalakítására irányított tevékenységén, az egyház szabadságáért folytatott harcain s a nép boldogításába fektetett munkáján. A külső tevékenység nem is maradhatott el ; lelkében felgyülemlett a meggyőződés fészereje, az örök igazságok ener-

giája tetteben akart fölszabadulni; a belső tűznek ki kellett sugározni, s ez két irányban történt: az egyházért s a népért való lelkes tevékenységében.

Gróf Zichy Nándor mindenekelőtt szerette az Anyaszentegyházat, s ezt a szeretetet az Oltáriszentségből merítette. Krisztus reális teste a Szentségben a misztikus testhez utasította az egyházban, hol a «magna fides», a nagy hit, nagy szeretetté vált. Láttá, hogy az Oltáriszentség s az egyház elválaszthatatlan, s hogy aki az egyikért lángol, a másikat nem ignorálhatja. Azért hát szeretetében s ragaszkodásában Krisztust s az Anyaszentegyházat azonosította. Neki az Anyaszentegyház olyan volt, mint a százados erdő, mely a nagy folyam forrásait rejtí s védi. Nem szabad az erdőt letarolni, ha csörtet is benne néhány vad, mert különben elvész a forrás. Ő az Anyaszentegyházban, intézményei, szokásai mélyén Krisztust látta. Neki az Anyaszentegyház olyan volt, mint a templom, melynek százezer köve azért épült fallá s bolttá, — azért emelkednek oszlopai s ágazódnak el ívei —, azért fakaszt lombot kőből, gyulaszt színeket fán, üvegen, varázsol hangokat ércből a művészet, mert végelemzésben mind e szépség, bensőség, mélység gyökere az Oltáriszentség, s ha van szemem, mely látni tud, akkor falakon, íveken, körngetegeken, intézményeken, jogokon, harcokon, konfliktusokon át el kell hatolnom Jézus szívéig, honnan e szentség fakadt; őt kell meglátnom a természet, művészet s egyház mélyében.

Nem csoda, hogy aki így nézte az egyházat, s aki úgy ragaszkodott hozzá mint Krisztushoz, hogy az védte jogait, síkra szállt szabadságáért, politikai pártot is szervezett az egyház védelmére, s a katolicizmust politikailag is iskolázni s hatalommá nevelni akarta. Az autonómiai gyűléseken, a katolikus mozgalmakban az ő neve programm lett, s ő ugyanazon hívőnek bizonyult az utcán s a parlamentben, népgyűléseken s katolikus körökben, aki az Oltáriszentség előtt térdelni s imádkozni tudott. Ő szociális érzésre, önségyre akarta nevelni a népet; érezte, hogy minden nemes-érzésű ember szociális, s hogy a kereszténység is radikálisan az. Hiszen a szentírás szerint annyira kell kollektívnek lennünk, hogy már az is szétszór, aki nem gyűjt, s az apostol pedig az Oltáriszentségre mutat rá, mint minden kollektívizmus gyökerére és szímlölumára, mikor mondja: «Egy kenyér, egy test vagyunk sokan, mindnyájan, kik az egy kenyérben részesülünk». (I Kor. 10, 17.) Krisztus lelke köt össze; az ő szívének melege hoz minket közel egymáshoz. De ha ily szere-

tet fűz egymáshoz, akkor e szeretettel föl kell karolni a száz-
ezreket ; nemcsak testvéreinknek kell őket néznünk, hanem
közszellemüket, lelküket kell emelnünk ; e szeretet alapján
intézményeket kell létesítenünk, irányt kell adnunk a sok
apró törekvésnek, formát a közös aspirációknak, s e szeretet-
ből kifolyólag áldozatokat is kell hoznunk a szent ügyért.

Gróf Zichy Nándor az Oltáriszentségből *áldozatos szere-
tetre* is gyuladt, *s ugyancsak nagy áldozatokat hozott*. Áldozatot
hozott anyagilag s áldozatokat lelkében ; mindkét tekintet-
ben nagy s keserves áldozatokat, s ha kérdem, hogy ki inspi-
rálta őt az áldozatokra, s ki vigasztalta meg őt küzdelmeiben,
csalódásaiban s veszteségeiben, nem mondhatok mást, mint
hogy az, aki morzsákkal táplál hősöket, s megadja nekik
nemcsak a nagy küzdelmek, hanem a nagy áldozatok misszió-
ját. Másból aligha merithetett erőt. Igaz, hogy a katolikus
nép fölbuzdult, s nem lehetett érzékenyülés nélkül nézni,
hogy lelkes papok népük élén, hogyan fogadták, — hogyan
csoportosult körülötte a nép, s megdobbant láttára százezrek
szíve. Vigasztaló volt, hogy minden kétségünkben, nehéz-
ségünkben s küzdelmünkben a katolikus bizalom gróf Zichy
Nándor felé fordult ; de azért mégsem volt meg a győzelem-
hez szükséges hűség s kitartás. Ő küzdött, de nem győzött.
De az, hogy nem győzött, nem azt jelenti, hogy nem volt
győzedelmes lelke, hanem csak azt, hogy nem volt sikere.

*Két győzelmet mégis aratott: az ellentállás s a kitarlás győ-
zelmét. Az ellentállás is győzelem*, de milyen ! Egy angol börtön-
toronyban 40 évig volt elzárva hite miatt egy nő, s ellentállt,
s győzött, mert a hitet meg nem tagadta ; s győzelmét haj-
tűjével a fal kemény kövébe karcolta, ezt az egy szót : «resis-
tite», álljatok ellent. Gróf Zichy Nándor a magyar érzéketlen-
ségbe, köszívekbe belevéste saját acélos lelkével e szót :
«ellentállni» ; öntudatunkra hozta a kötelességet. Tömlöcök-
ben is lehet győzni ; régi elfogultságon, nyeglegesen is ; ha
nem máskép, hát így, hősies ellentállás által.

S más győzelmet is aratott, a kitarlás győzelmét! Hercula-
num kapuja előtt a régi lávából és hamuból az őrtálló római
katona csontvázát ásták ki ; nem futott el a veszedelem-elől ;
mellette feküdt pajza és kardja ; őrt állt, s a halálban is őrt
áll. A várost meg nem mentette ; de az emlékezet s az elis-
merés 1900 év után is a kötelességteljesítés s a kitarlás győ-
zelmi babérját fonja hervadatlanul homlokára. A kitarlás
győzelmét vivta ki gróf Zichy Nándor, őrt állt s őrt áll mind-
végig azoknak a nemzedékeknek életében, kik tudják, hogy

a zászlót nem hagyta el, s kiknek ezzel példát adott mindhaláláig való hűségre. Erős volt ; Krisztus hűsége s kitartása volt benne.

S meghalt s eltemettük ; de sírja nem lesz a feledés, nem lesz a pusztulás helye. Nem a feledése ; hiszen lelkünk hozzá húz, s mint ahogy a vizimadarat a nagy vizek húzzák, úgy vonzza szerető lelkünket hősünknek sírja, hová megpihenni s erősödni járunk. S ugyancsak sírja nem a pusztulás helye ! Mert ha a herculanumi kapu előtt borostyán hajt ki, s körülfonja a régi legionárius hült helyét : akkor az adonyi sírdombon is Krisztus fakaszt borostyánt, melyből a «corona justitiae» fonódik. A megboldogult elmondhatja Szent Pállal : «Jó harcot harcoltam, a hitet megtartottam. Krisztus maga az én koszorúm !» Nemcsak koszorúm lesz, hanem látomásom, elragadtatásom s boldogságom ! Mi hisszük, hogy így van, s imádkozunk, hogy aki a rejtett Krisztusból élt, most a dicsőséges Krisztussal éljen ! Imádkozunk, hogy «visu sis beatus Christi gloriae», hogy nézd, bírd az Urat ! S emléket is szeretnénk állítani neked, azt, hogy a Krisztusból élő, küzdő, aktív szellem a te nyomodban fejlődjék ki köztünk. Ez nem márvány, hanem élet ! Ez legyen emléked !

Intelligencia s az Oltáriszentség.

(1912)⁴⁴

Minden korszak lelkületén változik fény és árny, erő és gyöngeség : nem csoda tehát, hogy a modern vezető társadalomban is csodálatos haladás s nagy vívmányok mellett sötét árnyak ijesztenek. Haladása s fejlődése iránt kétség nincs ; de azért lelkét hitetlenség, vagy legalább is hitközöny, szívét anyagiasság érzület s nagy elégedetlenség gyötri. Tudásban nagy, de hitben kicsiny ; a külvilággal szemben erős, de lelki világában gyenge és üres ; a mechanika s a gazdaság problémáit szerencsésen oldozgatja ; de minél többet tud, bír s győz, annál nagyobb problémájává válik önmagának. Mi ugyan szeretnénk a világon segíteni, s méltán emelünk kifogást korunk ellen, hogy elfordult Istentől, s nélküle akar boldogulni. Fájdunk, hogy gőgös és hiperkritikus, s a régi hit s tisztelet tradícióit megveti. Megsajnáljuk, hogy igának tart eszményt s törvényt, s új értékeket keres, s ép azért cáfolgatjuk ellenvetéseit, megpróbáljuk hitközönyét, és prófétai szavakkal hívjuk az alázat s megtérés útjaira ; disputálunk s kritizálunk, de sajnos, mindezzel sokra nem megyünk.

A világ beteg s jóllehet mi volnánk betegápolói, de kezeink közt a beteg nem gyógyul. De van a beteg világnak más hivatott, gyógyító tekintetű s szerencsés kezű szamaritánusa, aki nem disputál s nem kritizál, hanem magához hívja betegeit, mondván : «Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradotok s terhelve vagytok, s én megennyhítlek titeket». (Máté 11, 28.) Aki most hívja őket, s oda hívja, ahol most van köztünk, nem a Galileában élő, de a köztünk élő Krisztushoz, s nem mint látható emberhez, hanem mint közénk állott szent titkokhoz szól a hívás, s ki általa segít az emberen, hogy belső világára, nagy vágyaira, szenvedő szívére tereli figyelmét, s rámutat nagy lelki igényeire, melyeket a világon senki más, csakis ő gyógyíthat. Főleg pedig három nagy igényünkre, ép a művelt emberiség három nagy s ki nem elégített igényére mutat rá, mintha mondaná : emberek, tudom én, hogy mi

kell nektek : kell a misztérium, melyet áthatoljatok, kell a lelketekben fakadó eleven erő, melyet lefoglaltatok, s kell a benső, szép, harmonikus, sugárzó élet, melyet megtapasztaltatok ; ez kell nektek, s ezt csakis én adhatom nektek : ismerjetelek hát magatokra s lelketek nagy orvosára, s adjátok át magatokat nekem, hogy én visszaadjalak titeket magatoknak, s boldogíthassalak.

S nekem tényleg az a meggyőződése, hogy a művelt, vezető körök hitetlenségének s blazirtságának nem az az oka, hogy az emberiség ma többet akar, mint amennyit akarnia szabad, hanem inkább az, hogy kevesebbet akar ; nem az a baja, hogy magasabbra tör, mint ahogy hozzá illik, hanem inkább az, hogy lelkének nagy igényeit leakasztja, s szívének mélységeit ignorálja. Nem az a baj, hogy felfelé tör, hanem az, hogy meghúzódik alacsony lemondásban. Igaz, hogy gögös ; de gögje parasztgög, mely a szemétdombot nézi országának ; erőkről álmodozik, hatalomról, s a nekivaló erőt, országot s dicsőséget felejtí ; szépséget szomjaz s eszthétává lesz, s művészettel akar a lélekbe harmóniákat csalni, de a legrikítóbb diszharmóniák kínozzák. Jézus az Oltáriszentségben pedig rámutatott az igazi műveltség nagy igényeire, melyeket a mai kor fölzaklat bennünk, de kielégíteni nem képes : ő is felszítja ezeket, de azért, hogy azután ki is elégítse, s akarja, hogy ez legyen igazságának kritériuma s a lelkek hozzá való megtérésének útja.

Vegyük tehát sorba az emberi szív e nagy igényeit, melyeket a világ is fölszít, de melyeket csak az Úr elégít ki.

1. Az első igényt a világfölnyesség s a világuralom igényének hívnám, mely abban áll, hogy az ember, jóllehet a világhoz tartozik, abból mégis kiemelkedik, s szembekerül a mindenséggel, szembe térrel s mérhetetlenséggel, szembe idővel s örökkévalósággal s elfojthatatlan igényt érez, hogy fölnyiesen állja meg helyét, szemben a világgal, hogy megértse, hogy valamikép összefoglalja s eligazodjék rajta. Neki birnia kell vele, többnek kell lennie nála, különben elmerül s tönkremegy benne. Küzd tehát fölnyért, küzd kiemelkedésért ; vágyik világnézet után, mely az emberi életnek értéket s megnyugvást adjon. S jól teszi ; hiszen kell, hogy az életnek értelme s a töméntelen történesnek célja legyen, s e célban az emberélet s a lélek diadalra jusson. Az ilyen szemlélet a lélek világossága, levegője s életeleme, s valamint az erdő fája felnyúlik a levegőbe s napsugárba, s maga az élet ösztöne viszi s hajtja oda : úgy vágyik az ember a világ vilá-

gossága, a lét értelme, az élet értéke, a küzdelmek s vágyak megnyugtató célja után. De e nagy vágy s e méltányos igény a művelt, vezető körökben ki nem elégítették, azért aztán e vágyból s küzdelemből a mai világban világszenvedés lett, s a lelkek betegek tőle. Általános zűrzavarban vagyunk ; nézetek, fölfogások, gondolatok kavarnak körülöttünk ; mind-egyik mást mond ; csupa szóbeszéd a legfontosabb tudni-valóról való filozofálás s a lélek belebódul. Ahány ember, annyi nézet, s mindenki külön alkot nézetet életről, erkölcsről, az élet fontos s mély kérdéseiről, a lélek esengő vágyairól. Mindenki sas akar lenni s a napha nézni, — mindenki búvárnak s a «drága gyöngy» megtalálójának érzi magát ; kritizál, disputál ; szembeszáll az évezredek hagyományos bölcseségével s kineveti azt. Vezető szellemek már nem is kellenek. Úgy vagyunk a szellemi világban manapság, mint nagymise után a templomban : sorba oltogatják ki a gyertyákat s a tömjén-füst eloszlik.

Jó sokáig a tudománytól várta az emberiség az eligazodást ; remélte, hogy esze bír a világgal, azért jelszava lett : látni, tudni akarok. Látni, hegyről-tővire megismerni a világot ; kétszer-kettő-négy módjára felismerni remélte helyzetét, viszonyait s lelkének igényeit ; analizálni akarta eszményeit, konstruálni erkölcsi igényeit, artézi kútúró módjára föl akarta fakasztani az élet vizeit s az inspiráció mélysegeit. Érteni, érteni akart mindent ; érteni akarta a létet s az életet ; definiálni akarta az erkölcsi szépséget, a jellem nemes-ségét, a tökéletesség értékét. Azt gondolta, hogy miután látással s belátással oly sokra jutott s föltárta a világ kincseit, hogy miután épített utakat, hidakat s gyárakat, s tűrhetőbbé tette intézményeivel az életet — majd a világnézetet s az élettökéletesség hősiei útjait is kiépíti s biztató nagy céljait is kitudja. S nemcsak gondolta, hanem erősen hitte, s azért szertelen s kegyetlen barbár lett ; mert szétvagdalta a régi hit, a nagy tisztelet tradícióinak fonalait, ledöntögette az eszményeket, megtagadta az erkölcsiség parancsait, értéktelenítette értékeit, új dogmákat állított a régiek helyébe, új csálhatatlanságot emelt az evangélium alapján álló egyházi vezetés helyébe ; s a vége az lett, hogy a hagyományos krisztusi nagy hit helyett sok kis, kurtalélegzetű hitet vallott, s száz év alatt több felekezetre szakadt, mint amennyi kétezer év alatt háborgatta meg a kereszténység nyugalmát. S mindezzel mégsem adott egy csipetnyi megnyugvást az emberiségnek, sőt ha valami jót tett, hát az az volt, hogy megtapasztaltatta

a világgal a régi bölcsesség szavát, s megsóhajtatta velünk a hitben erős s nézeteiben szét nem forgácsolt koroknak nagy stílusát, azt a boldogságot, melyet a Szentírás oly egyszerűen jellemez ; «*secura mens tamquam iuge convivium*», a nyugodt kedély olyan, mint a szünetlen vendégség». (Prov. 15, 15.)

E küzdelmes s vergődő világgal szemben elképzelem magamnak a kafarnaumi jelenetet, midőn a tömeg hullámzásában ott áll az Úr s zűrzavaros nézeteikkel s kapkodó kételyeikkel szemben mondja : «*Én vagyok az élet kenyere, aki énhozzám jön, nem éhezik, és aki énben nem hisz, sohasem szomjazik*». (Ján. 6, 35.) S ismét : «*Én vagyok az élő kenyér ; ha valaki e kenyérből eszik, örökké él*». (6, 51.) S ismét : «*Amint engem küldött az Atya s én élek az Atyáért, úgy aki eszik engem, ő is él énérettem*». (6, 58.) Vagyis, Krisztus közéjük állítja a misztériumot, a magát titokzatosan adó, a lelkeket tápláló Istennek szakramentumát, s ő maga akar a lelkek élete, kenyere s világossága lenni. Az okoskodó, vajdó emberiség elé áll, mintha azt mondaná : emberek, ti világosságot s világnézetet, utat s célt, értelmet s értéket kerestek : de hiába, arra magatoktól e körülmények közt nem vagytok képesek, hanem az élet világosságát s a lélek kenyerét én adom nektek ; fogadjátok el s nyugodjatok meg benne. Igaz, hogy szent misztériumkép adom oda magamat ; de máskép a véges ember a Végtelent nem fogadhatja. Nézzetek szét a világban, a misztériumot ki nem küszöbölhetitek. Titokzatos az éltetek, a létetek ; titokzatos az Isten s vele való összeköttetések, s e titkokon túl nem adhattok, azokat el nem tagadhatjátok, de fölvilágosítani sem bírjátok ; egyet azonban tehettek : hódolhattok nekik, s átfoghatjátok azokat észszerű hittel és megadással.

A mi korunk művelt körei s a vezető, de voltaképen kereső s szenvedő emberiség elé is úgy lép oda Krisztus : oltárára ráteszi az Oltáriszentséget, mely az isteni leereszkedés s a nagy kegyelemnek Szentsége, s ezáltal öntudatunkra hozza, hogy az embernek a világból kiemelkednie s lelkét s nyugalalmát, szóval a helyét megtalálnia csak nagy hittel s nagy odaadással lehet. Öntudatunkra hozza, hogy Istenünket s önmagunkat megtalálni nem lehet csak[is] okoskodó ésszel, hanem oda tett kell, — hogy a világnézet nem kétszerkettő-négyszer belátás, hanem konstrukció, amely hitet kíván. Ez odaadás által jutunk a megnyugváshoz, — ez önmagunk fölé való emelkedés által jutunk el önmagunkhoz, — az Isten gondolatának elfogadása által jutunk önmagunk megértéséhez.

Ez a mi lelkünk, melyet nem mi teremtetünk meg, de melyet meg kell értenünk s jól kell kezelnünk.

E sajátos körülményben, abban, hogy mostani helyzetünkben nem vagyunk elegendők önmagunknak, rejlik lelkünknek nagysága, s mutatja igényeinknek mértékét. Ne tagadjuk ez igényeket, ne srófoljuk le azokat, hanem örüljünk nekik. Hiába is hadakozunk a lélek e nagy igényei ellen : szent igaz, hogy a mi világunk s perspektíváink nagyobbak, mint a látás s az értés világa, s megfogni azokat csak ésszel nem lehet. Azok is, akik csak ésszel akarnak boldogulni, végre is hiten végezték. Megszüntek lenni keresztyények, de lettek materialisták, monisták, idealisták, realisták, pantheisták, a nagy krisztusi hit vallását fölcserélték divathitekkel. Mit értek el vele? Megtagadták az egyik misztériumot, s elfogadták a másikat.

Mi is misztériumból élünk, s misztérium előtt állunk, mikor az Oltáriszentséget imádjuk s Krisztus testét vesszük, de mily nagy különbség van köztük és köztünk ! Ők is remélnek Pascallal a mérhetetlen szférák szilenciumától, mi is ; de nekik ez a szilencium nem mond semmit, nekünk meg tele van biztatással, meghittséggel, Istenközelséggel. Ők is érzik, hogy «l'infini a son double caractère de s'imposer et d'être incompréhensible» (Pascal), s hogy ezt el kell fogadniok, s ki nem kerülhetik ; de nekik ez a kényszer hideg sötétség, nekünk ez a teher alázat és vigasz. Mindenki, bennünk is, két világ van, a végesség s a végtelenség érintkezik a lélekben ; de őket szétszakítja, meghasonlottá teszi a két világ szétlúzása, mi pedig e kettősségben nagy kinyilatkoztatást látunk s az Isten szeretete környékez meg benne. Mily édes hát tudni, hogy az Oltáriszentség lelkünk e nagy igényének kielégítése, s hogy hitünk által találjuk meg helyünket s méltóságunkkal együtt békességünket.

2. A művelt körök lelkületének második jellege az erő kultusza. Tudomány s tapasztalat azon dolgozik, hogy minél több erőt szabadítson fel s állítson be a kultúra szolgálatába, hogy minél jobb világot teremtsen magának. «Világmeghódítás» a jelszó, s a bizalom s a törekvés megállást nem akar ismerni ez úton. A tanítványok hajdanában azt mondták az Úrnak : «Uram, nézd, mily kövek», s a zsidó hatalom önérzetével mutattak rá a templom falaira : mi pedig azt mondhatjuk a mult századok emberiségének : «Testvérek, nézzétek, mily gépek, mily gyárak, mily utak és hidak, mily hajók, városok és intézmények». Az erőérzet öntudata dagasztja keblünket,

ha összehasonlítjuk vívmányainkat a multnak munkájával, s ugyancsak biztató remény tölt el, ha a jövőbe nézünk. S ez magában véve nem világiasság, hanem Isten akarata ; hiszen ő adta tehetségeinket, melyeket ki kell fejlesztenünk, s ezek kifejesztéséből valók királyi, uralkodói jogigényeink, melyeket meg nem tagadhatunk. E révén vált az Isten szava, hogy «sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok azt uralmatok alá» temperamentumunkká, s e küldetésben ugyancsak messzire ért a modern ember.

De az erő és hatalom ez igénye, ha azt csak a külvilágra vonatkoztatjuk, ki nem elégítheti az embert, s meg nem érti, ép azért félreérti önmagát, ha azt gondolja, hogy az erővel beéri, s hogy ezekkel győz s uralkodik majd igazán. Ez a félreértés árulás is lenne, melyet önmagunkkal szemben követnénk el, s lemondás lenne a minket megillető s boldogító erőkről. Ez árulás s lemondás révén megint csak hanyatlásban s szolgaságban s új szenvedésben lenne részünk. A baj tehát nem az, hogy a modern ember úrrá akar lenni föld, víz, levegő fölött : hanem az a baj, hogy nem akar nagyobb úr lenni, és hogy lemond a neki járó nagyobb birodalomról.

Ez a nagyobb birodalom, az érzés, az akarat, a kedély, szóval az öntudat világa. Keveset mondok, ha azt mondom, hogy ez is az ember világa, mert hiszen ez az ő tulajdonképeni világa. Mit használna ugyanis, ha vas, arany, réz, föld, víz, levegő fölött uralkodnék, de ha önmagában, érzéseiben szolgá lenne ; mit használna, ha fényes palotákban, ezüst tálcákról bár, de az elégedetlenség, a gyöngeség s a szenvedés kenyerét enné? Pedig ez a veszedelem környékezi az embert. A föltalálások s vívmányok, a technika s haladás elvakítják az embert ; könnyen felejtí magát, s elhanyagolja a belső lelki-világ mélységes igényeit. Ha azután csendesebb perceiben magába tér s magával foglalkozik, annyi ki nem elégített vágy szavát hallja s a meg nem értett s elhanyagolt nemesebb irányzatok annyi váddal illetik, hogy önmagával való foglalkozása önkínzássá válik ; a lélek magamagát marcangolja. Ilyenkor aztán világos lesz előtte, hogy a belső világ kiépítése szükségesebb, mint a külső világ meghódítása, s hogy önmagának átalakítása életrevalóbb mesterség s művészet, mint vasat olvasztani, gépeket konstruálni, városokat építeni, s hogy hiábavaló a kultúr világ kiépítése, ha nem teremtünk bele kultúrembert. Isten is így tett ; mert világot teremtett ugyan, de a világgal be nem érte, hanem embert teremtett a világha.

Tegyen így az ember is ; mert világának s hatalmának csak akkor van értelme, ha a jobb-magát teremti bele. Ezt kell tennie, s ezt csakis ő teheti. Minden ember külön-külön teremti meg belső világát, s e belső világban a jobb-magát. Tettein áll, tettein épül, tettein emelkedik ; tettei töltik ki tudatát, s halála után is tettei követik. Az élet, amennyiben tényleg az én életem s az én öntudatom, annyiban tisztára az én tettem. Minden jócselekedet, az erény s erkölcs egész országa az én «kezeim» műve. Csupa kézmű ; az erkölcs is «kézmű», az erény is «kézmű» ; nekem kell azt elgondolnom, nekem akarnom, nekem végezni. A természetfölötti rendben is így van. Kegyelemre ugyan szükségem van, de ennek alapján s ennek segítségével az egész természetfölötti rendben az akarat, az önelhatározás dönt. A hit is az én tettem ; Isten segít, de nekem kell döntenem, nekem kell hinnem ; azért van érdemem. A természetfölötti cselekedetek is mind, az Isten kegyelmével bár, de az ember tettei.

Már most a tethez erő kell, alkotó s teremtő erő — valóságos fakadó s lelket inspiráló erő. Nem elég ahhoz a gondolat, az ismeret s a tudás ; hiszen nem arról van szó, hogy tudjunk, hanem hogy tegyünk. Itt nem fogalmazni s tervezni, hanem teremteni, — az absztrakt gondolatot valóságos meleg életbe átvinni kellene, s ahhoz megint csak erő s ismét csak erő kellene. S hol vesszük az erőt, ezt a megfeszülő, a mélyből kihajtó s tetteket s életet kicsirázó erőt? Hol vesszük a vonzalmakat, a buzdulásokat, a lendületet, hol a hevülést s lelkesülést? Mondják, hogy «la grandeur des actions humaines se mesure à l'inspiration, qui les fait naître», s ez igaz ; de honnan fakad majd ez az inspiráció? Bizonyára nem logikai analizisekből, nem pszichológiai magyarázatokból. A létet, az életet nem is lehet fogalmi kifejezésre hozni, s aki az életet, a vallást, a jellemet, az erényt, a kegyelmet csak definíciókból ismerné, az mindettől a tudománytól egyetlenegy kiváló tetterre sem képesítenék. S ki nyitja meg nekünk a lendületre, a lelkesülésre, az odaadásra, a kifogyhatatlan áldozatosságra a szükséges távlatokat? Falak közt, rácsok közt szűk kalitkában véges, elrekesztett világban lendülni s repülni nem lehet ; a repüléshez magasságok s mélységek kellenek, telve átlátszósággal s napvilággal ; nem pedig sötét lyukak s pesszimista vermek.

Halljuk csak s fontoljuk meg jól a prófétának azt a szavát, mellyel vádolja a világ fiait, hogy ciszternákat ásnak maguknak, száraz gödrökben turkálnak s elhagyják az Urat,

az eleven vizek forrását. Ez a vád illik minden korra s minden műveltségre, mely a belső ember lelkesülésének s inspirációjának élő forrását kiapasztja, s hatalmát s dicsőségét gazdasági erőkből, technikában s mechanikában keresi. Az ilyen műveltség a magasból leszakadó energiákat s a misztikus mélységek lüktető erőit nélkülözi, s azért a nagy emberélet kialakításához a tradíciókat s az erőket is elveszti.

E ponton érzem hát, hogy mire, hogy kire van a modern műveltségnek szüksége. Erőforrásokra van szüksége minden egyes emberben, benne, lelkében fakadó forrásokra, — lelke mélyéből kitörő inspirációkra, — az öntudat alatti mélységekben kigyulladó hevülésekre; megmondom egy szóval: szüksége van misztikus, eleven erőkre, melyeket Isten ad, Isten fakaszt bennünk. Most már megértjük az Oltáriszentségre vonatkozó krisztusi szót s annak mérhetetlen jelentőségét: «Ez a mennyből leszállott kenyér, hogy aki abból eszik, meg ne haljon». (János, 6, 50.) «Isten kenyere az, ki mennyből leszállott s életet ad a világnak». (6, 33.) «Aki eszi az én testemet s issza az én véretem, énbennem lakik és én őbenne». (7, 57.) Minden egyes embernek a benne élő Krisztusra van szüksége, aki megértesse magát vele, — aki inspirációt s lendületet adjon; aki vonzza, emelje s hevítse. A külvilág tudás s technika után kiált, de az ember belső világa mindenekelőtt erő után, lélek után kiáltoz. Az isteni lelket szomjazza s összeköttetéseket keres, melyeken át jóindulat, fölvilágosult, készséges s áldozatkész lelkület árad beléje.

Mily édes erőösszeköttetést jelent tehát számunkra az Oltáriszentség! Krisztus száll lelkünkbe azzal a szellemmel, mely megelevenít (6, 64.), s szól hozzánk igékkel, melyek szellem és élet (6, 64.), s marad nálunk, marad mint ellentálló, küszködő s törhetetlen erő, amelyet jelzett Szent Ágoston Szent Lőrinc vértanuban, mikor írja, hogy Krisztus élt Lőrincben s benne maradt, «mansit usque ad tentationem, usque ad tyrannicam interrogationem, mansit usque ad acerbissimam comminationem, mansit usque ad peremtionem». (Tract. 27. in Joannem.) S miért maradt s győzött Lőrincben s mindenkiiben, ki Krisztust veszi, a kegyelem? Feleli: «quia bene manducaverat et bene biberat», mert jól vette magához az Urat; jól vette a kenyeret, s a kenyérből erő s élet lett benne. Egyesülni kell Krisztussal, enni kell testét s inni vérét: a belső életelem, a szökő erők, a mindent győző isteni energia miatt. Merítsük ezt belőle, s érezni fogjuk, hogy a lélek legnagyobb s leggyakorlatibb igényét töltöttük ki nála s általa.

3. Van még egy harmadik igénye a modern léleknek, s ez a körülöttünk kísértő sok kegyetlenségnek megszüntetése, a sok éles konfliktusnak elsimitása, az emberiség nagy gondjának s keserves vergődésének harmóniába való föloldása ; szóval egy szebb világnak, az igazi kultúrvilágnak megteremtése. Ez igény hajtja s sürgeti ; az ember tett is már sokat, küzdött s áldozott, hogy a durva természetet szépségbe öltöztesse s kőre, fára, mezőre, társadalmi s gazdasági intézményekre a jobb belátás s tisztultabb érzés emberi mértékeit alkalmazza. Az egész természet, a fauna s flóra is úgy áll az emberrel szemben, mint a terméskő a művésszel szemben : ez is, az is, saját, fölényes életéből ad reá formát s szépséget. A mai világban rendkívül élénk az érzék : onnan a nagy érdeklődés ipar s műipar iránt, onnan a lelkesülés a művészetekért.

Cseppet sem ellenzem e törekvéseket : annyira méltánylom az eszthetikai igényt, hogy Isten gondolatait érzem lüktetni benne ; de ha ez igényt csak a külső természetre vonatkoztatjuk, akkor megint csak részben érthetjük meg, s ép azért félreértjük természetünket, s az igazi nekünk való harmóniákat meg nem teremtyük. Az emberrel szemben ugyanis az egész lét, nemcsak a kő, fa, föld, nemcsak a külvilág, hanem ő maga is, természete, szenvedélyei, hajlamai, lelkülete, érzései, kedélyi világa olyan, mint a művésszel szemben a terméskő ; terméstermészet ez mind, s szépségbe kell öltöztetni nemcsak a külvilágot, hanem mindenekelőtt lelkünk világát, s az emberéletből magából kell remekművet alkotnunk. Hiszen a legtöbb kín s gond forrása magában a lélekben fakad ; a legélesebb konfliktusok lelkünk vágyai s igényei közt jelentkeznek, s ha el is töröljük a kínzókamrákat mind, az önmagával foglalkozó ki nem elégitett öntudat akkor is kegyetlenül kínozza majd magát, s ha a könnyeket, melyek kifelé folynak, fel is szárítjuk, a könnyeket, melyeket a szenvedő lélek sir befelé, ki nem apasztjuk soha. Ide be, ebbe a kint s könnyet fakasztó belső világba kell tehát az igazi nagy kultúra, ide kellene a konfliktusokat megszüntető nagy szimmetriák, ide az egyensúlyt biztosító isteni mértékek, — ide a küszködő s vajdó, lelket felemelő s felvillanyzó eszmények !

De ki adja nekünk ezeket? Ki ölti rám azt az eszményi formát, melytől szebbé lesz lelkem? Honnan cseng majd felém az az édes harmónia, mely csitít panaszt s enyhít kint?

Honnan veszem azt az egyensúlyt, mely kitart lökéseket s legyőz konfliktusokat? Igéri-e, bírja-e megteremteni az isteni jelenvalóságokat a tudás vagy a skepszis, az élvezet,

vagy az érzéketlenség? Szent Pál mutat rá a legnagyobb, a legboldogítóbb s legharmónikusabb kultúrelemre, arra, aminél lélek jobbat és szebbet nem szerezhet, s aminek nincs is más hazája, mint az Isten s az ember lelke, s bemutatja azt egész fölényességében, mikor mondja: «supereminens scientia caritatis Christi», szeretet, mely a lelkivilág megcsodált magaslatai fölé emelkedik, mely több mint a tudomány s a művészet, s mely minden élet kivirágzása. A kultúra minden tehetségnek kifejtése, de a kultúra virága és értéke mégis az Isten- s emberszeretet. Ez emel föl legmagasabbra s ez boldogít legédesebben. A «supereminens caritas» olyan mint a sas a kultúrélet hegycsúcsai fölött, vagy tán inkább olyan, mint a napsugár: meleg szépség, amely a magas égből való, s előmlik a hegységeken, csúcson s magaslatocon csakúgy, mint a völgyben s síkságon. Erőérzet ez, minden öntudatot, — a tudósnak s a világhódítónak, a borostyános művésznek s a szerelmesnek, az erősnek s egészségesnek öntudatát fölmúló hatalom, melytől elcsitul láрма és gond és kín. Megtisztult, nemes s édes érzés ez, mely a boldogság s megnyugvás szilenciumában is «canticum» s «convivium». A szentírás a krisztusi szeretetet minden élet tetőpontjának s virágának tartja, s a kultúrának ez a legbecsesebb tartalma s igénye.

De aki erre szert akar tenni, annak hinnie kell a szubstanciális, az élő szeretetben, annak kapcsolódnia kell vele, annak élnie kell belőle. S íme, ez a hit éltet bennünket, s ez hozott ide e nemzetközi ünnepre.

Mi hiszünk a köztünk élő, a velünk egyesülő, lelkünket szépségbe s üdeségbe öltöztető, a minket megvigasztaló, megerősítő szeretetben. Az Oltáriszentségben Krisztus mint örök s édes szeretet jön felénk. Jön s mi ránézünk; igaz, hogy nem értjük titokzatos valóját s föl nem deríthetjük misztikus leereszkedésének útjait, de azt érezzük, hogy nélküle meg nem lehetünk s hogy szívszakadásig ragaszkodnunk kell hozzá. Nem értjük Oltáriszentségét, s mégis annyira való nekünk ez a közelség, eza meghittség, ez a magát adó szeretet. Nekünk való ez a misztérium, mint a magát közlő élet, nekünk való, mint saját édes életünk.

S ahogy magát adja, úgy adja nekünk mindazt, amit lelkünk szépségből, nemességből, lelki előkelőségből, harmóniából s örömből igényel. Ő nemcsak tanítója s útbaigazítója, hanem eszménye s művésze a lelki életnek, eszmény, melyet mikor nézünk, akkor észrevétlenül is utánczunk, s művész, aki nemcsak magában remekel, hanem aki eltölt

minket is alakító tapintattal s teremő gényiusszal. Főleg pedig az emberéletnek két nagy siktő diszharmóniáját csendesíti le: a bűnt és a nagy aggdást. Csakis ő tisztít meg bűneinktől, s csakis ő enyhíti igazán aggodalmainkat. Azért hűz lelkünk hozzá, s minél inkább nézett valaki önmagába s tisztába jött — bár könnybelábadt szemmel — az életnek e két éjfele iránt, annál inkább fordul feléje, s annál inkább merít az Űdvözítő forrásaiból megtisztult s megenyhűlt öntudatot.

Azért hát, kedves Testvéreim, műveltek, tudósok, művészek, értsük meg önmagunkat, hogy azután megértsük egymást is igazán. Tisztelem és becsülöm törekvéseiteket s tudom azt, hogy végre is nagy igények impulzusai dolgoznak bennetek; de értsétek meg természeteket s fogjátok föl helyesen a fölényesség, az erő s a szépség nagy igényeinek egész körét. Az egészet — mondom — s ne csak a részt. Aki a résszel beéri, az az egészlől lemond; de a lelkünk e lemondással meg nem alkuszik, mert az kín is, szégyen is neki, seláruhá vele önmagát. Rész a tudás, rész a technikai erők világa, rész az eszthétikai érzés és alkotás, s mert rész, azért kell a tudást hittel, a technikai erőt erkölccsel s erénnyel s a művészetet krisztusi, átalakító szeretettel párosítani. Ha ezt akarjuk, akkor közel érezzük majd magunkat Jézushoz, az ő Szent-ségében, ki misztérium is, erőforrás is, s élő szép szeretet is, s hódolni fogunk a misztériumnak, méríteni fogunk forrásaiból, s elváltozunk eszményi szépségébe. E szakramentum nem lesz botránykövünk, hanem az ész megahaladó valóság, a titokzatos Isten-jelenlétnék szent jele, aki magát közli velünk, nem példával, mint földi életében, nem szóval, mint evangéliumában, hanem szökő, hajtó, éltető erők alakjában, melyektől tisztulunk, lendülünk, erősödünk s kiédesülünk. Aki ezt átéli s megtapasztalja, az nem kételkedik többé. Művelt világ, rászorulsz, hogy az Urat, a közellevő Végteleht, a lélek erejét s örömet megtapasztald; ime, itt él köztünk; élj hát belőle, élj neki, hogy a neked való erős, édes életnek szívből örvendhess!

A kiadó jegyzetei.

1. — 1. lap : *Szent Adalbert ünnepén*, megjelent Sujánszky Antal kanonok költségén Buzárovitsnál Esztergomban 1892-ben (20 lap).

2. — 12. lap : *Szent István napján*, megjelent Esztergomban Buzárovitsnál 1892-ben (23 lap).

3. — 25. lap : *A polgári házasságról*, megjelent Pozsonyban Wigand F. nyomdájában 1893-ban (12 lap).

4. — 34. lap : *Szent István napján*, megjelent Esztergomban Buzárovitsnál 1893-ban (14 lap).

5. — 43. lap : *Milléniumi ünnepségen*, megjelent az «Ünnepi beszédek, melyek Komárom sz. kir. városnak a haza ezeréves főnnállása örömére 1896 május 11-én tartott diszkyűlésén és melyek a hitfelekezetek lelkészei által a május 9-i és 10-i hálaadó Isten-tisztelet alkalmával a templomokban mondattak. Komárom, Rónai Frigyes könyvnyomdája 1896 (48 lap)» c. kiadvány 18. kk. lapjain.

6. — 48. lap : *A tisztítólűzről*, megjelent az «Isten ígéje szentbeszédekben» 1902-i évfolyamában 453. kk. ll. Ezt, valamint a 7., 8. és 10. sz. beszédet Prohászka mint esztergomi spirituális a kispapoknak mondta; ezeknek eléggé megbízható lithografált stenogrammja után közölte az «Isten ígéje».

7. — 54. lap : *A kegyelem szükséges volta*, megjelent az «Isten ígéje» 1902-i évfolyamában 499. kk. ll.

8. — 60. lap : *A szeplőtelen fogantatás ünnepére*, megjelent az «Isten ígéje» 1902-i évfolyamában 550. kk. ll.

9. — 66. lap : *Szent Imréről* megjelent a «Religio» 1904-i évfolyamának 38. számában 297. kk. ll. (vsz. a szerző kézírata után).

10. — 72. lap : *A bethlehemi jászol*, megjelent az «Isten ígéje» 1905-i évfolyamában 550. kk. ll.

11. — 78. lap : *Vezérlő fejedelmünk koporsójánál*, megjelent a «Zászlónk» 1906—7-i évfolyamában 49. k. l., és az «Iránytű a magyar ifjúság számára írta Prohászka Ottokár (Zászlónk diákkönyvtára 1. szám)» 23. kk. ll.

12. — 82. lap : *Ó, mily szép a tiszta nemzedék!* megjelent a «Zászlónk» 1907—8-i évfolyamában 49. k. l. és az «Iránytű»-ben 15. kk. ll.

13. — 86. lap : A következő nyolc beszéd (86—157. lap) megjelent ezen a címen : *Dominus Jesus*. Nyolc konferencia, melyet a budapesti egyetemi templomban tartott Prohászka Ottokár. Esztergom, Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája 1903, kis nyolcadrét, 118 lap); a 2. kiadás : 1907; és a 3. : 1917 mindenben egyezik az elsővel. Ezeket a konferenciákat Prohászka

1903 tavaszán tartotta, három hallgatója, Zimányi Gyula, most kegyesrendi kalazantinumi igazgató, Pataky Arnold, most egyetemi tanár és e sorok írója jegyezték, az áttételt elküldték a szerzőnek, aki e stenogramokat átdolgozva kiadta — az egyetlen hitelesített konferencia-ciklus.

14. — 158. lap: *Katholikus földatok a tudománnyal szemben*, elmondta az I. katolikus nagygyűlésen 1900 aug. 17; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kéziratból). — A 164. lapon a világ az Isten evolúciójának van mondva; az összefüggésből nyilvánvaló, hogy a szerző ezt úgy veszi, mint mikor Szent Tamás a világot Isten emanációjának mondja: Isten műve.

15. — 168. lap: *A XX. század és a katolicizmus*, elmondta a II. katolikus nagygyűlésen 1901 nov. 6; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában.

16. — 177. lap: *A katolikus elvek érvényesítése*, elmondta a III. katolikus nagygyűlésen 1902 okt. 17; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában.

17. — 185. lap: *A világiak apostolkodása*, elmondta a IV. katolikus nagygyűlésen 1903 okt. 20; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában.

18. — 193. lap: *Úri és női divatmorál*, elmondta a VI. katolikus nagygyűlésen (az előkészített V. nem volt meg) 1906 szept. 25-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában; továbbá az Országos Katolikus Szövetség kiadásában «ajándékul a magyar ifjúságnak» Budapesten, a Stephaneum nyomásában (16-odré, 30 lap); új lenyomatban a «Világosság a sötétségben» c. kötetben 82. kk. II.

19. — 201. lap: *A kereszténység kultúrföldadatai*, elmondta a Pécsen tartott VII. katolikus nagygyűlésen 1907 aug. 25-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában és az Országos Katolikus Szövetség «Szövetségi Értesítő»-jének I. évfolyamában.

20. — 209. lap: *A modernizmus és keresztény katolicizmus*, elmondta a VIII. katolikus nagygyűlésen 1908 szept. 14-én; megjelent a «Szövetségi Értesítő» II. évfolyamában (1908) 634. kk. II.

21. — 219. lap: *A keresztény erkölcs a kultúrában*, elmondta a Szegeden tartott IX. katolikus nagygyűlésen 1909 aug. 30-án; megjelent a «Szövetségi Értesítő» III. évfolyamában (1910) 36. kk. II.

22. — 235. lap: *A hitellen világ útjai Krisztushoz*, elmondta a X. katolikus nagygyűlésen 1910 nov. 14-én; megjelent a «Szövetségi Értesítő» IV. évfolyamában (1911) 38. kk. II.

23. — 246. lap: *Miért van szükség ma is a katolikus egyházra?* Elmondta a XII. katolikus nagygyűlésen (az 1911 nov. 12—14-én tartott XI. nagygyűlésen nem beszélt) 1913 nov. 9-én; megjelent a másnapi «Alkotmány»-ban és a «Szövetségi Értesítő» VI. évfolyamában.

24. — 260. lap: *A katolicizmus ideáljai alapjai a katolikusok egységének*, elmondta a XIV. katolikus nagygyűlésen

1922 okt. 9-én; megjelent a «Nemzeti Ujság» másnapi számában (kézirat alapján). — Az 1920-ban tartott XIII. nagygyűlésen okt. 25-én beszélt Prohászka a nemzeti kultúráról; ennek a beszédnek csak hiányosan stenografált kivonata maradt fenn (Magyar Kurir 1920 okt. 25).

25. — 273. lap: *Katholikus orientáció a világháború után*, elmondta a XV. katolikus nagygyűlésen 1923 okt. 7-én; megjelent a «Nemzeti Ujság» másnapi számában (nem egészen kifogástalan stenogramm alapján).

26. — 280. lap: *Időszérű katolikus konstrukciók*, elmondta a XVIII. katolikus nagygyűlésen 1926 okt. 10-én; megjelent a «Magyar Katolikus Almanach» I. évfolyamában (1927) 437. kk. II. (kézirat után). — A XVI. nagygyűlésen 1924 okt. 12-én Prohászka «A katolikusok és az erkölcsi dekadencia» címmel beszélt. Ennek a beszédnek kézirata lap-pang; sovány kivonata megjelent a «Nemzeti Ujság» 1924 okt. 14-i számában. — Az 1925 okt. 11—13-án tartott XVII. nagygyűlésen Prohászka nem beszélt.

27. — 293. lap: *Kultuszkérdésekről*, elmondta a Főrendiház 1907 febr. 9-i ülésén; megjelent az 1906 máj. 19-ére hirdetett országgyűlés Főrendiházának Naplója I. kötetében (123—5. lap).

28. — 298. lap: *Az ingyenes állami népoktatásról* elmondta a Főrendiház 1910 júl. 3-i ülésén; megjelent a főttemlített Napló III. kötetében (37. k. lap).

29. — 303. lap: *A képviselőházi őrségről* elmondta a Főrendiház 1912 dec. 14-i ülésén; megjelent az 1910 jún. 21-ére hirdetett országgyűlés Főrendiházi Naplója III. kötetében (44. k. lap).

30. — 309. lap: *Az általános választójogról*, elmondta a Főrendiház 1918 júl. 31-i ülésén; megjelent a főttemlített Napló V. kötetében (212—16. lap).

31. — 318. lap: *A katolikus autonómiáról*, elmondta az 1901—02-i katolikus autonómiai kongresszus 1902 jan. 9-i ülésében; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (stenogramm).

32. — 323. lap: *Az igaz ember képe*, elmondta «A Csömöri-úton építendő Rózsafüzér Királynéja-templom» javára rendezett estélyen 1906 febr. 6-án a budapesti Katolikus Kőr fehértermében; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kézirat).

33. — 328. lap: *A lélek értékéről*, elmondta a budapesti Katolikus Kőr fölolvasó estélyén 1906 ápr. 21-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kézirat).

34. — 332. lap: *A Szent István-szoborral megkoszorúzó amerikai magyarokhoz*, elmondta a budapesti Washington-ünnepségre átjött amerikai magyarok előtt a Szent István-szobornál 1906 szept. 15-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában.

35. — 334. lap: *A tulipánmozgalomról* elmondta a székesfehérvári iparkiallítás megnyitásakor; megjelent az «Alkotmány» 1906 okt. 3-i számában (kézirat).

36. — 338. lap: *Ethika és prostitúció*, elmondta a Leány-

kereskedés Elleni Magyar Egyesület alakuló közgyűlésén 1906 okt. 12-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kézirat).

37. — 346. lap: *A Röck Szilárd-emlékünnepevényen*, elmondta a Magyar Tanítók Otthona ünnepségén a budapesti újjáruháza közgyűlési termében 1907 jan. 5-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kézirat).

38. — 348. lap: *Az Isten teremlő művésze*, elmondta a Regnum Marianum hangversenyén a budapesti Katholikus Kör fehértermében 1907 jan. 15-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában (kézirat).

39. — 352. lap: *Iffjúsági tornaversenyen*, elmondta a székesfehérvári középiskolai tornaversenyen; megjelent a «Zászlónk» 1906—7-i évfolyamában 221. k. I. és az «Iránytű»-ben (48. kk. II.).

40. — 354. lap: *Magyar zarándoklatkor a pápa előtt*, elmondta a Pázmány-Egyesület zarándoklata alkalmával 1908 okt. 11-én latinul; ez a hitelesített magyar fordítás megjelent az «Alkotmány» 1908 okt. 15-i számában.

41. — 356. lap: *Petőfi feleségének és fiának hamvai fölött*. Ezt a méltán megbámult beszédet mondotta a Petőfi-család hamvainak a Kerepesi-temetőben közös sírba történt egybe-gyűjtése és beszentelése alkalmával 1908 okt. 24-én; megjelent az «Alkotmány» másnapi számában.

42. — 358. lap: *Bányai Elemér strjánál*, elmondta a kárpáti harcokban elesett és hazaszállított, Zuboly álnéven író újságírónak tetemei fölött. Ebben a szónokilag is elsőrendű beszédben bámulatot és tiszteletet érdemel a határozottságában is tapintatos művészet, mellyel a kényes helyzetben a katolikus álláspontnak megfelel.

43. — 361. lap: *Gróf Zichy Nándor*. Ezt az emlékbeszédet elmondta az Oltáregyesület 1912 jan. 30-i ülésén; megjelent az «Örökmádás» 1912-i évfolyamában 65. kk. II.

44. — 363. lap: *Intelligencia s az Oltáriszentség*, elmondta a XXIII. nemzetközi eucharisztiai kongresszuson Bécsben, 1912 szept. 12-én; megjelent a «Szövetségi Értesítő» V. évfolyamában.